

Tarihte Cinsellik

REAY TANNAHILL

DOST

Tarihte Cinsellik

Reay Tannahill

İskoçya'da doğup büyüyen Reay Tannahill, Glasgow Üniversitesi'nde tarih öğrenimi gördü. Bir süre muhabirlik, tasarımcılık ve reklam yazarlığı yapan Tannahill, *Food in History* başlıklı belgesel nitelikteki çalışmasıyla geniş kitlelerce tanındı. 1980 yılında ilk baskısı yapılan *Tarihte Cinsellik* şimdiye dek onlarca dile çevrildi. *A Dark and Distant Shore* isimli romanıyla kurmaca yazın alanında başarısını kanıtlayan yazar, ağırlıklı olarak edebiyat alanında ürün vermeyi sürdürüyor.

D

Sinem Gül

Kadıköy Anadolu Lisesi'nin ardından Boğaziçi Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Bölümü'nü bitirdi. Tarih, antropoloji, psikoloji, evrenbilim, çevre, yönetim ve insan kaynakları alanında yaptığı çeviriler 1993 yılından beri çeşitli yayınevlerince yayınlanmaktadır. Dost Kitabevi Yayınları arasında daha önce Piers Paul Read'den *Tapınak Şövalyeleri* ve J. M. Roberts'ten *Yirminci Yüzyıl Tarihi* başlıklı çevirileri çıktı.

Tannahill, Reay
Tarihte Cinsellik
ISBN 975-298-091-0 / Türkçesi: Sinem Gül / Dost Kitabevi Yayınları
Ekim 2003, Ankara, 422 sayfa
İktisat Tarihi-Notlar-Kaynakça-Dizin

TARİHTE CİNSELLİK

Reay Tannahill

DOST
kitabevi

ISBN 975-298-091-0

Sex in History
REAY TANNAHILL

© Reay Tannahill, 1980, 1989

Bu kitabın Türkçe yayın hakları
Akcalı Telif Ajansı aracılığıyla
Dost Kitabevi Yayınları'na aittir.
Birinci Baskı, Ekim 2003, Ankara

İngilizceden çeviren, Sinem Gül

Teknik Hazırlık, Mehmet Dirican
Baskı ve Cilt, Pelin Ofset

Dost Kitabevi Yayınları
Karanfil Sokak, 29/4, Kızılay 06650, Ankara
Tel: (0312) 418 87 72 Fax: (0312)4 19 93 97
www.dostyayinevi.com
bilgi@dostyayinevi.com

İçindekiler

Önsöz 11

I Tarihöncesi Dünya 13
1 Başlangıçta 14
2 Erkekten Efendiye 36

II Yakındoğu, Mısır ve Avrupa İ.Ö. 3000 – İ.S. 1100 53
3 İlk Uygarlıklar 54
4 Yunanistan 75
5 Roma 93
6 Hıristiyanlık Kilisesi 119

III Ortaçağ'a Dek Asya ve Arap Dünyası 141
7 Çin 142
8 Hindistan 170
9 İslam 194

IV Dünya Genişliyor – İ.S. 1100-1800 217
10 Avrupa, 1100-1550 218
11 İmparatorluk Girişimleri 244
12 Avrupa ve Amerika, 1550-1800 275

V Bugünün Şekillenişi, 1800–1989 295
13 On Dokuzuncu Yüzyıl 296
14 Büyük Tartışma 330

Sonsöz 361

Kaynakça 374

İllüstrasyonlar ve Kaynaklar 391

Teşekkür 393

Kaynak Metinler Hakkında Notlar 394

Dizin 414

Belli ki insan ırkı
Elinden gelenin en iyisini yapıyor
Ama cehennem haykırıyor
Bunun bir bahane değil
Yalnızca bir açıklama olduğunu

Archy der ki, Don Marquis

Patricia Day ve Sol Stein için
Bu ithafı sunulduğu ruh haliyle
kabul edecekleri umuduyla

Önsöz

Bu kitapta amaç, dünyanın tüm büyük uygarlıklarında görülen cinsel tutum, gelenek ve uygulamaları erken çağlardan günümüze dek topluca inceleyerek, insanın cinsel güdüsünü ve bunun toplumsal ve ahlaki sonuçlarını olabilecek en geniş tarihsel görünüm içerisine yerleştirmektir. Temelde, bir cinsellik tarihi, cinsiyetler arasındaki ilişkilerin ve cinsiyetle cinselliğin insan gelişiminin yönünü nasıl etkilediğinin tarihidir. En hafif tabirle, iddialı bir proje.

Bu durumda, alışıldık tekziplere yer vermek gereksiz görünüyor. Birkaç yüz sayfada anayoldan pek de fazla sapılamayacağını anlayışlı okur kendisine söylenmesine gerek kalmadan anlayacak ve umarım ki, kitapta Taocu cinsellik kılavuzlarına, Türk hadımlara, eski Yunan'daki yapay penislere ve Panamalı sodomicilere yer verilmiş olmasını, kimi yerel ve hukuki ayrıntıların ihmal edilmiş olmasına karşı yeterli telafi sayacaktır.

Yine de, iki küçük noktaya değinmem belki de gerekli. Modern dil reformcularının dişiyi de içeren bağlamlarda erkek odaklı sözcükleri eleme yönünde enerjik girişimlerde bulunmalarına rağmen, bence bu yaklaşım okurların sırtına yapay ya da hantal uyarlamaları yorumlamak

gibi gereksiz bir yük bindiriyor. Üstelik, "siblinghood of humans" acaba, "the brotherhood of man"e göre bir ilerleme olarak görülebilir mi?* Genel olarak, "manhood" yerine "humanity" sözcüğünü kullanmayı yeğledim, ama bu yaklaşımı yeğlemek her zaman mümkün olmadı.** Cinsellikle doğrudan bağlantılı sözcükler söz konusu olduğunda, klinik jargon, kaba konuşma dili ve Victoria çağının dolaylı anlatımı arasında hiç de tatmin edici olmayan seçimler yapmam gerekti. Birkaç yıl öncesine dek başkalarının yanında (ve hatta çoğunlukla özel yaşamda bile) asla telaffuz edilmeyen sözcükler pek çoklarını hâlâ rahatsız ettiğinden, daha az heyecan yaratacak klinik terminolojiyi yeğledim.

İkinci nokta da, yazarların çoğunlukla kendi önyargılarını belirtememeleri; ama cinsellik tarihinin kadının rolündeki değişimin tarihine koşut olarak anlatıldığı bir kitapta ben benimkileri belirtmek zorundayım. Temelde, "Baş harfi büyük K'yle yazılmış olarak kadın yoktur," diyen merhum Fransız psikanalist Jacques Lacan'la aynı görüşteyim. Diğer bir deyişle, kadın, zihinsel ve fiziksel yapısı erkekten bir ölçüde farklı olan bir kişidir; aynı bakış açısıyla, erkek de, zihinsel ve fiziksel yapısı kadından bir ölçüde farklı olan bir kişidir. *Tarihte Cinsellik* ne feminist, ne de anti-feminist. Ele aldığı konuların her yönünde, elimden geldiğince doğrudan ve nesnel.

Tarihte Yemek adlı kitabım gibi bu kitapta da, antropoloji, arkeoloji, biyokimya, genetik, fizyoloji, psikanaliz ve elbette, seksoloji konusundaki sorularımı yanıtlayan herkesin adını veremeyeceğimi görüyorum. Umarım ki, kendilerine zamanında yeterince teşekkür edebilmişimdir. Yine de, zaman zaman başa çıkılması olanaksız boyutlara sürüklenme tehlikesi sunan bu projenin tamamlanmasındaki sürekli yardım ve teşviklerden ötürü birkaç kişiye minnetlerimi özellikle belirtmeliyim. Öyleyse, tamamen alfabetik sırayla, Patricia Day, John Parker, Christopher Sinclair-Stevenson ve Sol Stein'a içtenlikle teşekkür ederim. Ve, son olarak da, o eşsiz ve çok değerli kurumun, Londra Kütüphanesi'nin yardımsever ve nazik elemanlarına.

* Siblinghood of humans: İnsan kardeşliği. Brotherhood of man: İnsan kardeşliği / Erkek erkek kardeşliği. İngilizce'de bu bağlamda kardeş anlamında "erkek kardeş" anlamına gelen "brother" sözcüğü kullanılmakta, "man" sözcüğü de hem erkek, hem de insan anlamına gelmektedir. (ç.n.)

** Manhood: Erkeklik / İnsanlık. Humanity: İnsanlık. (ç.n.)

I

Tarihöncesi Dünya

İ.Ö. 3000'den, yani, kayıtlı tarihin başlangıcından önce cinsiyetler arasındaki ilişkiler konusunda pek az kesin kanıt bulunmaktadır. İnsanlığın başlangıçta rasgele cinsel ilişkiler sürdürmüş olması mümkün görünüyor; yaklaşık çeyrek milyon yıl önceyse, mağara yaşamının yaygınlaşmasıyla birlikte, yakın "aile" ilişkileri gelişmeye başladı. Bu dönem söz konusu olduğunda bile, erkeğin üremedeki fiziksel rolünden belli belirsiz de olsa haberdar olduğunu düşündüren hiçbir kanıt bulunmamakta. Görünüşe bakılırsa, bu bilgi, tarımın ilk günlerine, yani, İ.Ö. 10,000 civarlarına dek oluşmadı ve bundan sonra da, erkeğin egosunu güçlendirmekle kalmayıp, sahip olma duygusunu da şekillendirdi. Neolitik Çağ devrimi sırasında da, büyük oranda bir dizi rastlantı sonucunda, erkeğin aklı teknolojik gelişim ve keşif yönüne kayarken, kadının aklı yakın gerçekliklere bağlı kaldı. Bu nedenle, aralarında entelektüel farklılaşma yaratacak genetik uyarlanmalar oluştu. Neolitik Çağ devriminden önce kadınla erkeğin statülerinin az çok eşit olduğu anlaşılıyor. Bu devrim sırasında erkek muazzam bir kendine güven patlaması yaşayarak, kendi üstünlüğünden emin hale geldi. Bundan sonra, insanlık kayıtlı tarihin aydınlığına ulaştığında, erkeğin efendi olduğu konusunda hiçbir kuşku kalmamıştı.

1 Başlangıçta

İ.Ö. 4004 yılında, tam olarak 23 Kasım günü saat dokuzda, "Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı, onu Allah'ın suretinde yarattı; onları erkek ve dişi olarak yarattı."

Yaradılışın, Kitabı Mukaddes'te belirtilmemiş olan yılı, günü ve saati on yedinci yüzyılda yaşamış iki bilgin tarafından Eski Ahit titizlikle kronolojik olarak incelenerek hesaplanmış[1] ve Kitabı Mukaddes'i mutlak gerçek olarak görmeye alışkın olan çağdaşlarının çoğu da bu bilgiyi memnuniyetle karşılamışlardır. Bir tarihe dayandırılabilmesi, Yaradılışa huzur verici bir gerçeklik kazandırmıştı.

Victoria çağı insanlarının yeni biliminin kutsal metin yanılsamalarını yavaş yavaş sarsmaya başlamalarından önce 200 yıl daha geçmesi gerekecekti. 1859'da, Charles Darwin'in *Doğal Seçme Yoluyla Türlerin Kökeni* adlı kitabı yayınlandı. Bilim topluluğu içerisinde uzun zamandır tartışılmakta olan, genel olarak halkınsa neredeyse hiç bilmediği fikirlerin bir sentezi olan bu kitap, insanı değil, bitkilerle hayvanları ele alıyordu. Ama mantığı belliydi. Tek bir yaradılış eylemi yaşanmamıştı. Dünyadaki diğer tüm türler gibi insan da, daha alt seviyedeki bir yaşam türün-

den gelişmişti. 1871'de yayınlanan *İnsanın Kökeni*'nde bu alt yaşam türü, daha geniş insansı grubu içerisinde yer alan, kıllı ve dört elli bir hayvan olarak tanımlanıyordu. Yani, bir insansımaymun olarak.

Worchester piskoposunun karısının, "Bunun doğru olmadığını umalım," diye feryat ettiği anlatılır; "ama doğruysa da, herkes tarafından bilinmemesi için dua edelim." Tarih, aklına şu sorunun gelip gelmediğini kaydetmemiştir: "Ne tür bir insansımaymun?"

Bu önemli mi? Yanıt, belki de şaşırtıcı olacak: İnsanlığın doğrudan atalarının gibona mı, şempanzeye mi, yoksa, gorile mi daha çok benzediği sorusu, cinsiyetler arası ilişkiler tarihinde hiçbir şekilde önemsiz olarak görülemez.

Bu soruya Darwin bile cevap veremezdi. "Doğa ve gıda" –kalıtım ve çevre– arasındaki ayrımın o zamanlarda yapılmış olmasına karşın, genlerin ve hormonların varlıklarının ve rollerinin 1900'lerin başlarına, yani, ölümünden yirmi yıldan fazla bir süre sonrasına dek kanıtlanamayacak olması, evrim konusundaki çalışmalarına engel teşkil etmişti. O dönemde henüz, erken insanın fosilleşmiş kalıntıları ya da hayvan davranışı konusunda güvenilir bir analitik çalışma da bulunmuyordu.

İnsanın Kökeni'nin yayınlanmasını izleyen yüzyıl sırasında kuşaklarca biyolog, zoolog ve antropolog, Darwin'in belki de farkında bile olmadığı boşlukları doldurdu; ama insanın kökeni öyküsü hâlâ bulanık ve "bilinen"in büyük bölümü de hâlâ, büyük oranda spekülatif.

İnsansımaymundan insana geçiş konusunda günümüzde benimsenen görüş genel olarak, sürecin on iki ila on dört milyon yıl önce, gerçek bir insansımaymunun soyundan gelenlerin aile ağacının üç ayrı dala ayrılmasıyla başladığı yönündedir. Bir grup, goril, şempanze ve orangutanın atalarına dönüştü; diğer bir grup, babuinden çok da farklı olmayan ve soyu tükenmeden önce belirsiz bir süre boyunca Asya'da dolanmış olan büyük bir yer insansımaymununa ve üçüncü bir grup da, insanın doğrudan olmakla birlikte uzak (ve hâlâ ağaçlarda yaşayan) atasına.[2]

Birkaç milyon yıl sonra, yer katmanlarının kayması sonucunda yaşanan iklim değişimi bu ön-insangili çayırlarda hangi yiyecekleri bulacağını araştırmaya zorladı. Küçük hayvanları ve böcekleri yakalayıp yemeyi öğrendi; diyetine proteinin de eklenmesi, evrimini önemli oranda hızlandırmış olabilir. Sonraki tarih, yüksek düzeylerde hayvansal protein tüketen insanların fiziksel açıdan vejetaryenlerden daha dinamik olduklarını göstermekte.[3]

Ön-insanın, elbette, dinamik olması gerekiyordu; zira artık yiyecek için, kendisinden daha hızlı, daha güçlü ve daha tehlikeli hayvanlarla rekabet ediyordu. Sonunda, –aralarından birini düşmanlarının üstüne cisimler fırlatmakta kullanabileceği– iki el ve iki ayağın dört ayaktan çok daha işlevsel olduğunu keşfedecek ve sonuçta, zarafetten yoksun bir tanımlamayla iki ayaklı hareket adı verilen değişim yaşanacaktı.

Evrim terimleriyle bu, bir sonuçtan çok katalizördü; ama uzun vade söz konusu olduğunda doğrudan sonuçları arasında Milo Venüsü, *Kamasutra*, Dünya Güzellik Yarışması ve *Seksin Zevki* adlı kitap yer alacaktı. Dik duruş, insanlığı, primatların geleneksel çiftleşme pozisyonlarını yeniden düşünmeye ve, sonraları, güzelliği farklı bir yönden değerlendirmeye zorlayacaktı.[4]

GÜZELLİK VE ÇİFTLEŞME POZİSYONU

Alışıldık primat pozisyonunda dişi gerisini erkeğe sunar ve kısa, kaba ve amaca yönelik bir ilişki yaşanır. Ama bunu gerektiren fizyolojik nedenler, eşlerin yüz yüze karşılaştıkları durumlar söz konusu olduğunda geçerli değildir. Bu durumda kaslar, sinir uçları, uyarılmış dokular ve giriş açısı, insan olmayan primatların asla yaşayamayacakları bir duyusal deneyim yaratır. Ya da, en azından, dişi için. Diğer primatlarda görülmeyen dişi orgazmı, bir kurama göre, yeni ilişki pozisyonu sonucunda gelişmiştir.[5] Durum ne olursa olsun, seks artık içgüdüsel olarak bir amaca yönelik olmanın ötesinde, zevkli de olmaya başlamıştı; bundan sonra, zevk arayışı ve amacın yerine getirilmesi hedefi, insan gelişiminin tüm seyrini –kimi zaman açıkça, kimi zaman da inceden inceye– etkileyecekti.

Bununla bağlantılı bir dizi değişim daha yaşandı. Yüz yüze pozisyonun genel olarak benimsendiği döneme gelindiğinde, ilk insanlar, olasılıkla, atalarının beden kıllarından büyük oranda kurtulmuşlardı, ama ilişki sırasında sürtünmenin azaltılması için yeniden bir miktar kıl gelişmesi gerekli oldu. Yeni pozisyon, yapısal olarak da, İngiliz genetikçi C. D. Darlington'ın tanımıyla, "insan ırklarının ve bireylerin üreme organları arasında günümüzde görülen büyük anatomik varyasyon"u üretti. Klasik örnek, Kalahari'nin Buşman halkıdır. Dişi Buşman'ın *mons pubis*'i*

* Lat. Kasık kemiği üzerinde yer alan ve ergenlikten sonra kılla kaplanan, yağ dokusu birikimi ile meydana gelmiş kabarıklık. (ç.n.)

alışılmadık derecede büyüktür ve erkeğin bunu aşmak için neredeyse yatay bir penise sahip olması gerekir – komşu kabileler arasında daimi bir alay konusu ve, hiç kuşkusuz, Buşman halkının bu kabilelerden hoşlanmamasına katkıda bulunmuş bir etmen.

Bir başka düzeyde de, yüz yüze seksin insan dişisini diğer primatlar için fizyolojik açıdan olanaksız bir şeye maruz bıraktığı söylenir – tecavüze. Görünüşe bakılırsa, dişinin iradesine rağmen çiftleştirmeyi gerçekleştirme özelliğini canlılar dünyasında insanla yalnızca bir örümcek türü paylaşmaktadır.[6]

Darwin doğal seçmeyi tek ve bölünemez olarak görmüyordu. Sürekli olarak insana en çekici gelen özellikler lehine işleyen bir tür cinsel seçme de olması gerektiğine inanıyordu. En çekici kişilerin çiftleşmeleri, genç yaşlarda çiftleşmeleri ve en çok sayıda çocuk üretmeleri olasılığı daha yüksek olacak ve, dolayısıyla, terazinin dengesi, giderek artan bir güzellik ve çekicilik mirası yönüne kayacaktı. Gerçi, günümüz dünyasına bir göz atıldığında, bu, doğruluğu kendiliğinden aşikâr bir önerme gibi görünmüyor, ama erkeğin bıyığından, kadının tüysüzlüğünden ve ayrıca, erkek daha uzun boyluyken kadının daha biçimli bir yapıya sahip olmasından sorumlu bir tür seçme olmalı.

İnsanlık eski primat çiftleşme pozisyonuna bağlı kaldığı sürece erkek cinsel partnerini arkadan görmüştü ve, anlaşılan, estetik doyumu dolgun, yuvarlak kalçalarda buluyordu. Kadınlarsa hiçbir şey göremiyorlardı. "Güzellik görünüşte değil, yaptıklarındadır" felsefesini belki de kadına borçluyuzdur. Ama değişim başladığında erkeğin kalça hevesi yerini –Hotantolar gibi birkaç önemli örnek hariç– yumuşak göğüs ve karın beğenisine bıraktı. Yüz de iki cinsiyet için de önem kazanmaya başladı; günümüzde bile, uygarlığın beş bin yıllık insan portreleri galerisine dönüp –saç tarzlarının, giysilerin, kozmetik katkıların ardına– bakıldığında, gözümüzün bir anlığına, kuşku götürmez şekilde tarihin belli dönemlerine ait, kendi kuşaklarının değil, önceki kuşakların güzellik ideallerinin ürünleri olan belli yüz tiplerine takıldığı olur.

İlk insangillerin ardıllarının yeni çiftleşme pozisyonuna ne zaman geçmeye başladıklarını kimse bilmiyor. Bilimin daha kolayca doğrulayabileceği konularda bile yeterince belirsizlik görülmekte – insangilin ön ayaklarının alet yapıp kullanmaya uygun ellere dönüşmesi yahut zekâsının keskinleşmesi ne kadar zaman aldı; ya da artık temelde bir silah olmayan dişlerin insanın konuşmasını mümkün kılacak şekilde değişmesi? Ve yalnızca konuşmasını değil, derin, nüfuz edici bir insan öpücüğünü de mümkün kılacak şekilde değişmesi?

Ama yaklaşık olarak iki yüz bin yıl önce insangiller, –insansımaymundan çok insan olan– *homo erectus*'a dönüşmekle kalmayıp, *homo sapiens* denen kuşkulu varlık ayrımına geçmenin de eşiğine gelmişlerdi.

TEKEŞLİLİK Mİ, ÇOKEŞLİLİK Mİ?

Homo sapiens'in erken dönem dünyası öncellerinin dünyalarından ancak biraz daha aydınlık; zira, yaklaşık olarak İ.Ö. 3000 civarında yazılı kayıtların ortaya çıkmasına dek, bilinenlerin çoğu, kısıtlı arkeolojik olguların, modern çağlara dek varlıklarını sürdürebilmiş ilkel halkların düşünce modelleriyle karşılaştırılarak birleştirilmelerine dayalı.

Arkeolojik olgular çoğunlukla farklı yorumlara tabidir; istatistikler gibi, ilkel halklara da bakılarak, neredeyse hiçbir şey kanıtlanamaz. *Homo sapiens*'in varoluşunun en az ilk yüz elli bin yılı söz konusu olduğunda, akademik spekülasyonların kaygan kumlarındaki yegâne dayanaklar, insanın yaşadığı yerlerde bulunmuş aletlere, kemiklere ve birikmiş olan döküntülere dayalı. Kişisel yaşamı hakkında bilinen tek şeyse, kendisini hastalara ve yaşlılara bakıp ölülerini gömmeye yöneltecek kimi dini ya da insancıl inançlar geliştirmiş olduğu. Cinsel yaşamı ise hâlâ bir gizemden ibaret.

Ama tarih diziseldir. Olan her şey, daha önceden olmuş şeylerle bir şekilde bağlantılıdır; dolayısıyla, –günümüzdeki *homo sapiens* gibi– erken dönem *homo sapiens*'in de cinsellik ve aile yaşamı, uzaktan da olsa, beş yüz bin, beş milyon, on beş milyon yıl öncesinin cinsellik ve aile yaşamının bir ürünüdür. Kesin bir yanıtı olmasa da, insanın atalarının hangi insansımaymunlara daha çok benzediği sorusuna bakmanın hem ilgi çekici hem de öğretici olmasının nedeni budur. Zira, erken dönem insangillerin, ataerkil yapının daha başlangıçtan beri var olduğunu düşündürecek şekilde, tekeşli gibona mı, yoksa, anaerkilliği tek seçenek haline getirecek şekilde, rasgele ilişkiler kuran şempanzeye mi daha çok benzedikleri bilinmiş olsaydı, günümüzde insanın aklını meşgul eden –erken dönem toplumlara kadının mı yoksa erkeğin mi hâkim olduğu, soyun babaya mı yoksa anneye mi göre izlendiği, bereket tanrıçalarına mı yoksa şoven erkek tanrılara mı daha çok hürmet edildiği gibi– kışkırtıcı sorulardan bazılarına (tartışmalı) bir yanıt bulunabilirdi.

İnsangillerin konuşmayı öğrenmelerini gerektirecek nedenler vardı. Avlanma ve alet yapımı, primatlara oranla daha karmaşık bir düzeyde iletişim kurmalarını gerektiren toplumsal becerilerdi. En konuşkan insan-

sımaymunlardan biri olan gibonlarda bile hâlâ kısıtlı sayıda ses ve ses dizisi görülür. Ama bunların her birinin belli bir anlamı vardır ve içlerinden biri de, erken dönem insanın durumuyla özellikle bağlantılıdır. İlettiği mesaj şudur: "Karımdan uzak dur!"[7]

İnsansımaymunlar arasında bir tek gibon böyle bir ifade kullanmaya ihtiyaç duyar; zira, bir tek gibonun karısı vardır. İnsan hariç diğer tüm primatlar, çoğunlukla cinsiyetlerden birinin hâkim olduğu ve "eşlilik bağı"nın bulunmadığı karma cinsel gruplarda yaşarlar. Örneğin, dişi şempanze arka arkaya çok sayıda erkekle çiftleşir ve bunlardan hiçbiriyle arasında özel bir bağ bulunmaz.

Gibonun tekeşlilik alışkanlığı genellikle, dişisinin –insan dişisi gibi, ama diğer primatların tersine– kızışma çevrimine, yani, dişinin cinsel ilişkiye yalnızca bir ya da iki günlük azami doğurganlık döneminde, yumurtlama sırasında açık olduğu üreme çevrimine tabi olmamasına bağlanır. Kurama göre, gibon çiftleşmeye *her zaman* açık olduğundan, erkek tek bir partnerle cinsel dürtülerini istediği sıklıkla doyurabilir ve bu nedenle, yalnızca bir partnere ihtiyacı vardır. Belki de, istediğinin tek bir partner olduğunu varsaymak daha doğru olacaktır. Tekeşlilik, grubundaki kızışmış durumdaki her dişinin taleplerini karşılamak zorunda olan şempanze, goril ve babuine kıyasla herhalde çok daha kolay bir yaşam tarzı olacaktır.

Gibonun insanın en yakın akrabası olduğu düşüncesini ilk olarak açıklayan, bilimsel popülerleştirici ve Darwin'in çağdaşı olan Ernest Haeckel'di ve bu düşünce, Batılı tarihçilere çekici gelmişti. Gibonun aile yaşamı modern Batılı erkeğin aile yaşamına benzediğinden, erken dönem insanın gelişiminin tanımlanmasını görece kolaylaştırmaktaydı. Koca, karı ve çocuklar bir grup halinde birlikte yaşarlar ve çocuklar büyüdüklerinde evden ayrılıp (ya da atılıp) kendi evlerini kurarlar. İnsanın izlediği yolun hem başı hem de sonu böyleyse, aradaki binyılları doğaldır ki, belki de kendimizi onlara yakın hissederek, erkeğin ava çıktığı, kadının evle (ya da mağarayla) ilgilendiği ve zaman zaman da tepede komşularla toplanarak bir mola verdikleri evcimen bir günlük yaşamla doldurabiliriz. Ama ne yazık ki, bu huzur verici canlandırım bir yana, beş bin yıllık kayıtlı tarihin büyük bölümü boyunca çokeşlilik, tekeşlilikten çok daha yaygın olmuştur.

Rasgele cinsel ilişkiler yaşayan şempanze, görünüşe bakılırsa, insanın en yakın akrabası olmaya ilk bakışta daha yakın bir aday, ama kromozom sayıları ve globin dizilişi konularındaki araştırmalar, şempanze kuramını giderek güçlendiren yakın tarihli kapsamlı araştırmaların ancak bir

bölümü. Şempanzenin zekâsı da önemli bir etmen. Gibon entelektüel açıdan günümüz insansımaymunları arasında en zayıfı; şempanzeyse son beş ya da altı (ya da yedi) milyon yıl boyunca aile ağacının kendi dalı içerisinde geçirdiği evrimin ardından basit aletler –çatlaklardaki suyu emmek için kuru yapraklardan yapılmış süngerler, karıncaları yuvalarından çıkarmak için yaprak sapları, kaldıraç olarak kullandıkları sopalar– kullanabilmeye ve yağmacılara ağaç dalı, taş ve benzeri cisimler atarak kendini koruyabilmeye başladı. Genç antiloplarla maymunları yakalayıp öldürmeyi ve yemeyi, dik durup zaman zaman dik konumda yürümeyi ve hâlâ vücut hareketleri ve homurdanma yoluyla da olsa yoğun bir iletişim kurmayı öğrendi. Günümüzdeki şempanze aslında, insanın insangil atasının insan ırkının evrimine gidecek yola ilk koyulduğu zamanlardaki davranışlarına çok benzer davranışlar göstermekte.[8]

Çok eski dönemlerde insan şempanzeyle güçlü bir ailevi benzerlik taşıyorduysa, bundan sonra en azından bir büyük biyolojik değişim yaşanmış olmalı; ama bunun ne zaman başlayıp ne zaman bittiğini bilmek olanaksız. Primatların kızışma çevriminin yerini herhalde zamanla insan dişisinin âdet çevrimi aldı; bu, dişinin kendi cinselliği üzerinde uzun vadeli etkiler yaratacak ve erkekle kadın arasındaki ilişkiye yine uzun vadeli olarak yansıyacak bir değişimdi. Böyle bir geçişin ille de tekeşlilik yönünde bir genel tercih getirip getirmeyeceğiyse tartışmalı bir konu. Antropologların (çokeşlilikle geçmiş beş bin yıllık kayıtlı tarihin sunduğu kanıtları göz ardı ederek) tekeşliliği kızışma çevriminin olmamasıyla eş tutmalarına karşın, genetikçiler farklı bir görüş benimsemişlerdir.

Darwin, yaşamın en önemli mücadelesinin hayatta kalma ve üreme mücadelesi olduğunu söylemişti ve manevi mirasçıları, yani, günümüzün sosyobiyologları da, bu mücadelenin katılımcılarının insanlar değil, genler olduklarını öne sürüyorlar. Sonsuz küçüklükteki –ve dünyanın kabul görmemiş yasa yapıcıları olarak şairlerin yerini almış olan– bu kromozom dilimleri, yükselmekte olan genç şirket yöneticisini kendilerine kıyasla ürkek gösterecek bir varlığını sürdürme dürtüsüyle hareket ediyorlar. Sosyobiyologların söylediğine göre, insanın bugüne dek açıklanamamış olan davranış ve tutumları, genlerinin çoğalma kararlılıklarının ürünü. Bu kurama göre, paleolitik çağda (çoğunlukla olduğu gibi) zorlu şartların yaşandığı sırada çocuklar kadar ebeveynlerin bu çocuklara yatırmış bulundukları genlerin de varlıklarının sürebilmesi için iki ebeveynin işbirliğine girmeleri gerekiyordu – ve bu da, ataların gelenekleri ne olursa olsun, tekeşliliğe giden yolu açıyordu. Çocukların yalnızca anne

bakımıyla hayatta kalabildikleri daha olumlu şartlar altındaysa erkekler, rasgele ilişkiler kurma eğilimi göstereceklerdi; zira, yayılmaları genlerin yararınaydı. Yani, Taş Devri Casanova'sını harekete geçiren, kasıklarındaki arzu değil, kromozomlarındaki DNA'ydı. Türün dişisi ise böyle bir açık karta sahip değildi. Genleri ancak kendi bedeninden doğan çocuklarla yayılabilirdi; sonuçta, iklim koşullarına bakılmaksızın, korumacılık yönünde güçlü bir genetik güdü oluştu.[9*]

Paleolitik çağda ya tekeşliliğin ya da çokeşliliğin "kural" olduğunu varsaymak için bir neden yok. İnsan dişisinde kızışma çevriminin görülmemesi tekeşliliği mümkün kılmış olabilir, ama bu, muhtemel kıldığını söylemek anlamına gelmiyor. Aynı şekilde, insanın genetik güdüleri kimi zaman tekeşlilik, kimi zaman da çokeşlilik yönünde işlemiş olabilir, ama etkili olan yegâne güç genler değildi. Bunların hepsi göz önüne alındığında belki de en mantıklı hipotez, insan ırkının rasgele ilişkiler kurması açısından başlangıçta şempanze akrabalarına benzediği, ama "insan doğası"nın –kaçınılmaz kalıtımsal ve çevresel etmenler bileşiminin– gelişmeye başlamasıyla birlikte yaşam tarzının da değişmeye başladığıdır. Kayıtlı tarihin büyük bölümü boyunca, yaşamın belirsizliklerle dolu olduğu dönemlerde bireylerin diğer bireylere sarılmaları, şartlar yumuşadığındaysa daha dışadönük olmaları "insan doğası" olmuştur. İnsanın erken dönem tarihinin buzlarla kaplı binyılları boyunca yaşam şartları iyi, ortalama ve kötü arasında dalgalandıkça, sarkaç ağır ağır, neredeyse rasgele ilişkilerle, neredeyse tekeşlilik arasında gidip gelmiş olabilir. Ve rasgele ilişkilere giren erkek değil, kadın da olabilir – zira, azınlıkta olan, onlardı.

CİNSİYET VE TOPLUMSAL ROL

Homo erectus'un ve öncellerinin evlilik durumları ne olursa olsun, hayatta kalmanın ötesinde şaşırtıcı şekilde ilerleme gösterdikleri şartlar başlangıçta herhalde bir tür ortak yaşam lehine işlemişti.

Görünüşe bakılırsa, erken dönem insan, kendi seçiminin yanı sıra zorunluluktan da dolayı, hareketli bir yaşam sürme alışkanlığına sahipti. Atalarının kendi bölgesine bağlı kalma yönündeki içgüdülerini miras

* Bunların hiçbirinden, oyunun insan katılımcılarının üremenin nasıl işlediğinden haberdar oldukları anlamı çıkarılmamalı. Neredeyse kesinlikle, değillerdi. Ama genler biliyordu ve bu da yeterliydi.

almış olabilir, ama anlaşılan, beyni bu içgüdülere baskın gelmeye başlamıştı. İklim değişiminin yaşandığı dönemlerde av hayvanı sayısının azalıp bitki örtüsünün küçülmesiyle birlikte doğanın kendisine ait bölümünü tüketti ve bu nedenle, yollara düşmesi gerekti. Zaman zaman, kendi sakinlerine sahip yeni bir bölge için mücadele vermesi gerekebiliyor ve bu durumda savaş başlıyor, yenilgiye uğrayan taraf ya bölgeden sürülüyor, ya da, sayıları azsa, galip kabileye katılıyordu.

Yerleşmeye ancak 350,000 yıl önce başladı ve görünüşe bakılırsa neden de, dünya iklimindeki bozulmaydı. Pleyistosen olarak bilinen çağın –jeolojik açıdan, son iki milyon yıl– büyük bölümü boyunca, hoş sıcaklıklarla, keskin, şiddetli soğuklar arasında ağır ağır ilerleyen dalgalanmalar yaşanmıştır. Normalde yüksek dağ sıralarıyla kısıtlı kalan buzullar soğuk dönemlerin en şiddetlileri sırasında genişleyerek birleştiler; öyle ki, yüzlerce ayak kalınlığındaki buz katmanı kimi zaman günümüzdeki New York, Londra ve Kiev şehirlerine ulaşacak derecede güneye doğru ilerleyebiliyordu. Dünyanın erken dönem insan nüfusunun toplamını oluşturan yarım milyon kişi[10] bu dönemlerde örneğin Akdeniz civarındaki, hâlâ yaz olarak tanımlanabilecek şartların görüldüğü birkaç ılıman bölgede ve Sahra gibi, –günümüzde tuhaf görünse de– şiddetli yağmurların zengin bir bitey ve direy gelişimini mümkün kıldığı bölgelerde toplandı. *Homo erectus* ailesinin Pekin Adamı da dahil olmak üzere bazı kollarıysa, mağaralara sığınıp yeni gelişmekte olan insan ırkının daha önce fethedemediği bir şeyi kullanarak, buz katmanlarının neredeyse eşiğinde yaşamanın da mümkün olduğunu keşfetti: ateşi. Mağara yaşamının Avrupa'da yaygınlaşmasına daha on binlerce yıl vardı, ama bu yeni yaşam tarzının soğuk ya da korkutucu karanlık yerine getirdiği sıcaklık, aydınlık ve korunma olanağıyla insanlaşma sürecinde bir devrim etkisi yarattığı düşünülebilir.

Bol bol av hayvanı vaat eden bitki bolluğu gezgin insanı cezbetmeye yettiğinde, mağara sakini insanın kendine özgü gereksinimleri ortaya çıkıyordu. Mağara iyi otlaktan daha az bulunuyordu; insan, ikisini birden bulduğu yerde kaldı.

Mağara yaşamı kendi mantığını dayatmaktaydı. İspanya'nın kuzey kıyısındaki Altamira'da bulunan ve sağlam kireçtaşı üzerinde üç yüz yarda boyunca uzanan ünlü resimli mağara kadar büyük olanları kuraldan çok istisnaydı. Daha çok, Fransa'daki –içinde insan yaşamış ve on beş bin yıldan fazla bir süre önce, hayvan resimleriyle göz alıcı şekilde süslenmiş olan– Lascaux'nun otuz yarda uzunluk ve on yarda genişlikteki ana bölümünün boyutlarında oluyorlardı; yani, geniş bir zemin planı

üzerine inşa edilmiş modern bir evden çok da büyük değil. Göçmen insan topluluğunun küçük mağaralardan oluşan bir peteğin içine sığışmak zorunda kalmasıysa çok daha yaygın bir durumdu.

En iyi ve en istenmeyen barınaklara kimlerin sahip olması gerektiğini kamp ateşi hiyerarşisi belirlese bile, açık kır yaşamından taş duvarların fiziksel ve psikolojik kapalılığına geçiş herhalde, bir tür toplumsal devrim yaratmıştı. Parçalanıp yeniden gruplaşma kaçınılmaz oldu ve "aile" fikri belki de bu aşamada gerçeklik kazanmaya başladı.

Hücrenin merkezinin çekirdek olması gibi, tarihöncesi yaşamın merkezi de kadındı; zira, diğer kabile ilişkilerinden belirgin şekilde farklı olan *yegâne ilişki, annelik ilişkisiydi. Üremede erkeğin rolünün insan* evrimi içerisinde belki de çok ileri dönemlerde keşfedildiği de unutulmamalı. Ne de olsa, gözle görülür bir rol değil bu. Son yüz yıl içerisinde antropologlar sürekli olarak, cinsel birleşmeyle gebelik arasındaki ilişkiden habersiz ilkel kabileler keşfederek şaşkınlığa sürüklendiler; bu cehaletin İ.Ö. 9000 gibi ileri tarihlere dek gayet yaygın olması mümkün görünmekte.

Paleolitik çağın büyük bölümü boyunca, insan, çevresindeki dünyayı sen-ben terimleri içerisinde gördü. Günümüz kent sakinlerinin dünyanın geri kalan kısmını "o" olarak görmelerinin tersine, ilkel insan ırmağı, denizi, kuşları, balıkları, yeri, ağaçları, hayvanları ve bitkileri "sen" olarak, kendisinden görünüşte farklı, ama özde farksız görüyordu. Alet yapma yeteneğinin geliştiği, yaşam tarzının değiştiği, düşünme süreçlerinin genişlediği dönemlerde bile hâlâ, doğayı paylaştığı diğer hayvanlardan pek çok yönden pek de farklı değildi. Henüz primat atalarından *uzaklaşmaktaydı*; uzay çağındaki ardıllarına *doğru* evrimleşmeye ancak, paleolitik çağın neredeyse sonlarında başlayacaktı. Mirasında belki de asla sorgulamadığı pek çok şey vardı – çünkü bunlar "doğal"dı, hep böyle olagelmişti; genellikle, en son keşfedilen, doğal görünendir. Tıpkı yabani kısraklar ya da dişi rengeyikleri gibi insan dişisinin de yetişkin yaşamının büyük bölümü boyunca ya gebe ya da emzirmekte olması "doğal"dı; tıpkı kadınla erkeğin, erkek geyikle dişi geyiğin, koçla koyunun fiziksel doyumdan başka bir şey amaçlamadan cinsel ilişkide bulunmalarının "doğal" olması gibi. Cinsellikle ahlakın iç içe geçmesi için, insan gelişiminin görece ileri bir aşamasına gelinmesi gerekecekti.

Ama ebeveynliğin iki düzeyi –toplumsal ve biyolojik düzeyleri– bulunmaktadır ve bunlardan ilki, ikincisi bilinmeden de var olabilir. Tamamen rasgele ilişkilere dayalı bir toplumda iki düzey de bilinmez ve hem sorumluluk hem de akrabalık kadına dayanır. Ama bir erkekle kadın ya

da bir erkekle çok sayıda kadın arasında sürekli bir ilişki söz konusu olduğunda, toplumsal ebeveynlik kendiliğinden doğar. Günümüzün ilkel kabileleri örnek olarak görülebilirse, paleolitik çağ erkeğinin babalığın toplumsal görevlerini sırtlanmaya, cinsel olarak bağlı bulunduğu kadının (ya da kadınların) çocukları için bir rehber, danışman ve besleyici işlevi üstlenmeye yeterince hazır olduğu düşünülebilir. Yine de, erkeğin rolü –eğer Taş Devri bağlamında bu sözcük kullanılabilirse– psikolojik açıdan ikincil bir roldü. Darwinci üreme mücadelesinde erkek bir yardımcıdan başka bir şey değildi.

Ama hayatta kalma mücadelesinde bunu –çoğunlukla, iyice gösteriş yaparak– telafi ediyordu. Yaşamı sürdürecek yiyecek olmadığında, kadının yaşam yaratma yeteneği anlamsız kalacaktı. Buzul çağının doruğunda insan ırkını hayatta tutan erkekti ve bu tür dönemlerde toplumsal statüsünün, iklim düzelip kadının yiyecek katkısı onunkine rakip duruma geldiğinde gerileyecek olsa da, baş döndürücü yükseklikelere ulaştığı düşünülebilir.

Paleolitik çağ dünyasında iki temel toplum türü bulunmaktaydı. Kimi bölgelerde kabile ekonomisi tek bir hayvana dayalıydı. Fransa'nın bazı bölümlerinde bu hayvan rengeyiğiydi; çok sonraları, Amerika çayırlarının halkları da aynı şekilde bizona bağımlı hale geleceklerdi. Bu tür temel gıda hayvanlarının göçleri kendilerine bağımlı kabilelerin yaşam tarzlarını da şekillendiriyordu; rengeyiği ya da bizon nereye giderse, avcılar da peşine düşüyorlardı. Ve kabilenin ana dayanağının avcılık olduğu yerlerde topluluk avcıların hâkimiyetindeydi – yani, erkeklerin.

En azından dönemin sonlarına doğru herhalde daha yaygın olan topluluk türüyse, kırların sunduğu her şeyden yararlanan avcı-toplayıcı topluluktu: hayvanlar, balıklar, kabuklular, kuşlar ve bitkiler. Bu tür topluluklar, daimi evlerini mağaralarda ya da korunaklı kayalarda kurmakla birlikte, yazları da genellikle, geyik, koyun ve keçi gibi daha küçük av hayvanlarını her yıl alçak yerlerden taze yayla otlaklarına yaptıkları yolculuklarında izleyerek, dağlardaki kamplarına çıkıyorlardı.

Paleolitik çağlardaki işbölümü konusunda, elbette, kesin kanıtlar bulunmamaktadır, ama bu konudaki genel düşünce, erkeğin avcı ve kadının da toplayıcı oldukları yönündedir ve bu da genel olarak neredeyse kesinlikle doğruydu; gerçi, zaman zaman, avda kadının da erkek kadar yetenekli olduğu savunulmuştur. İlke olarak, genç ve sağlıklı bir kadının genç ve sağlıklı bir erkek kadar iyi avlanmaması için hiçbir neden yok. Gebelik bile ilkel toplumlarda, gelişmiş toplumlarda olduğu kadar aciz düşürücü bir durum değildir. Japonya'da Anu kadınları doğumu ko-

laylaştırdığına inandıklarından hamilelik dönemlerinde hâlâ yoğun egzersizler yapmaktalar ve Mbuti pigmelerinin kadınları da doğum konusunda öylesine kaygısızlar ki, doğumdan iki ya da üç saat sonra yeniden yola koyulabiliyorlar. Sırayla sütannelik ederek diğer annelerin tarladaki işlerine geri dönebilmelerini sağlayacak çok sayıda kadın bulunduğu sürece emzirme de sorun olmaktan çıkar. Ama tarlada çalışmak, geyik izi sürmekten ya da tüylü mamut avlamaktan çok faklıdır; bunlar, avcının atletik durumunun mükemmel olmasını gerektiren faaliyetlerdir – özellikle de, iklim sert ve av kıtsa. Hamile bir kadının işe yaraması olasılığının düşük olduğu durum da zaten tam da budur; zira, soğuktan ve kötü beslenmeden en çok o etkilenecektir. Yirminci yüzyılda ebeveynlerin "evlenip ziyan edecek" olan bir kız çocuğa daha fazla eğitim vermeyi reddetmeleri bilinmedik bir durum değildir, paleolitik çağdaki ebeveynler de uzun zaman alacak avcı çıraklığı konusunda aynı şekilde düşünmüş olabilirler.

Genetik araştırmalar, erkeğin avcılıktaki uzmanlığının bir milyon yıl önce başlamış olabileceğini düşündürüyor. Günümüzde erkekler uzamsal yetenek (imgeleri akılda görme, tutma ve uyarlayabilme yeteneği) testlerinde kadınlardan daha yüksek puanlar alıyorlar ve iki Amerikalı bilim adamı da yakın zamanlarda, bu yetenekle, mesafenin kestirilmesi ve hedefi vurma da dahil olmak üzere belli temel avlanma becerileri arasında bağ kurmayı başardı. Bu, temelde erkek üzerinden işleyen bir avantaj yarattığını düşündürecek bir şekilde genetik olarak cinsiyetle bağlantılı bir yetenek.[11] Kadının gıda arzına katkısı –bitki, salyangoz, nehir yengeci, tatlısu midyesi, küçük kaplumbağalar, meşe palamudu ve fıstık toplamak– mesafe kestirmeye ya da nişancılığa dayanmıyordu. Ama kadınların loş ışıkta görme duyularının erkeklere oranla daha gelişmiş ve ayrıca, kulaklarının daha keskin olduğu da kanıtlanmıştır;[12] bunlar, çalılıklar arasına gizlenmiş küçük av hayvanlarını ya da gölgeli bir su birikintisinde bir oyuğa sığışmış yengeçleri izlerken, hiç kuşkusuz, çok işe yarayacak yeteneklerdi.

Avcı mı, toplayıcı mı? Bu yalnızca akademik bir soru değil. Avcı kabilelerin tüm yaşamları avladıkları hayvanlara ve bu nedenle de, avlanma işini yapanların gereksinimlerine göre düzenlenmişti. Avlayacak av varsa, kabilenin tüm enerjisi avcılara yardıma ve görevleri için hazırlanmalarına yöneltiliyordu. Kabilenin yaşamı ve hayatta kalabilmesi avcılara bağlıydı ve dünya değişip av önemli olmaktan çıktığında bile eski tutumlar sürdürüldü. Erkek hâlâ üstündü.

Avcı-toplayıcı toplumlardaysa durum farklıydı. Ilımlı koşullar altında kadınlar erkekler kadar yiyecek toplayabiliyorlardı ve cinsiyetler

arasında bir tür denge görülmekteydi. Ama sonunda avcı-erkek, çoban-erkeğe ve toplayıcı-kadın da, çiftçi-kadına dönüştü. Kadın-erkek ilişkilerinin geleceğinde hesaplanması olanaksız etkiler yaratacak bir değişimdi bu.

İLK TABU

Yeni mağara yaşamının kabilenin iç yapısını etkilemesi gibi, mağaranın getirdiği istikrar da günümüzün federal birliklerini inceleyenlerin anında tanıyacakları türde daha geniş kapsamlı kurumların gelişmesine neden oldu.

Mağara yaşamının gelişmesine yol açan soğuk hava şartları, tüylü mamut, misk öküzü ve bizon gibi daha büyük ve güçlü av hayvanlarına uygun şartlardı. Hamile kadınların ve bacak kadar çocukların yardımı olsun ya da olmasın, bu büyüklükteki hayvanların bir buçuk metre boyunda iki ya da üç erkek tarafından yakalanıp öldürülmeleri olanaksızdı. İşbirliği şarttı; özellikle de, kilometrelerce uzunluktaki bir alandaki yegâne sürünün sınırın yanlış tarafında otlamayı seçmesi durumunda toprak bütünlüğü konusunda ısrar etmek kabilenin varlığını sürdürmesi açısından hiç de akıllıca olmayacağından.

Tarihçiler, komşu kabilelerle diplomatik müzakerelerin başlayıp av ittifaklarının kurulduğu aşamanın bu olduğu konusunda genel olarak fikir birliği içerisindeler. Bunun doğal sonucu olarak, sosyal toplantılar başlayacak ve sonunda, küçük kabile birimleri gevşekçe de olsa klanlar içerisinde birleşmeye başlayacaklardı. Her kabilenin belli bir bağımsızlığa sahip olmasına karşın, hepsi benzer zihinsel alışkanlıklar, benzer standartlar ve benzer gelenekler geliştirmeye başlayacaklar, federasyon, çağlar boyunca varlığını sürdürüp günümüzde okullardaki cinsellik eğitiminde ifade bulan ergenlik ayini, yani, erginlenme ayini ve kişisel sınav bileşimi ayini gibi ortak törenler gerçekleştirecekti.

Kabileler arasında temasın artmasının sonuçlarından biri de herhalde, aşk ufuklarının genişlemesi olmuştu; "ilk görüşte aşk" ancak yabancılar arasında mümkündür. Tarihçiler, sonraları kraliyet hanedanları arasında görülen evlilikler örneği karşısında, kabileler arası evliliğin siyasi ittifakları güçlendirme yolu olarak teşvik edildiğine inanmaktadırlar ve bu bağlamda "evlilik" pek de doğru sözcük olmasa da, bu kesinlikle mümkündür. Ama –tek taşla mümkün olduğunca çok kuş vurma kararlılığıyla– çoğunlukla daha da ileri giderek, bu tür evliliklerin diğer tür-

lerde evliliklerin yasaklanması yoluyla teşvik edildiğini ve erken dönemlerdeki milyonlarca yıllık gelişimi boyunca insanlığın varlığını sürdürmesini sağlamış olan ensest ilişkilere (rastlantısal olarak) bu stratejinin son verdiğini de söylüyorlar.

Ensest, içten eşleşme olarak bilinen şeyin, evliliklerin sürekli olarak kısıtlı bir toplumsal grup içerisinde ve dolayısıyla, az çok aynı soy içerisinde gerçekleşmesinin aşırı uçta bir versiyonudur. Bu tür sürekli bir içten eşleşme, içerisinde yaşadığı ortama mükemmel şekilde uyarlanmış tekdüze bir ırk yaratır, ama yegâne genetik seçimin tam olarak aynı seçenekler arasında olması anlamına da gelir. Bu nedenle, doğal seçme işleyemez; dolayısıyla da, içten eşleşmenin yaygın olduğu bir toplumun değişen dış şartlara uyacak şekilde değişmesini sağlayacak bir mekanizma yoktur. Seçenekler değişmek ya da çökmek olduğunda, içten eşleşmenin yaygın olduğu toplum çöker. Dıştan eşleşmenin görüldüğü toplumlarsa doğal seçmenin işlemesini sağlayacak malzemeyi sunarlar ve dolayısıyla, ilerleme için gerekli olan uyarlanmayı yaratacak genetik donanıma sahiptirler.[13]

Kabileler arası temasın gelişmeye başlamasından önce insan topluluklarında içten eşleşme neredeyse kaçınılmazdı. Tarihte, en fazla kırk ya da elli kişilik grupların tüm yaşamlarını başka hiçbir insan görmeden birlikte geçirdikleri uzun dönemler yaşanmıştır. Bu durumda bile, yapısında, ortaya çıkan yeni şartlara göğüs gerebilmesini sağlayacak bir mutant DNA zincirinin ortaya çıkması olasılığı bulunmasa, insan ırkı Pleyistosen ikliminin tüm o değişimlerini atlatamazdı. Aşırı içten eşleşmeden, yani, ensestten kaçınma belli düzeyde yaygınlaşmış olmalı; aksi takdirde, farklılaşma kapasitesi görülmezdi.

Ensest tabusunun evrenselliği, insan mekanizmasına en baştan beri girdiğini düşündürüyor ve insanlık için de, sonraki çağlarda –Mısır'dan Peru'ya– kimi hükümdarları, insanüstü, ilahi statülerini vurgulamak için bu tabuyu bilinçli olarak kırmaya yönlendirecek denli "doğal" görülen bir tabuydu.

Eskiden, akrabalarını tanıyamayan hayvanların ensestten kaçınamadıklarına inanılırdı, ama Afrika babuinleri üzerinde son zamanlarda yapılan bir araştırma, ensest olasılığını tamamen ortadan kaldıran bir üreme sistemleri olduğunu gösterdi. Yedi yıllık bir dönem içerisinde, incelenen üç gruptaki yirmi erkekten on beşi üreme olanağı bulamadan başka gruplara geçti; geriye kalan beşiyse ya öldü ya da ortadan kayboldu – ensest açısından bu da aynı derecede etkiliydi.[14] Diğer insansımaymun ve maymunlarda da, daha küçük bir ölçekte de olsa, yerleşik bir ensest tabusu

olduğu görülüyor. Şebeklerde anneler kendi oğullarıyla çiftleşmekten kaçınıyorlar; aynı durumun şempanzelerde de geçerli olduğuna inanılmakta.[15] Ama gibonlarda durum farklı; eşini kaybeden gibon baba kızıyla ve dul kalan anne de oğluyla çiftleşiyor.

Gerçek ne olursa olsun, dünyanın ilk tabusu –pek çok kişinin inandığının tersine, yamyamlık değil– ensestti. Kabileler arasında dıştan eşleşmeyi mümkün kılacak temasın başladığı andan itibaren dıştan eşleşme genel uygulama haline gelmişti ve neolitik devrimden hemen önceki 50,000 yıl sırasında insan gelişiminin giderek hızlanmasının nedeni en azından kısmen, bu durumdan kaynaklanan entelektüel ve fiziksel uyarlanabilirlikti.

NÜFUS SORUNU

Paleolitik çağ kadınının yaşamının büyük bölümünü ya gebe ya da emzirerek geçirmesinin "doğal" olduğu gerçeği, bu yaşamı boy boy çocukları geyik derisinden eteğine yapışmış halde geçirdiği anlamına gelmiyor. Doğan çocuk sayısı fazla değildi ve doğabilenler arasından da pek azı hayatta kalıyordu.

Günümüzde Afrika'nın bazı yerlerinde çok sayıda kadının (Gabon, Sudan, Kamerun ve Zaire'nin kimi bölgelerinde % 20 ila 40 gibi yüksek oranlar görülmekte) canlı doğmuş çocukları bulunmuyor ve Zaire'nin kimi bölgelerinde de % 45 düzeyinde bir bebek ölümü oranı hiç de ender bir durum değil.[16] Paleolitik çağlarda (belki, yalıtılmış haldeki kümeler hariç) durumun bu denli kötü olması mümkün görünmüyor; aksi takdirde, insan ırkı varlığını sürdüremezdi.

Tahmini nüfus rakamları, doğup ergenliğe dek hayatta kalabilen çocuk sayısı konusunda bir fikir vermekte. Bir milyon yıl önce dünyanın insan nüfusunun yaklaşık yarım milyon düzeyinde olduğuna inanılıyor. İ.Ö. 10,000'e, yani, neolitik çağ devriminin eşiğine gelindiğindeyse rakam üç milyona yükselmişti.[17] Bu da, zamanın büyük bölümü boyunca nüfus artışının *sıfırda kaldığını* ve yalnızca ölenlerin yerini alacak kadar insanın doğduğunu düşündürüyor. Kuramsal olarak, (tekeşlilik varsayımıyla) her çiftin kendi yerlerini alacak iki çocuk yerine üç çocuk yetiştirebilmesi durumunda, insan nüfusu yalnızca dört kuşak ya da yüz yıldan az bir süre içerisinde altı katına çıkardı. Ama bu bir milyon yıl aldı. Bunlar, elbette, yaklaşık rakamlar; bir başlangıç noktasından başka bir şey değiller ve sayısız çeşitlemelere tabiler.

Örneğin, görünüşe bakılırsa, kadınlar kesinlikle azınlıktaydılar. İskelet kalıntıları erken dönemlerde erkek sayısının kadın sayısına oranının neredeyse üçe iki düzeyinde olduğunu ve erkeklerin kadınlardan yaklaşık sekiz yıl daha fazla yaşamalarının beklenebileceğini düşündürüyor.[18] Bu doğruysa, yalnızca sıfır nüfus artışı oranının korunabilmesi için bile her kadının dört çocuk yetiştirmesi gerekebilirdi.

Üstelik, kadının çocuk doğurma çağı görece kısıtlıydı. Neanderthallerin yaşadıkları çağlarda (yaklaşık olarak 70,000 yıl önce), çocukluğu atlatıp ergenliğe ulaşabilen her on kişiden yalnızca ikisi 30 yaşına erişebiliyordu. 30,000 yıl önce kısa süreli bir düzelme yaşandı; artık her 100 kişiden 12'si 40 yaşını görmeyi umabilirdi, ama sonra durum yeniden kötüleşti ve Neanderthal çağına oranla da daha kötüye gidildi; artık her 100 kişiden 86'sı 30 yaşından önce ölmekte ve hayatta kalanlardan da yalnızca beşi 40 yaşını geçebilmekteydi.[19] Ortalama kadın ergenlikle ölüm arasında olasılıkla yalnızca 15 ya da 16 yıl boyunca çocuk doğurabiliyordu.

Bu durumda bile nüfus artışı, aslında olabileceğinden daha yavaştı. *Bunun, kimileri insanın kontrolü dışında kalan pek çok nedeni var.* Hastalık olasılıkla önemli bir etkendi; gerçi, ellerinde üstünde çalışmak için yalnızca kemikler bulunan günümüz tıp antropologları, etteki paleolitik çağ hastalıklarını tanımlamakta pek de ileri gidemiyorlar. Ama, nüfusun dağınık yapısı hastalığı belli sınırlar içinde tutmuş olsa da, günümüzde Sahra'nın güneyinde görülen kısırlık düzeylerinden büyük oranda sorumlu tutulan belsoğukluğu ve filaryozun, hiç kuşkusuz, tarihöncesinde de eşdeğerleri bulunmaktaydı. Hijyen günümüze ait bir kavram olduğundan, hem gebelik hem de doğum sırasında daha belirsiz enfeksiyonların yaygın şekilde görülmüş olması da mümkündür.

Kötü beslenme de önemli bir etmendi; bu, tarihin büyük bölümü boyunca mevsimsel olarak ve buz çağının doruğunda da olasılıkla, tüm yıl boyunca görülen bir tehlikeydi. Kötü beslenme, kızlarda olgunlaşmayı geciktirerek, düşüklere ve ölü doğumlara yol açarak, doğurganlığı olumsuz etkiler. Annelerin doğum sırasında ölmelerinden ve yüksek bebek ölümü yüzdesinden de kötü beslenme sorumludur. 1940'larda Afrika'daki Bantular arasında, iki çocuğun hayatta kalabilmesi için kadının 12 hamilelik geçirmesi gerekmekteydi;[20] Hindistan'da da 1970'lerin başlarında bile yüz çocuktan dokuzunun beş yaşına ulaşmadan kötü beslenme yüzünden ölmesi olasıydı.[21] Yaşamın ilk iki yılı sırasında yetersiz beslenmenin beyin gelişimi üzerinde kalıcı bir etki yarattığı da öne sürülmüştür; paleolitik çağda kötü beslenme yalnızca bireyleri değil, bir bütün olarak top-

lumu etkilediğinden, bu durum, insan ırkının fiziksel gelişiminin yanı sıra zihinsel gelişimini de geciktirmiş olabilir.

Doğurganlığı olumsuz yönde etkileyen bir diğer etmen de uzun süreli emzirmedir. Daha Pekin Adamı çağında bile insan yavrusu annesine diğer primatlara oranla çok daha uzun süre bağımlı hale gelmişti; fosil kalıntıları, Ejder Kemiği Tepesi'nde yaşamış olan çocukların aynı büyüme aşamasındaki insansımaymunlardan daha fazla süt dişleri olduğunu gösteriyor. Günümüzde Afrika'da uzun süreli emzirmenin kadın başına dört doğumu engellediği tahmin edilmekte; Bangladeş'teyse bu rakam altı ya da yedi düzeyinde.[22]

Erken dönem insan ırkının nüfusunun artmasını engelleyen bu tür kısıtlamalara tepki verebileceği pek az yol bulunmaktaydı ve belki de, bunu denememişti bile. Yeterince yiyecek bulunmadığında neler olacağı bilgisi insanın kemiklerine işlemişti ve sonraki tarih, paleolitik çağ gibi erken bir dönemde bile bu bilginin, nüfus yoğunluğunun asla mevcut kaynakları aşmamasını sağlayacak şekilde içgüdüsel –sosyobiyologlara göre, genetiksel– olarak tasarlanmış uygulamalarda ifade bulmuş olabileceğini düşündürüyor.

Nüfusu kısıtlamanın en basit ve en bariz yolu, Avrupa, Hindistan ve Çin'de on dokuzuncu yüzyıla dek günümüzde kürtajın Batı'da olduğu kadar yaygın kalacak olan bebek katliydi. Çoğunlukla, öldürmek gibi kesin bir yol izlenmiyordu – daha çok, yeni doğmuş bebek hava şartlarına maruz bırakılır ya da hasta bebek göçüp gitmeye terk edilirdi. Ama sık sık, daha kesin bir yol da izlenirdi. Görece yakın zamanlarda kimi Polinezya kabilelerinde çocukların üçte ikisinin ölüme terk edildiği bildirilmekte ve Angola'nın savaşçı göçebeleri Jagaların da yolda kadınlara ayak bağı olmamaları için çocukları öldürdükleri söylenmektedir; gerektiğinde, diğer kabilelerin ergen yaştaki çocuklarını zorla evlat ediniyorlardı. On dokuzuncu yüzyılda Batı Avustralya'da, nüfusu bölgenin besleyebileceği düzeyde tutmak amacıyla doğan her onuncu bebeğin yendiği bir kabile bile bulunmaktaydı.[23]

Çoğu bebek katli örneğinde kurban herhalde, kız çocuktu; erkek şovenizmi yüzünden değil, gelecekte o da bir çocuk üreticisi, yalnızca şahsen değil, soyuyla da gıda arzı açısından bir tehdit olacağından. Ayrıca, erkek çocukların hayatın normal seyri içerisinde, ya çocukça kavgalar sırasında ya da kabileler arası kan davaları yüzünden ölmeleri olasılığı da daha yüksekti.

Paleolitik çağın son bölümünde –olasılıkla– kullanılmış olabilecek bir diğer nüfus kontrol yöntemi de, pek çoklarının sandığının aksine pek

de günümüze özgü bir buluş olmayan doğum kontrolüydü. Daha tarımın başlangıcından çok önce kadınlar yerleşim yerlerinin yakınlarında yetişen çoğu bitkinin özelliklerini gayet iyi öğrenmişlerdi ve modern çağlara dek varlıklarını sürdürebilmiş ilkel halklar da, daha Doğum Kontrol Hapı'nın adının duyulmasından çok önce, gebeliği önleyecek bitkisel ilaçlar kullanıyorlardı. Bunlardan bazılarının etkinliği kanıtlanmıştır. Paraguay'ın orta bölgelerindeki ormanlarda *Stevia rebaudiana* bitkisi kurutulup toz haline getirildikten sonra suda kaynatılır. Gebe kalmak istemeyen kadın her gün bu karışımdan bir bardak içer. Navaho halkı *bahia dissecta*'dan yapılma bir çay kullanır ya da kullanmaktaydı; Nevada'daki Şoşonlar taşkesenotu köklerinden yapılma bir içecek ve Hopiler de, kurutulmuş *Arisaema triphyllum* köklerinden yapılma bir toz. Bilim adamları kocakarı ilaçlarına tepeden baksalar da, hayvanlarla yapılan laboratuar deneyleri, Paraguay ve Şoşon ilaçlarının gebeliği önleyici özelliklerinin bulunduğuna işaret etmekte.[24] Üremede erkeğin rolü bilinmediği sürece, etkisini kadın üzerinde gösteren ilaçlar akla gelebilecek yegâne gebeliği önleme yolu olacaktı.

Son olarak, çoğu ister istemez kadınlara yönelik pek çok toplumsal nüfus kontrol yolu da bulunmaktaydı. Başka bir neden arandığında, âdet tabularının bazıları, hiç kuşkusuz, pek de anlamlı görünmüyor. Tek bir örneği ele alırsak, on dokuzuncu yüzyılda İngiliz Kolumbiyası'nda Carrier Kızılderilileri âdet görmeye başlayan kızları yaban ortamına, üç ya da dört yıl boyunca tam bir inziva hayatı yaşamaya yollarlardı; bu kızlar kendileriyle karşılaşan herkese karşı bir tehdit olarak görülür ve attıkları adımların bile geçtikleri yolları kirlettiğine inanılırdı.[25] Bu tabu, sistemi güçlendirmek amacıyla tasarlanmış mistik ilavelerden ve kıyamet kehanetlerinden arındırıldığında, kızları Carrier halkının kısırlıkla sonuçlanacağını bildikleri bir tecrit içerisinde tutma yolundan başka bir şey değildi.

Yirminci yüzyıldan geriye dönülüp bakıldığında, on binlerce yıl öncesinin gerçek Çakmaktaşlarının, nüfus patlamasının yarattığı tehlikenin ve nüfus kontrolüne gerek olduğunun biraz olsun farkında olacaklarına inanmak güç görünse de, günümüz akademisyenleri durağan nüfusla kötü şartlar, nüfus artışıyla da olumlu şartlar arasında, böyle bir farkındalık olduğunu kuvvetle düşündüren bağlantılar bulmuşlardır. Neolitik çağ devriminin gerçekleşip insanın gıda arzını kontrol altına alabileceğini nihayet keşfetmesiyle birlikte görülen şaşırtıcı artışı yalnızca beslenme alanındaki gelişimlerle açıklamak mümkün görünmüyor.

PALEOLİTİK SEKS SEMBOLÜ

Pelaolitik çağın insanları, gölgeler arasında kaybolmuş figürler. Nasıl ve nerede yaşadıkları konusunda bazı bilgiler var, ama ne düşünüp nasıl göründükleri konusu hâlâ çözülememiş bir gizem. Ciddi tarihçilerin onları gösterdikleri gibi, ciddi insanlar mıydı? Yoksa, espri anlayışları var mıydı? Uğruna bu kadar mürekkep harcanmış olan "Venüs heykelciği" erken çağların bereket tanrıçası mıydı? Ya da bir tür paleolitik çağ lunaparkının Şişman Hanımı mıydı?

Maddi bir varlık olan teknoloji gelecek kuşakların keşfedebilecekleri açık izler bırakıyor, ama bu izlerin bazılarının çözümlenmesi hiç de kolay değil. Tarihöncesine ait bir balık oltası, tarihöncesine ait bir balık oltasıdır ve sanatsal niteliğini, felsefi arka planını ya da manevi anlamlarını incelemeye ancak en tutkulu balıkbilimciler girişeceklerdir. Venüs heykelcikleriyse farklı bir konu.

Çoğu Orta Avrupa'nın doğusunda, birkaçı da Fransa, Ukrayna ve Sibirya'da olmak üzere, altmıştan fazla Venüs heykelciği bulunmuştur. Yirmi bin yıldan fazla bir süre önce mamut dişinden, yumuşak taşlardan ya da külle karıştırılıp pişirilmiş kilden yapılmış olan bu heykelciklerin çoğu oldukça küçüktür –en fazla 10-13 cm– ve zaten eksik durumda olan iki istisna hariç, hiçbirine yüz yapılmamıştır. Tüm vurgu, dolgun gövde hatları üzerindedir. Bir tarihçinin altmış yıl önce kesin bir dille yazdığı gibi, Venüsler, "annelikle ilgili bölgelerin fazlasıyla abartıldığı dişi formlarının tasvir edildiği heykelcikler"dir.[26]

Modern görüşlere göreyse:

a. Bu figürlerde vurgu, "kuşku götürmez şekilde cinsel"dir (Grahame Clark).
b. "Dişi figürünün tasvirinde cinsellik asla böylesine küçük bir rol üstlenmemiştir" (René Nougier).
c. Venüs figürü "sihirli bir doğurganlık yakarışı"dır (Walter Torbrügge).
d. "Doğurganlık sembolü değil, doğum nedeniyle deforme olmuş bir kadın"dır (Richard Lewinsohn).
e. Heykelcikler, temelde dinsel olan mağara sanatının sembolik bağlamı içerisinde ele alınmalıdır (André Leroi-Gourhan okulu).
f. "Dini önem taşıdıkları yönündeki inançları reddetmekte sakınca yoktur" (Charles Seltman).[27]

Kısmen, sanatçıdan "erkek" olarak söz eden dil geleneği kendi cinsel imasını taşıdığından, yabani hayvanların iki boyutlu resimlerini yapmakta zaten ustalaşmış olan paleolitik çağ zanaatkârının yalnızca, kendisi çalıştığı sürece hareketsiz kalmaya ikna edilebilecek bir model kullanarak, heykel üzerinde tasvir yeteneğini sınamış olabileceğini kabullenme konusunda genel bir tereddüt görülür. Heykelciklerin gerçek insanların resimleri olarak kabul edilmesine karşı getirilen savununun kökenleri görünüşe bakılırsa, tasvir ettikleri fiziksel tipe karşı duyulan içgüdüsel tiksintiye dayanmakta. Richard Lewinsohn'ın da belirttiği gibi: "Paleolitik çağda cinsel yaşam herhalde hiç de erotik değildi; zira, [Avusturya, Willendorf'ta bulunmuş olan] bu Venüs bir yağ yığınından başka bir şey değildi." Yine de, Batı kültürüyle ve korselerle şartlandırılmış günümüz gözüyle bakıldığında bile, Venüs heykelciklerinin sarkık göğüs ve karınlarıyla, günümüz kabile toplumlarının kadınlarının göğüsleri ve karınları arasındaki benzerlik fark edilebilmeli. Venüsler daha da cömertçe donatılmışlardı belki, ama insan bedeninin buz tabakalarının gerilemesinden kaynaklanan daha ılıman şartlara –genetik zaman aralığı yüzünden– olasılıkla henüz uyarlanmadığı bir dönemde yaratılmış oldukları da unutulmamalı. Kayıtlı tarih, soğuk iklimlerde yaşayanların, kimi zaman kısa vadeli yağlı gıdalar yeme uygulaması, kimi zaman da, uzun vadeli bir kalıtım süreci yoluyla, soğuğa karşı koruma sağlayacak bir et tabakası geliştirdiklerini gösterir. Kimsenin –ya da erkeğe arzulanabilir görünecek kimsenin– Venüsler gibi görünemeyeceğini iddia etmek, modern Batılı küstahlığından başka bir şey değildir. Bunların, paleolitik çağın Ayın Kapak Kızı prototipleri olmaları ihtimalini ortadan kaldıracak hiçbir kanıt yok.

Heykelciklerde tüm vurgu, heybetli göğüslerin ve *mon pubis*'in dişil cinsel özellikleri ve sarkık karınlarla kalçaların yalnızca dişiye ait oldukları söylenemeyecek özellikleri üzerindedir. Sanatçı, günümüz karikatürcüleri gibi, hatları abartmayı tercih etmiş olabilir, ama nedenlerinin aynı olması gerekmez; neden yalnızca, yumuşak, yuvarlak hatlarla meşgul olmanın verdiği dokunma zevki ve estetik doyum bile olabilir. Kol ve bacakların alt kısımlarının tasvirlerinin taslaktan öteye gitmemesinin ve hatta, günümüze kalmış eksiksiz heykelciklerin tümünün yüzlerinin boş ve özelliksiz olmasının nedeni belki de budur.

Yüzlerinin olmaması, bunların birer portre olmaları ihtimalini ortadan kaldırmaz. Tasvir edilen hayvanlar üzerinde büyülü bir denetime sahip olma amaçlı (olduklarına inanılan) mağara resimlerinde gerçekçilik temel bir unsurdur ve entelektüel gelişim süreci içerisinde, imgenin

tanınabilirliğinin orijinalinin tehlikeye girmesi anlamına geldiğinin düşünüldüğü bir aşama geçirilmiş olması da ihtimal dışı değil. Kadın, bedeninin portresinin yapılmasına rıza göstermekle birlikte, –benzersiz bir şekilde kendisine ait olan– yüzünün taşa oyulmasından ya da kilde şekillendirilmesinden çekinebilir. Çok sonraki çağlarda da buna paralellikler görülür; örneğin, İslam'ın ilk yüzyılları sırasında hadislerle, portre ressamlığı şiddetle kösteklenmiştir.

Venüs heykelciklerinin kesinlikle işaret ettiği şey, paleolitik çağın Orta Avrupalı kadınının tombul, iyi gelişmiş ve olasılıkla sık gebelik nedeniyle, göğüslerinin ve karın kaslarının sarkık olduğudur.

Tarihöncesi uzmanları, elbette, heykelciklerden bundan çok daha fazlasını çıkarıyorlar. Bu konuda iki kuram bulunmakta; bunlardan –günümüzde bir ölçüde gözden düşmüş olan– biri, biyolojik annelikle kadın koruyucu rollerinin birleştirildiği yarı soyut bir kavram olan analığı temsil ettikleri yönünde. Figürlerden bazıları hamile kadın figürleri olabilir elbette; gerçi, bir tıp tarihçisinin Fransa'daki Laugerie Basse'da bulunan bir figürden yola çıkarak belirttiği gibi, kadının "gerçekten de mutlu bir olayı bekliyor olmasının mümkün olmasına karşın, aynı şekilde bir yumurtalık kistinin de bulunması mümkün değilmiş gibi davranmak anlamsızdır."[28] Paleolitik çağ araştırmalarının küf kokulu atmosferindeki bu tüyler ürpertici olsa da sevindirici gerçekçilik açısından ne yazık ki, önemli olan sanatçının neyi tasvir *ettiği* değil, neyi tasvir ettiğini *düşündüğü*. Anne-koruyucu düşüncesine karşı getirilen ana savunu, hiç anne-çocuk figürünün bulunamamış olmasıdır; oysa böyle bir kanıt çok aydınlatıcı olacaktı.

Diğer kuramdaysa, heykelciklerin son derece dolgun görüntüleri, erken dönem insanlığın resmileşmiş din yönünde attığı ilk deneme adımları hakkında bilinenlerle birleştirilir. Bu kuramda Venüs, tam bir bereket tanrıçası olmasa bile, en azından bir bereket kültü figürüne dönüşür. Sorun, bu dönemde insanlığın insan doğurganlığı konusunda görünüşe bakılırsa pek de hevesli olmamasıdır. Çok fazla çocuk, çok az çocuğa göre daha fazla sorun demekti. Ve bir doğurganlık düşüncesi bulunmuş olsaydı, yalnızca gebe kalmayı değil, düşüklerin ve ölü doğumların önlenmesini, bebek ölümlerinin önüne geçilmesini ve çocuğun yetişkinliğe dek güven içerisinde büyütülebilmesini de içermesi gerekirdi. On santimlik bir heykelde bunların hepsini birden vermeyi denemek için çok hırslı bir sanatçı olmak gerekirdi. Paleolitik çağ insanının ilgileneceği yegâne doğurganlık, yiyecek hayvanlarının doğurganlığı olabilirdi; gebe bir inek ya da gebe bir geyik, gebe bir kadından çok daha anlamlı olurdu.

Hatta, kayıtlı tarihin en erken dönemlerindeki tüm bereket kültleri doğrudan insanlarla ya da hayvanlarla değil, toprakla bağlantılıdır ve insan bu konuyla saplantı derecesinde ilgilenmeye büyük olasılıkla ancak, İ.Ö. 9000'den sonraki bir tarihte çiftçi olmasından sonra başlamıştır.

Venüslerin büyüyle bağlantılı bir önemlerinin olup olmadığı bir yana, en azından, çoğunun paleolitik çağ kadınıyla çarpıtılmış da olsa belli bir benzerlik taşıdığı düşünülebilir. Oysa erkek konusunda sanatın söyleyecek neredeyse hiçbir şeyi yoktur. Avlanma sahnelerinde birkaç çöp adam ve av hayvanlarını izlerken giyilen bir kostüm olan ve kimi zaman da törensel amaçlarla erken çağların şamanlarının ya da hekimlerinin de giydiklerine inanılan hayvan maskeleri ve derileri altında gizlenmiş birkaç figür bulunmaktadır. Ama tüm paleolitik sanat formlarında erkek, görünüşe bakılırsa, ağırlıklı olarak fallik sembollerle tasvir edilmiştir ve bu da, mevcut bağlamda pek aydınlatıcı olmasa da, ilginçtir.*

Babanın biyolojik rolünün henüz bilinmediğini varsayarsak, bu semboller, Venüsleri doğurganlık figürleri olarak görmeye karşı getirilen savunuyu güçlendirmekteler. Zira eğer fallik semboller bir şey ifade ediyorlarsa, bu ancak erkek ve olasılıkla, cinsel atlet olarak erkek fikri olabilir. Bu durumda da, Venüs heykelciklerini de dişinin dişi ve cinsel partner olarak benzer bir tasviri olarak görmek mantıksız olmayacaktır.

* Kimi zaman, bunları tanımlayan uzmanların zihniyetleri konusunda aydınlatıcı olmaları hariç. Kendilerini adamış araştırmacılar, başlangıçta (Freud'a duyduğumuz tüm saygıyla) kuşku götürmez bir masumiyet taşıyan tasarım ve nesnelerde bile fallik niyetler bulabilirler.

2 Erkekten Efendiye

12,000 yıl öncesine gelindiğinde kadın ve erkeklerin tipik olarak insana ait –hatta, modern– özellikler geliştirmiş olmalarına karşın, temelde, etraflarındaki dünya üzerinde ancak aslan, kurt ya da çakal kadar denetime sahip başarılı avcılardan fazla bir şey değillerdi. Akılları vardı ve kullanmaya başlamışlardı. Alet ve giysi yapmayı, barınak inşa etmeyi biliyorlardı. Resim, heykel ve basit yemekler yapabiliyorlardı. Ama bu yeteneklerinin hiçbiri onları çevreye bağımlılıktan kurtaramamıştı. Yaşamlarının tüm yapısı, her zamanki gibi, yiyecek arzı üzerine inşa edilmişti ve bu da, kontrol etmeyi henüz öğrenmedikleri bir şeydi. Ama devrime az kalmıştı. Bir kez başladığında da, ekin ve sığır yetiştirmenin keşfedilmesi yalnızca insan varlığı modelini değil, yerkürenin çehresini ve üzerindeki her şeyin yaşamını da değiştirecekti.

Neolitik Çağ, yani, Cilalı Taş Çağı, modern anlamda bir devrim –belli tarihler atfedilebilecek belli olaylar dizisi– değil, dünyanın farklı yerlerinde farklı zamanlarda gerçekleşmiş bir toplumsal gelişim aşamasıydı. Güneydoğu Asya'da İ.Ö. 9750 gibi erken bir dönemde başlamış olabilir; arkeolojik açıdan eski dünyanın en iyi belgelenmiş bölgesi olan Yakın-

doğu'da, İ.Ö. 8000 civarında; Meksika'da, İ.Ö. 7000 civarlarında; kıta Avrupa'sının kuzey bölgelerinde, İ.Ö. 5000'den pek de önce değil ve Britanya Adalarında da, İ.Ö. 4000 gibi ileri bir tarihte.

Neolitik çağ sırasında kadın ve erkekler çiftçiliğe başladılar. Ne tür tahıllar yetiştirdiklerini botanikçiler biliyor. Çobanlık; zoologlar, hayvanları evcilleştirme aşamalarını belirleyebiliyorlar. Çömlekçilik; arkeologlar, üzerlerindeki desenler hâlâ bozulmamış olan tabak ve çanak kalıntıları çıkardılar. Biat ettikleri tanrıların ve kralların heykelleri mevcut. Ve, son olarak, yazmayı, hesap yapmayı ve yıllarının takvimini çıkarmayı öğrenmiş olduklarını, uyulacak yasalar, yapılaçak mevsimsel ayinler ve ödenecek vergiler bulunduğunu gösteren, üzerlerine yazılar kazınmış kil tabletler. Ama insanı "pis, yabani ve kısa" olarak tanımlanmış bir varoluştan tam bir uygarlığa doğru savuran yedi bin hayret verici yılın bir boyutu hâlâ eksik: Keşif boyutu.

NEOLİTİK ÇAĞ DEVRİMİ

Her şey zamanlamaya, zihinsel tutumlarla iklim sapmaları arasındaki uyuma bağlıydı. İnsan gelişimi sırasında daha önce pek çok kez buz tabakaları gerilemiş ve iklim yumuşamıştı; ama daha önce hiç, doğru insanlar tam olarak doğru zamanda doğru yerde bulunmamıştı.

İ.Ö. 11,000 civarında bir zamanda buz katmanları (o dönem için) son kez kuzeye doğru gerilemeye başladı ve sonuçta Yakındoğu'da kışlar serin ve yağışlı, yazlarsa sıcak ve kurak geçmeye başladı; büyümesi daha uzun zaman alan bitkiler pahasına, daha hızlı olgunlaşan yabani otların gelişimini teşvik eden bir ortamdı bu. Açık alanlarda doğal beyaz buğday ve arpa tarlaları hızla gelişti, ama yabani tahıllar tohumlarını uzun süre koruyamazlar; bu zengin bedava yiyecek hasadından ancak, olgun tohumların hâlâ saplara tutunduğu iki ya da üç hafta sırasında civarda bulunup bunları toplayabilenler yararlanabiliyorlardı. Tüm bir kabileyi –arazi genişse, birkaç kabileyi– bir yıl boyunca besleyecek yiyecek vardı, ama tekerlek henüz icat edilmemişti ve insanın koşum hayvanları da yoktu. Hem mantık hem de lojistik gereksinimler, tarlaların ürününün aileye taşınmasındansa, ailenin bu tarlalara taşınmasına işaret ediyordu.

Günümüzde, bunun tarlaların etrafında köylerin kurulmaya başlandığı aşama olduğu düşünülmekte; sonuçlarından biri de herhalde, düzenli olarak biçilen yabani tahılın azalmaya başlamasıydı ve buna da ancak,

bilinçli insan müdahalesiyle çözüm bulunabilirdi. Eski çağların doğanın verdiklerini toplama sisteminin yerini zamanla, ilkel olmakla birlikte bilinçli yemeklik tahıl yetiştiriciliği aldı.

Tam anlamıyla çığır açıcı olarak tanımlanabilecek birkaç tarihsel gelişmeden biri olan bu gelişmeden birisine pay çıkarılacaksa, bu herhalde kadındı; zira, tarımsal gelişim onun bilgisine dayanmaktaydı. Kadının yeni bitkilerin tohumdan yetiştiğini binlerce yıldır bildiği kesin görünmekte, ama bu bilginin rüzgârla dalgalanan mısır tarlalarına dönüştürülmesi paleolitik çağ hayal gücünü aşan bir işti – kazayla, iklimin cilvesi sonucunda gerçekleşene dek.

Sonraki neredeyse tüm gelişimin ve paleolitik çağ yaşamı bağlamı içerisinde anlamsız kalacak iş, rutin ve sorumlulukların başlangıç noktası, buydu. İnsan zihni, yeni ve zorlu disiplinlere tabi hale gelmişti ve bu durum geniş ölçekli etkiler yaratacaktı.

Kısa vadedeyse, insanın başlıca gıdaları üzerindeki denetiminin artması yeni bir girişime olanak tanımıştı. Köpek (küçük Asya kurdu) paleolitik çağ sonlarına doğru evcilleştirilmişti gerçi, ama diyeti insan diyetiyle çakışan besi hayvanlarının evcilleştirmesinin getireceği risk, bu işi yapılmaya değer olmaktan çıkaracak kadar yüksekti. Tek bir koyun bir haftada yaklaşık 50 kilo, yani, on iki insanın yiyeceğine eşdeğer miktarda yeşillik yiyebilir. Ama insanın yeni başlamış olduğu tarım, besi hayvanı yetiştiriciliğini neredeyse kaçınılmaz hale getirmişti. İnsanları çekmiş olan tarlalar bazı küçük av hayvanlarını da çekmekteydi; bunlar, yeni orman ve koruların etrafındaki açık gölgeliklerde hızla çoğalmaya başlamışlardı ve yağmacıları ağıllara kapatmak herhalde, tarlaları korumakla uğraşmaktan daha kolay göründü. Fazla tahıl bunlara verilebiliyor ve hasattan sonra da hayvanlar ekin diplerini yemek üzere serbest bırakılabiliyordu. Doğaları gereği sürüler halinde yaşayan ve evcilleştirilmeleri pek de zor olmayan koyun ve keçiler de bu hayvanlar arasındaydı ve İ.Ö. 9000'e gelindiğinde hem Irak hem de Romanya'da evcilleştirmenin ilk aşamaları başlamıştı.

Yüz binlerce yıl boyunca, erkek, hayvanlar ve kadın da, bitkiler konusunda uzman olmuşlardı. Hem mantık hem de genetik, mevcut rollerin genişletilmesi yönünde işliyordu. Kadın, bir zamanlar topraktaki köklerin ve yarıklardaki yengeçlerin çıkartılmasında kullanılan sopayı önce çapaya ve sonra da sabana dönüştürdü. Erkek kendini yabani hayvanlar yerine evcil hayvanlara adadı ve kabilenin bunlardan et, post, deri ve yağın yanı sıra, ilk kez süt, kaymak ve peynir elde edebileceğini keşfetti; bunlar, diyetine eklenecek değerli yeniliklerdi. Ve artık eskisinden daha

fazla boş vakti olduğundan –ne ayrıntılı planlama toplantıları, ne form tutma dersleri, ne iz üzerinde geçirilen uzun günler, ne de, avın fiziksel ve zihinsel gerilimleri– oturup düşünecek zamanı buldu.

Bu belki de çok fazla bir şey gibi görünmüyor. Ama neolitik çağ devriminin başı ila yedi bin yıl sonra kayıtlı tarihin başlangıcı arasında ortaya çıkacak kurumların ve icatların pek çoğunun kökeni kesinlikle erkeğe dayanmaktaydı. Erkek tarihçiler –sinirleri hâlâ yeterince sağlam olanlar– kimi zaman, bunu erkeğin doğal üstünlüğüne bağlarlar. Feminist yazarlarsa ya kadının katkılarının bilinçli olarak üzerinin örtüldüğünü ya da neolitik çağ kadının büyük bir baskı altında tutulduğunu, fikirlerine ve görüşlerine hiç değer verilmediğini savunurlar. Günümüze ait duygu ve önyargılar bir kenara bırakıldığında, belki de neden kısmen, kadının spekülatif düşünceye zaman ayıramayacak kadar meşgul olmasıydı. Çiftçilik yapması, yakacak bulması ve evle ilgilenmesi, çocuk doğurup yetiştirmesi ve bitmek bilmez, kasları tüketen tahıl kabuklarını soyma işiyle meşgul olması gerekiyordu. Yapıcı düşünceye yönelecek zamanı ve fırsatı, yeni fikirler hayal edecek, bağlantılar kuracak, merak edecek, nihayetinde birleştirilip uygarlığı oluşturacak malzemeleri üretecek zamanı bulunan, huzur içerisinde sürüsünü gütmekte olan erkekti.

Ama bu açıklamanın yalnızca bir bölümü. Dağları fare deliği boyuna indirecek türde bir özgüven patlaması olmasa, zaman ve fırsat pek de anlam taşımazdı.

ÜREME KURAMLARI

Homo sapiens'in, 100,000 yılı aşkın bir süre boyunca varolduktan sonra, neolitik çağ devrimi başladığında yaşamın biyolojik gerçeklerinden hâlâ tamamen habersiz olacağına inanmak pek de kolay değil.

Ama yirminci yüzyılda bile hâlâ cehalet içinde yaşayan kabile halkları görülmüştür. Solomon Adalarında yaşayan Belonese halkı, 1930'ların sonlarında Hıristiyan misyonerlerce aydınlatılana dek, çocukların toplumsal babalarının ata-tanrıları tarafından gönderildiğini ve cinsel ilişkinin tek işlevinin de zevk olduğunu düşünürlerdi. Kuzey Queensland'de yaşayan Tully Nehri Siyahları halkı 1960'larda, kadının, kendisine baba adayı tarafından verilmiş bir balığı kızarttığı ateşin üzerine oturduğu için hamile kaldığına inanıyorlardı. Bir başka Avustralya kabilesinde de kadınların insan eti yiyerek gebe kaldıklarına inanılırdı.

Trobriand Adalarında yaşayanlar, hayvanlarda çiftleşmenin işlevi konusunda son derece gerçekçi olmakla birlikte, insan söz konusu olduğunda bununla bir paralellik kurmuyorlardı. Papua Yeni Gine'de Hua kabilesinde hâlâ, bir *erkeğin* (opossum yiyerek) gebe kalabileceği ve doğum sırasında ölebileceği düşünülüyor.* Ve Avustralya'daki bir aborijin kabilesinden bir kadın da, yaşam ve babalık konusundaki Batılı gerçekler kendisine açıklandığında bunları kesinlikle reddetti. Küçümseyerek, "O hiçbir şey!" diyordu.[1] Babanın biyolojik rolünden haberdar olan halklar bile ayrıntılar söz konusu olduğunda bazen şüpheye düşebiliyorlar. Yirminci yüzyılda Hindistan'da, Sema kabilesinin seçkin reisi Avrupalı bir ziyaretçiye, "tek bir birleşme sonucunda gebelik oluşacağına inanmak saçmadır," diyordu.[2] Üstelik, aynı şeyi Darwin de söyleyebilirdi. Döllenmenin tek bir spermayla gerçekleştiğini hiçbir zaman bilmedi.

Kimi antropologlar bu örneklerin çoğunu kurmaca ürünü, kasıtlı yanlış anlamalar dizisi ya da Batılıların saflıklarını sınayan kabile halklarının onları kandırmaları olarak görüyorlar. Yirminci yüzyılın son onyıllarında cinselliğin açık bir kitap gibi olduğunu savunuyorlar.

Ama gerçekten öyle mi? 1977'de, medya bombardımanı altındaki günümüz İngiltere'sinde, siyah sevgilisinden çocuk doğuran bir kız önde gelen bir kadın dergisinin dertler köşesine mektup yazmıştı. Beyaz bir erkekle evlenmek üzereydi; hâlâ içinde bulunan Zenci kanı nedeniyle siyah çocuklar doğurmayı sürdürecek miydi? Bir başka okur da doğum kontrol hapının kendisini kocasından olduğu kadar sevgilisinden hamile kalmaktan da koruyup korumayacağını soruyordu. Ve görünüşe bakılırsa erkekler de, "garantili olsun diye", eşleri ve kız arkadaşları gibi doğum kontrol hapı alabiliyorlar.[3]

Paleolitik çağda kadının gebe kalması doğaldı ve bunun nasıl olduğunun merak edilmesi için hiçbir neden yoktu. Bu açıdan insan ve hayvan dişileri birbirlerine çok benziyorlardı. Ama bir noktada farklıydılar ve bu farklılık belki de, insanın sonraki tüm spekülasyonlarının başladığı noktadır. İnsan ırkının bilişsel olgunluğa eriştiği kuzey yarıkürede hayvanlar, günümüz dünyasının âdet adını verdiği gizemli, periyodik kanamaları yaşamamaları açısından, kadınlardan (ve hatta, güney yarıküredeki bazı hayvanlardan) farklıydılar.

* Bu inancın doğmasına yol açan karın şişkinliğinin ve hastanın ölümünün nedeni aslında, kvaşiyorkor hastalığıdır.

İKİNCİ TABU

Tarihöncesi dünyada –çok sonraları, Tesniye Kitabı'nda da olduğu gibi– kan, yaşamdı. Erkek (ya da kadın), "neden" sorusunu, insanın insansımaymundan nihai ve geri dönüşsüz ayrılışına işaret eden soruyu dile getirdiği andan itibaren, yaşamla ölüm, et, kan ve ruh arasındaki bağlantıyla ilgili fikirlerle boğuşmaya başlamıştı. Bu ilk tutarlı düşünce denemelerinin nasıl olup da, kanın, yaşam açısından temel nitelikte olmanın ötesinde, yaşamın da temeli olduğu sonucuna ulaştığını anlamak hiç zor değil. Kan doğum anında da vardı, çoğunlukla, ölüm anında da. İlk insana göre kan, kesin, içsel bir güce sahipti ve canlandırıcı (ve yeniden canlandırıcı) bir unsur olarak görüldüğünden, pek çok büyü ayininde, pek çok ölü kültünde ve tanrı ve ruhlarla çok çeşitli ilişkilerde kan kullanılmaktaydı.[4]

Cinsiyetlerin geçmişteki ve günümüzdeki göreceli statüleri konusundaki tartışmalarda günümüzde giderek artan sıklıkla olduğu gibi, âdet konusu açıldığında, *her çeşit* kanın mistik önem taşıdığı unutulmamalı. Diğer pek çok ihtilaf kaynağında da olduğu gibi, âdet tabularının kaynağının kasıtlı bir kötülük değil, bir tarafta cehalet ve diğer tarafta da atalet olması son derece olası görünüyor.

Âdetin biyolojik işlevi, elbette, çok yakın zamanlara dek bilinmiyordu. Tarihöncesinde bilinen tek şey, âdet kanının gerçekten kan ve dolayısıyla, büyülü olmakla birlikte, aynı zamanda, belli belirsiz bilinen kurallara aykırı olduğuydu. Bu dönemde kan kaybetmek, ölüme ya da hatta acıya ve zayıf düşmeye yol açmıyordu. Görünürde hiçbir neden olmadan akıyor ve bir-iki saat içinde durmak yerine, günlerce sürüyordu. Üstelik, erkeklere, oğlanlara ya da çocuklara değil, yalnızca kadınlara özgü bir durumdu – ve genellikle de, aralarından en genç olanlara. Pek çok açıdan açıklanamaz bir şeydi ve açıklanamaz olan, beraberinde kendi korkularını da getirir. Âdet kanının, on yedinci yüzyıla, hatta, dünyanın kimi bölgelerinde (örneğin, Tibet'te) neredeyse günümüze dek büyü, cadılık ve simya uygulamacıları tarafından kullanılmasına yol açacak özel bir güce sahip olduğunun düşünülmeye başlanmış olması hiç de şaşırtıcı değil.

Zamanla, elbette, âdet görmeye başlamanın fiziksel olgunluk göstergesi olduğu anlaşıldı. Kadının çocuk sahibi olabileceğini gösteriyor ve hamilelik sırasında kesilmesi de, yeni bir yaşam yaratımıyla doğrudan bağlantılı olduğunu düşündürüyordu. Günümüz ilkel kabileleri kıyas alınabilirse, paleolitik çağ erkeği bu keşiflere iki şekilde tepki vermiş olabi-

lir. Gençlikle olgunluk arasında kesin bir ayrım çizgisi oluşturan şeye karşı bir imrenme duymuş olabilir. Ergen erkek çocuk erkeklik eşiğinden hiçbiri kesin olmayan aşamalarla geçmekteydi; kimi psikologlar, kabile yaşamının son derece önemli bir özelliği olan erkek ergenliği ya da erginlenme törenlerinin, başlangıçta, yetişkin sorumluluklarına bir giriş olmaktan çok (genel olarak kabul edilen görüş), ilk âdetle aynı derecede kesin bir erkek olgunluğu göstergesiyle boy ölçüşmek amacıyla tasarlanmış olduğuna inanıyorlar.[5]

Ama durum böyleyse, taklit burada sona eriyordu. Hiçbir ergenlik ayini genç erkeğe çocuk doğurma, yaşam yaratma yeteneği kazandıramazdı. Bir süre, kanın bunu sağlayabileceğini düşünmüş olabilir. Çoğu ergenlik ayininde şu ya da bu şekilde kan vardır; yirminci yüzyıl orta Avustralya ve Yeni Gine'sinde bazı kabilelerde gerçekleştirilen ayinlerse özellikle düşündürücü. Bu kabilelerde, alt-ensizyon adı verilen, penisin alt yüzeyinin erbezi torbasına en yakın noktadan itibaren kimi zaman yalnızca 2-3 cm, kimi zamansa neredeyse tüm penis boyunca yarıldığı bir tür sakatlama işlemi yapılıyor. Akan kana "erkek âdeti" denmekte; âdet döneminde kadınlara dayatılan tabuların tamamı bu kan aktığı sürece erkekler için de uygulanmasa, bu deyim bir tür kabile esprisi olarak görülebilirdi.[6]

Erken çağların erkeğinin kendi cinsel organlarından çocuk üretimiyle bağlantılı türde özel kanı getirmek için uğraşmayı ne kadar zaman sürdürdüğünü bilmek olanaksız. Tarihin sayfaları, çoktan çürütülmüş olmakla birlikte kuşaktan kuşağa kendini yenilemeyi başarabilen mitlerle dolu. Ama çabanın kendisi, erkek ne kadar çabalarsa çabalasın çocuk doğuramazken kadının neden doğurabildiği konusunda ciddi bir sorgulama başlatmaya belki de yetmişti. Ve anlama çabasında alınan yenilgi, çoğunlukla, öfke üretir.

Kanın büyüsü ve erkeğin bunu anlamaktaki aczi, âdet dönemindeki kadından sakınmaya başlamasına yetmiş olabilir. Kadını tecrit etmek belki de, bilinmeyene karşı mantıklı bir güvence gibi görünmüştü. Üstelik, kadın da buna itiraz etmemiş olabilir.

Yalnızca bir cinsiyetin önyargılarına dayanıyor olsaydı, âdet gören kadının cadı olduğu görüşünün insan *id*'inde bu denli derinlere yerleşip yerleşmeyeceği tartışmalı bir konu. İlk tabuları kadın da herhalde en azından kabullenmişti. Belki bunun için tartışmaya değmeyeceğini düşünmüştü. Belki aile yaşamının rutininden birkaç günlüğüne kurtulmak hoşuna gitmişti. Belki âdet görmeyi kendisi de huzursuz edici buluyordu; düşüklere, ölü doğumlara ve paleolitik çağ anneliğinin diğer tüm risklerine karşın, kadınların çoğu yetişkinliklerinin büyük bölümünü ya

hamile halde ya da bebeklerini emzirerek geçiriyorlardı ve bu nedenle, âdet düzenli bir deneyim değildi. (Bir ilave olarak, tarih boyunca bu tabunun aşırı, kimi zamansa zalimce tezahürlerinin görülmüş olmasına karşın, her zaman yinelenen temanın, yalnızca büyü ya da din anlamında alınmasına gerek olmayan bir kirlilik teması olduğu da belki de belirtilmeli. Düzenli olarak yıkanma, insan ırkının büyük bölümünün ancak yakın zamanlarda başlamış olduğu bir faaliyettir.)

Ama tabu nasıl başlamış olursa olsun, kadına avantaj sağlayacak şekilde gelişmedi. Kimi antropologlar, tarihöncesinin erkeğinin doğum mucizesine karşı hayranlık duyduğunu savunur –Pleyistosen çağının buz tabakalarının eşiğinde soğuktan titremekte olan mağara sakinlerinden çok, kendi Disney harikalar diyarında yavru hayvanlar karşısında cıvıldayan Pamuk Prenses'e yakışan bir duygu– ve insan ırkı geliştikçe ortaya çıkıp kemikleşen âdet tabularının aslında, kadının insanın üreticisi olarak sahip olduğu yüce konumun bir yansıması ve âdet sırasındaki ayinsel tecridin de bir sürgünden çok, onur olduğu sonucuna varırlar.[7] Âdet tam tersinin değil, hamileliğin göstergesi olsa, bu görüş çok daha ikna edici olabilirdi; bu görüş aynı zamanda, çocuk doğurmanın aslında insanın primat atalarından miras aldığı bedensel işlevlerden biri olduğu gerçeğini de göz ardı etmekte. Doğal olan bir şeyi yaptığı için kadını yüceltmeye gerek yoktu. Tabuların, bir kez yerleştikten sonra, bilinçli olarak, kadının özgüvenine karşı bir silaha dönüştürüldüğüne inanan günümüz feministlerinin görüşleri gerçeğe belki de çok daha yakın.[8] Zira, neolitik çağın bir aşamasında erkek baskın rolü üstlendi ve bu rolü korumak için mevcut her yolu kullanmayı öğrendi.

Kadının yardım almadan çocuk üretemeyeceğini erkeğin ne zaman keşfettiği bilinmiyor, ama neolitik çağın başlarında keşfetmiş ve bu keşfin âdete karşı tutumunu sertleştirmiş olması mümkün görünmekte. Çocuğun doğumuyla sonuçlanan sürecin mistik katalizörü kendi menisiyse, bu durumda, kadının gebe kalamadığını gösteren âdeti herhalde bir hakaret ve ret, çocuk üreticisi olarak kendi yeni keşfettiği rolünü acımasızca inkâr eden bir kan boşalımı olarak gördü.

BABA FİGÜRÜ

Erkeğin doğumdaki rolü, cinsel ilişkinin sık ve hamileliğin sıradan, mevcut yegâne takvimin ay ve yaşam beklentisi açısından dokuz ayın da neredeyse günümüzün iki yılına denk olduğu günlük neolitik yaşam

modeline bakarak kolayca anlaşılabilecek bir şey değildi. Kuramsal olarak, insanın *homo sapiens* statüsüne erişmesinden sonra herhangi bir zamanda, hatta belki de daha da önce fark edilebilecek bir şeydi, ama paleolitik çağın tüm o uzun binyıllarında erkeğin bu rolün farkında olduğunu kanıtlayacak hiçbir şey bulunmuyor.

Gerçeğin neolitik çağın başlarında keşfedilmiş olabileceğini düşündüren üç etmen bulunmakta. Öncelikle, bu döneme dek iki cinsiyet de baskın görünmüyor. İkinci olarak, bu keşfe harici bir etken yol açtıysa, en olası ve gözle görülür etken, hayvan yetiştiriciliğiydi. Çiftlik hayvanlarının evcilleştirilmesi ya keçilerle ya da, daha büyük bir olasılıkla, koyunlarla başladı ve ilk hayvancılar çok geçmeden, erkeklerden ayrılmış dişi koyunların ne kuzu ne de süt üretebildiklerini anladılar. Sürüye bir ya da iki koç katılmasıysa şaşırtıcı sonuçlar yaratıyordu. Erkek ilk kez aynı hayvanları tüm bir yıl boyunca, her gün izliyordu ve bir koçun bir koyunla çiftleşmesiyle koyunun kuzularını doğurması arasında geçen sürenin görece sabit olduğunu fark etmemesi de pek mümkün değildi. Psikanalitik bağlamda asıl travmatik olan herhalde yalnızca erkeğin üremedeki katkısının keşfedilmesi değil, katkının olası boyutuydu. Tek bir koç elliden fazla koyunu gebe bırakabiliyordu. Buna benzer bir güç sayesinde erkeğin başaramayacağı ne olabilirdi?

Üçüncü –en sorunlu, ama pek çok açıdan en ikna edici– etmense, Yakındoğu'da, neolitik çağın gizemli yedi bin yılı sırasında, erkeği insan toplumunun az çok eşit bir üyesinden kabul görmüş bir despota dönüştüren *bir şey* gerçekleşmiş olmasıdır. Bunda besi ve koşum hayvanları üzerindeki denetimi de etkili olmuştu, düşünecek boş zamanının olması da, savaşçı ve koruyucu olarak rolü de. Ama binanın kurulmasında kullanılan yegâne tuğlalar bunlar olsaydı, neolitik devrim sırasında yükselen erkek üstünlüğü yapısı böylesine düz ve yekpare bir görüntü oluşturmazdı. Neolitik çağdan çıkıp kayıtlı tarih dönemine giren erkek, yalnızca yararlı bir işten, iyi bir işin iyi şekilde yapıldığı bilgisinden değil, daha sonraları Eski Ahit peygamberleri ve Yeni Ahit azizleri tarafından da yaşanacak olan –tartışma götürmez, soru götürmez– köreltici bir bilgiden kaynaklanan türde bir güvene, küstahlığa ve otoriteye sahipti. Erkek, kudretinin her zaman inkâr edilmiş olduğu bir alanda kendi hayati önemini keşfetmesi üzerine, (son derece insani bir şekilde) aşırı tepki vermiş olabilir miydi?

Daha özel bir düzeyde bakıldığında, erkeğin bir çocuğa bakıp ona "*benim oğlum*" demesi, bir kadına "*benim karım*" deme ihtiyacını duyması artık mümkündü. Bu dönemden önceki evlilik geleneği ne olursa olsun –te-

keşlilik, çokkarılılık, çokkocalılık–, bundan sonra kadının cinsel özgürlüğü ciddi derecede kısıtlanır oldu. Erkek eğer isterse ve eğer koruyabilecekse bir hareme sahip olabilirdi, ama "benim" oğlum kavramı, kadının tekeşli olmasını gerektiriyordu.

Evlilik dışı erdenlik kadına, elbette, ancak bu konudaki arzusu erkeğinkine eşse ya da bu konuda kayıtsızsa veya erkek ya kişisel ya da kişilik gücünü kullanmaya hazırsa dayatılabilirdi. Kadınla erkek arasındaki ilişkinin gelişimini içinde yaşadıkları toplum türü de bir düzeye dek belirlemekteydi.

Neolitik çağ devrimi sırasında iki tür toplum oluşmaya başladı; çiftçi toplum ve çoban toplum. Tarım, kendisine bağımlı toplulukları hareketsizleştiriyor, ekili topraklarına ve sonraları da, bu topraklarda kullanılan sulara bağımlı kılıyordu. Temel gıdaları, tarlalarının ürünleriydi; çiftlik hayvanları ikincil önemdeydi. Bu tür bir toplumda erkeğin rolü önemliydi; ama başlangıçta, kadının rolünden daha önemli değildi. Ama denge zamanla değişmeye başladı. Sığırın evcilleştirildiği sıralarda, yani, İ.Ö. 6000 civarında erkek boğayı hadım edip koşum hayvanı olarak kullanmayı öğrendi – insanın, tıpkı ilk buharlı lokomotif gibi bir devrim olan, ilk enerji aracı. Çapaya ya da sabana koşulduğunda onunla uğraşacak olan, hayvanlar konusunda uzman olan erkekti. Savaşçı, düşünür, çocuk üreticisi, çiftlik hayvanı yetiştiricisinden, ilk kez ziraatçıya dönüşmüş ve kadının en önemli görevlerinden birini devralıp, kadından çok daha iyi yapmaya başlamıştı. Erkeğin giderek güçlenen deney yapma eğiliminin temellerini bu atmış olabilir; çok geçmeden, zaten güçlü olan roller bileşimine bir de, mucit ve teknisyen rollerini ekleyecekti. Topluma katkısı temelde, kadınınkinden çok da fazla değildi, ama (ister istemez) çok daha fazla gözler önündeydi. Adalet örneğinde olduğu gibi, erkeğin işinin de yapılmakla kalmayıp, yapıldığının görülmesi de gerekiyordu. Yine de tarım toplumunda kadın kendi önemine dair atalarından kalma anılarını koruyor ve kısmen de olsa, öz güvenini bir derece korumayı başarabiliyordu.

Çoban toplumlardaysa durum bunun tam tersiydi. Çobanlar son derece hareketliydiler; Orta Asya'nın geniş düzlüklerinde ve kuzey Avrupa'nın daha dar, ama daha zengin otlaklarında mevsimden mevsime yer değiştiriyorlardı. Bu erken dönem göçebeleri kimi tarihçilere göre paleolitik çağın avcı toplumlarının doğrudan torunları, kimilerine göreyse, başarısız çiftçiler ya da tarım topraklarından sürülmüş fazla nüfuslardır; bu iki görüşten hangisi doğru olursa olsun, sürülerine ve bu sürüleri yetiştirip hayvanlara bakan erkeklere tümüyle bağımlıydılar. Çoban top-

lumunda erkek egemen ve kadın da, tıpkı baktığı hayvanlar gibi, onun malıydı. Günümüz Batı'sının erkek yönelimli toplumunun ahlaki ve felsefi açıdan doğrudan, birkaç İbrani göçebe kabilesine ya da günümüz Hindistan'ının da yine aynı açılardan doğrudan, *Rig-Veda*'nın Hintli-Avrupalı çobanlarına dayanıyor olmaları bir rastlantı değildir.

NÜFUS PATLAMASI

İ.Ö. 10,000 civarında dünya nüfusunun yaklaşık üç milyon düzeyinde olduğu tahmin edilmekte; 7000 yıl sonraysa, yüz milyona çıkmıştı.[9] Güneybatı İran'daki Zagros dağlarında paleolitik çağda (İ.Ö. 40,000'de) her 50 kilometrekareye ortalama bir kişi düşüyordu; İ.Ö. 5000'e gelindiğindeyse bu rakam 500'e yükselmişti.[10]

Bu büyük nüfus patlaması, erkeğin yeni babalık kuramlarını sınamaya sokmasının değil (gerçi, bunu yapmış olabilir), beslenme alanındaki büyük gelişmenin sonucuydu. Neolitik çağ devrimini başlatıp sonraları da şekillendiren gıda arzı artışı nüfus kontrolü gereksinimini azaltmakla kalmayıp, nüfusun artmasını istenir hale de getirmişti. Çocuk sayısının artması, daha fazla tarla işçisi, daha fazla ürün ve daha iyi ürün anlamına geliyordu. Daha iyi beslenme, doğurganlığın, canlı doğum oranının artması, bebeklikte ölüm oranının düşmesi ve ortalama olarak, yaşam beklentisinde küçük bir artış anlamına geliyordu.

Neolitik çağın hemen öncesinde, Fas'ta, istatiksel bir mit olan "ortalama erkek" 33 yaşın biraz üzerindeyken, kadınsa 28 yaş civarında ölmekteydi. İ.Ö. 6000 civarına gelindiğinde, Anadolu'daki Çatalhöyük'te, 18 yaşını geçmiş bir erkek 34 yaşının biraz üstüne ve kadın da neredeyse 30 yaşına dek hayatta kalmayı bekleyebilirdi. Birkaç yüzyıl sonra Kıbrıs'taki duruma bakıldığında, artıştaki orantının korunduğu görülmekte; erkeğin yaşam beklentisi 35 yaş, kadınınkiyse 33'ün üstüydü.[11] Beslenmenin iyileşmesinden en çok yararlananın kadın olduğu açıktı; hamilelik fiziksel kaynakları üzerinde artık eskisi kadar büyük bir yük oluşturmuyordu. Ve kadın ömründeki her artış, çocuk doğurma yaşlarının da artması anlamına geliyordu. Çatalhöyük'teki kadınların ortalama dört çocuğa sahip oldukları anlaşılıyor.

İklim değişimi, beraberinde getirdiği olumlu tarımsal şartları ve görünüşe göre emniyetli gıda arzı sayesinde, daha önce pek de mümkün olmayan türde bir göçü, geçmişte Asyalı avcı gruplarını Bering Boğazı üzerinden Amerika kıtalarına yöneltmiş olan amansız av hayvanı arayışıyla

pek de ortak yönü bulunmayan genel ve gönüllü bir hareketliliği mümkün kıldı. Neolitik çağ nüfusu yer değiştirdi, yerleşti, dolandı, verimsiz alanlardan daha verimli bölgelere yöneldi ve buraların da aşırı kalabalıklaşması üzerine, yeni tarım tekniklerini yeni topraklarda uygulamak üzere başka yerlere gitti.

Çatalhöyük kazıları, yerleşik nüfusun üç ayrı tür içerdiğini gösteriyor: Avroafrikalılar, ön-Akdenizliler ve Alpliler[12] – böylesine erken bir dönem için evrensel bir çeşitlilik. Ticaret de artmaktaydı ve bu sayede, yerleşik halklar arasında bile "yabancı" topraklar görmüş ve hatta belki de, yurtlarına "yabancı" eşler getirmiş kişiler bulunuyordu. Güney Yunanistan tacirleri obsidiyen –bıçak yapımında kullanılan koyu renkli, camsı bir volkanik taş– almak üzere 75 mil uzaklıktaki Melos adasına yelken açıyorlardı ve doğu Türkiye'den gelen obsidiyen de, Basra Körfezi'nden gelen kabuklar ve kuzeydoğudan gelen firuzeyle birlikte, güneybatı İran ovalarındaki köylere ithal edilen malzemelerden biriydi.[13]

Göç ve ticaret neolitik çağ insanlarını, dünya tarihinde tamamen yeni bir olgu olan, kapsamlı ve sürekli bir dıştan eşleşmeye yöneltti. Sonuçta ortaya çıkan genetik çeşitlilik, bu dönemin sonuna gelindiğinde, beslenmedeki gelişme ve insanın yeni özgüveniyle birlikte, başlangıçtakine göre çok daha kalabalık olmanın ötesinde, dinamikliği de artmış bir nüfus üretmişti.

ÇOK DA BÜYÜK OLMAYAN TANRIÇA

Bir tanrının ilahi statüsü çoğu kez, kendisine tapınanların laik statülerine bağlıdır – neolitik çağ kabileleri köylerde, kasabalarda ve nihayet kentlerde toplanmaya başladıklarında herhalde acı verici derecede aşikâr hale gelmiş olan bir gerçek. En güçlü kabilelerin yüksek tanrıları üst konumlara yerleşirken, orta güçteki kabilelerin tanrıları, incelikli bir özel roller ve ailevi ilişkiler tahsisi sayesinde, bir *modus vivendi** elde ettiler. Ay tanrıları, bilgelik tanrıları, su tanrıları; yaz, doğum ve yeryüzünün meyvelerinin tanrıçaları; erkek kardeşleri, kız kardeşleri, kuzenleri, karıları – çok geçmeden, hepsi panteona düzgünce ve çoğunlukla mantıklı bir düzen içinde yerleşeceklerdi.

Neolitik çağ sonlarına doğru gerçekleşen toplumsal yeniden yapılanma sırasında bu tür bir siyasi hokkabazlığa gerek doğmuş olması, erken

* Geçici anlaşma. (ç.n.)

dönemlerin tanrılarının kökenlerinin üstünü başarıyla örtmüştür; bu nedenle, tarihte sözcükleri sonraki kuşaklara ulaşabilmiş ilk halk olan uygar ve okuryazar Sümerler zamanından önceki din konusunda pek az şey bilinmekte. Bu örnekte bile, beş bin yıl boyunca Mezopotamya kumlarında varlıklarını sürdürmüş olan kil tabletler kırık ve tanrıların dizi hikayelerindeki bazı çok önemli bölümler de tamamen kayıptır.

Erken dönemlerin ilahları tarih sahnesinde belirdiklerinde adları, meslekleri ve kendilerine özgü, hatta, eksantrik kişilikleri vardı. Ama bundan öncesi söz konusu olduğunda, büyük bir planın sembolik parçaları gibi gerçekdışı ve kendilerini yaratan insanlar gibi meçhuldürler. Elbette, gökyüzünü ve denizi, güneşi ve ayı, yağmuru ve yeri kişileştiren ilahlar vardı ve hiç kuşkusuz, görüntüleri farklı olsa da, bunlar çoğu neolitik kabilede bulunmaktaydı. Örneğin, İ.Ö. 6000 civarında Anadolu'daki Çatalhöyük'te bir tür bereket kültü bulunduğu yönünde işaretler vardır; bu kült, bir tapınakta, birbirlerinin üstünde üç boğa kafasıyla tasvir edilmiştir, üzerlerinde de kolları ve bacakları açık, erkek bir buzağı doğurmakta olan dişi bir figür bulunmaktadır.[14] Bu belki de, neolitik çağda insan doğurganlığını tasvir etmenin geleneksel yöntemiydi – ama belki de, değildi.

Parçası oldukları mitlerse tanrıların kendilerinden daha açık. Erken dönemlerin dinlerinin dokusuna işlenmiş, önceki zamanlardan taşındıkları açıkça görülen bazı anlatılar bulunmakta. Bazıları, savaş ya da sel gibi gerçek olayların vakayinameleri; bazılarıysa, insanın açıklanamaz olanı açıklama çabasının ürünleri – yani, evrenin işleyişini. Aralarından ikisi, dünya dinlerinin pek çoğunda göze çarpmakta –yaratılış miti ve diriliş miti.

Aralarından hangisinin daha eski olduğunu bilmek olanaksız, ama sonraki çağlarda avcı ve çoban halklar daha çok yaratılış mitiyle (yeryüzünün ve gökyüzünün, insanın, hayvanların, kuşların ve balıkların yaratılışlarının büyülü açıklamasıyla), çıplak kış toprağının yeniden canlı bir yeşille kaplanmasını bekleyen çiftçilerse daha çok, (toprağın her yıl ölüp sonra yeniden doğmasını açıklayan) diriliş mitiyle ilgilenmişlerdir.

Mezopotamya, Mısır ve kuzeybatı Hindistan'ın çiftçileri kayıtlı tarihin ilk 3000 yılı boyunca göçebe çobanların, erkek-egemen dinlere sahip erkek-egemen kabilelerin, diyetlerindeki yüksek protein düzeyi nedeniyle yerleşik halklardan daha dinamik, göçebe yaşam tarzının zihinsel ve bedensel talepleri nedeniyle de daha tetikte olan halkların kimi zaman barışçı, kimi zamansa savaş derecesine ulaşan istilalarıyla karşı karşıya kaldılar. Bu halkların da yerleşmeye başlamalarıyla birlikte, mit-

leri ve inançları mevcut yapı içerisinde kendilerine birer yer bulmaya başladı; bazıları bu yapının üzerine yerleşerek mutlaka içerisinde değişiklikler yarattı ve mutlaka, eril vurgusunu güçlendirdi.

Bu inançların etkileri her zaman aşikâr ya da doğrudan değildi. Örneğin, bilinen en eski yaratılış mitinde –günümüze yalnızca bazı parçaları kalmış olan Sümer yaratılış mitinde– evrenin yaratılışından, gökyüzünü ve yeryüzünü tek başına doğuran tanrıça Nammu'nun, yani, "deniz"in sorumlu olduğu anlatılır. Üç çoban istilası akınından sonra, mitin pek çok unsuru bozulmadan kalmış, ama (artık Tiamat, yani, "tuzlu su okyanusu" olarak bilinen) Nammu'nun rolü büyük oranda küçülmüştür. Bu kez Apsu'nun, yani, "tatlı su okyanusu"nun yardımıyla tanrıları, ama aynı zamanda, bir şeytanlar, akrep adamlar ve kentauroslar güruhunu da doğurmuştur. Sonunda, kahraman tanrı Marduk onu yıldırım, fırtına ve ateş yardımıyla katleder, "istiridye" gibi ortadan böler ve bedeninin yarısından gökyüzünü yaratır. Bu değişmiş versiyonda yaratılışın sorumluluğu başlangıçtaki tanrıçadan erkek bir tanrıya geçer; bunun nedeni yalnızca artık Babil olarak bilinen topraklarda toplumsal vurgunun çoban istilaları nedeniyle daha erilleşmiş olması değil, aynı zamanda, Marduk'un Babil'in tanrısı olmasıdır; kentin, yeni (göçebe) kralının –büyük Hammurabi– arzuladığı üstünlüğe erişmesi için konumunun yükseltilmesi gereken üçüncü sınıf bir ilahtır.

Erken dönemlerin mitlerinin çoğu, dolaşımda bulundukları yüzyıllar içerisinde, sıklıkla siyasi nedenler yüzünden, düzeltildikleri ya da genişletildikleri çeşitli değişimlerden geçmişlerdir. Yüksek tanrı ve tanrıçaların rolleri ve hatta, aralarındaki ilişkiler sık sık değişir; bunun nedeni, kendilerine tapınanlar arasında popülerliklerinin azalıp artmasından çok, temsil ettikleri kentlerin geçici olarak baskınlık kazanmaları ya da boyun eğmeleridir.

Yine de, bazı güçlü kentlerin önemli tanrıçalarının bulunmasına karşın, bu tanrıçalara hiçbir panteonda yüce bir konum verilmemiştir. Günümüze kalmış pek çok yaratılış mitinde yeryüzü tanrısıyla gökyüzü tanrıçası arasındaki ilk evliliğe yer verilir; bu durum belki de, çobanlık ve çiftçilik inançları arasındaki bir uzlaşmanın ürünüdür. Ama çoğunlukla tek sorumlu, bir tanrı ya da ilk erkektir. Dini inancın akışkan olduğu Mısır'da kozmik yaratılış pek çok görüntüye bürünmüştür; kimi zaman cinsel birleşmeyle, kimi zaman ilahi buyrukla ve kimi zaman da mastürbasyonla (tohumun yeni keşfedilmiş gücü) başlar. Hindistan'da, göçebe Hintli-Avrupalıların erken dönem vakayinamelerinde, evrenin, *puruşa*'nın, yani, ilk erkeğin kurban edilmiş bedeninden yaratıldığı söylenir.

Yakındoğu'da, Kenan topraklarında, tektanrılı İbranilerin metinlerinde Yehova'nın dünyayı kaostan, yalnızca söz gücüyle yarattığı anlatılır. Olasılıkla yukarıda söz edilen eksik ilk Sümer miti hariç, hiçbir yaratılış mitinde kadına önemli bir ayrıcalık tanınmaz.

Diriliş mitleri biraz daha muğlaktır; bunlarda hâlâ, kadının yegâne çocuk üreticisi ve yegâne toprak işleyicisi olduğu günlerin izi sezilir. Üretimdeki etkisinin sürmesi, göçebelerin avcı tanrılarına karşı verdiği savaşta bereket tanrıçasına en azından bazı silahlar kazandırır, ama en önemli savaşı, son savaşı kaybetmiştir. Sümer diriliş mitinin ilk versiyonunda tanrıça İnanna bir süreliğine yeraltında konaklamak üzere yeryüzünden ayrılır. O geri dönene dek toprak çıplak kalır. Ama bu yegâne istisna hariç, günümüze kalmış literatürde yer alan tüm bereket ilahları erkektir. Hiçbir Yakındoğu –Sümer, Babil, Mısır, Ugarit, Hitit ya da İbrani– mitolojisinde yüce güce sahip bir tanrıça görülmez. Çeşitli panteonlarda, elbette, önemli role sahip dişi figürler bulunmaktadır; bunlardan bazıları, Babil'de hırçın İştar (daha önceki İnanna'nın bir versiyonu), Kenan'da kana susamış Anat ve Mısır'da sabırlı İsis'tir. Ama ölüler diyarına giderek ortadan kayboluşları sarsıcı bir kıtlık işareti olan ve dirilişleri de yeryüzüne verimliliği geri getiren hâkim bereket tanrıları olan kocalarına ya da erkek kardeşlerine –Dumuzi/Tammuz, Baal ya da Osiris– kıyasla hepsi ikincil rollerdedirler. İlk kadını Büyük Ana olarak gören, eşini cinsel edim yoluyla besleyip kısıtlı yaşam gücünü kendi bitip tükenmez kaynağıyla yenilediğini düşünen Çinliler, üstün tanrıça kavramına yaklaşan yegâne halktırlar.

En azından Klasik çağlarda yüce konuma sahip tanrıçalar bulunduğu yönünde yaygın bir yanılgı görülmektedir; bu, sanatı büyük öneme sahip bir ana tanrıçaya işaret eden, ama dini yapısı hakkında aslında pek az şey bilinen Minos Girit'ine dayalı zayıf temeller üzerine inşa edilmiş bir kuramdır. Daha sonraları da Toprak Ana Demeter ortaya çıktı, ama o da ancak Tahıl Tanrıçası'ydı ve asıl bereket tanrısı, Adonis'ti. İmparatorluk Roma'sında da Kibele ve İsis'e inanan pek çok kişi bulunmaktaydı. Ama genel Büyük Tanrıça kavramı varlığını tarihsel gerçeklik kadar Viktoryen hayal gücüne de borçludur. On dokuzuncu yüzyıl insanları yeni antropoloji ve arkeoloji disiplinlerini kılavuz alıp akıllarında son derece pohpohlayıcı bir kadın ve annelik düşüncesiyle erken tarihi yeniden yazarak, çoktanrılı dinler hakkındaki kanılarını kendi entelektüel gereksinimlerine göre uyarlamışlardır. Söz konusu tanrıçaların aslında, Viktoryen çağların hanımlarıyla pek çok ortak yönü bulunmaktadır; onlar da aynı ihtişama ve aynı derecede az güce sahiptirler.

Roma dönemine gelindiğinde Büyük Tanrıça fikri, elbette, toplumsal açıdan anlamsızlaşmıştı. Din bir tarafta devletin bir koluna, diğer tarafta da, kişisel arzu ve yılgınlıklar için bir boşalma noktasına dönüşmüştü; tıpkı günümüzün striptiz kulübü sahipleri gibi müşterilerine istedikleri her şeyi sunmaya hazır kültler ve rahipler tarafından menfaatleri uyarınca beslenmekteydi. Kült ilah dişi olduğunda da gösteri pek de değişmiyordu.

Aslında, uygarlık ayakları üstünde doğrulmaya başladığında, "saf" din ve içgüdüsel tapınma büyük oranda geçmişte kalmıştı. Hâkimiyet tanrılarda ve tanrıçalarda değil, yasa koyucularda ve rahiplerdeydi. Çok sayıda tanrıya hoşgörü göstermeye hazır toplumlarda –yani, İbranilerin ve İran Zerdüştlerinin toplumları hariç tüm erken toplumlarda– tanrı ve tanrıçaların statülerindeki farklılıklar dini duygulardan çok siyasetle ve satış promosyonuyla ilgiliydi. Durum tersine dönüp din siyaset üzerinde hâkimiyet kazandığında ve her ikisi de tek bir ilahın himayesi altına girdiğinde de, bu ilahın erkekten başka bir şey olması söz konusu bile değildi.

Tarihte kadir-i mutlak bir dişi ilah bulunmuş olsa bile, bu herhalde ancak neolitik çağda, yani, çocuk üreticisi, toprak işleyicisi kadının özel rolünden vazgeçmesinden önceydi. Erkeğin kendi cinsel özsaygısını ilk kez keşfetmesinden önce.[15]

II

Yakındoğu, Mısır ve Avrupa İ.Ö. 3000 – İ.S. 1100

Erkeğin kadına her açıdan üstün olduğu yönündeki görüş, çok geçmeden, dünyanın en eski uygarlıklarının, yani, Yakındoğu uygarlıklarının hukuk ve geleneklerinde kutsal bir yer edindi. Kadın, önce babasının, sonra kocasının ve en sonunda da oğlunun malı haline geldi. Ama geri dönüşü olmayan noktaya henüz gelinmemişti; zira, yurttaşlık hukuku bir tarafta siyasi emeller ve diğer tarafta da çoktanrılı dini inançlar arasında dolambaçlı bir yolda gezinmekteydi. Kısmen Yakındoğu geleneğinin mirasçısı olan Yunanistan'da hetaira*'lar, yani, eğitimli kibar fahişeler hâlâ, oğlancular karşısında dişilerin zaferini kaydedebiliyorlardı ve Roma'da da yüzeysel bir saygınlığa sahip olan evli kadınlar imparatorluğun yıkılmasına katkıda bulunacak bir özgürlüğe sahiptiler. Ama sonuçta galip gelen, Yakındoğu kültürünün, dini ve laik hukuk arasında uzlaşma yolu bulma ihtiyacı duymayan İbranilerin tektanrıcılıkları oldu. Pentateukhos,* Yakındoğu gelenekleriyle Sina'da indirilmiş olan emirlerin karışımıydı, ama ikisi de Yahve'nin otoritesini taşıyordu ve dolayısıyla, bağlayıcıydı. Böylece, neolitik çağ devriminden doğmuş olan tutumlar korundu ve İbrani temelleri üzerine kurulmuş olan Hıristiyan Kilisesi'nin Roma'nın ardılı olarak Batı dünyasında egemenlik kazanmasıyla birlikte, toplumsal ve cinsel ilişkiler, eski İbrani geleneğinin kehribarı içinde fosilleşti. Kilise Babaları Yakındoğu önyargılarına kendilerininkileri de eklediler. Cinsellik bir günaha ve eşcinsellik de, devleti tehdit eden bir tehlikeye dönüştü.*

* Tevrat'ın ilk beş kitabı. (ç.n.)

3 İlk Uygarlıklar

Sümer dilinin ilk kapsamlı sözlüğü üzerinde çalışan akademisyenler yakın zamanlarda, haftalarca tekrar tekrar incelendikten sonra bile aynı şekilde kalan bir cümle karşısında hayrete sürüklendiler: "Erkek kadının göbeğine kızgın bir balık koydu."[1]

Yanlış çeviri? Belki. Ama tarih boyunca âşıklar insan göbeğini erotik açıdan uyarıcı pek çok nesne için bir kap olarak kullanmışlardır ve sonuçta kızgın balık da, günümüzde kimi çevrelerde moda olan buzdan daha çılgınca görünmüyor. Diğer taraftan "kızgın balık", zamanında çok sayıda pitoresk günlük dil terimine maruz kalmış bir organ olan "penis" için Sümerlilerin kullandıkları argo sözcük olabilir. Örneğin, geç Viktoryenler için penis bir kaz boynu, canlı bir tavşan, sosis ya da sıcak puding olabiliyordu.

Ama Sümer dili, cinsiyetler arasındaki yakın ilişkiler konusunda hâlâ muğlak görünse de, kamusal ilişkiler söz konusu olduğunda daha açıktı. Yapısı bile, erkeğin hâkimiyeti ele geçirmiş olduğunu düşündürmekte. Anne, baba, kız kardeş, erkek kardeş anlamına gelen sözcükler vardı; ama tanrı, *dingir*, tanrıça, *dingir.ama*–sözcük anlamıyla, "tanrı ana"–oğul,

dumu, kız ise *dumu.mi*, yani, "oğul kadın"dı. Tanrı ve oğul için kullanılan sözcükler aslında birer kısaltma da olabilir. Belki de bir zamanlar, "tanrı ana"ya karşı "tanrı baba" ve "oğul kadın"a karşı da "oğul erkek" sözcükleri kullanılmaktaydı. Dünyanın ilk yazılı dilinin küçük, ağır, yarı kuru kil tabletlere kazınması gerekiyordu ve yazmanın bakış açısına göre kısaltma belki de sağduyunun ta kendisiydi. Yine de, yalnızca dişi ekinin korunmuş olması anlamlıdır.

Sümerlilerin komşuları, yani Akadlar konusundaysa hiçbir kuşku yok. Akad dili, sözcükle ilgili genel kavramın kök heceden anlaşıldığı ve tanımın ek harflerle pekiştirildiği bükümlü bir dildi. Oğul, *mar-u*, kız, *mar-t-u*; erkek kardeş, *ah-u* ve kız kardeş de *ah-at-u* idi. Kesinlikle dişil olan bir kavramı ifade eden kök heceye bile dişil "t" harfinin eklenmesi gerekiyordu; bu nedenle, kadın anlamındaki sözcük *sinnish-t-u* idi. Modern Fransızca gibi Akad dilinin söz dağarcığı da iki cinse ayrılmıştı; ayırt edici bir harf gerektirmeyen eril sözcükler ve gerektiren dişil sözcükler.[2]

Ama dil, gelenek ve hukuk açısından varolanın ya da eskiden varolmuş olanın göstergesinden başka bir şey değildir ve toplumu şekillendirenlerce şekillendirilir. Mısır'da ve sonraları İbranilerde olduğu gibi Sümer'de de toplumu şekillendiren, erkekti.

İnsanın sınıflandırma tutkusu, başta bilim ve teknoloji alanları olmak üzere uygarlıkta pek çok ilerleme yaratmış olmakla birlikte, aynı zamanda, insanların ırklarına, renklerine ve cinsiyetlerine göre gruplandırılmalarına izin vererek ve kişileri yaşayıp ölen, sevip nefret eden, hüküm kurup hükmedilen bireyler olarak tamamen kişisel bir düzeyde dikkate almayan, siyasi açıdan elverişli genellemeler yapılmasını teşvik ederek, insan ilişkilerinde tamiri olanaksız bir hasar da yaratmıştır. Ama yasa koyucu yönetilenlerin türlü türlü bireysel tercihlerine göre yönetim süremez ve toplum tarihçisinin de tarih çarkındaki iki adsız dişlinin duygusal etkileşimlerini değerlendirmesi mümkün değildir. Yazılı kayıtların başlangıcından bu yana toplumların büyük çoğunluğunda erkek cinsinin baskın olduğunu söylemek, cinsiyetler arasındaki kişisel titreşimleri göz ardı etmek anlamına gelecektir. Ama biyografik ya da otobiyografik ayrıntıların günümüze dek ulaştığı ender örnekler hariç, bu titreşimlerin etkilerini tahmin etmek de mümkün değildir.

İlk uygarlıklar zamanında bu etki, herhalde, fazla güçlü değildi. Eski Yakındoğu halkları, hukuki ve toplumsal açıdan erkek cinsiyetini kayıran bir yaşam tarzı geliştirerek, aynı zamanda, erkeğin egemen olmasının kolaylaştığı bir iklim de yarattılar. Tüm toplumsal güçlerin işbirliği so-

nucunda kadın evine zincirlendiğinde, tanıdıkları ailesiyle kısıtlandığında, yabancıların önüne çıkması yasaklandığında, sonuç, bedeni kadar zihninin de hapsedilmesi oldu. Daha sonraki çağlarda da olduğu gibi, tüm enerjilerini, hırslarını, azimlerini kocaları ve çocukları üzerinde yoğunlaştıran irade sahibi kadınlar vardı belki. Bu herkes için rahatsız edici sonuçlar yarattı. Ama kimi erkekler kamusal egemenliğin bedelini özel yaşamlarında huzurdan vazgeçerek ödedilerse bile, bu konuda ancak varsayımda bulunulabilir.

Erken tarihte iz bırakabilmiş pek az kadın vardır. İ.Ö. 3000 civarında Mısır'da, Birinci Sülale'den, kendi başına hüküm sürmüş olan ve güney ve kuzey Mısır'ın birleşmesinden sonraki siyasi istikrarsızlıkta önemli bir rol oynamış olduğu düşünülen Meryetnit adlı bir kraliçe yaşamıştı. Bin beş yüz yıl sonra Kraliçe Hatşepsut, yani, İ.Ö. 1505 ila 1483 arasında hüküm sürerek Mısır'ın ticari faaliyetlerini büyük oranda artıran dul kraliçe geldi; On Sekizinci Sülale sanatçıları siyasi nedenlerden ötürü onu genellikle erkek kostümleri ve pozları içinde, hatta, sembolik kraliyet sakalıyla tasvir etmişlerdir.[3] Eski Mısır kayıtlarındaki diğer isimler Tiy, Nefertiti, Arsinoe, Berenike ve Kleopatra'dır; Asur'daysa tarih Sinaheriba'nın karısı olan Nakia'dan ve Herodotos'un "en güzel, en zalim, en güçlü ve en şehvetli Doğu kraliçesi" olarak karaladığı Sammuramat'tan (Semiramis) söz eder. Kadınları söz konusu olduğunda hâlâ tövbe bilmez çobanlar olan İbranilerdeyse kraliçe yoktur – yalnızca kralların eşleri, anneleri ve kızları. Cezabel, Tamar, Abigail ve kahraman Debora gibi kadınların kutsal metinlerinde yer alabilmiş olmaları, son derece güçlü kişiliklere işaret eder.[4]

Mısır hukukuna göre kadınlarla erkekler tam anlamıyla eşittiler, ama bu, kadınlara Yunanlıları dehşete sürükleyecek bir hareket özgürlüğü kazandırmakla birlikte, pek çoğu için anlamsız bir eşitlikti. Günümüzde olduğu gibi o zamanlar da bağımsızlık bir tek parayla satın alınabilirdi ve para da olasılıkla ancak miras yoluyla elde edilebilirdi. Kadının para kazanmasını sağlayacak pek az yol vardı. Görünüşe bakılırsa, kendi kendilerini geçindirebilmelerini sağlayacak yegâne meslekler, çoğunlukla, müzik yeteneğinin yanı sıra fahişelik yeteneği de gerektiren dansözlük ve müzisyenlik meslekleriydi. Aksi takdirde kadın ya eş ya da köleydi ve yaşamının kolay ya da zor geçmesi evin erkeğine bağlıydı. İskelet kalıntıları alt sınıftan kadınların ağır fiziksel işler yaptıklarını ve kadın dövmenin de pek de ender olmadığını düşündürmekte; tıp antropologlarının incelédikleri kadın kollarındaki kırıkların büyük bölümünün, başın bir darbeye karşı korunması sırasında oluşan kırıklar olduğu görülüyor.[5] Ve

kadının kocası bir suçtan hüküm giydiğinde, Mısır ceza hukukuna göre kadınla çocukları da, çoğunlukla, köle edilerek cezalandırılırlardı. (Geç ortaçağda Orta Amerika Mayalarında da aynı gelenek bulunmaktaydı.)

Babil'de kadın hukuki açıdan aşağı konumda bulunmakla birlikte daha fazla istihdam olanağına sahipti. Daha İ.Ö. üçüncü binyılda, dünyanın ilk stenografları olarak görülebilecek kadın yazmanlar vardı; ayrıca kâhinler ve ruh falcıları, "kadın bilgeler" ve gün içinde çalıştırılabilen serbest hizmetçiler. Berber, dükkancı, şarkıcı, spesiyalite aşçısı, biracı, ebe, su taşıyıcısı, eğirici, dokumacı, lambacı –kadınlar, pek azı zorlayıcı ve bazıları hizmetkârlık düzeyinde olan, ama evin ve ocağın tiranlığından bir kaçış olanağı sağlayan bu işlerin tümünde çalışabiliyorlardı. Kimi kadınlar kendilerini tanrılara hizmet etmeye adıyor ve erdenlik yemini karşılığında zihinsel özgürlük kazanıyorlardı. *Naditu* rahibeleri erkeklerle eşit, hatta belki de eşitten de öte şartlarla ticaret yapabiliyorlardı. Satın alıyor, satıyor, kiralıyorlardı; para ve tahıl borç veriyor, yatırım, ithalat, ihracat, köle ticareti yapıyor, toprakları ve insanları yönetiyor, inziva yerlerinden, ülkenin gelişmekte olan ekonomisi içerisinde hayati ve önemli bir rol üstleniyorlardı.

İbrani kadınları Babillilerden daha az, Mısırlılardansa biraz daha fazla serbestliğe sahiptiler. Mülk sahibi olabiliyorlardı; ama görünüşe bakılırsa, ender olarak. Kendi adlarına hizmetçilik, parfümcülük, aşçılık ve –ilk zamanlarda– fahişelik yapabiliyorlardı. Ve yapabilecekleri bu kadardı. Ama kocaları adına çok daha fazlasını yapmaları bekleniyordu.[6]

EVLİLİK DURUMU

Meseller Kitabı'nda, "Faziletli kadını kim bulabilir?" diye sorulur (31, 10 ve devamı); ardından verilen nitelik listesi, böyle bir soru sorulabilmesini fazlasıyla haklı çıkarır. İyi bir eş, yün, keten ve yiyecek bulmak, ailesine bakıp hizmetkârlara vazife vermek için şafaktan önce kalkmak, tarla alıp bağ dikmek, hesapları tutmak, gece geç saatlere dek çalışmak zorundaydı. Öreke ve iğ kullanmalı, muhtaçlara yardım etmeli, ev halkını mor ve kendisini de keten ve erguvani giysilerle donatmalı, keten giysiler yapıp satmalı, geleceğe iyimserlikle bakmalı, bilge, nazik ve dikkatli bir kâhya olmalı, asla tembellik etmemeliydi. Letafete ve güzelliğe gerek yoktu –letafet aldatıcı, güzellikse boştu– ama semereli olmak çok önemliydi. "Yiğidin elinde oklar ne ise, gençlik çocukları da öyledir. Ok kılıfı onlarla dolu olan adama ne mutlu!" (Mezmurlar 127, 4-5).

İbrani eşe bunların karşılığında, kocasının lütuflarını bir ya da daha fazla ikinci eşle ve cariyeyle paylaşma, kocasını kızdırırsa derhal boşanma ve evlilik sadakati yolundan ayrılması durumunda taşlanarak öldürülme hakkı tanınır. Bu açıdan Babilli ve Mısırlı çağdaşlarına oranla belki de biraz daha kötü durumdaydı, zira Babil'de koca zina yapan eşini bağışlayıp yaşamasına izin verme seçeneğine sahipti ve Mısır'da da, masumiyeti üstüne yemin etmesi (zina sırasında yakalanmaması şartıyla) aklanmasına yeterliydi.

Mısır'da bir kadının kocasını boşaması da mümkündü; bu, Babil ya da erken dönem İsrail kadınlarına (ya da, on dokuzuncu yüzyıla dek, çoğu Avrupalı kadına) tanınmamış bir haktı. En yaygın boşanma sebebi kadının kısırlığıydı, ama Babilli bir koca karısını müsrifliği nedeniyle de boşayabilir, ya da, isterse, köle statüsüne indirebilirdi.[7]

İ.Ö. 2350 civarında Sümerli hükümdar Urukagina çokkocalılık geleneğine son vermiş olduğunu iddia etti, ama Sümer'de çokkocalılığın genel bir uygulama olduğu yönünde bir kanıt bulunmamaktadır. Babil dönemine gelindiğindeyse, elbette, Yakındoğu'da hiçbir yerde bir kadının (aynı anda) birden fazla kocaya sahip olması söz konusu değildi. Çokkarılılık ise farklı bir konuydu ve bu konuda en ısrarcı görünenler de İbranilerdi. İ.S. birinci yüzyıl gibi ileri bir tarihte Yahudi tarihçi İosephos, "Aynı anda çok sayıda karımızın olması bizim eski bir geleneğimizdir," diye yazmıştı.[8] İ.Ö. 955-935 civarında hüküm süren Süleyman'ın, söylendiğine göre, 700 karısı ve yaklaşık 300 cariyesi bulunmaktaydı; Asurlular İ.Ö. 700'de Kudüs üzerine bir ordu gönderdiklerinde de Hizkiya bu orduyu 30 talent altın, 800 talent gümüş ve "her tür hazinenin yanı sıra kızları, haremi ve erkek ve kadın müzisyenleri" karşılığında satın aldı.[9]

Mısır'da çokkarılılık, İ.Ö. üçüncü binyılda yaygın olmakla birlikte, kısmen ekonomik nedenlerden ötürü, firavunlar hariç, zamanla yerini tekeşliliğe bırakmıştır. Ama bu, ek olarak cariye ve kölelere izin veren bir tekeşlilikti ve aynı durum Babil'de de geçerliydi. Burada erkeğin aynı anda birden fazla resmi karısının olmasına izin verilmezdi, ama ikincil eşler ve cariyeler konusu kesesinin durumuna ve vicdanına kalmıştı. Ev içi uyum sorunu bazı kısıtlamalar dayatmış olabilir. İkinci eş için kullanılan terim, "rakip" anlamında *ashshetu* ya da *esirtu*'ydu. (Hahamların ikinci eşlere *sarot*, yani, "kıskanç ortaklar" adını vermeleri, İbranilerin de aynı sorunla karşı karşıya olduklarını gösteriyor.) Babil hukukunda alışılmadık bir hüküm bulunmaktaydı; erkeğin yasal eşi, kısır olması durumunda, kocasına kendi yerine çocuk verecek bir kadın bulmakla yükümlüydü.[10]

Genel olarak bakıldığında, ister Mısırlı olsun, ister Babilli ya da Yahudi, –kaderi çok daha kötü olan köleden ayrı olarak– "özgür kadın" çocukluğu sırasında babasının ve erişkinliğinden itibaren de kocasının malıydı. Talihli bir rastlantı sonucu aşk işe karışmadıkça, kocası için temelde çocuklarının annesi ve bir kâhya, görevlerinde başarısız olmadığı sürece iyi muamele gösterilmesi gereken üst düzey bir hizmetçiydi; başarısız olması durumundaysa koca keyfine göre onu kovabilir ya da bir gelir bağlayarak uzaklaştırabilirdi. Kadın drahomasını kendi elinde tutabilir ve hatta kocasından miras alabilirdi gerçi, ama kadın için yapılan mali düzenlemeler gönülsüzce yapılırdı. Para ve mülk kadınlar için değil, büyük bir tutkuyla istenen oğullar içindi. Mısırlı yazman Ani'nin *Düsturlar*'ında da belirtildiği gibi, "Gençken bir kadınla evlen, oğlunu dünyaya getirsin. Sen gençken senin için doğursun. Çocuk yapmak akıllılıktır; ailesi kalabalık olan erkek ne de mutludur."[11]

3,000 yıldan fazla bir zaman önce Yakındoğu'da gelişen bu genel ilişki modeli, yere ve zamana göre gösterdiği küçük farklılıklar hariç, yalnızca Avrupa'da değil, Asya, Afrika ve Amerika kıtalarında da on dokuzuncu yüzyıl ortalarına dek hâkimiyetini koruyacaktı.

MALADIES D'AMOUR*

Antik dünyada pek çoklarının Ani'nin genç yaşta evlenme tavsiyesini dinlemiş olmaları neredeyse kesinlikle, tıbbi risalelerde söz edilen bir dizi "kadın hastalığı"nın nedenidir. Mezopotamya'da ve İbraniler arasında zifaf kız 11 ya da 12 yaşlarındayken, Mısır'daysa, bir otoriteye göre, kimi zaman daha altı yaşındayken gerçekleştirilirdi.[12]

Mısırlı hekimler ne yazık ki, teşhis konusunda pek de başarılı değillerdi; günümüze kalmış en eski tıbbi çalışma olan (yaklaşık olarak İ.Ö. 1900'den kalma) Kahun Papirüsü, semptomu hastalıktan ayırt etmeyi henüz öğrenmemiş olduklarını göstermekte. Erken dönem papirüslerdeki jinekolojiyle ve gebelikle ilgili malzemeler üzerinde kapsamlı bir inceleme gerçekleştiren bir Alman akademisyen yalnızca birkaç hastalık tanımlayabildi. Mısırlı kadınların hazım sorunları yaşadıklarına kuşku yoktur –sıralanan hastalıklar arasında "kusma dürtüsü" ve "vücutta gezinen bir şişlik" yer almaktadır– ve üreme organlarında tahriş de ender değildi; "vajina dudakları" "hasta" ya da olasılıkla yaralı olarak tanımlanmıştı. Rahim sarkması da biliniyordu ve bir istisna olarak, doğru tanımlanmıştı. Kahun Pa-

* Fr. Aşk Hastalıkları. (ç.n.)

pirüsü'nde, "Sırtı ağrıyan ve kasıkları arasında sarkma hisseden kadına," denmekteydi, "rahminin düştüğünü söyleyin."[13]

Papirüslerde, her devrin derdi iktidarsızlık da dahil olmak üzere erkek cinsel sorunlarıyla ilgili daha fazla bilgi bulunmaktadır. Doktorlar hastanın "görevini yapamaz durumda" olduğu (antik dünya hüsnütabire en az günümüz dünyası kadar eğilimliydi) vakalar kaydetmişlerdir ve kâhinler de erkekleri kimi zaman, "eşinin önünde erliği eriyip gitsin" diye tehdit etmekteydiler. Erken tarihin âşıkları aynı zamanda, akut bir tür cinsel birleşme sonrası melankoli anlamına gelmeyip, belsoğukluğu ve testis apsesi gibi zührevi hastalıklar için genel bir terim olan "sevişme hastalığı"na da yatkınlardı. Mısırlıların zührevi hastalıkların nasıl aktarıldığını bilip bilmedikleri kesin değil, ama Akadlar biliyorlardı. "Bu beyaz sivilceler...bunları, bir kadınla yatarken kaptı."[14] Bir erken dönem kaynağında bulaşıcı hepatite çok yakın bir hastalık da tanımlanmıştır; günümüzde araştırmacılar bunun eşcinsellerin özellikle açık oldukları bir enfeksiyon olduğundan kuşkulanmaktadırlar.[15]

Yakındoğu'nun erkek çocuk saplantısı, gebe kalma konusundaki sorunlarının özel incelemeye değer görülmesi anlamına gelmekteydi. Gebelik testi 4,000 yıl önce de günümüzdeki kadar yaygındı; ama tabii, alınan sonuçların günümüzdeki kadar güvenilir olduğu söylenemezdi. Mısırlı doktora, buğday ve arpa tohumlarını ayrı kumaş keselere koyup ardından kadına "her gün üzerine suyunu dök" demesi tavsiye ediliyordu. "...Her ikisi de filizlenirse, doğuracaktır... Filizlenmezlerse, doğurmayacaktır." Testin pozitif çıktığı varsayılırsa, çocuk kız mı olacaktı, oğlan mı? Önce buğday filizlenirse çocuk oğlan, önce arpa filizlenirse de kızdı. (Buğday, arpadan daha değerli bir tahıldı.) Mezopotamyalı tıp adamlarının pek de ikna edici olmayan bir iddiaları daha vardı: "...müstakbel annenin alnı çillenirse, taşıdığı çocuk oğlandır." Ama daimi kısırlık için kesin bir testleri vardı. "Doğuracak kadını doğurmayacak kadından ayırmak için: Karpuz dövülüp erkek çocuk doğurmuş bir kadının sütüyle şişelenir; bundan bir doz yapılır. Kadın bunu yutacak. Kusarsa, doğuracak demektir. Geri püskürtürse, asla doğuramayacaktır."[16]

Babilli kadın doğumdan sonraki otuz gün boyunca, aylık âdet döneminde olduğu gibi, kirli sayılırdı. Kural gereği kadın bağı (Sümerce, *tùg.nig.dára.úsh.a*, yani, "kan bandajı") kullandığı altı gün boyunca ister yaptığı ekmek olsun, ister kendisine "yaklaşan" erkek, dokunduğu her şeyi kirletirdi.* Bu dö-

* On dokuzuncu yüzyılda Avrupalı doktorlar hâlâ, âdet gören kadının dokunuşunun jambonu bozduğuna inanmaktaydılar.

nemde krala yaklaşması kraliyet fermanıyla yasaklanmıştı. Âdetinden sonra ya banyo yaparak ya da ellerini yıkayarak kendini arındırması gerekirdi; bu kural, Mısırlıların ünlü günlük hijyen tutkuları konusunda kuşku yaratmakta. (Firavun II. Ramses'in çocuklarının sayısı kadar –170'ten fazla çocuğu vardı– cildindeki siyah noktalarla da ünlü olması da öyle.[17])

İbraniler de sağlık amaçlı hijyenden çok ayinsel hijyeni yeğlemekteydiler. Komşularından daha sık ya da daha ender yıkandıkları söylenemezdi, ama Sina'da verilen bilgiye göre âdet gören kadının yatağına, koltuğuna ya da kıyafetlerine dokunan erkek günün geri kalan kısmı boyunca mundar olur ve kendisinde de bedensel boşalma ya da meni boşalması olması durumunda sonraki yedi gün süresince kirli sayılırdı. İnsan neredeyse, Yakındoğu halklarının karantina fikrini keşfetmeye çalışmış olduklarını düşünecek.[18]

AHİT İŞARETİ

Günümüz akademisyenleri, kimi zaman, sünnetin –penis ucunu kaplayan gerilebilir deri kılıfın kesildiği küçük cerrahi operasyon– başlangıçta hijyen nedeniyle yapıldığını savunurlar;* zira, giysi gevşek ve küçük olduğunda kumlar sünnet derisine ulaşıp rahatsızlığa ya da bazen hasara yol açacaktı. Ama kuşak tasarımında yapılacak küçük değişikliklerin bu sorunla baş etmek için daha kolay bir yol olduğu düşünülebilir. Üstelik, bu operasyon daha çok Mısır ve Afrika'da yaygındı ve ergenlikten hemen öncesine dek yapılmazdı – amaç hijyense, biraz ileri bir yaş. Aslında her şey bir ergenlik ayinine işaret etmekte: hastanın yaşı, penis başının zaferle teşhir edilmesi ve kıskanç ilkel erkeğe dişi bir şey gibi görünebilecek olan gevşek deri kıvrımlarının çıkartılması.

Sülaleler döneminde Mısır'da sünnetin ne derece yaygın olduğunu kimse bilmiyor. Arkeolojik ve edebi kaynaklar, mumyalanmış kalıntılar, çıplak figürlerin resim ve heykelleri birbirleriyle çelişen kanıtlar sunmakta, ama evrensel ya da sınıfla bağlantılı bir uygulama gibi görünmüyor.

* ABD'de sünnetin (penis kanserine karşı bir önlem olarak) bir dönem yaygınlaştığını ve erkek bebeklerin çoğunun rutin olarak doğumdan sonra hastanede sünnet edildiğini hatırlayan ve ayrıca günümüzde de, cinsel yolla aktarılan ve HIV enfeksiyonuna (AIDS virüsü) kapıyı aralayan yaralı hastalıklara yakalanmaya karşı bir önlem olarak tavsiye edildiğini duyan akademisyenler tarafından geliştirilmiş olan bu görüşün kaynağı bu bilgiler olabilir.

Rahipler ve çobanlar sünnet edilebilirdi, ama firavunlar bazen edilir, bazen edilmezlerdi.[19]

İ.Ö. birinci yüzyılda yaşamış olan Yunan coğrafyacı Strabon'a göre, Mısırlılar erkekleri sünnet etmenin yanı sıra kadınları da "temizlerlerdi". Bunu hâlâ da yapıyorlar. Çoğunlukla (yanlış olarak) kadın sünneti denen bu uygulama tarih boyunca farklı anlamlar taşımıştır. Kimi zaman bekâret zarının bozulmasından, yani, ayinsel kızlık bozmadan başka bir şey değildi; kimi zamansa, klitorisin ve vajina dudaklarının tümünün ya da bir kısmının, yani, duyarlı dış cinsel dokuların tamamen çıkartılması anlamına gelirdi. Bu uygulama, aşırıya vardırıldığında, hem fiziksel hem de psikolojik açıdan tehlikeli ve acı vericidir. Görünüşe bakılırsa, amaç, zevk verici uyaranlara en açık bölgelerden kadını yoksun bırakarak, rasgele cinsel ilişkiyi kösteklemekti. Kahire Aile Planlaması Örgütü'nce gerçekleştirilen yakın tarihli bir araştırmaya göre, görüşülen genç kadınların % 90'ında klitorisin ve vajina dudaklarının bir kısmı alınmıştı.[20]

Sünnet Mısır'da –sonradan Mayalar, Aztekler, İnkalar arasında ve Polinezya'nın bazı bölgelerinde de olacağı gibi– yaygındı belki, ama İbraniler tarafından iman şartı haline getirilene dek Mezopotamya'da uygulanmıyordu. Uygulamayı olasılıkla, Çıkış döneminde Mısır'dan getirmişlerdi. Ama İsrail'in kanun koyucuları uygulamayı ergenlikten bebekliğe indirdiler, zorunlu kıldılar ve Tanrı'nın Yahudi halkıyla ahdinin ebedi simgesi olarak sunarak, bir pagan ayinini, ilahi lütuf göstergesine dönüştürdüler. Bazen, sünnetin başlangıçta bir kabile nişanı, İsrail'in çocuklarını çoktanrılı komşularından ayıracak bir işaret olduğu savunulur; bu doğruysa, "uygunsuz teşhir"in büyük bir günah olduğu, tepeden tırnağa örtülü bir toplum için son derece uygunsuz bir işaretti. Sünnetli kişi düşman eline düştüğünde ırkını saklamasına ya da inkâr etmesine de izin vermiyordu. Hinduların *tikka* işareti, Highland'lilerin berelerine takılan dal ya da Masonların karakteristik tokalaşmaları gibi bir işaret çok daha tatmin edici bir tanıma sembolü olabilirdi.

Sünnet olasılıkla tam da iddia edildiği şey, yani, bir kan ahdi sembolüydü. Tanrı İbrahim'e şöyle demişti: "Sizinle ve senden sonra zürriyetinle benim aramda tutacağınız ahdim budur; aranızda her erkek sünnet olunacaktır. Ve gulfe etinizde sünnet olunacaksınız; ve sizinle benim aramdaki ahdin alâmeti olacaktır." (Tekvin 17, 9-11). İnsanlar arasında kan ahdi yapıldığında kan genellikle, o anda en uygun olan koldan alınırdı. Ama Tanrı'nın ahdi İbrahim'in kendisiyle olduğu kadar zürriyetiyleydi. Tam anlamını bulması için, kanın İbrahim'in üreme organlarından gelmesi gerekiyordu.

Günümüzde psikanalistler, çocuk tam bir bağımlılık durumu içerisindeyken yapılan Yahudi sünnetinin çocuğa bu bağımlılığın sürekli bir hatırlatıcısı –aynı anda hem işareti, hem de nedeni– olarak göründüğüne ve büyüdükçe de, hafif ya da ağır bir iğdiş edilme kompleksi yaratarak, bunun devamından korkmasına neden olduğuna inanıyorlar. Düzgün bir kuram; ama tabii, Freud'a göre sünnetsizlerin de yaşadıkları iğdiş edilme kompleksini açıklamıyor.[21] Kitabı Mukaddes çağında Yakındoğu civarında, sünnet olmadan da iğdiş edilme kompleksi yaratacak kadar çok sayıda hadım bulunduğunu da eklemek yararlı olabilir.

ÜREME KONUSU

İğdiş edilme kompleksi kuramı konusunda gerçek ne olursa olsun, erken dönemlerin İbranilerinin testisleri konusunda derin bir saplantı içinde olduklarına kuşku yoktur.* Tüm Eski Ahit'te bir kadının kocasına yardım etmesinin yasaklandığı tek dizede, Tesniye Kitabı'nda şöyle denir: "Adamlar birbirile kavga ederken birinin karısı yaklaşıp kocasını dövenin elinden onu kurtarmak için elini uzatır, ve onu utanılacak yerlerinden tutarsa; o zaman kadının elini keseceksin" (25, 11-12). Görünüşe bakılırsa, diğer Yakındoğu kadınları da kavga sırasında erkeklerin testislerini kapmaya yatkındılar; zira Asurlularda da buna karşı hükümler bulunmaktaydı. "Kavga sırasında bir erkeğin testislerini ezen kadının parmaklarından biri kesilecektir; bir hekim bağlasa bile ikinci testis de etkilenmişse ve iltihaplanırsa ya da kadın kavgada ikinci testisi de ezmişse [göğüslerinin ya da göğüs uçlarının] her ikisi de kesilecektir."[22]

Yasa ayrıca, hamile kadınlara zarar verilmesine karşı da ceza getirmişti. Çıkış Kitabı'nda şöyle denmekteydi: "Ve eğer adamlar kavga edip bir gebe kadına çarparlar, ve onun çocuğu düşerse, ve bir zarar olmazsa...tazmin edecek... Fakat zarar olursa, o zaman can yerine can, göz yerine göz, diş yerine diş...vereceksin" (21, 22-24). Asur'da soylu bir aileden gelen bir kadına çarpıp "rahminin meyvesini düşürmesine yol açan" her erkek ağır bir para cezası, dayak ve bir aylık zorunlu çalışmayla cezalandırılabilirdi; kadın soylu bir aileden gelmiyorsa yalnızca para cezası verilirdi. Hititlilerse tamamen para odaklıydılar. Kadının gebeliği tamamlanmak

* Günümüzde İsrail'de, üreme organları hasar görmüş olan erkeklerin Yahudi olarak doğmuş kadınlarla evlenmeleri yasaktır; ama Museviliğe sonradan dönmüş olanlarla ya da piçlerle evlenebilirler.

üzereyse ceza on gümüş şekel, ama henüz altıncı ayını geçmediyse, yalnızca beş şekeldi.[23]

Kürtaj cezaya tabi bir suçtu. Asurlu bir kadın için ceza, "kazığa oturtulmak ve cenaze töreni yapılmaması"ydı. Kürtaj nedeniyle ölürse aynı ceza cesedine uygulanırdı. Ama bebek katliyle kimse fazla ilgilenmezdi, ne de olsa bu, çoğunlukla, kız çocukların kaderiydi; oysa düşük ya da kürtaj, bir erkek çocuğun dünyaya gelmesini engelleyebilirdi. Bir tek İbraniler, yine aynı anlama gelen, çocukların –bir zamanlar sanıldığı gibi bir şeytan değil, çocukların kurban edilmesi konusunda teknik bir terim olan– Molek'e verilmesi uygulamasını yasaklayarak, çocuk katline karşı hüküm getirmişlerdi.[24]

Bu tür yasaların da gösterdiği gibi, erken uygarlıkların halkları üreme konusuyla yakından ilgilenmekteydiler; özellikle de, İbraniler. Seçilmiş halkı, İsrail'in çocuklarını güçlendirip çoğaltacak tek şey ebeveynlerin doğurganlığı ve yeterli çocuk bakımıydı; hem üreme kuralları hem de cinsel uygulamalarla ilgili yasaklar, bu amaca hizmet edecek şekilde tasarlanmıştı.

Birinci yüzyılda yaşamış olan Yahudi tarihçi İosephos'un dediğine göre, "Yasa, karıyla koca arasındaki doğal birleşmeden başka cinsel bağ tanımaz ve onu da ancak, çocuk olması için tanır," ve hem pozitif hem de negatif olmak üzere, bu ilkeyi dayatma amaçlı çeşitli hükümler bulunmaktaydı. Örneğin, yeni evlenmiş bir erkeğin, "aldığı karısıyla mutlu olması için" bir yıl boyunca askeri ve işle ilgili yükümlülüklerinden muaf tutulmasına hükmedilmişti. Amaç, yeni evlilerin hemen aile kurmalarını sağlamaktı; gerçi, zengin erkeklerin yeni karılarının sayısında yıllık bir artışa yol açarak, beklenmedik bir yan etki de yaratmış olabilir.

Madalyonun diğer yüzündeyse, üreme amaçlı olmayan her tür seks şiddetle lanetlenmekteydi. Babil eşcinsel fahişeleri kabullenmeye hazırdı belki, ama Tanrı İsrail halkına, "...bir adam kadınla yatar gibi erkekle yatarsa, ikisi menfur şey yapmışlardır; mutlaka öldürüleceklerdir; kanları kendi üzerlerine olacaktır," demişti. Ve fark edilir bir ton değişimi olmaksızın: "...bir hayvanla yatan adam mutlaka öldürülecektir; hayvanı da öldüreceksiniz. Ve bir kadın bir hayvana yaklaşmak üzere onun yanına giderse, kadını ve hayvanı öldüreceksin." Zoofili –sığırlarla ya da diğer (büyük) evcil hayvanlarla cinsel ilişki– çoban toplumlarda bilinmedik bir şey değildi, ama göçebelerin yerleşmeye başlamalarıyla birlikte, eski kötü günlere ait bir âdet olarak görülür olmuştu. Hoşgörülü Hititler bile buna karşı ölüm cezası getirmişlerdi – belki de, insanları bu alışkanlıktan uzaklaştırmak amacıyla.[25]

GEBELİĞİN ÖNLENMESİ

"Semereli olun ve çoğalın" buyruğu zamanla gücünü bir miktar kaybetti. Sina'da lanetlenmiş olan türlerdeki verimli olmayan seks hâlâ yasaklıydı, ama Yahudilerin yeni topraklara yayılmak zorunda kalmalarıyla birlikte geniş aile bir yük haline geldi ve doğum kısıtlaması fikri giderek çekici görünmeye başladı. Bu döneme, yani, Hıristiyanlık çağından 300 yıl öncesine gelindiğinde, gebelikten koruyucu tekniklerin ardında uzun ve karışık bir tarih bulunmaktaydı.

Bilim adamları meninin yalnızca bir sıvı değil, milyonlarca sperma için bir yayılma ortamı olduğunu ancak İ.S. on yedinci yüzyıl sonlarında keşfedecekler, döllenmenin tamamlanması için bu spermalardan yalnızca bir tanesine ihtiyaç olduğunu öğrenmeleri de 200 yıl daha alacaktı. Gebelik kontrolünü savunan ya da uygulayanlar bu döneme dek, karşılarındaki mücadelenin boyutunun farkında değillerdi.

Ama temelde, erken dönem Mısırlılar bile doğru fikirleri bulmuşlardı. Amaçları, ya rahme ulaşmasından önce (vajinaya yerleştirilmiş süngersi ya da emici bir kumaşla emilmesi yoluyla) önünü keserek ya da vajinayı rahme (uterus) bağlayan rahim boynu ağzını tıkayarak, meninin rahme girmesini engellemekti. Sülaleler dönemlerinden kalma reçetelerde kullanılan maddelerin bazıları hâlâ saptanamadığından, hangi yöntemin amaçlandığı her zaman açık değildir. Bu tür reçetelerden ilkine yer veren Kahun Papirüsü'nde timsah dışkısının (ne olduğu anlaşılamamış) *auyt* macunuyla karıştırılması ve ortaya çıkan maddenin bir tampon gibi vajinaya yerleştirilmesi tavsiye edilir. Diğer yollarsa tutkalsı bir bal ve natron (sodyum karbonat) karışımının ya da bir *auyt* sakızı tertibinin kullanılmasıdır.

İlk başta duyacağımız tiksinti bir yana –gebeliği önleyici reçeteler aslında, çoğu Mısır terkibine kıyasla gayet hoş kalmakta–, acaba işe yarıyorlar mıydı? Bundan kimse emin değil; özellikle de, erken dönem kimyada (erken dönem aşçılıkta olduğu gibi) miktarları belirtme zahmetine katlanılmaması nedeniyle, sonuçta tutturulan kıvamın neye benzediğinin anlaşılması zor olduğundan. Örneğin, timsah dışkısı reçetesinin emici bir yapıya sahip olması mümkün; bu durumda, vajinada meniyi emebilir; ya da, daha sıkı bir yapıya sahipse, rahim boynu tıkacı işlevi görecek ve, belki de, vajina ve rahim kaslarıyla birlikte genişleyip daralacak esnekliğe sahip olacak, bu durumda da etkisi daha da artacaktır.

Kahun Papirüsü'nden üç yüz yıl sonra Ebers Papirüsü'nde, bir keçenin akasya tepecikleri ve bal karışımına batırılıp, vajinaya açılan ağzı

tıkamakta kullanılması tavsiye edilir. Günümüze kalmış tıkayıcı araç tavsiyelerinden hiçbirinde, bu dönemde de sonraları da, yerlerine nasıl yerleştirileceklerinin açıklanmamış olduğu da belirtilmeli. Bu, fazlasıyla kısa olan parmaklarla yapılabilecek bir şey değildi. Hekim ya da kadının kendisi, herhalde, bir tür aplikatör kullanmaktaydı ya da tıkacın kendisi oldukça genişti ve rahim ağzı civarındaki bölümün yanı sıra vajinanın tüm arka çıkıntısını da dolduruyordu. Bu durumda hem yerleştirme hem de çıkarma kolaylığı açısından keçe, hiç kuşkusuz, dağılabilir timsah dışkısına yeğlenecekti.

Gebeliği önleme temelde mekanik bir mücadele gibi görünmekteydi, ama Mısır kimyasal yaratıcılığın yurduydu ve Mısırlı hekimler –nedenini bilmeseler de– belli kimyasal tesirlerin mekanik gebeliği önleme yollarının etkinliğini artırdığını belki de fark etmişlerdi. Günümüzün, spermanın varlığının ötesinde hareketliliğini ve çeşitli maddelere karşı duyarlılığını gayet iyi bilen bilim adamları, yağlı ya da yapışkan ortamların sperma hareketliliğini azalttığının, asitli ortamın döllenmenin önlenmesinde etkili olduğunun, laktik asidin spermanın yolunu keseceğinin ve ayrıca tuzun da mükemmel bir sperma öldürücü olduğunun farkındalar. Mısır reçetelerindeki bal ve *auyt* sakızı da, herhalde, spermayı yavaşlatıyordu. Daha da ilginci, akasya tepecikleri doğal bir süreç sonucu laktik asit üretir; bu da, günümüzde çoğu sperma öldürücü krem ve jelde hâlâ tercih edilen aktif unsurdur. Ama günümüz uzmanları Mısırlıların timsah dışkısı yerine fil dışkısından daha fazla fayda sağlayabileceklerini düşünüyorlar; timsah dışkısı alkalik olduğu için, spermanın hayatta kalmasına elverişli bir ortam oluşturur. Fil dışkısıysa hafif asitlidir; on üçüncü yüzyıl gibi ileri bir tarihte İslam dünyasında hâlâ gebelik önleyici olarak tavsiye edilmekteydi.[26]

Bilimsel kanıdan çok iyimserlik kokan başka reçeteler de bulunmaktaydı elbette. Bir papirüste vajinanın ilişkiden önce *mimi* ilacıyla "tütsülenmesi"nden bahsedilir; hasta sonraki dört sabah, birlikte kaynatılmış "yağ, *m'atet* otu, tatlı bira" özü içmek zorundadır; bu formül de gebelik önleyiciden çok bağırsak gevşetici gibi görünüyor.

Bütün bu yöntemler günümüz rahim boynu başlığının ve diyaframın öncüleri, ama eski Mısırlılar ve sonraki sayısız kuşak aynı zamanda, nihai gebelik önleyici olan doğum kontrol hapını keşfetme amaçlı araştırmalarla da hararetle meşgul olmuşlardır. Doğurganlığı azaltmak amacıyla tarih boyunca şaşırtıcı çeşitlilikte yapraklar, otlar ve kökler, ayrıca, pek de iç açıcı olmayan başka malzemeler ezilmiş, sıvıya dönüştürülmüş ve yutulmuştur. Tıp tarihçileri genellikle bunları büyü saçmalıkları olarak

niteleyip göz ardı ederler; oysa, başarısız deneyler olarak değerlendirilmeleri daha adil bir yaklaşım olacaktır. Laboratuar bilgisinden çok dini inanç mantığı olsa da, kullanılan malzemelerde de, çoğunlukla, belli bir mantık bulunmaktaydı.

Aile nüfusunun kısıtlanması konusundaki genel yaklaşımlar söz konusu olduğunda, erken dönem dünyanın öğreneceği hiçbir şey yoktu. Mekanik ve kimyasal gebeliği önleme yöntemlerinin yanı sıra kürtaj, bebek katli, cinsel perhiz ve üremeye yol açmayacak seks –eşcinsellik, zoofili ve, olasılıkla, heteroseksüel anal ilişki– yöntemlerine başvuruyor, emzirme dönemini uzatarak doğurganlığı bastırmaya çalışıyor ve arzuyu yok ederek meniyi kaynağında etkisiz hale getirmek için cinsel arzuyu öldürecek maddeler kullanıyorlardı. Kullanılan çeşitli yöntemler arasından hangilerinin daha popüler olduğunu bilmek olanaksız, ama sonraki dönemlerin tarihi, bebek katlinin son değil, ilk çare olduğunu düşündürmekte.

İnsanların gebeliği önleme konusunda ciddi girişimlerde bulunmaya istekli oldukları yerlerde görünüşe bakılırsa genellikle, meninin gebelikte vazgeçilmez role sahip olduğunun ilk keşfedildiği günlerden beri belki de en yaygın olarak kullanılmış basit ve maliyetsiz bir sistem olan *coitus interruptus* (geri çekilme) yoluna başvurulmaktaydı. Yöntemin dezavantajı –güvenilmez olması bir yana– erkeğe bağlı olmasıydı; oysa, çoğunlukla, gebelikten daha çok sakınan, kadındı. Gebelik önleyici iksirlerle yapılan deneylerin etkisiz olduklarının anlaşıldığı durumlarda bile sürdürülmesinin nedenlerinden biri de, başka hiçbir yöntemin kadına doğurganlığını kendi başına kontrol altına alma olanağını sunmamasıydı; pamuk tıkaçların ya da timsah dışkısından diyaframların kocanın dikkatinden kaçması pek de mümkün görünmüyor.

İbraniler söz konusu olduğunda geri çekilme bir dezavantaj daha taşımaktaydı. Yahudi şeriatına temel olan *Tora*'da, yani, Eski Ahit'in ilk beş kitabında *erkeklerin* semereli olup çoğalmaları emredilir. Bu durumda, aile nüfusu kontrol altına alınacaksa, önlem almak kadına düşüyordu. Görünüşe bakılırsa, sünger kabul edilebilir bulunuyordu. Gerçekten de kimi otoriteler 11 ila 12 yaşlar arasındaki kızlar, hamile kadınlar –ikinci bir döllenmenin mümkün olduğuna ve bu durumda, gelişmekte olan ceninin zarar göreceğine inanmaktaydılar– ve emziren anneler için sünger kullanımını zorunlu tutmuşlardır. Diğer bir seçenek olarak, evli kadın, ilişkiden sonra fahişelerin yaptığını yaparak, meniyi dışarı atma umuduyla zıplayabilir ya da "kök kupası" içebilirdi. Raban Yohanan bu çok amaçlı içkinin üçüncü yüzyılda nasıl hazırlandığını açıklamıştır. Te-

mel harcın oluşturulması için İskenderiye sakızı, sıvı şap ve bahçe safranının "her biri bir dinar ağırlığında olmak üzere" karıştırılması gerekiyordu. Bu karışıma üç fincan şarap katıldığında gebeliği önleyici etkisi olmaz, ama belsoğukluğuna iyi gelirdi; iki fincan birayla karıştırıldığındaysa hem kişiyi kısırlaştırır, hem de sarılığı tedavi ederdi. "Kök kupası"nı yalnızca kadınlar içebilirlerdi.

Tora'ya karşı gelerek geri çekilme yöntemine başvuran bir Kitabı Mukaddes şahsiyeti, Onan'dır – ve anında ölmüştür. Onan'ın başından geçen, sonraki çağlarda pek çok yanlış yoruma ve günahının aslında ne olduğu konusunda karmaşaya yol açmış bir olaydır. Yahudiler arasındaki eski bir geleneğe göre, kadın yalnızca kocasıyla değil, kocasının ailesiyle de evlenirdi. Parası ödenerek satın alınır ve kocasının ölmesi durumunda kadın bir yük olurdu; üstelik, kocasına çocuk doğurmadıysa, ölümü erkeği sanki hiç yaşamamış gibi silerdi. Çözüm, levirat (kayınalma) evliliğiydi. Ağabeyin vâris bırakmadan ölmesi durumunda erkek kardeşi onun dul eşiyle evlenmek ve doğacak ilk erkek çocuklarını ölü ağabeyinin meşru çocuğu olarak yetiştirmek zorundaydı.* Ama Onan isyan etti.

Tekvin Kitabı'na (38, 8-10) göre, Yahuda'nın ilk oğlu çocuksuz ölmüştü; "Ve Yahuda Onan'a dedi: Kardeşinin karısının yanına gir ve onunla evlen ve kendi kardeşine zürriyet yetiştir. Ve Onan o zürriyet kendisinin olmıyacağını bildi; ve vaki oldu ki, kardeşinin karısının yanına girdiği zaman, kardeşine zürriyet vermesin diye yere dökerdi. Ve yaptığı şey Rabbin gözünde kötü oldu; ve onu da öldürdü..."

Tanrı'yı kızdıran tam olarak neydi? Geri çekilme mi? Mastürbasyon mu? Yoksa, levirat yasasına uymayı reddetmesi mi? Sonraki çağların, cinsel perhiz dışında tüm gebeliği önleme yollarını yasaklamaya kararlı Katolik teologları şiddetle, bu görüşlerden ilkini savunacaklardı. Lozanlı hekim S. A. Tissot 1760'ta ikincisini kabul ederek *Onanizm hakkında ya da mastürbasyonun yol açtığı zararlar hakkında fiziksel bir tez* adlı bir kitap yazdı ve bunun sonucunda, sonraki kuşaklar Onan'ı tiksindirici "istimna" günahını başlatmakla suçladılar.** Hahamlarsa, Onan'ın düşüşünün nedeninin levirat yasasına kasten karşı çıkması olduğuna hükmettiler – yasaya

* Hıristiyanlık çağının başlangıcına dek Hindistan'da da buna çok benzeyen bir sistem sürdürülmekte ve bu gelenek on beşinci yüzyılda Peru İnkalarında da teşvik edilmekteydi.

** 1976'da Vatikan, Onan'ı konu dışında bırakarak, Cinsel Ahlakla İlgili Belli Sorular Hakkında Bildirge'de hâlâ, (ihtişamlı bir muğlaklık diliyle) mastürbasyonu lanetlemekteydi; zira "cinsel melekelerin bilinçli olarak normal evlilik ilişkileri dışında kullanılması melekenin sonucuyla çelişmektedir."

itaatsizliğin istenmeyen bir şey olmasına karşın, geri çekilmenin kimi zaman makbul olması nedeniyle, bu sonuca ulaşmaları zorunluydu. Bir hahamın söylediğine göre, eşin hâlâ bir önceki çocuğu emzirdiği dönemde "içeriyi harmanlayıp dışarıya savurmak" kocanın göreviydi.[27]

Onan'ın ve döllemeyi reddettiği kadının zamanlarından çok sonra, bu tür sorunların çözümü için *Halitsa* yasası geliştirildi. Kamusal bir divanda ve uygun törenle yapılması şartıyla, levirat evliliğinden vazgeçmek artık mümkündü. Ama enseste nefretle bakan bir toplumda kardeş/yenge evliliği gibi duygusal açıdan ensest olarak görülebilecek bir uygulamanın kabul edilebilir olmanın da ötesinde zorunlu olması tuhaf bir durumdur.

OIDIPUS KOMPLEKSİ

İbraniler diğer konularda, alışılmadık nezakette bir dille ifade edilmiş olsa da, Sina'da indirilen tabulara titizlikle uymaktaydılar. "Kendi kızkardeşinin çıplaklığını açmıyacaksın...Bir kadınla onun kızının çıplaklığını açmıyacaksın; onun oğlunun kızını, yahut kızının kızını, onun çıplaklığını açmak için almıyacaksın..." (Levililer 18, 7-18). Hahamlar işlerini bitirdiklerinde ensest yasaları, kişinin "anneannesinin babasından olma erkek kardeşinin karısının" çıplaklığının açılmasını da yasaklar olacaktı.[28]

İnisiyatifin her zaman erkekte olması beklendiğinden, bu tür yasalarda temelde erkeklere hitap edilmekteydi. Kayınlarıyla hısımlığı evlilik anından değil, daha nişan anından başlamaktaydı ve ensest tabusunun ihlali kırbaçtan taşlanmaya ya da yakılarak öldürülmeye dek uzanan cezalar getiriyordu.

İbranilerin ensest konusundaki tutumlarının ne oranda tarihöncesi geleneklere, ne oranda (ensesti yine bir melunluk olarak gören) Asurlu ve Hititli komşularının etkisine dayandığını ya da ne oranda, nefret edilen firavunların ensesti bir kraliyet zorunluluğu olarak gördükleri bir dönemde yaşadıkları Mısır'la ilgili anılarına tepkilerince belirlendiğini bilmek zor. Hatta, ırklarını güçlendirmek için oğlan çocuk sahibi olma konusunda saplantılı olan Yahudiler belki de uzaktan uzağa, firavunların ensest evliliklerinden yalnızca kız çocuk doğduğunu hatırlıyorlardı.

Mısır tarihinin uzun dönemleri boyunca saf kraliyet kanı erkeklerden çok kadınların damarlarında akmıştı ve kadının kendi adına hüküm sürmesi mümkündü. Ama bu durum pek hoş karşılanmaz ve, çoğunlukla, sülale içerisinde sorun yaratırdı. Kimi zaman firavunun ilk evliliğinden yalnızca

kız çocuklar doğar, ikinci karısındansa erkek çocuk sahibi olurdu; bu durumda, taht üzerinde meşru ama zayıf bir hakkı bulunan erkek çocuğun konumu, hakkı daha güçlü olan bir kadınla, örneğin, üvey kız kardeşlerinden biriyle evlenmesiyle güçlendirilirdi. Günümüz genetikçilerine göre, bu tür birleşmelerde çoğunlukla yine kız çocuk doğacak ve böylece, aynı durum bir sonraki kuşakta da yinelenecekti; sonuçta, firavunların özellikle İ.Ö. ikinci binyılda ve sonra da Yunan-Mısırlı Ptolemaios hanedanı dönemimde bol bol yaptıkları ensest evlilikleri dizisinden biri başlayacaktı.

Firavunların ilişkilerinin karmaşıklığı doğru bir analiz yapılabilmesini (tartışmalı hale getirmekten de öte) güçleştirse de, İngiliz biyolog C. D. Darlington Sekizinci Sülale (İ.Ö. 1570-1320) için deneme niteliğinde bir soy haritası çıkarmıştır. Haritanın en ilgi çekici kısmı, adını Ahenaton –mistik firavun– olarak değiştirmiş ve Teb'deki Amon rahiplerinin siyasi, toplumsal ve dini güçlerini yok etme amaçlı çarpıcı, ama başarısız bir girişimde bulunmuş olan IV. Amenofis'le ilgilidir.

Ahenaton hayata bazı dezavantajlarla başlamıştı. Tıp tarihçileri heykellere ve portrelere bakarak kendisine tüberküloz, hipofiz bezinin aşırı çalışması, testislerde düşüklük ve akromegali (ya da, olasılıkla, adenom) teşhisi koymuşlardır.[29] Duygusal yaşamının da daha sağlıklı olduğu söylenemezdi. Görünüşe bakılırsa ilk karısı, Nübyeli azimli bir kadın olan annesi Tiy'di; bir kızları olmuştu. Ardından, anne tarafından kuzeni olan Nefertiti'yle evlenmiş ve üç kızı daha doğmuştu. Üçüncü ve dördüncü eşleriyle akraba değildi ve bunların her birinden birer oğlu doğmuştu; bunlardan ikincisi, çocuk yaşta Tutankamon adıyla firavun olacaktı. Ahenaton beşinci ve son evliliğini, Nefertiti'den olma kızlarının üçüncüsüyle yaptı; bu evlilikten doğan kızları çocuk yaşta ölecekti. Ahenaton'un evliliklerinden hiçbirinin tahttaki hak iddiasını güçlendirmesi için gerekli olmamasına karşın, iki oğlu da üvey kız kardeşleriyle evlenme gereğini duydular. Bu evliliklerden ilkinde çocuk olmadı; ikincisindeyse iki çocuk da ölü doğdu.[30]

Tarihsel olarak Ahenaton'un tek gerçek başarısı, sanat ve mimaride kısa ömürlü de olsa yeni ve canlandırıcı bir biçemin hamisi olmasıdır. Ama, yalnızca geçmişin sayfalarını dolduran en ilginç, ama yersiz eksantrik olarak değil, Boiotia efsanesinin merkezi karakteri, Sophokles'in oyununun büyük trajik figürü ve yirminci yüzyılın ilk otuz yılı boyunca psikanaliz kuramının temel taşı olacak belli bir ebeveyn saplantısı nevrozu türünün simgesi Oidipus'un prototipi olarak da ölümsüzlüğe erişecekti.

Oidipus'un tersine, Ahenaton babasını öldürmedi; bunun yerine, hükümdarlığının tüm izlerini sildi. Ama gizli çocuklukta, sfenks-kâhinle karşılaşmasında, ölüm kehanetlerinde, annesiyle evlenmesinde, oğlu

tarafından azledilmesinde ve kendisinin de sürgüne gönderilmesinde güçlü benzerlikler görülür. Ahenaton'un, Sophokles'in (ve Freud'un) atfettiği suç yüzünden acı çekmiş olması mümkün görünmüyor, ama neredeyse 3,000 yıl önce Akdeniz üzerinden taşınarak Batı edebiyatında ve geleneğinde kutsanan öykünün gerçekten de onun tuhaf öyküsü olduğuna neredeyse hiç kuşku yoktur.[31]

İKİNCİ EN ESKİ MESLEK

"Meslek" sözcüğü az çok tam zamanlı bir uzmanlık anlamında alınırsa, şaman, yani, cadı doktor herhalde, fahişenin binlerce, hatta belki de on binlerce yıl önündedir. Ama uygarlığın en eski günlerinde şaman rahip kıyafetine büründüğünde fahişe de kendine –tapınakta– daha çok uzun zaman boyunca kalacağı rahat bir köşecik bulmuştu.

Cinsellik konusundaki tarihsel malzemenin büyük bölümü doğrudan değil, yanal yollardan, hukuk, tıp ve edebiyat alanlarından elde edilmiştir. Ama hukuk kabul edilenden çok kabul edilmeyenle, tıp normalden çok anormalle ve edebiyat da, romantizme, karikatürleştirmeye, dogmaya ya da dramatik uyuma bilinçli ödünler vermediği durumlarda, olağandan çok olağandışıyla ilgilenir.

Şansımıza, bilinçsizce de olsa, içine bazen bir dünyevi gerçekçilik esintisi sızar. Örneğin, Gılgamış Destanı antik dünyanın belki de en çarpıcı destanlarından biridir ve Sümer'le komşularının 4,000 yıl önceki tüm felsefelerini içerir. Destanın kahramanı olan Gılgamış üçte iki tanrı, üçte bir insandır ve maceralarının öyküsü de kentinin, yani, Uruk'un halkının ondan yakınmalarıyla başlar. "Şehveti, ister savaşçının kızı olsun, ister soylunun karısı, hiçbir bakireyi âşığına bırakmıyor." Tanrıça Aruru onu bu tür hiç de diplomatik olmayan faaliyetlerden uzaklaştırmak amacıyla, steplerde hayvanlar arasında yaşayan, çoban göçebelerin sembolü ve Gılgamış'ın tebaasına karşı bir tehdit olan, dev, yabani ve kıllı Enkidu'yu yaratır. Hiç de aptal olmayan Gılgamış bu tehdide güç kullanarak karşılık verilemeyeceğini anlar ve bunun yerine, Enkidu'yu bulup evcilleştirmesi için "aşk tapınağından bir aşüfte, bir zevk çocuğu" yollar.

İstendiği gibi Enkidu'yla karşılaşan aşüfte "soyundu ve erkeğin şehvetini kabul etti; yabaniyi sevmeye kışkırttı ve ona kadının sanatını öğretti. Altı gün ve yedi gece birlikte yattılar" ve sonra "Enkidu zayıf düştü." Kendine geldiğinde aşüfte ona dünyanın harikalarını anlattı ve steplerden ovalara "bir anne gibi götürdü."

Sümer çağında ya da Babil'de aşüftelik mesleği utanılacak bir şey değildi. Hammurabi zamanında (y. İ.Ö. 1750) tapınaklar rahiplerin, hizmetkârların ve zanaatkârların, çoğunlukla, en iyi ailelerden gelme, son derece saygın rahibelerin yanı sıra, tapınanla ilah arasında tatlı bir aracı işlevi gören kutsal fahişelerle doluydu. Kutsal fahişeliğin tam amacı bilinmemektedir; kökeni, bereket ayinlerine dayanıyor olabilir. Ama tarihsel zamanlara gelindiğinde kutsal fahişelerin kazançları tapınakların gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktaydı.

Hammurabi'den bin yıl sonra Yunan tarihçi Herodotos tapınak fahişelerinin sayısı karşısında hayrete düşecekti. "Ülkenin yerlisi olan her kadın hayatında bir kez tapınağa gidip oturmak ve kendini yabancı bir erkeğe vermek zorundadır...Bir erkek kucağına gümüş bir para atıp kendisiyle yatması için götürene dek gitmesine izin verilmez...Kadın seçim hakkına sahip değildir – kendisine para atan ilk adamla gitmek zorundadır. Onunla yattıktan sonra tanrıçaya karşı görevi tamamlanır ve evine dönebilir." Her zamanki gibi, iyi bir öyküyü daha da geliştirme fırsatına karşı koyamayarak ekler: "Uzun boylu, güzel kadınlar kısa sürede evlerine dönebiliyorlar, ama çirkinler yasanın gerektirdiği şartı yerine getirene dek uzun süre kalıyorlar; bazıları, üç ya da dört yıl."[32] Bu gerçekçilik izine rağmen, Babil fahişeliği hiç de amatörlere göre bir oyuna benzemiyor ve Babil hukukunun ya da Babilli kocaların eşlerinin evlilik dışı faaliyetlerine karşı diğer ülkelerin hukuklarından ya da kocalarından daha hoşgörülü olduklarını düşündürecek bir kanıt da bulunmuyor.

Kutsal fahişeler gruplara ayrılmışlardı, ama bazı sınıflara atfedilen uzmanlıklar hakkında fazla bir şey bilinmiyor. Görünüşe bakılırsa, *harimtu* (bu sözcük "harem"le akrabadır) yarı laik bir sınıftı; *kadiştu* kutsal bir fahişe, *iştaritu* ise tanrıça İştar'ın hizmetkârıydı. Babilli bir baba oğluna şu öğüdü verir: "Asla bir *harimtu*'yu eş alma, kocalarının sayısı bilinmez; bir *iştaritu*'yla da evlenme, o tanrılara ayrılmıştır."

Genç kızı mesleğe çoğunlukla ebeveynleri başlatırdı; bunun nedeni olasılıkla, kızı evlendirmekten daha ucuza mal olmasıydı, ama *harimtu*'lardan bazıları kocalarından ayrılmayı seçmiş ya da buna zorlanmış evli kadınlardı. Kutsal fahişelerin hem bir işe hem de bir kocaya sahip olmalarına izin verilmezdi; yani, evlenmek, emeklilik demekti. Kimi kızlar asla evlenmezken, bazıları da meslek yaşamları sırasında edindikleri çocuklara bakmak için emekliye ayrılırlardı. Ama bazıları hiçbir zaman emekli olmazdı. Bir Babil atasözünde, yaşlı bir fahişenin mesleki araçları hâlâ mükemmel şekilde çalışır durumdayken "modası geçmiş" olarak görülmeye itirazından bahsedilir.[33]

Öyle görünüyor ki, üst sınıf fahişeler tapınağın özel bir bölümünde kalıyorlardı, ama diğerleri dışarıda yaşıyor ve "sokakları, kavşakları ve halka açık yerleri" arşınlayarak müşteri buluyorlardı. Faaliyet merkezleri tapınak değil, genellikle kentin en faal yeri olan rıhtımın yakınlarında bulunan tavernaydı. Taverna sahiplerinin aşk tanrıçası İştar'ı memnun etme ve "en sevdiği meskeni olan bu taverna"ya bol bol müşteri yollamasını sağlama amaçlı özel bir ayinleri vardı. Ama görünüşe bakılırsa taverna fahişesinin kutsallığı yalnızca sözdeydi ve kendini İştar'a adamışlığı da, günümüz otomobil sürücülerinin kontrol paneline madalyonlarını astıkları Aziz Christopher'a kendini adamışlıklarından daha az ya da daha çok anlamlı değildi.[34] Sokaklarda iş aramasına kimse itiraz etmez ve (pek çok halk gibi) Asurlular onu reklamını yapmaya tam anlamıyla zorlarlardı. "Bir aşüfte [diğer kadınlar gibi] peçe takmayacaktır; başı açık olacaktır. Bir aşüfteyi peçeli olarak gören kimse onu tutuklayacaktır... Elli değnek atacak ve başına zift dökeceklerdir."[35]

Bilinebildiği kadarıyla, Mısır'da "tanrıların cariyeleri"nin cinsel rolleri bulunmamaktaydı; görevleri, "Tanrı'nın Eşi" unvanını taşıyan kraliçe ya da prensese törenlerde eşlik etmekti. Herodotos'un söylediğine göre, "Tapınaklardaki kadınlarla ilişkiye girmemeyi dini kural haline ilk getirenler Mısırlılardı",[36] ama bunun doğru olup olmaması bir yana, anlaşılan, Mısır'da örgütlü fahişeliğe pek de gerek yoktu. Daha en erken çağlardan itibaren zenginlerin evlerinde yeterince yabancı köle kız bulunmaktaydı ve yoksullar da (özellikle de, zanaatkârlar), çoğunlukla, evlilik bağına girmeden, komün yaşamı sürmekteydiler. Bir mahkeme belgesinde bahsedilen beş kadından dördü, belgede kullanılan dille, şu ya da bu işçiyle "birlikte yaşıyorlardı" ve aralarından yalnızca beşincisi yasal olarak evliydi.[37] Rasgele seksi belki de, bunu ikinci bir meslek olarak gören gezgin "dansçı ve müzisyen" grupları sunuyordu.

Dinlerinde bir tanrıçaya yer olmayan* Yahudiler, kutsal olsun ya da olmasın, her iki cinsiyette de fahişeliği teşvik eden ithal yabancı kültlere karşı tüm güçleriyle savaştılar. Ama bu gerçek bir savaş olmaktan çok

* Gerçi, Eski Ahit'e aynı derecede bağlı olan Protestanlar günümüzde, Yehova'yı androjenleştirme konusunda ciddi bir çaba içerisindedirler. Haziran 1974'te Batı Berlin'de yapılan bir Dünya Kiliseler Konseyi müzakeresinde Amerikalı teolog Profesör Nelle Morton, Tanrı'nın erken dönemde İbranice adı olan Elohim'in bir dişi tanrıçanın adı olan Eloh'la İbranice eril-çoğul eki olan Im'in bileşimi olduğunu, Yahve'nin (Yehova'nın saf hali) kökenininse bir erken dönem Sümer tanrıçasına dayandığını belirtmiştir.[38] Söylendiğine göre, Mrs. Pankhurst'un kederli bir sufrajete dediği gibi, "Tanrı'ya dua et, tatlım. O [dişil zamir] sana yardım eder."

görüntüden ibaretti. Yahuda'da bile, Süleyman döneminin hemen ertesinde, "diyarda...İsrailoğullarının önünden rabbin kovduğu milletlerin bütün mekruh şeylerine göre" yapan "fuhşa vakfedilmiş erkekler de vardı" (I Krallar 14, 24). Filistin'de çoğunlukla kent surlarının dışında bulunan kırmızı fener mahallelerinde bedenlerini satan kadınlarla düşüp kalkılması konusunda sürekli olarak ahlaki uyarılarda bulunmak gerekiyordu. "Fahişelerle arkadaşlık eden malını yok eder..." (Meseller 29, 3). Yahudi erkek ve kadınların fahişelik etmelerinin yasak olmasına karşın, Yahudi kadın fahişeler olduğuna kuşku yoktur; özellikle de, hayatta kalmak için başka çıkar yolu olmayanlar; bunların arasında en başta gelenler, kocaları tarafından boşanmış kadınlar ve çocuksuz dullardı. Müşteri bulmakta asla zorlanmıyorlardı; ne de olsa, çeşitlilik arzusunu fazladan eş ya da cariyelere yatırım yaparak tatmin etmeye erkek nüfusunun ancak küçük bir azınlığının mali gücü yetiyordu.

Eski Ahit'i derleyenlerin fahişelerden nefret etmeleri için özel bir neden bulunmuyor, ama dilleri en iyi olasılıkla sert ve aşırı uçta da, müstehcenliğin eşiğindeydi. Siyasi güdüler taşıyan ve fahişeliği Kudüs'ün günahlarının eşanlamlısı olarak kullanan Hezekiel Kitabı buna tipik bir örnektir. "Ve Mısır günlerinden beri fahişeliklerini bırakmadı; çünkü gençliğinde onunla yattılar, ve kızlığı sinesine el sürdüler, ve zinalarını üzerine döktüler..." "Ve etleri [penisleri] eşek eti gibi, ve belleri [boşalmaları] aygır beli gibi olan sefahat yoldaşlarına gönül verdi...Rab Yehova şöyle diyor: 'Kendilerinden nefret etmiş olduğun adamların eline...seni vereceğim...ve sana adavetle davranacaklar, ve bütün emeğinin semeresini alacaklar, ve seni çıplak ve açık bırakacaklar; ve fahişeliklerinin çıplaklığı...açılacak.'" (Hezekiel 23, 8;28-29).

Bu kaba sözlerin Kudüs kentini, *Neşideler Neşidesi*'nin duyarlı ve incelikli şiirinin yazılış nedeninin aralarından biri olduğu söylenen 700 evlilik yapmış olan Süleyman'ın görkemli başkentini hedef almasında bir ironi olmadığı söylenemez.

"En-gedi bağlarında bir salkım kına çiçeğidir, bana sevgilim. Ah, ne güzelsin, sevgilim, ah, sen ne güzelsin...Sevgilim cevap verdi, ve bana dedi: Sevgilim, güzelim, kalk da gel. Çünkü, işte kış geçti, yağmurlar geçip gitti. Yerde çiçekler görünüyor, terennümün vakti geldi, ve diyarımızda kumrunun sesi işitildi..."[39]

4 Yunanistan

Klasik Yunanistan; yeni yıkanmış bir para kadar erden ve kusursuz. Saf akıl. Saf güzellik.

Yüzyılların Parthenon'un frizlerindeki boyayı silip götürmesi gibi, kuşaklarca bilgin de Atina imgesindeki fiziksel olan her şeyi soldurmayı denemişlerdir. Oysa Yunanlılar felsefeye ve ılımlılığa tamamen saplanıp kalmış değillerdi. Öyle olsalardı, yirminci yüzyılın sözlüklerinde androjini, afrodizyak, erotizm, hermafroditlik, homoseksüellik, narsisizm, nemfomani, pederasti, satiriasis ve zoofili gibi sözcüklere yer olmazdı – bunların tümü Yunanca'dan türemiş ve çoğu, Homeros'un sayfalarında bulunabilecek faaliyetlerle bağlantılı sözcükler.

Homeros, Hesiodos, Plutarkhos ve Pausanias –profesyonel efsane koruyucu ve geliştiricileri– tanrıların ve kahramanların yatakta ve hırgürde kahramanlık görevlerine ayırdıkları kadar zaman geçirdikleri ve olağanla saklının ayrılmaz şekilde birbirine karıştığı canlı, maceracı, ahlakdışı bir dünya yarattılar. Bunlar, Klasik dünyanın çocuklarının ilk okuma kitaplarını sunmuş yazarlardı ve çocuklar onlardan yalnızca harfleri değil, hoşgörüyü ve gerçekçi kayıtsızlığı da öğrendiler. Örneğin Afro-

dit, yani, cinsel birleşme tanrıçası* köpükten doğmuştu; ama bu, bir Botticelli dalgasını masumca örten köpük değildi. Hesiodos'un *Tanrıların Doğuşu* adlı yapıtında, yerle göğün oğlu Kronos babasını bir tırpanla hadım edip testislerini denize savurur. Testisler kendi menilerinin köpüğünde sürüklenirler ve Afrodit bu köpükten doğar. Sonraları o da (Hermes'le birleşmesinden), iki cinsiyetin de fiziksel özelliklerini taşıyan erdişi tanrı Hermaphroditos'u ve Dionysos'la birleşmesinden de, fiziksel özellikleri su götürmez şekilde eril olan ve sürekli bir ereksiyon durumunda bulunan Priapos'u doğuracaktır.

Kahramanlar da tanrılar kadar şehvetliydiler. Gücüne, cesaretine ve azmine Yunanistan'ın tüm halklarının hayran oldukları Herakles'in tek bir gecede elli bakirenin ırzına geçtiği söylenmekteydi; biseksüel olan Herakles aynı zamanda yeğeni İolaos'la da bir ilişki yaşamış ve "kıvırcık saçlı, tatlı Hylas"a âşık olmuştu. Özellikle Atinalıların kahramanı olan Theseus, neredeyse, yaşamının uzun ve karmakarışık sagasında öldürdüğü canavarlar kadar çok sayıda genç kızı da baştan çıkarmıştı.[1]

Kahramanların ve tanrıların kudretli ve insanüstü olmaları beklenirdi; ortalama Yunanlı onların yaptıklarını yapabilmeyi umamazdı. Ama onların bazı erdemlerini edinmeye çalışırdı. Kahramanların soylu bir ruha sahip olmakla kalmayıp aynı zamanda bedenlerinin de güzel olması tüm efsanelerin karakteristik özelliğiydi – 1950'lerde anti-kahramanın ortaya çıkışına dek Batı dünyasında da edebiyatta, tiyatroda ve nihayet sinemada ısrarla sürdürülecek olan bir gelenek. Ama Yunanlılara göre güzelliğin bu iki yönü arasında kopmaz bir bağ vardı. Biri olmadan diğeri de olamaz ve birinin varlığı, öbürünün de var olduğuna işaret ederdi. Yakışıklı gencin kusursuz bir ruha sahip olması *şarttı*. Bu tuhaf ve çoğunlukla çürütülmüş inancın kökeni hiçbir zaman tatmin edici şekilde açıklanamamıştır, ama olasılıkla, Yunanlıların, ister ahlaki olsun, ister maddi ya da soyut, her şeyde bir simetri bulunduğu yönündeki inançlarının bir uzantısıydı. Gerçek ne olursa olsun, güzellik ve simetri Yunanlıların dünya görüşlerinin temel bir parçasıydı; benzersiz toplumsal kurumları oğlancılık da öyle.

ERKEK VE OĞLAN

Oğlancılık sözcüğü günümüzde genel olarak, bir yetişkinin küçük bir çocuğa karşı duyduğu cinsel çekimi tanımlamakta kullanılmakta; oysa

* Oğlu Eros ise "aşk"ın duygusal halinin tanrısıydı.

Yunanlılar için, bir erkeğin ergenlik yaşını geçmiş, ama olgunluğa henüz ulaşmamış bir oğlan çocuk için duyduğu sevgiyi ifade ediyordu. "On iki yaşında bir oğlanın tazeliği" diyordu Straton, "arzu uyandırır, ama on üçünde daha da hoştur. On dördünde açan aşk çiçeği daha da tatlıdır ve on beşinde cazibesi artar. On altı, ilahi yaştır."[2] Eski Atina'da, günümüzdeki anlamıyla eşcinsellikten, yani, aynı yaş grubu içerisindeki iki erkek arasındaki eşcinsellikten pek ender olarak bahsedilir; ergenliğe ulaşmamış bir erkek çocukla ilişki kurmak da diğer pek çok uygarlıkta olduğu gibi yasadışıdır.

Oğlancılığın doruk dönemi olan iki yüzyıl (İ.Ö. altıncı yüzyıl başlarından, İ.Ö. dördüncü yüzyıl başlarına dek) boyunca Yunanlılar sebatla, bunun yüksek eğitimin bir kolu olmasını sağladılar. Kuramsal olarak, geleneksel eğitimini tamamlayan erkek çocuk, genellikle otuzlu yaşlarında olan kendisinden büyük bir erkeğin kanatları altına girer, erkek bu çocuğun ahlaki ve entelektüel gelişiminden sorumlu olur, ona nezaket ve anlayış gösterir, Sokrates'e göre yegâne amacı sevilende ahlaki mükemmelliği geliştirmek olan saf bir sevgiyle onu ısıtırdı.*

Klasik dönem uzmanları, eski Atina'daki oğlancılığın kökeni konusunda fikir birliğine ulaşamamışlardır, ama çoğunluk, askeri örgütlenme ve iki cinsiyetin birbirlerinden ayrı tutulmaları nedeniyle yaygın hale geldiği komşu Sparta devletinden ithal edildiği görüşündedir. Aslında, bu fikrin yalnızca özünü ithal etmek yeterliydi; zira Atina, üst sınıflar arasında tüm yeni modaların hızla yayılmasını teşvik edecek türde bir siyasi ve toplumsal yapıya sahipti. Sonraki tüm Batı kültüründe böylesine derin ve kalıcı bir etki yaratacak olan bu uygarlığın günümüz Canterbury katedral kentinin ya da New Port, Rhode Island'ın nüfusundan daha küçük bir nüfus tarafından yaratılıp sürdürüldüğünü unutmak ne de kolay. Atina'da yabancılar ve köleler de yaşıyordu, ama devletin gelişimini şekillendiren, 30,000 resmi vatandaşıydı. İ.Ö. dördüncü yüzyılda bir tür siyasi atalet yaygınlaşana dek, zaman bulabilen tüm erkek vatandaşlar Meclis'e katılma ve günün konuları hakkında konuşma haklarını kullanırlardı. Her yıl 500 kişilik bir çalışma komitesi seçilirdi. Ada-

* Yaşlı bir keşişin öğretmen ve muhafız işlevini üstlendiği, gencinse ona sevgi ve bağlılıkla karşılık verdiği, büyük oranda aynı usta-çırak ilişkisini yeğleyen Budist keşişler İ.S. onuncu yüzyılda Japonya'da Yunan oğlancılık geleneğini yeniden diriltecekleri. Biraz daha ileri zamanlarda aynı sistem savaşçı sınıfında da görülecek ve ilişki, yaşam boyu sadakat yeminiyle mühürlenecekti. Ama on yedinci yüzyıla gelindiğinde klasik oğlancılık yapısı yerini, yalnızca erkeklerin yer aldığı Japon tiyatrosunda aşırı derecede yaygınlaşacak olan yetişkin eşcinselliğine bırakmıştı.

letin yerine getirilmesi gerektiğinde, bu işi yapacak (üye sayısı davanın önemine göre 101 ila 1001 arasında değişen) bir jüri vardı. Atinalı, *polis*'in işlerine katılma görevine büyük değer verir ve bu görevi yerine getirecek zamanı bulmak için, kazanmış olduğu pek çok lüksten vazgeçebilirdi. Ve yalnızca kendi tatmini için değil, diğer erkeklerin kendi davranışları hakkındaki görüşlerine büyük önem verdiğinden. Bir tarihçinin de dediği gibi, hem hırslı, hem de hırsla taklitçiydi.[3] Önem sahibi herkesin diğer herkes tarafından en azından sima olarak tanındığı böylesine küçük ve rekabetçi bir toplumda geleneğin yaygınlık kazanması için, önde gelen bir ya da iki vatandaşın her an genç ve yakışıklı çömeziyle birlikte görünmesi yeterliydi. Üstelik bu, iki taraf için de avantajlı olacak bir düzenlemeydi. Çömez ne kadar güzel, aklı ne kadar soyluysa, bu, öğretmeni olarak kabul etmeyi seçtiği adam için o kadar büyük bir iltifattı. Aynı şekilde, adam ne kadar seçkinse, çömezi olarak kabullenmeye hazır olduğu oğlan için bu o kadar büyük bir iltifattı. Gösteriş her iki taraf için de önemli bir etmendi.

Akademisyenler arasındaki görüş ayrılığı, Yunanlılarda oğlancılığın yalnızca zihinsel aşkla mı sınırlı kaldığı, yoksa bedeni de mi içerdiği konusunda da sürer. Eşcinsellik konusunda Kitabı Mukaddes görüşünü benimseyenler bunun zihinsel aşk ve filozofların dünyevi sözlerinin amacının da mecazi düzeyde anlaşılmak olduğuna inanmayı yeğlerler. Bu, desteklenmesi her zaman kolay olmayan bir savunudur. Sokrates'in genç çömezi Alkibiades'in bir akşam yemeği davetine gelip de üstadını gayet rahat bir şekilde ev sahibiyle aynı sediri paylaşırken bulması buna örnek olarak gösterilebilir.

"Ah, evet!" dedi genç adam öfkeyle. "Odadaki en güzel kişinin yanına oturmak için yeri göğü oynatırsın!"

Sokrates canı sıkılarak ev sahibine döndü. "Bu adama duyduğum sevgi başımı sürekli derde sokuyor. Ona düşkünleştiğimden beri, güzel görünüşlü bir çocukla konuşmak bir yana, bakmama bile izin yok...Hemen kıskançlığa kapılıyor....Korkarım bugünlerde ciddi ciddi üstüme yürüyecek."[4]

Bu natüralist diyalog parçası (yalnızca) mecazi bir yorum yapılabilmesini mümkün kılıyor ve hatta devamı bile, üstadı şehvet lekesiyle damgalamıyor. Zira, Alkibiades'in anlattığına göre, Sokrates'le yatağa girip ona sarılmaya çalıştığında "en marifetli çabalarım bile yalnızca onun zaferini büyüttü...Güzelliğimin "çiçeğini" reddetti, onunla alay etti ve ona hakaret etti."[5] Sokrates'in amacı entelektüel bir yorumda bulunmaksa, anlaşılan, bunun için sonuna kadar gitmeye hazırdı.

Bu öykünün asıl ilginç yönüyse, konuşmadaki rahat cinsellik havası ve Alkibiades'in efendisini baştan çıkarma girişiminden samimiyetle bahsetmesidir. Açıktır ki, günümüzde çoğu insanın fiziksel oğlancılık tanımı içerisinde görecekleri bir şeye o dönemde hiçbir damga vurulmamaktadır. Sokrates'in dostları sükunetlerini hiç bozmadan, bunu normal bir konuşma konusu olarak görürler.

Ama Sokrates, hiç yazılı eser vermemiş sözel bir öğretmendi. Hakkında bilinen her şey diğer yazarların zihinlerinin süzgecinden geçmiştir ve bilinenlerin çoğu Ksenophon, Platon ve Athanaeus gibi yazarların *symposium*'larından, en az gerçek kadar dedikoduyu da kutsayan sofra konuşması kitaplarından gelmektedir. Öykülerin bazıları kesinlikle kuşkuludur ve entelektüel-aşk düşünce okulu da Sokrates'in halk içinde kösnül aşkı kınadığını, Platon'un asla zihinsel aşktan başka aşk vaaz etmediğini ve Aristoteles'in de oğlancılığı ahlaksızlık olarak gördüğünü savunur.

Yahudi-Hıristiyan ahlak standartlarını bunları hiç duymamış olan bir topluma uygulamaya bu kadar istekli olmayan karşı tarafsa seksin böylesine entelektüelleştirilmesini en iyi olasılıkla ihtimal dışı bulur. Atina toplumu fiziksel olana karşı hiçbir şekilde bağışıklı değildi ve Atinalı oğlanların, bedenlerine sürdükleri yağla sünnet derisini penis ucu üstünde koruyucu (ve müstehcen) şekilde bağlayan ince bağlar dışında tamamen çıplak olarak güreştikleri, koştukları, atladıkları ve disk ya da cirit attıkları *gymnasium*'u toplanma yeri olarak görme yönündeki genel alışkanlık da fiziksel tepkileri herhalde teşvik etmekteydi. Belki de oğlanların kendileri de yeterince istekliydiler. Ergen eşcinselliği, saygın vatandaşların titizlikle korunan kızlarının yerini alacak kadar çok kadın kölenin ve fahişenin bulunduğu toplumlarda bile yaygındır. Çoğu uygarlık bunu göz ardı etmeyi ya da bastırmayı denemiştir; başarıyla kurumsallaştıranlarsa yalnızca, Yunanlılar ve on beşinci yüzyıl Yucatan Mayalarıdır.

Yunan oğlancılığının, ortaçağın saray aşkı fantezisi gibi, kuramda saf, ama uygulamada aynı saflığı pek de taşımayan duygusal ideallerden biri olması muhtemel görünmekte. Platon bile bazı şehvetli duyguların söz konusu olduğunu kabul etmiş ve yazılarında âşıkların kur yaparken başvurdukları dualar ve yakarışlardan, "içtikleri antlar, sevdiklerinin kapı eşiğinde geçirdikleri geceler ve onun uğruna katlandıkları kölelikler"den bahsetmişti.[6] Aristophanes ise bu konuyla dalga geçer. *Kuşlar*'da karakterlerden biri diğerine yakınır: "Ne de harika bir durum, seni gözü dönmüş adam! Oğlumla, daha yeni banyo yapmış, taptaze halde *gymnasium*'dan

çıkarken karşılaşıyor ve onu öpmüyor, ona tek söz etmiyor, sarılmıyor, hayalarına dokunmuyorsun! Bir de, dostumuz sayılıyorsun!"[7] Sophokles de nedense, Oidipus'un acı kaderini, babasının yakışıklı bir oğlana âşık olduğu için lanetlenmesine bağlamayı seçmiştir. Oysa ne oğlancılığın suç, ne de kaçınılmaz sonucunun trajedi olduğunu kimse Sophokles'ten daha iyi bilemezdi; kendi yaşamı söz konusuysa, fars gerçeğe daha yakın olurdu.[8]

Oğlancılığın aslında ne olduğunun tahmin edilmesinde asıl güçlük belki de, gerçek öğretmen-çömez ilişkisini sahtesinden ayırmanın olanaksızlığıdır. Samimi filozof, öğrencisiyle, tarih boyunca pek çok ideal aşk okulunun, özellikle de (laik düzeyde) ortaçağ döneminde Arapların, ama daha çok dini uyanış gruplarının karakteristik özelliği olan türde bir ilişkiye girmiş olabilir. Fiziksel olan, ruhani olan içerisinde eridi. Ama Yunan vazo resimlerinden elde edilen kanıtlar, çoğu Atinalının bu konuda daha alaycı bir tutum benimsediğini düşündürmekte.

Az sayıda istisna hariç, vazo resimlerinde eşcinsel ilişkiler bir ya da iki şekilde gösterilir. Katılımcıların aynı yaş grubundan oldukları bazı anal birleşme örnekleri bulunmaktadır; Yunan bir hekim bunu, cinsel haz bedenin meninin salgılandığı bölümündeki sürtünmeden kaynaklandığı ve doğal bir kusur sonucu kendilerininki rektumda salgılandığı için, bazı erkeklerin böylesinden hoşlandıklarını söyleyerek açıklamıştır.[9] Ama uyluk içi temas, yani, partnerlerden birinin penisini diğerinin uyluk içine sürttüğü örnekler daha fazladır. Yaşlı partner genellikle, yaklaşma girişiminde bulunurken gösterilir; başı ve omuzları eğiktir ve bu haliyle, hem yaltaklandığı, hem de yalvardığı izlenimini verir. Genç partnerse tersine, dimdik ayakta durur ve kimi zaman, yaşlı adamı reddeder gibi görünür.[10] Burada seçkin öğretmen ve ona hayran öğrenci görüntüsüne rastlanmaz ve eğer tüm vazolar küstah gençler tarafından sipariş edilmemişse, herhalde, tek açıklama, vazo ressamlarının üst sınıfın oğlancılık eğlencesine bakışlarının, sonraki kuşakların kendilerinden çok genç (her iki cinsiyetten) âşıklar peşinde koşan yaşlı erkeklere bakışlarıyla aynı olduğudur.

Ama ortalama Atinalı, oğlancılara belki de pek sıcak bakmamakla birlikte, siyasi ya da askeri arenada güvenli bir mesafeden onları hayranlıkla izlerdi. Klasik çağlarda bir suikast sağanağı yaşanmaktaydı; Makedonyalı Arkhelaus, Philaili Aleksandros, Ambracialı Periandros ve Atinalı Hipparkhos kendileriyle oğlancılık türünde ilişkilere girmiş –ya da, son örnekte, ilişkiye girmeyi reddetmiş– güzel delikanlılar tarafından öldürülmüşlerdir. Güdülerin şahsi nedenlere dayanmaması pek

mümkün görünmüyor, ama öldürülenler birer tiran olduklarından, oğlancılık bir siyasi girişim cilası, özgürlük aşkı ünü kazandı ve bunun da Atinalılar gözünde küçülmesine yol açtığı söylenemez. Yüreklilik söz konusu olduğunda da, hayranlık verici olarak görülüyordu. Sparta'da, Yunan adası Euboia'da (Eğriboz) ve Boiotia kenti Thebai'de savaşta başarıyla doğrudan bağlantılı görülüyordu. Platon'un da (bu konuda önyargılı olmakla birlikte) dediği gibi, "Omuz omuza savaşan bir avuç âşık ve sevdikleri, tüm bir orduyu bozguna uğratabilirdi. Zira, sevdiği tarafından saflarını terk ederken ya da silahını bırakırken görülmek bir âşık için katlanılmaz bir şey olacaktır. Böylesine küçük düşmektense ölmeyi bin kez yeğler...Aşk tanrısı en korkakları bile bu tür durumlarda doğuştan cesur bir erkeğin eşiti olduklarını kanıtlamaya esinlendirir."[11] Ünlü Thebai Kutsal Taburu tamamen, âşık çiftlerden oluşmaktaydı. 33 görkemli yıldan sonra, Khaironeia Çarpışması'nda tabur en nihayet imha edildi, ama bunun için Makedonyalı Philippos'la İskender'in güçlerini birleştirmeleri gerekmişti. Çarpışma sırasında taburun 300 üyesinin tamamı ya öldü ya da öldürücü yaralar aldı.

Bunlar kabul edilebilir oğlancılık düzeyleri, oğlancı olmayanların bile anlayabildikleri ve kimi zaman onayladıkları düzeylerdi. Ama daha az saygın olan türleri de bulunmaktaydı.

Edebiyatçı dostları kendilerini uzun bir elbise, safran rengi tunik ve pelerin, kadın yeleği, saç filesi ve dar çizmelerle, yani, kadın giysileriyle karşılayan tragedya şairi Agathon'a hoşgörüyle bakıyorlardı belki, ama erkek fahişelerin aynı şeyi yapıp sokaklarda kadınsı giysiler içerisinde ve makyajlı dolaşmaları –bir Atina atasözüne göre, "koltukaltında beş fil saklamak" bu oğlanlardan birini saklamaktan daha kolaydı– utanç verici bulunuyordu. Bu oğlanlar saatlik olarak ya da sözleşmeli olarak tutulabiliyorlardı. Theodotus adlı bir oğlanın davası mahkemeye gelmişti; âşıklarından biri bir diğerini genç erkeğin bedenini kasıtlı olarak istismar etmekle suçlamıştı ve bu, o dönemde (İ.Ö. dördüncü yüzyıl başları) sürgün ve müsadereyle cezalandırılabilen bir suçtu.[12] Bu, oğlan genelevlerinin gediklileri arasında belki de gayet alışıldık türde bir kıskançlıktı.

Erkek-oğlan ilişkileri konusunda pek çok yasa bulunmaktaydı. İ.Ö. altıncı yüzyıl başlarında, kendisi de oğlancı olan kanun yapıcı Solon (oğlanların ergenlik çağının altında olacakları) okul binalarında izinsiz olarak bulunan yetişkin erkeklere ölüm cezası getirmişti; bu, günümüzdeki anlamıyla oğlancılığın bilinmeyen bir şey olmadığını düşündüren bir ceza. Solon ayrıca, bir kölenin özgür doğmuş bir oğlanla ilişki kurmasını da yasadışı ilan etmişti; gerçekten eğitim amaçlı oğlancılık söz konusuy-

sa pek de mümkün görünmeyen bir olasılık, ama eğitim amaçlı olmayan türünün artmakta olduğu yönünde bir gösterge. Üstelik, özgür bir oğlanı güzelliklerini profesyonel olarak sunmaya kışkırtan erkekler de vatandaşlık haklarından ömür boyu mahrum bırakılabilirlerdi.[13] Ama Atina kaynaklarından edinilen genel izlenim, çoğu oğlancılık suçunun, günümüzün sarı çizgiye park edilmesi suçu gibi, yalnızca yakalanacak kadar talihsiz olanlarca yasadışı olarak görüldüğü yönündedir.

Oğlancılığın moda olduğu iki yüzyıl aynı zamanda, Klasik çağın doruk dönemiydi, ama aradaki bağlantı (eğer varsa) bilinmemekte. Eşcinsellik gizleniyor olsaydı, Atina sanat ve mimarisinin görkeminin bir yüceltme mekanizması olduğu savunulabilirdi. Ama gizlenmiyordu. Açık bir yaşam sürmekte özgür olan eşcinselin ruhunun özgürlüğünü yaratıcı yeteneğini ressamlık, heykeltıraşlık ve inşaat alanlarına akıtarak ifade ettiğini varsaymak da doğru olmayacaktır. Örneğin Parthenon, binlerce ayrı taşeron tarafından inşa edilmişti – oğlancılığın moda olduğu entelektüel çevreler konusunda hiçbir şey bilmeyen ve çoğu yabancı olan çalışkan zanaatkârlar, küçük adamlar tarafından. Bir vatandaş bir kölenin yardımıyla Pentelikon'dan on araba dolusu mermer getirmeyi taahhüt etmişti. Bir diğeri de, iki Atinalı çalışanı ve üç köleyle birlikte, bir sütuna yiv açılmasından sorumluydu. Genel tasarımdan sorumlu olanların –Phidias, İktinos ve Kallikrates– kişisel yaşamları konusunda fazla bir şey bilinmiyor, ama toplumsal sınıfları kanıt olarak gösterilebilirse, moda şekliyle oğlancılığın onlar için fazla önemli olması beklenemezdi. Dönemin son ve en büyük sanatçısı olan Praksiteles de su götürmez şekilde heteroseksüel ve Knidos Afroditi'nin modeli olan, çağının en ünlü kibar fahişesi Phyrne'nin âşığıydı.

Ama bu dönemin, eğitim amaçlı oğlancılıktan derinden etkilenmiş Atinalı zihniyetinin, kültürel girişimlere, kas ağırlıklı disiplinci bir topluma oranla, herhalde, daha sıcak baktığı söylenebilir. Ve oğlancılık asla moda olmasaydı, Batı uygarlığı felsefe alanında çok yoksullaşırdı. İspanyol hümanist José Ortega y Gasset'in de gözlemlediği gibi, "Platon düşüncesinin modern Batı uygarlığının temel katmanlarına ne derece nüfuz ettiğini bilmek olanaksızdır. Batı'daki en sıradan insanlar bile sürekli olarak, Platon'a dek uzanan ifade ve fikirlere başvururlar." Oğlancılığı desteklediği hiçbir şekilde söylenemeyecek olan Fransız akademisyen Robert Flacelière de şöyle der: "Ama savunusunu tersi yerine heteroseksüellik üstüne kurmuş olsaydı da, Platon'un aşk kuramı bizim için yine aynı değeri taşırdı."[14] Ama bu, kaçamak bir yaklaşım. Hiç evlenmemiş, ama 80 yıllık yaşamı boyunca pek çok "tutkulu dostluk" kurmuş

olan Platon, çağının oğlancılık iklimi olmasa, aşk kuramını belki de asla geliştiremezdi.

HİÇBİR ŞEKİLDE AŞAĞI DEĞİL

Sokrates incelikle, "Kadınlar hiçbir şekilde erkeklerden aşağı değillerdir," demişti – ve sonra da, yarattığı etkiyi mahvetmişti: "İhtiyaçları olan tek şey, biraz daha fiziksel güç ve zihinsel enerji."[15] Ama o aslında cömert davranıyordu, zira Yunanlıların kadınlar hakkındaki düşünceleri hiç de hoş değildi ve oğlancılığın moda olduğu dönem boyunca bu duyguları aynı şekilde karşılık bulacaktı.

Oğlancılıkla Atinalıların kadın konusundaki tutumları arasındaki bağlantı hâlâ tartışmalı bir konu. Kimi akademisyenler oğlancılık konusunu bu konuyla tamamen ilgisiz buluyorlar – yaygın bir tutumun ilgili zihinsel alanları kaçınılmaz olarak etkileyeceği gerçeğini göz ardı eden, dar görüşlü bir bakış açısı bu. Kimileri de, daha oğlancılığın adının duyulmasından çok önce kadınlara horgörüyle bakıldığını savunuyorlar; Yunan kadınlarına asla horgörüyle bakılmadığını öne sürenler de var.

Ama edebi kanıtların çoğu kadınların aşağı konumda bulunduklarını düşündürmekte ve bir kurama göre bunun nedeni, İ.Ö. ikinci binyıl sonunda Yunanistan'a akmaya başlayan kaba Dorların istilasıydı. Dorların yerleştikleri devletlerde kadınlara karşı Atina'ya kıyasla daha özenli bir muamele gösterildiğinden, bu pek de ikna edici bir savunu değil; ama genellikle, Atinalıların hanımlarına nezaketsiz davranmaları konusunda bir mazeret bulma gereksinimi duyulmakta.

Atina'da kadınlar kölelerden daha fazla siyasi ve yasal hakka sahip değillerdi; tüm yaşamları boyunca, en yakın erkek akrabalarının mutlak otoritesine tabi olurlardı. Resmi eğitim almaz, zamanlarının çoğunu evin kadınlara ayrılmış bölümünde geçirmeye mahkûm edilir ve evlilikleri başkalarınca ayarlanırdı. Kadın kocasıyla pek ender olarak yemek yiyebilirdi –kocanın misafirleri varsa asla yiyemezdi– ve ev dışına çıktığı ender zamanlarda da kendisine mutlak eşlik edilirdi; yanına üçten fazla giysi, bir *obol*'dan daha fazla değerde yiyecek ve içecek (günümüz şartlarıyla, bir sandviç ve bir bardak süt) alması yasaktı ve dışarıya hava kararıktan sonra çıkıyorsa, feneri yanan bir arabaya binmek zorundaydı.[16]

Kocasından ya da erkek akrabalarından başka erkekler tanıması alışıldık bir durum değildi. Plutarkhos, bir rakibinin ağız kokusuyla alay ettiği Hieron'un hikayesini aktarır; Hieron hiddetle eve giderek karısı-

na, neden bunu kendisine söylemediğini sorar. Kadın safça, "Bütün erkekler böyle kokar sandım," diye cevap verir.[17] Koca karısını hiçbir neden göstermeden boşayabilirdi ve eğer kadın mucize eseri zina yapmayı başarabilmişse, boşaması yasal olarak şarttı. Ama kadın ancak aşırı tahrik nedeniyle boşanabilirdi ve oğlancılık ya da zina buna dahil değildi.*

Karşıt düşünce okulundaysa, durumun göründüğü kadar kötü olmadığı ve kadınların yasal mahrumiyetleri bulunsa da, tiyatroya gitmelerine, heykeltıraşların atölyelerini ziyaret etmelerine ve hatta, birkaç gün uzaklaşarak, erkeklerinin sayısız bilinmedik ama kösnül olaya sahne olduğunu düşündükleri, yalnızca kadınlara açık Thesmophoria şenliklerine katılmalarına izin verildiği savunulur. Euripides –ki Sophokles onu, tragedyalarında kadınlardan nefret eden, yatakta ise kadınlara bayılan biri olarak anlatmıştır[18]– sürekli olarak başka kadınları "eve gelip dedikodu yapmaya" kabul ettiklerinden yakınır ve görünüşe bakılırsa, ailenin erkek üyelerinin yanında da daha sessiz değillerdir. Bir fahişeyle ilgili bir davada savcının jüriye hatırlattığı gibi, "Bu kadını beraat ettirirseniz, eve gittiğinizde karılarınıza ve kızlarınıza ne diyeceksiniz?...Onlara, davanın ayrıntılarını anlatacak ve suçlamanın nasıl dikkatle ve bütünüyle kanıtlandığını söyleyeceksiniz. Sözlerinizi bitirdiğinizde size, 'Ya siz ne yaptınız?' diyecekler. Ve siz de, 'Onu beraat ettirdik,' diyeceksiniz. Ve *o zaman* kıyamet kopacak!"[19]

Her iki tarafın da kanıtları aslında, Atinalı kadınların Babilli, Mısırlı ve İbrani çağdaşlarıyla aynı yasal ve toplumsal konumda olduklarını gösteriyor. Yunanlılar siyasette, felsefede ve sanatta gökcisimleri müziği için yeni bir orkestrasyon yaratmaktaydılar, ama dünyevi düzeyde hâlâ yeryüzünün çamuruna saplanıp kalmışlardı. Aralarından bazıları bağımsız ruhlara sahip olsalar da, İ.Ö. birinci binyılda her yerde olduğu gibi, kadınlar birer maldı. Yunanlılara göre kadın (yaşı ya da medeni durumu ne olursa olsun), bir *gyne*'ydi; yani, "çocuk taşıyıcısı".

Ama görünüşe bakılırsa, denkleme yeni bir öğe eklemişlerdi. Babil'de ve Mısır'da dişi cinsiyetle ilgili göndermelerde sıklıkla şikayetçi bir ton görülmesine ve İbranilerin maceracı kadınlardan (sadakatsiz eşlerden) ve aşüftelerden şiddetle nefret etmelerine karşın, İ.Ö. üçüncü yüzyıla dek Yunanlılar *tüm* kadınları akılsız, aşırı şehvetli ve ahlaki açıdan kusurlu olmakla suçlarlardı. Eğitimden yoksun bırakıldıkları için akılsız,

* Zinanın erkek için kabul edilebilir, kadın içinse kabul edilemez olduğu görüşü neredeyse günümüze dek varlığını korumuştur. Örneğin, İngiliz kadınlarının kocalarını yalnızca zina nedeniyle boşama hakkını kazanabilmeleri 1923'ü bulmuştur.

kocalarının kendileriyle çok ender yatmalarından şikayet ettikleri için şehvet düşkünü ve geçinmek için para kazanmak yerine zamanlarını Meclis'te felsefe yaparak harcamaları nedeniyle kocalarını eleştirdikleri için de ahlaki açıdan kusurlu oldukları sonucu çıkartılabilir. Ev içi uyum, Yunan yaşamının özelliklerinden biri değildi.

Yunan tragedyalarındaki karakterlerden çoğu kadındı. Kocasını öldüren Klytaimestra. Erkek kardeşini parçalayan ve sonradan da kendi çocuklarını öldüren Medeia. İftirasının ardından intihar eden Phaidra. Ve anne katlinin suç ortağı olan Elektra. Kadın kahramanları bile kusurluydu. Tanrıça Afrodit güzel, çekici ve orospuydu. Troyalı Helena da öyle. Sadık Penelopeia kendisi kadar sadık olmayan kocası Odysseus'u yolculuklarının ardından karşıladığında ardında öylesine irade gösterdiği bir 20 yıl vardı ki, hiçbir mantıklı Yunanlı evlilik saadetini bulacaklarına ihtimal vermezdi. Ve kendini feda eden Alkestis de, kesinlikle, başkalarının ayakları altında bir paspastı.

Atinalı erkek bütün bunların farkındaydı. Alkestis onu katlanamayacağı derecede sıkardı – tabii, karısıysa, o başka. Ama bu tür özelliklere sahip bir eş bulursa kendini şanslı sayardı. İ.Ö. sekizinci yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan ve Yunanlıların neredeyse Homeros kadar hürmet gösterdikleri şair Hesiodos evlenmenin neden gerekli olduğunu açıklamıştı. "Evlenmeyi reddederek kadınların bize verdikleri ıstıraplardan kaçan erkek, yaşlılık günlerinin sefaletinde bir destek [çocuk] bulamayacaktır...Diğer taraftan, kaderinde evlenmek olan, belki iyi ve mantıklı bir kadın bulabilir. Yine de, tüm yaşamı boyunca kötülüğün iyiliğe baskın geleceğini görecektir." Evlilik için en iyi yaş erkeklerde 30, kadınlarda 16'ydı ve genel olarak bakıldığında, kadını satın almak daha iyiydi, "...onunla evlenme. O zaman, gerekirse, ona saban sürdürebilirsin."[20]

Diğer kocalar da romantizmden aynı derecede uzaktılar. İskhomakhos'un 14 yaşındaki yeni karısına belirttiği gibi, "Yatağımı paylaşması için kolayca başkasını bulabilirdik ve senin de bunu gayet iyi bildiğine eminim. Ama konuyu düşündükten sonra, ben kendi çıkarlarımı ve ailen de kendi çıkarlarını gözeterek, ve evin yönetimi ve çocukların bakımı konusunda tüm olası adayları gözden geçirdikten sonra, seni ve aileni ben kendim seçtim – hiç kuşkusuz, en az bunun kadar iyi olan pek çok seçenek arasından."

Atinalıların iyi eş konusundaki düşünceleri İbranilerle neredeyse tamamen aynıydı. Erden ve ciddi, yün eğirme, dokuma ve terzilikte becerikli olacak, hizmetkârlara kendilerine uygun işleri vermeyi bilecek, kocasının parası ve mülkü konusunda tutumlu davranacak, çocuk doğura-

cak ve evi akıllıca ve erdemle yönetecekti. Acilen bir vâris doğurması gerekiyorsa, konu hallolana dek kocasıyla "ayda en az üç kez" ilişki kurması bekleniyordu.[21]

Zaman dilimlerinin farklılığı bir yana bırakılırsa, Yunan erkekleri 2,000 yıldan fazla bir süre sonra, "bir kadın yalnızca bir kadındır, ama iyi bir puro, içilir,"[22] diyecek olan Rudyard Kipling'e yürekten katılırlardı ve hem kadınlara hem de evliliğe karşı genel dirençleri –olasılıkla, tarihte ilk kez– bekâr kadın fazlalığı yaratmıştı. Dengenin düzeltilmesine katkıda bulunan kız çocuk katli geleneği olmasa, Yunan tarihi boyunca iz bırakmış olan savaşlardaki yüksek erkek ölümü oranı sorunu daha da ağırlaştırabilirdi. Ama Sparta'da erkek çocuk katli de yaygındı; Spartalılar, niceliğin yanı sıra niteliği de kontrol altına almayı amaçlıyorlardı. Onlarınki, Yahudi toplumu hariç, öjeni saplantısı olan ilk toplumdu ve kız ya da erkek tüm çocuklar daha birkaç günlükken resmi olarak incelenir, zayıflar, cılızlar ya da özürlüler Taygetos Dağı eteklerinde ölüme terk edilirdi.

İ.Ö. onuncu yüzyıl ortalarından İ.Ö. yedinci yüzyıl sonuna dek özellikle Atina, Dor istilaları sonucunda kente akan mülteciler nedeniyle aşırı bir nüfusa sahipti. İ.Ö. 750 civarında başlayan yurtdışı sömürgeleştirme akını nüfusun düşmesine katkıda bulundu, ama nüfusu kabul edilebilir bir düzeye indirme yönündeki bir tür yarı bilinçli girişimin sonucunda hem oğlancılığın hem de erkeklerin kadınlara karşı kuşkularının artmış olması mümkündür. Sonraları Aristoteles, Girit'te nüfus kontrol yolu olarak oğlancılığa devlet tarafından düzenleme getirildiğini belirtecekti.[23] Kendisi de aile üyesi sayısının yasal yollarla kısıtlanmasını savunuyor ve gebelik önleyici olarak sedir yağı, kurşun merhemi ya da günlükle karıştırılmış zeytinyağı öneriyordu; bu, "rahmin, tohumun düştüğü bölümü"ne uygulanacaktı. 2,000 yılı aşkın bir süre sonra Marie Stopes, zeytinyağının kullanıldığı kontrollü testlerde başarısızlık oranının sıfır olduğunu iddia edecekti.[24]

Görünüşe bakılırsa, Atinalı eşlerin kürtaj ya da gebelikten korunma konusunda tavsiyeye pek de ihtiyaçları yoktu; kocalarıyla ilişkileri ender ve, çoğunlukla, meyvesizdi. Tüm duygusal dürtülerini (eğer varsa) oğullarına yönelterek, bir yetişkinin belki anlayabileceği, ama çocuğun anlayamayacağı bir şekilde onları kimi zaman putlaştırıp, kimi zaman söverek, onlar da bu durumun sürmesine katkıda bulunmuş olabilirler.[25] Sonuçta, kuşaklar boyunca erkek çocuklar kadınların ne yapacaklarının kestirilemeyeceğine ve en iyi yolun, onlardan mümkün olduğunca kaçınmak olacağına inanarak büyüdüler.

Plutarkhos, evlilik kavramları kocanın erkek arkadaşlarıyla birlikte yaşaması ve ender olarak, gizlice karısını ziyarete gitmesi olan Spartalılara gülmekteydi.* Kimi zaman "koca, karısını gün ışığında hiç görmeden çocuk sahibi olurdu."[27] Ama aynı durum belki de Atinalılar için de geçerliydi. Hem Sparta hem de Atina'da, belki yaşamları kayıtlara girmemiş olan en yoksul sınıflar hariç, büyük aileler neredeyse hiç görülmüyordu. Sonunda Yunan uygarlığının muhteşem çağlarını sona erdirecek olan da, vatandaş sayısının çokluğu değil, azlığı sorunu olacaktı.

KENDİ KENDİNİ TATMİN

İhmal edilen kadınların durumlarından her zaman şikayetçi oldukları söylenemezdi. Tüm güçlüklere rağmen bazıları, kentin her yanını sarmış olan profesyonel kadın pezevenklerden birinin yardımıyla, teselliyi başka yerlerde bulmayı başarıyorlardı; ama görünüşe bakılırsa daha çok, mastürbasyon ya da homoseksüellik gibi daha tehlikesiz yollara başvurmaktaydılar (homoseksüellik sözcüğü, elbette, "insan" anlamındaki Latince *homo*'dan değil, "aynı" anlamındaki Yunanca *homos* sözcüğünden türemiştir).

Yunanlılara göre mastürbasyon ahlaksızlık değil, bir emniyet vanasıydı ve özellikle de Attika komedisinde bu konuya sayısız edebi gönderme bulunmaktadır. Ama İ.Ö. üçüncü yüzyıldan önce yazarlar kadınların özel yaşamları hakkında pek ender olarak yazıyorlardı ve bildikleri de yazdıklarından da azdı; göndermelerin çoğu, erkeklerle ilgilidir. Ama eğer kadınlar da bu işi yapmıyorlarsa, Miletos'lu satıcıların işleri çok kötü gidiyor demekti.

Küçük Asya kıyılarında zengin bir ticaret şehri olan Miletos, Yunanlıların *olisbos*, sonraki kuşaklarınsa daha kaba bir tanımlamayla "dildo" (yapay penis) adını verdikleri şeyin imalat ve ihracat merkeziydi. Günümüz sözlüklerinden birinde, ihtiyatlı bir yaklaşımla "*membrum virile*** yerine geçecek yaratıcı bir seçenek" olarak tanımlanır. Yunan çağında taklit penis ya tahtadan ya da şişirilmiş deriden yapılır ve kullanılmadan önce zeytinyağına bulanması gerekirdi. İ.Ö. üçüncü yüzyıldan kalmış edebi yapıtlar arasında, Metro ve Koritto adlı iki genç kadın arasındaki bir

* Hindistan'ın Malabar kıyısındaki Kerala'nın Nayar halkları da yirminci yüzyıl başına dek, kocanın karısını yalnızca geceleri ziyaret etmesi geleneğini sürdürdüler.[26]

** Lat. Erkeklik organı. (ç.n.)

diyalogun yer aldığı kısa bir oyun bulunmaktadır; oyun, Metro'nun Koritto'nun dildosunu ödünç almak istemesiyle başlar. Ne yazık ki Koritto dildoyu başkasına, o da yine başka bir arkadaşına ödünç vermiştir. Hayal kırıklığına uğrayan Metro nereden dildo alabileceğini sorar ve Koritto ona Kerdon adlı bir ayakkabı tamircisini tavsiye eder. Metro, "Aman aman!" der; bu adda iki usta tanımaktadır, ama "böyle bir işi" ikisine de emanet etmek istemez. Ama Koritto'nun kendisininkinin güzel işçiliğinden duyduğu memnuniyet üzerine Metro ikna olur ve kendisi için de sipariş vermeye gider.[28]

Dildo yalnızca tek başına tatmine ulaşmak amacıyla değil, Yunanlıların (bu tür kadınlardan eğer söz ederlerse) *tribad* adını verdikleri kadın eşcinseller tarafından da kullanılırdı. Atinalılar tribadlığın Sparta'da Atina'ya oranla daha yaygın olduğuna inanmaktaydılar ve Plutarkhos'un kaydettiğine göre, "Sparta'da aşka öylesine hürmet ediliyordu ki, en saygın kadınlar bile genç kızlara tutuluyorlardı."[29] Ama Plutarkhos Atina'nın oğlancılarıyla aralarındaki gözle görülür benzerlikten bahsetmez. Leukas (Lefke) adası da, kısmen, tribad pozisyonları hakkındaki ilk illüstrasyonlu kitabın Leukas'lı bir kadın olan Philaenis tarafından yazılmış olduğu söylendiğinden, kuşku çeken bir yerdi. Ama asıl merkez Lesbos olarak görülüyordu – "yakıcı Sappho'nun âşık olduğu ve şarkı söylediği" Yunan adası.

Sappho ve Lesbos diyalektinde yazılıp Helen ve Romalı kopyacılar ve yorumcular tarafından pek anlaşılamamış olan şiiri hakkında pek az şey bilinmektedir. Genç hanımlar için açılmış bir akademinin (kadınların eğitimi konusunda Lesbos'un Atina'dan daha gelişmiş olduğu tahmin edilmektedir) seçkin müdürü ve çağdaşlarınca "Onuncu Musa" olarak anılacak denli önemli bir kadın şair olduğu söylenmekte. Byron'ın "yakıcı" sıfatı son derece yerinde görünüyor. Şiirinden günümüze kalmış olan parçacıklar –çoğu şu ya da bu öğrencisine hitaben yazılmıştır– hiç de entelektüel olmayan bir tutkuyla titreşir. Çevrilmeleri neredeyse olanaksızdır. Manzum çevirilerde kötü bir Tennyson'a dönüşürler; düzyazıda da daha iyi değildirler. "Dön, yalvarıyorum sana, süt beyazı tuniğini giyerek. Ah, güzel endamını nasıl yoğun bir ateş sarıyor. Baştan çıkarıcılığı karşısında her kadın titrer."

Günümüzün kimi akademisyenleri Onuncu Musa'nın aşkının ve şiirinin tamamen ruhani olduğuna inanmaktalar, ama eserlerinin tamamını okuyabilenler erotik karakterlerinden kuşku duymuyorlardı. Ne dediğini gayet iyi bilen Apuleius şiirlerden "kösnül" ve "sefih" olarak söz eder ve Ovidius da bu şiirleri kadın eşcinselliği konusunda eksiksiz bir

kurs olarak tanımlar. Ama Sappho'nun tribad olup olmaması bir yana, onun ve yaşadığı adanın adları zamanla özel bir anlama bürünmeye başladı ve çok geçmeden Yunanlılar, tribadlık sözcüğünü kullanmaktan vazgeçip, "Lezbiyen aşk"tan söz eder oldular.

AFRODİT'İN HİZMETKÂRLARI

"Zevk için *hetaira*'larımız, günlük ihtiyaçlarımız için cariyelerimiz ve bize meşru çocuklar verip ev işleriyle ilgilenmeleri için de karılarımız var."[30]

İ.Ö. dördüncü yüzyılın son bölümü boyunca ve daha da inançla, İ.Ö. üçüncü yüzyılda Atinalı erkekler, yeniden kadınlara ilgi duymaya başladılar; gerçi, eşlerine değil. Aile erkeği olma konusunda hâlâ isteksizdiler. Kadınlara karşı daha dirençsiz bir tutum benimsenmesinin nedeni kısmen, Büyük İskender'in denizaşırı fetihleri sayesinde ufuklarının genişlemesi, kısmen de, erkeklerin harcayacak hem daha fazla zamanları hem de daha fazla paraları olması anlamına gelen, siyasi faaliyetin azalması ve zenginliğin artmasıydı. Bu durum sanata da yansıyordu. Eskiden erkek heykelleri çoğunlukla çıplak, kadın heykelleriyse örtülüydü; ama artık kadın figürlerindeki peçeler düşmeye başlamıştı. Değişim kendini sahnede de gösteriyordu. Eski Komedi ağırlıklı olarak siyasiyken, Yeni Komedide kadınla erkek arasındaki romantik aşk kabul edilebilir olmuştu; gerçi, kadın rolleri hâlâ, çıplak sahnelerde göğüs ve kasık kısımları özenle boyanmış beden çoraplarına bürünen oğlanlar tarafından oynanmaktaydı. Ama değişim her şeyden çok, fuhuş kârlarında hissediliyordu. Afrodit'in hizmetkârları öylesine meşgullerdi ki, aralarında en ünlülerinden biri olan, Metiche adlı kadın, müşterilerinin ziyaretlerinin uzunluğunu su saati (*klepsudra*) kullanarak hesapladığından, Klepsydra takma adıyla anılır olmuştu.[31]

Çağın en üst düzey kibar fahişeleri, güzel, yetenekli ve akıllı olmalarının yanı sıra, klasik edebiyat konusundaki bilgileri, çoğunlukla, kârzarar hesabı bilgilerinden hiç de aşağı kalmayan *hetaira*'lardı. Gerçek kibar fahişenin cazibesinin kaynağı asla tamamen fiziksel görüntüsü olmamıştır; sonraki tarihten alınabilecek klasik bir örnek, Fransa Kralı XV. Louis'nin yalnızca beş yıl metresi olan, ama bundan sonra da on beş yıl boyunca muazzam bir siyasi nüfuz sergileyen Madam de Pompadour'dur. Atinalı erkeklerin *hetaira*'larda sevdikleri şey, tam da erkeklerin kendi karılarının öğrenmelerini engelledikleri alanlardaki mükemmellikleriydi; bu durum, herhalde, eşlerini fazlasıyla incitiyordu. *Hetai-*

ra'ların aksine, sofrada erkeklere katılıp, kültürel ve kamusal konularla ilgili, akıllıca konuşabilmelerini sağlayacak şeyleri öğrenmelerine izin verilmiyordu. Onlar *Kinder, Küche und Kirsche** alanlarında yetiştiriliyorlardı; alt sınıflardan gelen *hetairalar* ise, aksine, neredeyse çocukluklarından itibaren toplumsal sanatlarda eğitilmişlerdi. Ve eşlerin büyük çoğunluğu aşk konusunda, işçi tatmininden çok imalatçının nihai ürünüyle, yani, oğullarla ilgilenen kocalarının öğrettiklerinden başka bir şey bilmiyorlardı. Rekabet etmeyi asla umamazlardı. Tarihin büyük bölümü boyunca kibar fahişeler eşlerden çok daha iyi zaman geçirmişlerdir.

Hetaira'lar, erkekler dünyasında başarılı, kimi zaman son derece başarılı olmuş kadınlardı. İ.Ö. altıncı yüzyıl gibi erken bir tarihte adını duyurmuş bir İonyalı olan Thargelia'nın Pers Kralı Büyük Kyros adına gizli ajanlık yaptığı ve seçkin âşıklarının bedenleri kadar akılları üzerinde de büyük başarıyla çalıştığından, İonya'yı barışçı yollarla Pers hâkimiyetine teslim etmelerini sağladığı söylenmekteydi.** Atinalı Thais ise Büyük İskender'in metresiydi ve görünüşe bakılırsa, Persepolis'in yakılmasından o sorumluydu; sonradan I. Ptolemaios'la evlenip Mısır kraliçesi oldu. Aralarında en muhteşemlerinden biri olan Aspasia'nın Atina'daki siyasi ve edebi salonu çağın en güçlü erkeklerince ziyaret ediliyordu. Perikles onun için karısını boşamıştı ve Atina'nın Samos'a (Sisam) savaş açmasından da doğrudan onun sorumlu olduğuna inanılıyordu.[32]

Hetaira'ların etkilerinin fazlasıyla arttığı dönemlerde Atinalılar siyasetteki kadınlar konusunda feryat etmeye başlarlardı, ama çoğu zaman eleştirileri temelde, para düşkünlüklerine yönelik olurdu. Lukianos, *Kibar Fahişelerin Diyalogları* (14) adlı yapıtında, yakın zamanlarda yoksul düşmüş bir denizciyle, onun himayesi yerine Bitinyalı zengin bir tacirin himayesine girmiş olan eski metresi arasındaki diyaloga yer verir. Denizci, "Sana güzel hediyeler verebildiğim günlerde," der, "her şey yolundaydı." Myrtale de, sahte bir anlayışla, bunu kabul eder.

Dorion: Önce, Sikyon ayakkabıları – iki drahmi. İki drahmi ver.
Myrtale: Ama bunun karşılığında benimle iki gece geçirdin.
Dorion: Öyleyse, Suriye'den döndüğümde sana kaymaktaşından parfüm şişesi getirdim ki o da –aman aman!– iki drahmiydi.

* Alm. Çocuk, Mutfak, Kilise. (ç.n.)

** Thargelia'yla yirminci yüzyılın Mata Hari'leri arasında, istihbarat toplama işine bir köşesinden ya da bütünüyle karışmış kibar fahişelerden oluşan uzun bir tarihsel liste bulunmaktadır. Özellikle de on dokuzuncu yüzyıl başlarında Fransa'da Fouché ve Avusturya'da Metternich fahişeleri polis muhbiri ağları içerisinde örgütlemişlerdir.

Myrtale: Ama denize çıkmandan önce sana çok güzel bir gömlek verdim...İkinci dostumun benimle bir gece geçirdikten sonra bıraktığını.

Dorion: Eh, bu doğru...Sonra sana Kıbrıs'tan soğan, beş ringa ve dört levrek getirdim. *Ve* küçük hasır sepetlerde sekiz kez bisküvi ve altın lifli sandaletler, seni nankör kadın! Ah! Bir de, büyük bir parça peynir!

Myrtale: Hepsi beş drahmi, belki...

Dorion: Ama Bitinyalın annene bir baş sarımsak bile almadı! Ondan neler aldığını bilmek isterdim doğrusu.

Dorion için üzücüdür ki, Myrtale kirayı ödetmiş, ayrıca inciler, küpeler, bir halı ve yüklüce para almıştır. Bu dünyada yolunu bulmaktadır ve maddi şeylerin değerini bilir. *Hetaira*, cazibelerinin kalıcı olmadığının ve hedeflenecek tek şeyin bankada para olduğunun gayet iyi farkındadır. Belki gerçek, belki de hayal ürünü bir kibar fahişe olan Philumena'nın âşığına yazdığı mektupta sertçe belirttiği gibi, "Uzun mektuplar yazmaya ne gerek var? Ben mektup değil, elli altın istiyorum. Beni seviyorsan, öde; paranı daha çok seviyorsan, beni bir daha rahatsız etme. Güle güle!"[33]

Parlak dönemlerinde bazıları hayır işlerine girişebilmelerini sağlayacak kadar para kazanabiliyorlardı. Atinalı Lamia, Korinthos yakınlarındaki Sikyon halkı için harap haldeki bir resim galerisini yeniden inşa ettirmişti ve sanatını Mısır'da icra eden bir Trakyalı olan Rhodopis'in de masraflarını kendi başına ödeyerek bir piramit inşa ettirdiği söylenmekteydi.[34]

Toplumsal merdivende *hetaira*'ların altında, haklarında pek az şey bilinen cariyeler yer alıyordu. Klasik çağlara gelindiğinde, güzel oğlanların, akıllı *hetaira*'ların ve ucuz ve istekli genelev kızlarının sert rekabetleri karşısında, ikinci eş olarak cariye alma alışkanlığı gerilemişti. Zaten cariyenin konumu hiç de talihli bir konum değildi; ne *hetaira*'nın bağımsızlığına sahipti, ne de, erkeğin eşinin sahip olduğu sözde yasal himayeye; efendisinin kendisinden sıkılması durumunda cariyeyi satmasını önleyecek hiçbir şey yoktu – isterse, bir geneleve de satabilirdi.[35]

Solon kötü bir zamanlamayla, Atina'nın ilk genelevlerini İ.Ö. altıncı yüzyıl başlarında açıp doldurmuştu. Öncelikle, o dönemde ticaret fazla değildi, ama İ.Ö. dördüncü yüzyıla gelindiğinde artmaya başlamıştı. Kızlar artık işyerlerinin dışında kuyruğa giriyorlardı, "...çıplak göğüsleri ve ince tül elbiseleriyle...İsteyen her erkek kendi hoşuna gideni seçebiliyor – zayıf, şişman, tombul, sıska, çarpık, genç, yaşlı, orta boylu, olgun...Sizi

çarnaçar eve çekiyor, yaşlıysanız 'babalık', yahut 'kardeş' ya da 'küçük delikanlı' diyorlar. Ve küçük bir miktar karşılığında, hiçbir riske girmeden, aralarından istediğinizi alabiliyorsunuz."[36] Ücret, kızlar için verilen ve evin kalitesine ve istenen hizmetlere bağlı olarak bir *obol* ile bir *stater* (yarım peni ila bir pound) arasında değişen bir para armağanını da içermekteydi. Genelev sahipleri devlete yıllık olarak vergi veriyorlardı.

Asfaltlanmamış yollarda gayet iyi sonuç veren yeni bir baştan çıkarma tekniğini kullanan sokak fahişeleri de vardı. Bir sokak fahişesinin sandaleti yüzyılları aşarak günümüze ulaşmıştır. Ayakkabı tabanına ters olarak, ardından gelen kişinin okuyabileceği şekilde yola damgalanacak bir mesaj yazılıydı. Mesaj, elbette, şöyleydi: "Beni takip et."

Fuhuş özellikle, transit trafiğin yoğun olduğu yerlerde gelişmişti. Örneğin Korinthos, iki limanı ve gelişmekte olan deniz ticaretiyle, denizcilere kıyıda hizmet vermeye hazır genelev kızları ve sokak fahişeleri kaynıyordu. Ayrıca, Afrodit tapınağında, tanrıçaya (ve tanrıçaya tapınanlara) hizmete adanmış binden fazla *hetaira* bulunduğu söylenmekteydi.

Bu adakları yapanlar kızlar değil, tanrılarla takas yapmaya çalışan kişilerdi. "Dindar atlet" Korinthoslu Ksenophon Olympia'da koşuyu ve pentatlonu kazanması durumunda Afrodit'e bir fahişe birliği adayacağına ant içmişti. O yarışı ve tanrıça da yüz yeni hizmetkâr kazandılar. Âşıkane rollerinin yanı sıra dini bir rolleri de bulunmaktaydı. Kserkses'in gücü Yunanistan'ı tehdit eder hale geldiğinde ulusun dualarını ve kurbanlarını Korinthos'un tapınak *hetaira*'ları sundu. Kserkses'in yenilgiye uğramış olduğu gerçeğinde, hiç kuşkusuz, bir ders bulunmakta.

Başta *hetaira*'lar olmak üzere hiç kimse, bu kızkardeşliğin laik üyelerinin hayatta sermayelerinden azami kârı elde etmekten başka bir misyonları olduğunu iddia etmezdi. Ama onlar aslında, öncülerdi – kayıtlı tarihte, erkeklerle bir uzlaşmaya varmış ilk kadınlar. Babil'in *naditu* rahibelerinin kabul görmelerinin nedeni, zihinsel nitelikleriydi; tüm ülkelerde fahişelerin kabul görmelerinin nedeniyse, bedenleri. Ama *hetaira*'lar her ikisini de kullanıyor ve her ikisi için de takdir görüyorlardı.

İroniktir ki, başarıları, Yunan etkisindeki Roma'da –kibar fahişeleri değil– eşleri kendilerini özgürleştirme sürecini hızlandırmaya yöneltecekti. Ama erkeklerinden *hetaira*'ların Atina'da alt etmeyi başardıkları aynı nefreti gören Romalı kadınlar, amaçlarına ulaşmak için, göze girmelerini sağlayacak aynı yöntemleri kullanmaya hazır değillerdi. Bunun yerine, savaş açmayı tercih ettiler; Roma İmparatorluğu'nun geleceğinde dolaylı, ama talihsiz bir etki yaratacak olan bir savaş.

5 Roma

Erdenlik, demişti şair Iuvenalis İ.S. ikinci yüzyıl başlarında, Roma'da Altın Çağ'dan beri pek ender görülmüş bir erdemdir – bir Stoacı olarak bununla, "meşe palamudu geğiren" erken dönemlerin Romalısını, tanrılarını, sürülerini, "dev çocuklarını" ve "kaba saba dağlı karısını" barındırmaya tek bir soğuk mağaranın yettiği, uzun zaman önceki o zorlu ve basit çağı kastediyordu.[1]

Herkesin hayali kendine. Iuvenalis'in fesat gözlerini imparatorluk Roma'sının kadınlarına çevirdiği dönemde, elbette, erdenlik bu kadınların en çarpıcı özelliklerinden biri değildi, ama en azından İ.Ö. beşinci yüzyıla dek büyük çoğunluğu lekesiz bir iffet içinde yaşamışlardı.

Romalılar başlangıçta çoban bir ırktılar ve Etrüsklerden, yine Etrüsk-ler aracılığıyla da Yunan ve Kartaca uygarlıklarından etkilenmişlerdi. Uçarı bir halk değillerdi. Sonraları, *mores maiorum*'u, yani, "ataların davranışları"nı idealize etmeye başladıklarında söz ettikleri görev ve hizmet, kararlılık, disiplin, çalışma, şefkat, sadelik ve sorumluluktu. *Pietas* ve *officium*, *constantia*, *virtus* ve *gravitas* – şatafatlı bir nesnel ahlak listesi. Kendini adama varlıklarının doğal sonucu olduğu kadar önemli bir

parçasıydı da; toprağı ve aileyi ayrım gözetmeden içine alan, körcesine bir sahip olma duygusu. Retorikçiler erken dönem cumhuriyetin Romalı evli kadınını bir soyluluk ve erdem modeli olarak gösterdiklerinde, kadını motive edenin kendini feda etme kadar kendini koruma güdüsü de olduğunu göz ardı ediyorlardı. İ.Ö. birinci yüzyıl sonuna dek bir kocanın, zina halinde yakaladığı karısını anında öldürmeye yasal olarak hakkı bulunmaktaydı.* Kimi durumlarda kadın, zina sırasında yakalanmış olmasa bile ölüme mahkûm edilebilirdi. Asgari düzeyin üstünde şarap içmesi ahlaki ve cinsel hafiflik işareti olarak görülür ve kocası bu yüzden onu boşayabilirdi. "Sapıkça ve tiksinti verici davranışlar" ve kısırlık da boşanma nedenleri arasındaydı.

Antik dünyanın diğer yerlerinde de olduğu gibi, eşler ve çocuklar erkeklerinin mallarıydı, ama bir fark da vardı. Roma'da çocuk doğurma ve ev işleri kadının görevlerinin yalnızca bir kısmı olarak görülürdü. Ailenin işlerinde de aktif bir rol üstlenmesi beklenirdi. Bu, bazı açılardan neolitik çağdaki durumun bir devamı, belki de, Roma'nın, kadının katkısının ekonomik açıdan büyük önem taşıdığı dağınık, aile odaklı bir toplumdan, kadına yalnızca ev içi görevler tanıyacak –daha aşamalı olarak ulaşılan ve işbölümüne daha bağımlı– uygarlık durumuna hızla geçişinin bir sonucuydu. Bu durumun sonuçlarından biri, diğer ülkelerdeki çağdaşlarına oranla daha serbest bir yaşam sürmesiydi; bir diğeri de, kendi değerinin, özgüveninin gelişmesini sağlayacak derecede farkında olması.

Pek çok kadın için bu kadarı yeterliydi. Günümüzde olduğu gibi Roma çağında da pek çok kadının –belki de, çoğunun– entelektüel ve duygusal bağımlılığın sağladığı konfor karşılığında özgürlüklerinden isteyerek feragat ettiklerinden kuşkulanmak için bir neden yok. Dokusu ne kadar sert olursa olsun, aile kozasının sağladığı korumayı, pek çoğu özgürlükten daha fazla arzuluyordu. Buna rağmen, özgürleşme isteği bulunmayan kadınlar bile yaşamlarının çok daha kolay olabileceğini görebiliyorlardı. Evlilik yasalarında yapılmasını sağladıkları görünüşte zararsız ve kanuni değişiklikler sonunda, geniş çaplı sonuçlar yaratacak genel bir zevk düşkünlüğü yarattı.

Geleneksel olarak üç evlilik türü bulunmaktaydı. Bunlardan ilki olan *confarreatio* kabaca, günümüzün Katolik kilisesi evliliğine eşdeğerdi; tören

* Aslında bu izin bazı Avrupa ülkelerinde, özellikle de Fransa'da, yirminci yüzyıla dek sürdürüldü. *Crime passionnel* hukuki olarak tanınmış bir müdafaa olmakla kalmayıp, jürilerin kadınlardan bile kabul etmeye hazır oldukları bir müdafaaydı.

yönü yoğun ve feshedilmesi de zordu. İkinci evlilik türü olan *coemptio*, gelin satın alma geleneğinin bir kalıntısıydı; günümüzün belediye nikâhına benziyor ve gösterişli ziynetlere harcayacak parası olmayanlara cazip geliyordu. Her iki türde de gelin, (eğer varsa) mülkleri ve drahomasıyla birlikte, babasının malı olmaktan doğruca, kocasının malı olmaya geçiyordu – hukuki tanımla *in manum*, "eline". Bundan sonra tamamen kocasının ailesine ait oluyor ve evlilikte bir suç işlediğinde *kocasının* aile meclisine hesap vermesi gerekiyordu.

Üçüncü evlilik türü, ancak bir yıllık sürekli ilişkiden sonra yasal bağlayıcılık kazanan *usus*'tu. İlk zamanlarda bu tür, herhalde, pek de saygı görmüyordu; daimi bir şeye dönüşmesi durumunda kabul edilebilir görülen, dönüşmemesi durumundaysa hoşnutsuzluk yaratan, bir tür deneme evliliği. Deneme yılı sona erene dek Romalı eş babasının ailesinin bir üyesi olarak kalırdı; kocasının ailesine tamamen ve hukuki olarak ancak bundan sonra girerdi.

Usus evliliği, bağımsızlığın içeri sızmasına yetecek büyüklükte bir gedik içermekteydi. Romalı için "sürekli ilişki" tam da bu anlama geliyordu; kadının gayri resmi kocasının evine arka arkaya üç gün ve gece gelmemesi durumunda deneme süresinin en baştan başlatılması gerekirdi. Kadın, dikkatli bir zamanlama ve biraz da yaratıcılıkla, hukuki açıdan, kendisine karşı herhalde daha anlayışlı olacak babası yerine kocasına tabi olmaya başlayacağı anı sonsuza dek erteleyebilirdi. On üç ya da on dört yaşında neredeyse hiç tanımadığı bir erkekle evlenen gelin için bu sistem, elbette, gayet çekiciydi. Kocası, *in flagrante delicto** halinde yakalaması durumunda karısını hâlâ anında katledebiliyordu, ama daha küçük suçlar söz konusu olduğunda, kadın, kocasının aile meclisinin vermeye hakkı olduğu daha sert cezalar yerine, kendi babasından bir söylev bekleyebilirdi.

Usus evliliği yalnızca gelinin yararına olsaydı, herhalde, asla yaygınlaşmazdı. Ama kadının babasına da bazı yararlar sağlıyordu. Değişimin gerçekleştiği İ.Ö. beşinci ve üçüncü yüzyıllar arasındaki dönem hakkında fazla bir şey bilinmiyor, ama görünüşe bakılırsa, kızı "kendi elinde" kaldığı sürece baba onun varlıkları üzerindeki kontrolünü sürdürüyor ve evliliğin sona ermesi durumunda da drahomanın önemli bir bölümünü geri alabiliyordu. Arazisini elinde tutma konusunda en az George dönemi İngiltere'sindeki herhangi bir toprak sahibi beyefendi kadar saplan-

* Lat. Suçüstü. (ç.n.)

tılı olan mülk düşkünü Romalı için bu, herhalde, karşı konulmaz bir fırsattı.

Gelinin babasının himayesi altında kalması zamanla gelenekselleşti. Yasal yararlar bunun için yeterli nedendi, ama zamanla başka nedenler de ortaya çıktı. Bir erkeğin evli kızı yasal olarak "kendi elinde" olsa da, pek ender olarak gözlerinin önündeydi ve çoğu babanın denetimi, herhalde, pek de sert değildi; hatta, kız (Roma döneminde ileri bir yaş sayılan) 25 yaşına ulaştıktan sonra, bu denetim formaliteden ibaret hale geliyordu.

İ.Ö. üçüncü yüzyıl sonuna gelindiğinde kadın "elde" olmaktan çok, elden çıkmıştı; ya da, erkek çağdaşları böyle yakınıyorlardı. Ne yazık ki, bunu doğrulayacak ya da çürütecek yazılı kadın kaynakları bulunmamakta, ama Romalı kadınların önceki çağların soylu ve terbiyeli evli kadınını dehşete sürükleyecek eylemleri düşünmenin ötesinde, bu eylemlere girişmeye hazır oldukları aşamaya kesinlikle ulaşılmıştı.

İLK SUFRAJETLER?

İ.Ö. 215 yılında, Hannibal'a karşı verilen savaşın kritik bir döneminde kadınların yalnızca yarım ons altın bulundurmalarına, Roma sokaklarından arabayla geçmelerinin ve boyalı giysiler giymelerinin yasaklanmasına hükmeden (*tribunus* C. Oppius'un adıyla anılan) Oppia yasası kabul edilmişti. Böyle bir yasa görünüşte yüzeysel olsa da, aslında, Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı sırasında getirilen kıyafet kısıtlamasının Roma dünyasındaki eşdeğeriydi. Altın, kadın için bilezik ve küpe demekti; ordu içinse, hayatta kalabilmek. Arabalar, savunmaya harcanması daha hayırlı olacak paralara mal oluyordu. Topluca "mor" denen mavi, gülkurusu, al, ametist ve menekşe renkleri için gerekli olan boyanın doğu Akdeniz'deki Sur'dan ithal edilmesi gerekiyordu. Geleceğin diğer maliyet kısma amaçlı yasaları gibi Oppia yasası da dikkat çekici tüketimi yasa koyucuların elindeki tek yolla kısma girişimiydi ve kadınları hedef almasının nedeni de, yalnızca kadınların savurgan oldukları yönündeki ebedi erkek inanışı değil, erkeklerin savurganlıklarının farklı ve çok çeşitli biçimlerde tezahür etmesiydi. Erkekler paralarını şaraba ve yağa, kehribara ve cama, ketene, papirüse, heykellere, çömleklere, baharatlara harcıyorlardı – bunlar, ancak satış noktasında denetlenebilecek mallardı. Bu nedenle, amacı olasılıkla ekonomik yarar kadar psikolojik etki de olan yasadan olumsuz etkilenen, kadınlar oldu.

Roma İ.Ö. 215 krizini atlattı ve 14 yıl sonra savaş sona erdi. Ama Oppia yasasının feshedilmesi yönünde harekete geçilmesi daha altı yıl alarak İ.Ö. 195'i bulacaktı. Muhafazakârlar feshe karşıydılar ve tartışmalar günlerce sürdü. Hareket başarısızlığa uğrayacak gibi görünüyor ve kadınlar giderek çileden çıkıyorlardı. "Evli kadını artık ne hatır evde tutabiliyordu, ne namus, ne de kocasının buyruğu. Roma'nın tüm sokaklarını ve foruma giden tüm yolları kuşattılar...Kadın kalabalıkları her gün daha da büyüdü; taşradan da kadınlar kente akıyorlardı." Kadınların, yasanın feshedilmesine şiddetle karşı çıkan iki *tribunus*'un bürolarına da saldırmalarıyla işler çığırından çıktı.

Cato, Senato'da, "Birkaç dakika önce, buraya gelebilmek için," diyordu, "tam bir kadınlar alayı arasında kendime yol açmaya çalışmak yüzümü kızarttı." Kadın, söyleyecek bir şeyi varsa, bunu mahremiyet içerisinde, kocasına söylemeliydi; bu durumda bile, siyasi bir konuda fikir sahibi olmak bile ona düşmezdi. Kocalar karılarını zapt altına alabilseler, tanık olduğu türde bayağı gösteriler yaşanmazdı. "Kadın dik kafalı, başıboş bir hayvandır; ona dizginleri verip, sonra da koşumlarını tekmelememesini bekleyemezsiniz...İstedikleri şey, tam bir özgürlük – ya da, daha açık tabirle, tam bir serbestlik." Gizlice kumpas kurmalarına izin verilse, kocalarının hayatlarının beş paralık değeri kalmazdı.

Hayır, diye devam etti Cato, bu konuyu daha fazla zorlamalarına izin verilmemeliydi. "Onlara arka arkaya haklar verip sonunda erkeklerle tamamen eşit hale getirirseniz, onlara katlanabileceğinizi sanıyor musunuz? Saçma!" Zengin kadınların yasanın feshedilmesini istemelerinin tek nedeni, kendilerinden aşağı durumdakilerin alamayacağı altınlarla ve mor kumaşlarla caka satmak istemeleriydi. "Bir elbise rekabeti çağı mı başlatmak istiyorsunuz?...Kadın kaynakları yettiğinde istediğini alacaktır; yetmediğinde ise, para için kocasına gidecektir. Kadın karşısında pes etsin ya da etmesin, yazık o kocaya. Çünkü parayı *o* bulamazsa, başka bir adam bulur..."

Ama *tribunus* L. Valerius, Roma evliliğine dair bu tüyler ürpertici görüşe katılmıyordu. Cato, yasanın feshedilmesi durumunda erkeklerin kadınlarını zaptedemeyeceklerini söylemişti. Valerius, "Hiç de değil," diye yanıtladı onu. "Erkekleri hayatta olduğu sürece kadın bağımlılığından kaçma yolu aramaz. Ebeveynlerini kaybetmeleri ya da dul kalmaları durumunda sahip olacakları özgürlük, esirgenmek için dua ettikleri bir şeydir." Hanımların istedikleri tek şey, adaletti. Ne de olsa, süslenmeleri yasaklananlar yalnızca, Roma vatandaşlarının eşleri ve kızlarıydı. Roma'nın müttefiklerinin eşleriyse tersine, "altın ve mor renkleri içinde

çarpıcı bir görüntü oluşturuyorlar; bu kadınlar Roma'da arabayla dolaşırken [bizimkiler] yürüyor, sanki, imparatorluğu yöneten Roma değil de, müttefikleriymiş gibi. Erkekleri bile kederlendirecek bir durum bu. Ya, önemsiz şeylerin bile üzdüğü kadınlar ne yapsınlar? Şıklık, mücevherler ve güzellik – bunlar, kadının en çok değer verdiği ayrıcalıklardır."[2]

Valerius'un hamiliğinin tonu Cato'nun dürüst bağnazlığına oranla aslında kadınları daha çok aşağılıyor olsa da, Oppia yasası feshedildi. Ama uzun vadede haklı çıkan, Cato olacaktı. İki yüz yıl sonra tarihçi Valerius Maximus'un belirttiğine göre, yasayı fesheden erkeklerin, "kadınların yeni moda konusundaki doymak bilmez tutkularının yaratacağı savurganlık ya da bir kez yasaları ayaklar altına almayı başardıktan sonra arsızlıklarının ulaşacağı aşırılıklar konusunda hiçbir fikirleri yoktu."[3]

O zamanlar moda günümüz modası gibi olsa, tarz, uzunluklar ve kesimler sürekli değişse, belki de Roma İmparatorluğu asla yıkılmazdı. Ama kadınların elbiselerinin şekli büyük oranda aynı kaldı; modanın göstergesi, kumaş ve süslemelerdi. Lüks Sur boyaları, kolyeler, broşlar, yüzükler, ağır altın bilezikler, Hindistan'dan gelme pamuklular, taçlar, Asya'nın uzak ülkelerinden getirtilmiş ve arazili mülklerden daha yüksek değerde taşlarla süslü küpeler, Çin'den gelme, tam anlamıyla ağırlığınca altın değerinde olan en iyi cins ipekten yapılma elbiseler – önemli olan, bunlardı.

Yunanistan'da da olduğu gibi, bilinen dünyanın genişlemesi Roma'ya başlangıçta para ve lüks getirdi, ama bu akış zamanla tersine döndü. İ.S. birinci yüzyıla gelindiğinde, Plinius'un tahminlerine göre Roma'nın Asya'yla ticareti günümüz değeriyle yılda 40 milyon dolar ya da 25 milyon sterlin düzeyinde bir açık vermekteydi. Günümüz standartlarıyla son derece düşük olsa da, antik dünya için çok önemli bir tutar – Roma'nın cumhuriyet günlerinde Akdeniz, Galya, İspanya ve batı Asya'daki fetihlerinden bir yılda getirdiği ganimetin dört ya da beş katı.[4] Asya'dan ve Afrika'nın doğu kıyısından Roma dünyasına ithal edilen malların neredeyse yarısını baharat oluşturmaktaydı; Roma'nın beş "temel lüks"ünden diğer dördü de Çin'den gelen ipek, Afrika'dan gelen fildişi, Almanya'dan gelen kehribar ve Arabistan'dan gelen tütsüydü.

Ne yazık ki, diğer ülkelerin bunların karşılığında Roma'dan istediklerinin sayısı pek azdı. Çin'deki Lo-yang'dan gelip Romalı tacirlerle ya da aracılarıyla orta Asya'nın tenhalıklarında, Pamirlerin kuzeylerinde bir yerdeki ünlü Taş Kule'de buluşan kervanlar narin ipekliler ve egzotik baharatlar karşılığında az miktarda Roma camı, çömlek, amyant, giysi, mercan boncuk, oymalı mücevherler ve üzüm şarabı, yüksek tutarlarda

da altın ve gümüş alıyorlardı. Denge bir süre gayet iyi işledi; Çinliler gümüşü, Romalılarsa altını yeğliyorlardı. Ama zamanla değerli maden kıtlığı yaşanmaya başlandı. Yunanistan'ın devasa gümüş madenleri tükendi; İ.S. 200'e gelindiğinde Roma'nın kendi kaynakları da öylesine boşalmıştı ki, mühendisler kaynakları sudan zorlukla arıtabiliyorlardı. Başlangıçta yavaşça ve sonraları da hızla, Roma parası değer kaybetmeye başladı ve, sonunda, bütün bir ekonomi tökezlemeye başladı.

Akademisyenler, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünde etkili olan çeşitli siyasi, toplumsal, askeri ve ekonomik nedenler arasından birini diğerleri arasında en önemlisi olarak saptamayı başaramamışlardır. Ama savurganlığın da –ve özellikle de, Romalı kadınların savurganlığının– önemli bir yan etmen olduğuna kuşku yoktur.

YAPAY DESTEKLER

Üst sınıflardan kadınlar antik dünyada ender görülen bir özgürlüğe sahip olacak konumdaydılar, ama bu özgürlüğün onlara bir yararı yoktu. Pek çok şeyi yapmalarına izin veriliyordu; yapıcı bir şey olmadığı sürece. Yasal ehliyetsizlik ve toplumsal baskı sonucunda, etraflarına, içerisinde neredeyse istedikleri gibi düşünüp hareket edebilecekleri bir tür entelektüel karantina kordonu çekiliyordu. Ama diğerlerini etkilemeyi, erkek alanına girmeyi, hatta –düşünülemeyecek bir şeyi yapıp– Roma'nın siyasi ve imparatorluk politikalarını etkilemeyi denediklerinde, bu kordonu aşamıyorlardı. Bu nedenle de kendilerini para harcayarak, (kocaları değil, âşıkları için) güzelleşerek, dine sarılarak ya da boşanma davası açarak tatmin ediyorlardı.

Seneca kimi çağdaşlarını, çok çaba harcayarak hiçbir şey yapmama sanatında uzmanlaşmış olmakla eleştirmişti.[5] Bu, hiç kuşkusuz, kadınların günlerini geçirme şekillerinin gayet iyi bir tasviriydi. Erkeğin yapması gereken tek şey, şafaktan önce kalkıp sandaletlerini ayağına geçirmek, –yatmadan önce çıkardığı tek giysi olan– togasını giymek ve bir bardak su içmekti; artık dünyayla karşılaşmaya hazırdı. Sonradan belki tıraş olmak için berbere gidebilir, öğleden sonrayı da hamamda geçirirdi. Karısıysa istediği saatte kendi odasında kalkar (ancak en bayağı kadınlar kocalarıyla aynı yatak odasında kalırlardı), terliklerini giyer, uyurken giydiği kuşağın, göğüs bağının ve tuniğin üstüne iç gömleğini geçirir, bir bardak su içer ve dünyayla değil, ancak aynayla, hizmetçileriyle ve sayısız kozmetik kavanozuyla karşılaşmaya hazır hale gelirdi.

Kayıtlı tarihin büyük bölümü boyunca kadınlar ve erkekler, doğanın verdiğini düzeltmek için ellerinden geleni yapmaya çalışmışlardır. Daha Sümer çağlarında gözlerini büyütmek için etrafına sürme çekmiş ve kızıl boyalarla yanaklarını renklendirmişlerdi. Aristophanes'in söylediğine göre Atinalı kadınlar makyaj boyası, antimon cevheri (rimel), kırmızı boya, (yüz pudrası olarak) beyaz kurşun, (olasılıkla göz altlarını gölgelemek için) yosun boyası ve güzellik yakıları (yüz kremi) kullanıyorlardı. Bu tertiplerin çoğu ne yazık ki, suya dayanıklı değildi. Yunan şair Eubulos hince, "Yazın dışarı çıktığınızda," diyordu, "gözlerinizden iki kara derecik akar, yanaklarınızdan akan ter allık damlalarını boynunuza dek taşır ve alnınızdaki pudradan, saçınız bembeyaz olur!"[6]

Yunan *peplos* ve *chiton*'ları bedene yapışan giysilerdi, kemerleri vardı ve kimi zaman belde toplanırdı; bu nedenle Yunanlılar, korse konusunda önemli ilerlemeler kaydetmişlerdi. Günümüzdeki gibi bilimsel olarak yapılandırılmış olmamakla birlikte yeterince tatmin edici olan yarım sutyeni onlar icat etmişlerdi. Kuşakları da vardı; bunları daha çok, hamileliğini gizlemek isteyen *hetaira*'lar takarlardı. Ve bedenleri yeterince gelişmemiş kızlar da kalçalarına "yorgan sarıyorlardı ki, insanlar haykırsın: 'İşte, iyi bir popo!'"[7]

Ama Romalı kadın daha bol ve hatlarını gizleyen bir elbise giyerdi; tabii, daha ince ipeklilere parası yetenler ve mutlaka gelecek olan eleştiri yağmurunu göz ardı etmeye hazır olanlar hariç. Vücudunu en göz alıcı şekliyle göstermesi mümkün olmadığından, yüzüne ve saçlarına çok zaman ve para harcardı. Sabah ilk iş, gece yüzünde kalmış olan yüz kremiyle ekmek lapasından yüz maskesini siler ve ardından, uzun zaman alacak olan saçını yapma işine koyulurdu. "Kimileri saçlarını öğlen güneşi gibi parlatacak losyonlar sürüyor, kimileri de doğal rengini çirkin bularak kızıl-sarıya boyatıyorlar. [Kızıl-sarı saç, Romalıların Germen kabileleriyle temasları sonucunda moda olmuştu.] Eğer siyah saçlarından her nasılsa memnunlarsa, kocalarının parasını saçlarını Arabistan'ın tüm parfümlerine bulamaya harcarlar. Bir de, hafif bir alevin üstünde ısıtılıp saçı kıvırarak lüleler halinde dalgalandırmakta kullanılan demir araçlar vardır. Kaşların üstüne düşmesi için ne zahmetler çekilir; alna neredeyse hiç yer kalmaz!"[8] Beyazlaşan saçları acımasızca kopartır ve hatta, Hindistan'dan ithal edilmiş saçlardan yapılma peruklar takarlardı. Gümrük vergisi yüzünden peruk pahalıydı, ama buna rağmen, daha önceki çağlarda tavsiye edilen saç terkiplerine tercih ediliyordu. Beyaz saç için Mezopotamyalı uzmanlar kara bir öküzün, bir akrebin ve bir domuzun her iki safra kesesinden bir damla karıştırılıp kara bir kuzgunun ve bir leyleğin

başıyla demlenmiş afyon karışımı tavsiye etmişlerdi. Mısırlılar afyon tentürü, yağ, kedi rahmi ve kuzgun yumurtası karışımını tercih ediyorlardı. Kellik içinse, aslan, hipopotam, timsah, kedi, yılan ve dağ keçisi yağından yapılma bir merhemin kafatasına sürülmesinin iyi geleceğini söylüyorlardı.[9]

Romalı *ornatrix*, hanımının saçı yapıldıktan sonra, yine aynı derecede uzun sürecek bir işe, yüzü üzerinde çalışmaya başlardı. Fondöten koyun yünü yağından (bir tür lanolin) elde edilirdi ve arpa unu, öğütülmüş geyik boynuzu, bal ve kızıl güherçile köpüğü gibi malzemeler içeren başka krem ve losyonlar da vardı. Anlaşılan, Romalı kadınlar gözleri, yanakları, kaşları ve dudakları için, Aristophanes'in bahsettiklerine benzer tertipler kullanmaktaydılar. Sanat eseri tamamlandığında (günün ilerleyen saatlerinde, hamamdan sonra her şeyin yeniden yapılması gerekecekti) geriye kalan tek şey, süslenmesi mümkün olan her şeyi süslemeye yetecek sayıda mücevher seçmek, bir tunik giymek, üstlükle tozluk arasında kullanılacak mendili, sinekkovan işlevi de gören tavus kuşu tüyünden yelpazeyi ve hava şartları gerektiriyorsa, parlak yeşil bir güneşlik seçmekti. Ardından, son pelerin örtüsüne de bürünen kadın, günün asıl işlerine girişmeye hazır olurdu – terziye ya da kuyumcuya gitmek, tahtırevanla sokaklarda taşınmak, arkadaşlarını ziyarete gitmek, tapınakta ibadet etmek, bir gladyatör dövüşünün kanlı heyecanını yaşamak için amfiteatra ya da tiyatroya gitmek ve, elbette, kendi özel hamamları olanlar için bile gözde bir toplumsal merkez olan hamam. Son olarak, ister özel olsun ister bir yemek daveti, akşam yemeği hazırlıklarını denetlemek üzere eve dönerdi; günlük faaliyetleri arasında bir tek bu, iş olarak tanımlanabilirdi.[10]

DİNİ OYALAMACALAR

Günümüzde olduğu gibi o zamanlarda da din farklı kişilere farklı şeyler sunuyordu. Romalı kadın içinse sıkıntıdan kaçış yolu, kimi zaman ruhani, kimi zaman da fiziksel heyecan getiren bir kaçıştı.

Roma'nın kendi tanrılarının çoğu, ya haşin soyut ahlak sembolleri ya da tanrıların rolünün aldıkları lütuflar karşılığında insanlığı korumak olduğu bir dönemin kalıntılarıydı. Koruyucu ilahlardan biri, ocağın ve evin muhafızı olan Vesta'ydı; yüzyıllar boyunca devletin refahının, Vesta Bakireleri denen rahibelerinin kutsal ateşi titizlikle korumalarına bağlı olduğu inanıldı. En soylu Romalı ailelerden saptanan adaylar arasından kurayla

yalnızca altı Vesta Bakiresi seçilirdi. Bu, pek de istenmeyen bir onurdu. Suetonius'un bildirdiğine göre, Augustus döneminde rahibeliklerden biri boşaldığında "pek çok vatandaş var güçleriyle, kızlarının adının adaylar listesine alınmamasına uğraştılar."[11] Vesta Bakiresi'nin mülklerinin ailesi yerine devlete geçiyor olması bu tutumlarında herhalde etkili olmuştu.

Vesta Bakiresi on ya da daha küçük yaştayken (bekâretinin henüz güvencede olduğu bir çağda) seçilir ve sonraki 30 yıl boyunca kendini dini erdenliğe adardı; bundan sonra, isteğine göre serbest bırakılır ya da rahibe olarak kalırdı. Ahlakı ulusal önem taşırdı. Roma İ.Ö. 216'da Cannae'de bozguna uğradığında suç askeri beceriksizliğe değil, Vesta Bakirelerinin yoldan çıkmalarına yüklendi. Aralarından ikisi suçlanıp mahkûm edildi. Bir yüzyıl sonra altısı da yozlaşmakla suçlandılar ve üçü bekâretlerini vermekten suçlu bulundu. Ceza, bir yatak, bir lamba ve birkaç günlük yiyecekle yeraltında küçük bir odaya kapatılarak yavaş yavaş ölmeye terk edilmekti. Suçlu Vesta Bakirelerine ölüm odalarına kadar eşlik eden alayı Plutarkhos şöyle anlatmıştı: "Dünyada daha korkutucu bir manzara ve Roma'da karşılaştırılabilir ürkütücülükte bir gün görülmemiştir."[12]

Ama Yunanistan'la erken dönemlerde başlayan temas Roma panteonuna renk ve sıcaklık katmaya, kendilerine tapınanlarda kişisel bir karşılık uyandıracak kadar insani tanrılar sokmaya başladı. Başlarda (Ceres'ten önceki çağlarda) Romalıların tarım tanrıçası olan Venüs, hiddetli Afrodit'le birleştirilerek, ulusun annesi, evliliğin muhafızı ve buna rağmen, kanları Olimpiyat Oyunlarıyla kızıştırılmış müşterileri bulmak amacıyla Circus Maximus'ta, kentin doğu varoşlarındaki İmparatorluk Muhafızları ordugâhında ya da yarımadanın her kentinde bulunan kötü kokulu genelevlerde toplanan fahişelerin koruyucusu oldu. Venüs için her yıl şenlik yapılırdı. Evli kadınlar ona Nisan ayının ilk günü ibadet ederlerdi; (kadın ve erkek) fahişelerse, yirmi üçüncü günü.

Aynı şekilde, bir zamanlar büyümenin ve bereketin koruyucusu olan Roma tanrısı Liber de Yunan Priapos'un bazı özelliklerini aldı. Genellikle, seksin yanı sıra fethi, direnci ve nazara karşı korunmayı da temsil eden bir fallus sembolüyle temsil edilirdi – bir tür büyülü ve çok amaçlı müstehcen jest. Fallus sözcüğü Yunanca'dan gelmektedir. Latince'siyse, "büyülü ruh" gibi yakın bir anlamı olan *fascinum*'dur ve çoğu sözlükte, günümüzdeki "fascinate"* sözcüğünün kökeni olarak bu sözcük gösterilir.

Erken çağlarda ithal edilen tanrılar arasında en dikkat çekici olanı, bağ ve bağbozumu tanrısı olan Dionysos'tu; zamanla o da Bacchus adını

* İng. Büyülemek, hayran bırakmak. (ç.n.)

alarak şarap ve coşkunluk tanrısı oldu. Kültü ilk olarak Hannibal'a karşı verilen savaştan kısa bir süre sonra ortaya çıkmış ve –bir süreliğine– hoşgörüyle karşılanmıştı.

Livius'un söylediğine göre, sonra gerçek ortaya çıktı. Kısa bir süre sonra erişkin yaşa gelecek olan Aebutius adlı bir delikanlının üvey babası delikanlının mülklerini zimmetine geçirmekteydi ve durumun ortaya çıkması tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Ya çocuğu öldürecek ya da sessiz kalması için ona şantaj yapmanın bir yolunu bulacaktı. Bu nedenle bir gün annesi delikanlıdan Bacchus çömezi olarak kendisini memnun etmesini istedi ve o da tüm masumiyetiyle bunu kabul etti. Entrikacıların talihsizliğine, bundan, Hispala adında iyi ve deneyimli bir kız olan metresine söz etti. Kız dehşet içinde, "Tanrılar korusun!" diye bağırdı ve sıkıştırıldığında, her şeyi açıkladı. Bu kült başlangıçta, hiçbir sakıncası olmayan, saygın evli kadınlar tarafından yönetilen ve üç yılda bir yapılan bir kadın şenliğiydi. Sonra, ilahi vahiy bahanesiyle, her şey değişmişti. Erkekler de kabul edilir olmuş ve şenlikler gecenin karanlığında ayda beş kez yapılmaya başlanmıştı. Bu gecelerde tüm duygusal ve ahlaki kısıtlamalar unutuluyordu ve tek yasa, sıradan yaşamın tün yasalarının ihlal edilmesiydi. Çılgına dönmüş kadınlar saçları rüzgarda uçuşarak çığlıklarla Tiber'e koşup ellerindeki meşaleleri suya sokuyor ve ardından, mucizevi şekilde hâlâ yanmakta olan meşaleleri sudan çıkarıyorlardı.* Gözü dönmüş, çılgın ve ellerini ayaklarını kontrol edemez haldeki erkekler, çömezlere, yani, "zorla baştan çıkardıkları" yirmi yaşın altındaki genç erkeklere saldırıyorlardı. Bu çığırından çıkmış âlem atmosferinde kaderine direnen her çömez için doğal sonuç, öldürülmekti.

Hispala'nın ifşaları sonucunda 7,000 kişi tutuklandı (Romalı tarihçiler yuvarlak sayılara bayılırlardı); çoğu seçkin ailelerdendi. Ölüme mahkûm edilen erkekler devlet tarafından idam edilirken, kadınlar, adaletin yerine getirilmesini sağlamaktan sorumlu olan ailelerine teslim edildiler. Tüm katılımcıların sırdaş oldukları Bacchus ayinlerinin cinayet, yalancı tanıklık ve vasiyetlerde ya da benzer belgelerde sahtecilik gibi suçların teşvik edilmesine ya da gizlenmesine yardımcı olduğu iddia edildi ve bu iddia olasılıkla doğruydu.[13] Bundan sonra, Bacchus'a açıkça tapınmak, en fazla üç kadın ve iki erkek içeren gruplar hariç, yasaklandı; bunun için de resmi izin almak gerekiyordu. Bu konu çok önemli bulunduğundan

*Meşalelerin ucuna, olasılıkla, söndürülemez naftayla karıştırılmış sönmemiş kireç ve kükürt sürülüyordu; kükürt eklenmesinin amacı, alevlerin hacmini ve şiddetini artırmaktı.

Senato (İ.Ö. 186 tarihli) bu hükmü Roma hukukuna tabi olmayan bağımlı devletlere de işbirliğinin diplomatik açıdan akıllıca olacağını ileterek dağıttı.

Roma'nın idarecilerinin dikkatlerini ilk çeken Bacchus kültü olsa da, doğu cephelerinde kümelenmiş başka yabancı tanrı ve tanrıçalar, Roma'daki yabancı köleler arasında kendilerine tapınacak öncüler bulmuş ilahlar ve Büyük İskender'in askerlerinin Yunanistan'dan getirmiş oldukları, daha o zamanlarda kısmen kabul görmüş başkaları da vardı.

Roma'ya ilk ulaşanlardan biri, Bacchus'tan birkaç yıl önce en seçkinlerin himayeleri altında getirilmiş olan Kibele'ydi. Hannibal'la yapılan savaş sırasında, antropolog J. G. Frazer'ın tanımlamasıyla, "şu kullanışlı saçmalıklar karmaşası, Kehanet Kitapları'ndan" alınma bir kehanete göre, Büyük Tanrıça Magna Mater kente getirilebilirse, Roma kurtulacaktı. Sembolü törenlerle Frigya'dan yollanarak özel bir tapınağa yerleştirilmiş ve kendi hadım rahiplerinin korumasına bırakılmıştı. Ama kehanetin gereklerine uyulduktan sonra daha fazlasına ihtiyaç kalmamış ve Roma halkı onlarca yıl boyunca Kibele'yi daha çok, tuhaf doğulu giysileri giyen ve günümüzde Hare Krişnacıların Batı dünyasının başkentlerinde dolanmaları gibi, zil ve tef, flüt ve korno müziği eşliğinde sokaklarda geçit töreni yapan rahipleri aracılığıyla tanımıştı. Roma'nın doğu sınırlarının ötesinden gelen dinlerin çok sayıda mürit çekmeye başlamasıyla birlikte Kibele ayinlerinin zararsızlığı yok olmuş, bu ayinlere kan, isteri ve kendi kendini sakatlama hâkim olmaya başlamıştı.

Bacchus ve Kibele'yi Mitra ve Baalim, İsis, Serapis ve diğerleri izledi. Mitra askerlerin tanrısı ve İsis de kadınların favorilerinden biri oldu; öyle ki, kadın düşmanları dişi kösnüllüğünü tamamıyla ona atfettiler. İ.S. 19'da, geceyi İsis'le bağlantılı tanrı Anubis'le kutsal bir ilişki içinde geçirdiğini sanan saf bir genç kadın olan Paulina'nın tanrının rolünü aslında kendi tamamen ölümlü hayranlarından birinin oynadığını anlamasıyla, aradıkları fırsatı buldular. İsis rahipleri çarmıha gerildi ve ona tapınanların pek çoğu, Tiberius'un, "İklim yüzünden ölmeleri durumunda kimse onları özlemez" dediği, sineklerle kaplı Sardinya adasına sürüldüler.[14]

Ama yeni dinler, Roma'nın ahlaki ve siyasi standartlarını tehdit ettiklerinde karşılaştıkları zulüm dönemleri hariç, sürekli ilerlemekteydiler. Erken tarım topluluklarının en belirgin özelliklerinden biri olan diriliş mitine dayandıklarından, ortak yönleri çoktu. Tanrıları acı çekiyor, ölüyor, gömülüyor ve sonra, yeniden diriliyordu. Törensel erginlenme ve ruhun temizlendiği münzevilik dönemleri içermekteydiler. Ve kendilerininkinin tek tanrı olduğunu iddia etmeseler bile, hepsinde *tek* bir tan-

rıya tapınılıyordu. Eski Roma dininin çok sayıdaki tanrılarının aksine tek bir ilah üzerindeki bu vurgu, Hıristiyan tektanrıcılığına giden yolun açılmasına katkıda bulunmuştur.

Yeni dinler ayrıca kişisel dindarlığı, eski inançlara körü körüne uyarak değil, kişisel kendini adama ve erdemle ulaşılacak kurtuluşu vurguluyorlardı. Renk ve müzik, esrimeler ve fedakârlık dönemini izleyen ruhani huzur, geleneksel dine fazla önem vermeyen kadınlar için bile büyük bir cazibe taşıyordu. Doğu dinleri yeni ve farklıydı. Anlamsız yaşamlara sahte de olsa bir anlam katıyorlardı; sıkıntı içindeki zihinleri, sahte de olsa, *bir* yere gider görünen yollara çeviriyorlardı. İşsiz güçsüz kadınlar her zaman, Hıristiyan kilisesinin en az eleştiren ve en gayretli destekçileri olmuşlardır. Bu belki de, Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'na hücumundan hemen önce etkili olan Yakındoğu dinleriyle başlamış bir alışkanlıktı.

BOŞANMA NEDENLERİ

Romalı kadınların yeni Hıristiyan kilisesinin havarileri olmalarından önce daha çok şey yaşanacaktı. İ.S. ikinci yüzyıl başlarında çoğu dayanaksız ve huzursuzdu. Iuvenalis, çağının şen boşanmış kadını için tersçe, "Skoru giderek yükseliyor," diyordu. "Beş kış içinde sekiz kocası oldu. Mezar taşına *bunu* yazın!"[15]

Kadınlar kocalarını can sıkıntısından, kocalarsa karılarını yüzleri kırışmaya başladığı ya da ahlaksız, kibirli, şirret oldukları için boşuyorlardı. Daha İ.Ö. 131 gibi erken bir tarihte Romalı bir memur –doğum oranlarının artırılması zorunluluğu tartışılırken– "Eşlerimiz olmadan yaşayabilseydik, beyler, hepimiz bu sıkıntıdan kurtulurduk," demişti. "Ama Doğa ne onlarla birlikte huzur içinde, ne de onlarsız yaşayabileceğimize hükmettiğinden, şu andaki rahatımızı değil, gelecekteki yararları düşünerek hareket etmeliyiz."[16] Birkaç onyıl sonra, karısı Terentia'yı henüz boşamış olan Cicero'ya yeniden evlenip evlenmeyeceği sorulduğunda, elbette ki hayır, diyecekti. "Aynı anda hem felsefeyle hem de bir eşle başa çıkmayı" başaramazdı.[17] Ama neredeyse anında, sözünden dönmek zorunda kaldı. Terentia'nın drahomasını geri ödemesi gerektiğini unutmuştu; bu parayı bulmasının tek yolu da, başka birisiyle evlenmesiydi.

Romalı kadınlarla da, Romalı erkeklerle de yaşamak, herhalde, aynı derecede zordu. Erken imparatorluk dönemi Roma'sının özgürleşmiş

kadını, günümüzün rekabetçi tipteki feministleriyle pek çok ortak yöne sahipti – kesin kararlılık, hükmedici bir tavır ve ılımlılığa karşı yürekten bir küçümseme. Toplumsal olarak kocası da en az aynı derecede katlanılmazdı; fazlasıyla bencil, entelektüel açıdan aşırı titiz, ahlak dersi vermeye teşne, düş gücünden yoksun ve yontulmamış bir espri anlayışına sahip. Yani, karı-koca arasında diğer çağlardakilerden daha fazla bir uyum yoktu, ama Roma'da karakter sahibi kadın sayısı eski dünyanın diğer tüm yerlerine oranla daha fazla olduğundan, birlikte öfkelenen uyumsuz kişiliklerin çıkardığı ses kulakları tırmalayacak kadar yüksekti.

Erken cumhuriyet dönemlerinde evlilik, törenle ve zifafla tamamlanırdı. İ.Ö. üçüncü yüzyıla gelindiğindeyse kriter, "karşılıklı rızayla birlikte yaşama" durumu, feshedilmesi aynı derecede kolay, basit bir anlaşma olmuştu. Önceleri, kadının herhangi bir nedenle kocasını boşaması mümkün değildi; şimdiyse, neredeyse hiçbir neden olmadan boşayabiliyordu. Ve boşuyordu da; hevesle ve giderek artan bir sıklıkla.

Ama boşanmanın kolaylığı iki ucu keskin bir bıçak gibiydi; özellikle de, duygusal bağımlılığı mali bağımlılığından çok daha fazla olan kadınlar için. Evliliği siyasi ittifakların tutkalı olarak kullanan mavi kanlı ailelerden birinden geliyorsa, kendisi istese de istemese de, evliliği, düzenlendiği gibi aniden, ailesi tarafından bozulabiliyordu. Genç Cato'nun annesi ve Brutus'un büyükannesi (Julius Caesar'ın en büyük düşmanlarından ikisi) olan Livia önce ağabeyinin siyasi müttefikiyle evlendirilmiş, sonra da, iki erkek kavga ettiklerinde kocasından boşatılarak kayıtsızca bir başkasıyla evlendirilmişti. Caesar kendisi de Pompeia'yı, kadının hiçbir suçu olmamasına karşın ahlakı "kuşku ötesi" olmaktan çıktığı için boşamıştı – Caesar'ın söylediğine göre, siyasi açıdan Roma'nın *praetor*'u olmakla kalmayıp, aynı zamanda *pontifex maximus*, yani, rahipler kurulunun başı da olan bir erkeğin karısı için hiç uygun bir durum değildi bu.

Caesar'ın kardeşinin torunu ve evlat edinilmiş oğlu olan ve ahlak konusunda halk önünde fazlasıyla mutaassıp vaazlar veren Augustus, on yedi yaşında ve kocasından altı aylık hamile olan Livia Drusilla'ya âşık olduğunda karısı Scribonia'yı "ahlaki sapkınlık" (metreslerinden birine nefret göstermeye başlamıştı) nedeniyle boşamaktan çekinmedi. Romalıların evliliği insanlar değil, taraflar arasında bir koalisyon olarak görme alışkanlıklarından, Scribonia'dan olan kızı Julia da etkilenecekti; gerçi, o dönemde daha çok, durumdan ondan çok kocalarının mustarip oldukları söylenmekteydi. Aralarından ikisi onunla evlenmek için karılarını boşamak zorunda kalmışlardı; Tiberius bunu hiç istemeyerek yaptı. Ama

sonunda buna değdiği anlaşıldı; zira, Augustus öldüğünde Tiberius onun yerine imparator oldu – gerçi, pervasız Julia'yla on yıl evli kaldıktan sonra, biraz asosyal bir imparator olacaktı.

Erken imparatorluk dönemlerine gelindiğinde kadınların pek çoğu için evlilik dışı faaliyetleri kısıtlanmaya başladı; bunun nedeni, kocalarının durumdan yakınmaları değil (gerçi, bazıları yakınmaktaydı), İmparator Augustus'un, daha önceleri aileyi ilgilendiren bir konu olan bu suç için kanuni cezalar getirerek, zinayı neredeyse kazayla kamusal alana taşıyan yasalar çıkarması oldu.

Bu cezalar, elbette, temelde kadınlara uygulanmaktaydı. Karısının zina yaptığını öğrenen koca onu boşamak zorundaydı; aksi takdirde, kendisi kanuni takibe uğrama riskiyle karşı karşıya kalırdı. Kadın sürgün edilir, drahomasının yarısından ve sahip olduğu diğer mülklerin üçte birinden mahrum bırakılırdı; başka bir erkeğin onunla evlenmesi de ceza gerektiren bir suçtu. Kadını baştan çıkaran erkek de (eğer evliyse) sürgün edilirdi; ama hanımla aynı adaya gönderilmezdi. Aslında, kadının zinasına suç ortaklığı ettiği düşünülebilecek her erkek, eğer kendisi de evliyse, cezaya çarptırılabilirdi. Görünüşe bakılırsa, bekârlar buna tabi değillerdi. Kayıtlı bir fahişe olmayan bir metresi bulunan kocaya "gayri tabii günah" dolayısıyla dava açılabilirdi ve çoğu oldukça saygın kadınlardan gelen, fahişe defterine geçirilme talebinde ani bir artış yaşanması karşısında, Senato hızla harekete geçmek zorunda kaldı. Zina yapan erkeklerin zina yapan kadınlarla aynı cezalara tabi tutulması dördüncü yüzyılı buldu;* ama bu ilerlemeye karşılık olarak, ceza sertleştirilmişti – ölüm cezası.

Roma tarihi azimli kadınların adlarıyla doludur. Pompeius'un faziletli karısı Cornelia ve çağın önde gelen siyasetçisi olan âşığı Cornelius Cethegus üzerindeki nüfuzu sayesinde gücünün her şeye yettiği düşünülen, pek de faziletli olmayan Praecia. Brutus'un olağanüstü annesi Servilia ve azimli karısı Porcia. Sonraki çağlarda Augustus'un eşi Livia, aralarında Julia ve Julilla, Livilla, Drusilla, Poppaea ve Messalina'nın da bulundukları diğer imparatorluk hanımlarının faaliyetleri sonucunda çok geçmeden yıkılacak olan yeni bir düzenin kurulmasına katkıda bulundu.

İmparatorluk evinin kadınlarını birbirlerinden ayırmak bazen çok zor; birbirlerine özellikle benzediklerinden değil de, adlarının ve dönemlerinin tarihçilerinin onlara atfettikleri suçların benzerliği yüzün-

* Zaman değişiyor. Faşizm döneminde –ve hatta, 1970'lerin başlarına dek– İtalyan kanunlarına göre, zina *yalnızca* kadınların işleyebilecekleri bir suçtu.

den. Erken dönem Roma'da erkekler iki, bazen üç ad taşırlardı; ama kadınlar geleneksel olarak tek bir adla, aile adıyla anılırlardı. Kız kardeşleri varsa birbirlerinden sayılarla ayrılırlardı; gerçi, evlendiklerinde kocalarının adlarının da (iyelik ekiyle) eklenmesi tanınmalarını biraz kolaylaştırırdı. Bu nedenle, Publius Clodius adlı bir adamın üç kız kardeşi Pius'un Clodia'sı, Agrippa'nın Clodia'sı, Octavius'un Clodia'sı olarak tanınırdı. İmparatorluk zamanlarında kadınlar da iki ad almaya başladılar; önce aile adı, ardından da, babanın ikinci "verilmiş" adı ya da annenin ikinci adı. Yine de, iki aile arasında örneğin Julius ailesi ve Claudius ailesi arasında olduğu gibi yoğun evlilikler yapıldığında olası permutasyon sayısı kısıtlı kalırdı; günümüz okuruna göre imparatorluk evinde Julia'lar ve Claudia'lar bolluğu olmasının nedeni budur.

Aralarından pek çoğunun çağdaşlarınca benzer suçlarla suçlanmış olmaları da, elbette, karmaşayı daha da artırmakta. Nemfomani, taşkınlık ve zehir şişesi konusunda maharet, antik Roma'da kalıtımsal hastalıklar mıydı acaba? Genel olarak bakıldığında, anlaşılan, söz konusu kadınların çoğu, aykırı kişilere kendilerini eleştirenlerin akıllarına gelen en kötü alışkanlıkların yakıştırılması yönündeki köklü geleneğin kurbanlarıydılar. İ.Ö. ikinci yüzyıldan yakın zamanlara dek seks âlemleri, kan içme ve yamyamlık suçlamaları dini kitaptaki her sapkın ya da kâfire monoton ve inanılması olanaksız bir sıklıkla yüklenmiştir – Yahudilere, Karpokratesçilere, Manicilere, Montanusçulara, Gnostiklere, Eukhitlere, Katarlara, Bogomilcilere, Albililere ve Valdoculara; tabii, ayrıca Henricilere, Apostoliklere, Lucifercilere, Âdemcilere, cadılara, çingenelere, Azteklere, İnkalara ve daha pek çoklarına.[18] Romalılar kadınlara karşı eleştirilerini bu boyutlara taşımayacak kadar mantıklı ve dinden uzaktılar, ama seks âlemleri ve muhalefetle yakınlık, geleneklere karşı gelen kadınlara yöneltilecek makul suçlamalar gibi görünüyordu. Seks âlemleri gerçekten de, kadınların girdikleri gizemli dinlerin birer özelliği olabilir, ama dokuzuncu yüzyıla dek kadınların sorumlu tutuldukları zehirlenmelerin çoğu, büyük olasılıkla, aslında, salmonella bakterisinin eseriydi.

Durum böyle olsa bile, pek çok iyi eğitimli, akıllı ve canı sıkılan kadın, hiç kuşkusuz, yoldan çıkmıştı ve sorulması gereken soru da, temelde eril olan bir toplumda buna neden böylesine uzun bir zaman boyunca izin verildiğidir.

Nedenlerden biri, hiç kuşkusuz, cinsel haylazlıkların kadınları siyasi haylazlıklardan uzak tutmasıydı. Bir diğeriyse, Romalı kocanın kendisine sorun çıkarmadığı sürece karısının ne yaptığına pek de aldırmamasıydı.

Ama en önemli neden, etrafta fazla kadın olmamasıydı. Erkeği evliliğe çeken, bir oğul ve vâris sahibi olma olasılığı ve geleneksel drahoma uygulaması sayesinde, yararlı bir para naklinin kesin olmasıydı. Sonradan karısı için ne hissederse hissetsin, drahomayı elinde tutmasının tek yolu, karısını hoş tutmasıydı. Bu nedenle, sıkı bir rekabet yaşanmaktaydı. Latince'de, "evde kalmış kız" anlamına gelen bir sözcük bulunmamaktadır.

NÜFUS SORUNLARI

Cassius Dio'ya göre, erken imparatorluk döneminde, özgür doğmuş kişiler arasında kadın sayısı erkek sayısından azdı; kimi tahminlerde % 17 gibi büyük bir farktan söz edilir.[19] Bunun en önemli nedeni, herhalde, babaların kızları pahalı bir lüks olarak görmeleriydi – zenginler arasında cari drahoma tutarının bir milyon *sestertius* olduğu söylenmekteydi ve bu da yaklaşık olarak, altmış beş kilo altın külçe değerindeydi ve üç yıllık taksitle ödenmesi gerekiyordu. Cicero'nun kızı Tullia için drahoma bulması gerektiğinde, üçüncü takside gelindiğinde mali durumu o kadar kötüleşmişti ki, kızının boşanmasını sağlamanın daha iyi olup olmadığını düşünmeye başlamıştı.[20] Fazla zengin olmayan vatandaşlar arasında tutarlar, elbette, daha düşük olmakla birlikte, orantılı olarak çoğunlukla hâlâ yüksekti.

Roma'nın en eski yasalarında, yani, "Romulus yasaları"nda ebeveynlere tüm erkek çocuklarını ve ilk doğan kız çocuklarını yetiştirmeleri öğütlenir; imparatorluk döneminde de uzun süre boyunca Romalılar tam da bunu yaptılar. Kentte, Lactaria sütununun altı gibi, istenmeyen bebeklerin bırakılmaları için özellikle ayrılmış yerler bulunmaktaydı; buraya bırakılan bebeklerin çoğu kızdı, ama zaman zaman gayri meşru ya da deforme yahut doğumunda kötü işaretler görülmüş oğlanların da bırakıldıkları olurdu. Aralarından bazıları yabancılar tarafından evlat edinilir ya da köle olarak yetiştirilirdi, ama çoğu sepetlerinde, hava şartları ve açlık yüzünden ölmeye terk edilirdi.[21] Bu tür bebek katli ancak dördüncü yüzyılda yasaklandı ve o zaman bile, kökeni aynı derecede eski olan ihmal uygulaması aynı etkiyi gösterdi. Kız bebeklerin öldürülmelerinin kaçınılmaz sonucu, sonraki kuşaklarda anne adayı yokluğu çekilmesiydi; bu da nüfus rakamlarını etkileyecekti.

Kız çocuklarına karşı ayrımcılık uygulanmasına karşın, oğlanların da coşkuyla karşılandıkları söylenemezdi. Roma toplumunun beş sınıfından hiçbirinde geniş aileler tercih edilmiyordu ve çocuksuz çiftler de,

ister kendi seçimleriyle olsun ister kader sonucu, alışılmadık bir görüntü değildi. Çağdaşları, 12 çocuklarından yalnızca üçü bebeklik dönemini sağ olarak atlatabilmiş olan Sempronius Gracchus'la karısı Cornelia'nın durumuna dikkat çektiklerinde, onları ilgilendiren yüksek ölüm değil, yüksek doğum oranıydı.

İki üst vatandaş sınıfı asillerden –büyük ailelerin üyeleri– ve unvanları savaş dönemlerinde kendi atlarını getirmeleri beklenen toprak sahibi seçkinler oldukları günlerden kalma, ama artık imparatorluğun iş ve ticaret baronları olan *equites*, yani, "şövalye"lerden oluşmaktaydı. İki sınıfın da çok fazla vâris üretmesi durumunda yaşanacak mülk ya da iş bölünmesi tam bir kabustu. Zayiat oranının yüksek olduğu savaş dönemleri hariç, iki oğul yeterli görünüyordu; bunlardan biri vâris, diğeri de ilkinin başına bir şey gelmesi durumunda yedek olacaktı.

Üçüncü vatandaş sınıfı, hali vakti yerinde meslek sahiplerinden, genellikle parasız (ve bu nedenle de öfke dolu) olan entelektüel ve edebi simalara ve günlük ekmeklerini kazanmak için devletin yardımına muhtaç olan yoksul taşralılara dek, geniş bir kesimi kapsıyordu. İlk grup aile konusunda asiller ve şövalyelerle yaklaşık olarak aynı görüşü benimsemişti; ikinci grupta evlilik kurumunu en şiddetle eleştirenler yer almaktaydı; üçüncü gruptakilerse evlenmeyi mali olarak kaldıracak durumda değillerdi, zira *annona* (ekmek yardımı) yalnızca erkekler içindi ve kadınlarla çocukların beslenmesi kapsam dahilinde bulunmuyordu.

Toplumun diğer iki sınıfını köleler ve azatlar oluşturmaktaydı; her ikisi de vatandaş değildi. Aralarında erkeklerin sayısı kadınlardan çok fazla olduğundan, köleler ender olarak evlenirlerdi; zaten sahipleri de evlenmelerini onaylamaz, ancak bazıları, işgücünün asgari maliyetle genişletilmesi amacıyla, cariyeliği teşvik ederlerdi. Satın alma ya da bahşetme yoluyla sınırlı bir özgürlüğe erişmiş azatlarsa ilginç bir grup gibi görünmekteler; gerçi, Petronius gibi yazarların da belirttikleri gibi, olasılıkla, çoğunlukla iş konusunda gayet yetenekli ve bazılarının da son derece zengin olmaları nedeniyle, aşırı derece bayağı bulunmaktaydılar. Evlenmek isteyen azatların, hem sayıca az hem de bağımsız zihniyete sahip azat kadınlar dışında fazla seçim şansları bulunmuyordu. Kölelerin genç yaşta azat edilmelerine pek sık rastlanmadığından, bu tür evliliklerden büyük aileler doğması olasılığı çok düşüktü.

Dolayısıyla, toplumsal baskıların çocuk üretimi ve evlilik konusunda olumsuz etki yarattığı söylenebilirdi. Ayrıca kişisel baskılar da bulunmaktaydı. Roma bekârlığa karşı yasal hüküm getirmeye ilk kez İ.Ö. 403'te, kısmen sürekli savaşın sarsıcı etkisi, ama –kuşkusuz– kısmen de İtalya halkının

Napoli körfezine yerleşmiş Yunanlılardan alfabenin ilkelerinden ve Homeros'un yapıtlarındaki tanrılarının adlarından çok daha fazlasını öğrenmiş olması nedeniyle başlamıştı. İmparatorluk döneminde Roma'da hâlâ, Atina geleneğine uyan seçkin oğlancılar ve ayrıca, Horatius ve Martialis gibi şairler de dahil olmak üzere, karşılaştıkları fırsatlara göre eşcinsel ya da heteroseksüel olabilen çok sayıda kişi de bulunmaktaydı.

Evlenmeyi seçen ve iki, belki de üç kişilik aileler kurmayı hedefleyen Romalıların bu konuyu tanrıların insafına bırakmaları psikolojik açıdan mümkün değildi. Mantıklı akıllarıyla gurur duyuyor, düzgün ve düzenli yasalar getirmekten içtenlikle zevk alıyorlardı; gerçi, bu yasaları aşma yolları düşünmekte de bir başka ve daha yoğun bir zevk vardı. İşi şansa bırakmaktan hoşlanmıyorlardı. Romalıların gebeliği önleme yollarına başvurmadıklarına inanan tarihçiler, Ovidius'un *Ars Amatoria*'sında, yani, hafif hanımlar için kaleme alınmış dağınık ve oldukça sınırlı elkitabında bu konudan (okurları herhalde kendisinden daha bilgili olduklarından, akıllıca bir yaklaşımla) bahsetmediğine,* kural olarak, Romalı şairlerin, filozofların ya da mektup yazarlarının da konuyu ele almadıklarına dikkat çekerler. Hiç kuşkusuz, birbirlerinden farklı, ama aynı derecede geçerli nedenleri bulunmaktaydı. Iuvenalis ise, elbette, bir istisnaydı. O, insanlığın günah listesine eklenebilecek şeylerden söz etmek için her zaman bir neden bulabilirdi.

İhtiyacı olanlar ya da ihtiyaçları olduğunu düşünenler için gebelik önlemeyle ilgili bol bol bilgi bulunmaktaydı; özellikle de, aydın üst sınıflar arasında. Ama kocalarla karıları arasındaki ilişkilerin genel eğilimi göz önüne alındığında, en sık kullanılan yolun, en basit ve en güvenilir yol olması mümkün görünmekte – cinsel perhiz. Özellikle de kontrolün kendi ellerinde bulunmasını yeğleyen erkekler için buna en önemli alternatifse geri çekilme olacaktı ve aklı başında kadınlar da Aristoteles'ten 300 yıl sonra Lucretius'un aşüftelere atfedeceği teknikten çok, İ.Ö. dördüncü yüzyılda Aristoteles'in tavsiye ettiği zeytinyağına başvurmaktaydılar. Lucretius'a göre aşüfteler ilişki sırasında kalçalarını dalgalandırmayı âdet edinmişlerdi ve bu hem partnerlerine zevk veriyor, hem de, meniyi tehlikeli bölgeden uzaklaştırıyordu.[23] Oysa Yunan vazo resim-

* Bu yapıt aslında, flört sanatı konusunda klinik bir özetten fazla bir şey değildir; ne aşktan söz eder, ne de, kesinlikle, seksten. Açık sözlülüğe en çok yaklaştığı nokta, kadınların yatakta endamlarını nasıl en çekici şekilde gösterebilecekleri konusunda kısa bir bölümdür. "Uzun kalça hattının süslediği, yatakta / Eğilmeli ve başını biraz arkaya atmalı / Genç uyluklar ve kusursuz göğüslerse, ister ki / Sen yan yat, ve âşığın da dursun ayakta..."[22]

lerinden elde edilen kanıtlar, *hetaira*'ların daha iyi bir yol bildiğini göstermekte. Müşterilerin şiddetle itiraz ettikleri durumlar hariç, çoğunlukla anal ilişki konusunda ısrar etmekteydiler.[24]

Usanmak bilmez bir ahlakçı olan Plinius, aşırı derecede doğurgan kadınlar hariç, gebeliğin önlenmesini onaylayamazdı. Bulduğu çözüm cinsel ilişkiye duyulan arzuyu azaltmaya çalışmaktı ve anlaşılan reçeteleri de, her zaman bilimsel nedenlerle olmasa da, etkiliydi. "Tavsiyelerden biri, losyon halinde uygulanan...fare dışkısı"ydı; bir diğerinde yağ ve şarapla karıştırılmış güvercin pisliği ya da sümüklüböcek dışkısı yutmak gerekiyordu; bir üçüncüsünde de yatağın altına horoz testislerinin ve kanının saklanması gerekiyordu. Dahası, kadının kasıklarının "yabani siyah bir boğanın kenelerinden alınma kanla ovulması" durumunda kadına "cinsel ilişkiye karşı tiksinti"[25] geleceğini söylüyordu. Önce boğanızı yakalayın...

Plinius'un, yapıtlarına on altıncı yüzyıl gibi ileri bir tarihte bile hâlâ danışılacak ve güvenilecek olan çağdaşı Dioskorides de aynı derecede ilginç önerilerde bulunmuştu. İlişkiden sonra rahim ağzına karabiber (miktar belirtilmemişti) yerleştirilmesini önermekteydi. Öncelleri Theophrastos ve Hippokrates gibi onun da hâlâ *piper nigrum*'a iyileştirici özellikler mi atfettiği, yoksa, pek çokları meniyi dışarı atma yolu olarak hapşırmayı tavsiye ettiklerinden, hapşırığı kaynağa daha da yaklaştırmanın iyi bir fikir mi olduğunu düşündüğü bilinmemekte. Ama formüllerinden biri, herhalde, mükemmelliğe çok yakındı; zira, âdetten sonraki ilk beş gün boyunca gebeliği önleyeceği kesindi – diğer bir deyişle, "güvenli dönem" ya da "Vatikan ruleti" kuramına göre, iksirlerin yardımı olmadan da kadının gebe kalmasının pek de muhtemel olmadığı günler boyunca.[26]

Roma'da mesleğe başlamadan önce gelişmiş ve kültürlü Yunan-Mısır kenti İskenderiye'de eğitim görmüş olan ikinci yüzyıl başlarının jinekologu Efesli Soranos ise daha güvenilir bir danışmandı. O zamana göre alışılmamış bir yaklaşımla gebelikten korunmayla kürtajı birbirlerinden ayırıyor ve ayrıca, ağızdan alınması gereken tüm gebeliği önleyici ve düşüğe yol açıcı reçetelere büyük bir kuşkuyla bakıyordu; bunların, diğer şeylerin yanı sıra, hazım açısından zararlı olduğunu söylüyordu. Sihirli özelliklerini aldatmaca olarak gördüğü muskalara da sıcak bakmıyordu.*

* Sonraki kuşaklar da aldatılma isteği duymayı sürdüreceklerdi. Altıncı yüzyılda Amidalı (Diyarbakır) Aetios şöyle diyordu: "Dişi bir aslanın rahminden bir parçayı fildişi bir tüp içerisinde üzerinize takın. Bu çok etkilidir."[27]

Soranos'un başlıca tavsiyeleri, (spermi hantallaştıracak) yapışkan maddeler ya da rahim ağzının tıkacı sımsıkı sarmasını sağlayacak büzücü bir çözelti emdirilmiş yün rahim tıkaçlarıydı. Formüllerin etki düzeyleri arasında, hiç kuşkusuz, farklar görülüyordu ve büzücülerden bazılarının etkileri belki de çok kısa süreliydi. Ama mekanik ve kimyasal önleyiciler bileşimi, dünyanın gelecekteki daha pek çok yüzyıl boyunca tasarlayabileceği diğer tüm yöntemler kadar etkiliydi.

Kadınlar söz konusu olduğunda Roma'nın gebeliği önleme tekniklerinin en önemli kusurlarından biri, hazırlıksız ilişkiye fazla fırsat tanımamalarıydı. İlk öpücükle nihai birleşme arasındaki telaşlı sürede sedir sakızı, pelesenk ve kasnı bulmak, herhalde, pek de kolay değildi; pek çok tıp yazarının kürtaj konusundan bu kadar çok söz etmelerinin nedeni belki de buydu (alışıldık tavsiye, kusturucu iksirler ve silkinmeydi). Ama Soranos da onlardan geri kalmıyordu. Bu durumlar için verdiği tavsiyeye göre, "kadın, ilişki sırasında erkeğin menisini fışkırttığı anda nefesini tutmalı, meninin rahim ağzına girememesi için bedenini biraz geri çekmeli, ardından hemen ayağa kalkıp dizlerini bükerek oturmalı ve bu durumda hapşırmaya çalışmalıdır." Kadınların şansına, bu hareketlerden sonra dikkatle yıkanmayı da öneriyordu; en azından bu belli bir etki gösterebilirdi.[28]

Minos ve Pasiphae efsanesinin bir versiyonuna dayalı bir kurama göre, Romalılar, keçi mesanesi kullanarak, prezervatifi icat etmiş olabilirler.[29] Bunu düşünmemiş olmaları için bir neden yok, ama bu konuda on altıncı yüzyıla dek başka hiçbir şey duyulmamış olması, aksine işaret etmekte.

Aydın azınlığın yararlanabileceği bol bol tavsiye bulunmaktaydı; gerçi, yerel cadının kaynattığı iksirler de pek çok vakada aynı derecede etkili olacaktı. Zira, Romalıların gebeliği önleyici yöntemlere –herhalde– başvurmuş olmalarına karşın, bu yöntemlere ihtiyaç duymamış olmaları da aynı derecede olasıdır.

Romalıların aile kuramamalarında gönüllü etmenler kadar gönülsüz etmenler de etkiliydi. Ölüm oranları yüksek ve buna bağlı olarak, çocuk doğurma yılları kısıtlıydı. Latinceleri kuşaklarca okul çocuğunun yeteneklerini zorlayacak çok sayıda yaşlı beyefendinin bulunmasına karşın, neolitik çağ öncesinin insanları gibi Romalıların çoğu da 30 yaşına ulaşamadan ölmekteydi. Bebek ölüm oranları % 20 düzeyindeydi. İtalya nüfusunun % 10'u, çapulcu virüslerin çaresiz avı konumundaki Roma'yı tıka basa doldurmuştu.[30] İ.S. ikinci yüzyıl ortalarında askerler Mezopotamya'dan çiçek hastalığını getirmişlerdi; İtalyanlar çiçeğe karşı bağışıklı

olmadıklarından, kimi kent ve eyaletler nüfuslarının neredeyse üçte birini yitirdiler. Yüz yıl sonra bir diğer öldürücü hastalık, olasılıkla, ilk kez yakalananları öldüren kızamık etkisini gösterecekti; salgının doruk döneminde Roma kentinde ölüm oranı günde 5,000'i aştı.[31] Her zaman olduğu gibi, en çok etkilenenler zayıflar, yani, yoksul sınıfların kadınları ve çocukları olmuştu.

Ama tıpkı öncelleri gibi, yeterli tıbbi bakım yokluğundan tüm sınıfların kadın ve çocukları mustariptiler – 750,000 sakiniyle dünyanın ilk günümüz ölçeklerindeki kenti olan Roma'da, günümüzde Batı'da hamileliği "doğal" olgu alanından çıkaran kentsel tutum, gerilim ve baskılar –herhalde– görülmeye başlamış olduğundan, belki de daha da çok. Kadınlar gebe kaldıklarında bile sık sık düşük yapıyor, doğum sırasında sorun yaşıyor ya da doğum sonrası enfeksiyonlarıyla karşılaşıyorlardı. Canlı doğan bebeklerin yaşamları yalnızca ilk birkaç gün değil, yaşamlarının ilk dört ya da beş yılı boyunca da tehlikedeydi.

Pek çok ölümün nedeni, ne olduğu bilinmeyen "kadın hastalıkları"ydı; yakın tarihli tıbbi çalışmalarda, önceden incelenmemiş bir olasılık da ortaya çıkarılmıştır. Rahim boynunu kapayan zar genç kızlarda gelişmemiş durumda ve hassastır; meniyle temastan olumsuz etkilendiği ve yirmili yaşlara kadar da direnç kazanmadığı sanılmaktadır. Erken yaşta cinsel ilişkinin bu nedenden ötürü, rahim boynu kanseri riskini yükseltmenin ötesinde, erken yaşlarda yükselttiği yönünde kanıtlar bulunmaktadır; Britanya'da, doğum kontrol hapının kullanıma girmesinden bu yana, 20 yaşın altında rahim boynu kanserinden ölmüş genç kız sayısında hissedilir bir artış görülmüştür; oysa diğer yaş gruplarında ölüm oranı % 11 ila 15 arasında azalmıştır.[32] Olgunluğa erişme yaşlarının biraz daha düşük olmasına karşın, Romalı kızlar ve özellikle de çoğunlukla 13 ya da 14 yaşlarında evlenen üst sınıftan kızlar da, herhalde, aynı riskle karşı karşıyaydılar. Yoksullarsa bir istisna olarak, bu kez daha az riskli gruptadırlar. Genç erkekler çoğunlukla lejyonlarla ya da destek ordularla yurtdışına gönderildiğinden ve evde kalanların da genç yaşta evlenecek mali olanakları bulunmadığından, yoksullar daha ileri yaşlarda evlenmekteydiler.

Bunlar, olası çocuk doğuracak kadın sayısını ve üreme yıllarını azaltacak genel etmenlerdi. Ama neredeyse kesinlikle, tam da gebeliği önleme yöntemleri pazarına girmeleri olasılığı en yüksek olan üst sınıfları, serbest yaşamlar süren zenginleri etkileyecek, kısırlıkla ve/veya iktidarsızlıkla bağlantılı başka görünmez tehlikeler de bulunmaktaydı.

Amerikalı toplumbilimci Seabury Colum Gilfillan 1966'da, Roma'nın üst sınıflarının erkeklerde kısırlığa yol açabilen ve kadınlarda da düşüğe

ve ölü doğuma neden olabilen kronik kurşun zehirlenmesine maruz kaldıklarını ikna edici şekilde kanıtlamıştır.[33] 1978'de yapılan klinik ve laboratuar araştırmaları da, son derecede düşük bir düzeyde kurşun zehirlenmesinin bile çocuklardaki yaramazlık, düşük öğrenme yeteneği ve dikkatsizlikle doğrudan bağlantılı olduğunu göstermiştir.[34] Bu, sonraki yaşamlarında aldıkları kurşun miktarının artmasıyla ortaya çıkabilecek daha aşırı fiziksel etkilerden ayrı olarak, Romalı çocukların kişilik gelişimini doğrudan etkileyecekti.

Romalılar kurşunu kurşun borulardan akan sudan, kupa ve tencerelerden, kadınların yüz pudrası olarak kullandıkları beyaz kurşun gibi kozmetiklerden ve şaraptan alıyorlardı. Genellikle sert olan Roma şarabının iyileştirilmesi için, doğru kıvama ulaşana dek kurşun astarlı çömleklerde kaynatılmış tatlı üzüm şurubu eklenmekteydi; süreç sırasında şuruba büyük oranda kurşun da geçiyordu.

Ama Romalı erkekte kısırlığa yol açan yegâne etken, suyundaki ve şarabındaki kurşun değildi. Shakespeare'in *Macbeth*'de de belirttiği gibi, alkol cinsel arzuyu artırabilir, ama genellikle performansı düşürür; günümüzde bilim adamları, alkolün aynı zamanda testislerde doğrudan zehirli bir etki de yarattığına ve erkek seks hormonu olan testosteronun salgılanmasını önemli oranda azalttığına inanıyorlar. Amerikalıların 37 yıllık bir dönem boyunca 14,000 alkolik erkek üzerinde gerçekleştirdikleri bir araştırmada, neredeyse her on erkekten birinde iktidarsızlığa rastlanmıştır.[35*]

Romalıların âlemleri sonradan abartıldıkları gibi olmasa bile, alkol tüketimleri hiç de göz ardı edilir düzeylerde değildi. Gösterişe meraklı olanlar vardı elbette –Novellius Torquatus'un bir seferinde on litre içki içtiği söylenmekteydi–, ama diğer erkekler genellikle içmeye akşama doğru hamamda başlıyor ve şafağa kadar devam ediyorlardı. Hoşlanmadığı birisini akşam yemeğine davet etmeye kendisini neyin sürüklediğini merak eden şair Martialis, suçun içtiği yaklaşık 3 litre şarapta olduğuna karar vermişti. Roma şarabının alkol oranı % 17 düzeyindeydi; yani, Martialis'in üç litresi, herhalde, bir buçuk şişe cine eşdeğerdi. Çoğu Romalı gibi şarabı sulandırarak içtiyse bile, göz ardı edilebilir bir miktar değildi bu. Hatta, o ve çağdaşları buna yaklaşan oranlarda içiyorlardıysa,

* Bilim, ayrıca, oğul ve vâris umudu besleyen bir erkeğin içki ticaretinden çok et ticareti alanında iş araması gerektiğine işaret etmekte. 1987'de gerçekleştirilen iki araştırmaya göre, meyhanecilerin ve barmenlerin kız çocuk sahibi olmaları olasılıkları erkek çocuğa oranla daha yüksek, kasaplardaysa durum bunun tam tersidir.[36]

alkolizme, herhalde, tam bir iktidarsızlıktan olmasa bile, toksik etkilerden zarar görecek derecede yaklaşmışlardı.

Dolayısıyla, Romalılar kurşun zehirlenmesi sonucu oluşan kısırlıktan kaçabilseler bile, aşırı içki nedeniyle verimliliğin azalması ya da iktidarsızlık tehlikesiyle karşı karşıyaydılar. Ama dahası da vardı. Romalı her hamama gidişinde cinsel yaşamını daha da tehlikeye sokuyordu. Ve erkeklerin çoğu hamama her gün gidiyordu.

Erkeğin giysilerini çıkardıktan sonra girdiği ilk oda, sıcaklığın yerlere ve duvarlara yerleştirilmiş sıcak hava kanallarıyla düzenlendiği *tepidarium*, yani, sıcak odaydı. Ardından, yine aynı kanallarla, ama bu kez daha fazla ısıtılan *caldarium*'a geçiyordu. Seneca'nın söylediğine göre insanın suç işlemiş bir köleyi içinde canlı canlı yıkanmaya mahkum edemeyeceği kadar sıcak olan banyo teknesinin bulunduğu oda burasıydı. Günümüzde, diye yakınıyordu Seneca, "gündüz gözüyle haşlanmadığı ve banyosunda pişmekten hoşlanmadığı için" Scipio gibi bir erkek bile görgüsüzlükle suçlanabiliyordu.[37] Hamam saatleri burada geçiriliyor, sırayla suya girilip sonra da suyun etrafındaki sıralarda ter atılıyordu. Son olarak, banyo yapan kişi daha ılık olan *tepidarium* üzerinden *frigidarium*'a geçerek, eğer yeterince azimliyse burada soğuk suya atlıyordu.

Sıcak hamam ne yazık ki, sperma üretimini olumsuz etkileyerek verimliliği azaltmaktadır. Testislerin normal sıcaklığı bedenin geri kalan kısımlarının sıcaklığından düşüktür ve yakın zamanlarda Kansas'ta yapılan deneyler, sıcaklığın normal beden sıcaklığına (37°C ya da 98.4°F) yükselmesinin bile verimliliği etkilemeye yettiğini göstermiştir; Roma *caldarium*'u görünüşe bakılırsa, 43°C ya da 110°F civarında bir sıcaklıktadır. Kansas deneyleri sırasında, iki yıldır kısır olan bir erkek uzun sıcak banyolar yerine uzun soğuk banyolar yapmaya başlamasından iki hafta (daha doğrusu, dokuz ay iki hafta) sonra baba olmayı başardı ve iki başka erkekte de aynı tedaviden sonra sperma sayısı iki kattan fazla artarken, sperma hareketliliği de yükseldi.[38]

Mantıklı çağdaş kuramları ve küçük çaplı deneyleri geçmişte olanlarla karşılaştırırken son derece ihtiyatlı davranmak gerekir, ama bunları tamamen göz ardı etmek de bir hatadır; oysa bir yazar şu yorumuyla kurşun zehirlenmesini tamamen göz ardı eder: "Eğer bu doğruysa, hastalığa direnç konusunda bireyler arasında, herhalde, büyük farklar vardı. Topluluğun suyu aynı kurşun borularla taşınıyordu; toplumun tüm sınıflarında yemek aynı tür kaplarda pişirilmekteydi."[39] Ama az su ve üzüm şurubuyla tatlandırılması gerekmeyen iyi bir şarap içen erkek kurşun zehirlenmesine mutlaka diğerlerinden daha az maruz kalıyordu; burnu-

nu günde birkaç kere pudralayan kadınsa kurşun zehirlenmesine daha yatkındı. Bazı Romalı çiftlerin kişisel alışkanlıkları konusunda bilinenler incelenerek belki de bir yanıta ulaşılabilir. Beş çocukları olan Agrippa ve Julia örneği ile sekiz çocuklu Germanicus ve Agrippina örnekleri incelendiğinde, iki kocanın da yetişkinlik dönemlerinin büyük bölümünü yurtdışında, Roma'nın kurşun borularından ve sıcak hamamlarından uzakta geçirmiş olmaları ve ikisinin de cinsel perhiz yapmaları herhalde önemlidir; Tacitus'un betimlemesine göre Germanicus "zevklerinde ılımlı" ve Agrippa da, eski okuldan tutucu bir Romalıydı.[40]

Romalılar doğum oranlarının düşmesinin yarattığı tehlikenin gayet iyi farkındaydılar ve İ.Ö. ikinci yüzyıldan itibaren bu konuda saplantılı bir tutum benimsemişlerdi. Gereken tek şeyin "daha az şehvet ve daha büyük aileler"[41] olduğunu iddia etmek Cicero'ya uygun geliyordu belki, ama yasalarla elde edilebileceklerin de bir sınırı vardı.

İmparator Augustus elinden geleni yaptı. İ.S. 9 yılında yeni yasalarla desteklenecek olan İ.Ö. 18 tarihli yasalarla, dulların iki yıl ve boşanmış kadınların da on sekiz ay içerisinde yeniden evlenmelerine hükmetti.* Evlenmemiş erkeklerin miras kabul etmeleri yasaktı ve üreme çağlarında bulunan çocuksuz çiftlerin de kendilerine bırakılan mirasın yalnızca yarısını almalarına izin veriliyordu. Toplumsal sınıflar arasında evliliği düzenleyen eski gelenekler yumuşatılmış ve (senatör ailelerinden gelenler hariç) özgür doğmuş bireylerin azat edilmiş kölelerle evlenmelerine izin verilmişti. Üç canlı çocukları bulunan çiftler ödüllendiriliyordu – "canlı" kavramı savaşta öldürülen oğulları da içermekteydi**. Bu hakkı kazanmak için kırsal kesimde dört ve yarımada dışında da beş çocuk gerekiyordu. Vatandaşlar gibi azatlar da çoğalmaya teşvik ediliyorlardı. Tek çocukları olması durumunda mülklerinin yarısını eski sahiplerine miras bırakmak zorundaydılar; iki çocuk olursa eski sahip hâlâ mirasın üçte birini alıyor, üç çocuktaysa hiçbir hakkı kalmıyordu. Zina aileyi değil, kamusal mahkemeleri ilgilendiren bir konu oldu. Ve yasalara aykırı olarak vasiyet edilen tüm mülkler Hazine'ye gidiyordu – işe yaramadık-

* On dokuzuncu yüzyıl başlarında aynı genel kurallar Polonya'da da uygulanmaktaydı, ama bu örnekte hedef tarımsal etkinlikti. Bir çiftçinin dul karısı bir yıl içinde yeniden evlenmek zorundaydı, aksi takdirde çiftliği satışa çıkarılırdı; küçük çocukları olan ama karısı olmayan bir erkek de mülkünü kaybetmemek için altı ay içinde yeniden evlenmek zorundaydı.[42]

** "Üç çocuk hakkı" yalnızca Roma kenti için geçerliydi ve çok geçmeden, her amaca hizmet eden bir iyi davranış ödülüne dönüştü. İmparator Domitianus, hiç çocuğu olmayan Martialis'e de bu hakkı tanıyacaktı.

ları anlaşıldıktan sonra bile yasaların korunmasının nedenlerinden biri de, hiç kuşkusuz, buydu.[43]

Görünüşe bakılırsa, bu yasal düzenleme kentin üst sınıf yaşamının ateşli atmosferinde belli bir etki yaratmıştı ve bu da talihli bir durumdu; zira Augustus, eski ahlaka dönülmesi konusunda fazilet retoriğine kapılmıştı. Doğum oranı konusundaysa hiçbir etki yaratmadı. Aslında Romalıların yapmaya çalıştıkları, toplumsal yönleri kadar tıbbi yönleri, üstelik, tıpkı Roma toplumu gibi, Roma'ya özgü tıbbi yönleri bulunan bir sorun konusunda toplumsal baskı yaratmaktı.

Kısa ömür, açlıktan, salgın hastalıklardan ve savaşlardan kaynaklanan yüksek ölüm oranı, erken yaşta cinsel ilişki kurmaktan kaynaklanan "kadın hastalıkları" ve üremeyi engelleyen toplumsal eğilimler (örneğin, Atina oğlancılığı) sorunları diğer erken dönem toplumlarında da yaşanmıştır. Yunanistan'da da olduğu gibi, nüfus rakamları kimi zaman hızla inişe geçmiştir. Ama bu derece ölümcül ya da tutarlı şekilde değil.

Roma toplumunun, nüfusta azalmaya yol açan özel yönleri bulunmaktaydı. Kısmen, sonraki tarihte de sık sık görüldüğü gibi, lüks yaşamlar süren zenginlerin hem kendi hem de sonraki kuşakların rahatlıkları için doğum oranlarını kısıtlama içgüdüsü. Bu, etkisini, çoğunun tanımlanması olanaksız sayısız şekilde gösteren bir içgüdüydü ve gebeliğin önlenmesi yalnızca bir yüzüydü. Kısmen de, kent yaşamının yeni ve sinirsel baskılarıyla ilgiliydi. Ve belki kısmen de, Romalıların yaşamın hoş ön şartları olarak gördükleri şeyin, –bilinen dünyanın tüm sınırlarını genişletmiş insanlar olarak– fetih hakkı yoluyla hak ettiklerini düşündükleri yaşamın gözle görülemez fizyolojik yan etkilerinin bileşimiydi. Suyun borularla taşınması, sıcak hamamlar ve bol miktarda şarap, ne kadar önemsiz görünse de, tarihin önemli belirleyicileri arasında belki de bir yere sahipti.

Zira Roma'nın çöküşüne son kertede, insan gücü kıtlığı yol açmıştı. Bu kıtlık ve neredeyse hiç değeri kalmamış olan bir para birimi. Ne imparatorluğunun sınırlarını koruyabilen, ne de bu sınırlar içinde doğrudan bir idare kurabilen Roma, kendisinden hem nefret eden, hem de kendisine imrenen "barbarlar" aracılığıyla iş görmek zorunda kaldı. Bir zamanlar insanlığın yarattığı en zarif ve en mantıklı yapı olan şeyin çözülmesine de, bu barbarların imparatorluk idaresine sızmaları yol açtı.

6 Hıristiyanlık Kilisesi

Roma İmparatorluğu'nun çözülüşü aşamalı bir süreç, yavaş yavaş erime ve parça parça çökme süreciydi. Got Alaric'in Roma kentini yağmaladığı 410 yılı kimi zaman dönüm noktası olarak alınsa da, Roma çağı aslında neredeyse bir yüzyıl önce, İmparator Constantinus ve dolayısıyla devlet Hıristiyanlık Kilisesi'yle ittifak kurduğunda sona ermiş ve yeni bir çağ başlamıştı.

Constantinus'un kararı dini olduğu kadar siyasiydi de. Öncellerinin imparatorluğu sayesinde ayakta tuttukları ordu, bu kez, imparatorluğun çöküşüne katkıda bulunuyordu. Aynı şekilde, Roma hukuku ve Roma para ve ticaret sistemleri de işlevlerini yerine getiremiyordu. Görünüşe bakılırsa, Roma'nın, uzak kuzeybatıda İskoçya ovalarından, doğuda Karadeniz'in Asya kıyılarına dek uzanan geniş sınırları içerisindeki geniş ve heterojen halklar topluluğunun birleştirilmesi konusunda yegâne umut, –imparatorluk içerisinde neredeyse üç yüzyıl boyunca yeni inançlılar kazanmanın sonucunda değişmiş bir yabancı din olan– Hıristiyanlıktı.

İmparatorluk idaresi çizgileri içerisinde örgütlenmiş olan Kilise, Roma idari bölümlerine tekabül eden piskoposluk bölgeleri ve başpiskoposluk-

larıyla, işlevsel bir otorite için gerekli niteliklere sahipti ve uzun vadede, Constantinus'un doğru bir karar vermiş olduğu anlaşılacaktı. Avrupa imparatorluğu bağımsız ve çoğunlukla kısa ömürlü krallıklara bölünür ve Constantinus'un ardıllarının Konstantinopolis'teki (Bizans) "yeni Roma"dan yönettikleri toprakları Boğaz çevresindeki bir haleden ibaret hale gelirken, Kilise ayakta kalmayı ve imparatorluğun heterojen halklarını bir arada tutmayı başardı. Ama bu Roma'nın yararına olmayacaktı.

İ.S. 400 ila 1000 arasındaki karışık ve günümüzde hâlâ karanlık olan yüzyıllar arasında nüfus kaymaları yaşandı, hükümdarlar gelip gitti, Avrupa'nın tüm yüzü tekrar tekrar değişti. Ama Babil gerçekçiliği, İbrani mutlakıyetçiliği, Yunan Platonizmi ve Roma materyalizmi mirasına eklemlenmiş olan Celile kökenli mesajıyla Hıristiyanlık kilisesi ayakta kaldı ve bu istikrarsız dünyanın yegâne birleştirici gücü olarak genişledi. Hıristiyanlık kilisesi neredeyse her açıdan –hatta, Haçlı Seferleriyle, askeri açıdan bile– imparatorluk Roma'sının gerçek ardılı olduğunu kanıtladı.

Başka şartlar altında Hıristiyan ahlakı belki de, Batı düşüncesi üzerinde böylesine bir etki, ancak günümüzde gevşemeye başlayacak denli felç edici bir etki gösteremeyecekti. Ama Roma'nın çöküşünü izleyen yüzyıllarda Avrupa'nın durumundaki iki etken bu sonucu kaçınılmaz hale getirdi. Bunlar, devletin dayattığı bir hukuk ve düzenin bulunmayışı ve kamusal ve özel yaşamda okuryazarlığın ortadan kalkmasıydı.

Avrupa'da merkezi yetkenin çöküşü ve takas ekonomisine dönüş, toplumun kendi içine kapanmasına yol açmıştı. Yaşam büyük oranda yerelleşmiş ve laik hukuk uygulanmaz ya da uygulanamaz olmuştu. Oysa ihtiyaç duyduğu gelir akışını üretebilecek yegâne ortam olan toplumsal istikrar Kilise'nin çıkarınaydı ve bölge papazları laik boşluğu Hıristiyanlık düsturlarıyla doldurdular. Vaaz ettikleri ahlaki hukuk (tüm yasa uygulama unsurlarının tasarlayabileceğinden çok daha etkili bir caydırıcı olan) cehennem ateşi tehditleriyle desteklenmekteydi ve neredeyse evrenseldi; kentte olduğu kadar köyde, bir sonraki ülkede olduğu kadar bir sonraki ilde de geçerliydi. Hıristiyan ahlakı bu şekilde ve yüzyıllar süren bir dönem boyunca yayılmakla kalmayıp, dini yetkenin yanı sıra toplumsal yetke de edindi.

Temelde yalnızca üç kaynaktan alınma bir ahlaktı bu – Eski Ahit'in bazı bölümleri, Yeni Ahit'in tamamı ve erken dönem Hıristiyan düşünürlerin temel metinlerdeki kuşkulu alanlar hakkındaki yorum ve tefekkürleri.

Kilise Babaları kendi kuşakları içerisinde öne çıkmakla birlikte yalnızca birer insandılar ve deneyimleri sınırlıydı. Genel okuryazarlığın

yaygın olduğu bir dönemde, kanaatlerine karşı çıkılabilir ve bunlar tekrar tekrar değiştirilebilirdi. Ama okuryazarlık ve eğitim, Klasik dünyanın çöküşünün en önemli kurbanlarından ikisi olmuştu. Karanlık Çağlar adı verilen dönem sırasında okuma-yazma manastırların ayrıcalığı haline geldi ve neyin yazılıp neyin okunacağı da yalnızca Kilise'nin takdirine kaldı. Manastır yazmanları yalnızca Ortodoks metinleri kopyaladılar; Ortodoks olmayansa mevcut değildi. Bilinçli ya da bilinçsiz olarak, neredeyse eksiksiz bir sansür gelişmekteydi.

Sonuçta, Kilise Babalarının sözcükleri ve kanaatleri eleştirilmedi ve zamanla, eleştirilemez oldu. Düşünceleri –çoğunlukla, son derece şahsi ve önyargılı bir yaşam ve toplum görüşünün ürünleri– vahyedilmiş gerçek havasına büründü ve kökeninde neredeyse tamamen göreceli olan ahlakları, mutlak statüsüne erişti. Modern dünyanın hâlâ "günah"tan anladığının çoğunun Nasıralı İsa'nın öğretilerinden ya da Sina'da verilen tabletlerden değil, imparatorluk Roma'sının çöküş dönemlerinde yaşamış bir avuç adamın hayatlarının önceki dönemlerinde yaşamış oldukları cinsel değişimlerden kaynaklanması, hiç kuşkusuz, Aziz Hieronymus ve Aziz Augustinus gibi kişilere atfedilmelidir.

CİNSELLİK KONUSUNDA BEKÂRLIK GÖRÜŞÜ

Dördüncü yüzyılda Aziz Hieronymus, "Gece korktuğu için yalnız uyuyamayan her erkeğin bir kadın almasını isterim," demişti.[1]

Kilise Babaları arasında en heybetli ve (emniyetli bir mesafeden) en tahrik edicilerden biri olan Aziz Hieronymus evliliğe karşı büyük bir tiksinti duymaktaydı ve bu konuda yalnız değildi. Evlilik kişisel tercih konusu olmaktan çıkmıştı. Misyoner dinler insanları inançlarına çekebilecek şeyleri hafifseme hatasını pek ender yaparlar; materyalist Roma dünyasının halklarını diğer Yakındoğu dinlerine olduğu gibi Hıristiyanlığa da çeken münzevilikte cinsel ölçülülük de önemli bir unsurdu. Diğer dinlerin çoğu takipçilerinden yalnızca geçici bir cinsel perhiz talep ederler, ama Hıristiyanlar bunu daimi bir durum haline getirdiler.*

* Gerçi, geri dönüşsüz şekilde daimi değil. İskenderiyeli Origenes (Matta 19, 12'deki, "göklerin melekûtu uğruna kendilerini hadım edenler" göndermesini sözcük anlamıyla yorumlayarak) kendi kendini hadım edip kendi cinsel perhiz sorununu sonsuza dek çözdüğünde, yalnızca cinsel yaşamına son vermekle kalmayıp, üreme organları hasar görmüş erkeklere karşı Ortodoks Kitabı Mukaddes tutumundan dolayı, sonradan aziz ilan edilme olasılığını da ortadan kaldırmıştı.

Daha İ.S. birinci yüzyıl gibi erken bir dönemde Aziz Paulus, bekârlığın evlilikten daha iyi olduğu görüşünün temellerini atmıştı. Korinthos'taki –antik dünyanın en az nüfuslu kentlerinden biri– küçük Hıristiyan cemaatini cinsellik konusundaki fazlasıyla laik tutumları yüzünden azarlamak zorunda kaldığında, "Bilmez misiniz ki bedenleriniz Mesihin azasıdır?" demişti. "İmdi Mesihin azasını kendisinden alıp fahişe azası yapayım mı? Hâşâ. Yahut fahişeye yapışanın onunla bir vücut olduğunu bilmez misiniz? Çünkü: 'İkisi bir vücut olacaklar,' diyor." Korinthoslulara I. Mektup 6, 15-16).

Paulus belki de, Batı tarihinin, ruhanilikle cinsellik arasında bağlantı kuran ilk düşünürüydü; ama görünüşe bakılırsa, başta, kendi kendini köşeye sıkıştırmıştı. Madem ki fahişelerle seks yapmak ruhani nedenlerden ötürü kabul edilemez bir faaliyetti, öyleyse, eşlerle seks yapılması arzulanır bir dini deneyimdi. Paulus yine de, bu durumda bile bekârlığın, kendini Tanrı'ya adama konusunda bir engel oluşturacak hiçbir dünyevi yükümlülük dayatmamasından dolayı, Hıristiyanlığa daha uygun bir durum olduğunu ilan ederek, soruna yeterince mantıklı bir çözüm getirdi. Yine de, bunun herkesin ulaşamayacağı bir özdenetim düzeyi gerektirdiğinin farkındaydı. Sıcakkanlılara, "[arzuyla] yanmaktansa evlenmek daha iyidir," diyordu ve tavsiyesine göre, "Koca karısına ve böylece de karı kocasına hakkını eda etsin...Birbirinizi mahrum etmeyin, meğer ki dua ile meşgul olmanız için iki tarafın rızasile muvakkaten olsun, ve tekrar birleşin, ta ki imsaksizliğinizden dolayı Şeytan sizi iğva etmesin" (Korinthoslulara I. Mektup 7, 9 ve 3-5).

Aziz Paulus aslında, sözcüklerinin sonraki yorumlarının düşündürdüğü gibi bir gerici değildi. Özünde, çağının insanıydı ve evliliğin iyi olabileceğine, ama bekârlığın daha iyi olduğuna inanıyordu – bunu kaldırabilecek olanlar için. Ama zamanla Kilise liderleri bu düzeltmenin unutulmasına izin vererek Paulus'un kanaatlerinden geriye yalnızca çıplak iskeletini bıraktılar. Oysa evlilik fikri Tanrı tarafından kutsanmış ve İsa tarafından kutsallaştırılmıştı; bekârlığın daha iyi olduğu önermesinin haklı gösterilmesi için belli bir yaratıcılık gerekiyordu. Ama entelektüel meydan okumalar olmasa teoloji de olmazdı ve Kilise Babaları, bu işle başa çıkabileceklerini kanıtladılar. Dönemin diğer felsefelerinden de yardım aldılar – etten gelenin kendiliğinden kötü olduğunu savunan Gnostizm'le Manicilikten ve kadının tamamının, erkeğinse belden aşağısının şeytanın ürünü olduğu yönündeki Severian savunusundan.[2]

Erken dönem Hıristiyanlığa ve İncil'in belirsiz simaları değil, seksin "yılanın bir deneyi" ve evliliğin de "çirkin ve kirli bir yaşam tarzı" oldu-

ğunu açık açık ifade eden sözünü esirgemez şahsiyetler olan havarilerin maceralarına dair popüler hikâyeleriyle, Yeni Ahit Apokrifa'sının halk efsaneleri de onlara yardımcı oldu.[3]

Aralarında Tertullianus, Hieronymus ve Augustinus'un, yani, Aziz Paulus'la birlikte, Hıristiyanlığın cinsellik konusundaki sonraki tüm fikirlerinde en kalıcı etkiyi yaratacak üç kişinin de bulunduğu kimi önde gelen Hıristiyan düşünürlerin kişisel tutumları da etkili oldu. Bunlar ruhsuz doğal münzeviler değil, bekârlığa dönmeden önce dolu dolu yaşamlar (ve dolu dolu cinsel yaşamlar) sürmüş erkeklerdi ve şimdi tövbe ettikleri günahlara zaman zaman marazi bir tiksinmeyle tepki vermişlerdi. Örneğin Hieronymus, –dördüncü yüzyıl münzevileri için popüler, hatta fazlasıyla kalabalık bir sığınak olan– Khalkis çölündeki inzivaları sırasında, hatırladığı arzuyla yandığı, alevlenen hayal gücünün hücresini dansçı kızlarla doldurduğu zamanlarda yaşadığı korkunç azabı tüm şiddetiyle hatırlıyordu. Ve Augustinus da, bir zamanlar Tanrı'ya sürekli olarak, "Bana erdenlik bahşet – ama hemen değil," diye dua ettiğini itiraf ediyordu.[4]

Kilise Babalarının, cinsel ilişki eyleminin temelde tiksinti verici olduğu yönündeki duygularının en önemli örneği, Augustinus'tu. Cinsel ilişkiyi Arnobius iğrenç ve alçaltıcı, Methodios çirkin, Hieronymus mundar, Tertullianus utanç verici ve Ambrosius da kirlenme olarak görüyorlardı. Tanrı'nın üreme sorunuyla baş etmek için daha iyi bir yol icat etmiş olması gerektiği yönünde söze dökülmemiş bir konsensüs görülmekteydi. Geçmişi düşündüğünde kendi deneyimlerinden rahatsız olan Augustinus düşüncelerini bu sorun üzerinde yoğunlaştırdı ve suçun Tanrı'da değil, Adem'le Havva'da olduğuna karar verdi.

Augustinus'un kurduğu açıklamaya göre, Tanrı'nın yarattığı kadınla erkek başlangıçta, bedenlerini kontrol altında tutabilen zihinsel yaratıklardı. "Çığırından çıkmış bir heyecan ya da arzuya direnme gereksinimi olduğu düşüncesi zihinlerden silinsin!"[5] Cennet Bahçesinde seks, şayet yaşanmışsa, soğukkanlı ve ender, erotizmden, kontrol edilemez tepkilerden ve hele ki esrimeden muaftı. Yalnızca, üreme sürecinin gereklerinin titizlikle ve bir tür ciddi takdirle yerine getirilmesi için Tanrı'nın tasarladığı mekanik donanımın kullanılması.

Ama Adem'le Havva günah işlediklerinde, hiçbir şekilde kontrol altına alamadıkları (ve Augustinus'un kösnüllük ya da şehvet adını verdiği) yeni ve bencilce dürtülerin farkına vardılar. Edepten uzaklaşmalarının sonucu, çıplaklıklarının farkına vararak utanç duymaları oldu ve Augustinus bunu, Yaradan'a itaatsizliklerinin üreme organlarındaki ani

ve bilinçli hareketliliğe yansıması olarak yorumladı. Bu yeni olguyla baş edemedikleri için, artık "*pudenda*" (Latince, "utanmak" anlamındaki *pudere*'den), yani, edep yerleri denen şeyi gizlemek amacıyla, incir yapraklarını birbirlerine ekleyerek önlükler yaptılar.

Augustinus, Adem'le Havva'nın soyundan gelenlerin içlerindeki cinsel arzularla aktarılan ilk günahı insanın hâlâ taşıdığına ve cinsel organların sapkınlık ve bağımsızlığının, cinsel dürtülerin dizginlenememesinin ve cinsel birleşme eyleminin genellikle utanç uyandırmasının nedeninin bu olduğuna inanıyordu. Şehvet ve cinsellik, İlk Günah doktrinin ayrılmaz parçalarıydı; insanlığın Düşüş'ten sonra gerçekleştirdiği her cinsel birleşme eylemi mutlaka kötüydü ve bundan doğan her çocuk günahla doğmuştu. Tanrı ilk kadınla erkeği türün devamını sağlayacak masum bir fiziksel güdüyle aydınlatmış, ama şehvet bunu utanç verici bir şeye dönüştürmüştü.[6]

Bu ustaca rasyonelleştirme örneğinin sonuçlarından biri, doğumu cinsel temasla lekelenmemiş olan Nasıralı İsa'nın saflığının yeniden vurgulanması oldu. Ama aynı zamanda, insanlığın tek kurtuluş umudunun cinsel birleşmeyi ve bununla birlikte, Adem'le Havva'dan miras kalmış olan suçu reddetmekte yattığına işaret ediyordu. Cennet Bahçesindeki edep durumuna ulaşmayı ancak bekâr kişi ümit edebilirdi.

Bekâr kalamayacak kadar zayıf olanlara, Tanrı'nın amaçladığı ilk, masum fiziksel dürtüye yeniden erişmeye, bir sonraki Hıristiyanlar kuşağının doğması için tutkusuz bir sekse başvurmaya çabalamak düşüyordu.* Augustinus'un vaaz ettiği soğukkanlı, amaca yönelik seks günümüzde neredeyse, Kilise Babalarının genel olarak seks için kullandıkları sıfatları –çirkin, alçaltıcı, utanç verici– hak eder gibi görünebilir, ama o dönemin entelektüel iklimine son derece uygundu.

Augustinus, Kilise Babalarının cinselliğe karşı duydukları tiksintiyi haklı göstermeye çalışmış ve hem inanca hem de akla hitap eden bir gerekçe bulmayı başarmıştı. Beden, akıl ve ruh için kusurlu bir kaptan başka bir şey değildi ve Hıristiyan ahlakını bu şekilde yaymak artık Kilise'nin işiydi. Sonuçta, Augustinus'un tefekkürleri gelecek kuşakların yaşamları üzerinde önceden hesaplanması olanaksız etkiler yaratacaktı; her zaman düzgünce ayrıştırılabilecek şekillerde değil, baskı ve vurgu

* Tutkusuz seksin tutkulu seksten "daha iyi" olduğu görüşü Victoria çağında ilginç bir yoruma bürünerek, kimi tıp adamlarının, daha tehlikesiz olduğu için, eşlerle seks yapmak yerine fahişelerle seks yapmayı tavsiye etmelerine yol açtı.

gibi daha incelikli yollarla. Ama başından beri bilinen şuydu ki, cinsellikten zevk almak günahsa, sıradan insanların çoğu günahkârdı.

KUTSAL EVLİLİK

Rahipler için erdenliğin artık şart olduğu belliydi. Bekârlık, ahlaki yetkenin simgesi olacaktı. Ama bunun gerçekleştirilmesi kolay değildi, zira o dönemde evli erkekler papazlığa kabul edilmekteydi; gerçi, papazlığa atandıktan *sonra* evlenmeleri mümkün değildi. Daha İ.S. 368'de Papa Siricius ilk otantik papalık bildirisi olduğuna inanılan belgede evli papaz ve diyakozların eşleriyle ilişkiye girmelerini yasaklamayı denemiştir.* Görünüşe bakılırsa, bu bildiri etkili olmamıştı; daha sonraları getirilen, papazlığa atamadan önce edilen arzularından vazgeçme yemini de. Aslında, bu tür çabalardan istenen sonuç alınmış olsaydı bile, ruh açısından sağladıkları ne olursa olsun, din adamlarının imajı konusunda fazla yararlı olamazlardı.

Kilise sorunla yüzyıllar boyunca boş yere uğraştı, zira merkezi güç, yaygın ve açık bir itaatsizlikle karşılaşabilecek bir adım atmayı göze alacak kadar güçlü değildi; özellikle de, kendi sicilinin de hiç de kusursuz olmadığı göz önüne alınırsa. (Papalık da kendi iniş çıkışlarından geçti ve en şaşırtıcı iniş dönemlerinden biri de, onuncu yüzyılda iki hükmedici ve tartışmalı soylu İtalyan kadınının, Theodora ve Marozia'nın papalık atamaları konusunda tam anlamıyla birer diktatöre dönüşmeleriyle yaşandı.)

Ama on birinci yüzyıl sonlarına gelindiğinde papalık artık daha güçlü bir konuma ulaşmıştı ve VII. Gregorius, din adamlarının evlenmelerini yasakladı. Hıristiyanlık dünyasının bazı yerlerinde şiddetli bir tepki oluştu –Almanlar karılarından vazgeçmektense yaşamlarından vazgeçmeyi yeğleyeceklerini açıkladılar– ama savaşı sonunda Kilise kazandı ve din adamlarının bekâr kalmaları ilkesi kabul edildi. Kilise'nin aslında hedeflediği şeye, bekârlığın ötesinde, hâlâ ulaşılması olanaksız kalan erdenlik amacına en çok yaklaştığı nokta bu olacaktı. Temel sorun, pek çok rahibin Kilise'ye, hukuk, idare ve ilim alanlarında profesyonel bir kariyer yapmanın tek yolu olması nedeniyle girmeleriydi. On üçüncü yüzyılda İngiltere'de her on iki yetişkin erkekten birinin din adamı olması,[8] her on iki

* 1978'de İngiltere'de Canterbury Başpiskoposu, uluslararası Lambeth Konferansı'na katılan 200'ün üstünde evli Anglikan piskoposun üç haftalık konferans boyunca eşlerinden ayrı tutulmalarını emretti. Piskoposlar Kent Üniversitesi'nde ve eşleri de bir kilometreden fazla bir uzaklıkta kaldılar.[7]

erkekten birinin içtenlikle dini yaşama eğilimli olduğu ya da cinsel güdülerini bastırmak istediği anlamına gelmiyordu. Ama kurallara hepsinin, 1274'te görevden alındığında 65 gayri meşru çocuğun babası olan Liège piskoposu kadar büyük bir enerjiyle itaatsizlik ettikleri de söylenemezdi.

Geleneksel evliliğe, dördüncü yüzyıla dek kabul edilmenin ötesinde onaylanan ve cinsel ilişki dışında her yönüyle eksiksiz olan "ruhani evlilik", yani, *syneisaktism*'den çok sonra yasaklama getirilmesi bazı açılardan son derece ilginçtir. Kimi çöl münzevilerinin kâhya işlevi gören *syneisakt* eşleri bulunmaktaydı; genel düşüncenin aksine, çöl inzivaları sanıldığı gibi maddi konfordan yoksun yerler değildi. Ama bir kuşku gölgesi belirmeye başlamıştı ve beşinci yüzyıldan itibaren Kilise konsillerinde sürekli olarak, *syneisaktism*'in ve bununla bağlantılı kilise kurumlarına kâhya ya da "refakatçi" olarak "yabancı kadınlar" sokma geleneğinin kınandığı bildiriler yayınlanmaya başlandı.[9]

Öyle görünüyor ki, din adamlarına bekârlık şart koşulana dek, papazların pek çoğu, genç yaşta evlenip, ev yaşamı tadını yitirdiğinde de papazlığa atanmak için başvurarak, iki dünyanın da nimetlerinden yararlanıyorlardı. Kimileriyse evlilikten kaçınıyordu; bazıları içten inançları nedeniyle, bazılarıysa, erdem, Kilise içinde terfi etmelerini sağlayarak, kendi ödüllerini getireceğinden. Piskopos olmayı hedefleyen bir papaz, bekârlığın öncelik sağlayacağını bilirdi. Ama ister bekâr olsunlar ister evli, papazların çoğunun etin günahlarından kaçınmayı başarmış olmaları pek de olası görünmüyor. Örneğin, dokuzuncu yüzyılda Verceil piskoposu astlarını en sert sözcüklerle azarlama gereğini duymuştu. "Aranızdan pek çoğu," diye yazmıştı, "tutkuya öylesine esir düşmüşsünüz ki, utanmaz fahişelerin evlerinizde kalmalarına, yemeklerinizi paylaşmalarına, sizinle birlikte halk içine çıkmalarına izin veriyorsunuz. Onların cazibelerine kapılıp, evlerinizi idare etmelerine, piçleri için düzenlemeler yapmalarına izin veriyorsunuz...Bu kadınların iyi giyinmeleri için kiliseler yağmalanıyor ve yoksullara acı çektiriliyor."[10] Sonunda, münzevi yaradılışlı olmayan erkeklere erdenliği dayatmanın Kilise'nin gücü dahilinde olmadığı anlaşılacaktı.

LAİK EVLİLİK

Günümüz Hıristiyan din adamları "aile"den kimi zaman, Hıristiyanlık icadıymış gibi söz ederler, ama öncelleri evliliği daha çok, şeytana atfetmekteydiler.

Kilise Babaları laiklere gönülsüzce, isterseniz evlenin, derler ve sonra, evliliğin getireceği mutluluklardan, her Yunanlı ya da Romalının hemen tanıyacağı sözcüklerle bahsederlerdi. Çocuklar "acı bir zevk" ve eşler de tanım gereği zayıf ve narin, kıt anlayışlı, duygusal açıdan istikrarsız, kararsız, yalancı ve kamu işleri söz konusu olduğunda tamamen güvenilmezlerdi.[11] Evlilikte seks çirkin bir tehlikeydi; gerçi, İoannes Khrysostomos ve Methodios, karıyla koca kucaklaşmalarını kısıtladıkları sürece, evlilikteki zevkin kurtuluşun önünde aşılmaz bir engel yaratmadığına hükmetmişlerdi. İskenderiyeli Clemens hatta, daha büyük tahrikler sunarak aynı zamanda, daha büyük öz disiplin fırsatları da sunduğundan, olumlu bir değeri olduğunu kabul etmeye bile hazırdı.[12]

Kilise, evliliği genel olarak, insan zayıflığına –arkadaşlık, cinsellik ve çocuk gereksinimine– verilmiş bir dizi taviz olarak görüyordu ve üçünü de kösteklemek için elinden geleni yaptı. Erkeğin ihtiyaç duyduğu arkadaşlık için tek bir evliliğin yeterli olduğunu iddia ediyordu; ikinci evlilik gayri meşru ilişki, üçüncüsü zina ve dördüncüsü de neredeyse "hayvanlık"tı.

Kısacası, cinselliği evliliğin ayrılmaz bir parçası olarak görmeyi reddediyordu. Evliliğin aslında ne olduğu yedinci yüzyıldan on ikinci yüzyıla dek sürekli olarak tartışıldı. Törenin kendisiyle geçerlilik kazanmış ahlaki bir sözleşme miydi, yoksa, cinsel birleşme yoluyla teyit edilmesi mi gerekiyordu? Nihai hüküm, *nuptias non concubitus sed consensus facit* oldu – "evliliği cinsel ilişki değil, rıza tamamlar."[13] Evlilik yalnızca, cinsel ilişkiye girme (görevini değil) hakkını getiriyordu ve bu da yalnızca evlilik içinde kullanılabilecek bir haktı.

Ama her zaman değil. Kimi katı teologlar, İsa'nın tutuklanmasının anısına Perşembe, ölümü anısına Cuma, Bakire Meryem onuruna Cumartesi, Diriliş onuruna Pazar ve ölmüşleri anmak için de Pazartesi günleri cinsel perhiz yapılmasını tavsiye ediyorlardı. Salı ve Çarşamba günleri genellikle, oruç ve bayram dönemleri için getirilmiş cinsel ilişki yasaklarıyla geçiyordu – Noel, Pentekostes ve Paskalya'dan önceki kırk gün, Komünyon'dan önceki yedi, beş ya da üç gün vb.[14]

Yine de, Tertullianus'un tam bir içtenlikle söylediği gibi, papazın kutsamasının bir günah eylemini kutsal bir eyleme dönüştürebilmesi olağanüstü bir şeydi; yalnızca ancak ılımlı ölçülerde ve sonucunda çocuk doğması şartıyla kutsanmış olsa bile. Aslında Kilise Babaları çocuk yapmaya bile belli bir kuşkuyla bakıyorlardı; Eski Ahit'teki "semereli olun ve çoğalın" buyruğunun hâlâ geçerli olduğuna emin değillerdi. Bu emrin başlangıçtaki amacı, Mesih'in doğacağı bir soy kurmaktı; Mesih gelmiş olduğuna göre, kurtuluş artık üremeye dayanmıyordu.[15] Ama inançlı-

ların çoğalması inancın yayılması için yararlı bir araçtı ve Kilise, sürüsünün yeni doğan kuzularla sürekli olarak büyümesini kabullendi.

Ama evlilikte erdenlik idealinin özlemini hâlâ çekmekteydi ve bunun sonuçlarından biri de, on ikinci ya da on üçüncü yüzyılda evliliğin dini bir tören ilan edilmesinden –ki bu, hiçbir şart altında feshedilemeyeceği anlamına geliyordu– bile önce Kilise'nin çocuksuzluğu boşanma nedeni olarak kabul edememesine yok açtı; oysa bu, kayıtlı tarihin başlangıcından beri tüm toplumlarda kabul görmüş bir boşanma gerekçesiydi. Bu yeni hüküm istenmeden de olsa, eskiden, kendileri kadar kocalarının da kusuru olabilecek bir şey yüzünden terk edilme tehlikesiyle karşı karşıya olan çok sayıda kadına eşi görülmemiş bir güvence kazandırdı.

Sık sık, Hıristiyanlığın kadınların konumunda anında bir ilerleme sağlamış olduğu savunulur, oysa aslında bu yegâne istisna hariç, hukuki ve toplumsal statüleri neredeyse hiç değişmemişti. Doktrin çatışması yaşandığı durumlar hariç, Hıristiyanlık Kilisesi yalnızca, Roma'nın medeni ve akdî hukukunu sürdürmüştü.

KADINLAR VE ERKEN DÖNEM KİLİSE

Aziz Petrus'un (Sansürcü Cato'ya çok benzer bir tutumla) söylediğine göre, kadın kendini saç örgüleri, altın bilezikler ve zarif giysilerle değil, "Tanrı'nın gözünde son derece değerli olan, sessiz ve nazik bir ruhun ebedi mücevheriyle" süslemeliydi. Aynı derecede çağının insanı olan Aziz Paulus da, bu kadar şairane bir dil kullanmamakla birlikte, kadının erkeğin yararı için yaratıldığını ve her konuda ona uyması gerektiğini söylemişti; kilisede ders vermeyecekti;* sessizlik alışkanlığı edinmeliydi ve Adem'i günaha çelmiş olan Havva'nın kızı olarak, kendisine verilen buyruklara uysalca uymalıydı.[17]

Sanki havariler erken imparatorluk dönemi Roma'sının kadınlarına bakmış ve onları, Hıristiyan kadında istenir olan her şeyin tam tersinin modeli olarak görmüşlerdi. Her iyi Hıristiyan kadının güzelliklerini sak-

* Günümüzde de sürdürülen bir görüş. 1977'de Vatikan'ın yaptığı açıklamaya göre Roma Katolik Kilisesi "kendini –sözcük burada dişil haliyle kullanılmıştır (ç.n.)– [*aynen*] kadınları papazlığa kabul etmeye yetkili" görmüyordu. İsa hiçbir kadını, hatta Bakire Meryem'i bile havariliğe çağırmamaya karar vermişti ve Kilise de o zamandan beri, kesintisiz bir yalnızca erkek papaz geleneğine sadık kalmıştı. Rahiplerin İsa'ya "doğal bir benzerlikleri" bulunmalıydı ve Missa ayinini bir kadının yönetmesi durumunda "papazda İsa'nın imgesini görmek güç olacaktır."[16]

laması, kilisede yüzünü örtmesi ve kozmetikten –Hieronymus'un deyişiyle, "bu şehvet lapaları"– her zaman kaçınması gerektiği konusunda kararlıydılar. Hieronymus sözlerine şöyle devam ediyordu: "Yakarırken yaratıcısının tanıyamayacağı bir yüzü kaldıran [kadın] Göklerden ne bekleyebilir?"[18] Bu, temizliğin dindarlık anlamına gelmesi demek değildi. Baştan çıkarıcı her kadın, erkeğin kurtuluşunun önünde bir engeldi. Tertullianus, "Doğal güzellik bile," diye yazmıştı, "gizleme ve ihmal yoluyla yok edilmelidir; zira, kendisine bakanlar için bir tehlikedir."[19]

Hıristiyanlığın kadınlara sunduğuysa, ruhani eşitlikti; alandan çok, verene yararlı olacak bir hediye. Kilise kadına önemli bir yeni inançlı muamelesi yaparak kamusal alanda hayır ve misyonerlik işlerinde kullanabiliyor, ama bir taraftan da kararlılıkla, (özel alanda) onu olduğu yerde tutuyordu. Kadınların tecrit edilmesi nedeniyle kadının çobanlık rolünün büyük önem taşıdığı ve dulların, bakirelerin ve kadın diyakozların hiyerarşi içerisinde özel yerlere sahip oldukları doğu Kilise'sinde bile komünyon yönetmeleri, vaftiz etmeleri, kilisede yüksek sesle ders ya da vaaz vermeleri, altara yaklaşmaları ya da takdis sözcükleri söylemeleri yasaktı. İskenderiyeli Clemens kadının her alanda erkeğin eşiti, ama erkeğin her zaman neredeyse her şeyde kadından daha iyi olduğunu söyleyerek, erken dönem Kilise'nin tutumunu, bilmeden de olsa, gayet iyi şekilde özetlemişti.[20]

Ama her şeyde değil. Kadının devlet için her zaman olduğu gibi Kilise için de her zamanki kadar değerli olduğu alan, siyasi evlilikler konusuydu. Kilise, iyi ailelerden gelen kadınları, Frank ve Sakson önderlerle evlenip kocalarının din değiştirmelerini sağlamaları için yaban ellere yollamaktan hiç çekinmedi. İ.S. 496'da Burgonyalı Clotilde Frankların kralı Clovis'in din değiştirmesini sağlaması için kuzeye yollandı ve ikisinin torunu olan Bertha da zamanı geldiğinde, Kent kralı Ethelbert'le evlenmek üzere İngiltere'ye yelken açtı.

Yüzyıllar geçtikçe, evlilik çağındaki Hıristiyan prensesler –başta Merovenjlerden ve Karolenjlerden gelenler olmak üzere, bazıları son derece güçlü kişiliklere sahip kadınlardı– kocaları için daha da uzaklara gitmek zorunda kaldılar. Bunun tek nedeni, din değiştirmemiş olanların sayılarının sürekli azalması değildi; İmparator İustinianos, beşinci göbekten akrabalara kadar evliliğin ensest olduğuna hükmetmişti. 500 yıl sonra VII. Gregorius bunu yedinci göbeğe yükseltecekti. Beşinci ya da yedinci göbekten kuzenden daha yakın bir akrabayla evlenmenin yasaklanması, İrlanda'dan Kudüs'e, Kastilya'dan Novgorod'a uzanan bir kraliyet evlilikleri ağı yarattı.

ETİN GÜNAHLARI

Her bireyin diğerleriyle bir şekilde akraba olduğu köyün kısıtlı, yerel dünyasında böyle bir yasağın uygulanması imkansız olurdu ve bölge papazları da, herhalde, buna hiç kalkışmadılar. Hatta, olasılıkla, çoğu Kilise bildirisi gibi bu yasak da köye son derece seçici bir temelde ulaştı. Yarı okuryazar rahibin kefaret listesi yardımıyla kendi günah ve kefaret kılavuzunu hazırlaması, çok çeşitli günahlarla tek başına baş etmesi ve bölge kiliselerini bir tür ruhani sirk yargıcı gibi dolaşan genel kefaret sorumlusuna ya da piskoposa bunlar arasından yalnızca en zorlu ya da en önemli olanları iletmesi bekleniyordu. Rahibin kendi "genel ilkeler" düşüncesine çok fazla yaslanmasında şaşılacak bir şey yoktu. Ve cinsellik söz konusu olduğunda da genel ilke, yalnızca evlilik içi seksin ve çocuk yapma amacıyla kabul edilebileceği yönündeydi.

Kilise'nin üreme amaçlı cinsellik vurgusunun erken ortaçağ döneminde Avrupa'da nüfus rakamlarını ne derece etkilediğini saptamak olanaksız ve her zaman da öyle kalacak. Öncelikle, akademisyenler üçüncü yüzyıl sonu ila yedinci yüzyıl başı arasındaki genel dalgalanmaları hâlâ saptayamıyorlar. Arka arkaya gelen veba dalgaları (toplam, on beş), 541-544'te, dönemin tarihçilerinden Euagrios'a göre 300,000 kurban (nüfusun üçte biri ila yarısı arasında bir oran) aldığı Bizans'tan başlayıp, sonunda 200 yıl sonra sona erene dek yavaş yavaş batıya ilerleyerek, tüm kıtayı sarstı. 570 civarında da, tüm kıta Avrupa'sını sarsan şiddetli bir çiçek salgını yaşandı. Günümüz tahminlerinde, İ.S. 200 yılında 36 milyon düzeyinde olan Avrupa nüfusu 600 yılında yalnızca 26 milyon olarak gösteriliyor.[21] Hıristiyanların olasılıkla Yahudilerden ya da Müslümanlardan daha fazla etkilendiğini belirtmekte yarar var; hijyen dinlerinin bir parçası değildi. Hieronymus'un da belirttiği gibi, İsa'da yıkanan kişinin başka bir temizlenmeye ihtiyacı yoktu.[22] Ruhani temizlik de, herhalde, vebayı yayan pirelere karşı fazla bir koruma sağlayamamıştı.

Hıristiyanlık kilisesinin kalbi olan güney Avrupa'yı kuzeye oranla daha ciddi düzeyde sarsan vebanın yarattığı tahribatın, Kilise'nin doğurganlık konusunda olumsuz etki yaratabilecek tüm uygulamalara karşı genel muhalefetinin ve cinsellik ve üreme konusundaki tutumunun berraklaşmasına katkıda bulunmuş olması mümkün görünüyor. Bunun nüfus rakamlarını etkileyip etkilemediğiyse hâlâ tartışmalı bir konu. Rakamlar yeniden hızla yükselmeye başladığında, bu yükseliş kuzeyde görülecekti ve kaynağı olasılıkla, rahiplerin nasihatlerinden çok, tarım ve beslenme alanlarındaki atılımlardı.[23] Kilise'nin ahlak görüşü evli çiftlerin doğurup yetiştirdikleri çocuk

sayısını artırmış olabilir, ama en azından birkaç yüzyıl boyunca, herhalde, gayri meşru doğum oranında keskin bir düşüşe de yol açmıştı. Günümüzde Kilise'nin hükümlerine çoğunlukla kulak asılmasa da, özellikle erken ortaçağ döneminde son derece etkili oldukları ve karmaşık olmayan bir toplumda günlük yaşamın çoğu yönüne renk verebildikleri unutulmamalı. Küçük bölgesinde papazın gözünden pek az şey kaçardı; heteroseksüel, gebelik odaklı, karı-koca arasındaki ve erkeğin üstte olduğu seks hariç neredeyse her tür sekse kefaret getiren kefaret listelerinin gözünden kaçan da pek azdı. Ve bu tür seks bile, Büyük Perhiz sırasında yapılması durumunda, bir yıl oruç cezası getirirdi.*

Kefaret listelerinde Vatikan'ın onayı bulunmuyordu. Merkezi bir metin yazımının ürünü değil, cinsel tuhaflık konusunda yalnızca kuramsal düzeyde de olsa geniş çaplı bilgiye sahip görünen yazarların bölgesel derlemeleriydi. Ama bu listelerde çok sayıda günaha yer verilmesi, bir papazın görevinin normal seyri sırasında bunların hepsiyle sık sık (ya da bir kez olsun) karşılaştığı anlamına gelmiyordu. Bu bakımdan, beyan edecek bir şeyi bulunup bulunmadığı sorulduğunda bavulunda Colorado patatesböceği bulunduğunu itiraf edecek bir gezgin karşısında büyük bir şaşkınlığa sürüklenecek günümüz gümrük yetkilisinin konumunda olduğu söylenebilir.

Papazların çoğunun düzenli olarak ele almak zorunda oldukları günahlardan biri, istem dışı olması durumunda yalnızca yedi gün, elle yapılması durumundaysa 20 gün oruç tutulmasını gerektiren meni boşalmasıydı. Kilisede mastürbasyon yapan bir keşişin bile çoğunlukla en fazla 30 gün, piskoposunsa 50 gün oruç tutmaları gerekirdi. Farkı yaratan, bunun tek başına gerçekleştirilen bir eylem olmasıydı. Kilise'nin, temelde bunun ortaklaşa yapılan bir versiyonu olan geri çekilme konusundaki görüşüyse çok daha katıydı.

En önemli cinsel günah, gebeliğin önlenmesiydi. Altıncı ila dokuzuncu yüzyıllardan günümüze kalmış kefaret listelerini incelemiş olan Amerikalı bir akademisyen, biri hariç tümünde bunun çok ciddi bulunduğunu görmüştür; özellikle de, "kısırlığa yol açan zehirler", anal ilişki ya da oral ilişki (*seminem in ore*, "ağızda meni") söz konusu olduğunda. Bunlar neredeyse cinayet kadar büyük suçlardı ve kefaret süreleri üç ila 15 yıl arasında değişiyordu. Görünüşe bakılırsa, fazladan boğazları "doyurmanın

* Teologlar (hepsi bekâr mı acaba?) ilişki konusunda tek bir "doğal" pozisyon tanımaktaydılar. Diğer pozisyonlarsa, erkekle dişinin doğalarını tersyüz ettiklerinden ya da gebe kalmayı önlediklerinden kuşkulanıldığından ve, dolayısıyla, evliliğin doğasına ters olduklarından, insanı hayvana benzettikleri için, "gayri tabii" idiler.

güçlüğü karşısında bu yola başvuran yoksul küçük bir kadın"ın daha hafif bir ceza alması olasıydı; "bir zina suçunu gizlemeyi amaçlayan" kadınsa daha ağır bir cezaya çarptırılabilirdi.[24] Cezası iki ila on yıl arasında değişen geri çekilme için de benzer bir ayrım getirilmişti. Anlaşılan, uzun süreli cezalar genellikle şu ya da bu tür bir oruçtan oluşmaktaydı – (ekmek ve su hariç) yiyecek ve içecekten, seksten ya da zevk düşkünlüğü olarak yorumlanabilecek şeylerden uzak durmak. On birinci yüzyılda uygulamaya giren bir diğer seçenek (keşişler için) kendi kendini kırbaçlama ve laikler için de, bölge papazı tarafından kırbaçlanmaktı; bir diğer kategoride de kefaret mezmurlarının okunması gerekiyordu. İstemeden de olsa gece boşalması yaşayan erkeğin hemen kalkıp yedi mezmur ve sabah da ayrıca otuz mezmur daha okuması beklenirdi.

Gebelikten sonraki kırk gün içerisinde (ceninin insan ruhu kazanmasından önce) yapılan kürtaj, olasılıkla kürtaj genellikle beraberinde kendi acılarını ve cezalarını da getirdiğinden, gebeliğin önlenmesine oranla biraz daha hafif bir günahtı. Aziz Hieronymus'un hiç de azizlere yakışmayan bir zehirle vurguladığı gibi, kürtaj amacıyla iksir içen hafif kadınlar kimi zaman ölüyor ve cehenneme gidiyorlardı: "...üç kez katil olarak: intihar ettikleri için, gökler damadı İsa'ya karşı zina suçunu işledikleri için ve kendi doğmamış çocuklarının katilleri olarak."[25]

Kefaret listelerindeki ilginç bir ima da, evlilik içerisinde gebeliğin önlenmesinin büyük bir günah olmasına karşın, evlilik dışında belki de o kadar da büyük bir günah olarak görülmemesiydi. "Laik bir erkek kendini Tanrı'ya adamış bir bakireyi bozar ve kendi [*aynen*] şerefini yitirir ve bu kadından bir çocuğu olursa, üç yıl kefaret etsin...Ama çocuk olmaz, yine de bakireyi bozarsa, bir yıl kefaret edecektir."[26] Kısacası, ırza geçme ya da baştan çıkarma suçunu işleyen erkeğe bir tür gebelik önleme yöntemi kullanması (ve günah çıkarırken bu konuda çenesini tutması) tavsiye ediliyordu.[27]

Ama Kilise'nin gebeliğin önlenmesine karşı muhalefeti, bu tür yöntemlerin evlilik içerisinde kullanılmasını kösteklemekten öte, Aristoteles'in zamanından beri geliştirilmiş olan erken bilimsel yöntemler bilgisinin unutulmasına da yol açtı. [Okuryazarlık manastırların ayrıcalığı olduğundan, Kilise'nin onaylamadığı her şey kayıtlardan siliniyordu.] Sonuçta, kocasına ve papaza karşı çıkarak inisiyatifi kendi eline alan kadının geleneksel yöntemlere, "kocakarı" masallarına, muskalara ve yerel "bilge kadın"ın hazırladığı içeceklere başvurmaktan başka çaresi kalmadı. Bu durum yüzlerce yıl sürecekti. Günümüz akademisyenleri, gebeliğin önlenmesi konusu sonraki ortaçağ sahnesinde yeniden ortaya

çıktığında, konunun, kayıtlı tarihin en erken yıllarında olduğu gibi, tepeden tırnağa büyüye ve batıl inanca bulanmış olduğunu kaydetmişlerdir.

SODOM'UN GÜNAHI

Heteroseksüel günahkâr, gebeliğin önlenmesi gibi büyük bir günah konusunda bile toplumsal anlayış talep edebilirken, eşcinselin böyle bir olanağı bulunmamaktaydı. Eşcinsel erkeğin suçu (Kilise kadın eşcinsellerle pek ender olarak ilgilenmekteydi) kaygan bir ölçek üzerinden değerlendirilirdi. Önemsiz bir öpüşme günahı mı? Yoksa, tam bir sodomi, Papa III. Gregorius'un deyişiyle, "Tanrı gözünde, uygulayıcılarının yaşadıkları kentlerin ateş ve kükürtle yok edilmeye mahkûm edilmelerine yol açacak denli iğrenç bir günah" mı?[28]

Sodom kenti sakinleri bu sözlerinden ötürü ona dava açabilirlerdi.* Kitabı Mukaddes'te bu konu hakkında söylenen tek şey (Tekvin 19, 4-11), burada işlenen kötülükleri soruşturmak üzere Tanrı'nın iki melek gönderdiğiydi; Lût onlara bir geceliğine misafirperverlik teklif etmiş, ama kentin tüm erkekleri evi sararak şöyle bağırmışlardı: "Bu gece senin yanına giren o adamlar nerede? Onları bize çıkar, ve onları bilelim."

"Bu gece gelen o gizemli yabancılar nerede? Getir de onlara bir bakalım" mı demek istemişlerdi? Yoksa, "Getir de, ırzlarına geçelim" mi? Olasılık yasaları bir yana bırakılırsa, yanıt, "bilmek" anlamında kullanılan *yadha* sözcüğünde saklı. Üç günümüz akademisyeninin titiz araştırmalarına göre, bu sözcük Eski Ahit'te 943 kez geçmekte, ama yalnızca 15 kez cinsel bağlamda kullanılmaktadır. Kuşku götürür Sodom hikayesi ve Hâkimler'deki bir pasaj (19, 22) hariç, diğer tüm kullanımlarda yalnızca "onlarla tanışmak" anlamına gelmektedir.[30]

Sodom'un adı başlangıçta, Yahudilerin özellikle iyi tanıdıkları ya da özellikle rahatsız oldukları bazı günahlar –gurur, zina, misafirperverliğin istismar edilmesi ve dinden uzak bir ruh– için bir portmanto sözcük olarak görüldü. Ama İ.Ö. ikinci yüzyıla gelindiğinde, serbest yaşamlar sürüp rasgele cinsel ilişkilerde bulunan Yunanlılar Yahudilerce kınanır olmuşlardı ve Filistin Pseudepigrapha'sı gibi kaynaklarda Sodom'a yapılan göndermelerde ilk kez "zina"dan ve "mundarlık"tan söz edilir oldu. Eşcinselliğin Roma'daki yaygınlığı ve oğlancılığın da Akdeniz çevresin-

* İtalya'nın Torino merkezli "gay" özgürlük grubu Fuori'nin dört liderinin, 1976'da, eşcinselliği "utanç verici," "rezil" ve "korkunç" olarak tanımlamasının kişisel onurlarını zedelediğini iddia ederek Papa VI. Paulus'u dava etmeleri gibi.[29]

deki Helenleşmiş kentlerde hiç de bilinmedik bir şey olmaması karşısında, konu bu şekilde sonsuza dek belirlenmiş oldu.

İ.S. birinci yüzyılda İskenderiyeli Philon, Sodom hikayesini açıkça, eşcinsellik bağlamında yorumladı. O günahkâr yerin neye benzediğini tam olarak biliyordu ve kendi çağının İskenderiye'siyle benzerliği de, kuşkusuz, bir rastlantıdan ibaret değildi. "Sodomluların toprakları," diyordu, "sayısız kötülükle, özellikle de, oburluk ve iffetsizlikten doğan kötülüklerle kaynıyordu... [Sakinleri] doğa yasalarının boyunduruğunu attılar ve kendilerini sert içkilere ve leziz yiyeceklere ve yasak ilişki türlerine vurdular. Çılgınca kadın açlıkları içerisinde komşularının evliliklerini ihlal etmekle kalmadılar, aktif partnerin pasifle paylaştığı cinsellik doğasına saygı duymadan, erkekler erkeklerin üzerine tırmandı ve çocuk sahibi olmaya çalıştıklarında ancak kısır tohumlar üretebildikleri görüldü." Bu konudaki son sözü özellikle güzeldi. "Doğaları gereği erkek olanları kadın rolü oynamaya yavaş yavaş alıştırdıkça, bunlara, bir kadın hastalığının korkunç lanetini bulaştırdılar."[31]

Kilise Babaları Philon'un yorumunu benimsediler; bu yorumun, Philon tarafından böylesine yaratıcı bir şekle büründürülmeden önce de genel dolaşımda olması mümkündür. Ama yüzyıllar sonra Batılı kanun yapıcılar –belki masumiyetlerinden, belki de, anlayışla karşılanması gereken bir kafa karışıklığı nedeniyle– "sodomi" sözcüğünü yine daha geniş bir anlamda kullanmaya başlayarak, sözcüğü, "gayri tabii günah" olarak gördükleri her şeyi içeren bir kısaltma olarak gördüler. Günümüzde örneğin Virginia gibi eyaletlerde sodomi konusundaki kanunlarda özellikle eşcinsellik değil, ilgili kişilerin cinsiyetleri ne olursa olsun, anal ve oral ilişki de yasaklanmaktadır.

En azından İ.S. üçüncü yüzyıla dek imparatorluk Roma'sı, cumhuriyet döneminden kalmış olabilecek bazı muğlak yasalara karşın, yetişkinlerin eşcinselliğine karşı yasal önlemlere başvurmadı. Ordu genel olarak, yine bir doğu dini olan, ama güçlü eşcinsel tınıları bulunan Mitracılığı yeğlediğinden, Hıristiyanlığın devlet dini olmasından önce imparatorlar zor bir konumdaydılar. Eşcinselliğe karşı yasa çıkarmak, imparator yaratma ve imparatorları düşürme işini yapan kişileri düşman etmek anlamına gelecekti. Hıristiyanlığın yerleşmesinden sonra bile kanunlar neredeyse hiçbir zaman kararlılıkla uygulanmadı.

Ama Konstantinopolis'teki "yeni Roma"da İmparator Justinianos Roma hukukunu Hıristiyan ahlakıyla birleştirdi ve bir süreliğine, her ikisini de eski imparatorluğun büyük bölümünde dayatmayı başardı. Justinianos'a göre, küfür ve eşcinsellik aynı derecede kâfirlikti. Onun inancı-

na göre, "Bu tür suçlar yüzünden, kıtlıklar, depremler ve salgınlar yaşanıyor; bu sebepten, erkeklere, ruhlarını yitirmesinler diye, yukarıda zikredilen yasadışı eylemlerden kaçınmalarını nasihat ediyoruz...Kentin en tanınmış *praefectus*'una, bizce uyarıldıktan sonra da söz konusu kanunsuz ve dinsizce eylemlerde ısrar edenleri tutuklamasını ve bu tür günahkârca eylemler yüzünden kent ve devlet zarar görmesin diye bunlara en ağır cezaları vermesini emrediyoruz."[32] Tarih, İ.S. 538'di. Prokopios'a göre (ki kendisi de birkaç yıl sonra *praefectus*'luğa atanacaktı), cezalardan biri hadım edilme ve ardından, suçlunun halka teşhir edilmesiydi.[33]

İ.S. 541'de Konstantinopolis'te sonraki üç yıl içerisinde kent nüfusunun üçte birini katledecek olan büyük veba salgını başladığında, Justinianos'un sözcüklerinin dolaşıma girmiş olması pek mümkün görünmüyor. Hem imparatora hem de Kilise'ye göre bu, Justinianos'un değerlendirmesinin doğruluğunun kesin kanıtıydı. Veba sona erdiğinde yeni bir *novella* yayınlandı. "Her zaman Tanrı'nın şefkatine ve iyiliğine muhtaç olsak da, günahların çokluğuyla onu çeşitli yollardan öfkeye sürüklediğimiz şu zamanda ihtiyacımız daha da fazla... Tüm adice kaygı ve eylemlerden kaçınmalıyız – ve özellikle de...kimi erkeklerin başka erkeklerle adice eylemlere girişerek hürmetsizce ve dinsizce cüret ettikleri, erkeklerin kirletilmesinden." Sodom ve Gomorra'nın kutsal metinlerde anlatılan yıkılışı, Tanrı'nın "yasal düzenleme yoluyla bu tür talihsiz kaderden kaçınabiliriz" deme şekliydi.[34]

Anlamı kesin olmayan ve önce Yahudilerin Yunanlıların alışkanlıklarına karşı hoşnutsuzluklarıyla, sonra da Hıristiyanlığın "doğaya karşı günahlar"a karşı tiksintisiyle renklenen bir Kitabı Mukaddes öyküsü böylece, yavaş yavaş, eşcinseli devlete karşı bir tehdide dönüştürdü.

Eşcinsel farklı bir açıdan, Kilise'ye karşı da bir tehdit, Hıristiyan ahlakının ete ve kana bürünmüş reddedilişiydi. Dördüncü yüzyıl başında vaftizden ve hatta, günahlarından vazgeçene dek, din eğitiminden mahrum bırakılırdı.[35] Buna rağmen, Kilise'nin de gayet iyi bildiği gibi, kendi sınıfları içerisinde de eşcinseller bulunmaktaydı ve manastır yaşamının yayılmasıyla birlikte, kilise hukuku zaman zaman güçlü bir sarsıntı geçirmeye başladı. 567'de, İkinci Tours Konsili'nde, Benediktenlerin, bir yatakta asla iki keşişin birlikte uyumaması gerektiği yönündeki kurallarının benimsenmesine karar verildi ve yüzyıllar sonra rahibeler için de benzer bir kural getirildi. Üstelik, yatakhane lambaları bütün gece yanık tutulacaktı.[36] 693'te, Toledo Konsili, sodominin İspanya'da "yaygın" olduğunu belirterek şu hükme vardı: "...başka erkeklerle birlikte doğaya karşı bu adice suçu işleyen erkeklerden biri piskopos, rahip ya

da diyakozsa, tarikatının şerefi kendisinden alınacak ve lanetlenerek, sonsuza dek sürgün kalacaktır." Suç ortaklığının cezası da yüz kırbaç, kafanın tıraş edilmesi ve sürgündü. Kilise'in cezasına kral da, laik hadım edilme cezasını ekledi.[37]

Bu durumda bile, manastırların eşcinsellik yatağı oldukları yönünde pek az kanıt bulunmaktadır. Aksine, kilise kurallarının ve düzenlemelerinin genel eğilimi, din adamlarının heteroseksüelliklerinin eşcinsellikten çok daha büyük bir sorun olduğunu düşündürmekte.

Laikler konusunda ise, İ.S. 314'te Ankara Konsili'nde, üslubu pek de belirgin olmayan iki kanun yayınlanmıştı. Günümüz akademisyenleri bu kanunların yalnızca zoofillerle, "hayvanlarla cinsel ilişki suçunu işlemiş olanlar"la ilgili olduklarına inanmaktalar, ama erken Batı Kilisesi'nde aynı zamanda eşcinselleri de ele aldıklarına inanılırdı. Sonuçta, zoofiller için tasarlanmış olan cezalar Batı'da eşcinsel suçlulara karşı gösterilen muameleye temel alındı; Doğu'daysa Kilise, sodomiye zinayla aynı muameleyi göstermekteydi. Ceza, suçlunun yirmi yaşın altında ya da üstünde, evli ya da bekâr ve suçun alışkanlık haline gelmiş olup olmamasına göre değişiyordu. 50 yaşın üstünde ve evli olan sıradan bir suçlu, ölmek üzere olması hariç, Komünyon'dan mahrum bırakılmayı bekleyebilirdi.[38]

Kilise, nüfuz alanının genişlemesiyle ve bölgesel kilisede kolaylık olması için Hıristiyan ahlakına düzenleme getirme gereğini duymasıyla birlikte, daha hoşgörülü değil, ama biraz daha akılcı bir tutum benimsedi. Elinden gelse her tür eşcinsel eylemin ya da içgüdünün kökünü kuruturdu, ama eşcinselliğin heteroseksüellik kadar geniş bir ifade alanı bulduğunu, pasif bir durum olarak var olabileceğini ya da kendini güçlü bir düşkünlükle, yahut, fiziksel temas ya da tutkulu ilişki arzusuyla gösterebileceğini fark edebiliyordu. Temel tutumuna göre, Kilise bu konuda bir ayrım yapmamalıydı; eşcinsellik durumu kendi içerisinde mutlak bir günahsa, farklı yönlerini göreceli bir ölçek üzerinden değerlendirmek mümkün değildi.

Ama bunun yerine, doktrinsel duraksamayı merhametie yumuşatılmış adalet kuramıyla cilalamayı yeğledi. Sonuçta, tanımlanan cezalar aşırı derecede karmaşıklaştı. Tüm permutasyonlara yer verilmesi gerekiyordu. Suçlunun yaşı da önemliydi, mesleği de; keşiş, laiklere oranla daha sert muamele görüyordu. Suçun sıklığının, kapsamının ve suçlunun aktif ya da pasif bir rol üstlenmesinin de dikkate alınması gerekiyordu. Kimi varyantlar özellikle tiksindiriciydi. Yapay penis kullanan rahibeler ve ensest eşcinsel ilişkiler kuran biraderler aşırı derecede sert bir muamele görüyorlardı.

Kefaret listelerinde belirtilen kefaretlerde de belli bir tutarsızlık bulunması hiç de şaşırtıcı değil. Altıncı yüzyılda Gallerde eyleme geçen bir eşcinselin kefaret süresi üç yıldı; sekizinci yüzyıl başlarında Burgonya'daysa, on yıl. Oral ilişki söz konusu olduğunda, eşcinsel, nerede yaşadığına bağlı olarak, yedi yıl ila yaşam boyu arasında değişen cezalara çarptırılabilirdi.[39]

Yedinci yüzyılın, Frank kökenli Cummean Kefaret Kılavuzu'nun, erken ortaçağ döneminde papazların günah çıkarma sırasında kullandıkları kılavuzları yeterince temsil ettiği düşünülebilir. Kılavuzda eşcinsellik günahları aşağıdaki şekilde ele alınmıştır:

ÖPÜŞME *Yirmi yaş altındaki suçlular*

"Basit öpüşme." Altı özel oruç.

"Şehvetli öpüşme." Boşalma yoksa, sekiz özel oruç.

Öpüşme "boşalma ya da kucaklaşmayla birlikte." On özel oruç.

Yirmi yaş üstündeki suçlular

Bu durumda ayrım yapılmıyordu. Kefaret, ölçülü yaşam, yemeklerini (ekmek ve su) ayrı olarak yemek ve kiliseden mendi; kefaret süresi günah çıkarıcının kararına bağlıydı.

KARŞILIKLI MASTÜRBASYON *Yirmi yaş üstü erkekler*

Yirmi ila kırk gün arası kefaret.

İkinci suç için yüz gün.

Alışkanlık haline gelmişse, "ilgili kişiler ayrılacak ve bir yıl kefaret edeceklerdir."

UYLUK İÇİ TEMAS (penisin pasif partnerin uyluk arasına sokulması):

İki yıl kefaret.

Ya da, ilk suç için 100 gün, ikinci suç için bir yıl. (İlk kefaret yirmi yaş üstündekiler ve ikincisi yirmi yaş altındakiler; ya da, ilki din adamları ve ikincisi de sıradan kişiler için olabilir.)

FELLATIO (oral ilişki)

Dört yıl kefaret.

Alışkanlık haline getirmiş suçlular için, yedi yıl.

SODOMİ (anal ilişki)

Yedi yıl kefaret.

Altıncı yüzyıl ila on birinci yüzyıl başları arasında eşcinseller aslında, gebeliği önleyici yöntemler kullanan çiftlerden daha sert bir muamele görmediler.[40] Ama bundan sonra iklim değişmeye başladı. Din adamlarına bekârlık zorunluluğu getirilmesi, din adamları arasında eşcinselliğin yayılacağı ve onların da bu alışkanlığı laiklere bulaştıracakları yönündeki korkuları artırmış olabilir. On birinci yüzyılda Pietro Damiani, eşcinsel suçluların günahlarını, tam da bu günahı birlikte işledikleri kişilere çıkarttırmaları karşısında feryat ediyordu.[41] Ama kefaret sürelerinin artırılması yeterli değildi; hatta, kefaret süresi ne kadar uzunsa, ters tepmesi olasılığı o kadar fazlaydı. Kilise bunun yerine, kendisini özellikle rahatsız eden günahları bölge papazının yetkisi dahilinden çıkararak piskoposun ya da genel kefaret sorumlusunun yetki alanına devretti. 1300 yılında Fransa'da, "yirmi yaşın üstündeki bir erkeğin doğaya karşı işlediği tüm günahlar"ın piskoposa iletilmesi gerekiyordu; "doğaya karşı günahlar" tanımı içerisinde uyluk içi ilişki, fellatio, sodomi ve zoofili yer alıyordu. Kefaret sorumluları, 20 yaş altı erkekler tarafından işlenen aynı suçlarla, bunların kadınlar tarafından işlenmiş eşdeğerleriyle ve anlaşılan karşılıklı mastürbasyon anlamına gelen, "elle kirlenme"yle ilgileniyorlardı. Geriye kalanlarsa bölge papazına bırakılmıştı – 14 yaş altı erkek çocukların ve 25 yaş altı kadınların* eşcinsel eylemleri ve tek başına yapılan mastürbasyon.[42]

Kilise'nin eşcinsellere karşı tutumunun sertleşmesinden tek bir kişi sorumlu tutulacaksa, bu kişi, on üçüncü yüzyılın büyük filozof ve teologu Aziz Aquino'lu Tommaso olmalıdır. Augustinus'un Kilise Babalarının heteroseksüel ilişkiye karşı nefretlerine bir gerekçe kazandırması ve yalnızca üreme bağlamında kabul edilebilir ilan etmesi gibi, Aquino'lu Tommaso da geleneksel eşcinsellik korkularını, Sodom ve Gomorra'ya ateş ve taş yağmasına neden olan suç olarak kabul ettirdi; bunun için, her heteroseksüel erkeğin her zaman inanmış olduğu şeyi "kanıtlamıştı" – Tanrı'nın insan hakkındaki görüşü açısından gayri tabii olduğunu. Bunu kanıtlamak zor değildi; özellikle de, cinsel organların Yaradan tarafından özellikle üreme amacıyla yaratılmış olduğu ve meşru olarak ancak, bu olasılığı dışlamayacak şekilde kullanılabileceği yönündeki Augustinus önermesinden yola çıktığı göz önüne alınırsa. Dolayısıyla eşcinsellik tanım gereği (elbette, heteroseksüel anal ve oral ilişki ve, kuşkusuz,

* Kadınlar için getirilen yaş sınırlaması, ergenlikten on iki yıl sonrasına ve kadının beklenen ömrünün sona ermesinden beş yıl kadar öncesine denk geldiği göz önüne alındığında biraz tuhaf görünebilir, ama, herhalde, kadının olgunluğa 25 yaşında eriştiği yönündeki Roma görüşünün bir uzantısıydı.

zoofili gibi), Tanrı'nın kurduğu doğal düzenden bir sapma ve gayri tabii olmanın ötesinde, aynı Augustinus mantığıyla, şehvet dolu ve sapkıncaydı.*

Tek bir ahlaki modelin uyumuna kapılmış olan Aquino'lu Tommaso kendi çağında son derece etkiliydi ve sonraları da etkisi uzun zaman boyunca sürdü. Ama tek bir ahlaki modelin dezavantajı, içerisinde yer bulamayan her şeyin, bu modele dayalı toplumlarda da yer bulamamasıdır. Bir grup olarak eşcinseller on dördüncü yüzyıldan sonra, Batı Kilisesi ya da devletleri içinde ne bir sığınak bulabileceklerdi, ne de, hoşgörü.

HIRİSTİYANLIĞIN BAŞARISI

Cinsellik tarihi söz konusu olduğunda, erken dönem Hıristiyanlık kilisesi korkutucu bir sicile sahiptir. Diğer Batı toplumları zina (genellikle), gebeliğin önlenmesi (ender olarak), kürtaj (kimi zaman), eşcinsellik (kimi zaman), bebek katli (ender olarak), zoofili (kimi zaman) ve mastürbasyonu (asla) farklı derecelerde lanetlemişlerdi. Kilise ise hepsini yasakladı.

Diğer toplumlar evlilik içi cinsel ilişki konusunda uygun sıklıklar önermeye çalışmışlardır. Solon, "Ayda üç kez," diyordu. Yahudilerin *Mişna*'sı ise "İşsizler için her gün; işçiler için haftada üç kez, merkep sürücüleri için haftada bir kez." Kilise ise, amaç çocuk olmadıkça, asla, diyordu.

Diğer toplumlar seksi her pozisyonda bir zevk olarak görmüşlerdi. Kilise'ye göreyse cinsel zevk bir günahtı** ve ancak erkeğin üstte olduğu pozisyon kabul edilebilirdi.

* Günümüzde Katolik Kilisesi hâlâ Aquino'lu Tommaso'yu izlemekte; biraz duraksayarak da olsa, Protestan kiliseleri de. 1976 tarihli Cinsel Ahlakla İlgili Belli Sorular Hakkında Bildirge'yle Vatikan, Hıristiyanların "ahlak bilinci"ne, Kitabı Mukaddes öğretilerine ve "nesnel ahlaki düzen"e aykırı olan eşcinsel eylemler için hiçbir bahane olamayacağını yineledi. Kendisi de "eşcinsel yönelimli" bir Cizvit rahip iyimserlikle şu yanıtı verecekti: "...kilise, politikalarının yüz binlerce yaşam üzerindeki yıkıcı etkisinin farkına vardığında [yine bir yedi yüzyıldan sonra mı?] politikalarını değiştirmek zorunda kalacak." Ama İngiltere Kilisesi Genel Sinodu, eşcinselliğin "Hıristiyan idealinden uzak" olduğu yönündeki 1987 tarihli hükmüyle zayıflama belirtileri gösterse de, Musevilik Roma'yla aynı fikirdeydi. Başhaham, kesinlikle, "Bu tür eylemler," diyordu (9 Kasım 1987 tarihli *The Times*'ta) "günahtır."

** "Ölçüsüz bir aşkla coşarak arzusunu doyurmak için karısıyla sanki karısı değilmiş gibi şevkle, onunla cinsi münasebet kurmak istermiş gibi ilişkiye giren koca günah işlemektedir."[44]

Yeni hükümlerin sıradan insanların yaşamlarını nasıl etkilediğini bilmek olanaksız. Erken ortaçağ döneminden günümüze kalmış yegâne yazılı kaynaklar, Hıristiyan teolojisinden, devlet belgelerinden ve emlak envanterlerinden ibarettir. Ama rahibin cemaatinin zihinleri üzerindeki etkisinin giderek artması, hiç kuşkusuz, yaşam konusunda, coğrafi sınırları aşan, Hıristiyan toplumuna bir tür ulusötesi birlik kazandıran bir tutumun şekillenmesinde etkili olmuştur – hiç de sağlıklı olmayan bir utanç, korku ve ruhani yüceliş bileşimine dayalı bir birlik.

Batı dünyası "karanlık çağlar"dan çıktığında, günah, Hıristiyanlık ahlakında, daha dolaysız olduğundan, kurtuluştan bile daha önemli bir rol üstlenmişti. Ve bu ahlakın kapsadığı tüm günahlar arasında hiçbiri, seks günahları kadar yaygın olarak işlenmemekteydi. Bu nedenle, sözde erdenliği bile papaza ahlaki yetke kazandırmaya yetiyordu. Normal cinsel iştahlara sahip erkek ve kadınlar bilinçli ya da bilinçsiz olarak, suçluluk saplantısına kapılmaya başladılar. Seks tek günahlarıydı belki, ama, Kilise'nin gözünde, en büyük günahtı.

Neredeyse kaçınılmaz olarak, Hıristiyan günah *bilinci*, iyiliğe yöneltici bir güç olabilecekken, daha yararlı olabileceği alanlardan uzaklaştırılmıştı. Gizemli bir simya yoluyla, cinsel saflık diğer günahları siler olmuştu; öyle ki, sonraki ortaçağ ve Rönesans dönemlerinde Hıristiyanlık Kilisesi'nin en önemli özelliği haline gelecek olan ahlaki zulüm ve fiziksel barbarlık bile, seks ve sapkınlık günahlarıyla karşılaştırıldığında, neredeyse, günah gibi görünmüyordu.

Bu gerçekten de fevkalade bir başarıydı.

III

Ortaçağ'a Dek Asya ve Arap Dünyası

Batı'da olduğu gibi Asya'da da erkek egemendi. Erkek burada da doğurganlık meselesiyle meşguldü, ama yalnızca doğurganlığı kısıtlayabilecek cinsel uygulamaları kösteklemek yerine, geliştirebilecek olan uygulamaları aktif şekilde teşvik ediyordu. Cinsellik yaşam modelinin bir parçasıydı ve mükemmelleştirilmiş haliyle, ruhun gelişimine katkıda bulunmaktaydı. Çin'de Taoculuk ve Hindistan'da Tantra, büyük oranda, cinsel disiplinlere dayanıyordu. Hukuksal ve toplumsal açılardan kadınların Batı'ya oranla daha az baskı gördükleri söylenemezdi, ama uygulamada yaşamları çoğunlukla o kadar kısıtlı değildi. Çin ve Hindistan'da çokeşlilik hâkimdi; bin yılı aşkın bir süre boyunca haremleri tekeşli Batı'nın fantezilerini süsleyecek olan Araplarda da öyle. Yeni dinleri İslam'ın coşkusuyla Araplar erken ortaçağ döneminde tüm Akdeniz'e yayıldılar ve büyük Pers uygarlığına boyun eğdirdiler. Basit göçebeler olmaktan çıkıp, Batı dünyasının kültür aracıları oldular; sanatı, icatları ve teknikleri bilinen dünyanın bir ucundan diğer ucuna taşıdılar. Avrupa'ya bıraktıkları miras içerisinde, yalnızca saray aşkının trubadurlarını ve şairlerini değil, Batı'nın kadın imgesini de etkileyecek olan benzersiz "saf aşk" sistemleri de yer almaktaydı.

7 Çin

Erken dönem Hıristiyanlık Kilisesi'nin Babaları cinsel perhizi cennete giden tek garantili yol olarak gösterirlerken, dünyanın bir başka yerinde, en az onlar kadar dindar kişiler, bunun tam aksi yönde bir görüş benimsemişlerdi. Aralarından biri, "Erkek ne kadar çok kadınla ilişki kurarsa, bu eylemden o kadar çok fayda sağlar," derken, bir diğeri de, "En iyisi, bir gecede ondan fazla kadınla ilişki kurmasıdır," diye ekliyordu.[1] Tao'nun, yani, 2,000 yılı aşkın süre boyunca tüm Çin düşünce ve toplum yapısına nüfuz edecek olan "Yol"un, "Yüce Doğa Yolu"nun doktrinlerinden biri de buydu.

Çin'in tarihin en gelişmiş uygarlıklarından birini üzerine kurduğu fikirler, neredeyse diğer tüm halkların paleolitik çağdan paleolitik sonrası çağa giden uzun yolun bir yerlerinde terk ettikleri fikirlerdi. Bir tek Çinliler, doğayla eski Ben-Sen ilişkisinden vazgeçmeyi reddederek, insan imgeleminde yaratılmış tanrılara hiçbir şey borçlu olmayan bir dünya görüşü geliştirmeye başlamışlardı. Onlara göre varoluş, dinamik bir sürekli değişim hareketi, insanla hayvanın, otların, ağaçların, taşların, dağların, bulutların, yağmurun, rüzgârın, nehrin ve denizin ayrılmaz

şekilde birleştiği akışkan enerjinin uzay-zaman sürekliliği olarak ortaya çıkmıştı. Hiçbir şey *yoktu*, zira her şey olma süreci içerisindeydi. Bu cümlenin sonunu okuyan okur aslında, cümleyi okumaya başlamış olanla aynı okur değildir.

Soyuta eğilimli olmayanlar için Çin yaratılış kavramını tahayyül etmenin belki de en iyi yolu, atmosfer basıncı kanallarının sürekli değiştiği, hava akımlarının ilerlediği, çarpıştığı ve geri çekildiği, bulutların saçak-bulut demetçikleri içinde toplaştığı, ağır ağır ilerleyen kümebulutları kabarttığı ya da fırtına bulutları olarak yükseldiği bir tür çokboyutlu hava haritası olarak düşünmektir. Ve yolu Yüce Yol, yani, Tao olan ve *chi* –yaşamın özü, yaşam soluğu– olarak bilinen güç, bir dizi hayali dişli çarkından güç alırcasına, dalgalanan bir buhar izi gibi aralarında kıvrılır.

Çinli dünyayı algılama yolunun temel özelliği, hava haritasında da olduğu gibi, hareket, değişkenlik ve dalgalanmadır. Tüm öğeler sürekli bir ilerleyiş ya da gerileyiş içindedir. Biri ileri atıldığında diğeri geri çekilmelidir. Biri daraldığında diğer genişlemelidir. Kendisine tekabül eden bir *pasifi* bulunmayan hiçbir aktif, kendisini dengeleyen bir negatifi bulunmayan hiçbir pozitif yoktur.

Bu fikirler, İ.Ö. birinci binyıl ortalarına dek muğlak kaldı; anlaşılıyor, ama açıklanmıyorlardı. Sonra kehanet kılavuzu *I-ching* ("Değişimler Kitabı") pasif güce *yin* ve aktif güce de *yang* adını verdi ve birbirlerine geçerek Yüce Yol boyunca *chi*'yi nasıl ilerlettiklerini anlattı. "Bir *yin*'le bir *yang*'ın etkileşimine Tao ve bundan doğan sabit üretici sürece 'değişim' denir."[2]

Yol kavramı etrafında gelişen felsefeye Taoculuk denmekteydi ve taraftarları, katı bir yapılanma içindeki toplumların yapaylığına boyun eğmek yerine doğayla tam bir uyum içinde yaşamayı öğrenen insanın uzun yaşama ve mutluluğa, hatta, ölümsüzlüğe erişeceğine inanıyorlardı (ve hâlâ inanıyorlar). Bunun için her bireyin, kendi varlığı içerisinde, doğada *chi*'ye, yani, yaşam soluğuna enerji veren aynı uyumlu *yin* ve *yang* etkileşimine mümkün olduğunca erişmeyi ve tıpkı doğada birbirleriyle temas ederek ve birbirlerini özümseyerek güç kazanmaları gibi, iki unsuru da güçlendirmeyi öğrenmesi gerekiyordu.

Zıt olmakla birlikte birbirlerini tamamlayan *yin* ve *yang* güçleri pek çok doğal olguda gözlenebilirdi. Ay ve kış *yin*, güneş ve yazsa *yang*'dı. Cinsel paralellikler kurulmaya başlandığında, kadın –Batı'nın yanı sıra kimi zaman Çin'de de görülen yaygın bir yanlış anlamanın tersine– yalnızca saf *yin* değil, aynı zamanda, "küçük *yin*" ve erkek de aynı şekilde "küçük *yang*" olarak sınıflandırıldı. Bu, en edilgen kadında bile etkin bir

yang unsuru ve en etkin erkekte bile edilgen bir *yin* unsuru olduğu yönündeki fizyolojik gerçeğin tanınması demekti. Her iki cinsiyette de ikincil unsurun ana unsuru besleyip güçlendirdiği yönündeki bağlantılı inanç, cinsellik konusundaki Taocu ve hatta tüm Çin görüşlerinin gelişiminde temel bir rol oynayacaktı.

İnsanlığın doğal Yol'dan çıkmasına aklın ve iradenin kullanılması neden olduğundan, yola geri dönülmesini sağlayacak disiplinler mutlaka, bedensel disiplinler olacaktı. Bunlar arasında en önemlilerden biri, elbette, konuyla bağlantısı üstü kapalı bir sembolizme başvurulmadan da kolayca anlaşılabilecek olan cinsellikti. Paralellik etten kandan anlamıyla vajina ve penis üzerinden değil de, daha incelikli bir yaklaşımla, *yin* özü (kadının cinsel organlarını kayganlaştıran ıslaklık) ve *yang* özü (erkeğin menisi) üzerinden kurulduğunda bile, cinsel ilişkinin kozmik *yin* ve *yang* güçleri arasındaki etkileşimin insandaki eşdeğeri olduğunu anlamak için çok da fazla hayal gücüne gerek yoktu.

Taoculuğun cinsel disiplinlerinin anlaşılması kolay ve belli sınırlar dahilinde, uygulanması zevk vericiydi, ama diğer disiplinleri daha kararlı bir yaklaşım, bilinçli bir kendini adama gerektiriyordu. Bunun nedeni, kendi içlerinde gizemli olmaları değildi. Hatta, uzun ve sağlıklı bir yaşam için reçete yazmaları istenen günümüz doktorlarının temel Taocu programda itiraz edecek pek bir şey bulamayacakları söylenebilir –düzenli egzersiz, dengeli beslenme, iyi nefes kontrolü, güneş terapisi ve aktif bir cinsel yaşam–, ama listedeki son madde, yani, ölümsüzlük iksiri yerine onlar herhalde yirminci yüzyıldaki ardılını, yani, vitamin hapını yeğleyeceklerdir.* Ama bu tür bir programa *yin-yang* uyumunun gerektirimleri eklendiğinde, çoğu disiplin uygulanması ya da anlaşılması kolay olmaktan çıkıyordu.

Tüm Tao felsefesi daha çok erken bir aşamada çapraşıklaşmış, kehanet gizemleriyle ayrılmaz şekilde iç içe geçmişti; öyle ki, ilk ilkelerin ötesine geçmeyi ancak en kararlı öğrenciler umabilirlerdi. Asıl sorun, temel kavramın, içgüdü ya da sezgi yoluyla fazla zorluk çekilmeden anlaşılabilmekle birlikte, dil sınırına direnç göstermesiydi. Gerçek üstadlar dışında kalanlara sözcükler çoğunlukla saçma geliyordu. "Olmak Olmamak ve Olmamak da Olmaktır...Gerçek Boş ve Boş da Gerçektir..."[3] Kısmen bunun sonucu olarak, –anlamının akılcı zihnin süzgecinden geçirilmesine gerek olmayan– şemalar, kaligrafi, resim ve heykel, karakteris-

* Akıllıca bir yaklaşım. Eski iksirler ölümsüzlükten çok ölüm getirmekteydiler. Çok sayıda kraliyet mensubu ve üst düzey devlet görevlisi, çoğu kez, kuşun ve arsenik içeren iksirleri içtikten sonra, zamanından önce atalarının yanına gitmişlerdir.

tik birer felsefi-dini araç haline geldi. Rönesans döneminin Bakire ve Çocuk, Son Yemek ya da Çarmıha Geriliş resimlerinin tüm Hıristiyanlık inancının yalnızca bir parçasını tasvir etmelerine karşın, on üçüncü yüzyıldan, Sung hanedanı döneminden bir manzara resmi tüm felsefi *yin* ve *yang* uyumunu iletir. Aynı uyumun tam anlamıyla erotik cinsel ilişki tasvirleriyle de iletilebiliyor olması, sanatsal duyarlılığı düşük Taocu için fazladan bir ikramiyeydi.

Tao Üstadları sıradan insan için fazlasıyla yüce bir düzeyde yaşayıp düşünmekteydiler; tezleri de "ortalama" Çinli zihniyetine, günümüz teologlarının tezlerinin kiliseye ayda bir kez giden Batılıdan olduğu kadar uzaktı. Sonuçta, Taoculuğun karmaşık felsefesi, sıradan yaşam düzeyinde, inananların inanç uğruna akıldan vazgeçtikleri büyülü bir inanışa dönüştü. Ama tıpkı erken dönem Hıristiyanlık Kilisesi Babalarının tüm Batı dünyasının cinsellik konusundaki tutumunun şekillenmesinde etkili olmaları gibi, Taocu Üstadlar da Çinlilerin tutumlarının şekillenmesinde etkili oldular. Tıpkı erken ortaçağ döneminde bir Avrupalının nedenini anlamadan da olsa seksin günah, ama zaman zaman kabul edilebilir olduğunu bilmesi gibi, çağdaşı olan Çinli de, nedenini anlamadan da olsa, seksin kutsal bir görev, Yüce Yol'la, Tao'yla gerçek bir uyum içine girmek için sık sık ve titizlikle yerine getirilmesi gereken bir görev olduğunu bilirdi.

BULUTLAR VE YAĞMUR

Cinsel ilişki cennete giden anayollardan biri olduğuna göre, bu konuda sessiz kalmaya gerek yoktu. Çinlilerin kişisel konular hakkındaki normal ketumlukları konuyu çoğunlukla genel konuşmaların dışında bıraksa da, bunun tam tersi geçerliydi. Gerçi bu ketumluğun da fazla önemi yoktu; dünyanın bilinen en eski, en kapsamlı ve en ayrıntılı seks kılavuzlarını Çinliler yazmışlardı. Günümüzde bile çoğu Batılı bu kılavuzları pornografi olarak görecektir, ama pornografi bir kültürel şartlanma meselesidir. Çinlilere göre bunlar, okurlarını *yin-yang*, kadın-erkek uyumuna ulaşma yolunda eğitecek ciddi yapıtlardı. Kavramları Taocu ve Taoculuk da bir *yin* inancı, yani, sakin, esnek ve sezgisel olduğundan, erkek kadar kadını da hedef alıyorlardı ve hatta sık sık, düğünden önce geline verilirlerdi.

İlk Han hanedanı (İ.Ö. 206 – İ.S. 24) dönemi sırasında dolaşımda bulunan en önemli kitapların sıralandığı resmi kaynakçada bu tür sekiz kılavuza yer verilir; bunlardan biri dışında tümünde 20 ya da daha fazla bölüm bulunmaktadır. Metinlerinin günümüze özgün halleriyle ulaşa-

mamış olmasına karşın, akademisyenler yüzyıllar içerisinde tekrar tekrar yeniden yazıldıklarına, yeniden düzeltildiklerine, yeniden yayınlandıklarına inanırlar; öyle ki, yedinci yüzyıl Sui hanedanının kaynakçasında (konu hakkındaki on üç "Taocu klasik"le birlikte) sıralanan sekiz "yeni" Yatak Odası Sanatı kitabı, Han dönemindeki öncellerinden pek de farklı değildir. Sui kitapları da günümüze ulaşamamıştır, ama büyük bir kısmı, onuncu yüzyılda derlenmiş olan *I-shin-po* adlı bir Japon yapıtında korunmuştur. Japonlar yaklaşık olarak bu sıralarda Çin kültürünün etkisi altına girmiş ve kendi zengin, dünyevi, hoşgörülü uygarlıklarını benzer çizgiler uyarınca geliştirmeye başlamışlardı. Çinlilerin cinsel faaliyetlere karşı geleneksel takdirlerini Çin'de yok edilmesinden çok sonra bile onlar koruyacaklardı.

Çin kılavuzlarının çoğu altı bölüme ayrılmıştır. İlk olarak, cinsel ilişkinin kozmik önemi hakkında giriş niteliğinde yorumlar verilir; ardından, ön sevişme konusunda tavsiyeler gelir; sonra, onay gören teknik ve pozisyonlar da dahil olmak üzere, cinsel ilişki eylemi tanımlanır. İşin uygulama yönü ele alındıktan sonra sıra, seksin terapi değeri, doğru kadının nasıl seçileceği ve kadının hamilelik sırasında neler yapması gerektiği konularındaki bölümlere gelir. Son bölümde yararlı reçete ve talimatlara yer verilir. Tüm başarılı talimat kılavuzları gibi bu seks kılavuzları da, yalnızca dekoratif amaçlı olmakla kalmayıp yataktayken kolayca başvurulabilmeleri amaçlanmış olan resimlerle süslenmiştir.

Kızıl çiçek güzelliğini gösterdiğinde
Ve mest edici kokusunu saldığında,
Kadın gece senin yanındayken
Ve sen oynar ve ondan zevk alırken,
Resimleri göstererek, sıralamalarını izlersin,
Kadın kızarır ve mahcup görünürken
Ve cilveli cilveli itiraz ederken....[4]

Yin-yang uyumu tüm kılavuzların başlıca konusu ve cinsel ilişki de, ulaşılmasındaki ilk aşamaydı; bulutlar gökten düşen yağmurla buluşmak için sis halinde yükseldiğinde yeryüzüyle gökyüzünün birleşmelerinin insani yansıması olan cinsel ilişki. "Bulutlar ve yağmur" günümüzde de hâlâ, cinsel ilişki için kullanılan standart edebi terim, Taocu zamanların inançlarından çok daha eski doğa inançlarının bir yankısıdır.

Kadının *yin* özünün tükenmez olduğuna inanılırken, erkeğin *yang* özünün, yani, menisinin miktarının kısıtlı ve dolayısıyla, son derece de-

ğerli olduğuna inanılması belki de hiç yersiz değildi. Meninin niteliği büyük önem taşıyordu. Doğal tamamlayıcısı olan *yin* özüyle düzenli olarak beslenip güçlendirilebilirdi (ve uzmanlara göre, beslenip güçlendirilmeliydi). Bu, ilişki sırasında gerçekleşen bir süreçti.

Kılavuzlara göre ideal olan, erkeğin ilişkiyi mümkün olduğunca uzatmasıydı; kadının içinde ne kadar çok kalırsa, o kadar çok *yin* özü alabilirdi. Ayrıca, istisnasız olarak her seferinde kadını, özünün azami kudrete ulaşacağı orgazma eriştirebilmeliydi. Bir tek Çinlilerde kadının orgazmı erkek için, en az kadın için olduğu kadar önemliydi.

Ama önemli bir sınırlama da vardı. Erkek kendisi de doruğa erişerek derhal heba edecekse, *yang* özünün güçlendirilmesinin pek de anlamı yoktu.

Bundan kaçınmanın en temel yolu, (yedinci yüzyılda yaşamış bir hekim olduğuna inanılan) Üstad Tung-hsüan'ın söylediğine göre, şöyleydi: Son anda "erkek gözlerini kapatıp düşüncelerini yoğunlaştırır; dilini ağız tavanına bastırır, belini eğer, boynunu gerer. Burun deliklerini genişletip omuzlarını dikleştirir, ağzını kapatıp derin bir nefes alır. Bundan sonra [boşalmayacaktır ve] meni kendi başına içeri doğru yükselecektir."[5] Üstadın önerdiği aslında, birkaç saniyelik güçlü bir öz denetimdir.*

Çinliler bu duraksamalı ilişki (*coitus reservatus*) yöntemi kadar engellemeli ilişki (*coitus obstructus*) yöntemine de başvuruyorlardı. Yöntem, *Yeşim Odayla İlgili Önemli Konular*'da anlatılmıştı. "Cinsel eylem sırasında erkek boşalmak üzere olduğunu hissettiğinde hızla ve sertçe, sol elinin işaret ve orta parmaklarını kullanarak, testis torbasıyla anüs arasındaki noktaya baskı uygulamalı ve aynı anda, derin bir nefes alıp, nefesini tutmadan, dişlerini pek çok kez gıcırdatmalıdır. Böylece meni harekete geçer ama henüz boşalmaz; Yeşim Sap'tan** geri dönüp beyne girer."[7] Aslında bu yöntemin kuramdan farklı olarak uygulamadaki sonucu, meni

* 1976'da, Batı, Üstad Tung-hsüan'a yetişti. On yıl önce iki araştırmacı, Masters ve Johnson, erkekte orgazm ve boşalmanın iki ayrı fizyolojik süreç olduğunu ve ikincisi tarafından sona erdirilmesinden önce ilkinin zevkini pek çok kez yaşamanın mümkün olduğunu keşfetmişlerdi. 1976'da Kaliforniyalı seksolog Dr. Mina Robbins ikinci Uluslararası Seksoloji Konferansı'nda, erkeği boşalma anının yaklaştığı konusunda uyaracak ve böylece –hareketsiz kalıp yavaş ve düzenli soluklar alarak– boşalmayı geciktirmesini sağlayacak bir makinenin çok geçmeden yapılacağını bildirdi.

** "Yeşim Sap" Çinlilerin penis için kullandıkları pek çok sözcükten biri ve elbette yeşil yeşime değil, daha değerli olan krem rengi "beyaz" yeşime göndermeydi. Penisle eşanlamlı diğer sözcüklerse Kızıl Kuş, Mercan Sap, Semavi Ejderha Sütunu ve Şişen Mantar'dı. Kadının cinsel organlarıysa Açık Şakayık Çiçeği, Altın Lotus, Alıcı Vazo ya da Sülüğen (yahut Zincifre) Kapı olarak adlandırılırdı.

sıvısının penisten, sonradan idrarla atılacağı idrar kesesine yönlendirilmesiydi. Bir tür içeriye doğru geri çekilmeydi ve aynı gebeliği önleme etkisini gösteriyordu; hatta, sonraları Türkler, Ermeniler, Markiz adaları halkı ve John Humphrey Noyes'un Oneida, New York'ta kurduğu sofistike on dokuzuncu yüzyıl komünü tarafından doğum kontrolü amacıyla kullanılacaktı.

Duraksamalı ve engellemeli ilişkinin tüm erkeklerin düzenli olarak uygulamalarının beklenemeyeceği teknikler olduğunu gayet iyi bilen kılavuz yazarları ayrıca, erkeğin sistemine zarar vermeden ne kadar meni kaybetmeyi göze alabileceğini de belirtmişlerdi. *Yaşamı Beslemenin İlkeleri*'nde, genel bir kural olarak, deniyordu, "erkek baharda üç günde bir, yaz ve sonbahardaysa ayda iki kez boşalabilir. Kış aylarında ise menisini korumalı ve hiç boşalmamalıdır." Kış aylarında bir boşalmada kaybedilen *yang* enerjisi "bahardaki bir boşalmaya oranla yüz kat fazla" idi.[8]

Gizli Dersler'in okurlarına daha fazla ayrıntı lütfedilmişti. "15 yaşındaki güçlü yapılı erkekler günde iki kez meni boşaltmayı göze alabilirler; zayıflarsa günde bir kez ve yirmi yaşındaki erkekler için de aynısı geçerlidir. 30 yaşındaki güçlü yapılı erkekler günde bir kez, zayıflarsa iki günde bir boşalabilirler." 40, 50 ve 60 yaşlarında sıklık giderek azalıyor, üç günde birden yirmi günde bire iniyordu; 70 yaşındaki sağlam bir erkekse hâlâ, ayda bir kez boşalmayı göze alabilirdi. Ama "zayıflar bu yaşta daha fazla boşalmamalıdırlar."[9]

Yedinci yüzyılda yaşamış olan, büyük Taocu hekimlerden Sun Szu-mo bu tavsiyenin göz ardı edilmesinin tehlikeleri konusunda uyarıcı bir öykü anlatır. Söylediğine göre, yıllar önce 70 yaşının üstünde bir köylü ona danışmaya gelmiştir. "Dedi ki, 'Günlerdir *yang* özüm fazlasıyla bol; öyle ki, karımla gündüzleri bile ilişki kurmak ve her seferinde doruğa ulaşmak istiyorum. Bunun benim yaşımda iyi mi kötü mü olduğunu bilmiyorum!' Ona dedim ki, 'Ne talihsizlik! Kandile ne olur, bilmiyor musun? Tam sönmeden önce, fitilinin alevi önce hafifler, sonra aniden parlar. *Sonra* da söner...Senin için çok endişeleniyorum ve sana sadece, kendine çok iyi bakmanı tavsiye edebilirim.' Adam altı hafta sonra hastalanıp öldü." Sun bu vakayı kayıtlarına "gelecek kuşaklara bir uyarı" olarak geçirmiştir.[10]

Taocu felsefe temelde, erkeğin menisinin insani üreme özelliklerinden çok kozmik üreme özellikleriyle ilgilenmekteydi, ama çocuk yapma arzusunu da doğanın bir gerçeği olarak kabul ediyordu. Diğer her şeyde olduğu gibi bu konuda da uyulması gereken *yin-yang* kuralları bulunmaktaydı. Doğacak çocuğun güçlü ve sağlıklı doğması için babanın *yang* özünün kudretinin doruğunda olması, yani, son, kritik ilişkiye dek hiç

boşalmadan bir dizi cinsel birleşmeyle biriktirilmesi gerekiyordu. Hazırlayıcı *yin* besinin farklı kadınlardan gelmesi gerektiği tüm kılavuzlarda vurgulanmaktaydı. "Erkek ilişki kurduğu kadını sürekli değiştirmekten büyük fayda sağlar. En iyisi, bir gecede ondan fazla kadınla ilişki kurmasıdır." Bunun nedeni şöyleydi: "...her zaman tek ve aynı kadınla birleşirse, kadının yaşam özü zamanla zayıflar ve sonunda, erkeğe yarar sağlayamaz hale gelir. Üstelik, kadının kendisi de zayıf düşer."[11]

Hazırlayıcı partner seçiminde bazı ayrımlar yapılması gerekiyordu. Kızların güzel olmaları şart değildi, ama hoş, iyi yetiştirilmiş, ufak tefek, tombul, biçimli ve tercihen, olgunluğa yeni erişmek üzere olmalıydılar. "...Saçı dağınık ve yüzü kaba, boynu uzun ve Adem elması çıkık, dişleri şekilsiz ve sesi erkeksi" kadının *yin* özü erkeğin *yang* kudretini güçlendirmek yerine bozabilirdi.[12]

Yunanlılar ve Batı'nın gelecekteki pek çok kuşağı gibi Çinliler de, bir kadının gebe kalma olasılığının en yüksek olduğu zamanın âdetten sonraki ilk birkaç gün olduğuna inanıyorlardı. Üstad Tung-hsüan'ın söylediğine göre, "Eğer [erkek] kadınla sonraki ilk ya da üçüncü günde yatarsa, oğlu olur. Dördüncü ya da beşinci günde kız olur. Beşinci günden sonra girilen ilişkilerdeki tüm meni boşalmaları kişinin tohumlarını boş yere saçmasından başka bir şey değildir."[13]

Göklerin dostane olmadığı zamanlarda tohumun saçılması anlamsız olmaktan öte, aptalcaydı da. Gündüz ya da geceyarısı, gök gürültüsü, güneş tutulması, gökkuşağı sırasında ya da ayın büyüdüğü yahut küçüldüğü zamanlarda ana rahmine düşen çocukların kaderleri talihsiz olabilirdi. Babanın bu önemli olaydan hemen önce aşırı derecede içki içmek gibi anlayışla karşılanabilecek bir hata işlemesi bile, zavallı çocuğu sarayla, çıbanlarla ve yaralarla geçecek bir hayata mahkûm etmesi anlamına geliyordu.[14]

Herhalde en kendini adamış Taocu bile zaman zaman, bekârlığın çok daha kolay olacağını hissediyordu. Ama Çinliler için bu, kabul edilmesi olanaksız bir kaçış yoluydu: yakışıksız, erkeğin atalarına karşı görevine ihaneti ve doğanın ritmine aykırı. Taoculuğa göre, seksten yoksun kalmak erkeğin zihnini huzursuz eder ve ruhu da aynı şekilde zarar görürdü. Hekim Sun Szu-mo bilmeden de olsa, Aziz Paulus'la aynı görüşü paylaşıyordu: zihnin "her zaman huzurlu ve seks düşüncelerinden tamamen azade" olması mükemmel olurdu. "Ama 10,000 erkek arasında bunu başarabilecek belki bir tane bulunur."[15] Bekârlığa karşı bu ihtiyatlı bakış, her ikisi de cinsel dürtüyü lanetleyen Hıristiyanlığın ve Hinayana Budizminin Çin'de yayılmalarının önünde ciddi bir engel oluşturmuştur.

YEŞİM ODANIN SIRLARI

Kılavuzlar genel ilkelerden uygulamayla ilgili ayrıntılara –bedenin ve ruhun tüm "dermansızlığı"nın nedeni, "cinsel eylemin yanlış uygulanması"na atfedilirdi– doğru ilerlediklerinde, çömezin bilmesi gereken her şeyi titizlikle ele alırlardı; gerçi, Çinlilerin büyüye, kehanete ve simyaya dayanan ifadeleri ve şiir imgelemini fazlasıyla kullanma yönündeki edebi gelenekleri, bunların izlenmesini güçleştirmekteydi.*

Hem kadının hem de erkeğin arzulu olmalarının önemi hepsinde vurgulanır. "Erkek hareket eder ve kadın karşılık vermezse ya da kadın tahrik olur ama erkek ona uymazsa, cinsel eylem erkeği yaralamakla kalmayıp, kadına da zarar verir." İkisi de rahat ve istekliyseler, bir sonraki aşama, ön sevişmeydi. Kılavuzlarda bu konuya büyük ağırlık verilirdi; yalnızca getireceği cinsel zevkten ötürü değil, aynı zamanda, kadının *yin* özünü her iki partnere de fayda sağlayacak şekilde canlandırdığından.

Ovidius'un aynı konu hakkındaki yavan denemesinden son derece farklı olan *Ars Amatoria*'sında Üstad Tung-hsüan, ilk defa birlikte olunacak partnerle kullanılması gereken tekniklerle, sürekli bir ilişkiye uyarlanmış teknikler arasında ayrım yapmaya dikkat göstermişti. Bu, şefkatle, düşüncelilikle, keşifle ilgili bir konuydu; yumuşak okşamalarla, rahatlatıcı sözcüklerle ve nazik öpücüklerle. Sonraki Batılı gözlemciler Çinlilerin öpüşme fikri karşısında bile huzursuzluk duyduklarını ve öpüşmeyi bir tür yamyamlık olarak gördüklerini bildirmişlerdir, oysa bu bir yanlış anlamaydı; öpüşme tanım gereği yalnızca Yeşim Oda'nın mahrem dünyasına aitti ve başka bir yerde asla öpüşülmezdi. Bir erkeği halk içinde öpen kadın ucuz bir aşüfte gibi davranmış demekti.**

İlk kucaklaşmalarla "bin cazibe" açılır ve "yüz üzüntü" unutulurdu. Kadın Yeşim Sapı ovmaya başlar ve karşılığında o da sertleşirdi. Kadın da erkeğin yangının gücünü hissederek kendi dürtülerinin canlandığını

* Buna rağmen, (Çin'de seks konusunda yazan ilk ciddi Batılı yazar olan) Dr. Robert van Gulik, 1961 gibi yakın bir tarihte bile, kılavuzların uygulamaya yönelik kısımlarından yaptığı alıntıların yarıdan fazlasını İngilizce yerine Latince'ye çevirmeyi gerekli görmüştü. Ve kimi zaman acı sonuçlar oluşmuştu. Örneğin: Sarı İmparator dedi ki, '*Cum coitum perpetrate desideranti Caulis mihi jaspius surgere nolet, utrum sollicitare eum debeo an non?*' Kara Kız dedi ki, "Elbette hayır!"

** Bu, günümüzde de dünyanın bazı yerlerinde hâlâ görülen bir tutum. Mayıs 1974'te Kuveyt Ağır Ceza Mahkemesi, ikisi de 18 yaşın altında bulunan ve sokakta öpüşme uygunsuzluğuyla suçlanan bir kız ve erkekle ilgili davada, halk içinde öpüşmenin ceza gerektiren bir suç olduğuna hükmetti.

duyar ve Sülüğen Yarığı sanki gizli bir kaynaktan ıslanırdı. "Bu aşamaya ulaştıklarında birbirleriyle birleşmeye hazırdırlar."

Ama bunu hemen yapmamaları tavsiye edilirdi. Üstad kesin olarak, "nüfuzdan önce daha fazla oynaşma" tavsiye ederdi. Dediğine göre, sahibi kadını sevgiyle öper ya da bakışlarını bedeninde dolaştırır yahut Altın Yarığına bakarken Yeşim Sap da Sülüğen Kapısının değerli girişi üzerinde hafif hafif, tereddütle dolanmalıydı. Erkek kadının karnına ve göğüslerine dokunmalı, Mücevher Terasını okşamalıydı. Kadının arzusu artmaya başladığında erkek Kararlı Tepesini daha kararlı bir şekilde ileri geri hareket ettirmeye başlamalı, artık Altın Yarık ve Yeşim Damarlarla doğrudan temasa geçirmeli, Muayene Salonunun bir tarafından diğerine oynamalı ve nihayet, Mücevher Terası'nın bir tarafında durdurmalıydı. Sonra, Sülüğen Yarığı seller bastığında, Zinde Tepenin öne doğru atılma zamanı gelmiş demekti.*

"Yavaş bir hamle, oltaya yakalanmış sazanın hareketlerine benzemeli; hızlı bir hamleyse, kuşların rüzgara karşı uçuşlarına. Sokmak ve çekmek, yukarıdan aşağıya ve soldan sağa hareket etmek...bütün bu hareketler, doğru şekilde birleştirilmelidir." Erkek "cesur bir generalin düşman saflarını yarması gibi sağı ve solu pataklayabilir" ya da "kış uykusuna yatmak için deliğine giren yılan gibi, yavaşça hamle edebilir" yahut "fırtınaya meydan okuyan büyük bir yelken gibi, önce yükselip sonra aşağı dalabilir"di. Ve bu hareketlerin hepsi uygun zamanda yapılmalıydı. Erkek "kendi rahatlığı için her zaman inatla tek bir tarza sarılmamalıydı."[16]

Sürekli olarak tek bir gecede on ya da daha fazla cinsel birleşmeye katlanan erkek, elbette, bunu (en azından) sıkıcı bulmaya başlama tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Kılavuzlarda çeşitli olası pozisyonlar verilerek bu soruna karşı önlem getirilmeye çalışılır. Üstad Tung-hsüan, aslında, yalnızca otuz temel pozisyon olduğunu söylüyor ve herkesin bildiğini varsayarak, ilk dördünü tanımlamaya bile gerek duymuyordu –Yakın Birleşme, Sıkı Bağlılık, Solungaçların Teşhiri ve Tekboynuzlunun Boynuzu. Diğer pozisyonların adları son derece şairane ve tarifleri de genellikle, akrobatikti. Sarmal Ejderha pozisyonu ve Mandarin Ördekleri vardı; Sunak yanındaki Bambular ve tutunan Ağustos böceği; Sülüğen Yarıkta oynaşan Anka Kuşu ve Sıçrayan Yaban Atları. Tavuğunu tutan Anka Kuşu küçük bir şaka gibiydi; giriştikleri faaliyetten çok, katılımcıları anlatmaktaydı: uzun boylu, tombul bir kadın ve ufak tefek bir erkek.[17] Po-

* Kararlı Tepe ve Zinde Tepe = dikleşmiş penis. Mücevher Terası = klitoris. Altın Yarık ve Yeşim Damarlar = vulvanın önü ve arkası. Muayene Salonu = vulva dudakları.

zisyonlardan bazılarının, cinsel zevk vermekle kalmayıp, özellikle de sihirli hamle sayısı kullanıldığında, çeşitli hastalıkları iyileştirecekleri yönünde güvence veriliyordu (örneğin, "yedi tür ağrı"). Dokuz özellikle güçlü bir *yang* sayısıydı ve karesi olan 81 de genellikle, "eksiksiz *yang*" olarak adlandırılırdı.[17]

Çinliler, tüm bu yaratıcılıklarına rağmen, tıpkı Avrupalı çağdaşları gibi, yatarak ve yüz yüze gerçekleştirilen, erkeğin üstte olduğu pozisyonu "doğal" ve en önemli pozisyon olarak görüyorlardı. Üstad, "Erkek ve kadın kozmik yönelimlerine göre hareket etmelidirler," diyordu. "Erkek yukarıdan itmeli ve kadın da aşağıdan almalıdır." Ve ikinci yüzyılın büyük simya (cinsel sembolizmle dolu bir alan) klasiği *Ts'an-t'ung-ch'i*'de vurgulandığı üzere, "Cinsel ilişki sırasında birleşmiş dişi ve erkek düşünüldüğünde...bu özel bir beceriyle yapılmaz ve kendilerine öğretilmiş değildir. Erkeğin yüzüstü, kadınınsa arkası üstü doğmasıyla karşılaştırılmalıdır. Kadınla erkek doğduklarında bu pozisyonları almakla kalmazlar; öldüklerinde de aynı pozisyonları aldıkları görülür. [Çinliler boğulmuş erkeklerin suda yüzüstü ve kadınlarınsa sırtüstü sürüklendiklerine inanırlardı.] Bu onlara öğretilmemiştir...Kökeni, özgün modeli belirleyen ilişkiye [ilişki sırasındaki temel pozisyona] dayanır."[18]

Yatak odasının sırlarını ifşa eden kılavuzlarda sadist ya da mazoşist olarak nitelenebilecek uygulamalara yer verilmemesi ilgi çekicidir. On yedinci yüzyıl sonlarında başlayan ve sekse karşı Püritenlerle aynı tutumun benimsendiği baskıcı Çing hanedanı dönemine dek bunlara, pek de saygın olmayan literatürde bile fazla yer verilmez. Yine neredeyse bu döneme dek yanal cinsel eylemlere akılcı bir şekilde, *yin-yang* değerlerine göre bakılırdı. Boşalma yoluyla *yang* özü yitirilmediği sürece anal ve oral ilişkiye izin verilir, ama erkeğin *yang*'ını pek de güçlendirmediklerine inanılırdı. Kadını hazırladığına ve aynı zamanda, erkek için *yin* özü ürettiğine inanıldığından, kadına oral seks yapılması onaylanırdı. *Yin* kaynakları tükenmez olan kadın söz konusu olduğunda kayıtsızlıkla karşılanan mastürbasyon, israfa yol açması nedeniyle, erkekte kınanırdı. Uyku sırasındaki boşalma özellikle sorun olarak görülürdü. Çinliler bunun genellikle, rüyasında kendisiyle ilişkiye girerek erkeğin *yang* özünü çalmak için güzel bir kadın kılığına bürünmüş olan bir tür "succubus"* yüzünden olduğuna inanırlardı.**

* Uyuyan erkeklerle cinsel ilişkiye girmeye çalışan dişi şeytan. (ç.n.)

** Erken ortaçağ döneminde Avrupa'da da buna benzer bir görüş benimsenmişti.

Çinliler, pek de saygın olmayan kimi imparatorlarını, salon duvarlarına erotik duvar resimleri yaptırdıkları için şiddetle eleştirirlerdi. (İ.Ö. ikinci yüzyılda bu uygulamayı başlatan Hsiao-çing erotik sanatın "mucidi" olarak görülürdü.) Birden fazla yedinci yüzyıl imparatorluk Yeşim Oda'sında yatağın etrafını sarmış olan aynalı paravanlar konusunda da şüpheliydiler. İlk kez ikinci yüzyıl sonlarına doğru görülen ve dördüncü yüzyıla gelindiğinde görece yaygınlaşmış olduğu anlaşılan kamusal törensel toplu seks konusundaysa belli bir sıkıntıları yoktu. Çin ekonomisinin ve toplumunun kriz içerisinde olduğu Han dönemi sonuna gelindiğinde, Taocu "kilise"nin başı olan Çang Çüeh, Han'ı devirip, Taocu bir imparatorluk kurmaya karar verdi. Bu hırslı plana, askerleri başlarına sarı eşarplar takan ve *shih tsui*, yani, "suçtan kurtulmak" amacıyla yeniay ve dolunay gecelerinde toplu seks yapan bir orduyla birlikte girişti. Sarı Sarıklılar ayaklanması kanlı yollarla bastırıldı, ama aynı mistisizm yüzyıllar içerisinde ve özellikle de, medyumların, sihirbazların ve büyücülerin geleneksel meskeni olan Şantung bölgesinde tekrar tekrar alevlenecekti. 1950 gibi ileri bir tarihte Komünist Çin'de bile, (*Kuang-ming-jih-pao* gazetesinin deyimiyle) "utanç verici derecede şehvet düşkünü önderleri"nin üyeleri ölümsüzlük ve hastalıktan kurtulma yolu olarak rasgele cinsel ilişkilere yönelttikleri gizli bir Taocu tarikat bulunmaktaydı.[19] Haberin gerçek ya da uydurma olması pek de önemli değil; asıl ilginç olan, Taoculuk, toplu seks ve ölümsüzlük arasındaki bağlantının bu kadar kolayca kabul edilebilmesi.

Rıza gösteren yetişkinler arasında eşcinsellik, Han döneminde ve sonradan tekrar Sung döneminde (İ.S. 960-1127) olduğu gibi, zaman zaman moda halini alır ve iki *yang* unsuru arasındaki yakın temas, *yang*'la *yin* arasındaki temas kadar besleyici olmamakla birlikte yıkıcı da olmadığından, fazla tepki yaratmazdı. Lezbiyenlikse, evin kadınlar bölümünde çok sayıda cariye ve eşin birlikte bulundurulmalarının doğal bir sonucu olarak görülerek, kayıtsızlıkla karşılanırdı – bir tür "harem etkisi". İsrafa yol açan bir uygulamaydı, ama yapay penisin aşırı derecede kullanıldığı durumlar hariç, tehlikeli değildi. Tüm kılavuzlarda bunların aşırı kullanımı konusunda uyarı bulunurdu; tahta ve fildişinden yapılmış girintili çıkıntılı bir sopa şeklinde olan ikili yapay penis kullanılması durumunda dokular hasar görebilirdi. "Erkek" partner yapay penisin bir ucunu kendi Sülüğen Yarığına sokar, ipek bağlarla orta kısmını beline bağlar ve diğer ucunu da Yeşim Sap gibi kullanırdı. Ortaçağ romanlarından birinde "Kanton kasığı"ndan söz edilir; görünüşe bakılırsa bu, sıcak suya sokulduğunda şişip sertleşerek mükemmel bir yapay penise dönüşen, *fallus şeklinde, filizli bir bitkiydi.*

Erkek eşcinselliği, İ.Ö. dördüncü yüzyılda yaşamış bir Wei Prensi'nin gözdesi olan Lung-yang-çün adlı bir erkekten dolayı *lung-yang* ya da yeninin üzerinde uyuyakalmış genç ve yakışıklı yatak arkadaşını rahatsız etmek yerine yenini kesen bir Han imparatoruyla ilgili bir hikayeden dolayı *tuan-hsiu*, yani, "kesik yen" olarak adlandırılırdı. Han imparatorlarının çoğu Yunan oğlancılığı anlamında eşcinseldiler; tamamen eşcinsel olmaktan çok, biseksüel. Çinliler sonraları biseksüelliğe kuşkuyla bakmaya başlayacaklardı. Ming döneminden (İ.S. 1368-1644) bir yazar, biseksüel babaların çocuklarının genellikle erdişi olduklarına inanıyordu. Söylediğine göre, biseksüelliğin son derece yaygın olduğu üçüncü yüzyıl sonlarında alışılmadık derecede çok erdişi çocuk doğmuştu.[20] Ve erdişiler, herkesin bildiği gibi, en kötü ve alçakça suçları işleyebilecek doğadışı canavarlardı.

KEL TAVUKLAR VE ÇINLAYAN TOPLAR

Çinliler afrodizyakları ilk kullananlar değillerdi, ama bunlara ihtiyaçları, hiç kuşkusuz, diğer çoğu halka göre daha fazlaydı ve arzu yaratma (ve yorgunluktan kurtulma) sorununa yaklaşımları daha bilinçli bir bilimsellik içermekteydi. Yunanlılar en güvenilir uyarıcılar arasında soğan, yumurta, bal, midye, yengeç ve salyangozu sayarken,[21] Çinliler *boschniakia glabra, schizandra sinensis, cuscuta japonica, polygala japonia, cridium japoniucum* gibi malzemeleri ilaçlara dikkatle karıştırır ve bunlara "kel tavuk ilacı" gibi renkli isimler verirlerdi. Bunun ardındaki öykü şöyleydi: Bu ilacı düzenli olarak kullanan bir devlet memuru 70 yaşından sonra üç oğul babası olmakla kalmayıp, karısından o kadar çok talepte bulunmuştu ki, kadın sonunda ne oturabilir ne de yatabilir hale gelmişti. Sonunda adam çok geç olmadan ilacı atmaya karar verdi – horoz tarafından yutulacağı avluya. Horoz hemen en yakındaki tavuğun üstüne tırmandı ve sonraki birkaç günü kesintisiz ilişki halinde geçirdi; bir yandan da sürekli olarak tavuğun kafasını gagalıyordu ve talihsiz hayvan sonunda tamamen kelleşti. Üstad Tung-hsüan kisvesine bürünen tarih bu renkli öykünün devamını anlatmaz, ama Üstad'ın söylediğine göre, "kel tavuk ilacı"nı 60 gün boyunca günde üç kez alan bir erkek kırk kadını kolayca tatmin edebilirdi.

Bileşenleri arasında öğütülmüş geyik boynuzu da bulunan "geyik boynuzu iksiri" kudreti artırmaktan çok iktidarsızlığı önlemek amacıyla tasarlanmıştı (gerçi, aynı zamanda yorgunluğa ve sırt ağrısına da iyi ge-

liyordu) ve Üstad, batılı kitaplarda yakın zamanlara dek pek az bahsedilen bir sorunun çözümü için tasarlanmış formüller de eklemişti: penisle vajina arasında uyumsuzluk. *Boschniakia glabra* ve deniz otu toz haline getirilir, elekten geçirilir ve ay ilk çıktığında öldürülmüş beyaz bir köpekten alınmış karaciğer özüyle karıştırılarak penise üç kez uygulanır, en sonunda da sabahleyin çekilmiş taze kuyu suyuyla yıkanarak temizlenirse, penisi sekiz santim uzatacağı kesindi.* Vajinanın küçülerek daralması için de benzer reçeteler verilmişti; ama Üstad bu küçültücü tozun fazla kullanılmamasını öğütlüyordu; aksi takdirde Sülüğen Yarık tamamen kapanabilirdi.[22]

Erken dönem afrodizyakların çoğunda kullanılan bileşenler zararsız görünmekte; hatta aralarından bazılarının protein içeriği yüksekti ve bu nedenle, normal öğünleri pirinç ve sebzeden oluşan kişilere yararlı gelmiş bile olabilirler. Kimileriyse, herhalde, fallik sembolizm nedeniyle eklenmişlerdi; örneğin *boschniakia glabra* görünüşü dikleşmiş penisi andıran bir mantardır. Ortaçağa gelindiğindeyse, Telini sineği gibi, kronik idrar yolu enfeksiyonuna yol açabilecek daha tehlikeli bileşenler kullanılmaya başlanmıştı.**

Erken dönem Çin afrodizyaklarında kullanılan ilaçların çoğu günümüzde de Çin ve Japon eczanelerinde bulunabilir; Avrupa'daki seks dükkanlarında da, Çin'de altı, belki daha da fazla yüzyıl önce moda olan mekanik aletlerin modern versiyonları satılmaktadır. Ming hanedanı döneminden kalma erotik romanlarda hem penis yüzüklerinden hem de "çınlayan toplar"dan (ya da "çaba çanları") söz edilir.

Penis yüzüğünde amaç, dikleşen Yeşim Sapın bu halde kalmasının sağlanmasıydı. Yeşimden ya da kimi zaman fildişinden yapılan yüzük (gerçi, yoksul sınıflar bir kumaş parçasıyla yetinmek zorundaydılar) Sap dibine takılır ve bacakların arasından geçirilip bele bağlanan ipek bir kordonla yerinde tutulurdu. Kimi yüzükler ince barölyef oymalarla süslen-

* Yalnızca sahibinin gözünde olsa da. Modern bilim, ister gevşek ister dikleşmiş halde olsun, penisi büyütmenin bir yolunu bulamamıştır. Günümüzde Batı Avrupa'da ortalama uzunluk 9.51 cm'dir. Ne yazık ki, yedinci yüzyıl Çin'i için benzer istatistikler bulunmamaktadır.

** Böyle bir konuda ahkâm kesmek hiç akıllıca olmasa da, en popüler "afrodizyaklar" bile (eğer varsa) başarılarını her zaman kimyadan çok inanca borçlu olmuşlardır. Kuşkonmaz, kabuklu deniz hayvanları, marul, istiridye – bunların cinsel arzuyu artırdıkları yönünde en ufak bir bilimsel kanıt bile bulunmamaktadır. Ve çoğu kişi bunu bilir. Ama umut tükenmez. 1988'de ABD'de, ilaç şirketi Eli Lilley'nin gerçekten işe yarayan bir afrodizyak keşfettiği açıklandığında, şirket hisselerinin değeri tek bir günde 2 milyon dolardan fazla artmıştı.[23]

mişti; burada, kuşkusuz, ilişki sırasında kadının Mücevher Terasının uyarılması gibi ikincil bir amaç bulunmaktaydı.

Japonca "çınlayan toplar" anlamındaki *rin-no-tama* adıyla bilinen araç da Çinlilerin bir zamanlar "Burma çanları" adını verdikleri aracın bir varyasyonudur; ama, herhalde, Fransız harfleri ne kadar Fransız'sa, bunlar da o kadar Burmalıydı. Başlangıçta, Çin'de olduğu kadar güneydoğu Asya'da da yaygın olarak kullanılmaktaydılar. İngiliz gezgin Ralph Fitch on altıncı yüzyıl sonunda Burma Şan Devletleri'nde bunların kullanıldığından bahseder. Söylediğine göre, erkekler, "edep yerlerine küçük yuvarlak top demetleri" takmaktaydılar. "Deriyi kesip bunları içine yerleştiriyorlardı." Aristokratların "küçük bir çan gibi" ses çıkaran "yaldızlı ve büyük maharetle yapılmış" gümüş topları vardı; yoksulların kullandıkları kurşun toplarsa "pek az" ses çıkarıyordu. Kral "bazen kendisininkini çıkarıp büyük bir armağan olarak soylularına verirdi." On iki yıldan az bir süre sonra, Floransalı tacir Francesco Carletti de bu kez Tayland'da bunlardan bahseder. Söylediğine göre, "Çıngıraklar fındık büyüklüğünde" ve şekilleri de yuvarlak ya da ovaldi. Penis derisi altına bunlardan iki ya da üç tane yerleştirildiğinde "herkesin tahmin edebileceği gibi, organı büyütüyorlardı". On beşinci yüzyıl başlarında Burma'yı ziyaret etmiş Venedikli bir soylu olan Niccolo dei Conti'nin söylediğine göre "bu çıngırakları satmaktan başka işi olmayan bazı yaşlı kadınlar" olduğunu da ekliyordu. Carletti bu çanların başlangıçtaki amacının, "erkeklerle bile, bedenin gayri meşru kısımlarında aşırı cinsel ilişkiyi önleyecek ve olanaksız hale getirecek" şekilde penisi büyütmek olduğunu düşünüyordu – kastettiği, herhalde, anal ilişkiydi. Finch ise biraz daha muğlak bir anlatımla, bunların, "geçmiş zamanlarda bütün bu ülkeler bu cürüme sayıları son derece az kalacak kadar dalmış olduklarından, erkekleri istismar etmemeleri için icat edilmiş" olduklarını iddia etmiştir. Ama iki yazar da, uygulamanın, kökeni ne olursa olsun, kadınların bunları son derece tahrik edici bulmaları nedeniyle sürdürüldüğünü eklemekteydiler.[24]

Kadınlar kendileri de "Burma Çanı" kullanıyorlardı; önceleri ilişkiden önce vajinaya yerleştirerek ve sonraları da, tek başlarına zevk yaşamak için. Bu durumda, birinin içinde bir damla cıva ve diğerinde de titreşen küçük bir metal dilin bulunduğu iki küçük gümüş küreye ihtiyaç vardı; bunlar, kalça ya da bacakların en hafif hareketiyle bile benzersiz bir erotik duygu yaratıyorlardı. Kadınların kullandığı *rin-no-tama* çanları Avrupa'da on sekizinci yüzyılda ve sonra da yirminci yüzyıl sonlarında moda oldu; ama günümüzdeki takımlarda iki değil, üç top bulunmaktadır ve üçüncüsünün içi boştur.

Çin'de mekanik cinsel tatmin araçları ancak, toplumun bin yılı aşkın bir süre boyunca büyük önem taşımış olan seks kılavuzlarına hoşgörüyle bakamayacak denli ölçülü olmaya başlamasından sonra icat edilmeye ya da benimsenmeye başlamıştır. Ayrıca, kılavuz kitaplarda öğretilen seks hem zaman hem de para gerektiriyordu ve dünyanın değişmesiyle birlikte ikisi de kıtlaşmıştı. Yaklaşık olarak 1600 yılına gelindiğinde kılavuzlardaki bilgiler unutulmuş ve başka seks talimatı yöntemlerine ihtiyaç doğmuştu.

Ming çağı bilgini Shen Te-fu'nun söylediğine göre, "neşeli Budalar salonunda, zengin süslere bürünmüş, cinsel organları birbirlerine girmiş halde [Budalardan biri kadındı] birbirlerine sarılmış Buda çiftleri" bulunmaktaydı. "Kimi heykellerin, hepsi açıkça görülebilen, hareketli cinsel organları var. Bir Prens evlendiğinde çift önce bu salona getirilir. Diz çöküp ibadet ettikten sonra hem gelinin hem de damadın, cinsel birleşme yöntemini sözcüklere gerek kalmadan öğrenmek için, heykellerin üreme organlarına parmaklarıyla dokunmaları gerekir...Bunun nedeni, böylesine saygıdeğer kişilerin çok çeşitli cinsel birleşme yöntemlerinden habersiz olabileceklerinden korkulmasıdır."[25]

İşte bu ironinin doruğuydu. Seksi onaylayan hiçbir erken dönem Taocu Üstad ve kesinlikle de, seksten feragat etmiş olan hiçbir erken dönem Budacı, günün birinde, Çinli kraliyet gelin ve damatlarına yaşamın gerçeklerinin mekanik bir model üzerinden öğretilmesinin gerekeceğini hayal edemezdi – bir Buda modeli üzerinden!

GİZEMLİ ODA

Çin toplumunun Taoculuğun ılımlı ve hoşgörülü felsefesine sonunda galip gelen iffet düşkünü unsuru, Konfüçyüsçü düşünceye dayanmaktaydı. İ.Ö. son iki yüzyıl sırasında güçlenmişti ve Taoculuğun karşı olduğu her şeyi temsil ediyordu – ayinler ve törenler, idari kontroller, yasacılık, sınıf ayrımı, otoriter yönetim, insan yapımı toplumsal kurumların tüm "yapaylıkları". Yol'un varış yeri sislerle sarılı olsa da, çıkış noktası akılcı, ruhanilikten uzak Konfüçyüsçülük durumuydu. Yine de, Taoculuk ve Konfüçyüsçülük birbirlerine tamamen zıt ideolojiler değillerdi; hatta, birlikte, Çin dünyasını aralarındaki *yin-yang* etkileşimi aracılığıyla hareket halinde tuttukları savunulabilir – Taoculuk, esnek ve sezgisel olan *yin* inancı, Konfüçyüsçülükse, zorlayıcı, uzlaşmaz, kesinlikle *yang*. Yirminci yüzyıl gibi ileri bir tarihe dek Çinliler ikisine de inandılar, kişisel

yaşamlarını Taoculuk uyarınca yaşarken, Konfüçyüsçülüğü de toplumun ve devletin gereksinimlerine fevkalade uygun bir inanç olarak gördüler.

Konfüçyüsçü devletin temel unsurlarından biri, geçmiş, şimdi ve geleceğin tıpkı Taocu yaradılış görüşünde olduğu gibi birlikte var oldukları bütünleşmiş, düzenli aileydi. Erkek, atalarıyla kendi oğulları arasında bir bağdan ibaretti; "evlat saygısı" yalnızca kendi babasına değil, geleceğin tamamen diğer dünyadaki refahlarının sürmesine bağlı olduğu sayısız geçmiş kuşağa karşı da göreviydi. Kadınlar kayıtsız şartsız aşağıydılar; ayrıca, Konfüçyüs'ün dediğine göre, "baş edilmeleri güç"tü. "Onlara dostça davranırsanız, kontrolden çıkarlar ve mesafenizi korursanız buna da içerlerler."[26] "Ataların" gereksinimlerini karşılayacak erkek çocukların yaratılması için biyolojik bir zorunluluktan başka bir şey değillerdi. Konfüçyüsçü oğul saplantısının (Batılı bakış açısına göre) tuhaf bir sonucu, bu aşırı derecede tutucu felsefe okulunun cinsel faaliyeti en cömert ölçekte teşvik etmeye hazır oluşu, kılavuzlardaki, boşalmadan önce *yin* özümsenişini azamiye çıkarma tavsiyelerini, sağlıklı oğullar elde etme yolu bu olduğu için, güvenle onaylamasıydı.

Seks kılavuzları, içerikleri ne denli felsefi olursa olsun, uygulama açısından büyük önem taşımaktaydılar; zira, karmaşık aile ilişkileri ağının temel öneme sahip bir telini oluşturuyorlardı. Kılavuzlar, oğul sahibi olma arzusu, çokeşlilik sistemi ve nüfusun cinsiyet ve sınıf rasyosu birbirlerine bağımlıydı.

Cömert Çin ölçeğiyle çokeşlilik, diğer çoğu toplumdaki çokeşlilikten farklıydı ve bir sistem olarak varlığını daha uzun süre korudu. Örneğin, Süleyman'ın çok sayıda karısı ve cariyesi vardı belki, ama tebaasının büyük bölümü tek bir eşe sahip olmayı bile şans olarak görmekteydi. Bilindiği kadarıyla, Çin köylüsü için de aynı durum geçerliydi. Ama Çin'de köylülerle kraliyet arasında alışılmadık derecede büyük bir orta sınıf, aile bilinci son derece gelişmiş bir orta sınıf bulunmaktaydı. Orta sınıftan sıradan bir aile reisinin üç ila on iki karısı ve cariyesi vardı; aşağı düzeyde soylulardaysa bu sayı otuz ya da üstüne çıkıyordu – yani, kılavuzlardaki, gecede on ayrı kadınla ilişki kurulması yönündeki ısrar, uygulanabilir olmaktan öte, stratejik açıdan zorunluydu da.

Her bir eşin ve cariyenin haklarına saygı gösterilmesi şarttı; zira, kadınlarını ekonomik açıdan olduğu kadar duygusal ve cinsel açıdan da tatmin etmek kocanın göreviydi. Konfüçyüsçü "Ayin Kitabı" *Li-ji*'de şöyle denir: "...cariye yaşlanmakta olsa bile, 50 yaşına ulaşmadıkça koca onunla beş günde bir ilişkiye girecektir."[27] Evin kadınlar bölümünün hararetli atmosferinde kayırmacılığın ev içi huzuru bozacağı düşünülüyordu ve bu

da erkeğin kariyerine zarar verebilirdi. Evini bile düzen içinde tutamayan kişiye resmi sorumluluk konumunda güvenilmesi pek de mümkün değildi.

Evlilikler geleneksel olarak aracılar sayesinde ayarlanırdı ve bir eş edinmek, modern çağlarda bir ev satın almaktan pek de farklı değildi. Aracı, mal tanımının doğruluğunu kontrol ederdi – bekâret bozulmamış, gizli bir yapısal zayıflık yok, kabul edilebilir ebeveynler; satış konusunda, özellikle de gelinle damadın uzaktan da olsa akraba olmaları gibi yasal ya da toplumsal bir sıkıntı yok (aynı soyada sahip olma "ensest"i bile evlilik olasılığını ortadan kaldırmaya yeterliydi), bölge için istenmedik imar planları yok (yani, işaretler olumlu) ve fiyat uygun.

Müzakereler tamamlandıktan sonra, damat, Çin'e özgü bilinmez bir nedenle beraberinde bir de kaz götürerek, gelinin anne-babasını ziyarete giderdi. Ziyaret sona erdiğinde gelin de onunla birlikte eve döner, düğün yemeği aynı gün verilir ve zifaf aynı gece, "gizemli oda"da, yani, gelin odasında gerçekleştirilirdi.

Evlilik töreni genellikle, erkeği yalnızca baş eşiyle değil, gelinin ikinci eşler olarak beraberinde getirdiği kız kardeşleri ve hizmetçileriyle de birleştirirdi. Bu uygulama kocanın hem zamandan hem de paradan tasarruf etmesini sağlar ve ayrıca, yeni dünyasıyla tek başına karşı karşıya gelmemesini sağlayarak, gelinin geçiş dönemini kolaylaştırırdı. Zaten yeterince sorunu vardı; artık bütünüyle kocasının ailesine aitti – ebeveynlerin, kız ve erkek kardeşlerin, amcaların, halaların hepsinin bir aile binalar topluluğu içinde kendi evlerine sahip oldukları geniş aile, düğününden sonraki sabaha dek tanıştırılmasına bile gerek görülmeyen bütünleşik bir topluluk. Aynı gün "ataların" ruhlarına tanıtılmak üzere atalar salonuna götürülür ve iki gün sonra, bir daha görmesinin beklenmediği ebeveynleriyle sonsuza dek vedalaşmak üzere evine giderdi. Ama deneme süresinin tamamlanıp Birinci Hanım olarak tam anlamıyla kabul edilmesi için üç ay daha geçmesi gerekirdi. Koca, çoğunlukla kısırlık ya da tedavisi mümkün olmayan hastalık gibi nedenlerden ötürü, baş karısını boşama hakkına sahipti, ama kısmen eşin ailesini gücendireceğinden, kısmen de evden ayrılan Birinci Eş haremin büyük bölümünü de beraberinde götüreceğinden, bu uygulamanın fazla yaygın olmadığı görülüyor. Erkeğin karısını boşaması, onunla aynı zamanda evlenmiş olan kız kardeşlerini ve refakatçilerini de boşaması anlamına gelmekteydi.

Batı'yla Doğu arasında evlilik sistemleri konusunda büyük farklar bulunmasına karşın, Çinli kocalar İbrani, Yunan ya da Romalı çağdaşlarıyla, özellikle de iyi bir eşin nasıl olması gerektiği konusunda pek çok

ortak yöne sahiptiler. Olağandışı derecede zeki ya da akıllı ya da güzel olmasına gerek yoktu; yeter ki "nazik ve ağırbaşlı, erden ve uslu" olsun, "dokuma ve eğirme üzerinde yoğunlaşmayı, şakadan ve kahkahadan kaçınmayı, konuklar için yemek ve şarap hazırlarken tertipli olmayı" kabul etsin. "Bayağı konuşmaları dinlememeli, yakışıksız şeylere de bakmamalıdır; evde kılıksız halde dolaşmamalı, ev dışında da aşırı boyanmamalıdır; kalabalığa karışmamalı, pencerelerden dışarıyı gözetlememelidir..."[28] Bu eş erdemleri katalogunda gerçekten ilgi çekici olan yegâne nokta, İbrani bir ilahi yazarının ya da Atinalı bir kadın düşmanının değil, Han hanedanının resmi tarihinin derlenmesinden kısmen sorumlu ve Çin'in ilk ve en büyük kadın bilginlerinden biri olan, iyi yetiştirilmiş ve son derece akıllı Pan Çao Hanım'ın elinden çıkmış olmasıdır.

Bilgin ve Konfüçyüsçü olan, ama (en azından bu sözcüğün günümüzdeki anlamıyla) feminist olmayan Pan Hanım, kızlara erkek çocuklarla aynı temel eğitimin verilmesi gerektiğine inanıyordu. Onun çağında (İ.S. 161 civarında, ileri bir yaşta ölmüştü) ve sonraki sekiz yüzyıldan fazla zaman boyunca saygın kadınlar, kendi kendilerini eğitecek iradeye ve fırsata sahip olmadıkça ya da Yunan *hetaira*'lar gibi okuryazarlığı mesleklerinin araçlarından biri olarak gören kibar fahişeler hariç, çoğunlukla kara cahildiler. Bu nedenle, evli kadının kaderine yas tutan şiirlerin çoğu erkeklerin kaleminden çıkmıştı.

Kadın doğmak ne de acı,
Böylesine aşağı başka ne olabilir!
...Evlenip gönderildiğinde kimse tek damla gözyaşı dökmez...
Kocasının aşkı Samanyolu kadar uzaktadır,
Yine de, kadın, güneşi izleyen ayçiçeği gibi izlemelidir onu.
Çok geçmeden kalpleri su ve ateş kadar uzak düşer,
Yanlış giden her şeyin suçlusu odur...[29]

Eşler temelde anne ve evin kâhyasıydılar; evin kadınlara ayrılmış bölümündeki hiyerarşi içinde her birinin kendi yeri ve kendi belirli günlük görevleri bulunmaktaydı. Boş zamanların çoğu ayna karşısında, saç tuvaletiyle ve makyajla uğraşarak geçerdi; diğer saatlerse, anlaşıldığı kadarıyla girilmesi yeterince kolay olan gayri meşru aşk ilişkileriyle doldurulurdu. Romalı kadın, Çinli kız kardeşinin günlük rutini içerisinde herhalde hiç yabancılık çekmezdi.

Kılavuzlardaki öğütlere rağmen, evin kadınlara ayrılmış bölümü, çoğunlukla, düş kırıklığına uğramış kadınlığın deposuydu ve yetişkin oğulla-

rın babalarının ikincil eşleri ya da cariyeleriyle maceralar yaşamaları görülmemiş bir şey değildi. Kadınlar genellikle kocalarıyla ancak yemeklerde ya da yatakta karşılaşırlar ve sohbetleri evle ilgili konularla sınırlı kalırdı. Konfüçyüs kocalarının ilgi alanlarını paylaşmaya çalışan kadınları hor görmekte ve tıpkı Romalılar gibi, kadınların kamu işlerine katılmalarının tüm kötülüklerin kaynağı olduğunu düşünmekteydi. Devlet adamı Yang Çen'in İ.S. ikinci yüzyılda söylediğine göre, "Kadınlara dış dünyayla temas gerektiren görevler verilirse, imparatorluk içinde karışıklık ve kargaşa yaratır, İmparatorluk Sarayına utanç getirirler...Kadınların devlet işlerine karışmalarına izin verilmemelidir."[30] Yang Çen yakınmakta pek de haksız değildi aslında; o dönemde imparatorluk sarayı sorumsuz bir saray kliği, Han hanedanının temellerini sarsmayı başaracak habis bir cariyeler ve hadımlar ittifakı tarafından yönetilmekte ya da kötü yönetilmekteydi.

Konfüçyüsçüler ayrıca, kocayla karısı ya da cariyesi arasındaki sıradan fiziksel temasa da tiksintiyle bakıyorlardı – anlaşılan, temelde, bu tür temaslar titiz çokeşli ilişki takvimini bozabilecek arzular uyandırabileceğinden. *Li-ji*'de, "Bir erkekle kadın birbirlerine doğrudan, elden ele bir şey vermemelidirler," denmekteydi. "Erkek bir şey verdiğinde kadın bunu bambu bir tepsiyle alır." Aynı çeşmeye ya da banyoya da gitmemeli, kıyafetlerini aynı rafa koymamalıydılar.[31]* Belki de aşırıya kaçmışlardı, ama Hıristiyanların cinsiyetler arasında her tür yakışıksız temas olasılığını ortadan kaldırmak amacıyla tasarladıkları kimi düzenlemelerden daha tuhaf bir aşırılık değildi bu. Örneğin, İ.S. 585'te ikinci Mâcon Konsili'nde, hiçbir erkek cesedinin, henüz çürümemiş bir kadın cesedinin yanına gömülmemesine hükmedilmişti.[32]

Başlangıçta kimileri Konfüçyüsçü tecrit kurallarına sağlıklı bir hor görüyle baktılar. Şair Szu-ma Hsiang-ju'nun da belirttiği gibi, kendisi çoğu sofu Konfüçyüsçüden daha erdemliydi; neredeyse her gün bir tahrikle karşılaşıp bununla baş ediyordu, Konfüşçyüsçü ise, tahrikle karşılaşması olasılığı bulunan her tür durumdan kaçmakla yetiniyordu.[33] Bu, kimi saygısız Hıristiyanların, aynı derecede haklı olarak, tüm iyi kadınların, erkeklerin ruhlarını tehlikeye atabilecekleri için, cazibelerini saklamaları gerektiğinde ısrar eden Kilise Babaları için de söyleyebileceği bir

Li-ji'den yaklaşık 2000 yıl sonra Amerikalı Shaker'lar da aynı görüşü benimsemişlerdi. Erkeklerle kadınlar ayrı yerlerde yemek yiyor, ayrı yerlerde ibadet ediyor ve hatta el sıkışmalarına bile izin verilmiyordu. Bu görüşü daha da ileriye taşıyıp seksi de yasaklamışlardı. Bunun nedeni mezhebin kurucusu olan "Lee Ana"nın düşünde Cennet Bahçesi'ne geri götürülerek, tüm bu belayı başlatmış olan, Adem'le Havva arasındaki ilişkiye tanık olmasıydı.

şeydi. Yine de, Konfüçyüsçü kurallar, günümüz insanlarına ne denli düzensiz ya da doğa dışı görünürse görünsün, bir erkeğin en aşağı düzeydeki cariyesine bile Batı'nın tekeşli toplumlarında ancak en yüksek sınıftan kadınların sahip olabildikleri bir insani onur kazandıracak bir ev içi resmiyet ve nezaket geleneği oluşturmayı sonunda başarmıştır.

Konfüçyüsçü devletin ataerkilliği aslında, eşleri, cariyeleri ya da dulları –bunlara kuşkulu bir yerindelikle, "ölümü bekleyen kişiler"* denirdi– sanıldığı kadar baskı altında tutmuyordu. Üçüncü yüzyılda yaşamış olan filozof Ko Hung tecrit kurallarını özetledikten sonra umutsuzca, kadınlarla kızların bunlara pek de kulak asmadıklarını kaydetmiştir. Bunun yerine, "pazaryerinde dolanmayı" yeğlemekteydiler. "Ziyaretlere, akrabalarını görmeye gidiyorlar ve buralara, her gece, yıldızların ışığında ya da yanlarına bir fener alarak gidiyorlar; yanlarında geniş maiyetlerini götürerek, sokağı ışığa boğuyorlar...hizmetçiler, ulaklar, kâtipler ve uşaklar...Bu kadınlar ayrıca, zevk amacıyla Budist tapınaklarına gidiyor, hayvan ve balık avlarını izliyor, tepelerde ve nehir kenarlarında piknik yapıyorlar. Hatta...perdeleri açılmış açık arabalarla yolculuk ediyor, geçtikleri her köyde ve kasabada duruyor, kadeh kaldırıyor, şarkı söylüyor ve yol boyunca müzik yapıyorlar." Ko Hung'un haşin bir yaklaşımla belirttiğine göre, edep kurallarına bu şekilde saygısızlık göstermek, ailenin çürümesine ve devletin çökmesine neden olmak demekti.[34]

YEŞİL KAMERİYEDEKİ KIZ

Çokeşliliğin serpildiği yerde fuhşa gerek kalmayacağı düşünülebilir. Ama bu hiç de doğru değildi. Özenli Çinli koca aslında, cinsel ilişki için değil, cinsel ilişkiden kaçmak için, sık sık fahişelere gitmekteydi. Özel bir işletme olan "yeşil kameriye" (ahşap işleri zenginlerin konaklarındaki gibi verniklenmiş yeşil renkte olduğundan bu ad veriliyordu) evin sorumluluk ve rekabetlerinden bir kaçış yoluydu; sükûnet ve rahatlama, iyi yemek ve içki, müzik, dans ve istenirse, bir gecelik misafirperverlik sunuyordu. Yalnızca seks hizmeti veren genelev, yoksulluğun ve sonuçta, tekeşliliğin hâkim olduğu bölgeler hariç, on dokuzuncu yüzyıla dek enderdi.

Yaklaşık olarak İ.Ö. ikinci yüzyıla dek hükümdarların ve üst düzey memurların dansçı kızlar ve müzisyenler grupları olurdu; bunlar efendilerinin, onların maiyetlerinin ve konuklarının aşk gezilerine katılır, kimi

* Günümüzde Japonca'da dul anlamına gelen *biboin* sözcüğü hâlâ bu anlamı taşır.

zaman da, ziyarete gelen seçkinlere satılır ya da hediye edilirlerdi. Bütün bir grup diplomatik rüşvet olarak bir hükümdarlık eyaletinden diğerine gönderilebilirdi ve bir örnekte, olumlu bir hüküm bekleyen davacı yargıca rüşvet olarak bu tür kızlardan oluşan bir trup önermişti. Ama Han döneminde, kısmen, kendi özel trupuna sahip olmaya mali gücü yetmeyen ya da cesaret edemeyen yeni tacir sınıfına hizmet vermek amacıyla, ilk halka açık genelevler açıldı ve Han imparatoru Wu ayrıca, ordu için "ordugâh izleyicileri" kurumunu oluşturdu – bu açıdan, tarihsel olarak zamanının biraz ilerisindeydi.

Diğer tüm toplumlarda da olduğu gibi, fiziksel cazibelerinden başka özellikleri bulunmayan kızlardan, müzik, dans ve edebiyatta yetenekli, özel yatak odaları ve salonları bulunan ve taliplerini istedikleri gibi seçip reddedebilen büyük kibar fahişelere dek, çeşitli fuhuş sınıfları bulunmaktaydı. Kızlar farklı arka planlardan geliyorlardı; genelev sahipleri bazılarını yoksul ailelerden satın alıyor, bazılarını kaçırıyorlardı ve bazıları da, saygın erkeklerin, gidecek başka yerleri olmadığı için bu işe girmiş olan, terk edilmiş cariyeleriydi. Genelev sahipleriyle kızlar arasında genellikle, sözleşmeye dayanan bir ilişki bulunmaktaydı. Genelev sahipleri meslek birliklerine üye oluyor, devlete vergi ödüyor ve karşılığında, sözleşme ihlali gibi konularda diğer ticari kurumlarla aynı resmi korumaya sahip oluyorlardı. Tescilli profesyoneller olmaları durumunda kızların da zalim genelev sahiplerini suçlamaları mümkündü. Sendikasız işgücünün müdahalesini iki taraf da onaylamıyordu.

Genelev binalarına giren kızların yetenekleri saptanıyor ve buna göre eğitiliyorlardı. Her fahişenin hedefi kendisini eşi ya da cariyesi yapacak seçkin bir müşteri tarafından satın alınmak olduğundan, kızlar istekle öğreniyorlardı. Sıradan bir kızın orta sınıftan bir erkeğin cariyeliğinden fazlasına erişmesi pek mümkün değildi, ama üst düzey bir kibar fahişe, pahalı olmakla birlikte, hırslı bir genç erkek için iyi bir yatırımdı. Bu kızlar, çoğunlukla, devletle ve iş dünyasıyla ilgili dedikoduları bilirlerdi ve kıza karşı babacan bir ilgisi bulunan eski bir düzenli müşterinin aynı ilgiyi kocasına da göstermesi de ender görülen bir durum değildi.

Yunan *hetaira*'lar gibi Çin'in kibar fahişeleri de kocaların karılarıyla asla konuşmadıkları, ama zeki bir kibar fahişeyle hevesle tartışacakları konular hakkında bilgi edinmeye istekliydiler. Edebiyat, felsefe, iş, siyaset – birinci binyıl sonuna dek, iyi yetiştirilmiş genç kadınların eğitimlerinde kesinlikle yer almayan tüm konular. Kızlar, çoğunlukla, Çin'in iki başkentinden biri olan Çang-an'da eğitim görmeye ve sınavlara girmeye gelmiş ve tüm zamanların öğrencileri gibi, kentin en gayri resmi

bölgesinin, genelevlerin çoğunun bulunduğu bohem "kuzey mahallesi"nin cazibesine kapılmış olan genç bilginlerden ders alırlardı.

Eğitimleri tamamlanan genelev kızları tam takdim edilebilir kıvama geliyorlar ve belki de bu nedenle, hareketleri kısıtlanıyordu. Genelev binalarından yalnızca dini şenliklere veya ("gizemli oda"da yeni geline yol göstermekle görevli olduklarında) evlilik törenlerine katılmak ya da ziyafetlerde misafirleri ağırlamak üzere ayrılmalarına izin veriliyordu. Aslında, Çin mutfağı tarihinin büyük bölümü boyunca Çin fahişeliğinin sürmesine katkıda bulunmuştur; zira, en uzman ev mutfağının bile, bir erkeğin mesleki ya da toplumsal tanıdıklarını etkileme amaçlı bir ziyafet için gereken çok sayıdaki yemekle başa çıkması beklenemezdi. Erken çağlardan beri, bu tür durumlarda dışarıda yemek âdet olmuştu ve bu yemekler, günümüz iş toplantılarına çarpıcı derecede benziyorlardı. Bol bol yemek ve içki, eş ya da cariye yok, profesyonel eğlence ve iyi genelevlerden birinin sunduğu, üst sınıf "hanım arkadaş" hizmeti.

1276'da Kubilay Han tarafından fethedilecek olan Sung başkenti Hang-Cou'da görünüşe bakılırsa üç tür genelev bulunmaktaydı. En altta, sıradan askerlerle denizcilerin ihtiyaçlarını karşılama ve aynı zamanda, yoksul sınıflara hizmet verme amaçlı bir tür ucuz devlet kurumu olan *wa-shê* yer alıyordu. Buradaki kızlar savaş esirleri ya da, kimi zaman, mahkûm edilmiş suçluların, tıpkı diğer toplumlardaki gibi, kocalarının kabahatlerinden ötürü cezalandırılan eşleriydi.

Orta sınıfta, kimileri Gelirler İdaresi tarafından denetlenen ve yalnızca devlet personeli için açılmış, bazılarıysa özel işletmeler olan, ama müşteriyi cezbedecek neşeli, güzel, iyi giyinmiş kızları, gümüş fincanlarda sunulan mükemmel şarapları, görkemli soğuk ve sıcak meze seçenekleriyle ve "akşamdan şafağa dek müzikle ve kahkahalarla çınlayan atmosferi" ile tümü cezbedici yerler olan "şarap evleri" yer alıyordu. Bunlardan bazılarında müşteri yalnızca, kendisi yemek yiyip içki içerken kızların kendisine arkadaşlık etmelerini bekleyebilirdi. Kimilerinin üst katlarındaysa "gizli yataklar" bulunmaktaydı. "Bu özel şarap evlerinin ön kapılarına asılmış bambudan kırmızı [ipek] fenerleri var; bunlar hem kuru hem de yağmurlu havalarda dışarıda bırakılıyor ve örülmüş bambu yapraklarıyla korunuyorlar; zira, bu özel evler bu fenerler sayesinde tanınabiliyor."[35] Yani, ilk kırmızı fener mahallesi.*

* "Kırmızı fener mahallesi" deyiminin kökeninin on dokuzuncu yüzyıl sonu Amerika'sına dayandığına inanılır, ama Çin'den türemiş de olabilir. Altına Hücum döneminde ve sonraları Kaliforniya'ya hücum eden Çinliler yanlarında pek ender olarak "saygın" kadınlar getirirlerdi; bu, girişimci genelev sahibi için son derece uygun bir fırsattı.

Yüksek memurların, zengin tacirlerin, yazarların ve sanatçıların himayesi altındaki üst düzey genelev, "şarkı söyleyen kızlar evi", "şarkı evi" ya da "çayevi" gibi farklı adlarla anılırdı ve çok pahalıydı. Konuk kapıdan içeri adımını attığı anda görünüşte "bir fincan çiçek çayı" için binlerce bozuk Çin parası (kolaylık olması için birbirlerine bağlanmış küçük delik madeni paralar) verirdi. Üst kata çıkarılır ve bir fincan şarap karşılığında yine pek çok bozuk para yükünden kurtarılırdı. Sonra kızlar gelirler ve erkek aralarından kendi arkadaşını seçerdi. Yemekten şaraba, şarkıya, eğlenceye, her aşamanın kendi ayini ve fiyatı vardı. Ama bu tür evler her şeyin en iyisini sunarlardı; hünerli kadınların, kaliteli yemek ve şarabın dışında, şık bir dekor, antika mobilyalar, kışları mangalla ısıtılan, yazları buz kâseleriyle serinletilen odalar. Misafir istediği neredeyse her şeyi kiralayabilirdi; bir kaynağın verdiği hafifçe eksantrik listede hepsi temiz ve yeni olmak üzere içki kupalarından, başlıklardan, battaniyeden, giysilerden söz ediliyor.

Kızlarla yatma karşılığında ödenen ücret genelevin gelirinin yalnızca küçük bir bölümünü oluştururdu ve aslında kızlar da, işletme de işin cinsel yönü konusunda pek de hevesli değillerdi. Genel eğlence ve arkadaşlık işi daha az risk ve çok daha fazla kâr getiriyordu. Ama sayısız ilişkisi nedeniyle *yin* özü çok güçlü olduğundan erkeğe boşalmayla kaybedebileceğinden çok daha fazlasını verebilecek bir fahişeyle ilişki konusunda normal *yin-yang* kısıtlamalarının hiçbiri geçerli olmadığından, tüm müşterilerin duruma aynı şekilde baktıkları söylenemezdi. Canından bezmiş koca için bu, evdeki yatak odasında uygulaması gereken denetimden sonra hoş bir rahatlama demekti.

Mısırlıları çok geriden izleyen hekimler (bir tür belsoğukluğu da dahil olmak üzere) kimi hastalıkların cinsel ilişki yoluyla aktarıldığını ancak İ.S. yedinci ya da sekizinci yüzyılda anlayabildiler. Çinlilerin sık ve çok partnerli sekse önem vermeleri, herhalde, sebeple sonuç arasındaki, ölçülü bir toplumda çok daha aşikâr olan ilişkiyi gizliyordu; aksi takdirde, çoğu açıdan çağdaş Batı tıbbından çok daha gelişmiş olan Çin tıbbının bu konuda neden geride kaldığını açıklamak güç olacaktır. Hekimler erkekleri fahişelerle cinsel temas konusunda ciddiyetle uyarmaya ancak, frenginin tanımlandığı on altıncı yüzyıl başlarından sonra başladılar.

Sınıf bilincinin yüksek olduğu Konfüçyüsçü dünyada bile fahişeler önemli bir toplumsal devingenliğe sahiptiler. Çoğu yoksul ailelerdendi; ama pek çoğu orta ya da üst sınıf evlere kabul ediliyordu. Böyle olmasa, Çin çokeşliliği sürdürülemezdi. Çok kısa ve çoğunlukla savaş sonrasına

denk gelen dönemler hariç, erkek nüfusunun küçük ama önemli bir kesiminin kendilerini kişi başına üç ila otuz kadına adamalarına izin verecek kadar çok kadın fazlası hiçbir toplumda bulunamaz. Nüfus konusunun Çin'de diğer çoğu ülkeye göre daha iyi şekilde belgelenmiş olmasına karşın, Çin nüfus rakamlarının yorumlanması zordur, ama bu rakamlar yine de aydınlatıcı. İ.S. 754'te Çin'de yaklaşık 52 milyon kişi yaşamaktaydı. Sekiz yıl süren bir iç savaşın ardından yetmiş beş yıllık bir barış dönemi yaşandı; ama nüfus hâlâ 30 milyon gibi düşük bir düzeydeydi. 1125 civarında nüfus yüz milyona ulaştı; sonra Moğol savaşları başladı ve 1290'da rakam yine düşerek 60 milyonun altına indi.[36] İki durumda da erkek köylüler arasında yüksek bir savaş zayiatı oranının önemli, belki de temel bir etmen olduğu düşünülebilir. Bu nedenle ve hayatta kalan yoksulların (eğer varsa) yalnızca birer karıları olduğundan, genel nüfus tayfında olasılıkla erkekten çok kadın bulunmaktaydı.

Erkeğin baş eşi genellikle kendisiyle aynı toplumsal sınıftandı ve beraberinde getirdiği ikincil eşler için de aynı durum geçerliydi. Ama ailesini daha da genişletmeye karar veren erkek belli bir kurala tabi değildi ve cazibe karşılığında sınıf ayrımlarını göz ardı edebilirdi. Karşılaşması en olası bekâr kadınlar fahişelerdi ve bunlar da meslekleri gereği, yoksul sınıfların en çekici üyelerini temsil ediyorlardı. Bu, ilgili herkes için ekonomik ve genel olarak, tatmin edici bir sistemdi. Alt sınıflarda erkekten çok kadın bulunduğundan, aralarından en güzellerinin fahişeliğe ve oradan da orta ya da üst sınıftan erkeklerin cariyeliklerine geçmeleri, alt sınıflardan pek de güzel olmayan kadınların evlilik konusunda daha az rekabetle karşılaşmaları anlamına geliyordu. Ve belki de birden fazla yönden talihliydiler. Evliliğe –ya da evlilik yatağına– girdiklerinde, yeni kocalarının Birinci, İkinci ve Üçüncü Hanımlarından oluşan sıkışık ve kendilerine soğuk bakan saflarla karşılaşmıyorlardı.

Her konuda son derece pratik olan Çinli beyefendi, yeni bir cariye getirdiğinde evin kadınlar bölümünde duygusal krizler yaratmamaya dikkat ederdi. Her şeyin olduğu gibi bunun da bir "doğru" yolu vardı. 1550 civarında (kimliği bilinmeyen) zengin bir toprak sahibi ya da tacir oğullarına bu konuyla başa çıkabilmeleri için sağlam bir nasihatte bulunmuştu. "Doğru yol," diyordu, "erkeğin arzusunu kontrol etmesi ve bir süreliğine, yeni gelene yaklaşmak yerine, ilgisini diğerleri üzerinde yoğunlaştırmasıdır. Diğer kadınlarıyla her ilişki kuruşunda yeni geleni fildişi divanın yanında ayakta tutmalıdır. Dört ya da beş gece sonra yeni gelenle ilişki kurabilir, ama baş eşi ve diğer cariyeleri de orada olmalıdır. Kadınlar bölümündeki uyum ve mutluluğun temel ilkesi budur."[37]

ÇİN KEFARET LİSTESİ

Çin "kefaret listesi"ni erken dönem Hıristiyanlık Kilisesi'nin kefaret kitabıyla karşılaştırmak ilginç bir girişim olacaktır. Söz konusu oruçlar ve cezalar için değil, farklı günahların göreceli değerleri için. Çin versiyonu aslında, günümüzün kuşe dergilerinde yer alan ve okurun çeşitli toplumsal ya da duygusal durumlarda kendi vereceği tepkiyi bir puan sistemiyle değerlendirdiği anketlere çok benzer.

Moğol egemenliğinin ilk günlerinde (on üçüncü yüzyılın son yılları) Çinliler kadınlarının güvenliği konusunda hassaslaşmışlardı – Moğol askerleri onların evlerinde konakladıklarından, bu hiç de şaşırtıcı değildi. Yeni bir iffetlilik gelişmeye başlamıştı ve bunun yansımalarından biri de, iyiliklerle günahları sıralayıp her birini ahlaki bir temel üzerinden değerlendiren Erdemler ve Kusurlar Tablosuydu. Cinayet bin kusur, hayat kurtarmaksa beş bin erdem değerindeydi. Vicdan sahibi Çinli bu tür bir listeye bakarak, ahlakının hesap defterinin alacaklı kısmında mı, yoksa, borçlu kısmında mı bulunduğunu kendi başına saptayabilirdi.

Bu ahlaki kalori hesaplarının ilk ve en ayrıntılı olanı, on bölüme ayrılmış olan *Shih-chieh-kung-kuo-lu*'dur.[38] Üçüncü bölümde çapkınlık ele alınır ve yalnızca kusurlar sıralanır.

TECAVÜZ:Kadın evliyse, 500 kusur; kadın bir hizmetkârın karısıysa, yalnızca 200 kusur.

Kadın dul ya da bakireyse, 1000 kusur; bir hizmetkârın dulu ya da hizmetçiyse, yalnızca 500 kusur.

Kadın rahibeyse, kusur sayılamayacak kadar çoktur.

Kadın fahişeyse, 50 kusur.

ANİ DÜRTÜ TUTKUSU: Kadın evliyse 200 kusur; bir hizmetkârın karısıysa yalnızca 100 kusur.

Kadın dul ya da bakireyse 500 kusur; bir hizmetkârın dulu ya da hizmetçiyse yalnızca 200 kusur.

Kadın rahibeyse 1000 kusur.

Kadın fahişeyse 100 kusur.

PLANLI GAYRİ MEŞRU İLİŞKİ: Kadın evliyse 100 kusur; bir hizmetkârın karısıysa bunun yarısı.

Kadın dul ya da bakireyse, her iki durumda da iki katı.

Kadın rahibeyse 500 kusur.

Kadın fahişeyse 20 kusur.

BU GÜNAHLARLA ÖVÜNMEK: Partner evli bir kadınsa 50 kusur, dul ya da bakireyse 100, rahibeyse 200, fahişeyse 5 kusur.

BU GÜNAHLARLA YALAN YERE ÖVÜNMEK: Partner evli bir kadınsa 50 kusur, dul, bakire ya da rahibeyse 200, fahişeyse 10 kusur.

Özellikle de evli kadınlar ve dullar için getirilen ayrımlar son derece ilginç. Diğer toplumların çoğunda bir eşe karşı işlenen suç, (doğacak çocuğun meşruiyeti konusunda kuşku uyandırdığı için olsa da) dula karşı işlenen suçtan daha ciddi görülürken, Çinlilere göre, bir "ata"nın duluna hakaret etmek çok daha büyük bir cezayı hak ediyordu. Aynı şekilde, bir fahişeye serinkanlılıkla tecavüz etmek, kontrolü kaybederek tecavüz etmeye oranla daha küçük bir suçtu, ama buna açıklama getirmek daha zor. Ve başka bir erkeğin karısının adının kirletilmesi karşılığında verilen kusurların, iddianın doğru olup olmamasından bağımsız olarak aynı olması da tuhaf derecede adaletsiz görünüyor.

Listede, her biri son derece aydınlatıcı olan daha pek çok madde bulunmaktadır.

		Kusur
Uygun olmayan derecede çok eşe ve cariyeye sahip olmak		50
Bir kadını kayırmak		10
Kadını diğerlerine kaba davranmaya teşvik ediyorsa		20
Kişinin kadınlarının cazibelerini karşılaştırması		1
Kadınlarıyla böbürlenmesi		1
Şehvet rüyaları		1
Şehvet eylemlerine yol açarlarsa		5
Edepsiz şarkılar söylemek		2
Böyle şarkıları çalışmak		20
Raflarda erotik resimler bulundurmak	Resim başına	10
Kadınlarının eline kazayla dokunmak		1
Kötü niyetle		10
Acil bir durumda yardım ederken		Yok
Ama böyle bir yardım şehvet uyandırırsa		10
Sokaktaki bir kadın hakkında kötü düşüncelere kapılmak		10
Fahişelere ve kumara giden kişilerle ahbaplık etmek		50
Tiyatroya gitmek		1
Bir oyunda rol almak		50
Kişinin kadınlarının erdemlerini övmesi		Yok

Bilgeliklerini ve cömertliklerini övmesi	5
Kişinin kadınlarına ahlaksız öyküler anlatması	20
Kadının ar duygusunu uyandırmak için anlatılmadıkça; bu durumda	Yok

Son kertede, Çinlilerin acılar içindeki Hıristiyan Batı'daki çağdaşlarına oranla daha ilginç ve çeşitli bir günahlar listesine ve ne kadar eksantrik olsa da, daha iyi bir denge duygusuna sahip oldukları anlaşılıyor. Dünyanın en gelişmiş ve uygar kültürlerinden biri olan Çin, Viktoryen ahlaka kaymaya ancak bilgenin kuramlarına Taoculuğun kırpıntılarını ve Budizm'in parçalarını ekleyen bileşik bir felsefe olan Yeni Konfüçyüsçülüğün ortaçağ ortalarında Çin toplumunu pençesi altına almasından sonra başlamıştır.

8 *Hindistan*

Fikir, kimin fikriydi? İlk kim düşünmüştü? Mesajı kültürden kültüre, uygarlıktan uygarlığa aktaran kişi –şayet böyle biri varsa– kimdi?

Antik dünya içerisinde fikir, sanat ve icat aktarımı konusu, tarihsel süreç içerisinde en gizemli konulardan biri, karşı konulmaz bir spekülasyon alanı, olguların ender ve mümkün olanı muhtemel olana karşı hassas bir denge içerisine oturtmanın şart olduğu bir konudur. Günümüzden bir İngiliz tarihçinin de söylediği gibi, "İ.Ö. birinci yüzyılda Baktriane'de dişli çarkından söz eden kimdi? İ.S. 226'da Çin'i ziyaret etmiş olan Romalı-Suriyeli tacir Çin Lun acaba haritacılıkla uğraşmış mıydı? İbnü'l Heysem'in optik konulu bir denemesinin kopyası kendisi henüz hayattayken Kanton'a ya da Hang-Cou'ya ulaşmış olabilir miydi?"[1] Bizim bağlamımızda bunlara yanıt verilmesi aynı derecede olanaksız iki soru daha eklenebilir. "Batı Hindistan'dan fildişi, pamuk ve baharat yüküyle yurduna yelken açan Romalı bir kaptan Barugaza'da Ovidius'un *Ars Amatoria*'sının bir kopyasını bırakmış olabilir mi?" "Dördüncü yüzyıl sonunda altkıtanın büyük bölümünü dolaşmış olan Fa-hsien adlı Çinli seyyah çıkınında *Üstad Jung-ch'eng'in Seks İlkeleri*'nin en son baskısını da taşıyor muydu?"

Büyük Hint seks kılavuzlarının kökenlerinde ve uygulamalarında Hintli olmadıklarını düşünmek için bir neden yok aslında. Ama fikrin tohumları başka bir yerden gelmiş de olabilirdi. Çin seks kılavuzları en azından İ.Ö. ikinci yüzyıldan ve Ovidius'un *Ars Amatoria*'sı da birinci yüzyıl sonundan itibaren dolaşımdaydılar ve Hindistan'ın uzun zamandır iki ülkeyle de ticari ilişkileri bulunmaktaydı. Hint seks kılavuzlarının belki de ilki ve kesinlikle en ünlüsü olan (ve bilge Vatsyayana'ya atfedilen) *Kamasutra* görünüşe bakılırsa ancak İ.S. üçüncü ila beşinci yüzyıl aralarında bir zamanda derlenmişti ve cinsel teknikleri (şiirsel hüsnütabirlere başvurmadan da olsa) herhangi bir Taocu Üstad kadar soğukkanlılıkla ve nesnellikle tanımlamasıyla ve flört sanatına (mersiye beyitlerinin cilasını vurmadan da olsa) Ovidius kadar istihzayla bakmasıyla, öncelleriyle belli benzerlikler taşımaktadır.

Ama *Kamasutra*'da bundan çok daha fazlası vardır; ne de olsa, *Ars Amatoria*'nın Augustus dönemi Roma'sının ürünü olması gibi, *Kamasutra* da döneminin Hindistan'ının ürünüdür. Özel nitelikleri –sınıflandırma tutkusu, hoşgörüsü, zaman zaman görülen yumuşaklığı, seçkinciliği, keyfi duyarlılık ve acımasızlık bileşimi– Hint toplumuna ve bu toplum tarafından şekillendirilmiş zihniyete özgüdür.

Kamasutra dönemine gelindiğinde, temel inançları yaşamın her yönünü etkisi altına almış, sınıf ve renk bilinci gelişmiş bir din olan Hinduizmin fikirleri Hindistan'a tamamen nüfuz etmişti. Hinduizm, Veda'ların –İ.Ö. ikinci binyılda kara tenli öncellerini yarımadanın güneyine sürmüş olan açık tenli Âri istilacıların Kitabı Mukaddes'inin– kutsal yetkesine dayanmaktaydı ve toplumu birbirlerine eşit olmayan dört sınıfa bölmüştü. Brahmanlar kshatriya'lara, kshatriya'lar vaişya'lara ve vaişya'lar da şudra'lara üstündüler. Ve bunların tümü de, hiçbir statüsü bulunmayan boyun eğdirilmiş halklara üstündüler.

Veda'ların toplumsal-dinsel sınıf sistemi, –ister insan olsun, ister hayvan ya da böcek– bir canlı öldüğünde yaşamını "doğru" şekilde sürdürmüşse ruhunun daha üst, "yanlış" bir yaşam sürmüşse de daha alt bir düzeyde yeniden doğacağının savunulduğu *karma*, yani, ruh göçü doktriniyle desteklenir. En aşağı insan bile bir dizi yeniden doğuş boyunca erdemli bir yaşam sürerek *karma*'sını, en üst düzeye yükselecek ve en sonunda yeniden doğuş çevriminden kurtulma cennetine ulaşacak derecede geliştirebilir. Bu nedenle, "doğru davranış" büyük önem taşımaktadır; özellikle de, kurtuluşun eşiğine ulaşmış ve bu nedenle, gerilemekle çok şey kaybedecek olan brahmanlar için.

Yaşamda, doğru davranış kavramıyla bütünleşmiş Dört Amaç bulun-

maktaydı. Bunlardan dördüncüsünde başarıya ulaşmak, yani, yeniden doğuş çevriminden kurtulmak, ilk üçüne titizlikle uymanın doğal sonucu ve dolayısıyla, doğrudan kontrol edilmesi mümkün olmayan bir süreçti. Dini ve laik önderler bu nedenle daha çok, ilk Amaç olan ve insan faaliyetlerinin tüm önemli alanlarında doğru davranışı tanımlayan ve siyasi açıdan hem yöneticiler hem de rahipler için avantajlı bir düzen ve istikrarın yararına işleyen (sınıflara ve kastlara göre değişen) dini, toplumsal ve ahlaki yükümlülükleri karşılama anlamına gelen *dharma* üzerinde yoğunlaşırlardı.

Ama en büyük önemin *dharma*'ya verilmesine karşın, diğer iki Amaç'ın hafife alınması söz konusu değildi. Bunlar –maddi refah anlamındaki *artha* ve zevk ve aşk anlamındaki *kama*– genellikle, Batılı gözlemcilere şaşırtıcı derecede gayri ruhani görünür, ama erken dönem Hindu bilgeleri insan doğasını yakından tanıyor, ekonomik ve duygusal yoksunluğun ruhanilik için iyi bir temel olmadığını biliyorlardı. *Artha* ve *kama* konusunda getirdikleri tek şart, yaşamda bunlara öncelik verilmemesi gerektiği yönündeydi; gerçi, *Kamasutra*'da da gayet mantıklı bir yaklaşımla belirtildiği gibi, istisnalar olması kaçınılmazdı. *Kama* "hayat kadınlarının işi" olduğundan, onların bunu kendi Dört Amaçları arasında en önemlisi olarak görmeleri doğruydu (*Kamasutra* I 2).

Artha ve *kama* belki de, temel insani güdülere verilmiş ödünler, kutsiyet hapı üzerindeki tatlandırıcılardı. Yine de, kutsaldılar. Taocu Çinli kadar Hindu Hintli için de seks dini bir görevdi – kişiyi doğrudan sonsuzlukla uyumlu hale getirecek bir görev değil, ama *karma* durumunu geliştirmesinin, hiç kuşkusuz, en az çaba gerektiren ve en zevkli yollarından biri.

AŞK SORUNU

Kamasutra, tarihi ne olursa olsun, Gupta döneminin (İ.S. dördüncü ve beşinci yüzyıllar) zengin aylakları için herhalde büyük değer taşıyan bir eserdi. Hint tarihinin bu altın çağında büyük ekonomik güçlerin etkisi görülmeye başlanmış ve vaişya denen tacir sınıfın önemi, zenginliği ve özsaygısı artmıştı. Oğulları ve kızları kendilerini *savoir faire* edinmeye, dini anlamda olduğu kadar moda anlamında da doğru davranışları öğrenmeye çeken boş zamana, paraya ve toplumsal hırslara sahiptiler. Gelenekçi yazarlar –birinci yüzyılda Roma'da ve on ikinci yüzyılda Batı'da olduğu gibi– kederle, ahlaki gerilemeden yakınmaktaydılar, ama onlara yalnızca brahmanlar kulak veriyordu; gerçi, bu yakınmaların sonucunda

Hintli (erkeklerin değil) kadınların özgürlüklerine ciddi kısıtlamalar getirilecekti.

Ama bu arada, *Kamasutra*'nın da gösterdiği gibi, tacir sınıfının kızları çağdaşları olan diğer toplumlardaki kızlara oranla çok daha özgürdüler. Başka yerlerde olduğu gibi onlar da hâlâ "üç bağımlılığa" –baba, koca ve sonunda, oğul– tabi idiler belki, ama başka hiçbir yerde saygın ebeveynlere evlenme çağındaki kızlarını iyi giydirmeleri ve "bir tür ticari mal olduklarından, toplumda göstermek" için "herkesçe kolayca görülebilecekleri yerlere" göndermeleri öğütlenmiyordu (III 1). Nedeni ne denli kötü olursa olsun, Gupta döneminde kızların çoğu gayet hareketli yaşamlar sürüyorlardı. Hatta, kendi kocalarını seçmelerine izin veren bir evlilik türü bulunmaktaydı. Genel olarak diğer toplumlar yalnızca iki kadın türü, saygın olan ve olmayan kadınları tanırken, bu dönemde Hindistan'ın aradaki pek çok rengi de hoşgörüyle kabul ettiğini söylemek herhalde yanlış olmayacaktır.

Bunun nedeni kısmen, erken dönem Hinduizmin, örneğin Hıristiyanlığın tersine, mutlak bir ahlakçılığının bulunmaması, insan ilişkileri bağlamında *kayıtsız şartsız* doğru ve yanlış kavramının kısıtlı olmasıdır. *Dharma*, *artha* ve *kama* amaçlarının hedefi, her bireyin, temelde kişisel ve ben-merkezci olan kendi *karma*'sının geliştirilmesiydi ve bir kişinin davranışının bir diğerinin davranışıyla etkileşimi geçmişle ve gelecekle, şimdiyle olduğu kadar bağlantılıydı. Kişinin eylemleri bir başkasını mağdur ediyorsa, bunun, mağdurun önceki doğuşlarında doğru davranışları gösterememesinin cezası olduğu savunulabilirdi; mağduriyete yol açan kişiyse, herhalde, yaptığının cezasını *gelecekteki* bir doğuşu sırasında çekecekti.

Batılı düşünce modellerine son derece yabancı olan böylesine gelişmiş bir kadercilik *Kamasutra*'daki kimi pasajların günümüzde son derece duygusuz görünmesine yol açar. Erkek kendisini istemeyen ya da kararını henüz vermemiş bir kızla evlenmek istiyorsa çözüm kızı sarhoş etmek ya da kaçırmak, ondan "zevk almak" ve ardından, bir rahibin evinden "ateş getirterek" evlilik törenini gerçekleştirmekti; "zira, eski yazarların görüşüne göre, bir ateş huzurunda ciddiyetle gerçekleştirilen evlilik sonradan feshedilemez" (III 5). Ya da, bir kibar fahişe, "âşığının kendisine karşı meylinin değiştiğini görürse, adam niyetinin farkına varmadan onun en iyi eşyalarını ele geçirmeli ve sözde bir borcun ödenmesi için sözde bir alacaklının bunları kendisinden zorla almasına izin vermelidir... Bundan sonra...adam yoksul ve çaresizse kadın ondan, kendisiyle hiçbir ilişkisi olmamış gibi kurtulmalıdır" (VI 3).

Ama Ovidius'un ve Çin cinsellik kılavuzlarının büyük oranda göz ardı ettikleri bir şey, bu acımasız gerçekçiliği dengeler – sekste, flört ve ilişki mekaniklerinden çok daha fazlasının bulunduğunun kabul edilmesi.

Kayıtlı tarihin başlangıcından beri aşk edebiyatı vardır; kimi zaman, erken Mısır'daki gibi solgun bir romantizm, kimi zaman da, Yunanistan'daki gibi, neşeli bir müstehcenlik içerisinde. Ama aşk şiirlerinde cinselliğin sık sık yer almasına karşın, *Kamasutra*'dan önce aşk, cinsellik edebiyatında pek ender yer alırdı. *Kamasutra*'daysa aşk, sürekli yinelenen bir temaydı.

Kamasutra'da "aşk"la kastedilen, Ovidius'un aşk anlayışının önemli bir özelliği olan yapay iç geçirmelerden ve özlemden, koketlikten, tutku taklidinden, aşk ticaretinin hesaplı numaralarından ibaret değildir. Bilge Vatsyayana (ya da kitabı derleyen her kimse), âşığın zihnini ve sinirlerini başka her şeyi dışlayacak derecede ele geçirebilen bu tuhaf duygu yumağını, kadınla erkek arasındaki –her zaman sıradan, her zaman benzersiz– kimyasal tepkimeyi fark etmekle kalmayıp, anlayışla da karşılar. Bilge pek çok kez, cinsel taktikler hakkındaki bir sohbete ara vererek, okurlarına bu kuralların gerçekten âşık kişiler için olmadığını hatırlatır, ya da, bir eşte aranacak nitelikler konusunda kendisi ne derse desin, bir erkeğin "yalnızca ve yalnızca sevdiği kızla" evlenmesi gerektiğini belirtir (III 1).

Kamasutra, yine de, âşığa sınıflandırmaları hiçe saymayı öğütlerken bile, aşkın kendisini sınıflandırma tahrikine karşı koyamaz – ve bunu tamamen tatmin edici şekilde yaptığı da söylenemez. *Kamasutra* dört aşk türü kabul eder. Basit ilişki aşkı –bir alışkanlık, bir uyuşturucu, kumar- bazın kumar aşkından pek de farklı değil– ve seksin öpüşme, kucaklaşma ya da oral ilişki gibi diğer yönlerine başka, ayrı bir tiryakilik. Sonra, iki insan arasındaki karşılıklı çekimi içeren, içgüdüsel, kendiliğinden ve sahip çıkıcı aşk vardır. Son olarak da, çoğunlukla, âşığın sevdiğinin güzelliğine duyduğu hayranlıktan doğan tek taraflı aşk (II 1).

İlk iki tür aşkın tatmini, partnerler arasındaki uyumdan çok, bilgelerin yüzyıllar içerisinde geliştirdikleri kural ve tekniklere titizlikle uyularak mükemmelleştirilebilecek bir fiziksel maharete dayanmaktaydı. Ama gerçek âşıklar kurallara gerek duymazlar, onların öğretmene değil, içgüdüye ihtiyaçları vardır. Kimi açılardan kuralların üstünde ve ötesindedirler.

Örneğin, Hindu toplumu bir erkeğin bir başkasının karısını baştan çıkarmasına diğer toplumlardan daha sıcak bakmıyordu ve *Kamasutra* bu

durumu haklı gösterecek şartlara karşı oldukça anlayışlıydı. Kadın kocasını âşığının yararına etkileyebiliyorsa, bunda sorun yoktu. Servetinin kendilerine kalması için kocasını öldürmekte âşığına yardım etmesinde de sorun yoktu. Ve böyle devam ediyordu (I 5). Ama *artha* terimleriyle tanımlanabilecek çıkar güdüleri olmadan, yalnızca cinsel arzu yeterli değildi. Bir başka erkeğin karısının baştan çıkarılması ancak, baştan çıkaranın aşkının onu yıkıma giden yola sürükleyecek denli güçlü olması durumunda hoş görülebilirdi. Şansımıza, *Kamasutra* yön tabelalarını listelemekteydi; erkek böylece, durum geri dönüşü olanaksız hale gelmeden harekete geçebilirdi. Bunlar sırasıyla şöyleydi: "göz aşkı, aklın bağlanması, sürekli düşünme"; ardından, uykusuzluk, kilo kaybı, alışılmış zevklerin reddedilmesi, utanmasızlık, çılgınlık, bayılma ve nihayet, ölüm geliyordu (V 1).

Ama aşkın seksten farklı bir düzlemde kabullenilmesi, *Kamasutra*'ya insani bir nitelik kazandırmakla birlikte, aynı zamanda incelikten yoksun kılıyordu. Aşkı cinsellikten ayırması *Kamasutra*'yı yalnızca bir cinsellik kılavuzu sunma konumuna sürüklemekteydi. Ve bu, son derece gerçekçi bir kılavuzdu. *Kamasutra*'da hiçbir şiirsellik, çağlar boyunca âşıkları kendi duygularını diğerlerinin bayağı bedensel arzularından tamamen farklı bir şey olarak görmeye teşvik etmiş olan baygın romantik-ruhani dil kullanımı yoktur. Aşkla cinsellik arasında ciddi bir ayrım yapmadan konuyu her ikisine de uyan soğukkanlı bir zarafetle ele alan Çin cinsellik kılavuzlarıyla aydınlatıcı bir tezat oluşturmaktadır.

CİNSELLİK UYGULAMASI

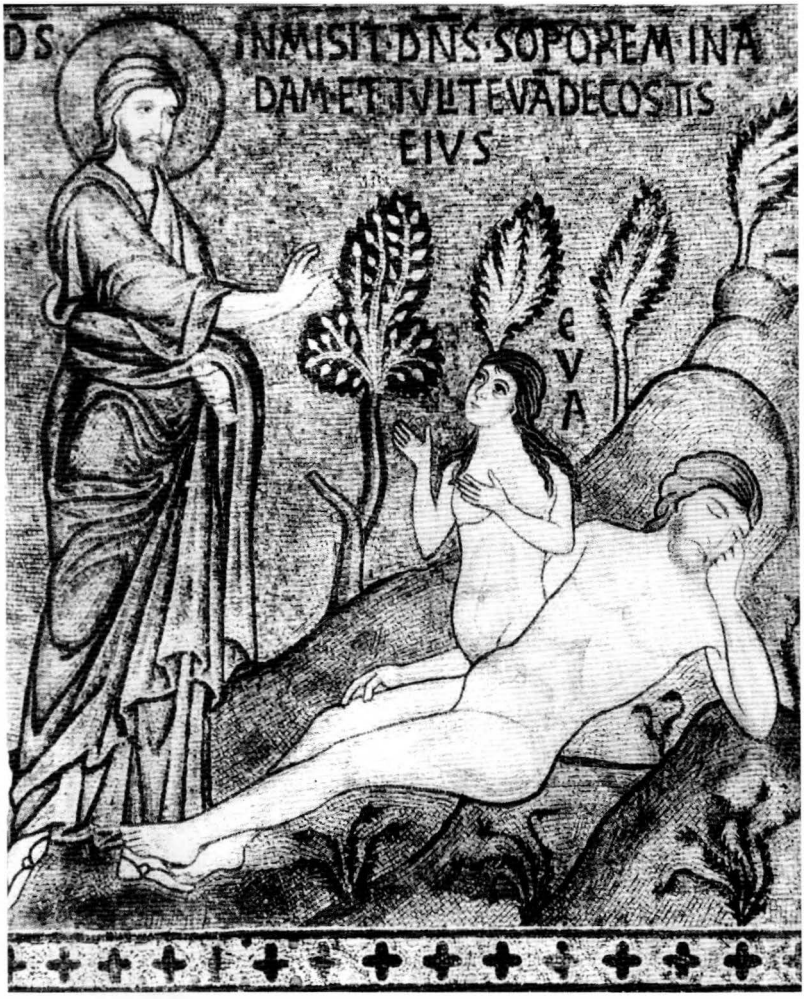
Çin kılavuzları temelde yatakta yaşananlarla ve Ovidius da yatağa nasıl girileceğiyle ilgilenmekteydiler. *Kamasutra*'nın ufkuysa daha genişti. Hatta kimi zaman, her genç ev kadının bilmesi gerekenleri sıralayarak, on dokuzuncu yüzyılın *Hanımların Ev Rehberi*'ne benzer. Şarkı söylemek, dikiş dikmek, yatak yapmak, bir müzik aleti çalmak, kolye yapmak, dans etmek, yapay çiçekler yapmak...Benzerlik birden sona erer. Kocasını memnun etmek isteyen genç Hindu ev kadınının aynı zamanda büyü ve sihir, horoz dövüşü, bıldırcın dövüşü ve koç dövüşü konularında çalışması, çeşitli kumar oynama yollarını bilmesi ve "kılıç, değnek, sopa, ok ve yay" kullanmada belli bir hünere sahip olması da beklenmektedir (I 3). Diğer tüm toplumlarda olduğu gibi Hindu toplumunda da eşler için ilk doğru davranış kuralı, kocanın memnun edilmesiydi.

Ağırbaşlı cinsellik öğrencisi *Kamasutra*'nın içeriğinin bir kısmını banal bulurdu hiç kuşkusuz, ama, belki de, fiziksel açıdan çok psikolojik açıdan, aydınlatıcı pek çok yönü de vardı. Kitap dört aşk türü saptaması gibi aynı zamanda yedi "cinsel birleşme" türü de saptar. Bunlardan üçü gerçek âşıklar arasındadır. "Aşk birleşmesi" uzun zamandır ayrı olan âşıklar arasında geçer; "aşkla sonuçlanan birleşme" aşkları hâlâ ilk aşamalarında olan iki kişi arasında ve "kendiliğinden birleşme" de birbirlerine alışmış olan âşıklar arasında. Sonraki iki sınıflandırmada, ikisi de başkalarına âşık olan iki kişi ve erkeğin sevmediği partnerini hayalinde arzusunun nesnesi haline getirdiği, bir erkek ve bir kadın arasındaki ilişki tanımlanır. Son iki sınıflandırmadaysa, bir beyefendiyle alt sınıftan bir hizmetkâr arasındaki (erkeğin cinsel gereksiniminin karşılanması gibi yalnızca işlevsel bir amaç taşıyan) ilişki ve saf bir köylü kızının kentin göz alıcı dünyasından bir kibar fahişe ya da hovarda tarafından baştan çıkarıldığı, kitabın verdiği adla "aldatmaca birleşme" anlatılır (II 10).

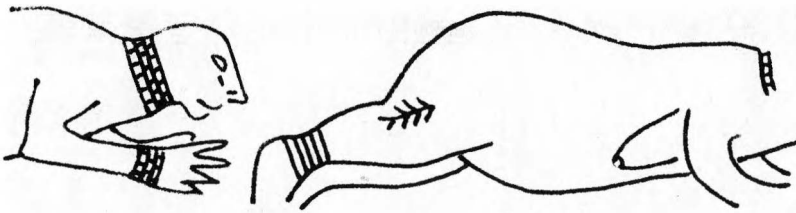
Adlandırma ve sınıflandırmaya tüm *Kamasutra* boyunca aynı şekilde önem verilir. Bu sistem bellek açısından, elbette, yararlıydı, ama çok az bölmesi olan bir dosya dolabı gibi, yazarın yaratıcılığını zorlamakla kalmayıp, okurun sabrını da zorlayan kimi tuhaf bitiştirmelere de neden olmaktaydı. Dört tür hafif kucaklaşma ve çok daha tutkulu dört kucaklaşma vardı; aşk ısırığının sekiz türü, oral ilişkinin sekiz aşaması ve lingamı (penis) yoni (vajina) içinde hareket ettirmenin dokuz yolu bulunmaktaydı; bedenin dört yeri ayrı olarak kucaklanabilirdi; masum bir bakireyi öpmenin üç yolu ve bunun yapılabileceği dört açı vardı. Hafif öpücükler, sınırlı öpücükler, baskıcı öpücükler ve yumuşak öpücükler vardı; ayrıca, âşığın "diğerinin iki dudağını da kendi dudakları arasına" aldığı kavrayıcı öpücükler. Vatsyayana'nın dediğine göre, bıyıklı erkekler bundan uzak durmalıydılar (II 3) ve Avanti'li kadınlar da asla öpülmemeliydi; zira, bu alışkanlıktan nefret ederlerdi. (II 5).

Konuyu yalnızca tesadüfen ele alan öncellerinin tersine *Kamasutra* cinsel organların boyutları üzerinde özellikle durur. Erkek lingamının büyüklüğüne göre tavşan erkek, boğa erkek ya da at erkek ve kadın da yonisinin büyüklüğüne göre geyik, kısrak ya da fil olabilir. Vatsyayana ciddi bir tavırla, uyumlu birliktelikler en iyisidir, demektedir –tavşan ve geyik, boğa ve kısrak, at ve fil– ama bunun mümkün olmaması durumunda biraz dar bir birleşme, gevşek bir birleşmeye tercih edilmelidir (II 1).

Yonisi büyük bir kadını tatmin etmek durumunda kalan küçük lingamlı bir erkek dengesizliği gidermek için belli adımlar atmalıdır. Lingamına kılıf takabilir, ucuna (ya da gerisine) ince altın, gümüş, bakır,

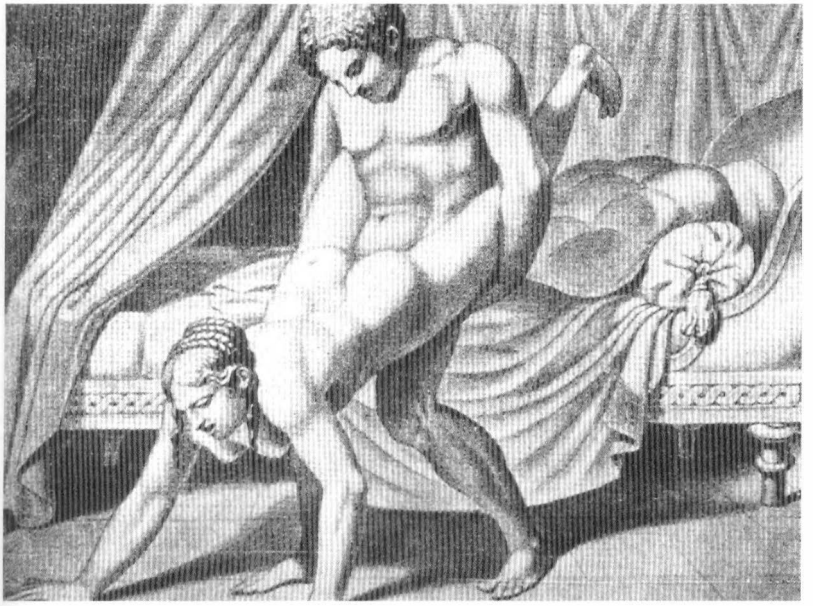
1. Sorun, Adem'in kaburga kemiğinden Havva'nın yaratılmasıyla başladı. Havva olmadan, İlk Günah da olamazdı.

2. (Aziz Augustinus'a göre) Cennet Bahçesi'nde işlenen suça verilmiş ebedi bir ceza olan cinsel dürtü binyıllar içerisinde çok çeşitli yollarla ifade bulmuştur. Taş Devri'nde olduğu gibi, merakla...

3. Klasik Yunanistan'da olduğu gibi, enerjiyle.

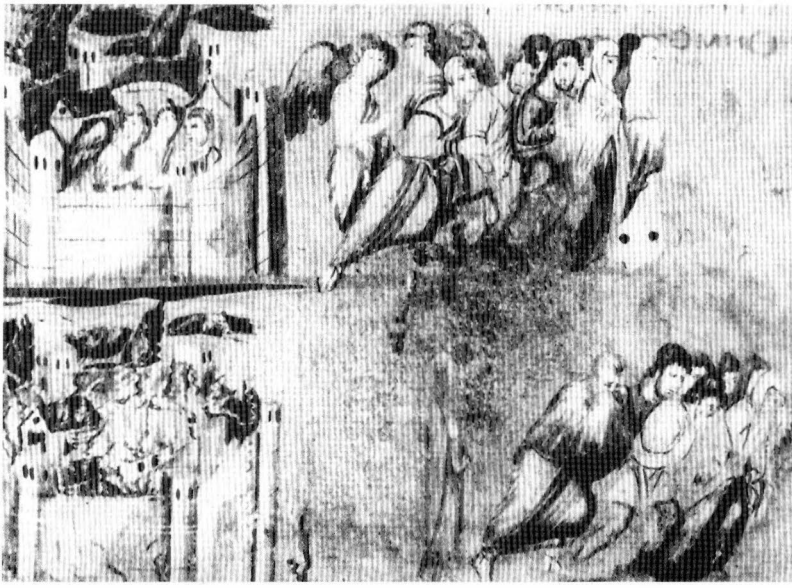
4. Rönesans dönemi şairi Aretino'nun tavsiye ettiği
"el arabası" pozisyonundaki gibi, zorlu çabayla...

5. Hindistan'ın *Kamasutra*'sının esinlendirdiği erotik sanattaki gibi, karmaşıklıkla; ister iki boyutlu resim formunda olsun, ister, Khucarao gibi tapınakların duvarlarını süsleyen üç boyutlu heykellerde.

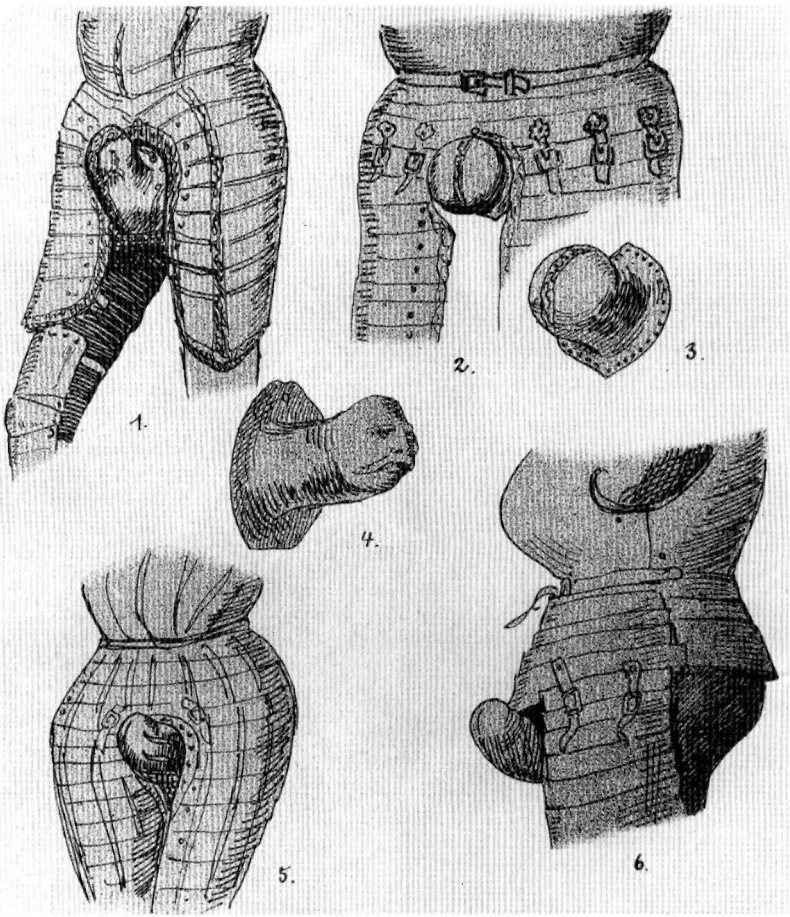
6. Taocu Çin'in Yatak Odası Sanatı kitaplarında tavsiye edildiği gibi, incelikle ve düşüncelilikle. "Salınan kelebekler" pozisyonu.

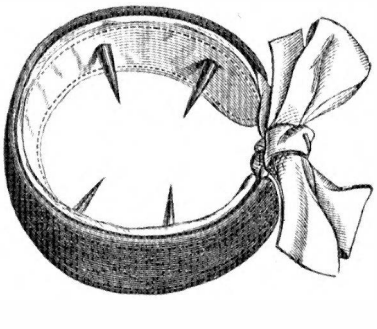

7. Pek de kabul görmeyen cinsel arzu türlerinden biri de, Sodom'un üstüne ateş ve taş yağmasına ve Lût'la ailesinin kaçmalarına yol açan eşcinsellikti. Dr. I. M. Klotz, Lût'un bir tuz sütununa dönüşen karısının tuhaf kaderine *Journal of the Royal Society of Medicine*'da (Temmuz 1988) açıklama getirir. Dönüp ateş fırtınasına bakan "Bayan Lût kendini o anda, kalsiyum ve karbondioksit konsantrasyonlarında büyük artışlar yaratacak streslere maruz bıraktı... hemen o anda, içsel, büyük, yaygın kalsit kristalleşmesi oluştu. Bayan Lût...katı bir kalsit bloğuna dönüştü." Son darbe de, Lût Gölü'nden esen rüzgarların, pastanın üzerindeki krema gibi üzerine yapıştırdığı tuz kaplama oldu.

8. Peru'dan bir içki kabında hoş bir şekilde tasvir edilen heteroseksüel anal ilişki, sonraki çağlarda yaygın bir gebelik önleme yöntemi oldu.

9. Perulular ne düşünmüş olurlarsa olsunlar (8), Avrupa'da bir erkeğin penis boyu gülünecek bir konu değildi; aksine, gurur konusuydu. Geç ortaçağ döneminin koruyucu kasık altı kalkanı, zırh altından bile (kullanılması olanaksız olsa da) kesin bir gösteride bulunmak amacıyla tasarlanmıştı.

10. Viktoryenlerin "gece boşalmaları" gibi günahlara karşı kendi zırhları bulunmaktaydı. Bu penis halkası gibi acımasız araçların uyuyan erkeği rüyalarında daha da ileri gitmeye zaman bulamadan uyandıracağı kesindi.

fildişi, yaban öküzü boynuzu ya da benzer malzemeden yapılmış bir, iki ya da üç "kolluk" yerleştirebilirdi. *Kamasutra* bunların penis üzerinde nasıl tutulacağını söylemez; olasılıkla, ereksiyon tamamlanmadan geçiriliyorlar ve, böylece, nihai genişleme, yerlerine sıkıca oturmalarını sağlıyordu. Ya da etrafına ince bir metal tel dolayabilirdi. Ya da bir *jalaka* kullanabilirdi; yani, "iki ucu da açık, ortasında bir delik olan, dışı pürüzlü ve yumuşak yumrularla süslenmiş ve yoninin büyüklüğüne uygun yapılmış ve bele bağlanan bir tüp", penis üzerine takılacak bir tür içi boş yapay penis.

Lingam mekanik araçlar kullanılmadan da büyütülebilirdi, ama bunun için, herhalde, görece acı verici yollara başvurularak, uzun süreli bir şişkinlik yaratmak gerekiyordu – örneğin, düzenli aralıklarla "belli ağaç böceklerinin dikenlerine" sürterek. Eğer erkek bu önerilerin hiçbirine sıcak bakmıyorsa, diğer seçenekler kadının ya ilişki sırasında yoniyi daraltacak pozisyonlara başvurması ya da *asteracantha longifolia* meyvesinden yapılmış, yoniyi bütün bir gece boyunca daraltması kesin olan bir merhem sürmesiydi (VII 2).

Vatsyayana'nın bir ciddiyet izi ve hafif bir tekzip havasıyla belirttiğine göre, "güney ülkelerinin halkları" lingam *içine* bir genişletici sokmayı yeğlemekteydiler. Yöntem hakkındaki tanımlaması berrak değildir; duyduğu, ama tanık olmadığı bir uygulamaya benzer. Ama temelde, lingamın delinerek, deliğe ya da deri altına (metin kesin değildir), tuhaf adlar taşıyan nesnelerden birinin yerleştirilmesidir. "Tahta havanlar" ve "dört yolun kesiştiği yerler" arasında bir de "sekiz top demeti" yer alır. Güneydoğu Asya'nın sonraki dönemlerdeki kültürü büyük oranda Güney Hindistan'dan türediğinden, bu, ortaçağ sonuna doğru Burma, Siyam ve Çin'de görülen "çınlayan toplar"ın erken bir versiyonu olabilir.

Vatsyayana ilişki pozisyonları konusunda Üstad Tung-hsüan'dan pek çok şey öğrenebilirdi. Gerçi, Üstad'ın 30 pozisyonunu sayısal açıdan aşmayı başarmıştı, ama ancak sığır, köpek, keçi, geyik, eşek, kedi, kaplan, fil, yaban domuzu ve at tarzı birleşmeyi on *ayrı* pozisyon olarak saydığı için. *Kamasutra*'nın önerileri genel olarak yaratıcılıktan uzak, ama akrobatiktir ve bu akrobatiklik özelliği, bunların önce banyoda uygulanması gibi mantıklı bir tavsiyede bulunan Suvarnanabha adlı bilge gibi, *Kamasutra*'da kendisinden alıntı yapılan otoritelerden biri tarafından da, hiç kuşkusuz, fark edilmişti. Vatsyayana ise bu konuda kuşkuluydu; "dini yasalarca yasaklandığından, suda birleşmenin yakışıksız" olduğunu düşünüyordu (II 6).

"Çivi çakma" –kadının bir bacağını başının üzerine yerleştirirken diğerini dışarıya doğru uzatması– gibi pozisyonlar, hiç kuşkusuz, aynı

zamanda akrobat da olan âşıklar arasında popülerdi ve ayrıca kuşbilimci olmalarını da gerektiren tuhaf bir Hint tarzı aşk konuşması vardı. Kamasutra'ya göre tutku kavgadan pek de farklı değildi ve âşıkların ilişki sırasında çeşitli sesler –gök gürültüsü sesi, kumru sesi, ağlama sesi ve "yasaklamayı, yeterliliği, serbest kalma arzusunu, acı ya da övgüyü ifade eden" diğer sesler; "bunlara, güvercin, guguk kuşu, yeşil güvercin, papağan, serçe, flamingo, ördek ve bıldırcın sesleri de eklenebilir"– çıkararak birbirlerine vurmaları normaldi (II 7). Vurmanın (sırta, omuzlara, başa ya da göğüslerin arasına), berelemenin ve tırmalamanın yanı sıra *de rigueur*'e de yer verilmişti. Vatsyayana altı çeşit tırnak izi tanımlamış ve konudan konuya geçişini sonuna kadar sürdürerek, zarif ve iyi bakılmış bir tırnağın nasıl görünmesi gerektiğini tanımlamıştı (II 4).

Anlaşılan, Gupta toplumu, en azından sosyete düzeyinde, aşk konusunda da, aşk işaretleri konusunda da ketumluğa gerek görmüyordu. Hint uygarlığında, diğer ülkelerdeki tutumlarla çarpıcı bir tezat oluşturan güçlü bir cinsellik gözlenmekteydi. Cinsellik, aynı derecede önemli bir yere sahip olduğu Çin'de bile, yatak odasına ve geneleve ait, temelde mahrem ve kişisel bir konu olarak görülürdü. Ama Hindistan'da yaşam büyük oranda kamusal alanda geçerdi; beden için mahremiyet kimi zaman bulunabilirdi, ama akıl ya da duygular söz konusu olduğunda bu pek de mümkün değildi. Zaten cinsellik Üçüncü Amaç'ın doğal, zevkli ve erdemli bir alanıydı; öyleyse, neden saklansın? Bu, günümüzde Batı'da moda olan tutumla tam olarak aynı değildi – cinsellik doğal, zevkli ve yararlıdır; öyleyse, neden tüm dünyaya anlatılmasın?

AİLE YAŞAMI

Vatsyayana kitabına bir dizi yararlı reçeteyle, afrodizyakları, arzu öldürücüleri, saçın siyahlaşmasını (ya da beyazlaşmasını), suyun süt gibi görünmesini, hatta, beyaz bir atın testislerinden alınma tere iyice batırılmış laktan (koyu kırmızı bir reçine) yapılma bir merhem sürülerek kırmızı dudakların soluklaştırılmasını sağlayacak yararlı formülleri içeren çok yönlü bir derlemeyle son verir. Ama bu uzmanlaşmış ilaç listesinde gebeliği önleyici ya da düşüğe yol açıcı reçeteler bulunmamaktadır.

Bunun pek çok nedeni vardı. Belki de en önemli neden, *Kamasutra*'nın fikirlerinin temelde ortodoks olmasıdır. Artık bir değeri kalmamış olan "gayri tabii" sözcüğünün gebeliğin önlenmesi ve kürtaj bağlamında kullanılması günümüzde yanıltıcı olsa da, erken dönem Hindular bun-

ları tam da "gayri tabii" buluyorlardı – *karma* modeline zararlı bir müdahale, karmaşık ruh göçü simetrisinin bozulması.

Dört Amaç *karma* üzerinde kimi zaman değiştirici bir etki gösterirdi. Örneğin, görünüşe bakılırsa, fahişenin aşk ve zevk verme sorumluluğu gebeliği sakıncalı kıldığından, doğum kontrolü uygulamasına izin verilirdi. Erken Hindistan'da, kimilerinin (örneğin, âdetin dördüncü gününde öğütülmüş hurma yaprağı ve kırmızı tebeşir yenmesi) etki göstereceği kuşkulu olan pek çok yöntem bilinmekteydi elbette. Ama vajinanın bal, *ghi* (süzülmüş tereyağı) ve *palasa* ağacı (*butea frondosa*, yani, Orman Alevi) tohumlarıyla yağlanması tavsiyesinde Aristotelesçi fikirlerle benzerlik de görülür; ayrıca, bilinebildiği kadarıyla, tuzun gebe kalmayı önlemekte mükemmel bir malzeme olduğunu ilk fark edenler Hintliler olabilirler. (Sperma öldürücü bir etki göstermektedir.) Kibar fahişelere, ilişkiden önce vajinaya "yağa batırılmış bir parça kaya tuzu" yerleştirmeleri önerilmekteydi.[2]

Ansiklopedik bilgi sunma niyetine karşın, Kamasutra'nın her kibar fahişenin kariyerinin en başında öğrendiği bilgileri içermesi için bir neden de yoktu aslında; saygın evli kadının bilmemesi gereken şeyleri içermemesi içinse her neden vardı – yani, kocası farkına varmadan kullanabileceği doğum kontrol yöntemlerini. Başka yerlerde olduğu gibi Hindistan'da da erkek evin mutlak reisiydi. Ama kimi önemli farklılıklar da vardı.

"Geniş aile" ya da "birleşik aile" kavramı tarihte yeni bir olgu değildi. Yüzyıllar boyunca tüm dünyada evli oğullar eşlerini, kendilerine de yer açmak amacıyla genişletilmiş olan baba evine getirmişlerdir. Kentler büyüyüp kalabalıklaştıkça bu sistem zayıflamıştı, ama Çin'de, orta –ve alt– sınıflardan ailelerin ayrı evlerde yaşamaya başlamış olmalarına karşın, üst sınıflarda hâlâ sürdürülmekteydi. Sistemin en güçlü olduğu yerse Hindistan'dı. Oğullar, kızlar, halalar, amcalar, birinci, ikinci, üçüncü kuşaktan kuzenler – hepsi aynı çatı ya da aynı çatılar grubu altında yaşar ve çoğunlukla aileyle birlikte yaşayan hizmetkârları da kendi geniş ailelerini de buraya getirirlerdi. Ekonomik ve duygusal açıdan bu, klanın zayıf üyelerinin esirgendiği, bağımsızlığın ve karar vermenin zorlu sıkıntılarından korundukları, diğer toplumlarda aile üyesi sayısının kısıtlanmasında etkili olan yoksulluğun soğuk gerçekliğinden yalıtıldıkları bir sistemdi. Hindistan sosyal güvencenin ne demek olduğunu Batı dünyasından neredeyse 2,000 yıl önce keşfetmişti.

Birleşik aile sisteminin tehlikelerinden biri, elbette, başa çıkılması zor boyutlara erişebilmesiydi, ama yine Hindistan'ın bir diğer sınıfları-

dırma modeliyle uyumlu kutsal hukuk bu konuda bir çözüm getiriyordu. Hindu toplumunda dört kast ve erdemli insanın hedeflemesi gereken dört amaç bulunması gibi, bireyin yaşamı da dört aşamadan oluşmaktaydı – gençlik, doruk, olgunluk ve yaşlılığı içeren, yapay olmakla birlikte ideal bir ayrım. Çocukluğun sonunda brahmanlara, kshatriyalara ve vaişyalara kutsal ip takılır ve bunlar topluma yeniden doğarlardı.* Bu andan 20 yaşına dek delikanlı öğrencilik aşamasında bulunur, öğretmenine karşı itaatkâr, ciddi ve bekâr olması beklenirdi. Bir sonraki aşama evlilik ve babalıktı. Kendi oğullarının da baba oldukları ileri orta yaşlarda başlayan üçüncü aşamadaysa erkeğin evden ayrılıp münzevi olması, ruhunu maddi şeylerden kurtarma sürecini başlatması beklenirdi. Süreç, yaşlılık çağında tüm bağlarını koparıp evsiz bir gezgin olmasıyla tamamlanırdı.

Bu münzevilik düzenine sonuna dek uyan erkek sayısı pek azdı elbette; gerçi, *sannyasin*, yani, gönüllü dilenci Hindistan'da her zaman alışıldık bir görüntü olmuştur. Ama ne olması gerektiği bilinci babalık otoritesi manzarasının üstünde bir yağmur bulutu gibi titreşirdi. Erkek yaşamının ikinci aşamasında ne denli kudretli olursa olsun, bundan sonra hayatındaki tüm etmenler, gücünü azaltma yönünde işlerdi. Aile mülklerinin çoğu ortaktı; baba öldüğünde bunlar oğulları arasında bölüştürülebilir ve onlar da kutsal yasayı izleyerek kendi paylarını alıp kendi geniş ailelerini kurmak üzere ayrılabilirlerdi. Ama babanın daha bundan çok önce aile meclisindeki yerinden ve aile işleri üzerindeki idari kontrolünden feragat etmesi, gerçekte olmasa da en azından tutumlarında bir münzeviye dönüşmesi beklenirdi.

Bu sistemin iki çarpıcı ve olasılıkla beklenmedik etkisi bulunmaktaydı. Öncelikle, baba yaşamının üçüncü aşamasına ulaştığında oğullarının onu yerinden etmelerine dini açıdan onay verildiğinden, hükmedici bir şahsiyetin bile ailesi üzerinde diktatörlük kurması zordu; İbrani aile reislerinin eşdeğerleri Hindistan'da pek ender görülürdü. İkinci olarak da, Hint toplumunun güçlü eril yönüne ve yasal ve toplumsal baskılara karşın, Hintli eş ve anne şaşırtıcı güç ve otoriteye sahip bir simaya dönüşebilirdi. Sessiz, boyun eğmiş Hintli kadın görüntüsü, insanlardan çok yasalara dikkat göstermiş olan yabancı gözlemcilerin ürettikleri bir efsanedir ve her zaman da öyle olmuştur. Kocasının sorumluluklarından vazgeçmesiyle birlikte, diğer toplumlarda evin babasına gösterilen saygı ve itaat neredeyse farkına bile varılmadan eşe yöneltilirdi. Kadın, yaban-

* Modern çağlarda, genellikle, yalnızca brahmanlar kutsal ip töreninden geçip "ikinci kez doğarlar".

cıların önünde ne kadar boyun eğmiş görünürse görünsün, aile içinde çoğunlukla mutlak hâkimiyete sahipti.

Evliliğinin bu son aşamaları Hintli kadın için belki de, yaşamının en mutlu dönemiydi. Görünüşe bakılırsa, Hint tarihinin erken dönemlerinde, kızların evlenmeden önce tam yetişkinliğe ulaşmaları gelenekti, ama bu çağın başlarına gelindiğinde dini metinlerde evliliğin ergenlikten hemen önce yapılması şiddetle tavsiye edilmekteydi ve ortaçağ dönemine gelindiğinde de çocuk yaşta evlilik yaygınlaşmıştı. Bunun birden fazla nedeni vardı; evlenmemiş kızlar birer yüktü ve Hintliler (diğer pek çok halk gibi) kızları doğaları gereği şehvet düşkünü gördüklerinden ve en ufak bir fırsatta bile bekâretlerini yitireceklerine inandıklarından, böyle bir felaketle karşılaşmadan kızlarını bir kocaya bağlamayı yeğliyorlardı. Erken yaşta evliliğin giderek artmasında etkili olan bir diğer faktör de belki de, kadın kıtlığının giderek artmasıydı. İ.S. birinci binyıl sırasında Hindistan'ın kuzeyde istilalara ve güneyde de küçük yerel savaşlara maruz kalmasına karşın, nüfus rakamlarında aşırı dalgalanmaların görülmemesi,[3] zayiat oranının Çin'deki gibi ciddi bir etki yaratacak kadar yüksek olmadığını düşündürüyor. Ama kıtlık Hindistan'da tekrar tekrar ortaya çıkan bir tehlikeydi ve nüfusta büyük bir düşüşe yol açmamakla birlikte, artış oranlarının düşük kalmasına yol açıyordu. Hamile kadınlar, yeni doğmuş bebekler, erkek kardeşleri yiyebilsin diye yoksun bırakılan kız çocuklar – kıtlığın zayiatı bunlardı. Daha da doğrudan olarak, dokuzuncu yüzyılda zengin *Racput*'ların bile yaptıkları gibi, yoksullar bilinçli olarak kız bebek katline başvurmaktaydılar. Kıtlık bir yana bırakılsa bile, evlenme yaşının düşmesiyle birlikte, herhalde, çok küçük yaşta evlenmiş kızlar arasında ölüm oranları da yükselmişti.

İ.S. ikinci ve üçüncü yüzyıllarda, gelinin yaşının damadın yaşının üçte biri oranında olduğu evlilikler ideal görülmekteydi. Manu'ya atfedilen hukuk kitaplarında önerilen uygun yaşlar sekiz ve 24'tü.[4] Ama kuramla uygulamanın bu denli çakışıp çakışmaması bir yana, sekiz yaşındaki gelin yaklaşık on iki yaş civarında ergenliğe ulaşana dek kocasıyla birlikte yaşamaz ve o zaman bile, evliliğin cinsel yönüne özenle alıştırılırdı. Vatsyayana'nın açıkça belirttiği gibi, "Kadın neredeyse hiç tanımadığı bir erkek tarafından kaba muameleye maruz bırakılırsa, cinsel ilişkiden, hatta, tüm erkek cinsiyetinden nefret etmeye başlayabilir..." (III 2). Kocanın karısını ancak on gün boyunca iffetli bir tanışıklığa ulaşıldıktan sonra öpmesi ve bundan sonra da, koca eşinin ilişkiye en nihayet hazır olduğunu hissedene dek, üç gün daha aşama aşama ilerlenmesi tavsiye edilmekteydi.

Hintli çocuk-gelin, çoğunlukla, diğer ülkelerdeki çağdaşlarının karşı karşıya oldukları sorunların en azından bazılarından muaftı. Çoğu örnekte kocası kendisiyle aynı sınıftan (sonraki çağlarda, aynı kasttan) olur ve bu nedenle, hayata bakışları ve yetiştirilişleri birbirine benzerdi. Ayrıca, büyük olasılıkla kocasının tek eşi olurdu. Çokeşlilik Hindistan'da bilinmedik bir olgu değildi belki, ama kraliyet ailesi ve zenginler hariç, yaygın da değildi. Hatta kimi bölgelerde –örneğin, Malabar kıyısında ve Himalayaların eteklerinde– kadının birden fazla kocaya sahip olması anlamına gelen çokkocalılık geleneği bulunmaktaydı. Muhteşem *Mahabharata* destanının kahramanları, aynı kadınla evli olan beş erkek kardeştir; bu belki de eski bir geleneğin yansımasıdır, ama sonraki kanun koyucuları karmaşık örtbas etme girişimlerine yönelmek zorunda bırakmış olan bir yansıma. İ.S. ilk binyıla gelindiğinde çokkarılılık bile ancak erkeğin eşinin kısır olması durumunda kabul görüyor ve çoğu bölgede çokkocalılık yalnızca belli bir anlamda uygulanıyordu – kısır koca bir zamanlar Spartalı erkeklerin yaptıklarını yapıp, "evlilik haklarını geçici olarak, evliliğin bozulmasına gerek kalmadan, cinsel açıdan daha güçlü, kendisinden güzel ve güçlü çocuklar bekleyebileceği birisine" devredebiliyordu.[5]

Tekeşli bir evliliğin bile psikolojik etkileri ilginçti. Eldeki kanıtlar, Hintli kocaların genç karılarına kural olarak, çoğunlukla çocuklarına gösterdikleri aynı şefkatli korumacılığı gösterdiklerini ve bunun sonucunda da eşlerini (cinsellik konusu hariç) erkenden olgunlaşmaya zorlamak yerine olgunlaşmalarını daha da geciktirdiklerini gösteriyor. Yeniyetmelik yaşlarındaki eş kendisinden çok daha yaşlı olan kocasına entelektüel, duygusal ve fiziksel açıdan bağımlıydı ve dini metinlerde söylendiği gibi, onu kendisinden üstün bir varlık olarak görüyordu. 12 ila 28 arasındaki fark çok büyüktür; 20 ila 36 arasındaysa o kadar büyük değildir. Hintli eş kendi kişiliğini ve potansiyelini belki de ancak, yirmili yaşlara ulaştığında keşfetmeye başlıyordu. Oğulları büyüyüp evlendiklerinde ve kocası emekliliği düşünmeye başladığındaysa kadın hâlâ otuzlu yaşlarda, varlığının hissedilmesini sağlayabileceği ve varlığını hissettirmek isteyeceği bir çağda bulunuyordu.

Erken dönem Hindistan'da yaşam beklentisi konusunda pek az şey bilindiğinden, bu mutlu günlerin ne kadar sürdüğünü saptamak çok güç. Yasa kitaplarında, herhalde, erkeğin ömrünün yaklaşık 50 yıl süreceği öngörülmüştü; 24 yaşında evlenmesi ve yaşamının üçüncü aşamasına torunları doğana (en azından 25 yıl sonra) dek girmemesi durumunda, hem emeklilik hem de feragat aşamaları çok kısa bir süreye sıkıştırılmadıkça, 50 bile düşük bir tahmindi. Olasılıkla bir tek zenginler bu kadar ya-

şıyorlardı ve kadınların da erkeklerden dört ya da beş yıl daha az yaşamaları beklenebilirdi. Kabaca, kadının kocası öldükten sonra yaklaşık on yıl daha yaşaması beklenebilirdi. Ve bu korkunç bir on yıldı; özellikle de, ortodoks üst sınıf ailelerde.

Yeniden evlenmek yasaktı – ortaçağa gelindiğinde, evlilikleri zifafla tamamlanmamış çocuk dullar için bile. Ten rahatlıkları da öyle. Dul kadın yerde yatar, günde yalnızca tek bir yemek yiyebilir (bal, et, şarap ve tuz yasaktı), renkli giysiler giyip takı takamaz, koku süremezdi; ortaçağa gelindiğinde, kafasını tıraş etmesi beklenmekteydi. Günlerini, bir sonraki doğuşunda kocasıyla yeniden evlenmeleri için dua edip dini ayinler yaparak geçirirdi. Varlığı çocukları hariç herkes için bir belaydı; toplumsal anlamda, dul, şenlikteki hayaletti.

Genel olarak bakıldığında, bazılarının kocaları öldüğünde kendilerinin de ölmesini seçmeleri hiç de şaşırtıcı değil. Dünyanın pek çok yerinde –Mezopotamya, Mısır, Orta Asya ve Çin– erken tarih, erkeğin dullarının, hizmetkârlarının, gözde atlarının, sadık köpeklerinin kurban edilmiş cesetleriyle doludur; aralarından kaçının ölüme gönüllü olarak, merhuma duydukları sevgi ya da sadakat nedeniyle gitmiş olduklarını bilmenin hiçbir yolu yok. Ama Hindistan'da *sati* geleneği (sözcük "erdemli kadın" anlamına gelmektedir) her zaman gönüllülüğe bağlıydı, ya da, en azından, görürlüşte öyleydi; zira, doğru davranış yönündeki toplumsal ve ailevi baskılar kimi zaman, özellikle de ortaçağ döneminde, dulu kendisi istese de istemese de kocasının yakılacağı odun yığınına sürüklemeye yeterliydi. Veda'larda bu âdetin belli bir tarihsel geçmişi bulunduğu yönünde ipuçları vardır,[6] ama ilk olarak dördüncü yüzyılda kaydedilmiş ve anlaşılan, ortaçağ dönemine dek oldukça ender görülmüştür.* Kimi otoriteler bunu derhal lanetlemişler, ama kimileri de *sati* olan dul kadının kendini kurban ederek kocasının ve kendisinin tüm günahlarını sildiğini ve talihli çiftin bundan sonra, cennetin Hindu eşdeğerine en yakın olan yerde (birlikte) 35 milyon saadet yılı yaşayacaklarını öne sürmüşlerdir.

KAMASUTRA SERGİDE

Efsaneye göre, ilk *sati*, eski Rudra rolünde olduğu zamanlardaki büyük tanrı Şiva'nın karısıydı. İ.Ö. 500'den bir süre sonra, bir tek Veda'lara

* *Sati* yalnızca Hindistan'a özgü değildir; bir dizi Hint-Avrupa halkında da görülür. Tuna Slavlarının altıncı, Batı Slavlarının sekizinci ve Sırpların da onuncu yüzyılda bu geleneği uyguladıkları kaydedilmiştir.[7]

inançlarıyla birleşmiş mezhepler arasında bir tür ekümenik ittifak olarak ortaya çıkan Hindu dinine bir simetri görüntüsü verebilmek için büyük bir estetik cerrahi çabası harcanması gerekmişti, ama yaklaşık olarak İ.S. üçüncü yüzyıl civarına gelindiğinde eski çağların sayısız tanrı ve küçük tanrıları kimi kişisel özelliklerini ve sıfatlarının çoğunu, yaratıcı, bilge Brahma'dan, koruyucu, iyi Vişnu'dan ve pederşahi ve korkutucu, aynı zamanda hayaletlerin ve cinlerin de efendisi, dansın kralı ve kozmik bir vandal gibi mantıksız bir yıkıcılığa sahip olan bereket tanrısı Şiva'dan oluşan yeni bir üçlüye devretmişlerdi.

Yaklaşık olarak aynı zamanlarda teolojik sahnede, bir zamanlar göz ardı edilmiş olan tanrıçalar da yerlerini almaya başlamışlardı. Sıradan insanlar –özellikle de, Âri istilacıların erkeğin üstünlüğü görüşünün yerli halkların eski tarımsal tutumlarını asla tamamen alt edemediği güney Hindistan'da– her zaman bereket tanrıçalarına, ırmak ruhlarına ve ağaç perilerine tapmışlardı, ama göçebe-çoban atalarının geleneklerine sadık kalan Hindu entelektüeller yüzyıllarca, ekümenik panteonun inanılmaz derecede karmaşık ve eril modelini kadından her tür dikkati esirgeyecek şekilde arıtmakla (doğru sözcük buysa) meşgul olmuşlardı. Tıpkı erkekler gibi, tanrıların da karıları vardı – işte bu kadar.

Ama tanrıların karıları önem kazanmaya başladıklarında bu eşsiz bir şekilde oldu. Diğer ülkelerde olduğu gibi Hindistan'da da tanrıların günlük yaşamlarının pek çok yönü Hint halkının günlük yaşamıyla önemli oranda benzerlik göstermekteydi, ama kocayla karısı arasındaki iş bölüşümü konusunda beklenmedik bir tersine dönüş görülmekteydi; zira, tanrı dingin ve kayıtsız bir halde arkasına yaslanıp otururken, işi karısı yapardı. O, *sakti*, yani, edilgen tanrının etkin yönüydü. Tanrı vardı; karısı yapardı. Çin'in *yin* ve *yang* kuramı tersine çevrilmişti.

Bir zamanlar gölge bir sima olup da şimdi dünyevi faaliyetlere girmeye başlayanlardan biri de, Şiva'nın karısı Parvati'ydi. Şiva önceki bir doğuşunda Veda tanrısı Rudra ve Parvati de, kendini kocasının kurban ateşinde kül etmiş olan eşi Sati'ydi; yani, "erdemli olan". Şimdi onun *şakti*'si olarak kocası kadar çok niteliğe sahipti. Ana tanrıça Gauri olarak, Şiva'nın bereket tanrısı rolünde onun aktif muadiliydi; Kali, yani, "siyah olan" rolünde de yok edici Şiva'nın muadiliydi. Şiva ve Parvati'nin tüm görünüşlerinde, genellikle yaratıcı ya da yok edici, kimi zamansa bir reddediş aleviyle parlayan bir cinsellik pırıltısı bulunmaktaydı. Şiva'nın bir görüntüsü "büyük münzevi" ve Parvati'nin bir görüntüsü de "ulaşılmaz olan"dı.

Erken dönem Hint heykeli, elbette, açıkça fallik olan ya da hoş bir erotiklik içeren kendi bereket sembollerine sahipti. İlişki eylemi içeri-

sindeki iki (ya da daha fazla) figürün tasviri olan *maithuna* figürleri, cinselliği doğal ve üretici bir işlev olarak gören bir toplumda çok tanıdıktı. Ama bir farkla; Hindistan'da bu tür figürlerin ahlaki suç alanına sürgün edilmeleri diğer uygarlıklara oranla çok daha uzun sürdü. Ama İ.S. 500 ila 900 arasındaki dönemde karmaşıklığın ve daha dünyevi, daha zorlu kültürlerle temasın artmasıyla birlikte, Hint *maithuna* heykelciliği daha bâştan çıkarıcı, daha seksi ve çok daha bilinçli hale geldi. Ayrıca, gölgeli köşelere çekilme yönünde bir eğilim de geliştirdi.

Kısmen siyasi bazı nedenlerden ötürü bu durum birdenbire tersine döndü. Ortodoks Hinduizmin kutsal ayinlerini yalnızca brahmanların, yani, en yüksek geleneksel sınıfın yürütmesine izin verildiğinden, dine sınıf çağrışımları girmişti. Zamanla, kaçınılmaz olarak, bir karşı tepki oluştu. Yeni dini kültlerin ne zaman ortaya çıktığını kimse bilmiyor, ama aralarından pek çoğunun temel özelliği, rahibin aracılığı olmadan, insanla tanrı arasında doğrudan bir kişisel ilişkiydi. Brahmanlar kurban ve ayin üzerinde yoğunlaşmışlardı; yeni kültlerse anlaşılması çok daha kolay ve sıradan Hintliye çok daha çekici gelen bir şeyi ele almaktaydılar – aşkı. Hindu *kama* düşüncesi ve özellikle de Şiva'yla Parvati'nin ayrılmaz bir özellikleri olan cinsellikleri, –gerçi, Vişnu da atılganlıktan hiç de yoksun değildi (ve itiraf edilmeli ki, aşk maceralarında çok daha eğlendiriciydi)– tanrılar söz konusu olduğunda aşkın açıkça insani terimlerle düşünülmesini son derece doğal bir hale getiriyordu.

Dini kültlerin merkezleri temelde Şiva'ydı ve yüzyıllar içerisinde popülerlikleri arttı; sonunda, Hindistan'ın yöneticileri bu kültleri tanımanın ötesinde, tanıdıklarını açıkça göstermeyi de siyasi bir zorunluluk olarak görür oldular. Cahil bir halka yönelik hoşgörü fermanları yayınlamak yeterli değildi; bu nedenle, dokuzuncu ve onuncu yüzyıllar arasında, Hindistan yarımadasının büyük bölümüne yayılmış alanlarda, kişiselleştirilmiş dinin şehvetli tasvirleriyle canlanan tapınaklar inşa edildi; bunlar, iktidardaki partinin halkın tarafında olduğunu yirminci yüzyılın seçim posterleri kadar açıkça söyleyen, taşa kazınmış beyanlardı.

Kuşaklar boyunca hem Batılı hem de Hintli tarihçiler, kendi utançları nedeniyle fare deliğinden gizem dağları yaratarak, Hindistan'daki ne oldukları açıkça belli tapınak heykellerini dini mistisizm terimleriyle açıklayan milyonlarca sözcük yazmışlardır. Erken ortaçağ döneminde Hinduizm, hiç kuşkusuz, bir cinsel mistisizm unsuru geliştirmişti, ama Hindistan kimi yorumcularının sık sık iddia ettikleri kadar "ruhani" olsa bile, mistik anlayışın çok az kişinin ayrıcalığı olacağını söylemek doğru olacaktır. Ellora'daki Kailasanatha tapınağı ya da Konarak ve Khu-

carao'dakiler gibi tapınakların erotik heykelleri mistikler tarafından sipariş edilmiş ve hatta, yaratılmış olabilir, ama burada tapınan kitleler bunlardan çok farklı bir düzlemde zevk alıyorlardı. Günümüzün bir uzmanı hatta, Konarak'taki, az çok göz hizasına yerleştirilmiş ve temelde dini olan figürlere oranla daha kaba bir işçiliğin görüldüğü erotik heykellerin temel amacının *devadasi*'lere, yani, gelirleri tapınak fonlarına önemli bir katkıda bulunan tapınak fahişelerine müşteri çekmek olduğuna bile inanıyor.[8] (Örneğin, Tancor'daki Racaracesvara tapınağının bordrosunda on birinci yüzyılda 400'den fazla kadın bulunmaktaydı). Günümüzde bir kum denizi içerisinde bir harabeler adası olan Konarak bir zamanlar hareketli ve kârlı bir liman olduğundan, bu son derece olası görünüyor.

Ama bu her yer için geçerli bir açıklama değil. Örneğin, Khucarao'da kat kat frizler, yer hizasından, en mahrum kalmış denizcinin (ya da en onaylamayan brahmanın) göz hizasının çok üstünde seviyelere doğru yükseliyor; her figür büyük bir güzellikle işlenmiş, zarif, dinamik – belki de, dünyanın gördüğü en zarif erotik heykeller dizisi. Khucarao'nun 83 tapınağının (günümüze bunlardan yalnızca yirmisinin kalıntıları ulaşmıştır) inşa edilmekte ya da inşa edilmek üzere olduğu 1000 yılına gelindiğinde, Hint tapınağı, derinlerinde bir zamanlar yürek ve rahim olan karanlık mabedin yer aldığı, muhteşem şekilde tasarlanmış kutsal dağın, tanrıların evi olan Meru'nun mimari rekonstrüksiyonuna dönüşmüştü. Semavi tanrıları, hizmetkârları ve yardımcıları, müzisyenleri ve dansçı kızları, cariyeleri ve saraylıları, hatta kimi zaman komik figürleri, sokak şakalarının hedefi olan, tuhaf ve uygunsuz karikatürleriyle dünyevi hükümdarların daha büyük ve daha gösterişli versiyonları olarak görmek her zaman insani bir kibir olmuştur. Tanrıların tapınak evleri yoldan geçen herkese en azından yüzeysel düzeyde dostane, anlaşılabilir, kelimenin en geniş anlamıyla popüler bir dinden söz etmekteydi. Mesaj, herkesin, hatta, kutsal iç tapınak alanlarına girmelerine izin verilmeyenlerin –alt sınıf şudralar, paryalar ve (kuzey Hindistan'da) kadınlar– bile görebileceği şekilde oradaydı; zira, büyük tapınaklarda, Çola ve Çandella Racputlarının, Kesari ve Ganga'nın büyük kamusal binalarında erotik heykellerin çoğu, kimi zaman da tamamı tapınakların dış duvarlarındaydı. Prensler ve cariyeler birbirlerinin gözlerine muhabbetle içeride değil, burada bakar, saraylılar ve dansçı kızlar, sonsuza dek taş halinde donmuş olarak, *Kamasutra*'da tavsiye edilen en ilginç pozisyonlardan bazılarıyla burada deneyler yaparlar, mağrur münzevi ve toplumsal sapkın, izleyicileri eğlendirmek için, grotesk ve uygunsuz cinsel pozisyonlar almış olarak, burada teşhir edilirdi.

Tanrıların hareketli, canlı ve gürültülü dış dünyasıydı burası. Tapınağın en derinlerinde, tapınanın yeniden doğduğu *garbhagriha*'da, yani, "rahim evi"nde ise tersine, tanrılar, kimi zaman tamamen tasvir, kimi zamansa sembol halinde, otururlardı. Büyük tanrılar pek çok şekle bürünürlerdi, ama Şiva'ya özgü bir görüntü vardı – her görünüşünde onun bereket ve üreme tanrısı olduğunu su götürmez şekilde gösteren bir sembol. Bu, lingam, yani, penisti ve kimi zaman eşi Parvati'nin sembolüyle, yani, vulvayla birleşmiş halde tasvir edilirdi. Çok sonraları, neredeyse iki yüzyıl boyunca Hindistan'a hâkim olan İngilizler bunlardan Viktoryen ruhlarının tüm gücüyle tiksineceklerdi. Yeni tebaalarının dinlerine müdahale etmeme konusunda içtendiler belki, ama bir fallusa tanrıymış gibi tapan bir halka karşı yalnızca küçümseme duyabilirlerdi. Durumun bunun tam tersi olduğunu keşfettiklerinde, bunu da, önemsiz bir ayrım olarak gördüler.

İngilizlerin Hinduizme tepkilerinin, 1757 ila 1947 arasında Hint kültürüne dayatılan uzun şehitlik dönemine katkıda bulunan unsurların en önemsizi olduğu söylenemez ve kimi açılardan etkileri günümüzde de sürmekte; zira, "*Ganj'da boğulan*" (*Hindistan'a hayran olan* ve Batı'da Hindistan'ın misyonerliğini yapma yükünü üstlenen) az sayıdaki İngiliz, temiz ruhanilik çarşafına erotik heykellerden daha fazlasını sarma ihtiyacını duymuştu. Bu sargılardan kurtulmayı henüz başaramamış olan konulardan biri de, mistik cinsel Tantra kültüdür.

LOTUSTAKİ MÜCEVHER

Amaçları dışlamak olan gizli dillerin arkasında neredeyse insanlıkla aynı uzunlukta bir tarih bulunmaktadır. Gözcünün erken çağlardaki şifresi ve simyacının antimon için kullandığı "gri kurt" ve cıva için kullandığı "ejderhanın kız kardeşi" sözcükleri belki de, bütün bir bilimsel yapıyı tek bir cümlecikte toplayabilen ya da basit bir kavramı bir çok heceli sözcükler sağanağı içinde boğabilen çağımız günlük uzmanlık dili kadar anlaşılmaz değildi. Eskiyle yeninin birleştirilmesinden doğan sonuç, muazzam boyutta bir muğlaklaştırmadır.

Tantra örneğinde karşılaşılan durum budur. Kendi özel konuşma biçimlerine sahip olmakla kalmayıp, aynı zamanda, günümüzdeki bir inançlısına göre, genel basım amaçlı kitaplarda ileri tekniklerinin "uygulamada hiçbir şekilde kullanılamayacak şekilde belirtilmesi" gerektiğinde ısrar eder. "Belli temel konular özellikle dışarıda bırakılır ve kimi

zaman, pasajlar karmaşıklaştırılır ki, nitelikli bir kılavuz olmadan anlamları çözülemesin; üstelik, ifade edildikleri mistik dil anlamının tamamını yalnızca, "kulağa fısıldanan" öğretiyi almış olanlara açıklar. Görünüşe bakılırsa bunda amaç, öğretilerin "dünyevi amaçlara hizmet edecek şekilde" saptırılabileceklerini, "kötü amaçla kullanılabilecek" güçlü sihirler ve "psişik güç" bahşettiklerini keşfetmiş olan "saygısız"ları aldatmaktır.[9]

Bu nedenle Tantra metinleri, verimli bir akademik yaratıcılık alanı yaratır. Bir ayinde genç bir bakirenin bekâretinin alınması gerekiyorsa, burada söz konusu olan gerçekten kanlı canlı bir bakire midir, yoksa bu sözcük, (ruhanilik okulunun öne sürdüğü gibi) erkeğin belkemiğinin dibinde bulunan ve başına yükselmesi için ikna edilmesi gereken psişik gücün eşanlamlısı mıdır? Büyülü bir iksirin unsurları arasında bir cesetten, bir cüzamlıdan, ensest bir birleşmenin ürünü olan çocuktan ya da âdet gören bir kadından alınma kan da bulunuyorsa, bunlar sözcük anlamıyla mı alınmalı, yoksa, mecazi olarak mı? Yanıt, çoğunlukla, akademisyenin mantığından çok, midesinin gücüne dayanır. Kimi zaman kuşkuda kalabilir, ama geç yirminci yüzyıl aklının dille karıştırılmasını beklediğinden, felsefi anlaşılmazlarda ve dini psiko-gevelemelerde her zaman bir kaçış noktası bulunabilir. Aşağı olanın gevelemesiyle gurunun gevelemesi bir ve aynı olur. Okurun zihniyetine göre, Tantra, mide bulandırıcı, ruhani bir vahiy ya da tamamen anlaşılmaz olarak görünür.

Basit değildir elbette, ama "kozmik yaradılış", "kutupsallık sembolizmi" ya da "algılananla hissedilmeyen arasındaki birleşme" terimleriyle ifade edilmesi de gerekmez. İ.S. ilk yüzyıllarda ortaya çıktığında tam olarak nasıl bir görüntüye sahip olduğunu kimse bilmiyor; günümüzdeki çalışmalarda temellerden çok, sonraki düşünürlerin bunlar üzerine kurduğu karmaşık ve tuhaf yapı üzerinde durulmakta. Ama takipçi çekmek için, herhalde, görece açık bir cazibesi olmalıydı ve diğer dini kültlerle ilişkisi, bunun ne olabileceğini ima ediyor.

Hint felsefesi temelde tümüyle bir reddediş felsefesidir. Hinduizmde bireyin sayısız doğuş boyunca doğru şekilde yaşamasının ödülü, sonunda dünyadan ve getirdiği acılardan kurtulmaktı; baştan çıkarıcı bir cennette değil, var olmamakta, hiçbir şeyliğin saadetinde bulunacak bir kurtuluş. İkinci büyük Hint inancı olan Budizm'in amacı da aynıydı; *nirvana*, cennet değil, yok oluştu.

Hindistan'ın başlıca inançları ve mezhepleri arasındaki ayrımı doğuran aslında varış noktası değil, yolculuktu. Her yeni mezhebin amacı bireyi oraya daha çabuk ulaştırmaktı. *Hinayana*, yani, "küçük taşıt" Bu-

dizmi yalnızca kendine güvenme ve kişisel çaba nitelikleri gerektiriyordu; araç, ilkel bir çiftkanatlı uçaktı. *Mahayana*, yani "büyük taşıt" ise daha az zorlayıcı, daha rahatlatıcıydı; yardımsever *bodhisattva*'larla dolu, pervaneli yolcu uçağı. Aralarında en hızlısı, inançlıyı *nirvana*'dan ayıran tinsel duvarı sihirli bir şekilde aşan ses üstü *Vacrayana*, yani, "yıldırım taşıt"tı. Budizm gibi Hinduizm de kendi sistemlerine sahipti; bunlardan birkaçı, en düz yol olarak berrak düşünce ve mantığı yeğleyen Nyaya, psişik disiplinleriyle Yoga ve meditasyonun bireysel ruhu Dünya Ruh'un boşluğuyla birleştirebileceğini savunan Vedanta'ydı.

Bu sistemlerin tümünde dünya reddedilmekteydi. Özellikle de, yeniden doğuş çevriminden kurtulmak için ellerinden geleni yapanlara dünyanın verdiği tüm zevkler. Bu zevklerden vazgeçmeye hazır olmayan kişi (Dört Amaç'ta izin verildiği gibi) elinden gelen en iyi yaşamı sürmekle ve kaderci bir yaklaşımla, kurtuluşun günün birinde geleceğini ummakla yetinmek zorundaydı.

Tantra ise oldukça farklı bir şey sunuyordu. Öğrenme değil, eylem sistemiydi ve zevk, hayal ve esrimeden vazgeçmek yerine bunları yaşayanlara tek bir ömür içerisinde saadet ve kurtuluş sunuyordu. Tantra'ya göre, dünya tanrının bir yansımasıysa, içindekiler de tanrısal olmalı, bunlardan vazgeçmek yerine, bunlara tapınılmalıydı. Kesinlikle hedonist bir inançtı ve herhalde büyük bir cazibeye sahipti.

Kimi otoriteler dünya tarihindeki diğer pek çok devrimci inanç gibi Tantra'nın da siyasi bir başkaldırının dini ifadesi, toplumsal statükoya karşı bir protesto olduğuna inanmaktalar. Uygulamalarının pek çoğunda hedef özellikle, sınıf/kast sisteminin yıkılmasıydı; kimilerinde de, dini ayinin bir parçası olarak uyuşturucuya, büyüye ve cinsel ilişkiye başvurularak, gelenek daha düşük bir düzeyde alaya alınıyordu. En yüzeysel düzeyde Tantra, 1960'larda pek çok kişiyi Alternatif Toplum'a çekecek olan aynı saygısız toleransa sahipti.

Hinduizm ve Budizm'in, aralarında bariz farklar görülen kendi Tantra okulları bulunmaktaydı. Ama tüm Tantracılar, tamamen Hintlilere özgü bir bakışla nihai gerçek olarak gördükleri hiçliğe ulaşmayı amaçlarlardı; içerisinde yaşadıkları algılanabilir dünya bir yanılsamadan başka bir şey değildi. İlahi gerçek tüm cisimsiz evren, canlılar dünyası ise bunun yalnızca soluk bir izdüşümüydü. Odak noktasını, insan ruhu olan saydam serabın Dünya Ruh'un gerçek ebedi özüyle buluşmasını ve birleşmesini sağlayacak şekilde kaydırmak gerekiyordu.

Burada sorun, elbette, odak noktasının kaydırılmasıydı; zira, istekli kişinin aklındaki ve bedenindeki yaratıcı enerji akımlarının Dünya

Ruh'taki aynı akımlarla birleşecek şekilde yeniden yönlendirilmesini gerektiriyordu. Ölçek çok genişti. İnsanın yaratıcı enerjisiyle (ya da *tüm* pozitif eylemlerle) ilgili her şeye Tantra terimleri içerisinde bakılabilirdi. Ama şansımıza, enerji akımlarının bireysel olarak yönlendirilmesi gerekmiyordu. Sihir ve cinsellik, doğru şekilde kullanıldıklarında, bu görevi önemli oranda kolaylaştırabiliyorlardı.

Mantra bir tür sihirli ses formülü, doğru şekilde telaffuz edildiği takdirde enerjiyi yoğunlaştırıp yönlendirecek bir mercek işlevi üstlenecek olan bir hece ya da heceler dizisiydi. Yantra ise bunun görsel eşdeğeriydi. Tantracılar bu tür formüllerle tanrıların tapınana güç bahşetmeye zorlanabileceklerine ve böylece, derinden arzuladığı hiçliğe giden yolda onu hızlandırabileceklerine inanıyorlardı. Ama tüm mantralar zorlayıcı değildi. Aralarında en önemlisi ve en sık kullanılanı, tınlaması damakta olduğu gibi uzayda da kendi ince titreşimini yaratan –ve kilisede hazırlık olarak diz çökmeyle aynı amacı taşıdığı söylenebilecek olan– *Ommani padme hum*'du. Pek çok anlam katmanı bulunmaktaydı (ve bulunmaktadır), ama, çoğunlukla, son derece cinsel bir anlamda tercüme edilir: "mücevher, lotusun içinde"; ki bu da, "lingam, yoninin içinde" demenin bir başka yoludur.

Cinsel mecaz mantrada sona ermiyordu. Hindistan'da (ama Tibet'te değil) Tantracı Budizm, "yıldırım taşıt" *Vacrayana* Budizmi'yle neredeyse tamamen iç içe geçmişti ve hiçliğe giden cinsel yol, tanrıçalara insan enerji akımlarını doğrudan Dünya Ruh'a yönlendiren paratonerler muamelesi yaparak, bilinçsizce de olsa, bu elektriksel tasviri daha da geliştirmekteydi. Dünya Ruh, tanım gereği, bilinemezdi, ama Tantracılar bunu genellikle bir tür Şiva figürü, haşmetli, kadir-i mutlak, uzak, pasif olarak görmekteydiler. Şiva'da olduğu gibi, enerjisi, ebedi bir kucaklaşma içinde bulunduğu *şakti*'sinde, muadilinde, dişil yönünde, karısındaydı – eşi aynı anda dünyada faal haldeyken bile. Elbette, cinsel açıdan faal. Bu, dişi yaratıcı enerjisinin alabileceği tek formdu. Bu nedenle, "tanrıça"yla cinsel ilişkiye giren Tantracı, ilahi kucaklaşmayı taklit etmenin ötesinde, bunun bir parçası olurdu; *şakti*'yle bir olarak, Dünya Ruh'un kendisiyle de bir olurdu.

Temel Hindu Tantra ayinleri sıradan tapınan için, pek çok çiftin ve ayinsel seksin basit bir zevk düşkünlüğüne dönüşmesinin önlenmesi ve uygun prosedürlerin izlenmesinin sağlanması amacıyla, bunların gurularının katılımını gerektirirdi. Bu durumda bile, pek de kendini adamış olmayan bir inançlı, ayini hoş bir akşam eğlencesi, güçlü bir aperatif, iyi bir yemek ve ardından, yatağın eşdeğeri olarak görebilirdi. Önce katı

halde, içki olarak ya da tüttürülerek uyuşturucu alınırdı. Ardından, günümüz otoritelerine göre ortodoksinin yüzüne bir tokat olarak tasarlanmış olan "beş zevk" gelirdi; gerçi, neden böyle düşündüklerini anlamak güç – Tantra kültünün ilk zamanlarında sıradan toplum içerisinde hiçbiri tabu değil, aksine, ılımlı lükslerdi. Bunlardan ilk üçü olan balık, et (kimi zaman, özellikle domuz eti) ve şarap, sekizinci yüzyıl ila on birinci yüzyıl arasında zenginlerin sofralarında sıklıkla görülürdü ve dördüncüsü de –tahıllar, tür belirtilmemiş– standart diyetin bir parçasıydı.[10] Beşinci zevk olan cinsel ilişki de bir lüks olarak görülebilirdi; zira, (âlimlerin bolca tartışmalarından sonra oluşan) genel konsensüse göre, birbirleriyle tam bir uyum içindeki bir âşık çiftinin ender olarak yaşadığı birliğin –bireysel ruhla Dünya Ruh arasında ulaşılabilecek birliğin yarım yamalak bir görüntüsünü sunan birliğin– karı-koca arasındaki ilişkide yaşanması pek mümkün değildi. Dolayısıyla, katılımcı çiftlerin eş değiştirmeleri ya da özel bir sembolik kutsiyetleri bulunan *devadasi*'lerin, yani, tapınak fahişelerinin de getirtilmeleri yaygın bir uygulamaydı. Unutulmamalıdır ki, Tantra'nın temel cazibesi zevkin bir kurtuluş yolu olarak reddedilmesi değil, geliştirilmesiydi ve sonraki kuramcılar tarafından sembollere dönüştürülmüş olsalar da, bu beş zevkin ilk başlarda, göründüklerinden farklı bir şey olarak görüldüklerine inanmak için bir neden yok. Hıristiyanlar, Son Yemek'in ekmek ve şarabının Kurtarıcı'nın bedenine ve kanına dönüşmesinin neredeyse 1,200 yıl aldığını hatırlayacaklardır.

Tantracıların büyük çoğunluğunun, doktrinin vaat ettiği bu zevkleri, bir toplumsal itaatsizlik unsurunu (cinsel partner seçiminde kast ve sınıf engelleri bilinçli olarak ihlal edilmekteydi) ve belli bir tinsel heyecanı, büyülü sözlerin söylenmesiyle ve büyülü şekillerin çizilmesiyle uyandırılan bir güç duygusunu içeren bu temel tapınma aşamasının ötesine asla geçmedikleri düşünülebilir.

Ama bu kadarını yeterli görmeyenler, kendilerini tamamen metinlerin vaat ettiği şeye, tek bir ömür içerisinde saadete ulaşmaya adamış olanlar da vardı. Kural kitabı yoktu, her adayın modeli bireysel olarak çiziliyordu ve bu nedenle, elimizdeki bilgiler parçalanmış ve çoğunlukla çelişkilidir. Ama görünüşe bakılırsa, müstakbel erginlenmişler, tinsel düzeyi yüksek bir erginlenmişle ilişkiye girerek "ilahi enerji taşıtı"na dönüşmüş bir partnerle birlikte özel bir ayinden geçiyorlardı. Çoğu kadın olan bu partnerlere Budistler *dakini* adını vermekteydiler ve erginleme hakkı başlangıçta belki de yalnızca, belli bir mezhebin üyelerine verilmişti.

Erginlenen *sadhaka*, ilişkiyle aynı sırada gerçekleştirilen uzun esrik meditasyon eylemleri içeren kapsamlı bir ayin programı izlerdi. Bu meditasyon, kutsal ayinleri, mantraların söylenmesini, zihinsel düşleri, yoga duruşlarını ve bir otoritenin büyüleyici betimlemesiyle "birleşmiş kadın ve erkek enerjilerinin yönlendirilmesi"ni içerirdi.[11] *Sadhaka*'nın kanlı canlı bir partnere sahip olması ancak, görece başlangıç düzeyinde olduğunda gerekirdi; daha ileri aşamalarda "içsel gerçekleştirme" yeterliydi.[12] Ardından, cinsel heyecanın ilahi enerjinin varlığına işaret ettiği düşünüldüğünden, kimi erginlenmişler –maço ya da maçoluk çağından çok önce– kendi dikleşmiş penislerine ayinsel şekilde tapınırlardı. Daha da ileri düzeylerdeki kimileriyse hem tanrıyla hem de *şakti*'yle özdeşliğe ulaşmışlardı ve dolayısıyla, kendi kendileriyle daimi ve mutlu bir ilişkiye girebiliyorlardı.

Bu, anatomik açıdan olanaksız görünmekle birlikte, Tantra kuramının ikincil bir düzeyinde, "görünmez beden"le ilgili düzeyde son derece mantıklıydı. Her etten kemikten bedenin içerisinde, sinirleri, duyguları, enerji kanallarını, zekâyı, ruh özünü –yani, dönemin bilgisinin açıklayamadığı her şeyi– içeren ruhsal bir kopya bulunduğu yönündeki bu fikir bilim öncesi toplumlarda oldukça yaygındı; gerçi, her zaman Hintlilerin ve Çinlilerin bu fikre kattıkları gelişmişlikle tanımlandıkları söylenemezdi. Taocular gibi Tantracılar da her kadında eril bir unsur ve her erkekte de dişi bir unsur bulunduğuna inanır ve görünmez bedende, biri dişi (Budist terminolojide *lalana*) ve omuriliğin sol tarafı boyunca uzanan, diğeri eril (*rasana*) ve sağ tarafı boyunca uzanan iki sinir kanalı bulunduğunu düşünürlerdi. Bedende ayrıca bir dizi sinir merkezi de bulunmaktaydı (Hindulara göre temelde altı, Budistlere göre dört tane) ve bunların lotus şekilli bir madalyon gibi omurganın dibinden başın en üst noktasına dek dikey bir çizgi boyunca dizildikleri düşünülürdü. Bunlara *çakra* adı verilmekteydi. Ayinsel ilişki, özellikle de sinir sistemini uyardığına inanılan sarmal pozisyonlardan birinde gerçekleştirildiğinde, dişil enerji, erkeğin göbeğinin etrafındaki sinir merkeziyle karmaşık bir etkileşim oluşturarak, faal hale gelmiş ama henüz boşaltılmamış olan menisinin büyülü bir öze (*bindu*) dönüşmesine yardım ederdi; bu öz *lalana* ve *rasana* kanalını delerek yeni bir kanal açar ve buradan, başın en üst noktasındaki *çakra*'ya, boşluğa, ebedi hiçlik saadetine açılan "bin taçyapraklı lotus"a doğru hızla fırlardı. Gerçek Tantracı üstad böylece, çift cinsiyetli Dünya Ruh'la bir olurdu.

Burada, Çinlilerin, duraksamalı ilişki ya da engellemeli ilişki yoluyla meninin ya da *yang* özünün beyne yükselip beyni beslemesinin sağlana-

bileceği yönündeki inançlarıyla ilgi çekici bir benzerlik görülmektedir. Her zamanki gibi, Tantra metinlerinin açıklayıcı oldukları söylenemez, ama Budist Tantracıların en azından, Üstad Tung-hsüan'ın tavsiyelerinden pek de farklı olmayan nefes kontrollerine başvurdukları neredeyse kesin görünmekte; modern çağlarda da Bengal'deki bir Hindu Tantra mezhebinde, *Yeşim Odayla İlgili Önemli Konular*'da betimlenen idrar yoluna baskı yöntemi kullanılmıştır. Ama, bilindiği kadarıyla, Hindu Tantracıları, Budistlerin aksine, bunu hiçbir zaman ayinin temel öneme sahip bir parçası olarak görmemişlerdir ve bunun nedeni de (tabii, gerçek bir nedeni varsa), uygulamanın kökenlerinde bulunabilir. Konuyu derinlemesine incelemiş az sayıdaki modern akademisyenden biri olan merhum Dr. Robert Van Gullik, Hint Tantra'sının duraksamalı/engellemeli ilişki fikrini İ.S. beşinci ya da altıncı yüzyılda Çin Taoculuğundan aldığını savunmuştur. Bunları Çin'den getirmiş olmaları en muhtemel görünen kişiler, Çin'e giden (Hindu değil) Budist misyonerlerdi. Sonraları, Tantra geliştiğinde, bu kez Çin'e Tantra misyonerleri gönderildi ve Çin, *Hindu* Tantra'nın bazı kuramlarını benimsemeye başladı. Ardından, on dördüncü yüzyıl başlarında, Çin'in Moğol hâkimiyeti altında olduğu dönemde, bir başka Tantra varyasyonu ihraç edildi; bu kez, Moğolların da benimsedikleri ve Çinlilerin artık özgün Taocu unsurlardan hiçbir iz göremedikleri, aşırı bir Tibet formu.

Ama cinsellik kılavuzları örneğinde de görüldüğü gibi, bu değiş tokuşla ilgili temel sorular hiçbir zaman yanıtlanamayacak. Fikir, kimin fikriydi? İlk kim düşünmüştü? Mesajı kültürden kültüre, uygarlıktan uygarlığı aktaran kişi, *–şayet böyle biri varsa* – kimdi? Fikir benzerliği her zaman aşırma anlamına gelmez.

Dini tasvirlerinden, sihirli sözcüklerinden, öz-hipnozundan, (Budistlerde ve Hindularda birbirlerinden çok farklı olan) dualarından yoksun bırakılan Tantra, şiirinden ve vahiy niteliğinden yoksun bırakılmış Kitabı Mukaddes'e benzer. Dinlerin pek azı çıplak haldeyken de çekici görünür. Ama günümüzün Avrupalı akademisyenlerinden birinin de belirttiği gibi, Tantra, cinsellikten ve büyüden ibaret değildir. Bu akademisyene göre, Hindu ve Budist eleştirmenler "sürekli olarak, Tantracının, dini, cinsel arzuya ve safahata bir kılıf olarak kullandığını öne sürmüşlerdir; Tantracılarsa sürekli olarak, hedeflerine ulaşılması [bu tür zorlu] ziynetler olmadan çok daha kolay olan cinsel arzuyu doyurmak için Tantracıların izlediği karmaşık, ayrıntılı ve aşırı derecede zor prosedüre gerek olmayacağı yanıtını vermişlerdir.[12] Ki bu, hiç kuşkusuz, doğrudur.

9 İslam

Farklı uygarlıkların –Sümer ve Mısır, Yunanistan ve Roma, Suriye ve İran, Çin ve Hindistan– 3,000 yıldan fazla bir süre boyunca birikmiş bilgeliklerinin birkaç kısa ve üretken yüzyıl boyunca, İslam halifelerinin görkemli yeni başkentleri ve Binbir Gece Masalları'nın gerçekliği olan Bağdat'ın eritme potasına akınış olduğu gerçeği, pek farkına varılmasa da, yerinde bir ironi taşımaktadır. Zira Bağdat İ.S. 763'te, dünyanın ilk uygarlığının, yani, Sümer'in ilk başkenti olduğu söylenen Kiş'le neredeyse aynı yerde kurulmuştur. Ve Sümer'in yazmanlarının küçük ve sınırlı dünyalarının zorlukla edinilmiş bilgilerini ıslatılmış kil tabletlere kazıyarak başkalarına aktarmayı keşfetmiş olmaları gibi, İ.S. 8. yüzyılda da Araplar, geçmiş binyıllarda Avrupa ve Asya'nın öğrenmiş olduğu her şeyi, bu kez kolayca kırılabilir kile, yüksek maliyetli papirüse, parşömene ya da ince hurma yapraklarına değil, ketenden yapılan, yeni geliştirilmiş ve dayanıklı kağıda yazarak, aralarında bağlantı kurmayı ve yaymayı keşfetmişlerdi. Entelektüel açıdan doymak bilmez Arap aklı ve yüzlerce yıllık Çin tekniğinin uyarlanması, ilim alanında ve sonradan da Batı yaşamının tüm dokusunda, kimse-

nin önceden tahmin edemeyeceği ve sonraları da pek az kişinin kabulleneceği bir devrim yaratmıştı.

Kızıldeniz'le Basra körfezi arasındaki çorak yarımadada yaşayan göçmen halklar, İsa'nın doğumundan önceki son 500 yıl boyunca, doğuyla batı arasındaki kârlı baharat ticaretine aracılık yaparak kâr etmeyi öğrenmişlerdi, ama bu ortak çıkar, İ.S. 622'deki hicret –Mekke'den Medine'ye kaçış– sonrasında Peygamber Muhammed, (İnanç'a) teslim olma anlamına gelen İslam dini olarak bilinen, Arap, Yahudi ve Hıristiyan inançlarının (dağınık olsa da) öngörülü bir bileşimini vaaz etmeye başlayana dek, bir birlik yaratamamıştı. Bu dine inanlar, Müslümanlar, yani, kendi kendilerini teslim edenlerdi.

Ortaçağ dünyasında gayri Müslimler çok geçmeden, kendilerinin de –İnanca olmasa da, İnançlılara– teslim olmaları gerektiğini anladılar; Peygamber'in ölümünden sonraki bir yüzyıl içinde Suriye, Mezopotamya, doğudaki İran dominyonlarının hepsi, Afrika'nın tüm Akdeniz kıyıları ve İspanya'nın tamamı, Muhammed'i izleyen halklara teslim olmuştu.

Peygamber, "İlim Çin'de de olsa arayın," demişti, ama ardılları bu konuda kendilerini yormaya gerek duymadılar. Kazandıkları üstünlük, bilim adamlarını, filozofları, zanaatkârları, teknisyenleri ve sanatçıları mıknatıs gibi çekerek, kendi ödüllerini getirmekteydi. İran'da Araplar yalnızca İran'ın gelişmiş geleneğinin değil, Bizans'tan (o dönemde batı Asya'nın başlıca ilim merkezi olan) Cundişapur'a kaçmış olan sapkın bilginler aracılığıyla, Suriye, İran ve hatta Hindu düşünce modelleriyle temas sonucunda zaten olgunlaşıp değişmiş olan Yunan bilim adamlarının fikirlerinin de mirasçıları oldular. Müslüman fatihler çok geçmeden doğuda dışa dönük Tang Çin'iyle ve güneyde de Hindistan'ın Hindu ve Budist kültürleriyle temasa geçeceklerdi.

İslam aracılığıyla Batı neredeyse farkına varmadan, kökenleri yalnızca Klasik dünyaya değil, aynı zamanda Asya'nın en uzak yerlerine uzanan fikir ve tutumları özümseyecekti. İslam'ın Batı'nın bilim, teknoloji ve sanatına katkısının önemi konusunda söylenecek her sözcük az kalır. Sekizinci yüzyıl ila on ikinci yüzyıl arasında İslam, bilinen dünyanın tüm ilmini elinde bulunduruyor ve Cundişapur'dan Bağdat'a, Kahire'ye, Sicilya'ya ve İspanya'ya yayıyordu. Ortaçağ Batı'sında unutulmuş olan Yunan tıbbı; (sonradan Arap olarak bilinecek) Hindu rakamları, hantal Roma sistemini aşıp matematikte, bilimsel deneylerde ve günlük yaşamda bir devrim yaratacak olan dokuz basamak ve bir sıfır; bilginliğin yüzünü değiştirecek olan Çin kağıt yapım tekniği, savaşın yüzünü değiştirecek olan arbalet ve zarif bir yaşam sürülmesini sağlayacak nesneleri içeren

uzun ve lüks bir liste – desenli ipekler, renkli cam, kakmalı metal, gölgelikli yataklar, halılar, yeni boya renkleri, mimarinin sivri uçlu kemeri ve Gotik harf hat sanatı, cam ayna, hamam, laik hastaneler, ut, davul ve Boccaccio ve Chaucer'a, von Eschenbach ve la Fontaine'e esin kaynağı olacak egzotik ve hayalci öyküler.[1]

Ama Kilise ve devletin birleşik safları ideolojik kirlenmeye direnç gösterdiklerinden, Batı'nın İslam'dan kabul ettikleri zihinsel alandan çok pratik fikir ve icatlar alanıyla, içinden doğdukları fikir sistemlerinden bağımsız görünen yararlı keşiflerle sınırlı kaldı. "Arap" rakamlarının teolojiyle hiçbir ilgisi bulunmuyordu ve –Kutsal Roma imparatorlarının uygunsuz bir yaklaşımla benimsedikleri çift başlı kartal gibi– Türk armaları da, çatışma sırasında hareket halindeki bir zırh takımını bir diğerinden ayırt etmek için yararlı bir yoldan başka bir şey değildi.

Yine de, maddi kazanımların Hıristiyanlık Âlemi'nin yüzünü değiştirmesi gibi, bazı düşünce süreçleri ve tutumlar da fark edilmeden aradan sızarak, bu âlemin zihniyetini değiştirdi. Bu süreç kimi zaman şaşırtıcı sonuçlar yaratabiliyordu. İlginçtir ki, Batı'nın kadın imgesini dönüştürecek olan uyarıcıyı, –günümüzde kadının köleliğinin son kalesi olan bir toplumun ürünü olan– Arap aşk şarkıları sunacaktı. Ama bundan da önce, tekeşli Hıristiyan erkeği, çokeşliliğin ve haremin zevklerini öğrenerek, daha serbest çizgiler üzerinden kendi sistemini kurdu. Ortaçağ dönemi Batı tarihine yalnızca şövalye ideallerindeki "Hanım"ı değil, metresin getirdiği evlilik dışı rahatlığı da soktu. Ve bundan da önce, Yakındoğu'da ve özellikle de Bizans kilisesinde hadımların taşıdıkları önem, Roma Kilisesi'nin, rahiplerinden talep ettiği "gönüllü" bekârlığın görece yumuşak ve uygar olduğuna ikna olmasına katkıda bulundu. Ve gerçekten de öyleydi.

HAREMİN GELİŞMESİ

Yeni *jeunesse dorée*'nin romantik bir nostalji hissettiği çöl hayallerindeki idilik ve göğü yıldızlı sığınak olmasa da, Bağdat'ta yaşam çöl yaşamından çok farklıydı. Ama çoğu sürgün gibi babalarının toprakları konusunda belki de masumca bir duyarlılık taşımalarına karşın, aşk ve cinsellik konularında dünyevi bir görüş benimsemişlerdi. Kibar toplum yalnızca iki tür kadın tanıyordu – genellikle şarkıcı, genellikle yabancı olan, nüktedan, güzel, yetenekli ve vefasız kibar fahişeyle, yasaklarla kuşatılıp uzaktan tapınılacak ulaşılmaz bir puta dönüştürülmüş olan saygın hanım.

Ama her zaman böyle değildi. Peygamber'in zamanından önce, (kabilesine bağlı olarak) pek çok yasal mahrumiyete tabi olmasına karşın, belli bir kişisel özgürlüğe sahipti. Arap çöllerinde tecrit ne mümkün ne de gerekliydi; görünüşe bakılırsa, kadınların yüzlerine peçe takmaları âdeti de bir zorunluluk taşımıyordu. Ama İslam'ın daha geniş dünyaları fethetmesiyle bütün bunlar değişmişti; zira, Peygamber'in kadınların kaderlerini iyileştirmeye çalışmış olmasına karşın, kent yaşamının zorunlulukları ve uygar Yakındoğu'nun köklü gelenekleri bu amacına ulaşmasını engellemişti. Araplar yalnızca yeni tebaalarının değil, sınır ötesindeki kültürlü komşularının da göreneklerine uydular. Hem nefret hem de hayranlık duydukları Bizans ilk toplumsal eğitmenleri oldu ve bu durum talihsiz sonuçlar yarattı.

Yüzyıllar içerisinde nüfusu içine Ermeniler, Suriyeliler, Yunanlılar ve Yahudiler, Makedonyalılar ve İtalyanlar da katılmış olduğundan, Bizans'ın kendi mirası da son derece karışıktı. Hukuku Yunan-Romalı, dini Hıristiyanlık ve toplumsal tutumları Akdenizliydi. Böyle bir arka plan karşısında kadınlara karşı görüşünün olumsuz olması kaçınılmazdı. Kadınların başlıca görevleri –imparatorluk ailesinin kadınları istisnası hariç– gözden uzak durmak ve çocuk doğurmaktı. Bekâr kızlar öylesine tecrit edilirlerdi ki, hizmetkârlar bile onları göremezdi ve evlilik töreninde, damadın gelinin peçesini sıyırıp yüzünü ilk kez görebilmesi amacıyla mutlu çiftin kısa bir süre yalnız kalmaları için bir düzenleme bulunmaktaydı. Bir akademisyen, övgüye layık bir ciddiyetle, Bizans'ta evliliklerin her zaman zifafla tamama erdirilmediğini ve yeni kocanın karısıyla yalnız kaldığında kendi ruhunun sağlığı adına onunla iki kardeş gibi yaşamayı ya da, hatta, kendisinin inzivaya çekilmesini önerip, ona da aynı şeyi yapmasını tavsiye etmesinin hiç de alışılmadık bir durum olmadığını belirtmektedir.[2]

Arap kadınlarının peçeyi benimsemelerinin tüm suçu Bizans'a yüklenemez. Peygamber bir saygı işareti olarak kendi eşlerinin peçe takmalarını buyurmuş ve bu da, İslam'a dönmüş olan üst sınıf üyelerinin de yüzlerini kapamaya ikna olmalarına yetmişti; zorlu ve disiplinsiz kent yaşamı için anlamlı bir korunma yöntemiydi bu. Ama Müslüman çokeşliliği ile Bizans'ın tecrit geleneği, kadınlar için felaket anlamına gelecek bir etkileşim içine gireceklerdi.

Görünüşe bakılırsa, İslam öncesi çağlarda çokeşlilik Arap kabileleri arasında yaygın değildi; daha çok, birbiri ardı sıra savaşların yaşandığı, büyük sınıf ayrımlarının, sürekli bir köle arzının ve düzenli bir para akışının bulunduğu yerlerde gelişmiş bir sistemdi. Ama Muhammed, id-

dia edildiğine göre kısmen İnançlı sayısını artırmak, ama kısmen de, Uhud savaşındaki katliamın ardından muhtaç duruma düşen dul ve yetimlere toplumsal güvence sağlamak amacıyla, takipçileri arasında çokeşliliği teşvik etmeyi yeğledi. Kuran yorumlanmasının güçlüğüyle ünlü ve bu konuyla ilgili ayetler de farklı okumalara açıktır, ama takipçileri, Muhammed'in, dörde kadar eş almalarına izin verildiğini söylediğine inandılar; yalnızca, dördüne karşı da adilce bir şefkat göstermeye hazır olmaları gerekmekteydi. Bunu yapamayacak olanlaraysa, tek bir eş ve sayısı belirtilmemiş cariyelerle yetinmeleri öğütleniyordu.[3] Sonuçta, sıradan Müslümanların çoğu tek bir eşle yetinip, bu eşi sık sık değiştirmeyi daha kolay buldular; her zamanki gibi, eşlerini boşamaları hiç de zor değildi.

En önemli İslam dini düşünürlerinden biri olan Gazali (1058-1111), *Nasihatü'l Mülûk* adlı yapıtında, Havva'nın Cennet Bahçesi'nde işlediği suç yüzünden kadınların maruz kaldıkları tüm acıları münasip şekilde özetlemiştir (bu, Hıristiyanlar kadar Müslümanlar için de önemli bir efsaneydi). Liste, İslam'da kadının konumunu ve ayrıca, temelde *toplumsal* gelenek olan şeyin arkasında dinin onayına sahip olduğunu gösteriyor.

"Yüce Allah'ın kadınları cezalandırdığı özelliklere gelince, [bu konu aşağıdaki gibidir]:

"Havva Cennet'teki ağaçtan Onun yasakladığı meyveyi yediğinde Yüce Allah kadına on sekiz ceza verdi: 1) âdet; 2) doğum; 3) ana-babadan ayrılıp bir yabancıyla evlenmek; 4) gebelik; 5) kendi şahsiyeti üzerinde denetim sahibi olmamak; 6) mirasta daha az pay; 7) boşanabilmesi ama boşayamaması; 8) erkeğin dört karısı olabilirken, kadının [yalnızca] bir kocasının olabilmesi; 9) evde tecrit edilmesinin gerektiği gerçeği; 10) ev içinde başını kapalı tutmasının gerektiği gerçeği; 11) bir erkeğin tanıklığına karşı iki kadının tanıklığının gerektiği [gerçeği]; 12) yanında yakın bir akrabası olmadan evden dışarı çıkmaması gerektiği gerçeği; 13) erkekler Cuma ve bayram namazlarına ve cenazelere katılabilirken kadının katılamaması gerçeği; 14) hükümdarlık ya da hâkimlik yapabilme niteliğinden yoksun olması; 15) erdemin bin unsuru olması, ama bunlardan [yalnızca] birinin kadına [atfedilebilmesi] gerçeği; 16) kadının hovarda olması durumunda Mahşer Günü'nde cemaatin [geri kalanının] [yalnızca] yarısı kadar azap çektirileceği gerçeği;* 17) kocası ölürse [yeniden evlenmeden önce] dört ay ve on günlük bir bekleme süresine uyması gerektiği gerçeği; 18) kocası onu boşarsa [yeniden ev-

* 16. madde cezadan çok bir lütuf gibi görünüyor.

lenmeden önce] üç ay ya da üç âdet dönemi bekleme süresine uyması gerektiği gerçeği."[4]

Halk arasında bu tür davranış kurallarına uyulması gerekiyor gibi görünse de, alt sınıf Müslüman hanelerinde kadınlar bölümünde –haremlerinde ya da sığınaklarında– ancak sözde bir tecrit görülmekteydi. Yoksul erkekler karılarıyla kızlarını kilit altında tutacak mali güce sahip değillerdi. Ama varsıllar için durum farklıydı. Peygamber'in eşler arasında ayrım yapılmasını yasaklaması her eşe ayrı bir oda, daire, hatta, ev ayrılmasını gelenek haline getirmişti ve bu, çok fazla yer kaplamanın ötesinde, kadınların önlerine çıkan tahriklere kapılmalarını kolaylaştıran bir sistemdi. Müslüman kocaların eşlerinin ahlakları konusundaki düşünceleri Çinli ya da Hintli, Yunan ya da Romalı kocaların düşüncelerinden pek de farklı değildi –"şu bir gerçektir ki," diyordu, Gazali, "erkeklerin karşılaştıkları tüm çile, talihsizlik ve sıkıntılar kadınlardan gelir"[5] – ve çok geçmeden, Bizans örneğini izleyerek, kadınları birer mahkûm haline getirdiler. Arap aşk şarkıları ayrı bir türe dönüştüğünde birçoğunda uzak, ulaşılmaz ve elde edilemez bir kadına serenat yapılıyor olması hiç de şaşırtıcı değildi. Bestecilerin bu hanımı kendi hayallerinin ideal yaratığına dönüştürme fırsatını kullanmış olmaları da öyle.

ARAP AŞK ŞARKILARI

İlk Müslümanlar İran'ı fethettiklerinde entelektüel yönünün yanı sıra duygusal yönü de bulunan bir deneyimle karşılaştılar ve büyük etkilerin yanı sıra, görünüşte –ama yalnızca görünüşte– oldukça küçük etkilere de maruz kaldılar. Bunların aktarıldığı kanallardan biri, belki de şaşırtıcıdır ki, hikâyelerini sarayındaki halife kadar sokaktan geçenlere anlatmaya da aynı derecede istekli olan, yıldızı Yakındoğu kentlerinde parlamış profesyonel öykü anlatıcısıydı. Bu erkeklerin, özellikle de aralarındaki İranlıların repertuarları şaşırtıcı bir çeşitlilik sergilemekteydi. Kitabı Mukaddes'ten ve Veda'lardan besleniyor, Yunan kahramanların, Romalı savaşçıların ve Mısır kraliçelerinin maceralarından bahsediyor, meleklerden ve cinlerden, kanatlı atlardan ve sihirli halılardan, dünyadaki hazine evlerinden ve cennetteki dansöz kızlardan söz ediyorlardı. Sözel imgeleri, Arap hayal gücünü fetheden yabani, egzotik bir cazibeye sahipti.

Romantik imgeleme yeni yeni alışan Araplar, bunu, fetih ödülleri arasında yer alan baştan çıkarıcı esir şarkıcılarda (kanlı canlı olarak) buldular. Bu ölçülü, zarif, iyi eğitilmiş, kültürlü kızlar, çok geçmeden,

İran'dan İspanya'ya her yerde uygarlaştırıcı bir etki gösteren, modaya uygun bir seçkinler kitlesi oluşturdular.[6] Sevimli yabancı aksanlarıyla geleneksel Arap şarkılarının arkaik sözcükleriyle başa çıkamamaları pek de önemli değildi; zira, zorlu çöl yaşamına dayalı güfteler ve deve adımlarıyla uyumlu ritim kentte tuhaf kaçıyordu ve çok geçmeden, öykü anlatıcıların romanslarının Arapların hayal gücünü zaptetmeleri gibi, kızların tercih ettikleri basit aşk şarkıları da kulaklarını fethetti.

Yeni aşk güftesi türü duyusal bir kadın imgesinin kristalleşmesine katkıda bulundu; üstelik, yalnızca, ne de olsa sayıları kısıtlı ve üst sınıfa özgü bir lüks olan köle şarkıcılar için değil. Hareme hapsedilmiş ortodoks Müslüman kadın da yeni ve esrarengiz bir cazibe kazandı. Sonuçta, iki tür aşk şarkısı ve iki aşk okulu gelişti.

Tutkunları deneyimli, kaygısız ve sefih olan aşk-arzu okulunun temel hedefi, istekli bir kibar fahişe olan esir şarkıcıydı. Zekâsı ve güzelliğiyle beyi büyülemek hanıma düşüyordu; bey de ona usulünce kur yapar, zevki avın ta kendisinde bulur ve emeline ulaştıktan sonra yeni bir av peşine düşmekte de tamamen serbest olurdu. Kibar fahişe bu oyundan kendi adına da zevk alabilirdi, ama anlaşılan daha çok, (bilmeden de olsa) Vatsyayana'nın kâr etme nasihatiyle meşguldü. Şair Cahiz'in yakınmalarına bakılırsa, "çoğunlukla içtenlikten yoksun ve hainlik ve kurnazlıkla kurbanının servetini tüketiyor, sonra da onu terk ediyor"du.[7] Onun için en önemlisi paraydı; zira, yeterince parası olursa, İslam hukuku uyarınca özgürlüğünü satın alabilirdi.

Aşk-arzu oyununda kibar fahişenin tek ciddi rakibi, Arapları da en az öncelleri olan İranlılar ve Yunanlılar kadar cezbeden, on sekiz yaşındaki erkekti. Her ikisi de, uygar dünyada hiç de yeni bir olgu olmayan hedonist, geçici bir tutkunun nesneleriydi. Aşk-arzu aslında, bir kült olarak bile, yalnızca Araplara özgü olmaktan çok uzaktı.

Ama "saf aşk" çok farklı bir konu, akılcılaşmış erkeklik duygularını doyurmak için tasarlanmış bir erkek oyunuydu. Kibar fahişe, ücretli de olsa, en azından bir insandı; "saf aşk" güftelerinin kahramanı olan kadınsa insan değil, yalnızca bir odak noktasıydı. Peçe ve harem sayesinde, saygın hanımın yüzü, endamı, cazibesi ve zekâsı şair-âşık için bir sır olarak kalıyordu. Hatta, bu güftelerin kahramanlarının pek çoğunun, esinlendirdikleri şiirden tamamen habersiz olmaları mümkün görünmekte. Onlar, kimi zaman uzaktan görülebilen, hayranlarının belki de yalnızca kocaların ve erkek kardeşlerin övünmelerinden tanıdıkları, örtülü şekillerdi.

Aşk akla, cinsellikse bedene aitti ve Araplar bu ikisini birbirine karıştırmaya gerek duymuyorlardı. "Saf aşk" okulu, kadınların tecrit edil-

mesi uygulamasından besleniyordu; böylece, bu tecrit aşkı inkâr etmek yerine, sunuyordu. Oyunun ilk kuralı olan erdenlik öylesine önem kazandı ki, âşığın elinde imkânı varsa bile tutkusunu doyurması bir ihanet olarak görülür oldu. İkinci kural olan sadakatin yaşam boyu sürmesi gerekmekteydi ve üçüncü kural da, adım adım ölüme sürüklese, şair Cemil'in sözleriyle "celladının aşkı için ağlayan" bir kurbana dönüştürse bile, âşığın sevdiğine mutlak şekilde boyun eğmesiydi.[8] Başlarda şairlerin hayran oldukları kadının adını açığa vurmaya hazır olmalarına karşın, sekizinci yüzyıla gelindiğinde bu hoş karşılanmaz olmuştu ve Cemil'in ardılları aşk ve kıskançlık azaplarına şiirden ve sanattan başka bir çıkış yolu bulamıyorlardı. "Saf aşk" bu nedenle, "yüceltici aşk" ışığında, yaratıcı, ruhani bir esin kaynağı olarak görülür oldu.[9]

Avrupa'ya girip tuhaf toplumsal sonuçlar yaratacak olan, bu nihai "saf aşk" formuydu. Ama bundan da önce, hacılar ve haçlılar kendi aşksız ve tekeşli evliliklerini –kişisel kimyayı pek de dikkate almayan bu iş anlaşmalarını– haremin baştan çıkarıcı zevkleriyle karşılaştırmaya başlamışlardı.

Ya da, cahil dışarlıklıya haremin zevkleri olarak görülen şeyle. İçeridekilerinse kuşkuları vardı.

BÜYÜK HAREM

En üst sınıfları çokeşli olan bir toplumun karşı karşıya kaldığı idari sorunlar en karmaşık olarak, kraliyet evinde gözlenmekteydi. Çin bunları bin yıl önce yaşayıp akılcı bir çözüme ulaştırmıştı. Kralın bir kraliçesinin, üç eşinin, dokuz ikinci sınıf eşinin, 27 üçüncü sınıf eşinin ve 81 cariyesinin bulunması beklenirdi (bunlar, köklü rakam büyüsü sistemi uyarınca ulaşılmış rakamlardı) ve sarayda pek çok hanıma "seks sekreteri" görevi verilmesi gerekli hale gelmişti. Kralın doğru günde ve doğru sıklıkla doğru partnerle ilişkiye girmesini sağlamak bu hanımların göreviydi; en alt sınıftan başlayarak sırayla, ayda bir kez, yaşamsal özü kraliçeden alt seviyedekilerin *yin*'iyle güçlenmiş olan majestelerince eşlik edilme zevkine sahip olan kraliçeye doğru. Sekreterler günlükleri özel kırmızı yazı fırçaları kullanarak tutarlardı ve "kırmızı fırçayla tutulan kayıt" deyimi, "kraliyet yatak odasının sırları"yla eşanlamlı hale geldi. Her zifafın günü ve saati kayıtlara geçirilir ve kralın tüm yatak arkadaşlarına, bir tür kontrol olarak, krala götürülmelerinden önce sağ ellerine takmaları için gümüş bir yüzük verilir, ilişkiden sonray-

sa yüzük sol ele geçirilirdi. Kız gebe kalırsa, bu kez altın bir yüzük verilirdi.

Bağdatlı Müslümanların sorunu ciddiyetle ele almaya daha yeni yeni başladıkları Tang dönemine (İ.S. 618-907) gelindiğinde Çin kraliyet hareminin yüzlerce üyesi bulunmaktaydı ve seks sekreterleri programı ayarlayıp her birleşmenin tarihini ve saatini, ayrıca, âdet dönemlerini, gebelik belirtilerini ve benzer verileri tutmak için büyük bir istatistik yeteneğine ihtiyaç duyar olmuşlardı. Güvenlik nedenleri ve büyüyle ilgili nedenlerden dolayı, bir kızın bir başkasının yerine geçmesi olasılığı sürekli bir dertti; sekizinci yüzyıl başlarında, imparatorla yatan kızlara ilişki sonrasında mühür vuruluyordu. Mühürde "Rüzgar ve ay [cinsel ilişki] sonsuza dek yenidir" yazmaktaydı ve silinememesi için üzerine tarçın merhemi sürülürdü.[10]

Görünüşe bakılırsa, ne Hintli hükümdarlar bu kadar ileri gitmişlerdi, ne de, Müslüman halifeler. Hatta, *Kamasutra*'ya göre, Hindu hükümdarlar yatacakları kişiyi seçme haklarını korumayı bile başarmışlardı. Ama Vatsyayana tipik olarak, konuya, genç erkeklere, muhafızları aşıp *zenana*'ya girmeyi başarabilmeleri durumunda kendilerinin de kraliyet kadınlarıyla yatabileceklerini tavsiye ederek yaklaşır. Bunun güvenli bir girişim olmadığını kabul eder, ama erkek kararlıysa "(...)öncelikle, dışarıya kolayca çıkabileceği bir yol olup olmadığını araştırmalıdır..."[11]

Belki de Avrupalıların Çin ya da Hindistan saraylarıyla doğrudan temasları ortaçağ döneminden çok sonralara dek kısıtlı olduğundan, Çin imparatorlarıyla Hindistan mihracelerinin çokeşlilik alışkanlıkları Batılı hayal gücünü görece çok daha az etkilemişti. Haçlı Seferleri sırasında Müslüman dünyayla kurulan temaslarsa Avrupa halklarını Bağdat halifelerinin özel yaşamları konusunda son derece egzotik bir tabloyla karşı karşıya bırakmıştı. Ve saray romansının membası olan *Binbir Gece Masalları*'nın bir Batı diline on sekizinci yüzyıl başına dek çevrilmeyecek olmasına karşın, içerisindeki –İran, Hint, Yunan, İbrani ve Mısır kaynaklarından alınmış olan– öyküler Haçlı Seferleri sırasında çoktan, öykü anlatıcıların repertuarlarına girmişti. Bu durumda bile harem miti doruk noktasına ancak, bir zamanların görkemli Bizans İmparatorluğu'nun geriye kalmış son birkaç bin savunucusunu 1453'te bozguna uğratarak atlarını Doğu Roma İmparatorluğu'nun son ve yegâne sığınağı olan Konstantinopolis'e sürmüş olan Osmanlı Türkleri zamanında ulaşacaktı.

Burasının, Osmanlıların sıradışı destanlarını ayrıntılı olarak anlatmak için uygun yer olduğu söylenemez. Sultanların ebeveynliklerinin ve cinsel yaşamlarının, askeri seçkinlerin (yeniçerilerin) erdenliklerinin

ve başlıca sivil idarecilerin pek çoğunun, yani, hadımların iğdiş edilmelerinin yalnızca Yakındoğu değil, tüm Batı tarihindeki etkileri konusunda geçerli bir değerlendirmede bulunmak için önce kapsamlı psikanalitik ve sosyobiyolojik araştırmalar yapılması gerekir. Ama bir tarafta cinsellik, diğer taraftaysa cinselliğin bastırılmasının başka hiçbir toplumda siyasi ve diplomatik kararlar düzeyinde böylesine sürekli bir etki yaratmamış olduğu kesin görünmekte.

Aslında Moğollarla akraba göçebe bir halk olan Osmanlılar görünüşe bakılırsa, haremin zevklerini Bizans'ı keşfedene dek benimsememişlerdi, ama bir kez benimsediklerinde, Arap öncellerinin destekledikleri aşırı tecrit durumunu sürdürmeyi gerekli buldular. 1909'da Abdülhamid en nihayet tahttan indirilip yanında yalnızca üç eşi ve dört cariyesiyle sürgüne gönderilene dek, dış dünya, Büyük Türk'ün gizli ve kıskançlıkla korunan haremi hakkında fazla bilgi edinemedi.* Bundan önce Büyük Türk'ün haremi, Bağdat halifelerinin haremleri gibi, bir gizem kuyusu ve yabancılar için, kendi fantezilerini içeren bir tür erotik tombala torbasıydı. Haremde neler olup bittiğini kimse *bilmiyordu*. N. M. Penzer'ın konu hakkındaki ilk kapsamlı çalışmada da belirttiği gibi, Batı dört yüzyıldan fazla bir süre boyunca haremi, sultanın günlerini "yüzlerce yarı çıplak kadın arasında, ağır parfüm kokusu, serin çeşmeler, yumuşak müzik ve kıskanç, sekse aç kadınların birleşmiş akıllarının efendilerinin zevki için icat edebildikleri akla gelebilecek her tür günaha batmışlık atmosferi içerisinde" geçirdiği bir yer olarak düşünmüştü.[12] Ama harem hiç de böyle bir yer değildi.

Hizmetkârları ve muhafızları, kıyafet, hamam, mücevher ve depo sorumluları, Kuran okuyucuları ve sofra sorumlusuyla birlikte 300 ila 1,200 cariyenin bulunduğu haremde, duygusal atmosfer genellikle şehvetli olsa da, gevşekliğe yer yoktu. Kızların çoğu Akdeniz ve Karadeniz'in esir pazarlarından satın alınır ya da sultana doğrudan kendilerini esir alanlarca sunulur** ve her birinin yaşına, statüsüne ve harem eğitiminde ilerleme derecesine göre kendi yeri bulunurdu. Yeni gelen kızlar nakış, kahve yapma,

* "Harem" sözcüğü, "kadınlar bölümü" ya da "kutsal yer" anlamına gelen ve Arapça *haram* sözcüğünün Türkçe versiyonu olan haremlik sözcüğünün kısaltılmış halidir. Erkekler bölümüneyse selamlık denmekteydi. Farsça'dan uyarlanmış İtalyanca bir sözcük olan *seraglio*, olasılıkla, yalnızca haremi değil, selamlık da dahil olmak üzere kraliyetin yaşadığı tüm binaları kapsamaktadır. Hintçe *zenana* sözcüğü haremin eşdeğeridir.

** Haremlerini donatma konusunda Moğollar Türklerden çok daha iyi örgütlenmişlerdi. Marco Polo'ya göre, Kubilay Han güzelleriyle ünlü belli bir eyaletten her yıl dört ya da beş yüz kız getirterek, bir puanlama sistemine göre (en yüksek puan 21'di), sayı 30 ya da 40'a inene kadar sıralatır ve bunlar ertesi yıl sırayla yatağını paylaşırlardı. Diğer yarışmacılarsa soylulara sunulurdu.[13]

müzik ya da defter tutma alanlarında çıraklık dönemlerini geçirmek üzere bölüm başkanlarından birinin denetimine bırakılır ve şayet sultanın dikkatini çekemezlerse, olasılıkla, bir aylık bağlanarak eski sultanın ayağı kaydırılmış haremiyle birlikte Eski Saray'da yaşamaya gönderilene dek nakışçı, kahveci, müzisyen ya da defterdar olarak kalırlardı. Ama sultanın gözü şans eseri kıza takılır ve onu beğenirse, hemen diğerlerinden ayrılıp kendisine ayrı odalar ve hizmetkârlar verilir ve çağrı geldiğinde (eğer gelirse) hemen, yıkanmak, masaj yapılmak ve kokular sürülmek, vücut tüyleri alınmak, tırnakları boyanmak, saçı yıkanmak ve şekillendirilmek üzere harem hamamına yollanırdı. Ardından, uygun kıyafetler giydirilip mücevherlerle süslenerek, herhalde, tüm sarayın öğrenmesine yol açacak kadar titizlikle tasarlanmış bir gizlilik içerisinde sultanın yatak odasına götürülürdü. Gerçek iktidara, imrenilen ama aslında her zaman da imrenecek bir konum olmayan Valide Sultan, yani, [bir sonraki] sultanın anneliği konumuna uzanan merdivenin ilk ve kimi zaman da son basamağıydı bu.

Eş ya da cariye gözden düşüp boşanabilirdi, ama sultanın annesi eşsiz onur taşıyan bir yere sahipti. Karmaşık harem kurumuna hükmeden, Büyük Türk'ün kendisi ya da gözde yatak arkadaşı değil, valide sultandı ve otoritesi daha ötelere de uzanıyordu – hatta, kendisi güçlü ve oğlu güçsüzse, imparatorluk sınırlarına. Onunki, haremdeki her güzelin hedeflediği, uğruna entrikalar düzenlediği bir konumdu ve buraya ancak, çocuğunun babası olan sultan öldükten sonra ulaşabilirdi.

Müslüman geleneği Avrupa ve Bizans geleneğinden pek çok açıdan farklıydı; özellikle de, tahta çıkış ve miras konusunda. Hıristiyan toplumu meşruluk ve ilk çocuğun hakkı üzerine kurulmuştu ve sınıf ve siyasi çıkar saplantısı, kraliyet ailelerini genel olarak kısıtlı diğer kraliyet aileleri çemberi içerisinde, soylu aileleri de soylularla evlenmeye zorluyordu. Kimi dönemlerde meşru vâristen çok piçlerin doğmuş olduğunu varsaymak yanlış olmayacaktır, ama hak sahibi olan, hak etsinler ya da etmesinler, vârislerdi.

Geniş bir haremin tıpkı Batı'daki taç, hükümdarlık küresi ve asa gibi bir iktidar simgesi olduğu Müslüman hükümdar ailelerindeyse üremenin böylesine dar sınırlar içerisinde kısıtlanması pek de mümkün değildi. Cariyelerin çoğu esirdi ve dolayısıyla, hükümdar evinin çocuklarının çoğu da esirlerden doğmaktaydı. Erken ortaçağ döneminde İslamiyet içerisinde hüküm sürmüş olan 38 Abbasi halifesinden 35'i yabancı esir kızların oğullarıydı.[14] Hıristiyanlar için son derece önemli olan meşruluk konusunun Müslüman dünyasında bir sorun olması mümkün değildi.

Arap geleneği ilk doğan çocuk değil, kabile içerisinde kıdem (*califah*) kuralını izlerdi; bunun sonucunda, hükümdar ailesinin en dinamik üye-

sinin küçük oğullardan biri olması durumunda, taht boşaldığında yalnızca ağabeyleri değil, amcaları da suikast hedefleri haline gelirlerdi. Ama kendi sıraları geldiğinde Türkler tahtta ilk sıranın bir oğula ait olması gerektiğini kabul ettiler; gerçi, asıl soru hâlâ yanıtlanmış değildi – hangi oğul?

Haremde, Kuran'ın dört eş geleneğine dayalı bir kıdem sistemi bulunmaktaydı; gerçi, bir Osmanlı sultanının evlenecek derecede ileri gitmesi alışılmış bir durum değildi. Geleneksel olarak, erkek çocuk doğuran cariye *kadın* sınıfına yükselir ve böylece, pek çok ayrıcalık kazanırdı; özellikle de, yeni bir sultana erkek çocuk doğuran ilk kadın olma talihine erişmişse. *Kadın* değişmez bir konum değildi. Kurnaz ve kararlı bir İkinci Kadın kartlarını iyi oynarsa Birinci Kadın'ın ayağını kaydırarak, harem içerisinde, bir tek, sultanın annesi olan –ve genellikle, sürekli bir savaş halinde bulunduğu– Valide Sultan'ın altında kalan bir yer edinebilirdi. Ama şayet akıllıysa bundan da fazlasına ulaşabilirdi; kendi oğlunun sultanın gözdesi olmasını sağlayabilirdi. Bu, tahta çıkma konusunda hayati ve şayet kadın annelik duygularına sahipse, atılması şart bir adımdı. Zira, on yedinci yüzyıla dek, tahta çıkmanın alternatifi, ölümdü.

İlk çocuk kuralının bulunmaması, ardıllık sorununun çoğunlukla kan dökülerek çözülmesi anlamına geliyordu; on beşinci yüzyıl sonlarında II. Mehmed'in tahta çıkan oğulun –eğer tahta çıkmasını garanti altına almak için zaten yapmadıysa– derhal tüm erkek kardeşlerini idam ettirmesini hükmeden Kardeş Katli Yasası'nı çıkarmasıyla bu zaten zorunlu hale gelmişti. Amaç, talihsiz şehzadelerle birlikte, gelecekteki bir isyan ya da fitne olasılığını da ortadan kaldırmaktı. Zalimce olmakla birlikte, aptalca bir kural değildi. Örneğin, III. Mehmed'in 19 erkek kardeşi ona karşı birleşmiş olsalardı, çıkacak çatışmada 19 erkekten çok daha fazlası ölecekti. Ama Mehmed'in ardılı I. Ahmet (1603-1617) bu uygulamaya karşı çıkarak, yerine, istenmeden de olsa çok daha kötü sonuçlar yaratacak başka bir uygulama getirdi. Taht adayları artık yalnızca, kendi sıraları gelene dek, yanlarında kendilerine eşlik edecek yalnızca birkaç kadın ve hizmetkârla, Kafes adı verilen bir binaya kapatılıyorlardı.* Sultan İbrahim

* Kadınlar, çoğunlukla, yumurtalıkları çıkartılarak kısırlaştırılıyorlardı. Kimi zamansa bunun yerine, harem hekimleri kadınlara, olasılıkla her âdetten sonra düzenli bir rutin olarak, gebeliği önleyici diyaframlar takıyorlardı. Arap gebeliği önleme tıbbının görece gelişmiş olmasına karşın –İbn Sina'nın tıp ansiklopedisi, 1037'deki ölümünden, 600 yıl sonrasına dek, standart başvuru çalışmasıydı– görünüşe bakılırsa bu tür diyaframları her seferinde günlerce, hatta haftalarca yerinde bırakmak adet olmuştu.[15] Bir hata yapılması durumundaysa, Kafes'te doğan tüm çocuklar alelacele boğazlanıyorlardı.

2 yaşından, 24 yaşında tahta çıkana dek kafeste tutulmuştu; II. Süleyman toplam 39 ve on sekizinci yüzyılda III. Osman'sa 50 yıl. Kafes yalnızca diri diri ölmek anlamına gelmiyor, içeriden çıkan sultanın insanlıkla, imparatorlukla ve dünyayla hiç teması olmamış zayıf bir sultan olmasına da yol açıyordu.

Dolayısıyla, oğlunun sultanın gözüne girmesi her açıdan kadının çıkarınaydı ve eğer yeterince akıllı ve uzak görüşlüyse, vezirlerin, yeniçerilerin, baş hadımların ve İslam'ın nüfuz sahibi şeyhülislamının desteklerini satın alarak, bu yöndeki çabalarını sürdürürdü. Osmanlı imparatorlarının pek çoğu, tahtlarını ve tahtta oturma haklarını koruyabilmelerini kendi yetenek ve çabalarından çok annelerinin yetenek ve çabalarına borçluydular.

Kadınlardan bazıları tarihin herhangi bir döneminde izlerini bırakabilirlerdi; özellikle de, yüzyılı aşkın bir süre boyunca yasal evlilik yapmış ilk sultan olan Muhteşem Süleyman'ı kendisiyle evlenmeye bile ikna etmiş olan Hurrem Sultan. Bu durumun ilginç bir sonucudur ki, ahlakı bozuk olduğu rivayet edilen Büyük Türk, arka arkaya evlenen İngiltere Kralı VIII. Henry ve arka arkaya yeni metresleri olan Fransa Kralı II. Henri gibi Hıristiyan çağdaşlarından çok daha saygın ve evliliğe dayalı bir yaşam sürdü. Rus kökenli olan Hurrem önemli bir siyasi yeteneğe sahipti ve Süleyman'ın gözde düşmanı olan, Kutsal Roma İmparatoru, İspanya'nın V. Karl'ına karşı karmaşık entrikalarında kocası üzerinde önemli etkisi olmuştu. İki hükümdar sonra, bir Türk korsan gemisi tarafından ele geçirilmiş olan soylu kökenli Venedikli Safiye de, efendisi olan sultan diğer *kadın*larıyla ve cariyeleriyle meşgul olurken, Osmanlı donanma ve ordularını yönetecekti; sonunda Valide Sultan konumuna erişecekti, ama kendisine karşı öyle bir nefret uyandırmıştı ki, sonunda yatağında öldürüldü.

Kimi *kadın*lar, haremden kaçmanın ötesinde, sarayın denetiminden kaçmayı da başarmaktaydılar. Erkek kardeşlerini katletmiş olan hoşgörülü bir yeni sultanın arada bir annelerini nüfuzlu kişilerle evlendirdiği olurdu. Bunlardan biri, çevrildiğinde zorunlu olarak "Kirli Sultan" olacak bir lakap edinmişti. Görünüşe bakılırsa bu lakap, kişisel hijyen standartlarından değil, kocası öldüğünde eğitimini ve yeteneklerini boşa harcamamaya karar vererek Konstantinopolis'in en seçkin kadın pezevengi olmasından kaynaklanıyordu; kızları seçerek alıp eğitiyor ve sonra, saygın müşterilere kiralıyordu – bu müşteriler arasına Sultan IV. Mehmed'i almamayı tercih etmişti. Sultan sipariş vermiş, ama reddedilmişti.

Harem eğitiminin daha mahrem yönleri hakkındaysa ne yazık ki pek az şey bilinmektedir. Kızlar, herhalde, farklı efendilerin bireysel zevkleri-

ne göre özenle eğitiliyorlardı. Kimi sultanlar doymak bilmez bir bakire tutkusuna sahiptiler ve aynı kızı asla iki kez çağırmıyorlardı. Kimileri, hanedanı sürdürmek için kadın cariyelerden faydalanıyor, ama yalnızca zevk söz konusu olduğunda oğlanları tercih ediyorlardı. Talihsiz İbrahim gibi kimileri kendilerini tarifi olanaksız âlemlere vermişlerdi; gerçi, bilinebildiği kadarıyla –ve 280 cariyeden oluşan haremini içine ağırlık doldurulmuş çuvallara koydurtarak Boğaz'a attırdığı olay hariç– bunlar görece zararsızdı. Kayıtlı eksantriklikleri, yatak odalarındaki aynalardan, bol miktarda afrodizyak kullanmasından ve kızları kısrak rolü oynarken onun da aygır rolünü oynadığı gözde oyunundan ibaret.

Yegâne iyi belgelenmiş ilgi çekici madde, bir cariyenin imparatorluk yatağına giriş şekliyle ilgili. Kız odasına getirildiğinde sultan zaten yatakta olur, ama burada bile protokol kurallarına uyulması gerekirdi. Kız sultanın yanına girmek yerine yatağın ayak ucundaki örtünün altına sürünür ve sultanla aynı hizaya gelene dek yatağın başucuna dek kıvrılarak ilerlerdi. Bu Osmanlılara özgü bir sistem değil, tüm zamanlar için geçerli olan, sonradan görme bir hürmet ısrarıydı; on dokuzuncu yüzyılın son çeyreği gibi ileri bir tarihte bile Çin imparatorluk sarayında da aynı rutin izlenirdi.[16] Olasılıkla fikir akıllara ayrı ayrı gelmiş ya da, belki de, on dördüncü yüzyılda Çin'in yanı sıra Yakındoğu'nun bazı bölümlerini de içerisine alan geniş topraklarda hüküm sürmüş Moğollar tarafından bir yerden diğerine taşınmıştı.

Bunun dışında, Osmanlı hareminde uygulanan cinsel tekniklerin genel olarak Müslüman dünyasında kullanılan tekniklerden farklı olmadığı düşünülebilir. Yakındoğu'nun da kendi *Yeşim Odası Kılavuzları*, *Kamasutra*'sı ve *Ananga ranga*'sı vardı; bunlardan bazılarının adları –örneğin, *Birleşme Biliminde Teşhir Kitabı* ya da *Birleşme Nimeti Bölgesi Kitabı*– çevrildiklerinde belki de biraz kaba görünüyor; bazılarıysa, abartılı bir şiirsellik taşıyor. Örneğin, on altıncı yüzyıla ya da on beşinci yüzyıl başlarına tarihlendirilen bir Arap eseri olan *Ruha Haz Veren Itırlı Bahçe*, en müstehcen sözcüklerle ifade edilmiş, son derece pratik ve kimi zaman da komik bir kitaptır.

Itırlı Bahçe aslında, Kama Sutra'dan pek farklı değildir; ama –temelde, zorlu cinsel psikoloji sorunlarını tasvir etmek amacıyla sayfaları arasına dağıtılmış şehvet öyküleri nedeniyle– daha uzundur ve özel olarak, "dikleşmekte sorun yaşayan erkeğe" yardım etmek amacıyla tasarlanmıştır.[17] Kitabı Tunus Beyi'nin vezirinin teşvikiyle yazmış olan Şeyh Nefzavi Hint seks kılavuzlarına yabancı değildi ve bunu söylüyordu da. Hatta, tüm standart Yakındoğu pozisyonlarını inceleyip yalnızca 11 gibi cüzi bir top-

lama ulaştıktan sonra, Hindistan halkı "cinsel birleşme bilgisi ve araştırmasında bizden çok daha ileridedir" demiş ve en az 25 ek Hint pozisyonu daha sıralamıştı. Vatsyayana'nın bu pozisyonları tanıyıp tanıyamayacağı ise tartışmaya açık bir konu. Görünüşe bakılırsa bazıları, Hint kaynaklarından çok Çin kaynaklarından alınmışlardır.

Nefzavi pozisyonlar hakkındaki tartışmasına, kökeninin Hindistan olduğunu söylediği, "büyük beceri" isteyen bir pozisyonu tanımlayarak son verir. "Kadın sırtüstü uzanır; erkek, arkası kadının yüzüne dönük olarak kadının göğsüne oturur ve dizlerini öne doğru bükerek [ayak] tırnaklarıyla yere bastırır; sonra kadının kalçalarını kaldırarak, sırtını yaylandırır ve kadının fercini kendi uzvuyla karşı karşıya getirir; erkek uzvunu içeriye sokar ve böylece emeline kavuşur." Şeyh kuşkuyla şöyle ekler: "Görüldüğü gibi bu pozisyon son derece yorucudur ve gerçekleştirilmesi çok zordur. Hatta kanımca sadece lafta kalmaktadır."[18*]

Durum ne olursa olsun, Büyük Türk'ün yatak odasında gerçekleştirilmiş olması pek de mümkün görünmemekte; zira, kadının demir gibi bir göğse ve lastiksi bir omurgaya sahip olmasını gerektirmekten öte, alıştırma yapılmadan asla gerçekleştirilemeyecek bir pozisyondur. Oysa sultan dışında bir erkekle alıştırma yapmak harem eğitiminde kesinlikle yer almıyordu. Haremdeki her kız yalnızca sultana aitti ve eğitiminde eksik olan yegâne şeyi yalnızca sultan tamamlayabilirdi – yani, pratik deneyimi.

HADIMLAR

Dünyanın en güçlü iradesine sahip olsalardı bile, ki böyle bir iradeye pek azı sahipti, ilgilenmeleri gereken başka işleri bulunan sultanların cariyelerinin her biriyle yılda bir ya da iki kereden fazla yatmaları beklenemezdi. Bire karşı bin, Taocu standartlarla bile başa çıkılamaz bir orandı. Bu da, haremdeki kadınların sıkıntılı, yılgın ve bu nedenle, korunmaları ve denetlenmeleri aynı derecede zor olmaları anlamına geliyordu. Osmanlı Türkleri çağından çok daha önceleri de olduğu gibi, bu görev en uygun olduğu düşünülen kişilere, yani, İngilizce eunuch** (hadım) olarak bilinen, iğdiş edilmiş erkeklere verilmekteydi.

* Ama mektuplaştığım bir Kaliforniyalının bana söylediğine göre, "uygulanması gayet mümkün bir pozisyon; hatta, 50'lerinin sonlarında pek de dinç olmayan bir erkek tarafından bile. Uygulanmaya değip değmeyeceği ise ayrı bir konu."

** "Yataktan sorumlu olan" anlamında, Yunanca kökenli bir sözcük.

İlke temelde son derece basitti. Dış cinsiyet organlarının bir kısmından ya da tamamından yoksun bırakılan erkek aynı zamanda, haremde hizmet etmenin getirdiği avantajlardan yararlanma kapasitesinden de yoksun kalıyordu. Ama bundan daha fazlası da vardı. İ.Ö. altıncı yüzyılda konuya akılcı bir yaklaşım getiren Büyük Kyros zamanından beri, ailelerinden ayrılan ve, doğal olarak, yeni aile bağları kuramayan hadım esirlerin sadakatlerini kayıtsız şartsız, "onları zenginleştirmek, hata ettiklerinde destek vermek ve onurlu konumlara yerleştirmek için en uygun pozisyonda bulunanlara" yönelteceklerine inanılmaktaydı. Sakatlıklarına rağmen, "daha yetersiz atlılar, yahut daha beceriksiz mızraklı süvariler, yahut daha hırssız erkekler" değillerdi ve "(...)efendisinin talihsizlikleri karşısında kimse hadımlardan daha büyük sadakat göstermemiştir... Bu gerçeklerin farkında olan Kyros, kapıcıdan üst seviyelere dek, kendisine kişisel hizmet sunacak herkesi hadımlar arasından seçmişti."[19]

Ama Ksenophon'un methiyesi bir yana, Kyros hadımlara görev veren ilk Yakındoğu hükümdarı değildi. Bu gelenek, tecavüz ya da zinadan suçlu bulunmuş erkeklerin yasadışı olarak hadım edilmeleri yönündeki eski –ve kimi bölgelerde, çağdaş*– uygulamadan gelişmiş olabilir. İ.Ö. 1450 ila 1250 arasından kalma Asur yasalarına göre, karısını başka bir erkekle yakalayan koca ikisini de öldürebilir ya da yalnızca karısının burnunu kesip erkeği hadım edebilirdi.[21] Asyalı kraliyet görevlilerinin hizmetinde pek çok hadımın bulunması, kimilerininse, yedi ayaktan daha fazla yaklaşmaları ve uygun şekilde giyimli değillerse onlarla konuşmaları yasak olarak, haremdeki dört kraliyet eşini, 40 cariyeyi "ve diğerlerini" korumakla görevli olmaları, bu cezanın belli bir sıklıkla uygulandığını düşündürmekte.[22]

Asur İmparatorluğu'nun yerini alan Persler, görünüşe bakılırsa, mahkûmları sıcakkanlılıktan çok soğukkanlılıkla hadım eden ilk halktı; gerçi, Herodotos, yalnızca en yakışıklı gençleri seçtiklerinden söz eder[23] – bu da, en azından bunların geleneksel bir harem için düşünülmediklerine işaret etmekte. Dareios hatta, Babil'in ve Asur'un geri kalan kısmının kendisine haraç olarak 1,000 gümüş talent ve 500 hadım edilmiş oğlan göndermesini istemiş ve anlaşılan, hadım esir ithal etme geleneği bundan sonra yaygınlaşmıştı.

* San Diego, Kaliforniya'da 1955 ila 1975 arasında 397 seks suçlusu, uzun süre hapiste yatmaktansa hadım edilmeyi yeğledi. Danimarka'da 1929'la 1959 arasında 300 mahkûm ya da tutuklu da aynı seçimde bulundu. Britanya'daysa seks dürtüsünün kimyasal yolla bastırılması yeğlenmekte. Dünya Sağlık Örgütü bu fikre şiddetle muhalefet etmektedir.[20]

Kraliyet hizmetlerinde hadımları çalıştırma fikri Perslerden Çin'e yayılmış olabilir; tabii, daha önce burada da gelişmediyse. Çin tarihine ve geleneğine göre, dağlamak, sakatlamak ve idam erken çağlarda uygulanan cezalardı ve hadım edilenlerin (buna "saray cezası" denmekteydi) bundan sonra hükümdar ailelerine hizmet etmeye zorlanmaları alışıldık bir durumdu. Hadım edilmiş suçlu sayısı talebi karşılayamaz olduğunda oğlanlar alınıp görev için "tıraş" edildiler. Bu durumda bile, Çinliler hadım kullanımını imparatorluk ailesiyle kısıtlamışlardı; burada haremde ve kimi zaman özel cellatlar olarak kullanılırlardı.[24]

Yine Pers etkilerine açık olan Yunan dünyasındaysa hadım etme daha ticari bir konuydu. Sakızlı Panionios adlı bir adam "geçimini, eline geçirebildiği iyi görünüşlü oğlanları hadım ederek, yüksek bir fiyata satacağı Sardes'e ya da Efes'e götürmek gibi nefret verici bir ticaretle sağlamaktaydı"[25] ve Roma da kendi "berber"lerine sahipti. Burada hadım etme yalnızca yeni dinlerin rahiplerinin değil, hiciv yazarlarına göre, belli atılgan hanımların eşlerinin de gözdesiydi. Sonunda İmparator Domitianus uygulamayı yasakladı ve aynı zamanda, tedbirli bir yaklaşım göstererek, esir tacirlerinin ellerinde kalan hadımlar için fiyat kısıtlaması getirdi.[26]

Hıristiyan Bizans'ta hadımlar arzuladıklara yerlere geliyorlardı. Tahta çıkma sırasında yaşanan şiddet olayları hükümdarları baba olamamaları nedeniyle aile hırslarından kurtulduklarına inanılan bakanlar ve hatta Kilise patrikleri seçmeye yöneltti; imparatorluğun en önemli görevlerinden sekizi hadımlara ayrılmıştı. Sonuçta, birkaç oğlu olan ebeveynler aralarından birini ya da ikisini hadım ettirmeye başladılar; bunların nüfuzlarını hadım edilmemiş erkek kardeşleri yararına kullanacakları düşünülüyordu. Ve gerçekten de öyle oluyordu. En önemli örnek, İoannes Orphanotrophos'tur. Mikhail Psellos'un dediğine göre, "Kurnaz olduğu söylenebilecek birisi varsa, bu, oydu"[27] ve, kesinlikle, imparatorluk tahtına önce kardeşlerinden birini, sonra da yeğenini çıkaracak kadar kurnazdı. Ne yazık ki, IV. Mikhail'in ona minnettar kalmasına karşın, V. Mikhail aynı minneti göstermedi. İoannes sürgüne yollandı ve imparator, yerinde bir acımasızlıkla, ailesinin diğer tüm erkek üyelerini de hadım ettirdi.[28]

Batı Hıristiyanlık Âlemi, (XIII. Leo 1878'de bu uygulamaya son verene dek) Sistina Şapeli Papalık Korosu ve İtalyan opera sahnesi hariç, hadım kullanma alışkanlığını hiçbir zaman benimsemedi. Bunun nedenleri karmaşıktır. Siyasi açıdan, (kuramsal olarak) yozlaştırılamaz idarecilere sorumluluk verilmesi gereği yalnızca büyük devletlerde duyulmaktaydı; parçalanmış Batı'daysa hükümdarlar toprakları ve halklarıyla

çok daha yakın bir bağ içerisindeydiler. Dolayısıyla, iktidar basamaklarında hadımlara gerek duyulmuyordu; kadınların belli bir özgürlüğe sahip oldukları toplumlarda kadınlara muhafızlık etmeleri için de hadımlara ihtiyaç yoktu. Üstelik, Batı Kilisesi (Doğu Kilisesi'nin aksine) Tesniye'deki dizeyi asla unutmadı: "Husyesi ezilmiş, yahut uzvu kesilmiş olan adam Rabbin cemaatine girmeyecektir" (23 1); eski İbranilerden miras kalmış olan bu tipik göçebe görüşü, ortaçağ Batı'sının gelişiminde temel bir rol oynamış olan barbar kabilelerin aynı derecede göçebelere özgü önyargılarıyla da güçlenmekteydi. Özgün İbrani tutumu Âri istilacılarla birlikte Hindistan'a ulaşmış olabilir; zira, Veda ve Hindu inançlarında hadımlar bütünüyle mundar olarak görülmekteydiler ve bu görüş sonraları, 1526 ila 1806 arasında Hindistan'da hüküm süren Müslümanları (Moğollar) bile bir derece etkileyecekti. Hint *zenana*'sı yaşlı erkekler ve silahlı kadınlar tarafından korunmaktaydı; hadımların sayısıysa çok azdı.[29]

Müslümanlar genel olarak renk ayrımları konusunda ilgisizdiler, ama hadımlar söz konusu olduğunda iş değişiyordu. Sarayda haremle (sayıları altı yüzle sekiz yüz arasında değişen) siyah hadımlar ilgilenmekteydi; beyaz hadımlarsa sultanın dairelerinde, yani, selamlıkta hizmet veriyorlardı. Ama bu işbölümü tamamen pratik nedenlere dayanmaktaydı. Beyaz hadımların gerçekten iktidarsız olduklarından emin olunamıyordu. Afrika'dan gelen siyah hadımların tüm dış cinsiyet organları tıraş edilmiş oluyordu (ve kamış yardımıyla işemek zorundaydılar); on beşinci yüzyılda daha çok Macaristan'dan, Slav topraklarından ve Almanya'dan, sonralarıysa Ermenistan, Gürcistan ve Çerkezistan'dan gelen beyaz hadımlarsa genellikle, yalnızca testislerini kaybetmiş oluyorlardı. İğdiş edilmenin cinsel arzuyu yok etmediği ve penisi alınmamış bir hadımın belli şartlar altında, kalbinin, dolaşım sisteminin ve prostat bezinin durumuna bağlı olarak, daha bir süre ereksiyon olabildiği Yunan çağlarından, hatta belki de daha eskiden beri bilinmekteydi. Victoria dönemi seyyahlarından Richard Burton bir hadımın karısının kendisine, uzun bir erotik uyarma döneminden sonra kocasının boşalacak (boşaltılan, herhalde, prostattan gelen bir sıvıydı) denli canlandırılabildiğini söylediğini kaydetmiştir.[30]

Yunanistan bunu biliyordu; Roma da öyle. Iuvenalis, Romalı kadınların alışkanlıklarına saldırırken şöyle demekteydi:

> Erkeğe benzemez hadımları beğenen kızlar var –öylesine yumuşak,
> Öperken öylesine tüysüz ve kürtaj için kafa yormaya da gerek yok!

Ama en etkileyicisi, tamamen büyümüş olan,
Şehvetli kara fitilli bir erkek; cerrahlar
Kasıklarında çalışmaya başlamadan önce. Testisler olgunlaşsın
Ve düşsün, ağır toplar gibi sallanana dek dolsun:
O zaman cerrahın kestiği kimsenin işini bozmaz
berberden başka.*

(Köle tacirlerinin oğlanları farklı: acınacak derecede zayıf,
Utanırlar boş torbalarından, kaybettikleri küçük nohutlarından.)
Şu adama bak – bir kilometre öteden görürsün onu,
Herkes tanır – varlıklı şahsiyetini teşhir eder çünkü
Hamamda: Priapos kıskanabilir. Ama yine de
Hadım o. Metresi ayarlamış. Öyleyse, yatsınlar beraber.[31]

Kimsenin kesinlikle emin olamadığı şeyse, kesilmiş üreme organlarının yeniden büyüyüp büyüyemeyeceğiydi. Görünüşe bakılırsa, Yakındoğu'da harem hekimleri gözlerini hadımlardan ayırmıyorlardı, ama Çin'de, on sekizinci yüzyılda bir baş hadım üst düzey bir imparatorluk görevlisine karşı küstahlık etme hatasını yapana dek, tedbir elden bırakılmaktaydı. Bu beyefendi öcünü, imparatora şu bilgileri vererek aldı: "(...)hadımın aslında iğdiş edilmiş olmasına rağmen, pek çok örnekte kesilmiş uzuvlar, herhalde, yeniden iğdiş edilmeyi gerektirecek kadar büyüyebiliyor. Böyle bir şeyin Ming hanedanında olduğunu duymuştu [böyle bir kayıt bulunmamaktadır] ve sonuç, sarayda hadımlarla hanımlar arasında ahlaksızlık ve kargaşa olmuştu.... Böyle bir skandalın yeniden yaşanmaması için hadımların tümünün hemen muayene edilmesi ve uzuvları kısmen büyümüş olanların bunları 'temizletmeleri' için yalvarıyordu." Çien-lung bunu kabul etti ve sonuçta, pek çok hadım bir operasyon daha geçirmeye zorlandı; çoğu, bu operasyon nedeniyle öldü.[32] Afrikalılar gibi Çinli hadımlar da tamamen tıraş edilmekteydiler ve bu örnekte "bıçakçılar", yani, iğdiş etme işini yapan cerrahlar, herhalde, yeniden büyümüş organları değil, daha önceki operasyondan geriye kalmış olan uzuv artıklarını almışlardı.

Bir erkeği hadım etmenin dört yolu vardı. Hem penisi hem de testisleri tıraş edilebilir ya da yalnızca testisleri alınabilirdi. Kimi zaman, çok genç erkek çocuklar söz konusu olduğunda, testisler doğrudan ezilerek, bükülerek ya da sıkıştırılarak meni bezlerine kalıcı hasar verilirdi. Kimi

* İğdiş edilmenin etkilerinden biri de, beden kıllarındaki büyümenin durmasıydı.

zaman da yalnızca penis alınarak testisler ve üreme gücü bırakılır, ama bu gücü kullanma yolu tıkanmış olurdu (önce kauçuk ve sonra da, estetik cerrahi çağına dek). Operasyon ve hijyen koşulları arasında büyük farklar görülmekteydi; tabii, ölüm oranlarında da. On yedinci yüzyılda, Batı'nın başlıca tamamen tıraş edilmiş hadım kaynağı olan Yukarı Nil'de yalnızca dördünden birinin hayatta kalması beklenebilmekteydi.[33]

Roma'da iki aşırı uç görülmüştü. Kibele'nin çömez rahipleri, *dies sanguinis*, yani, "kan günü" kendilerini törenle iğdiş ederlerdi. Latin kaynakları tören konusunda açık değildir, ama Suriye'de saptanmış olan kurallar uyarınca yapılmış olması muhtemel görünmekte; rahipler ve çömezler, sürekli müzik ve şarkı sesleri eşliğinde kendilerini tapınak önünde kesip doğrarlardı. Ardından, dini heyecan doruk noktasına ulaştığında çömez giysilerini çıkarıp atar, tören kılıcını kapar ve tek bir darbeyle kendini hadım ederdi.[34] Birkaç yüzyıl sonrasına gelindiğinde, Romalılar kendileri de tedbirsizlikten biraz daha uzak bir yöntem geliştirmişlerdi; illüstrasyonda gösterilen türde özel bir mengene kullanıyorlardı. Penis zarar görmemesi için oval halkadan geçiriliyor, testis torbası ve testislerse mengenenin kollarından geçiriliyordu; böylece, her şey yerine yerleştiğinde, dişli uçlar testis torbasını bedene bağlayan deri kıvrımlarını kesiyordu. Testis torbasını ve testisleri kesmek için yalnızca tek bir bıçak darbesi gerekiyor ve kesik uçlar ya dikiliyor ya da dağlanıyordu.[35] Bu yöntem, herhalde, ölüm oranını önemli derecede azaltmıştı; hatta, görünüşe bakılırsa, günümüzdeki vazektomiden daha tehlikeli değildi, ama tabii, çok daha acı vericiydi. Ölüme daha çok, penisin çıkarıldığı operasyonlarda rastlanıyordu; bunlarda, yara dokusu oluşurken idrar deliğinin üç gün tıkanması gerekiyordu.[36] Tamamen tıraş edilmiş hadımlar, çoğunlukla, yaşamları boyunca mesane zayıflığı çekerlerdi.

Hadımların aile mücevherlerine –"Çinlilerin deyişiyle, "değerliler"– ne yaptıkları konusu, insan psikolojisine ilgi çekici bir ışık tutuyor. Paul Valéry, Fransız devriminin tarihçilerinin zamanlarını birbirlerine kesik kafalar atarak geçirdiklerini söylemişti, ama Kibele'nin Suriyeli tapınanları bundan daha iyisini yapıyorlardı. Ellerinde üreme organlarıyla daha fazla koşamayacak hale gelene dek sokaklarda koşuyor ve sonra, organlarını en yakın evin penceresinden içeri fırlatıyorlardı.[37] Roma vatandaşlarının bu uygulamaya karşı çıkıp çıkmadıkları kayıtlara geçmemiş, ama görünüşe bakılırsa Roma'da Kibele rahipleri daha ağırbaşlı bir tutum benimseyerek, bir tür bereket ayini yapıp "değerli"lerini toprağa gömmekteydiler. Çinli hadımsa aksine, yitirdiği şeyden ayrılmaya isteksizdi ve değerlisine, dişi çekilmiş bir çocuğun dişine davrandığı gibi davranıyor,

zamanı geldiğinde sahibiyle birlikte tabuta konabilsin diye, "hava geçirmeyecek şekilde kapatılmış olarak, yüksek bir rafın üstünde" saklıyordu. Bunu yapması için başka nedenler de vardı. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında bile, terfi etmek için, salamuraya yatırılmış değerlisini incelenmesi için baş hadıma sunarak niteliklerini kanıtlaması gerekiyordu. İhtiyatsız davranıp değerlisini bıçakçılara bıraktıysa, geri almak için yüksek bir ücret ödemek zorundaydı; gerçi, kimi zaman bir arkadaşından bir takım ödünç alabilir ya da kiralayabilirdi.[38]

Popüler imgelemin hadımı çoğunlukla tiksindirici, fesat bir figürdür; sesi ince ve etleri sarkıktır, tatlıya, parlak renklere ve güçlü ritimlere düşkündür, açgözlü, zalim ve kinci bir mizaca sahiptir. İğdiş edilmişlik durumu, eğilim zaten mevcutsa bu tür özellikleri teşvik etmiş olabilir, ama, Bizans örneklerine bakılırsa, gönüllü olarak –ya da, en azından, zorlama olmadan– hadım edilmiş erkeklerde bu özellikler bilhassa güçlü görünmüyor. Ama kendisini önce sakat bırakıp sonra da bu sakatlığı için küçümseyen bir sisteme istemeden yaptığı bir fedakârlık nedeniyle kin tutmaya hakkı olan bir hadımda, bunlar, kurulması neredeyse olanaksız hale gelmiş olan sıradan toplumsal ilişkilerin yerine bir tür doğal telafi olarak gelişmiş olabilir.

Harem hadımları arkalarında anılarını bırakmadılar, ama vahşice hadım edilmiş yetişkin bir erkeğin acısı tarihin iki ünlü hadımının, Han Sarayı'nın Büyük Tarihçisi Ssuma-çien'in ve büyük Fransız mantıkçı ve öğretmen Petrus Abaelardus'un (İ.S. 1079-1142) yazılarında hâlâ yankılanmakta.

Ssuma-çien "ipekböceği evi"ne imparatoru yanıltmaya teşebbüs suçu nedeniyle yollanmıştı ve olaydan sekiz yıl sonra hâlâ şunları yazabiliyordu: "Sersemlik ve kaybolmuşluk içinde oturuyorum, nereye gittiğimi bilmeden. Bu utancı her düşündüğümde ter sırtımdaki giysileri ıslatıyor. Ben yalnızca, kadınların dairelerini koruyan bir köle olabilirim: dağların en uzak derinliklerinde saklanayım, daha iyi. Bunun yerine elimden geleni yapıyor, bana layık görülen her tür muameleye katlanıyor ve böylece, alçalışımı tamamlıyorum."[39]

Sevgilisi Héloise'in amcası tarafından acımasızca hadım edilmiş olan Abaelardus'un yazığına göre, önce, "sakatlığımın acısını utancımdan ve alçaltılışımdan daha az hissettim." Ama sonunda bunu da yüceltebildi. On iki yıl sonra Héloïse'e "Tanrı'nın bize merhametini" unutmamasını yazdı; "(...)kötülüğün kendisini kullanışındaki ve günahkârlığımızı sevecenlikle ortadan kaldırışındaki bilgeliğini; öyle ki, bedenimin tek bir yerindeki tamamen haklı bir yarayla iki ruhu iyileştirebildi... İlahi lütuf,

en yakışıksız uygulamalarından ötürü 'edep yerleri' olarak adlandırılan ve kendilerine ait düzgün bir adları olmayan o rezil uzuvlarımdan beni yoksun bırakmaktan çok bunları temizleyerek, mükemmel bir saflığı korumak için iğrenç bir kusuru ortadan kaldırmaktan başka ne yaptı? ...Şükranlarımda bana katıl, hem suçta hem de lütufta eşim yapılan sen."[40]

İki erkek de entelektüeldiler ve ikisi de, ilk acı ve tiksinti darbesinden sonra, zihnin özel sığınağına kaçabilmişlerdi. Ama harem hadımları toplumsal ilişkiler ağına takılıp kalmışlardı; kaçış yolları yoktu. Kendileriyle aynı acıyı çekenler için neler hissetmiş olurlarsa olsunlar, diğerlerine karşı aşırı derecede hassastılar – kimi zaman aşırı derecede sevecen, daha sıklıklaysa, içe kapanık ve düşmanca.

"Tam" bir erkek olarak kalmaları durumunda bu esir hadımların nerelere geleceklerini bilmek mümkün değil. Büyük Türk'ün haremini korumakla görevli olanlar bunun yerine, herhalde, kabilenin sığırlarını koruma görevini üstleneceklerdi. Yetenekli idareciler olanlar, köy şefliğine gelebilirlerdi. Şurası kesindir ki, iğdiş edilmeleri zeki hadımları aksi takdirde olacaklarından çok daha etkin memurlar haline getirdi; zira, uğraştıkları insanlara merhamet borçları yoktu. Dünyaya karşı savunması olan soğuk ve hesapçı hırsı olmadan, (Kızlar Ağası denen) baş siyah hadım, herhalde, asla tüm Osmanlı İmparatorluğu'nun en çok korkulan ve en çok rüşvet verilen görevlisi, devlet konseyinin üyesi, günün ya da gecenin her saatinde sultanın yanına gitmesine izin verilen yegâne insan, imparatorluk camilerinin dini bağışlarının müfettişi, baltacıların komutanı, en üst sınıftan bir paşa ve, elbette, haremin baş idarecisi olamazdı. Zengindi ve nefret ediliyordu. Ve ölüm sırası kendisine geldiğinde, nihai acıyla, iktidarsızlığının nihai hatırlatıcısıyla karşılaşacaktı. Tüm malları otomatik olarak sultana geçecekti.

Hadımların hâkimiyeti efendilerinin hâkimiyeti kadar, yani, yirminci yüzyılın ilk onyıllarına dek sürdü. Ama on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Arabistan, Mısır ve Türkiye'ye yılda en az 8,000 hadım ithal edildiğinin hesaplanmış olmasına karşın,[41] 1930'lara gelindiğinde N. M. Penzer tüm Türkiye'de "bu tuhaf varlıklar"dan yalnızca birkaçının izlerini bulabilmiş ve kendisine, "bunlar son kalanlar," denmişti.[42]

Osbert Sitwell 1933-1934'te Çin'e yapığı ziyaret sırasında çok daha başarılı oldu; bir ikindi vaktinin büyük bölümünü, bir zamanlar Yasak Kent'in İmparatorluk Sarayı'na hizmet etmiş olan 20 hadımla çay içerek geçirdi. Söylediğine göre, bu konuşkan, solmuş, hüzünlü yaşlı adamlar son günlerini, popüler Pa Pao Shan Golf Kulübü'nün hemen yanındaki bir Sorunlu Hadımlar Sığınağı'nda geçirmekteydiler.[43]

Şaşırtıcıdır ki, 1981 gibi ileri bir tarihte 88 yaşındaki Koreli bir kraliyet hadımı hâlâ hayattaydı; gerçi, onun kariyeri oldukça kısa sürmüştü. Sarayın *naesi* (hadım) "bölümü" Yi hanedanının da 1910'da tarihin bir parçası haline gelmesinden iki yıl önce kapatıldığında Çung Van-ha henüz on beş yaşındaydı.[44]

IV

Dünya Genişliyor – İ.S. 1100-1800

Hıristiyanlık Kilisesi'nin, neredeyse tarafsızcasına, hem cinselliğe hem de kadına hâlâ soğuk bakmasına karşın, on ikinci yüzyılda bir değişim başladı. Çok uzun zamandır hiç önem verilmemiş olan kadın –Arapların "saf aşk"ından gelişmiş olan saray aşkı oyunu aracılığıyla ve Bizans'tan Bakire Meryem kültünün ithal edilmesiyle birlikte– saf, ulaşılmaz, erdemli, hayranlık uyandıran "Hanım"a dönüştü. Bu, görüntüyle sınırlı kalmış bir değişimdi, ama, özellikle de on altıncı yüzyılda Reform kiliselerinin aileye verdikleri önem sayesinde daha da güç kazanmasıyla ve on yedinci yüzyılın, erkeğin menisinin Aristoteles'in çağından beri sanıldığı gibi üremedeki temel unsur olmadığı yönündeki bilimsel keşfiyle birlikte, bir devrim yaratacaktı. Kadın, kuluçka makinesi olmaktan çıkıp, anne oldu. On dokuzuncu yüzyıl, ahlakı ve anaçlığı birleştirerek, yeni "evin meleği" imgesini yaratacaktı – ve bu da şaşırtıcı siyasi sonuçlar doğuracaktı.

Bu arada İspanya, Latin Amerika'yı sarmış oldukları söylenen sodomicileri yok etmiş ve bu toprakları, melez kanlı daha dayanıklı bir ırkla yeniden doldurmuştu. Britanya, Hindistan'da yeni bir melez cemaat yaratmış ve aynı zamanda, kadınları koruma amaçlı yasalar çıkararak, Hinduizmin temellerini sarsmıştı. Ve beyaz Amerikalılar da, sevgi karşıtı yasaların yardımıyla, başlangıçtaki kültürel ayrımcılıklarını renk ayrımcılığına dönüştürmeye başlamışlardı.

10 Avrupa, 1100-1550

"Soylu beyim, hangisini tercih edersiniz: karınız hakkında kötü konuşulmasını, ama sizin onu iyi bulmanızı mı, yoksa, kötü konuşulmasını, ama sizin iyi bulmanızı mı?" On dördüncü yüzyıl Fransa'sında bu anlamlı soruya verilecek doğru yanıt şöyleydi: "Hakkında iyi konuşulmasını, ama benim onu kötü bulmamı."[1]

Bundan iki yüzyıl önceyse böyle bir yanıt soruyu soran kişiyi hayrete –hatta, dehşete– sürüklerdi; zira, kendisine saygı duyan ilk haçlılardan hiçbiri bir kadının şerefine kendi rahatından daha fazla önem vermezdi. Yine de, savaşın, dinin ve yağmanın cazibelerini karşı konulmaz şekilde birleştiren Haçlı Seferleri, öngörülmesi olanaksız bir etki yaratarak, Kabalık Çağı kadınının Şövalyelik Çağı hanımına dönüşmesine katkıda bulundu.

On ikinci yüzyıl başları ila on altıncı yüzyıl sonları arasındaki dönem kadınlık tarihinin dikkate değer, belki de, neolitik çağdan beri yaşanmış en kritik dönemidir; gerçi, bu dönem sona erdiğinde kadın yasal, mali ya da fiziksel açılardan başlangıçtakinden daha iyi bir durumda değildi. Göze çarpan tek fark, imajındaydı. Bu dönemin başında kadın küçük

görülüyordu; yalnızca erkekler değil, çoğunlukla, kendisi tarafından da. Dönemin sonundaysa, saygı, hatta, takdir görür oldu. Bu pek de önemli bir devrim gibi görünmüyor belki, ama, 5,000 yıllık aşağı konumdan sonra gereken psikolojik ve genetik uyarlanmalar yüzünden en radikal değişimlerin gerçekleşmesi için daha pek çok yüzyıl geçmesinin gerekecek olmasına karşın, sonraki tüm değişimler bu tutum değişimi sayesinde gerçekleşebilmişti. Bu radikal değişimlerin bazılarıysa, elbette, hâlâ gerçekleşmedi.

Günümüzde imaj, Madison Avenue'dan hazır halde satın alınabilecek bir mal, umulmadık rastlantıların bile kapalı komutlara ve serilere indirgendiği bir bilgisayar simülasyonu ürünüdür. Ama kadının imajındaki değişim böyle gerçekleşmedi. Birbirlerinden ayrı olarak belki de hiçbir etki yaratmayacak olan bir şartlar bileşkesinin rastlantısal sonucuydu. Ve değişim o zaman da fark edilmişti belki, ama gelecek üzerinde yaratacağı etkilerin ayırdına kesinlikle varılamamıştı. Erkek aslında, neolitik çağ kadınının, erkeğin kendisine verdiği önemdeki artışı kontrol altına almamakla yaptığı hatayı yapmıştı. Erkeğin aklı bu kez kendi ruhani yüceliği üzerinde yoğunlaşmıştı ve kadının kendine verdiği önemin artmasından hoşnuttu; zira, bunun bir önem taşımadığını düşünüyordu (tabii, bu konuyu düşündüğü varsayılırsa). Son derece özel nedenlerden ötürü "Hanım"ı bir erdem simgesine dönüştürdü ve yeni statüsünün uygulamada da tanınmasının gerekeceği bir zamanın gelebileceğini öngöremedi.

Ne kadar tarihçi varsa, ortaçağ dönemindeki kadın-erkek ilişkileri konusunda da o kadar kuram vardır; bu nedenle, kadının insan ırkına katılmasına nasıl olup da izin verildiğini tam olarak çözümlemek güç. Öykü burada, kişisel kimyasal tepkimeler alanına girmekte. Aynı zamanda, edebiyatın ve yaşamın bazı yönlerinin yüzlerce yıl sonrasından bakıldığında neredeyse birbirlerinden ayırt edilemeyecek denli iç içe geçtiği bir döneme giriyor. Ama Salman Rüşdi, Terry Wogan ve Jackie Collins yirminci yüzyıl sonlarını ne kadar temsil ediyorlarsa, Aquino'lu Tommaso, Peire Vidal ve Chrétien de Troyes da on ikinci ve on üçüncü yüzyılların günlük yaşamını ancak o kadar temsil ediyorlardı. Saray aşkı geç ortaçağ edebiyatının ve aynı zamanda, üst sınıf yaşamının ana temasıydı. Ama ikisinin birbirlerine ne derece uyduklarını kimse bilmiyor.

Kadının hanıma dönüşmesine katkıda bulunmuş ve çoğu hâlâ saptanamamış olan etmenlerden bazıları diğerlerinin arasından öne çıkıyor. Bunlardan biri, hiç kuşkusuz, Haçlı Seferlerinin getirdiği olgunlaştırıcı deneyimdi. Günümüz tahminlerine[2] göre, 1097'yi izleyen 30 yıl içerisinde

Fransa'daki şövalyelerin yarısı kamusal ya da özel haçlı seferleriyle Kutsal Topraklara ya da kuzey İspanya'ya doğru yola çıkmıştı ve biraz yavaş bir başlangıcın ardından İngiltere'yle Almanya da en savaşçı vatandaşlarını ihraç etmeyi hızlandırdılar.* Levant'a ulaşanlar –hatta, İspanya ya da Sicilya'dan ötesine geçmeyenler–, kargaşa halindeyken bile Batı'nın kaba baronlarının hayal edebilecekleri her şeyden çok daha ileri ve uygar olan İslam'ın egzotizmi karşısında gözlerinin kamaştığını hissettiler. Kesin başarı bir tek Birinci Haçlı Seferi'nde kazanılabilecekti, ama militan Kilise'nin savaşçıları büyük bir dönüşüm geçirdiler ve yurtlarına beraberlerinde, fark ettiklerinden çok daha incelikli ganimetler götürdüler. Ne yeni bir yaşam görüşü gibi büyük bir şeydi, ne de, birkaç fikir ve izlenimden, farkındalığın ve hoşgörünün artmasından fazla bir şey; ama Avrupa'da zaten başlamış olan değişimlere yumuşak bakmalarına yeterliydi.

Haçlılar İslam'ın etkisiyle ilk elden karşı karşıya gelirken, yurtlarında kalan erkekler –imparatorluk macerasına katılmak için çok yaşlı ya da çok genç, çok duyarlı ya da çok kuşkucu olanlar–, kısmen, Müslüman bilginlerin eserleri aracılığıyla, eski-yeni tutumları, eski-yeni felsefesi ve Yunanlıların bilip de Romalıların unutmuş oldukları şartlı insancıllığıyla Klasik dünyanın bilimini ve bilgeliğini yeniden keşfederek farklı bir heyecan yaşıyorlardı. Bunun büyük bir kısmı, onlara, Avrupa'daki kadınların konumu üzerinde doğrudan etki yaratacak olan edebi formları da aktaran Müslüman İspanya'nın süzgecinden geçmiş olarak ulaşıyordu.

Toplumun daha hoşgörüsüz üyelerinin pek çoğunun yokluğu ve yeni bir ılımlılık ve akılcılık keşfetme sürecini yaşayan diğerlerinin varlığı, üst sınıfların kadınlarına altın bir fırsat sunmaktaydı. On birinci yüzyıl sonuna dek tamamen babalarına, kocalarına ve sonra da, oğullarına bağımlı kalmışlardı. Kendi gözünde onlardan babalarının ve kocalarının sorumlu olacağında ısrar etmesi, Tanrı'nın bile kadınları sorumsuz küçükler olarak gördüğü gerçeğini kanıtlıyordu. Ama Haçlı Seferleri döneminde pek çok kadın şartlar gereği kocasının mülklerinin sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalmış ve çok geçmeden, mülk idaresinin, vergilerin, ondalıkların, hatta, siyasetin, her zaman inanmaya yönlendirildiği gibi ulaşılmaz gizemler olmadıklarını görmüştü. Sorunlarını, aynı zamanda

* Üçüncü Haçlı Seferi dönemine gelindiğinde, hastalık bahanesiyle savaştan kaçanlara, bazen, "seferden kaçanın kendini kadın işleri yapıyor kadar küçülttüğünün işareti olarak", katran ve tüyün ortaçağdaki eşdeğeri olan örekeyle yün verilirdi.[3] Bu, elbette, kadınlara karşı hiç de adilce bir yaklaşım değildi. Aralarından pek çoğu –söylendiğine göre, binlerce fahişe de dahil olmak üzere– seferlere katılmıştı.

dönemin toplum, moda ve zarafet, dedikodu ve entrika merkezi de olan otorite kaynağına, yani, düklük ya da kraliyet sarayına götürdüklerinde, topluma karışmanın zevklerini de keşfettiler. Kilise'nin bu yeni faaliyetlerinde kadını teşvik ettiği söylenemezdi belki, ama yasal konumunun istikrara kavuşmasına katkıda bulundu; on birinci yüzyılda, karısından sıkılan koca onu kolaylıkla boşayabilmekteydi, ama evlilik hukukunun –boşanmadan, evlilikten bile daha fazla nefret eden– kilise mahkemelerinin denetimine geçmesiyle birlikte bu kolaylık aniden sona erdi.* Zamanla hem Kilise'nin hem de erkeklerin tutumlarını etkileyecek olan bir eğilim daha gözlenmekteydi. Bizans'ta Bakire Meryem uzun zaman boyunca bir dindarlık nesnesi olmuştu ve on ikinci yüzyıl başlarında hacılar, haçlılar ve tacirler bu kültü beraberlerinde Avrupa'ya getirdiler. Batı Kilisesi yüzyıllarca kadını Havva'yla, yani, erkeğin düşüşünün mimarıyla eş tutmuştu; on dördüncü yüzyılda Havva'nın yerini nihayet Meryem'e bırakmasındansa bütün kadınlar kazançlı çıkacaklardı.

Bu etkilerin çoğu, farklı zamanlarda, on ikinci yüzyılın ilk yarısında gelişen sıradışı oyunda, edebi bir aldatmaca olarak başlayan, ama çok geçmeden gerçeklik dünyasına taşınan saray aşkı oyununda birleşti; bu, klasik bir yaşamın sanatı taklit etmesi örneğiydi. Saray aşkı sınıf vurgusu taşıyordu, hayalciydi, pembe dizi duygusallığına sahipti, soylu bir hanımla romantik bir şövalye arasındaki idealleştirilmiş macera, boş zamanları geçirmek için hoş bir gündüz düşüydü, ama kadının statüsü üzerinde doğrudan ve güçlü bir etki yaratacak olan yeni bir davranış tarzı yaratmıştı.

KADINDAN HANIMA

Tarihçiler her zaman, saray aşkının cazibesine kapılmışlardır; özellikle de, temelde, Kilise'nin gücünün doruğunda olduğu bir dönemde doğup gelişmiş din dışı bir ideal olması nedeniyle. On dokuzuncu yüzyıla dek (hatalı olarak) Germen ve Kelt halklarına özgü olduğu düşünülen bir kadına hürmetten geliştiğine inanılmaktaydı, ama bu görüşün yerini, trubadurların Katarların papalık karşıtı düzenlerinin üyeleri ve aşk şarkılarının da sapkın fikirlerin taşıyıcısı olarak görüldüğü başka bir görüş aldı.** Bu kuram da

* Elbette, evlenme ve boşanmanın dini/siyasi pazarlık tezgâhları olduğu üst tabakadaki çiftler hariç.

** Katarlar aslında tüm cinsel zevklerin günah ve evliliğin bile ancak örgütlü bir ahlaksızlık olduğuna inandıklarından, bu görüş lehindeki savunuların karmaşık olması kaçınılmazdı.

zamanla yerini bir başkasına, "aşk hizmeti"nin feodal vasallık sisteminin bir diğer özelliğinden başka bir şey olmadığı kuramına bıraktı. Ardından, antropologların tarihe ilgi duymaya başlamalarıyla birlikte de, saray aşkının Hıristiyanlık kaidelerini arkaik cinsel töreler yararına inkâr etmeye kararlı anaerkil toplumun bir ifadesi olduğu görüşüne. Ve sonunda, psikanalizin her sorunun yanıtını bildiğinin düşünüldüğü zamanlarda, çocukluğun anne saplantısından doğmuş kolektif bir fantezi olduğu kuramına.[4]

Ama saray âşığı ve onun hanımı ne dinî açıdan uyumsuzdular, ne de, tedaviye uygun vakalar. Günümüzde yüz milyonlarca insan her yıl binlerce yeni aşk ve macera kitabı okuyor. Ortaçağ dünyasına böyle cömert bir hizmet sunulmuyordu, ama rüyalarını, tam da "aşk"ın çekici olacak kadar mümkün, ama bir meydan okuma olacak denli olasılık dışı olduğu bir zamanda başlamış olan yeni oyunun kurallarına göre sahneleyerek, sorunu, (Kilise hariç) herkesi tatmin edecek şekilde çözüyordu. Ve dönemin –pek çok ortak yönünün bulunduğu satranç da dahil– diğer pek çok yeniliği gibi aşk oyunu da Araplara her şeyini olmasa bile çok şey borçluydu.[5]

Müslüman toplumuyla Hıristiyan Batı toplumu arasında temel bir fark bulunmaktaydı ve Avrupalı kadın erdem maskesini bu fark sayesinde edinmişti. Arap kadınları katı bir tecrit altındaydılar, Batılı kadınsa neredeyse hiç tecrit edilmiyordu. Yüceltici aşk fikri aslında, harem duvarlarının temelleri üzerine kurulmuştu; bu nedenle, sevilen kadının gerçek kişiliği şairin kafasındaki imajını pek ender olarak etkiliyordu – ve bu da, Avrupalı erkeği ciddi bir dezavantaja sürüklemekteydi. Nesnesi görünür ve duyulur olmakla kalmayıp, bilinebildiği kadarıyla istekli ve ulaşılabilir de oldukça, imgelemine içtenlikle nüfuz etmiş gibi görünen yüceltici aşkın kutsanmamış ruhaniliğine erişmesi hiç de kolay değildi. Saray aşkının Avrupa'daki doğum yeri olan güneybatı Fransa'nın şairleri bilinçli ya da bilinçsiz olarak, harem duvarlarının yerine geçecek bir kale aramaya koyuldular.

Görünüşe bakılırsa, olaylar şöyle gelişti: Müslüman etkisi altındaki İspanya'da özgün Arap gelenekleri saf kimliklerini korumuşlardı. Kurtubalı Mukaddem (yaklaşık olarak İ.S. 900) aşk-arzunun havarisi, İbn Sara saf aşkın sayısız temsilcilerinden biri ve on birinci yüzyıl şair ve düşünürü –"ruhların birleşmesi bedenlerin birleşmesinden bin kat daha güzeldir,"[6] diyen– İbn Hazm da yüceltici aşkın en seçkin savunucusuydu. Ama aşk şarkıları Pireneleri aşarak Fransa'ya girdiklerinde anlamlarını kısmen yitirdiler; oysa, burada gelişmeye başlamış olan toplum yeterince canlı, renkli ve İslam'ın zenginliklerinden haberdar olup bunları çekici

bulan bir toplumdu. Modalar değişiyor, donuk renklerin yerini parlaklar, kısa elbiselerin yerini uzunlar, yavan yemeklerin yerini baharatlılar alıyordu. Eğitim yayılmaktaydı; neredeyse her aristokrat ailede gerçekten bir kitap okumuş olan en az bir kişi ve aklın kullanıldığı oyunlardan zevk almayı öğrenmiş daha pek çokları bulunmaktaydı. "Zevk", her zamanki gibi akıldışı ve değişken olmakla birlikte, uzun bir aradan sonra, sınıf ayrımında yeni bir etmen olarak yeniden doğmuştu. Kilise'nin zarif müziği ve şarkıları, ihtiyatla, laik düzeyde de taklit edilmeye başlanmıştı. Ve malikane sahipleri bilginlere sürekli bir istihdam olanağı sunuyor, bunlar da yazılı belgeleri hazırlıyor, hesapları tutuyor ve efendilerinin sarayının entelektüel havasına katkıda bulunuyorlardı.

Kuzey Fransa'da, Normandiya, Loire vadisi ve Ile-de-France arasında, yeni kültürün ikinci bir merkezi bulunmaktaydı, ama bu merkez daha katı bir malzemeden oluşmuştu; hırçın ve dogmatik, tamamen gelişmiş haliyle ulaştığında yeni saray aşkı geleneğini kabul etmeye –hatta, buna güç ve drama eklemeye– hazırdı, ama içerisine ilk yaşam kıvılcımını üfleyecek denli rahat ya da romantik değildi. Bunun sorumlusu bilindiği kadarıyla bir güneyli, çağının en sefih senyörlerinden biri olan, batı Hıristiyanlık Âlemi'nin en güçlü soylusu, yedinci Poitiers kontu ve dokuzuncu Akitanya dükü Guillaume'du.

Guillaume (1071-1127), herhalde, İspanyol-Arap aşk şiirini ve aşk felsefelerini gayet iyi biliyordu. Aragonlu Philippa'yla evliydi (gerçi, karısına pek ilgi gösterdiği söylenemezdi) ve kız kardeşlerinden biri Kastilyalı VI. Alfonso, bir diğeri de Aragonlu Pedro'ya evliydi. Söylendiğine göre, kendini bir şehvet ve baştan çıkarma yaşamına bırakmış olan Guillaume, sarayındaki hanımları zinacıları cehennem ateşinin beklediği yönündeki inanca döndürmeyi başarmış olan Robert D'Arbrissel adlı bir vaizin gelişinin faaliyetlerini ciddi derecede kösteklediğini gördü. Derinden kaygılanan Guillaume düşüncelerini bu soruna yöneltti ve düşüncelerinin sonucu çok geçmeden, şiirlerine yansımaya başladı. Şiirlerindeki eski biçem erotizmdi, ama şimdi bu biçem yerini İbn Hazm'ın yüceltici aşkına çok benzeyen bir şeye bırakıyordu – tabii, erdenlik içermeyen bir şeye. Guillaume'un savunusuna göre aşk alçalış değil, yüceliş, utanç verici bir günah değil, ilahi bir gizem ve bu aşkı hediye etmeye muktedir olan hanım da tapınılması gereken bir tanrıçaydı. Alaycı kişisel çıkar havasının dağıtılmasının zor olmasına karşın, kimi akademisyenler, Guillaume'daki bu fikir değişikliğinin içten olduğuna inanırlar,[7] ama gerçek ne olursa olsun, görünüşe bakılırsa, tanrıça gibi alışık olmadıkları bir rolü üstlenmekten hoşnut olan hanımları ikna etmeyi başarmıştı. Ve

bu yeni aşk, aslında eskisi kadar zinacı olmakla birlikte, çok daha zarif görünüyordu.*

Guillaume'un aşk-arzu ve yüceltici aşk karışımı çok geçmeden, gezgin bilginlerin, şarkıcıların, şairlerin ve *jongleur*'lerin (halkı eğlendiren kişiler) gözde teması oldu ve bir tür formül oluşmaya başladı. Konu çekici, ama kısıtlıydı, ana öyküsü ve hatta gerilimi yetersizdi, ama bunu düzeltmek hiç de zor olmadı; zira, kalabalık saraylarındaki büyük derebeyleri aşklarını bağışlayacakları seçkin bir hanım bulmakta zorlanmazken, kırsal kesimde durum hiç de böyle değildi. Özellikle de, efendileri ve maiyeti evden uzaktayken çevrelerinde ahbaplık edecek yalnızca genç silahtarlar ve yoksul düşmüş şövalyelerle monoton yaşamlar süren hanımlar için. Bu tür hanımlar –ki bunlar, trubadurların para veren izleyicileriydi– *kendileri* için bir anlam taşıyan aşk şarkıları duymak istiyorlardı ve trubadurlar da, daha alt sınıftan gelip hanıma layık olmaya çalışan ve hanımın da sonunda âşık olacağı romantik bir kahraman tarafından sevilen seçkin hanım geleneğini geliştirerek, bu isteğe uydular.

Ana öykü olarak potansiyeli yüksekti, ama görünüşe bakılırsa, bazı trubadurların başlarını derde sokmuştu. Aşk şarkılarının birinci tekil şahıs kullanılarak yazılması bir gelenekti ve bu da, hanımın, âşığın aslında trubadurun ta kendisi olduğunu, nesirle söyleyemediklerini nazımla ifade ettiğini düşünmesine neden olabiliyordu. Gezgin jigololara dönüşme tehlikesi karşısında trubadurlar (en azından, bazıları) telaşla, erkeğin tırmanabileceği, ama kadının yıkamayacağı ve haremin yerini alacak bir kale aramaya başladılar.

Yanıtı, Marcabru adlı bir Gaskonyalı olan, Guillaume'dan sonraki kuşaktan bir *jongleur* buldu. Saray aşkının ilk günlerinin karakteristik özelliği olan ahlaki gevşeklikten nefret eden, kendini adamış ve şiddetli bir kadın düşmanı olan Marcabru, kadının kaideye yerleştirilmesine güzellik ve sınıfın tek başlarına yetmeyeceğini, ön şartlardan birinin de erdem olduğunu vurguladı – bu görüşün hâkimiyet kazanması durumunda kaide yapıcıların kendilerini işsiz bulabilecekleri imasının biraz gölgelediği, kusursuz bir hassasiyet. Ama trubadurlar tam da bunu beklemekteydiler. Bir hanım âşığı için konumundan vazgeçmeye hazır olabilirdi, ama ahlaki erdemlerinden vazgeçmesi çok daha güçtü. Ve, elbette, hiçbir beyefendi ondan böyle bir şey istemezdi.

* Ortaçağda aşk özgürce verilen bir hediye olarak görülüyordu (ki bu günümüzde de böyledir) ve bu da, kişisel nedenlerin hiçbir rol oynamadığı bir iş sözleşmesi olan evlilikten aşkı tanım gereği dışlamaktaydı.

Saray aşkı geleneği üç düzeyde görülüyordu –şarkıları besteleyen erkeklerin ve kimi zaman da kadınların düzeyinde; günümüz medyasıyla hemen hemen aynı işlevi yerine getirerek yalnızca şarkıları değil, bu şarkıları saran tüm fikir-sistemi de yayan (ve aynı zamanda şarkıların bestecileri de olabilen) trubadurların düzeyinde ve yeni aşk oyununu güftelerde belirlenen kurallar uyarınca oynayan seçkinler dünyası düzeyinde.

Tonu belirleyenler, hem trubadurlardan hem de saraylılardan gelen geri iletimi de içeren çeşitli etkilerle karşı karşıya kalan şairlerdi. Ve Marcabru'nun erdemi tutkuyla savunmasına onlar da olumlu tepki verdiler. Ama görünüşe bakılırsa, onunla aynı nedenlerden ötürü değil. Marcabru'nun istediği, etten ve kemikten kadınların davranışlarını ve ahlaklarını düzeltmeleriydi; o kadınların kendileriyle ilgileniyordu. Şairlerse daha çok, kendi ruhlarıyla ilgilenmekteydiler. Erdem, kadını kusursuz bir düzleme yükselterek, aşklarını tüm şehvet lekelerinden temizleyen ve ruhani alana özgürce yükselmesini sağlayan nitelikti. Erdem, Avrupa'nın haremi oldu.

En azından, şarkılarda. Seçkinler dünyasında oynanan aşk oyununda neler olduğuysa bu derece iyi bilinmiyor. Ama yolun büyük bölümü boyunca, on ikinci yüzyıl ortaları ila on üçüncü yüzyıl sonu arasında pek de değişmemiş olan şarkıların modelini izlemiş olması muhtemel görünmekte. Kadın kahraman, yüksek bir aileden gelen ve güçlü bir senyörle evli olan bir hanımdı ve âşığı kaygılandıran da koca değil, hanımın itibarıydı. Hanıma layık olmaya çabalıyor ve onun aşkını kazanmayı başarıyordu. Ama hanımın şerefi adına aşklarının gizli kalması gerekiyor, bu da aşklarını bir gizeme dönüştürerek, çifti, Arap aşk şarkılarındaki rolleriyle aynı rolleri oynayarak entrikalarına yardım eden ya da engel olan küçük karakterler –ulaklık görevini üstlenen, sorunları çözen ve kendilerini dalaverelere veren sırdaşlar; patavatsızlıkları, onaylamamaları ya da kötü niyetleri yüzünden âşıkları tehlikeye sokan fitneciler– güruhundan olmasa da, diğerlerinden ayırıyordu.

Olgular bu noktada bulanıklaşmaya başlıyor. Trubadurlar asla, zifafa ermiş aşkların şarkısını söylemediler. Hanımlarına sahip olma arzusunu kimileri açıkça inkâr ettiler. Kimileriyse inanılırlık sınırlarını zorlayarak, tıpkı 400 yıl önce yaşamış olan Cemil gibi, her sınava dayanmış bir erdenliğin şarkısını söylediler. Cemil kucaklaşmalarda, öpücüklerde, hatta, geceyi (konuşarak) sevgilisinin yatağında geçirmekte bir zarar ya da tehlike görmemişti.[8] Fransa'da Andreas Capellanus'un 1186 civarında yazdığına göre, *amor purus* "çıplak âşıkla öpüşme ve kucaklaşma ve iffetli

temas noktasına dek gider, nihai teselliyi ise dışlar, zira, safça sevmeyi arzulayanlara bu yasaklanmıştır."[9]

Aşk konulu şarkılarda ve risalelerde ne söylenirse söylensin, tüm saray âşıklarının ve hanımlarının, takdis edilmiş kur yapma, aşk konuşmaları, yasak randevular, öpücükler, kucaklaşmalar ve birbirlerinin çıplak mükemmelliklerine hayranlıkla bakma yolunu çiğnedikten sonra, bu noktada durduklarına inanmak saflık olacaktır. Diğer taraftan, erdem konusundaki yeni saplantı seçenekleri açık bırakıyordu. Guillaume'un aşk-arzuyu yüceltici aşkla birleştirmekteki özgün dehasının güney Fransa'da cazibesini daha kuşaklarca âşık için korumuş olması mümkün görünüyor; zira, ikisinin harmanlanması hem bedenin hem de ruhun gereksinimlerini bireysel tercihe göre ayarlanabilecek oranlarda doyurmaktaydı. Bu durumda erdem, oyunu nihai kumara girmeden oynamak isteyenler için bir kaçış yoluydu. Ama ahlaki iklimin saha sert, Kilise'nin etkisinin daha güçlü ve zina yaparken yakalanan kadınlara verilen cezaların uygulanması olasılığının daha yüksek olduğu kuzeyde, güftede olduğu kadar yaşamda da galip gelen, herhalde, erdem olmuştu.

HANIMDAN ALEGORİYE

Önemsenmeyen Kadın yarım yüzyıldan az bir süre içerisinde, ette olmasa da tasvirde, onurlu Hanım'a dönüşmüştü. Önceliklerini tersine çeviren Pygmalion. Ama yalnızca erdemi sayesinde onurlanıyordu ve o şartlar altında bu pek de iltifat sayılmazdı. Kendine özgü niteliklere, özellikle de bir beyne sahip olabileceğini düşündürecek bir şey hâlâ yoktu. Ama bu da, bir diğer tuhaf edebi kaprisle, çok geçmeden düzeltilecek bir ihmaldi.

Kuzey Fransa'da saray aşkı fikrinin yerleşmesini sağlayan, yerinde bir gelişmeyle, Guillaume'un 1137'de VII. Louis'yle evlenen torunu Akitanyalı Eleanor oldu, ama bu fikrin dolu dolu macera hikayelerini saf duyguya yeğleyen kuzey ruhuna tam olarak uyduğu söylenemezdi. Eleanor ve kızları bu nedenle dikkatlerini, ikisinin bir sentezini geliştirmeye yönelttiler.

Yüzyıllar boyunca kuzeyin eğlencesi, basit müzikler eşliğinde konuşur gibi okunan yarım kafiyeli uzun şiirler olan ve temelde Charlemagne döneminin savaşçılarının ve kahramanlarının, derebeylerinin ve Hıristiyan şövalyelerinin maceralarını ele alan *chanson de geste* (muharebe şarkıları) olmuştu. On ikinci yüzyıl başlarında, küçük bir dinleyici kitlesine okunan ve temasını genellikle, harikulade aşk ve savaş maceraları-

na sahne olan bir rüya âleminde yapılan yolculuktan ya da maceradan alan uyaklı şiir halinde bir öykü olan *roman* (romans) da gelişmişti. Klasik dünyanın yeniden keşfedilişini yansıtan ilk *roman*'lar *İskender Romansı*, *Thebai Romansı* ve *Troya Romansı* gibi adlar taşıyan tarihsel dramalardı, ama siyasi nedenlerden ötürü, daha yakın konular bulma ihtiyacı duyuldu. Bu döneme gelindiğinde (1170) Normandiya ve İngiltere hükümdarı II. Henry'yle evlenmiş olan Eleanor, Keltlerin Arthur ve Yuvarlak Masa şövalyeleri mitlerinin moda haline gelmesinde etkili oldu; bu, modern hayallerin yaldızıyla kaplanmaya ve saray aşkı sembolleriyle işlenmeye hayran olunacak derecede uygun, "ideal" bir eski toplumdu. Eleanor, Bernard de Ventadorn da dahil olmak üzere pek çok seçkin trubadura hamilik etti ve başta Marie de Champagne olmak üzere kızları da aile geleneğini izlediler. Akitanya kadar Ovidius'dan da bir derece beslenen bir risale olan ünlü *Saray Aşkı Sanatı*'nı üreten, Marie'nin vaizi Andreas ve Chrétien de Troyes'u aşkı muharebe öyküleriyle harmanlamaya, aşkı bir maceraya, şövalyeyi ise gezgin şövalyeye dönüştürmeye teşvik eden de, Marie'ydi. Şövalyelik kurumunun asıl başlangıcı, buydu.

Esin-kaynağı-olarak-hanımın şövalyelik ruhunda en baştan itibaren bir yer bulması son derece doğaldı, ama güney kadar incelikli olmayan kuzey Fransa ve Almanya'da fikir ruhani içeriğini kısmen yitirdi ve şövalyenin muharebe meydanındaki yiğitliğini geliştirmenin, koluna güç ve nişancılığına keskinlik kazandırmanın yarı büyülü bir yolu haline geldi. Aşk hizmeti, sözde sadakate dönüştü. Örneğin Almanya'da şövalye sadakati temel erdem olarak görüyordu –Tanrı'ya, süzerenine ve Hanımına; bu sırayla. *Minnedienst*'in (aşk hizmetinin) ondan istediğiyse, Hanımının gözüne girmesi, ona layık olmaya çabalaması, savaşta onun adına fethetmesi ve ondan, bir takdir sözcüğü duymaktan başka ödül beklememesiydi. On dokuzuncu yüzyıldan gelen muzip bir zaman gezgini Hanımı alıp yerine askeri alayı ya da bayrağı koymuş olsaydı, ortaçağ şövalyesi herhalde bunun farkına bile varmazdı.

Saray aşkı Hanıma erdem, şövalyeliğe ise komuta nişanlarını bahşetmişti. *Roman* zamanla, hanımın, eskiden erkek ayrıcalığının bir parçası olan bir marifetler havasına, *sisine* sarılmasına katkıda bulunacaktı – kesinlikle, bundan daha fazlasına değil.

Yolu açan, Marcabru'nun çağdaşlarından Jaufré Rudel oldu. Soylu sınıfının üyesi olan Rudel daha çok "uzaktan aşk" konulu şiirleriyle tanınmaktaydı; görünüşe bakılırsa, bu şiirler, Jaufré'nin yaşamını romantikleştiren ve uzaktan sevdiği kadının, Jaufré'nin Kutsal Topraklardan dönen hacılardan duyduğu söylenen efsanevi bir güzel olan (Suriye'deki) Trablusşam

Kontesi olduğunu sanan, on üçüncü yüzyılda yaşamış bir biyograf tarafından yanlış yorumlanmışlardır. Ona bir dizi saray aşkı şiiri yazan Rudel en nihayet kendi gözleriyle görme umuduyla 1147 haçlı seferiyle Fransa'dan yola çıktı. Ama yolculuk sırasında hastalandı; karaya çıktığında ölmek üzereydi – gerçi, son nefesini hanımının kolları arasında verme saadetini yaşayacaktı. Bu dokunaklı öykü büyük oranda mitten ibarettir, ama, günümüz akademisyenlerinin bu konuda fikir ayrılığı içinde bulunmalarına karşın, öyle görünüyor ki, Jaufré'nin aşkının gerçek nesnesi "Trablusşam Kontesi" değil, Kutsal Topraklardı ve saf aşkı diğer bütün ideallerin kendisiyle karşılaştırılması gereken, aynı umutları ve acıları uyandırıp aynı zevkleri getiren bir yaşam ideali olarak görüyordu. Dolayısıyla, örneğin, Kutsal Toprakların ya da İlahi Lütuf'un –şiirsel olarak– sevilen bir Hanım aracılığıyla sunulmaması için hiçbir neden yoktu.[10]

Ama Hanımı metafor olarak ilk kullanan Jaufré Rudel'se, on üçüncü yüzyılda *Roman de la Rose*'la tüm alegori fikrini bir ortaçağ klişesini dönüştürenler de Jean de Meun ve Guillaume de Loris'ydi. *Roman*'ın, Guillaume de Loris'nin 1230 civarında yazdığı ilk bölümünde, bir âşığın aşkın gizemli bahçesine girişi ve yüreğini ele geçiren (ve Hanımı temsil eden) bir gülü görüşü betimlenir. Bir soru kalbini parçalar: gülü koparmalı mıdır? 4,000 dize boyunca savunulur, aşkın duygularını ve değişimlerini temsil eden alegorik figürler arasında gidip gelir – Fırsat ve İncelik, Neşe ve Umut, Güzellik ve Zenginlik, Tatlı Dil, Tehlike, İftira, Korku ve Utanç. Sahnede akıl da yerini alır – ve Venüs de.

Guillaume de Lorris'nin metni hiçbir çözüme ulaşamadan sona erdi ve 40 yıl sonra Jean de Meun, 18,000 dize daha ekleyerek bu metni tamamlamayı seçti. Guillaume de Lorris'nin dizeleri duyarlı ve incelikli, yapay nezaket sanatlarının aşkın ciddi bağlamında kullanılmasının doğruları ve yanlışları hakkında neredeyse masum bir incelemeyken, onun yazdığı bölümün havası çok farklıdır; dokunaklı, nükteli, cinsel açıdan alaycı, baştan çıkarmanın yüceltilmesi. Guillaume de Lorris kadın fikrini yüceltmişti; katı bir gerçekçi olan Jean de Meun ise kadına küçümsemeyle yaklaştı; gerçek yaşamda, saray aşkının kadın kahramanları arasına girebilecek kadar soylu, zengin ve güzel olmayan kadınların kaderi zaten hâlâ buydu.

Roman de la Rose Ortaçağ sonlarının en çok okunan kitabıydı –kuşkusuz, kısmen, Jean de Meun'ün katkısı olan bölümün yarattığı sert ihtilaf nedeniyle– ama Hanımın soylu imajını pek de çökerttiği söylenemezdi; zira, çoğu insan, idealle gerçek arasındaki farkın gayet iyi farkındaydı. Bunun yerine, edebiyat ve sanat alegori saplantısı içine girdi. Bu pek de

şaşırtıcı değildi. Günümüzde bile soyut düşünce kapasitesine pek az insan sahiptir ve geç ortaçağ döneminin pratik kentli ve tacirleri evrenbilimden çocuk bakımına her konuyu saran yeni fikirler dalgası karşısında boğulmak üzere olduklarını hissetmekteydiler. Alegori, metafiziksel sorunlarını büyük ölçüde hafifletiyordu.

Sanatsal ve estetik nedenlerden ötürü, alegori figürlerinden bazılarının kadın olmaları gerekiyordu ve bu da çoğunlukla, şaşırtıcı sonuçlar yaratmaktaydı. Erdenlik, Doğa ve Eğlencenin kadın olarak temsil edilmeleri anlaşılabilir, ama Akıl Hanım'ın dönemin iklimiyle pek de uyuştuğu söylenemezdi. Şövalyelik ve saray aşkının Hanımı sanatta hatta, Adalet, Bilim, Sanat ve Geometri gibi geleneksel olarak eril niteliklerin kişileştirilmesi olarak bile gösterilmekteydi. Bu geçici bir dönem olsaydı belki fazla önem taşımayacaktı, ama 200 yıldan fazla bir süre boyunca yazarlar ve şairler alegorik tarzdan ayrılmayı reddettiler ve bu döneme gelindiğinde nitelikler *atmosferi* kalıcılaşmaya başlamıştı. Geometri ilkelerinin, adaletin ya da aklın efendilerinin (ya da hanımlarının) kadınlar olduğuna kimse inanmıyordu aslında, ama bu tür çağrıştırmaların sürekli yinelenmesi, giderek hassaslaşan kadının statüsü alanını derinden etkilemeye yetti.

Alegori ve saray aşkının Hanımı gerçek değildi. Erkeğin kendi heveslerine uyacak şekilde boyadığı bir puttu ve bu ilişkiden ruhani kazanç sağlayan da –kadın değil– erkekti. Ama erkeğin hayallerinin bu tuhaf, güzel, erdemli, ruhsuz yaratığının idealleştirilmesi kadınla erkek arasındaki ilişkide yeni bir aşama başlattı ve ayrıca, imge için bir dublör işlevi gören etten kandan ortaçağ hanımları üzerinde daha doğrudan bir etki yarattı. Saray aşkı oyunu, şereflerini yüceltmekle birlikte ruhlarını yüceltmemişti belki, ama davranışlarını düzeltmelerini gerektiriyordu. Erkeklerin giderek şövalyeleşmeleriyle birlikte kadınlar da, her zaman daha erdemli ya da erden olmasa da, en azından daha latif oldular. Ve, herhalde, *l'amour courtois*'nın romantik hayalleri onları kendi içlerinde çok eğlendirdi.

MERYEM

Saray aşkının doğuşuyla Avrupa'da Meryem inancının aniden yayılmasının zamanlamalarındaki çakışma yalnızca rastlantısal olamayacak denli yakın, yine de, aynı zamanda, birinin diğerine doğrudan bir tepki olmasını mümkün olmaktan çıkaracak kadar yakındır.

On ikinci yüzyıl başlarına dek Meryem yalnızca, Batı Hıristiyan takviminin azizlerinden biriydi, ama kültünün Bizans'tan getirilmesiyle birlikte, Cistercium tarikatının reformundan sorumlu olan büyük Fransız din adamı Clairvaux'lu Bernard'ın tutkulu hayranlığını uyandırdı. Aziz Bernard'ın etkisiyle tüm Avrupa'da, keşişleri kendilerini Bakire'ye adamış, onun saflığı onuruna beyazlar giyen ve kiliselerinde ona özel hanım şapelleri inşa eden yüzlerce yeni Cistercium manastırı kuruldu. On üçüncü yüzyıla gelindiğinde şairler ve trubadurlar Bakire'yi Hanım'la, kutsal aşkı kutsal olmayanla karıştırmaya başlamışlardı ve İtalya'da Dante Alighieri gibi, bunları ayrı tutmaya çabalayanlar bile bunu ruhani niyetten çok edebi teknikle yapıyorlardı. Bakire, Notre Dame, yani, *Bizim* Hanımımız oldu; Beytlehem'deki handan çok, Batı'nın hükümdar saraylarına yakışacak haşmetli ve kesinlikle aristokrat bir figür. Ama on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda Fransiskenlerin etkisiyle kayıtsızlık örtüsünden sıyrılarak yeryüzünün yoksul ve biçarelerinin sıcak, merhametli anası oldu. İncillerde yer almayan Kutsal Aile on beşinci yüzyıl Avrupa'sının toplumsal ortamında kendine bir yer buldu.

Meryem'in popülaritesinin artmasında büyük oranda trubadurlar, Cistercium tarikatıyla Fransiskenler ve onun onuruna yapılan sanat ve mimarlık eserlerini sipariş eden soylular, tacirler ve kentliler etkili oldu. Sıcak, sevgi dolu ve iyiydi; İsa'nın Annesi'nden çok, çoğu erkeğin sahip olmayı ve oğullarının annelerinin eğitilerek benzetileceklerini umdukları anne. Ama Ortodoks Hıristiyan doktrininden sorumlu bilginlerde benzer bir coşkuyu ancak on altıncı yüzyılın ikinci yarısındaki Karşı Reform döneminde yaratacaktı. Azize özellikleri taşıyan Madonna ve laik Hanım, Kilise'ye göre insan durumuyla hiçbir ilgisi bulunmayan bir ideal hakkındaki iki görüştü. Bakire olarak Meryem Kilise için çok uygun olurdu, ama giderek çeşitlenen kültü sürekli, Kilise doktrinin ellerinden kayıp gidiyordu. İnancı mantıktan ayrı bir şey olarak gören sıradan insanların Meryem'i aynı anda hem Bakire, hem İsa'nın Gelini,* hem de Ana olarak kabul etmeye hazır olmalarına karşın, bu roller bileşimi çözümü güç teolojik sorunlar ve, aynı zamanda, daha uygulamaya dönük sorunlar yaratmaktaydı. Sokaktaki Hıristiyan, Meryem'i azizeden çok kadınlık ideali olarak görmeyi sürdürürken, Meryem, Kilise siyasetinde ete batmış bir diken, kadının doğru konumu hakkındaki tüm buyruklarına dizgin vuran bir etmen haline geldi. Kilise, giderek, Meryem için istisna

* Ve çok daha fazlası. Admont'lu Gottfried (ö. 1165) Meryem'in Teslis'in diğer iki üyesinin de gelini olduğunu savunmuştu.[11]

yapmak zorunda olmak gibi diyalektik açıdan zayıf bir konuma sürüklendi; zira, Meryem "farklıydı".

MARTHA

On üçüncü yüzyılın "Melek Doktor"u Aquino'lu Tommaso kadının konumu hakkında, Reform –Protestan– kiliselerinin bile 400 yılı aşkın süre sonra da savunacakları yorumlarda bulunmuştu. Aquino'ya göre, kadın, Adem'in kaburga kemiğinden yaratılmış olduğundan, erkekle toplumsal birlik içine girmeye yazgılıydı ve dolayısıyla, ne otorite konumunda olmalıydı, ne de, kölelik. Erkeğin partneriydi, ama yalnızca biyolojik olarak vazgeçilmez olduğu konularda; diğer bir deyişle, üreme konusunda. Daha geniş alanlar söz konusu olduğundaysa, başka bir erkek ondan çok daha iyi bir partnerdi. Erkek ne de olsa, "akıl gücü"nün yalnızca onda üstün olması gibi geçerli bir nedenden ötürü ailenin reisiydi ve üstünlüğü, kadın pasif ve boyun eğer konumu üstlenirken erkeğin aktif ve dolayısıyla, daha soylu konumu üstlendiği ilişki eylemi sırasında dahi gözler önüne seriliyordu.[12*]

Aquino'lu Tommaso'ya ve diğer teologlara göre, evliliğin tavsiye edilebilecek yalnızca iki yönü vardı. İlk olarak, elbette, günaha girmeden çocuk yaratılabilecek yegâne durumdu. İkinci olarak da, erkekleri diğer cinsel belalardan koruyordu. Bunlar azalan önem sırasıyla hayvanlarla cinsel ilişkide bulunma (zoofili), sodomi (eşcinsellik), "ya yakışıksız araçlar [yapay araçlar?] kullanarak ya da diğer hayvani ilişki yollarına [herhalde, anal ve oral] başvurarak" uygun birleşme yollarının izlenmemesi, mastürbasyon, ensest, zina, baştan çıkarma ve günlük evlilik dışı ilişkiydi.

Artlarındaki güdü şehvet olmadıkça, öpüşme, dokunma ve okşama günah sayılmıyordu (bu, Kilise'yle trubadurların fikir birliği içinde oldukları ender konulardan biriydi); "gece kirliliği" ise ancak, oburluk, aşırı içki içme ya da şehvetli düşüncelerin özellikle düşünülmesi gibi kendisi de günah içeren bir durumdan kaynaklanması şartıyla günahtı.[13] Günümüz teologlarından birinin kurnazca belirttiği gibi, "(...) cinsel eylemler hakkındaki, ahlaki teologu zaman zaman mecburen meşgul eden türde spekülatif düşüncelerin sonucunda oluşan" gece kirliliği "nedeni kadar günah değildir."[14]

* Aziz Aquino'lu Tommaso'nun öğretileri din okullarının çoğunda teolojik inceleme temeli olarak kalmıştır; bu nedenle, her rahip kuşağında görüşleri yeni bir yaşam kazanır.

Bu "şehvetli düşünceler" göndermesi, insanların yaşamlarını ve yataklarını istila eden erkek ve dişi şeytanlar olan "incubus" ve "succubus" salgınlarının yaşandığı ortaçağ bağlamında özellikle ilgi çekiciydi. Daha dokuzuncu yüzyılda Reims başpiskoposu Hincmar bir şeytanın sevdiği erkeğin görüntüsüne bürünerek bir kadını nasıl aldatabileceğini kaydetmiş ve bir rahip tarafından çıkartılana dek kendisini ziyaret eden bir "incubus" yüzünden acı çeken bir rahibeden söz etmişti.[14] Konu hakkında, "incubus"ların vakayinamelerde sıklıkla yer almaya başladıkları on ikinci yüzyıla dek pek fazla bir şey duyulmadı. Clairvaux'lu Bernard başa çıkılması son derece güç bir vakayla karşılaşmıştı; altı yıl boyunca, geceleri, hiçbir zaman kocasını uyandırmadan kendisinden faydalanan bir şeytan tarafından ziyaret edilen bir kadın. Ne dua işe yaramıştı, ne de hac. Bernard kadına yatağına götürmesi için kendi asasını verdi, ama "incubus" bu kez de yalnızca kapının dışına çekilip, korkutucu sövgülerle haykırdı. Bernard ertesi Pazar tüm Nantes halkını Kilise'ye çağırarak onlara bu olayı anlattı ve sonra şeytanı lanetleyerek, bir daha canlı bir kadını taciz etmesini yasakladı. Sorunu çözenin lanetleme mi, yoksa, halka duyurma mı olduğunu tarih kaydetmiyor, ama ikisinden biri işe yaradı. Kadın bir daha rahatsız edilmedi.[15]

Geç ortaçağ dönemindeki "incubus" salgınının, "incubus"lar kurallarına uymasalar da, saray aşkının yayılışıyla doğrudan bağlantılı olduğu izleniminden kaçınmak güç. Toplumun üst seviyelerinde moda olan şeyler kaçınılmaz olarak, alt seviyelere süzülerek ulaşıyordu; hanımların âşıklarının olması modası burada, eğitimlilerin bir gündüz düşünden, cahillerin bir gece düşüne, klasik bir hayallerin gerçekleşmesi fantezisine dönüştü. "Succubus"un, yani, erkekleri ziyaret eden dişi şeytanın "incubus" kadar dehşet ve cazibe yaratmadığı gerçeği, erkeklerin ıslak rüyalar görmeye alışık olmalarına karşın, kadınlarda aynı etkiyi yaratan –ya da, en azından, itiraf etmeye yönelten– yeni bir dış etken olduğunu düşündürmekte. Bu, Kilise'de ciddi endişe yaratan bir konuydu. Aquino'lu Tommaso ve başkaları, şeytanların, bu işi yapmaktan öte, ziyaret ettikleri kadınları gebe bırakabildiklerinden de emindiler. Yöntemleri dahiceydi. Şeytan "succubus" görüntüsünde erkeği ziyaret edip tohumlarını alıyordu; ardından, "incubus"a dönüşerek kadını ziyaret ediyor ve tohumu ona aktarıyordu.[16] Yani, zamanından 700 yıl önce, Verici aracılığıyla Yapay Döllenme.

"Incubus" fantezileri başlangıçta cadılıkla ilişkilendirilmemişti, ama sonraları cadı olarak görülmeye başlanan türde kadınlarla ilişkilendirilmiş olabilir. On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Avrupa'da yaşanan ve

"cadı"ların işkence altında adları akıllarına gelen herkes –çoğunlukla, hakimler, öğretmenler, hancılar, tacirler gibi kamusal şahsiyetler[17]– hakkında soluk soluğa suçlamada bulundukları büyük cadı avı sırasında bile kadın cadı sayısı erkek cadı sayısının çok üstündeydi. Örneğin, İsviçre'nin kantonlarından Lucerne'de 1450 ila 1550 arasında suçlanan 32 cadı arasından yalnızca biri erkekti; İngiltere'deki Essex ilinde de 1560 ila 1680 arasında yargılanan 291 cadıdan yalnızca 23'ü erkek ve bunlardan 11'i de kadınlardan biriyle yakından bağlantılıydı.[18] Bu tür davalara konu olan kadınlar çoğunlukla, 50 ila 70 yaşları (o döneme göre yaşlı) arasında, sivri dilli, çirkin, meslekleri çoğunlukla, bebek ölüm oranlarının yüksek olduğu bir dönemde, özellikle de cadıların ziyafetleri için düzenli bir vaftiz edilmemiş bebek akışına ihtiyaç duydukları bilindiğinden, doğal olarak kuşku çeken bir iş olan köy ebeliği olan evli ya da dul kadınlardı. Cadı engizisyoncularının ilk büyük kılavuzu olan *Malleus Maleficarum* (1486), bu tür bir kadının, büyük bir penisi ve buzlu su kadar soğuk bir menisi olan devasa, kara, canavara benzer bir varlık olan Şeytan'ın kendisiyle ilişkiye girmiş olduğuna kolayca inanabileceğini kabul etmekte günümüzün psikanalistlerinden daha fazla zorluk çekmez.

Geç ortaçağ ve erken modern dönem dünyasının yaşlı ev kadınlarının daha genç ve daha süslü kız kardeşlerine lütfedilen saygı ve takdiri görmemeleri de beklenen bir durumdu. Ama cadı avcılarının ölümcül kötülüklerine bu kadar çoğunun maruz kalmış olması ayrı bir konudur. Sanki kadın ideali ne kadar yükselirse, bu ideale ihanet edenin günahı da o kadar büyüyordu. Rakamları büyütmektense küçültmeyi yeğleyen günümüz akademisyenlerinin hesapladıkları rakamlar son derece sarsıcı. İsviçre'nin tek bir kantonunda, Vaud'da, 1591 ila 1680 arasında 3,371 cadı öldü. Almanya'daki küçük Wiesensteig kasabasında yalnızca 1562 yılında 63 kadın yakıldı. Obermarchtal'da iki yıl içinde 54 kişi–sakinlerinin % 7'si– ve Oppenaud'da da yalnızca dokuz ay içinde 650 kişilik nüfustan 50 kişi kazığa geçirildi.[19]

Ama dünyanın Martha'larının çoğu daha olaysız yaşamlar sürdüler; özellikle de, kadının mahremiyetinin ve erkeğin kendi işleriyle meşgul olmasının asosyal kadınlara duyulan nefreti hafiflettiği kentlerde. "Incubus"lar örneğin Parisli tacirlerin karılarını, kocalarının onları büyük ve erdemli saray hanımlarının yansımalarına dönüştürme ve Meryem Ana'nın iffetli, itaatkâr alçakgönüllülüğüne yönlendirme kararlılıkları kadar kaygılandırmıyordu

Şövalyeliğin ilk zamanlarında, kaba şövalyelere medeni şekilde davranmayı öğretecek "kibarlık kitapları" moda olmuştu ve on dördüncü

yüzyıl sonuna gelindiğinde kentsoylu kadınlar da, doğa gereği eğitilemez olmadıklarının anlaşılmaya başlanmasıyla birlikte, kendilerini eğitmeyi amaçlayanların hedefi olmaktaydılar. Bu kitaplar arasında ilklerinden ve en ilginçlerinden biri, tarihin yalnızca Parisli Koca olarak bildiği, on dördüncü yüzyıl sonlarında yaşamış ve on beş yaşında bir kadınla evli olan yaşlıca bir tacir tarafından yazılmıştır. Tacirin en önemli kaygılarından biri, kendisi ölüp de karısı beklediği gibi yeniden evlendiğinde, hırpani bir ev kadını olarak ikinci kocanın gözünde kendisini küçük düşürmemesiydi; bu nedenle, kadının dini ve ahlaki görevleri, ev yönetimi, aşçılık, davranışlar, tavırlar ve bir erkeği rahat ettirme konusunda ansiklopedi uzunluğunda bir eser yazdı.[20] İçine bir tutam Mrs. Beeton atılmış olarak, Meseller Kitabı ve İskhomakhos ve Pan Çao Hanım. Faziletli kadını kim bulabilir? Ama Parisli Koca'nın kitabındaki yenilik, ezberlenecek bir şey olmamasıydı; içerisindeki yüzlerce sayfanın okunması ve bu bilgilere başvurulması gerekiyordu. Orta sınıflar arasında okuryazarlık yayılmaya başlamıştı ve bu, erkekler kadar kadınlar için de bir devrim anlamına gelecekti. Daha önceleri yegâne öğretmenler konuşulan sözcükler ve kişisel deneyim, yegâne başvuru kaynağı da anılardı. Oysa akıl artık –ve on beşinci yüzyıl sonlarında Avrupa matbaayla tanıştığında daha da fazla– darkafalılık sınırlarından kurtulmaya başlıyordu. Bir kişinin sözü artık otomatik olarak yasa haline gelmiyordu; çünkü artık başkaları da konuşuyorlar ve farklı şeyler söyleyebiliyorlardı.

1100 ila 1400 arasındaki 300 yılda erkeğin kadına karşı tutumunun daha önceki 4,000 yıllık uygarlık dönemine oranla çok daha fazla değişmiş olmasına karşın, erdeme ve ahlaka verilen yeni önem talihsiz yan etkiler yaratmıştı; özellikle de, paralarının üzerine kilit vuran ve aynı şeyi eşlerine de yapmamak için bir neden göremeyen pratik düşünüşlü kentliler arasında.

Bekâret kemeri görünüşe bakılırsa on dördüncü yüzyılda ve olasılıkla İtalya'da geliştirildi; ama "Floransa kemeri" olarak anılması bizi kesin bir sonuca yöneltmemeli; ne de olsa, saygınlığın gölgeli tarafında yer alan icatlardan yabancıları sorumlu tutmak her zaman bir gelenek olmuştur. Kemer belki de başlangıçta, ortaçağda yaygın bir tehlike olan tecavüze karşı bir önlem olarak tasarlanmıştı, ama hâlâ kadının doğal bir ahlaksız olduğu yönündeki eski inanca sarılan kocalar için bir tanrı lütfu haline geldi.

Ortaçağın bekâret kemeri çoğunlukla, kadının bacakları arasında önden arkaya doğru uzanan metal bir çerçeve üzerine yapılırdı. Vücut atıklarının boşaltılmasına izin veren, ama nüfuzu kesinlikle engelleyen

iki küçük, sert deliği bulunmaktaydı ve kalçalar üzerinde kilitlendikten sonra kıskanç koca anahtarı beraberinde götürebilirdi; yedek anahtarlar konusundaki espriler hicivcilerin ve karikatürcülerin repertuarlarına girmişti. En azından 1930'ların sonlarına dek, (kadınlar kadar, erkekler için de yapılan) bekâret kemerleri cerrahi araçlar kataloglarında yer almayı sürdürdü; gerçi, bu döneme gelindiğinde amaçları mastürbasyonu engellemek olmuştu – en popüler çeşitlerinden biri, ahlaksız olduğu kadar tehlikeli de olan yapay penisleri İskoç kadınlarının yarısının kullandıklarına yemin eden, on dokuzuncu yüzyıl ortalarında yaşamış Edinburghlu doktor John Moodie tarafından tasarlanmıştı. Bu döneme gelindiğinde kauçuk piyasaya çıkmıştı ve tasarladığı, kauçuk bir yastık üzerine oturtulmuş olan fildişi ya da kemikten yapılma kafesin verdiği rahatsızlık, herhalde, eski tiplere kıyasla biraz daha azdı.[21]*

MARİA MAGDALENA

Bekâret kemerleri kullanılsın ya da kullanılmasın, Fransız ve Alman tarihçiler on beşinci yüzyıldan piçler çağı olarak söz etmeye alışkındırlar; bunun aynı zamanda, bacaların genel kullanıma girdiği ve ortak holdeki girintilerin yerini sıcak, şahsi yatak odalarının aldığı yüzyıl olması belki de bir rastlantı değildi.

Aristokrat ailelerde piçler yaşamın olağan bir yönü olarak görülür ve bunlar genellikle babalarının ailesi içine kabul edilerek, meşru çocuklarıyla birlikte büyütülür, babaları öldüğünde de bu çocuklara mülkten çok gelir ya da toplu para bırakılırdı. Avrupa'nın (İskoçya da dahil olmak üzere) çoğu yerinde, ebeveynlerinin sonradan evlenmeleri durumunda bu çocuklar meşru çocuk statüsü edinebiliyorlardı; ama 1235'te buna karşı karar çıkaran ve 1960'lara kadar bu kararda direnen İngiltere'de durum böyle değildi. Bunda, İngilizlerin metres kavramını benimsemekte gecikmiş ve eşleri dışında değişik bir şey istediklerinde daha çok hizmetkârlarla ve fahişelerle yetinmiş olmaları da belki bir derece etkili olmuştur; baronlar bir erkeği böyle kadınlarla evlenmeye kesinlikle teşvik etmezlerdi.

* Kabile toplumlarında hâlâ, erdenliği garanti altına almak için aşırı önlemlere başvurulmakta. Günümüzde kimi Nübyeli kadınlar kocaları belli bir süre uzakta olacağı zaman gönüllü olarak cerrahi operasyon geçiriyorlar. Bu operasyonda nüfuzu engellemek için infibulasyon (dikiş atma) yoluna başvuruluyor; koca döndüğünde operasyon tersine çevrilebiliyor.[22]

1900'de olduğu gibi 1500'de de yabancılar İngilizleri ruhsuz bulmaktaydılar. Adı bilinmeyen bir İtalyan gezgine göre, "Eğilimleri az çok hovarda olsa da, ne sarayda ne de alt sınıflar arasında, âşık olmuş birisini hiç görmedim; bu nedenle, insan ya İngilizlerin dünyadaki en ihtiyatlı âşıklar oldukları ya da âşık olma kapasitesinden yoksun bulundukları sonucuna varmak zorunda kalıyor." Ama şu eklemede de bulunuyordu: "Bunu erkekler için söylüyorum, zira, anladığım kadarıyla, tutkuları son derece şiddetli olan kadınlar için bunun tam aksi söz konusu."[23] İster doğru ister yanlış, kilise ve mahkeme kayıtlarında zina olaylarına karışmış yüzlerce evli kadından bahsediliyordu; gerçi, 1430 ila 1545 arasında nüfus içerisinde kadın/erkek oranının 100/133 dolayında bulunması bunda kadınların şehvet düşkünlüklerinden daha etkili olmuş olabilir. Kırsal kesimde zina çoğunlukla bir ani dürtü meselesiydi. Edmund Paston gözde bir hizmetkârının yaşadığı talihsiz olayı kaydetmiştir. "Anlaşılan, bir valenin, damı kendine eş etme şehvetini taşıyormuş ve bunu yapmış [bir tarlada]. Şansına, annemin iki çiftçisi tarafından görülmüş...dolayısıyla, gönderilmesinden başka çare yok." Kentlerdeki sosyetik hanımlar ve beyler çok daha ihtiyatlıydılar. Ele avuca sığmaz bir dedikoducu olan Brantôme senyörü, âşığıyla yatağa girdiğinde her zaman kadının üstte olduğu pozisyonu tercih eden Fransız bir hanımefendiden söz eder; böylece, bir erkeğin üstüne "tırmanmasına" izin vermekle suçlanması durumunda, masum olduğunu iddia edebilir ve doğru söylemiş olurdu.[24]

Daha profesyonel düzeye bakıldığında, Londra yakınlarında yaşayan İngiliz erkekleri, Canterbury Başpiskoposu'nun ve Winchester Piskoposu'nun saygın yetki alanlarında bulunduklarından emin olarak, Southwark genelevlerini ziyaret edebilirlerdi. Özel girişimci fahişe İngiltere'de bilinmeyen zamanlardan beri mevcuttu ve hükümdarlarının yaptığı hiçbir şey dalgaların önünü kesemedi. Aziz Louis (Fransa Kralı IX. Louis) bu duruma son vermek istediğinde Parisli kentsoylular öfkeyle, eşlerinin ve kızlarının artık güven içinde sokağa çıkamadıklarından yakınmışlardı.* Ama kasabaların, kentlerin ve fahişeliğin aynı anda gelişmesiyle birlikte bu durum kamusal bir skandala dönüştü.

Kilise fuhşu yasaklayacak durumda değildi ve aslında, yasaklamak da istemiyordu. Aziz Augustinus'un bile söylediğine göre, bunun rezil, ahlaksız ve utanç verici bir kurum olmasına karşın, "yine de, insan ilişkile-

* 1976'da, İngiltere'de, Leicester ve Southampton sakinleri hâlâ eşlerinin ve kızlarının sokakta tacize uğramadan yürüyemediklerinden yakınmaktaydılar; bu kez, fahişe yokluğundan değil, müşteri adaylarının aralarında ayrım yapamamaları yüzünden.[25]

rinden fahişeleri çekip alırsanız, her şeyi şehvetle kirletirsiniz; onları namuslu evli kadınların arasına alırsanız, her şeye utanç ve ahlaksızlık lekesi sürmüş olursunuz." Aquino'lu Tommaso da, fuhşu denizdeki pislikle ya da saraydaki kanalizasyonla karşılaştırır. "Kanalizasyonu kaldırırsanız, sarayı pislikle doldurursunuz... Dünyadan fahişeleri kaldırırsanız sodomiyle doldurursunuz."[26] Dolayısıyla, Kilise bu işten kendi payını alıyor ve kızları kendi cüppesi altında bir düzen içerisinde topluyordu.

Tapınak fahişeliği Avrupa'ya da ulaştı. Avignon'da bir Kilise genelevi bulunmaktaydı; burada kızlar zamanlarının bir kısmını duayla ve dini görevlerle, geri kalanını da müşterilerine hizmet vererek geçiriyorlardı. Ama yalnızca Hıristiyanlara. Yahudilerin ya da kâfirlerin eşikten içeri adım atmalarına izin verilmiyordu. Söylendiğine göre Papa II. Julius da Avignon örneğinden çok etkilenmiş ve on altıncı yüzyıl başında Kutsal Kent'te tıpkı buna benzer bir genelev kurmuştu.

Kilise aynı zamanda, tüm fahişeleri kötü alışkanlıklarından vazgeçmeye teşvik ediyordu. Nedamet getirip İsa'yı izlemiş bir fahişe olan Maria Magdalena'yı* örnek almalıydılar; hatalı bir yaşam sürdüklerini anlayan düşmüş kadınlar için bir dizi "Magdalena evi" kurulmuştu. Anlaşılan, vatandaşlar da bunu yüce bir amaç olarak görüyorlardı; Viyana'daki (1384'te kurulmuş olan) Ruh Evi, kentin en zengin kurumu durumuna gelmesini sağlayacak kadar çok bağış alıyordu. 1480'de kadın amirlerden biri ve ev sakinlerinin pek çoğu hep birlikte eski alışkanlıklarına döndüklerinde üzücü bir skandal yaşandı.

Dini ya da laik sıradan genelevlerin dışında, Avrupa'da hamam ve İngiltere'de de daha anlamlı bir adla "ter odası" olarak bilinen kurumlar da bulunmaktaydı. Romalıların eski hamam geleneği çoktan yok olmuştu, ama Haçlılar Müslüman dünyasından kamusal banyo fikrini biraz değişmiş bir halde de olsa yeniden getirmişlerdi. Ter odalarındaki banyolar genellikle, dikey olarak altı kişiyi alacak büyüklükteydi, ama bazıları yatay olarak iki kişi için tasarlanmıştı. Daha geleneksel zevklere sahip olanlara kuru odalar ve yataklar sunuluyordu. Söylendiğine göre, on beşinci yüzyıl başlarında Paris'te bu tür 30 kurum bulunmaktaydı.

1490'da Roma'da "hayat kadını" sayısının yaklaşık 7,000 düzeyinde olduğu sanılmakta; bu, kent sakinlerinin çoğunun erkek olmalarının bir sonucu. Kadınlar manastır ve kiliselere ait evlerde kalıyorlardı ve bera-

* Maria Magdalena aslında İncillerdeki üç kadının bileşkesiydi ve bunlardan hiçbiri fahişe değildi. Ama Kilise'nin, dünyanın günahkârlarına örnek olacak, nedametin kurtuluşa, hatta, azizliğe giden yol olduğunu gösterecek azizlere ihtiyacı vardı.[27]

berlerinde rahiplerle kent sokaklarında dolaşmaları alışıldık bir manzaraydı. Vakanüvis Sanudo'ya göre, 300,000 nüfuslu Venedik'te 11,654 *fille de joie* bulunuyordu ve Rönesans döneminde bunlardan bazıları Yunanistan'daki *hetaira*'larınkine benzer bir rol üstlenmişlerdi. Aretino bunlardan birinin "Petrarca'nın tamamını ve Boccaccio'nun tamamını ve Vergilius, Horatius, Ovidius ve daha yüzlerce başka yazarın sayısız dizesini" ezbere bildiğini söylüyordu; bu yorum belki abartılı olsa bile, Rönesans döneminin kibar fahişesi, şarkı söyleme, bir müzik aleti çalma, şiir okuma ve hatta, kimi zaman, şiir yazma konularında son derece yetenekliydi. On altıncı yüzyılda Tullia d'Aragona Platon üslubunda bir risale yazmış ve onun kadar hırslı olmayan diğerleri de kabul odalarını seçkin din adamları, beyefendiler ve hümanistler için bir salona dönüştürmüşlerdi. Bu tarz bir yaşam sürmek için, elbette, ücretleri konusunda son derece gerçekçi davranmaları gerekiyordu. Veronica Franco bir öpücük için dört ya da beş, Montaigne'in deyişiyle tam bir muamele içinse 50 gümüş sikke alıyordu ve Tullia d'Aragona da Alman bir müşteriyi kendisiyle bir gece geçirmek için 100 gümüş sikke ödemeye zorlamıştı. On altıncı yüzyıl parasının değerini günümüz parasına çevirmek olanaksız, ama Veronica'nın öpücüğünün bedeli yaklaşık olarak, bir hizmetçinin altı aylık kazancına eşdeğerdi.[28]

Öyle görünüyor ki, on altıncı yüzyıl başlarında, tarihi hâlâ tam olarak bilinmeyen bir hastalık olan frenginin yayılmasıyla, genelevlerin ya da sıradan fahişelerin müdavimlerinin sayısı azalmıştı. Her zamanki gibi sorumluluğu başkalarına yükleyerek Fransızlar buna Napoli hastalığı, İspanyollar Fransız hastalığı ve Almanlar da İspanyol uyuzu adını vermişlerdi. Tıp tarihçilerinin çoğu hastalığın Amerika'dan geldiğine inanırlar; zira, Kolomb'un 1493'te Hint Adalarına yaptığı yolculuktan dönmesinden sonraki 18 ay içinde Avrupa'nın büyük bölümü birdenbire bu hastalığın pençesine düşmüştü. Şayet bu iddia doğruysa, 50 tayfası geri döndüklerinde, herhalde, son derece faal günler geçirmişlerdi. Alternatif açıklamalara göreyse, eskiden zararsız olan Avrupa kökenli bir organizma aniden mutasyon geçirerek patojen hale gelmişti ya da frengi görece zararsız bir formda zaten mevcuttu ve görünüşte belli bir neden olmadan aniden parlamıştı; veya, yalnızca salgın boyutlarına erişmesi yeni bir durumdu ve ortaçağ literatüründeki "cüzam" göndermelerinin çoğunda aslında, (çoğunlukla, pek de benzemedikleri) cüzam değil, frengi tarif edilmekteydi.[29] Gerçek ne olursa olsun, on altıncı yüzyılda frengi toplumun başındaki en tatsız afetlerden biri haline geldi ve öyle de kaldı.

RÖNESANS

İtalyan Rönesans'ının yalnızca kültür değil, kadın tarihi açısından da yeni bir gündoğumu olduğu yönünde –tarihin pek çok miti gibi, temelde Viktoryenlere atfedilmesi gereken– popüler bir mit bulunmaktadır. Burckhardt'ın dediğine göre, kadının her açıdan erkekle eşit bir konuma sahip olduğu yönündeki çok önemli olguyu dikkate almadan, üst sınıfların yaşamlarını anlamak olanaksızdı.[30] Birkaç kadına Avrupa'nın geri kalan kısmının soylu kadınlarının on ikinci yüzyılda tadını çıkarmaya başladıkları ölçüsüz nezaketin lütfedildiğini ve bunlardan bazılarının kültürleriyle öne çıktıklarını söylemiş olsaydı, yorumu eleştiriye çok daha az açık olurdu. On altıncı yüzyıla dek (genellikle, Rönesans'ın on dördüncü yüzyılda başlamış olduğu düşünülür), küçük bir azınlık hariç, kuşkusuz, hiçbir eşitlik belirtisi görülmüyordu ve bu dönemde de ancak kuzey ve orta İtalya'nın belli kentlerinde ve yalnızca toplumun en üst katmanlarında görülür oldu.

Rönesans dönemi İtalya'sı büyük oranda bir erkek ve birey olarak erkek dünyasıydı. Erkek kendini bir yazgısı olan bir varlık, muazzam, soylu, romantik, sonsuz bir kahramanlık ya da trajedi kapasitesine sahip olarak görüyordu. Bu tema sanata da nüfuz etmiş, topluma ve siyasete yayılmıştı ve Rönesans İtalya'sının sanat aşkından ve zarafetinden gözleri kamaşan sayısız tarihçi bu temayı bir çağın manevi başlangıcıymışçasına yüceltmişlerdir. Ama narsist bir egoizm, pervasızlıktan başka hiçbir şey üretemeyecek bir kendini ifade arayışı bu bireycilik kültüyle iç içe geçmişti. Rönesans adamının gerçek benzersizliği, bunun üzerine kapladığı kentlilik örtüsüydü. Ortaçağ, şövalyeyi icat etmişti. Rönesans ise, beyefendiyi icat etti – tavırları mükemmel olan, ahlakı ise bulunmayan beyefendiyi.

Yirminci yüzyıl sonlarında olduğu kadar on beşinci yüzyılda da cinsellik –ya da, daha doğrusu, cinsellik hakkında konuşmak– en popüler kendini ifade yollarından biriydi. Aşırılıkta sınır tanınmadığı zamanlar oluyordu. Örneğin, Medici ailesinden gelen papa VII. Clemens'ın bir tür edebi soytarısı olan Arentino pek çok kocaya boynuz takmış, anlamı son derece açık bazı soneler yazmış ve sonuçta, papalık sarayından kovulmuştu. Ama çok geçmeden toparlanarak, Venedik'te, Büyük Kanal'da prensler gibi yaşamaya, sarayını kadınları ve oğlanlarıyla paylaşmaya, evinin kapılarını herkese açmaya, muazzam şölenler vermeye ve kendi deyimiyle, aşk şenlikleri düzenlemeye başladı.

Çıplaklığın, kimilerinin isteyeceği gibi gerçek yaşamda olmasa da sanatta ve heykelde moda haline gelmesi hiç de şaşırtıcı değildi. Lorenzo

Valla'nın söylediğine göre, bu durum çok mantıksızdı. "Güzel saçları, güzel bir yüzü, güzel bir gerdanı olan kadınların bedenlerinin bu kısımlarını göstermelerine izin veriyoruz; güzellikleri buralarda değil de başka yerlerde olanlara neden bu kadar haksızlık ediyoruz?"[31] Kadınların fazlasıyla giyindikleri konusunda bazı çağdaşları onunla aynı fikirdeydi; ama nedenleri aynı değildi. Rönesans, İtalya için büyük bir zenginlik dönemiydi; denizci kentler Haçlı Seferleri sayesinde büyük kârlar elde etmişlerdi ve özellikle de Venedik, baharat ticareti sayesinde hâlâ kâr ediyordu, ama erkekler, kadınların, neredeyse kendi savurganlıklarına ulaşan savurganlıkları konusunda yakınmaktan pek de vazgeçmemişlerdi. 1343 ila 1396 arasındaki yaklaşık yarım yüzyıl sırasında yalnızca Floransa'da, bir kadının sahip olabileceği giysi sayısı, elbise kuyruğunun uzunluğu, kumaşın ve ziynetlerinin maliyeti, hatta, dekoltesinin derinliği –gerçi, bu sonuncusu ekonomiden çok sınıf ayrımıyla ilgiliydi– konularında düzenleme getirilmesi amacıyla yedi ayrı sınırlayıcı yasa kabul edilmişti.

Ama on beşinci yüzyıla gelindiğinde Rönesans adamı kadın çıplaklığından çok erkek çıplaklığıyla ilgilenmeye başlamıştı. Yunan etkisi, Verrocchio, Botticelli ve Leonardo'nun biraz da muğlak ergen çıplaklarının ötesinde, İtalyan erkeklerinin zevklerinde biseksüelliğin giderek artmasında da gözler önüne seriliyordu. Brantôme, İtalya'yı ilk ziyareti sırasında, mutlu bir tesadüf eseri karısına âşık olan güzel bir delikanlıya âşık olup karısını delikanlıyı eve çağırmaya ikna eden bir kocadan söz edildiğini duymuştu. Beklenen gün genç adam eve gelmiş ve adamın karısıyla birlikte yataktayken koca saklandığı yerden çıkıp genç adamın boğazına bir hançer dayayarak, istediğini kendisine vermezse onu (İtalyan yasalarının izin verdiği gibi) öldürmekle tehdit etmişti.[32] Tuzağa düşürüp şantaj yapma oyununun erken bir versiyonu.

Ama İtalyan Rönesans'ının Yunan deneyimini yeniden yaşamaya çalışmasına ve Platon'un (Avrupa'ya diğer eserlerinden daha geç ulaşmış olan *Symposium* sayesinde yeni keşfedilmiş olan) aşk görüşüyle büyülenmiş olmasına karşın, geliştirdiği oğlancılık Yunan orijinaline pek de benzemiyordu. Geç Ortaçağ'ın "kulamparalık" adını vermeyi öğrendiği şeye daha yakındı.

İlk "kulampara"lar eşcinsel değil, sapkındılar. Üçüncü yüzyılın Mani sapkınlığı Doğu'da yıkıcı şekilde yayılmış olmakla birlikte Batı'da sessizce yayılmış ve Bulgaristan'a yerleşerek biraz değişmiş olarak buradan Provence'a, Almanya'ya, kuzey Almanya'ya ve İtalya'ya yayılmıştı. Kilise'ye göre Manicilik en tehlikeli sapkınlıktı ve Bulgarlarla sapkınlar kolayca, aynı kefeye konulabiliyordu; Bulgar sözcüğü böylece, bozularak

"Bugari" ya da "Bougres"a dönüştü ve batı Avrupa dillerine girdi.* Güney Fransa'daki Albi civarındaki bölgede Bulgar/Mani sapkınlığı, Albi sapkınlığı olarak da bilinen ve Kilise'nin ruhani ve toplumsal açılardan bir felaket olarak gördüğü Katarlığı doğurdu. Çoğu insanın Albililer hakkında bildikleri tek şey, türün devam ettirilmesini yanlış buldukları, üst sınıflara (Kusursuzlar) seksi, alt sınıflaraysa yalnızca çocuk yapmayı yasakladıklarıydı. Sapkınlar, yani, *bougre*'lar dolayısıyla, Hıristiyan çizgisinden cinsel açıdan sapmışlardı ve gebe kalma yasağıyla birleşmiş bir cinsel sapma ancak homoseksüellik ve/veya heteroseksüel anal ilişki anlamına gelebilirdi. (Görünüşe bakılırsa, geri çekilme kimsenin aklına gelmemişti; olasılıkla, itiraf edilmese bile, Ortodoks Hıristiyanlar arasında yaygın olduğundan.) Aslında heteroseksüel anal ilişki ortaçağ ve ortaçağ sonrası dönemde Fransa'da, tıpkı Klasik Yunanistan'daki gibi, ayıplı olsa da standart bir gebelikten korunma yöntemiydi; Brantôme'un söylediğine göre, tanıdığı pek çok koca karılarını "önden çok arkadan" kullanmaktaydı ve "önden de ancak, çocuk sahibi olmak için kullanıyorlardı."[33]

Günümüzde de hâlâ Katolik Kilisesi'nin Avrupa'da dayandığı payandalar olan üç ulustan Fransa ortaçağ sonrası dönemlerde dini doktrine her zamanki uyarlanabilirliğiyle, İtalya, sonraki tarihin tamamen unutturduğu bir kinizmle ve İspanya da din değiştirmişin ve misyonerin tutkulu inancıyla yaklaşıyordu. İspanyollar sodomiye yahut "kulamparalığa" (iki sözcük birbiri yerine kullanılır olmuştu) karşı, İspanya'da ve talihsiz Yeni Dünya'da hem acımasız, hem de acımasızlıkla uygulanan yasalar çıkarmışlardı. Bu, *bardaje*'lerin (pasif eşcinsel partnerler) alışıldık bir manzara olduğu ve İspanyolların, Mekke'ye yapılan haccın, hacı yolculuğu deveci çocuklarla (ve develeriyle) ilişkiye girmeden tamamlanmış sayılmadığına inandıkları Arap işgali dönemine karşı bir tepki olabilirdi, ama, görünüşe bakılırsa, yasaların sertlikle uygulanması İspanyol halkı üzerinde belli bir etki yaratmıştı. Latin Amerika'nın fethi sırasında, uzun deniz ve kara yolculuklarında karşılaşılan tahriklere rağmen, fatihler arasında yalnızca iki eşcinsellik vakası kaydedilmişti; bunlardan biri Alman bir kaptanın yanında hizmet veren ve belki de kendileri de Alman olan denizcilerle, diğeri de, Venezüella'da beş İtalyan askerle ilgiliydi ve bunlar gerektiği gibi, İspanyol komutanın emriyle, "alkışlar arasında, boğazlanıp yakılmışlardı".[34]

İspanyolların "kulamparalık" karşıtı yasaları, İngiltere'de ve Avrupa'nın diğer bölgelerinde de olduğu gibi, zoofili için de geçerliydi ve ölüm

* İngilizce'de kulamparalık için "buggery" sözcüğü kullanılmaktadır. (ç.n.)

cezası içermekteydiler. Papaz ve vakanüvis Jerónimo de Barrionuevo, biri dişi eşeğine âşık olan, diğeri de "dişi domuzuyla yatmış" iki çiftçinin 1659'da idam edilişlerini kaydettiğinde, buna duyulan gerek konusundaki geleneksel şaşkınlığı ifade etmişti. Oysa Barrionuevo'nun söylediğine göre "civarda üç kuruşa kadın bulmak mümkündü."[35] Ama bu tür örnekler son derece enderdi; yine ölüm cezası gerektiren heteroseksüel anal ilişkiye dair bilinen örnekler de öyle. İspanya, (İspanya'da) genel olarak İtalyan ahlaksızlığı olarak bilinen şeyin tüm çeşitlerinden görece özgür olduğuna inanıyordu. Francisco Gomes de Quevedo'un alaycı bir yorumla söylediği gibi, "Cenevizli bir âşığı bulunanlar [kadınlar] onu hiç kıskandırmadan bir de İspanyol âşık edinebilirler; ne de olsa, ikisi farklı bölgelerde çalışır..."[36]

İster eşcinsel olsun ister heteroseksüel, İtalyan Rönesans'ının erkeği, hanımlar ve aşk konulu uzun tartışmalarda yumuşak bir dil geliştirmiş ve kullanmış olmakla birlikte, kadınlar konusunda karmaşık duygulara sahipti. Ortaçağ'daki öncelleri gibi o da, güzel, çekici ve zengin kadınlara memnuniyetle iltifat edip hayranlık duyuyor, ama bu kadar şanslı olmayanlara sahte bir nezaket gösteriyor, alt sınıfın kadınlarınaysa her zamanki gibi üstünkörü bir küçümsemeyle bakıyordu.

Ama genel tablo, söze dökülemez bir şekilde de olsa, değişmişti. "İlk modern erkek" olan Petrarca (1304-1374) değişimin henüz başlamakta olduğu dönemleri tam anlamıyla temsil etmektedir. Bir zamanlar Laura hakkında "harikulade bir ahenk içerisinde bir araya gelmiş erdem, güzellik ve soyluluk"[37] olduğunu yazmış olmakla birlikte, sonraki yıllarda şöyle diyecekti: "Kadın...huzur arayan erkeğin kendini uzak tutması gereken gerçek bir şeytan, huzurun düşmanı, bir kışkırtma kaynağı, tartışma nedenidir...Bir eşin ahbaplığının, gece kucaklaşmalarının, çocuk çığlıklarının ve uykusuzluğun eziyetlerinin cazibesine kapılanlar, bırakın, evlensinler. Bize gelince, eğer elimizdeyse, adımızı evlilikle değil yeteneğimizle, çocuklarla değil kitaplarla ve bir kadının değil, erdemin işbirliğiyle ebedi kılacağız..."[38]

İki yüz yıl sonra, çoğu erkeğin –herhalde– hâlâ onunla aynı fikirde olmasına karşın, bu tutum artık eskisi gibi kesin gerçek niteliğini taşımıyordu. Kilise'nin, güzelliğin cehennem azabına giden yol olduğu yönündeki görüşü nihayet alt edilmişti. Erdem artık, bir zamanlar göründüğü gibi iyimser bir hayal değildi. Kimi kadınlar Meryem Ana'nın sıcaklığına, kimileriyse, alegorik imgelerin aklına sahiptiler. Kadınların dini ve hatta siyasi yaşamda gözle görülür bir rol oynamaya ve eşlerin sorumluluk üstlenme kapasitesine sahip olduklarını göstermeye başlama-

larıyla birlikte erkekler yasal dezavantajların belli belirsiz farkına varmaya başladılar. Dönem sonuna gelindiğinde kesin zaferler kazanılamamıştı (ve daha 300 yıl boyunca kazanılamayacaktı), ama ilk temeller atılmıştı.

Castiglione'nin on altıncı yüzyıl başlarında yazdığı adabı muaşeret kitabı *Saray Adamı'nın Kitabı*'nda karakterlerden biri şöyle der: "Kadınlar olmadan yaşamdan ne zevk ne de doyum alabileceğimizi bilmeyen var mı? Onlar olmadan yaşam cazibeden yoksun, vahşi hayvanların yaşamlarından daha kaba ve yabani olacaktır. Kalplerimizi tüm utanç verici ve bayağı düşüncelerden ve genellikle bunlara eşlik eden kaygılardan, acılardan ve sefil hırçınlıklardan yalnızca kadınların arıtabileceğini görmeyen var mı? Ve gerçeği cidden dikkate alırsak, büyük konular hakkındaki anlayışımızda, aklımızı çelmek bir yana akıllarımızı uyandırdıklarını fark edeceğiz..."[39] Bu son cümle, saray aşkı, alegori, Meryem Ana'ya tapınma ve Martha'nın eğitilmesi günlerinden önce asla yazılamazdı.

11 İmparatorluk Girişimleri

Mark Twain, tarihin yazıldığı mürekkebin önyargı olduğunu söylerken,[1] herhalde, kendi kıtasını düşünüyordu; zira İspanyollar Amerika'nın –Avrupa'dan 5,000 millik okyanusun ötesinde 2,000 yılı aşkın teknik ilerleme, siyasi gelişim ve Yahudi-Hıristiyan felsefesiyle de ayrılmış olan– Kolomb öncesi uygarlıklarıyla karşılaştıklarında, bu karşılaşmanın ilk kurbanı akılcı yargı oldu. Yamyamlık, insan kurban edilmesi, ensest, uyuşturucu kullanımı, sarhoşluk, sodomi, zina, soygun, cinayet... İspanyolların İnka ve Azteklere ilk andan itibaren yüklemedikleri yegâne günah sapkınlıktı ve bunun nedeni de, tanım gereği, aynı anda hem pagan hem de sapkın olunamamasıydı.*

Ama on altıncı yüzyılın büyük bölümü boyunca devlet adamlarının ve teologların akıllarını meşgul eden İspanyolların değil, Kızılderililerin akılcı yargıları oldu. Amerikalı Kızılderililer, suçlandıkları günahların

* Bu günah listesi Avrupalının aklına hemen geliyordu. Neredeyse on beş yüzyıl boyunca çoğunluk uygulamasına uymayan her mezhebe bunların tümünü atfetmek bir gelenek olmuştu.[2] Kolomb Antillerde yamyamlıkla ve Cortés de Meksika'da insan kurban edilmesiyle karşılaştıklarında diğerleri de otomatik olarak akla gelmişti.

düşündürdüğü gibi, vahşi hayvanlardan farklı değillerse –tercih edilen hüsnütabir, "akılsız" (ya da aklı olmayan) yaratıklardı– İspanyolların bunların topraklarına, mülklerine ve insanlarına el koymalarına ahlaki açıdan izin verilebilir ve hatta, bunu yapmaları gerekirdi. "Akılsız yaratıklar egemenlik sahibi olamazlar...zira egemenlik, hakları simgeler... akılsız yaratıkların hakları olamayacağına göre, egemenlikleri de olamaz."[3] Bu, adeta, imparatorluk macerası için hazırlanmış bir ideolojiydi. Ama İspanyol Papa VI. Alexander Borgia, Mayıs 1493 tarihli, İspanya'ya Yeni Dünya'nın büyük bölümü üzerinde mutlak hâkimiyet tanıyan *Inter cetera* başlıklı papalık bildirilerini yayınladığında, ne yazık ki, bu yerlerin sakinlerine Katolik inancının öğretilmesini şart koşmuştu ve bu da, "akılsız yaratıklar"ın alamayacaklarının düşünüldüğü bir eğitimdi. Sonuçta, Kilise'yle Devlet arasında çıkar çatışması doğdu; Kilise ve misyonerleri Amerikaların halklarının akılsız değil, yalnızca yanlış yönlendirilmiş olduklarını savunuyor, altın ve gümüş bulmak için Hint Adalarına doluşan İspanyollarsa bu halkları vahşi hayvanlar olarak görüp buna göre muamele etmeyi kendi çıkarlarına daha uygun buluyorlardı.

Çatışma büyüdü. "Akılsız" kuramının savunucuları, Papa III. Paulus'un 1537 tarihli, Kızılderililerin "gerçek insan" oldukları yönündeki hükmünü önyargılı olarak gördüler ve sodomi günahı İspanyolların Hint Adalarında giriştikleri talanı haklı göstermek için kullanılabilecekse, aynı şekilde, İtalya'ya savaş açması durumunda Fransa'yı da haklı göstermekte kullanılabileceğini söyleyen büyük İspanyol teolog Francisco de Vitoria'yı göz ardı ettiler.[4] Akılsızlık görüşü yanlıları, kamusal münazara alanındaki pek çok öncelleri ve ardılları gibi, en ikna edici savununun yüksek sesli ve sık tekrar olduğunun farkındaydılar. Kızılderililerin Dominiken Havarileri Bartolomé de las Casas'ın da acı acı belirttiği gibi, "kötü şöhretleri neredeyse tüm dünyaya yayılmıştı... zira, iyiden çok kötüye inanmak eski bir alışkanlıktır."[5]

Kızılderililerin akıl sahibi oldukları görüşünün savunucuları, hızla yaygınlaşmış olan bu savları, Eski Dünya halkları için tüyler ürpertici bir cazibeye sahip olan Gotik dehşetleri çürütmek için kanıt arayışlarında dezavantajlı konumdaydılar. Yamyamlığa ve insan kurban edilmesine açıklama getirmek mümkün değildi; bu halkların dini mantıklarının kabul edilmesi hiçbir şekilde, ilk fatihlerin her yeri sarmış olan kan kokusu karşısında duydukları tiksintinin üstesinden gelemezdi. Diğer konularda da dil ve okuryazarlık sorunları yaşanmaktaydı; Meksika'da Başpiskopos Zumarraga ve Yucatan'da Piskopos Landa gibi, Kolomb öncesi çağa ait dini ve hukuki kayıtların büyük bölümünü ele geçirip yakmış

olan kişilerin atılgan bağnazlıkları sorunları daha da ağırlaştırmıştı. Sorulara yanıt vermeye çalışan Kızılderililer bile fazla yararlı olamıyorlardı; "sorulara, doğru yanıtları değil de, soran kişinin istediğini düşündükleri yanıtları vererek, İspanyolları yatıştırıp pohpohlamaya"[6] çalışıyorlardı – bu, günümüzde de köylü toplumlarında hâlâ yaygın olarak görülen bir alışkanlıktır.

En güvenilir bilgiler karşılaştırıldığında, sodomi, ensest, zina, tecavüz, cinayet ve hırsızlığın Aztek ve İnka dominyonlarında da İspanya'daki kadar yasadışı olduğu ortaya çıkıyordu; İspanya'da kabul edilebilir görülen sarhoşluk Aztekler için bir suçtu ve İspanyollar gibi İnkalar da fuhşu zorunlu bir kötülük olarak görüyorlardı; insan kurban etme uygulamasıysa İnkalar arasında çok enderdi ve yamyamlık neredeyse hiç bilinmiyordu.

Ama yasaları yapanlarla yasaları çiğneyenler arasında ayrım yapmak için artık çok geçti ve o zamandan beri de öyle kaldı. Latin Amerikalı Kızılderili imgesi, tıpkı saray aşkının Avrupalı hanım imgesi gibi, başka insanların sözcükleriyle ve başka insanların nedenleri yüzünden, geri dönülemez şekilde oluşturulmuştu.

"İĞRENÇ VE GAYRİ TABİİ ŞEHVET DÜŞKÜNLÜĞÜ"

Dört yüzyıl sonrasından bakıldığında, Kolomb öncesi sodomiye dair "kanıtlar"ın ikna edicilikten uzak bir tını, en azından kuşkulu bir yinelemecilik taşıdığı görülüyor. Adı bilinmeyen bir fatihin 1519'da bildirdiğine göre, Meksika Körfezi'ne dökülen Panuco Irmağı civarında yaşayan halk "tamamen sodomici" idi ve 1522'de Vera Cruz belediye meclisi de (Cortés'in teşvikiyle), bunun Meksika'nın tamamı için geçerli olduğunu doğruladı. Aslında, diyordu López de Gómara 1552'de, tüm Hint Adalarında hiç kimse bu suçtan aklanamazdı. İki yıl sonra Augustin Zaraté, Perulular da bu işe bulaşmış olduklarını doğruladı; gerçi, 1596'da López Medel yapmacık bir kibarlıkla, Meksikalıların ve Guatemalalıların "ahlaka aykırı ve yaygın gelenekleri" konusunda ayrıntıya girmeyi reddedecekti, zira, "erden kulakları rahatsız etmek" istemiyordu. Ama beş yıl sonra López de Velasco, kuzey Peru'daki Puerto Viejo'nun halkı konusunda böyle bir sakınganlık göstermeyecekti.[7] Ve liste böylece devam ediyordu.

Bazı vakanüvisler, kimi zaman yargılarının değerini düşüren bir tür Kızılderili yanlısı safdilliğe yakalansalar da, görevleri konusunda daha sorumlu bir yaklaşım gösterdiler; bunların, bazıları son yıllarda gün ışığına çıkartılmış yazılarına dayanılarak, İspanyol Hint Adalarındaki

cinsel alışkanlıkların kabataslak bir tablosu çizilebilir. Bu tablo bize, cinsel çeşitliliğe karşı rahat bir tutuma sahip kabilecilikten, tekbiçimlilik üzerinde ısrar eden türde otoriter uygarlığa geçiş döneminin şu ya da bu aşamasındayken vakanüvislerin bir anlığına dondurdukları bir dizi toplum göstermekte.*

Fatihler ulaştıklarında Amerikalarda, ikisi genç ve otoriter –Meksika vadisindeki Aztekler ve Peru'daki İnkalar– ve biri de yaşlı ve çözülmekte olan –Karayip Denizi'yle Meksika Körfezi arasındaki ayrımı oluşturan Yucatan Yarımadası'ndaki Mayalar– üç önemli kültür merkezi bulunmaktaydı. Bu üçü arasında Maya uygarlığı en az belgelenmiş, ama görünüşe bakılırsa, aynı zamanda en çok yayılmış olanıdır.

Mayalar, ergen eşcinselliğini tanıyan ve hatta, heteroseksüelliğe yeğleyen halklardandı. Delikanlı evlenecek yaşa gelene dek ebeveynlerinin ihtiyaçlarını karşılaması için ona bir erkek arkadaş, bir köle vermeleri alışıldık bir uygulamaydı ve ihtiyaçlarını başka şekilde karşılaması kösteklenirdi. Evli olmayan bir kadınla ilişkiye girmesi durumunda ceza ödemesi gerekebilirdi ve kızın bakire olması durumunda da hemen, zorla evlendirilirdi.[9] Bu görüşe göre, önem taşıyan ilişki evlilikti ve evlilik dışı heteroseksüel ilişki de, eşcinsel yakınlıklardan daha tehlikeliydi. Ama Mayalar kalıcı ve genetik olan türde yetişkin eşcinselliğini de biliyor ve –Azteklerle İnkaların tersine– hoşgörüyle karşılıyorlardı.

İspanyolların Yeni Dünya'da karşılaştıkları ilk uygarlık tesadüfen Maya uygarlığı oldu ve sodominin tüm Hint Adalarında yaygın olduğu görüşüne ya Mayalardan ya da yayıldıkları alanlardaki kabilelerden ulaştılar. Böyle bir yanılgıya düşmeleri şaşırtıcı da değildi. Bu yeni toprakların boyutu hakkında hiçbir fikirleri yoktu; Karayip adalarını ve Yucatan'dan Panama'ya uzanan bin mil uzunluğundaki dar kıstağın tamamını keşfettiklerinde, herhalde, gerçekten de sodomicilerle dolu yeni bir dünya keşfettiklerini sandılar. Yurtları İspanya'daki –gizli, kaçamak, mahrem bir ahlaksızlık olan ve böyle görülen– sodomi farklı bir konuydu; buradaysa, kendilerini derinden sarsan genel bir kabullenişle karşılaşmışlardı. "Bak, böyle bir suçla nasıl da böbürleniyorlar...O şeytani ve ahlaka aykırı So-

* Günümüz kabileleri hakkındaki (1952'de yapılmış) bir araştırma, bunlardan üçte ikisinin ergenlerde eşcinselliği normal ve kabul edilebilir bulduklarını göstermiştir ve başka araştırmacılar da eşcinselliğin Amazon'da Cubeolar, Kuzey Amerika'da da Mohaveler, Zuniler ve kimi başka halklar arasında kurumsallaşmış olduğunu görmüşlerdir.[8] Aslında modern psikiyatri, ergenlikte bir eşcinsellik evresinin hiç de ender olmadığını kabul etmektedir, ama dünyanın büyük uygarlıklarının çoğu bunu her zaman ya görmezlikten gelmiş ya da telaşla örtbas etmişlerdir.

dom eylemi içerisinde bir diğerinin üstüne tırmanmış bir erkeği, altın kabartma halinde, mücevher olarak üstlerinde taşıyorlar."[10] On altıncı yüzyılın ikinci onyılında (Kolomb'un karayı ilk görüşünden yalnızca yirmi yıl sonra) Güney Amerika'da altın eritme işinden sorumlu kraliyet denetçisi olan Fernandez de Oviedo kendisine böyle bir takı getirildiğinde öylesine tiksintiye kapıldı ki, takıyı eritmekle kalmadı: "bir çekiçle kırıp, kendi ellerimle parçaladım."[11]

Balboa da eşcinsellikle 1513'te, Panama'daki Quarequa'nın şefleri arasında karşılaşmıştı. Söylediğine göre burada "en iğrenç ve gayri tabii şehvet eylemi, Kralın erkek kardeşi ve kadın kıyafetleri giymiş, yumuşak ve efemine takılar takmış ve komşuların anlattığına göre, akıl almaz bir şehvetle kullandığı pek çok başka genç adam" tarafından uygulanmaktaydı. Balboa suçlulardan kırkını köpeklerine atarak, bu işi hızla halletti. Eşcinsellik bulaşıcı olabilirdi, ama yayılışını önlemiş olabileceğini umuyordu, zira, onun düşündüğüne göre "bu feci iğrençlik henüz halk arasına yayılmamıştı."[12]

Ama Cortés yayılmış olduğuna emindi; Vera Cruz'dan Aztek başkenti Tenochtitlan'a ilerleyişi sırasında sık sık, herkese ve tek tek, "putlara tapınmaktan vazgeç ve insan kurban etme" ve "daha fazla soygun ya da sodomi suçu işleme"[13] tavsiyeleri vermesiyle ünlüdür. Bunları Montezuma'nın kendisine de söylediğinde imparator nezaketli bir şaşkınlığa sürüklenmişti. Aztek hukukuna göre erkek ya da kadın eşcinsellere ve travestilere ölüm cezası verilmekteydi ve bu yasa, düzenli cadı avlarıyla uygulanıyordu.[14] Eşcinselliğe duyulan nefret Meksika'da yeni bir şey de değildi. Kolomb öncesi Amerika halklarında cehennemin bir eşdeğeri, yoldan sapanları caydıracak ilahi lanet tehdidi bulunmuyordu; tek caydırıcı dünyevi cezaydı ve ceza ne kadar ağırsa, caydırıcılığı da o kadar fazlaydı. Azteklerin ataları eşcinsellere görece ağır bir ceza uygulamışlardı. "...dişi rolü oynayan" için "bağırsaklarını dibinden çıkarıyor, adamı bir kütüğe bağlıyor ve kasabalı çocuklar gömülene dek onu külle kaplıyorlardı; sonra da bol bol odun yerleştirip onu yakıyorlardı. Erkek rolü üstlenense külle kaplanıyor ve ölene dek kütüğe bağlı tutuluyordu."[15] Bundan, pasif ya da "kadınsı" partnerin erkekten daha ağır bir cezaya maruz bırakıldığı sonucunu çıkarmak belki de doğru olmayacaktır; Kolomb öncesi dönemde intiharı yaşama yeğleme eğiliminin olması, hızlı bir ölümü ne kadar acımasız olursa olsun daha hafif bir ceza olarak gördüklerini düşündürmekte.

Daha güneydeki Peru'da sodomi suçu işleyenler (herhalde bir halatın ucuna bağlanarak sokaklarda) sürüklenmeye mahkûm edilir, sonra asılır ve en sonunda da, nihai yıkımı simgelemek üzere "tüm giysileriyle yakılırlardı".[16] Yegâne evcilleştirilmiş hayvanların hindi ve köpek olduğu Mek-

sika'ya kıyasla –yarı evcilleştirilmiş lama ve vikunayla daha fazla fırsata sahip olan– Peru'da daha sık görülen zoofillere de aynı ceza verilirdi.

Peru aynı zamanda, büyük nüfus merkezleri hariç, bir yıldan diğerine tek bir yabancı görmeden geçen dağınık topluluklarıyla da Meksika'dan çok farklıydı. Özellikle de bu ücra bölgelerde eşcinsellik eskiden belki de oldukça yaygındı, ama İspanyollar buralara ulaştıklarında çoktan acımasızca bastırılmıştı. Pek çok otoriter hükümdar gibi İnkalar da çoğunluk modeline uymayandan hoşlanmıyor ve egemenliklerini daha uzak dağ vadilerine ve dar kıyı düzlüklerine yaydıkça, "iğrenç günah"ı silmek için önlerine çıkan her fırsattan yararlanıyorlardı.[17] İnka kendisi de "sodomicilerin peşine düşülmesini ve bulunanların meydanda diri diri yakılmalarını emretmişti: yalnızca suçlulukları kanıtlananların değil, ne kadar önemsiz de olsa, dolaylı kanıtlarla suçlananların da... Bu işin adı bile onlarda nefret uyandırıyor ve asla telaffuz etmiyorlardı; kızgınlıkla ya da bir diğeriyle girdiği tartışma sırasında bunu bir sövgü sözcüğü olarak kullanan ...her Kızılderili lekelenmiş sayılır ve diğer Kızılderililer böyle bir sözcüğü kullandığı için onu günlerce rezil ve kirli olarak görürlerdi."[18]

İnkalar konusunda yazmış daha dengeli on altıncı yüzyıl yazarlarından biri olan Cieza de Léon'un tahminine göre, İnkaların tüm sodomicilerin kökünü kazımalarından sonra Çimu bölgesinde –kuzey kıyı şeridinde, etrafı çölle sarılı bir nehir kültürü– her on beş kadına karşı bir erkek kalmıştı.[19] (Bu talihsiz olayın ardından lezbiyenlikte de aynı oranda bir artış görülüp görülmediğini ise belirtmez.) Aslında, Çimu bölgesinin uzun bir cinsel Ortodoksluktan uzaklık tarihinin bulunmasına karşın, İnkaların buranın son derece gelişmiş ve dolayısıyla kendilerine rakip kültürünü yok etmekle de en az sodomi sorununa "nihai çözüm" bulmakla olduğu kadar ilgilenmiş olmaları mümkün görünmekte.

Fetihten önce, "[halk] arasında kadınların çoğunlukta ve bazılarının güzel olmaları gerçeğine rağmen", Çimu'nun yaklaşık 300 mil kuzeyindeki, günümüzde Ekvator'un bir parçası olan Puerto Viejo bölgesinde, sodominin açıkça ve gururla sürdürüldüğü söylenmekteydi. Başlangıcı hakkında bir de efsane vardı: "Puerto Viejo yakınlarındaki Santa Elena'da sahile çıkan bazı devlerle ilgili bir öykü... Kendi kadınları olmadığı ve yöredeki Kızılderili kadınlar da onlara göre çok küçük olduğundan, ya da bu ahlaksızlığı zaten alışkanlık edinmiş olduklarından (...) sözü bile edilemez olan sodomi günahını işliyor, Tanrı korkusu ya da utanç duymadan, açıkça ve alenen sürdürüyorlardı." Cieza de Léon'un bu öyküyü 1540'larda duymuş olması, öykünün doruk noktasını daha da ilginç hale getiriyor. Zira "tüm devler hep birlikte bu lanetli sodomiyle meşgulken gökten büyük bir gürültü

eşliğinde korkutucu bir ateş geldi; ortasında parlak bir melek, elinde keskin, parlak bir kılıçla görünüyordu ve bu kılıçla hepsini tek bir darbeyle biçti."[20] Öykünün Sodom ve Gomorra'nın kaderiyle taşıdığı benzerlik, kuşkusuz, yalnızca bir rastlantıdan ibaret değildi.

Böyle bile olsa, denizden gelen devler efsaneleri kıyı mitolojilerinin ortak öğeleridir ve, çoğunlukla, atalardan kalma belleğin bir kalıntısına dayanır. Peru kıyılarına sürüklenmiş, sekse aç kazazedeler, herhalde, pek de alışılmadık bir manzara değildi; daha İ.Ö. 2500'den itibaren uzak batıdan gelen denizcilerin Güney Amerika'nın Pasifik şeridine çıkmış olduklarına inanılıyor.[21] Aktif eşcinselliği Puerto Viejo'nun eskiden heteroseksüel olan yerlilerine bu tür yabancıların tanıtmış olmaları ve hatta, burada, klasik Atina'daki oğlancılık versiyonu gibi moda haline gelmiş olması mümkündür. Görünüşe bakılırsa, silinmesi de uzun sürmüştü. Yahudilikten dönme bir babanın ve Meksika Kızılderilisi bir annenin oğlu olan Pedro Gutierrez de Santa Clara 1580 gibi ileri bir tarihte, onun zamanında bile Puerto Viejo halkının "ayin ve törenlerinde ve sarhoşluklarında" sodomiye yöneldiklerini bildirir.[22]

ZEHİRLİ YILAN TARZINDA

Yeni Dünya'daki İspanyollar sodomiden söz ettiklerinde kastettikleri neredeyse her zaman, eşcinsellikti. Genç erkeklerin etek giyip kolye ve bilezik takmalarının, "süpürme ve yıkama ve kadınlara ait olan diğer işler gibi alışılmış ev işleri"[23] yapmalarının ne anlama geldiğini anlamak için röntgencilik yapmalarına gerek yoktu. Ama sodominin diğer ana kolu olan heteroseksüel anal ilişki daha ayrıntılı araştırma gerektiren mahrem bir konuydu ve İspanyollar bununla yeterince çabuk karşılaşmalarına rağmen, özellikle kışkırtıcı göründüğü zamanlar hariç –örneğin, çokeşlilikle birleştiğinde– hakkında özel olarak pek ender yazdılar. "Şef Behechio'nun kendine ait otuz karısı vardı; yalnızca evli erkeklerin karılarıyla girdikleri [türde] ilişki için değil, diğer hayvani ve ahlaksız günahlar için de....şef Goacanagari'nin kendileriyle zehirli yılanların tarzında çiftleştiği belli kadınları vardı. Ancak böyle hayvanlardan öğrenmiş olabileceği, duyulmamış bir iğrençlik..."[24]

Fatihlerin geldikleri dönemlerde heteroseksüel anal ilişkinin –Aztek-lerin ve İnkaların eşcinsel çeşitliliği bastırmalarına bir tepki olarak– eskisine göre daha yaygınlaşmış olması mümkün görünmekte; gerçi, hiçbir zaman tamamen *nadir* olmadığı da anlaşılıyor. Ama kanıtlar yetersiz.

Erken dönem Amerikan sanatı ve dini cinsellikle fazla ilgili değildi ve kanun kitapları da cinselliğin mahrem yönlerinden çok kamusal yönleriyle ilgilenmekteydi. Ama Peru'daki bir bölgeden günümüze, Kolomb öncesi dönemin And halklarının cinsel alışkanlıklarına az çok şaşırtıcı bir ışık getiren (tabii, dönemlerini temsil ettikleri düşünülebilirse) görkemli bir seramik içki kapları koleksiyonu kalmıştır.

İnkaların sodomiye karşı saldırıları sırasında katledilmiş olan Çimu halkı, Moçe (ya da Moçika) adıyla bilinen ve İ.S. ilk binyıl sırasında 3,000 yıl önceki Sümer'e yakın bir kültürel düzeye ulaşmış bulunan bir uygarlığın ardıllarıydı. Moçe halkı ölüleriyle birlikte mezar eşyalarını da gömerlerdi ve bunlardan çıkartılmış olanlar, bölge halkının olağanüstü zanaatkârlar ve alışılmadık derecede yetenekli çömlekçiler olduğunu gösteriyor; gerçekten de, üç boyutlu portrecilik alanındaki yetenekleri pek ender olarak aşılmıştır. Dönemin karakteristik ürünleri, küre şeklindeki, tepesindeki içi boş kemerli kulpun çömleğin ağzına en uçta kaynaklandığı üzengi ağızlı çömleklerdi. Bu çömlekler süslenmeye uygundular ve anlaşılan, Moçe çömlekçilerinin, müzelerin "erotik konular" olarak sınıflandırdıkları şeye belirgin bir düşkünlükleri vardı.

Seçkin bir Peru sanatı otoritesi (Rafael Larco Hoyle) birkaç yıl önce, pek çoğu ailesinin özel koleksiyonunda yer alan çömlekler hakkında bir monografi yayınladı ve Kolomb öncesi zihinsel tutumlar konusunda aynı derecede seçkin bir otorite de (Dr. Francisco Guerra) çömleklerde işlenen konuları inceleyerek aydınlatıcı sonuçlara ulaştı.[25] 100'den fazla üzengi ağızlı çömlekten:

% 31'inde heteroseksüel anal ilişki
% 24'ünde penis
%14'ünde oral ilişki
% 11'inde geleneksel heteroseksüel ilişki
% 6'sında zoofili
% 5'inde erkek mastürbasyonu
% 4'ünde vulva
% 3'ünde eşcinsel anal ilişki
% 1'inde lezbiyenlik
% 1'inde belirsiz*

konulu tasvirler bulunmaktaydı.

* Ne kadar belirsiz olduğu, bir çömlekte "bir kadının vajinasının iğdiş edilmiş bir erkek tarafından en gerçekçi şekilde parmakla uyarılması"nın gösterilmesinden anlaşılabilir; gerçi, "*aktif taraf, lezbiyen uygulamalarla meşgul bir kadın olarak da tanımlanabilir.*"[26]

Moçe çağında geleneksel heteroseksüel ilişki acaba, anal ve oral ilişkinin ardından ancak üçüncü olabiliyor ve eşcinsellikle lezbiyenlik de sıralamaya zorlukla mı girebiliyordu?

Ne yazık ki, gömülen her şeyin çıkarılmasının mümkün olduğunu söyleyen bir arkeoloji yasası yok; hâlâ gömülü bulunan yüzlerce ya da binlerce çömlekte belki de farklı bir öykü anlatılmıştır. Aslında, çıkartılan örneklere bakarak ulaşılabilecek tek sonuç, Moçe halkının yatay ve erkeğin üstte olduğu pozisyona saplanıp kalmış olmadığıdır. Anal ilişkiye bir gebeliği önleme yöntemi ya da kadının vajinasının doğum nedeniyle genişlediği durumlarda erkeği tatmin etme yolu olarak başvurmuş olabilirler. Küçük de olsa, Peru'da kullanılan sünnet yöntemlerinin beceriksizce olması ve duyarlılığı azaltarak, erkeğin ilişki sırasında tam bir doyuma ancak, penis başının iyice sıkışması şartıyla ulaşabilmesine yol açması olasılığı da bulunmaktadır.

Çömleklerin bize gösterdiği bir diğer şey de, (görünüşe bakılırsa, kadın olan) çömlekçilerin inceliksiz de olsa güçlü bir mizah duygusuna sahip olduklarıdır. Penisin tasvir edildiği çömleklerin % 24'ünde penis, sürahi ağzı olarak görülür; kimi örneklerde, ağızdan başka bir yerden içme seçeneğini ortadan kaldırmak için, çömleğin doldurulduğu oluk ufak deliklerle sarılmıştı. Birkaç örnekte ağız vulva şekline getirilmişti ve biri penis, diğeriyse vulva şeklinde iki ağzı olan iki çömlek de bulunmaktaydı; böylece, içen kişiye *fellatio* ile *cunnilingus* arasında seçim yapma şansı veriliyordu.

Bu mizahi eserlerin bize birinci binyıl ortalarında Chicama, Moche ve Viru vadilerinde yaşanan hayatın gerçeklikleri konusunda bir şeyler anlatması kesinlikle mümkün, ama kadınları bir jaguar, bir köpek ve üç örnekte de karabataklarla cinsel ilişki halinde gösteren zoofili örnekleri, çok da ciddiye alınmamaları gerektiğini düşündürüyor.

GÜNAHKÂRLAR VE BİR AZİZ

İspanyol fetihleri sırasında sodominin yaygın olup olmaması bir yana, Kilise yaygın olduğunu varsaymaya zorlanıyordu ve rahiplerini, günah çıkarma sırasında sorulacak uygun sorularla donatmıştı.

"Eşin [âdet dönemindeyken] onunla ilişkide bulundun mu? Ve ikiniz birleştiğinizde bu iffetsizce ve uygun yolun dışından mıydı? Ve şans eseri, burada söz edilmeyen başka şehvet uyandırıcı şeylerle ve kirli zevklerle uğraştın mı? Hepsini hatırlayıp itiraf ve beyan et."[27]

Kefaret listeleri gibi günah çıkarma listeleri de mümkün olabildiğince çok cinsel günah çeşidi içermekteydiler. Cinselliğin bayağı ve rezil olduğu görüşünü, 1697'de batı Meksika'daki savaşçı Tarasko kabilesi için hazırlanmış olan günah çıkarma listesi kadar gözler önüne seren belki de pek az belge vardır.

Evli bir kadın, ya da dul, ya da bakire misin, yahut, bekâretini yitirdin mi?
Kaçkez?
Birisini istediğin oldu mu?
Akraba mısınız?
Hangi dereceden akrabasınız?
Bir kadınla günah işledin mi?
Akrabaların mıydı?
Bir kadınla iki tarafı da kullanarak günah işledin mi?
Bir kadını öptün mü?
Bu, seni doğuran annen miydi?
Sodomi suçunu işledin mi?
Bir erkeğin alt taraflarına zevk alarak, günah işlemek isteyerek dokundun mu?
Bir hayvanla günah işledin mi?
Bir kadınla o bir hayvan gibi dört ayağının üstünde dururken günah işledin mi, yahut, onunla günah işlemek isteyerek onu bu pozisyona soktun mu?
Ve seninle birlikte kaç kişi günah işledi?
Ve içlerinden biri, seni vücuda getirmiş olan baban mıydı?
Ve içlerinden biri ağabeyin miydi?
Ve içlerinden biri erkek kardeşin miydi?
Ve başka bir kadınla karı-kocaymışsınız gibi günah işledin mi?[28]

1583'te, Peru'daki Reform yanlısı Üçüncü Bölgesel Lima Konsili'nde, din değiştirmiş Kızılderililere verilecek vaaz türü onaylandı.

"Aranızda sodomi günahını işleyenler, başka bir erkekle ya da bir oğlanla ya da bir hayvanla günaha girenler varsa, bilinsin ki, bu nedenle gökten yağan ateş ve kükürt güzel Sodom ve Gommorra kentlerini yakıp kül etmiştir. Bilinsin ki, İspanyol krallarımızın adil yasaları uyarınca cezası ölümdür... Bilinsin ki, Tanrı'nın siz Kızılderililerin diğer uluslardan böylesine eziyet ve taciz görmenize* izin vermesinin nedeni, atalarınızda

* Şaşırtıcı bir itiraf.

ve hâlâ da çoğunuzda görülen bu ahlaksızlıktır...Tanrı sizi bitirecek ve eğer düzelmezseniz, şu anda da bitirmekte. Bu iğrenç ahlaksızlıkların tarlası olan sarhoşluktan ve şenliklerden vazgeçin, yataklarınızdan oğlanları ve erkekleri atın, domuzlar gibi karışık halde değil, her biriniz kendi başınıza uyuyun, pis sözcüklerle şarkı söylemeyin yahut konuşmayın, etinizi kendi ellerinizle baştan çıkarmayın, çünkü bu da bir günahtır ve ölümü ve cehennemi hak eder."[29]

Ama Kilise'nin Kızılderili cemaatine hiç de değer vermemesine karşın, Meksika'nın sodomicileri tuhaftır ki, tüm Hıristiyanlık dünyasındaki kendilerine benzer günahkârların hiçbir zaman sahip olamadıkları bir şey edinmişlerdi – bir koruyucu aziz. Mexico City'deki, Cortés'in frengi tedavisi için kurmuş olduğu bir hastanenin vaizi olan José Manuel Garcia del Valle y Araujo 1732'de bir *novena*, yani, dokuz gün duası yayınlamıştı; Şehit Aziz Bonifatius'a hitap edilerek okunduğunda bu dua azizi Tanrı'nın günahkârı "bu şerefsiz ahlaksızlık"tan kurtarması için aracılık etmeye ikna edecekti. *Novena*'nın on dokuzuncu yüzyıla dek aralıklı olarak yeni baskılarının yapılması, Aziz Bonifatius'un aracılığının gayet revaçta olduğunu düşündürüyor. Sekizinci yüzyılın –çağdaşları arasındaki eşcinsellere hiç de dostça bakmayan– bu azizinin Meksika'da üzerine yüklenen bu ruhani görev konusunda ne düşüneceği konusu ise spekülasyona açık.[30]

NÜFUS SORUNLARI

İspanyolların sodomiye karşı kutsal nefretlerinin kökeni, kendileri farkında olmasalar da, İbrani geçmişlerinin derinliklerine ve ilahi "semereli ol ve çoğal" buyruğuna dayanmaktaydı – görünüşe bakılırsa, İnkaların ve Azteklerin cinsellik konulu yasalarındaki amaçları da buydu.

İnkaların gayet açık bir nüfus siyasetleri bulunmaktaydı ve yalnızca 60 yıl içinde imparatorluklarını günümüz Kaliforniya'sından daha büyük olmayan bir merkezden kuzeyde Quito'ya (Ekvator), güneyde Şili'nin merkezine yaklaşık 2,500 mil genişletmiş olduklarından, böyle bir siyasete ihtiyaçları da vardı. Yollar, tarım için teraslar ve sulama sistemleri inşa etmiş, boş topraklarda ana tarım ürünlerini yetiştirmeye başlamış, fethedilmiş topraklarda İnka uygarlığını yerleştirmek için valiler, garnizonlar, çiftçiler ve rahipler yollamışlardı. Otoriter, ama akılcı bir yönetim kurmuşlardı ve hukuk sistemleri de hunharca olmakla birlikte, cezayı insancıllıkla değil, temel aklıselimle yumuşatma amaçlıydı. Bir baki-

reye tecavüz eden erkek taşlanarak öldürülecekti. Ama "eğer kız onunla evlenmek isterse, ölmeyecek, ama hemen evlenmek zorunda olacaktır."[31]*

Evlilik ve çalışma, İnka siyasetinin temel taşlarıydı. Her kasabada "onları cezalandırıp çalışmalarını sağlayarak, aylaklarla ve tembellerle" meşgul olacak bir hâkim bulunması gerekiyordu. Efendilerin ve şeflerin, "krallıklarındaki insan sayısını artırmak için, hizmetlerinde elli kadın bulundurmaları"[32] bekleniyordu. Ve, ister beğenin ister beğenmeyin, hiçbir erkeğin bekâr kalmasına izin verilmiyordu.

İnka halkının babasıydı ve "kızlarına" koca bulmak onun sorumluluğuydu; görünüşe bakılırsa, ciddiye alınan bir sorumluluktu bu. İnka her yıl Cuzco'da toplu nişan töreni düzenler ve imparatorluğunun ücra bölgelerinde de temsilcileri aynı şeyi yaparlardı. Yeni evli her çifte bir parça toprak ve kendileri için cemaat tarafından inşa edilip akrabaları tarafından donatılmış bir ev verildiğinden (Azteklerde de benzer bir sistem bulunmaktaydı), söz konusu sorumlulukları üstlenecek derecede yetişkin olmaları gerekirdi ve evlilik yaşı kız için 18-20, erkek içinse 24'tü; bu, dönemin Avrupa standartlarına göre ileri bir yaştı. Otoriteler İnkaların bekâret hakkındaki görüşleri konusunda fikir birliğine ulaşamamışlardır. On yedinci yüzyılda yaşamış bir Quito piskoposu, kadınların "dünyadaki tüm uluslar arasında saygı duyulan ve şereflendirilen *ante nuptias* bekâretleriyle ilgilenmeye" ikna edilemediklerinden yakınır; "aksine, bunu bir hakaret olarak görüyor ve kimse onları istemezse kendilerini mutsuz addediyorlar." Sonuçta, İnkalar "karıları olacak kişiyle önce, uygun olup olmadığını deneyerek anlamak için aylarca günah bir ilişkiye girmedikçe" evlenmiyorlardı.[33]

Baş eş İnka tarafından ihsan edildiğinden, boşanması ya da öldüğünde yerini ikinci eşlerden birinin alması mümkün değildi. (Bu, herhalde, uygulamada, haremde kargaşa çıkmasını önleyen bir sistemdi.) Koca isterse yeni bir birinci eş alabilirdi, ama dul kadın ya kayınbiraderiyle evlenirdi ya da hiç kimseyle – kimi on altıncı yüzyıl düşünürlerinin, İnkaların kayıp İsrail kabilelerinden birinden geldikleri görüşünü güçlendiren bir tür levirat sistemi. Babanın geriye kalan hanımlarının sorumluluğunu en büyük oğlunun üstlenmesi alışıldık bir uygulamaydı.

İnka'nın kendi haremi de Kubilay Han'ın kullandığına çok benzer bir yöntemle dolduruluyordu. Devlet görevlileri büyük ya da küçük nüfus merkezlerini düzenli olarak ziyaret ederek on yaşındaki kızlar arasından

* 1978'e dek İtalyan hukukunda da, bir kıza tecavüz eden erkeğin kızın sonradan onunla evlenmeyi kabul etmesi üzerine cezalandırılmayacağı öngörülmekteydi. Bu madde pek çok suiistimale yol açmış ve güney İtalya'nın büyük bölümünde, erkeğin bir kızı kendisiyle evlenmeye zorlayabilmesini sağlayan kabul edilmiş bir yasal araca dönüşmüştü.

en güzellerini seçerler ve bunlar evlerinden alınıp özel manastırlarda eğitilirlerdi. Bu kızlara *acllacuna*, yani, "seçilmiş kadın" denir ve dört ya da beş yıl sonra, eğitimleri tamamlandığında nitelikleri yeniden değerlendirilirdi. İnka kızlar arasından kendi seçimini yapar, diğerlerinin bazılarını onurlandırmak istediği erkeklere dağıtır ve geriye kalanları da, mutlak erdenlik yemini etmiş ve yeminlerinden dönmeleri durumunda öldürülecek rahibeler olan "Güneş Bakireleri" olmaya gönderirdi – gerçi, fatihlerden biri acımasızca şunları kaydetmiştir: "içlerinden biri hamile kalır ve çocuğunun babasının güneş olduğuna yemin ederse, hayatı bağışlanıyordu."[34] Ama anlaşılan, erdenlik şartı sonsuza dek sürecek bir şart değildi, zira Bakireler acil durumlarda başvurulacak yararlı bir güzellik ve yetenek kaynağı oluşturmaktaydılar; örneğin, İnkalar en çok beğeneceklerini düşündükleri hediyeleri vererek İspanyol istilacıların gönüllerini almak istediklerinde. Kimi vakanüvislerin kaydettiğine göre, Bakirelere günah çıkarıcılık* yapanların "ya hadım ya da ebedi erden olduklarını kanıtlamış erkekler" olmaları gerekiyordu ve "bunlar genellikle yaşlı erkeklerdi"; bir diğerinin dediğine göre de, kadınlarla "namussuz konuşmalar yaparlarsa zalimce öldürülüyorlardı."[35] Bu da, İnkaların bronz renkli hadımlarıyla, Türklerin beyaz hadımlarıyla yaşadıkları sorunları yaşamış olabileceklerini düşündürüyor.

İmparatorluk içerisindeki en güzel kızları dolaşımdan çekme geleneği, elbette, nüfus siyasetinden çok dini siyasetle ilgili bir konuydu, ama İnka'nın cariyelerinin Güneş tanrısı kültünün seçilmiş kadınları arasından alınmaları da siyasi açıdan yararlı bir uygulamaydı. İnka kendisi doğrudan güneşten geldiğini iddia ediyordu ve öyle görünüyor ki, kanıtlarını teşhir etme saplantısı içindeydi. Her fırsatta güneş sembolizmi ve kökenin saflığı vurgulanıyordu; –3,000 yıl önce Mısır'da da olduğu gibi– ensest yoluyla sürdürülen bir saflık. İnka ancak yine Güneş'in soyundan gelen birisiyle evlenebilirdi; yani, kız kardeşiyle.

Halk arasında ensest, elbette, Azteklerde ve Kuzey Amerika'nın pek çok kabile toplumunda da olduğu gibi, resmi otoritenin dikkatini çektiğinde gayet nahoş yollarla cezalandırılırdı. Kızılderililerin çoğu tecavüzü, zinayı ve kürtajı da hoş karşılamıyorlardı ve bu konularda ciddi cezalar getirmişlerdi; gerçi, kabilelerinkiler daha hoşgörülüydü ve Mayalar da zina için ancak, günahkârların bunu alışkanlık haline getirmiş olmaları durumunda ölüm cezası veriyorlardı.

* Kolomb öncesi halklarda bir tür günah çıkarma bulunmaktaydı, ama amacı ruh için bağışlanma aramaktan çok, aklı rahatlatmaktı.

Peru'daki nüfus sorunu, normal artış hızının yükseltilmesiyle ilgiliydi. Aztek halkıysa, insan kurban etme geleneği yüzünden oluktan boşalan su gibi hızla kaybolan insanları ikame etmek gibi çok daha ciddi bir sorunla karşı karşıyaydı.

Azteklere göre savaş kozmik bir görevdi; ama bu, Avrupa'nın tanıdığı türde bir savaş değildi. Meksika'da ilgili herkesin temel hedefi, tutsak almaktı. Savaş başladığında okçularla mızrakçılar atışlarını yaparlar, ardından saflar açılır ve savaşçılar kılıç-kalkanlarıyla fırlarlardı. Her erkeğin bir diğerini yenip savaşmayanların tutsakları bağlamak için iplerle beklemekte oldukları çizgi dışına atmak için elinden geleni yapmasıyla, savaş meydanı bir dizi özel köpek dövüşüne bölünürdü. Ciddi savaşın mümkün olmadığı zamanlardaysa Aztekler bazı komşu devletlerle dostça bir Çiçekler Savaşı'na girişirlerdi; bu, galipler değil, kurban edilecek mağluplar elde etmek için tasarlanmış bir tür şövalyelik turnuvasıydı.

Aztekler çoğunlukla kazanan tarafta oluyorlardı, ama bu durumda bile sürekli savaş, herhalde, sayılarını ciddi derecede azaltmıştı. Ama asıl olumsuz etkilenen, komşu halklardı. Yalnızca dört gün içinde 20,000 kurbanın katledildiği iddia edilen 1486'daki inanılmaz derecede yüksek doruk noktasına bir daha asla ulaşılmamış olsa da, insan kurbanı ölçeğinin önemli düzeyde olduğu düşünülmekte. Kimi antropologlar yılda çeyrek milyon, yani, günde ortalama 700'ün biraz altında bir kurban düzeyi öne sürmekteler;[36] bu, kurban terimleriyle –ve ayin çok sayıda tapınakta gerçekleştiğinden (kaç tapınak bulunduğunu kimse bilmiyor)– hiç de akıldışı görünmüyor.

Nüfus açısındansa tamamen akıldışı bir durum. Kadınların ve çocukların öldürüldüğü özel şenlikler de düzenleniyor olmasına karşın, tüm kaynaklardan, kurbanların çoğunlukla genç yetişkin erkekler olduğu anlaşılıyor. 25 milyonluk bir nüfustan bu sınıfın günde 700 (hatta, daha da az) gibi bir oranla eksilmesi, herhalde, görece kısa bir zaman içerisinde, toplumun yaş ve cinsiyet dengesini ve, elbette, doğurganlığını altüst etmişti. Ama genç erkeklerini kurban etmeye çağrılan komşu halklarca da paylaşılan Aztek dünya görüşüne göre seçim, topyekûn yok oluşla, toplu kurbanla tanrıların yatıştırılması arasındaydı. Önlerinde fazla seçenek yoktu.

İnkalar ileriye bakıyor, ama Aztekler buna cesaret edemiyorlardı. Bu nedenle, devrimci bir nüfus siyaseti uygulamadılar ve kurbanın on beşinci yüzyılın son onyıllarında bir fetişe dönüşmesinden önce tatmin edici görünen geleneksel çoğalma önlemlerine bağlı kaldılar. Çocuk üretme amaçlı olmayan cinselliği cezalandırdılar ve kürtaja ölüm cezası getirdi-

ler. İnkalara oranla daha genç yaşta evliliği (kızlar için 14 ya da 15, erkekler için 20) teşvik ettiler; ama evliliğin yürümemesi durumunda boşanmaya ve yeniden evlenmeye karşı önyargılı değildiler. Ve, hiç kuşkusuz, kurban dengesinin yeniden onarılmasına yardımcı olacağını umarak (tabii, bu konuda düşünüyorlarsa), çokeşliliği de benimsiyorlardı. Ama 2,000 cariyenin gururlu sahibi olan bir Texcoco kralı yalnızca 144 çocuk sahibi olabilmişti; bu, yatırımı karşısında çok yetersiz bir getiri oranıydı ve nüfus artışına fazla bir katkıda bulunduğu da söylenemezdi.[37] Kimi tarihçiler gibi çokeşli ailelerin "aşırı derecede kalabalık"[38] olduklarından söz etmek bir yanılgı olacaktır. Axayacatl'ın toplam 22, Auitzotl'un 20, Montezuma'nın 19 ve Tlacaeleltzin'in de 17 çocuğa sahip olmaları tekeşlilik bağlamında son derece etkileyici olabilirdi, ama "çok sayıda eş" bağlamında bunlar gülünç rakamlardı. Bütün bu rakamlar, çocuk üretme kapasitesinin büyük bölümünün boşa harcanmış olduğunu düşündürüyor. Aslında, şartlar gereği tekeşli olan yoksul sınıflarda, herhalde, çokeşli zenginlere oranla daha yüksek bir nüfus artışı hızı görülüyordu. Ama çokeşlilik en azından, kurban uygulamasının erkek sayısında yarattığı düşüş nedeniyle, aksi takdirde evlenme olanağı bulamayacak olan pek çok kadına bir güvence sunuyordu.

MEXICALI GÜLÜ

Elbette, evlenmek istemeyen bazı kadınlar da vardı ve bunlar için ayrılmış ya da onlara açık bazı meslekler bulunmaktaydı. Terzi ya da dokumacı, eğirici ya da elyazması ressamı, aşçı, şifacı, ebe olabilirlerdi – ya da fahişe. Zinaya karşı tutumları bir yana, Azteklerin fahişelerle alıp veremedikleri yoktu* ve hatta dini törenlerde onlara ikincil olsa da önemli bir rol vermişlerdi.

Fetihten kırk yıl sonra Fransisken peder Bernardino de Sahagun Kızılderilileri Meksika'nın geçmişi konusunda dikkatle sorgulayarak, bazılarından, Tenochtitlan'ın şişman hanımlarının, rahiplik hassasiyetlerine saygı gösterilerek belki biraz yumuşatılmış, ama Meksika'nın *auianime*'lerinin, Babil'in *harimtu*'larının, Çin'in yeşil kameriye kızlarının, Yunanistan'ın *hetaira*'larının ve Bağdat'ın *qiyan*'larının hepsinin aslında kardeş olduklarını açıkça gösteren gayet hoş tasvirlerini almıştı.

* Kentlere ve köylere girmelerini yasaklayıp ancak kırsal bölgede izin veren ve onlara "ıssız yerlerin kadınları"[39] gibi hiç de uygun olmayan bir ad takan İnkaların tersine.

Hayat kadını "işe genç yaşta başlar, yaşlandığında, sarhoş ve dikkatsiz olduğunda bile bu işi bırakmadan, bedenini satar. Güzel ve gösterişlidir, ama özünde utanmasızdır...bayağı ve kaba, geveze ve cinsel ilişki sırasında son derece ahlaksız.

"Kendini büyük özenle hazırlar; öyle ki, işi bittiğinde bir güle benzer. Hazırlanmak için önce aynaya bakar, sonra banyo yapar, göze hoş görünmek için kendini çok iyi yıkayıp tazeler. Sonra solgun, gösterişli bir ten kazanmak için *axin* denen sarı bir krem sürer ve aynı zamanda, yüzünü kırmızıya boyar, zira ahlaksız ve pişkindir. Ayrıca dişlerini kırmızı boyayla renklendirir ve daha güzel görünsün diye, saçlarını açık bırakır...Güzel parfümler sürüp dişlerini kastanyet gibi tıkırdatarak *tzictli* [çikletin hammaddesi] çiğner. Ahlaksız insanlar arayarak sokaklarda, meydanlarda dolaşmaktan hoşlanır; kahkahalar atar –asla durmaz– ama kalbi her zaman huzursuzdur...En çok beğendiğini seçene kadar insanlara seslenme, erkeklere bakarak hareketler yapma, göz kırpma, el işaretleri yapma, yan yan bakma, herkese gülümseme alışkanlığına sahiptir."[40] Meksika örneğinde kızların ücretleri kayıtlarda yer almıyor, ama 1540'larda Nikaragua'da cari ücret on kakao çekirdeğiydi.[41]

Orta Amerika'da genelevler olmasına karşın, İspanyolların başlangıçta bu konuda biraz kafaları karışmış, –Avrupa'daki ter odalarıyla tanışıklıkları yüzünden– tamamen masum hamamları genelev sanmışlardı. Oysa bunlar daha çok, İskandinavya'nın saunaları gibiydiler. Bir duvarının dışında ateş yanardı ve banyo yapacak kişi oldukça küçük olan yapıya sürünerek girip kızgın taşa su atardı. Etrafı buharla kaplanan erkek (ya da kadın) bundan sonra kendini ot saplarıyla şiddetle kamçılar ve nihayet, toparlanmak için sessizce bir mindere çökerdi. Amaç, kişisel ve ayinsel temizlikti, ama bu, İspanyollar için hiçbir anlam taşımayan bir bileşimdi; onlara göre, "pek çok Kızılderili kadın ve erkek çıplak yıkanıyor ve bu hamamda pek çok ahlaksızlık yapıp günah işliyorlardı."[42]

Uygar Tenochtitlan'da fahişeler işe öylesine başlayabilirlerdi, ama kabile bölgelerinde durum farklıydı. Örneğin, Arizona sınırında yaşayan Sinaloalarda yeni fahişenin büyük bir şenlikle kutsanması gerekirdi; bu şenlikte "bölgenin tüm şefleri toplanıp çıplak olarak dans eder ve kadınla hepsinin dans etmesinden sonra kadın bu olay için hazırlanmış olan kulübeye götürülür ve şefler onu [şallarla] ve zarif turkuvaz bileziklerle süslerler ve sonra şefler ve onları izlemek isteyen diğerleri teker teker içerip girip kadınla yatarlar. Bu andan itibaren bu kadınlar, üzerinde anlaşılmış miktarı ödeyen hiçbir erkeği reddedemezler. Kendilerine koca alsalar bile, bu onları, kendilerine ödeme yapan herkese hizmet etmekten muaf kılmaz."[43]

MESTİZO'NUN DOĞUŞU

Orta ve güney Amerika'nın büyük bölümünü fethetmiş olan İspanyollar yurtlarının onurlu oğulları, ülkeleri ve kendileri için servet bulmak amacıyla Yeni Dünya'ya yelken açınış maceracılardı. Bireysel olarak, kalmak –gerçi, pek çoğu kaldı– ya da yerleşmek için gitmemişlerdi; ama çoğu yerleşmeye zorlandı. Genellikle, yurtdışı görevinde bulunduklarını düşünürlerdi ve Atlantik'te, yurtlarıyla bağlarının sürmesini sağlayan düzenli bir gemi trafiği vardı. Bu, daha sonraki yüzyıllarda, özellikle de Hindistan'daki İngilizler örneğinde, pek çok kez yinelenecek bir sömürgecilik örneğiydi.

İspanyollar başlarda kadınların da kocalarıyla birlikte gitmelerini yasaklamışlardı ve bunun kaçınılmaz sonucu, İspanyol erkeklerle Amerikalı kadınlar arasında özgür cinsel ilişki oldu; gerçi, "özgür" her zaman "istekli" anlamına gelmiyordu. Kimi zaman bunlar, askerlerle köylü kızlar arasındaki, kısa ilişkilerdi; kimi zaman, subaylarla soylu kadınlar arasında, meşrulaştırılmış ilişkiler; bazılarıysa, Cortés'le, yardımı olmadan Meksika'nın belki de asla fethedilemeyeceği köle kız Malinche (fatihlerin verdiği adla, Dona Marina) örneğindeki gibi, yasal olmamakla birlikte, görece sürekliydi.

Bu ilişkilerden doğan çocuklar iki ebeveynlerinin de bazı özelliklerini aldılar; örneğin, milyonlarca yerliyi İspanyolların sistematik katliamlarından çok daha hızla yok edecek olan Avrupa hastalıklarına karşı belli bir bağışıklık. Fetihten önce Meksika ve Yucatan'da 25 milyon kişinin yaşadığı düşünülmekte; fethin hemen ardındansa nüfus, yedi milyonun altına düştü. 1650'ye gelindiğinde, Kızılderili dili konuşanların (safkan yerlilerin) sayısı bir buçuk milyona inmişti. İspanya saymaya başladığında on milyon sakini olan Peru'da 1650'ye gelindiğinde yalnızca iki milyon safkan Kızılderili dili konuşan kalmıştı.[44] Hayatta kalmalarını sağlayacak genetik donanıma sahip olanlar, yarı Kızılderili ve yarı İspanyol olan *mestizo*'lardı; günümüzde orta ve güney Amerika'da yaşayan yeni melez ırkları onlar başlatacaklardı.

DİĞER HİNDİSTAN

Devasa Avrasya kara parçasının güney çıkıntısında yer alan gerçek Hindistan'daysa olaylar çok farklı gelişecekti. Vasco da Gama, Kolomb'un Amerika'yı keşfetmesinden beş yıl sonra, yani, 1498'de altkıtaya ayak

bastığında, yeni ama aslında çok eski bir dünyaya ulaşmıştı. Da Gama, batı Avrupa'dan, geç ortaçağ dönemi ekonomisinde son derece önemli bir yere sahip olan baharatın kaynağına giden bir deniz yolunun öncülüğünü yapmıştı; Portekiz'in, kara yoluna dayalı Türk-Venedik tekelini kırabilmesini sağlayacak bir yol.

Hindistan kuzeybatıdaki dağ geçitleri üzerinden daha önce pek çok istilaya maruz kalmış ve on beşinci yüzyıla gelindiğinde, ruhani, kültürel ve siyasi açılardan bir tür yapboza dönüşmüştü. Hindu olmayan birisinin Hinduizme geçmesi mümkün olmadığından (Hindu olunmaz, Hindu doğulurdu), Çin'in tersine Hindistan istilacıları içerisinde eritememiş ve bunlar kendi toplumsal gelenekleriyle, çoğunlukla kendi dilleriyle* ve eğer Budizm ya da Caynacılık gibi azınlık dinlerine geçmeyi seçmemişlerse, kendi dinleriyle, yarı özümlenmiş halde kalmışlardı. Onlar Hinduizme uymadılar, ama Hinduizm yavaş yavaş ve kendini dayatmadan onlara uydu. Portekizliler ve sonraları Moğollar, en sonunda da İngilizler gelip Hindistan'da hükümranlık kurduklarında da süreç aynen yinelenecekti.

Amerikan Hint adalarıyla Hindistan arasında çarpıcı bir tezat bulunmaktaydı. İspanyolların maceralarının neredeyse tüm Latin Amerika'da genetik yapıyı değiştirmiş olmasına karşın, Hindistan'da Portekizliler, (Müslüman) Moğollar ve İngilizler mevcut yapboza ayrı ve bağımsız parçalar eklediler. Önemli orandaki Müslüman varlığı sonunda, 1947'deki ayrılık travmasını doğuracak ve yeni Pakistan devletinin kurulmasına yol açacaktı; Portekizliler ve İngilizler de safkan Hintlilerle karışarak ülkenin kendi sınırları içerisinde yeni bir istilacı grup yaratacaklardı – ağırlıklı olarak Hıristiyan olan Avrasyalılar.

1510'da, yani, Müslüman maceracı Babür'ün evrensel bir lüks, zevk ve zenginlik simgesi haline gelecek olan büyük Moğol İmparatorluğu'nu kurmasından 16 yıl önce Portekizliler –batı kıyısının ortasındaki– Goa'yı fethetmiş ve ticarete dayalı, deniz yolları üzerindeki hükümranlık sayesinde beslenen, askeri güçle değil, Hıristiyan birliğine ve giderek artan *mestiço* nüfusa dayalı özel bir sadakat sayesinde ayakta tutulan (ya da tutulduğu umulan) daha sıradan bir imparatorluk kurmaya başlamışlardı.

Hıristiyanlığa dönüş başlangıçta yavaş kalmış, ama 1542'de Cizvitlerin gelişiyle birlikte, ruhlar için verilen savaş kızışmıştı. Tapınaklar yıkıldı, rahipler sürüldü, kutsal kitaplar imha edildi ve Portekiz bölgeleri yakınlarında yaşayan Hindu, Müslüman ve Yahudiler çok geçmeden, kendi din-

* Hindistan anayasasında günümüzde hâlâ 13 büyük dil kabul edilmekte ve günlük kullanımda da 300'ün üzerinde daha az konuşulan dil bulunmaktadır.

lerine göre yaşama olanağından yoksun bırakıldıklarından, Hıristiyanlığa dönmek zorunda kaldılar. Bu acımasız saldırıdan, kendi inançlarına sarılanlar da kurtulamadı; zira, Goa Kilise Konsillerinin (genel valinin yasal onay verdiği) hükümleri özel yaşamın derinliklerine dek nüfuz etmekteydi. Hıristiyan olmayanların halk içinde evlilik kutlamaları yapmaları yasaklandı. *Sati*, yani, "erdemli kadın" ayini yasaklandı. Tekeşlilik herkese dayatıldı; birden fazla karısı bulunan erkekler ilki hariç hepsini boşamak ve eğer yalnızca cariyeleri varsa, içlerinden biriyle evlenmek zorunda bırakıldılar. Aslında, misyonerlerin zorla din değiştirtmeleri Kilise tarafından yasaklanmıştı, ama misyonerler bunun yerine, Goa'daki inançsızlara Batı Hıristiyanlığının cinsel ve kişisel ahlakını dayattılar. Ve 1560'da Engizisyon'un gelişiyle birlikte din değiştirmek kaçınılmaz hale geldi, zira, İngiliz tarihçi C. R. Boxer'ın da belirttiği gibi, "Sati geleneği nedeniyle Hindu dulların yakılmasının yerini, Goa'da kutlanan *auto-da-fé*'lerde Yahudilerin kızartılarak öldürülmeleri almıştı."[45]

Ama Hıristiyan birliği –bu şartlarla da olsa– bir kez yerleştikten sonra, sürdürülmesinin, Portekiz'in Doğu'daki ilk valisi olan Alfonso de Albuquerque'nin kuramına göre, Hindistan'ı yurtları olarak görmekle birlikte Portekiz'e sadık olmaları gereken *mestiço* nüfusunun ayakta tutulmasından daha kolay olduğu anlaşıldı. Bu başlangıçta umut vaat eden bir fikir gibi görünmüştü. Kızılderililerle karşılaşan İspanyollar gibi Portekizli asker ve tacirler de Hintli kadınlarla –özellikle de, dansçı kızlarla ve (emekli) tapınak fahişeleriyle– yatağa girmeye istekliydiler. Onlarla evlenmeye de hazırdılar; özellikle de, bir erkeğin aynı anda hem Portekiz'de hem de Goa'da birer karısı olmasına izin veren yarı resmi bir onay bulunduğundan. Daha da ileri giderek, "sanki koyunlarmış" gibi "sürüyle" esir kız satın alıp hepsiyle yattıklarında, bu durumdan yalnızca misyonerler yakındı. Öyle görünüyor ki, 15 ila 20 arası kadın, sıradan bir Avrupalı ya da Avrasyalı zanaatkârın *zenena*'sı için normal bir rakamdı.[46]

Sorun sonraki kuşaklarda başladı. Kendisinden sonra gelenler, Albuquerque'nin vizyonunu paylaşmıyorlardı. *Mestiço*'lar yumuşak, kadınsı, hiçbir işe yaramaz olarak görülüyorlardı; 1634'te, orduya katılmak isteyen *mestiço*'lar rahipten, Avrupa doğumlu bir Portekizlinin oğlu ya da en azından torunu olduklarına güvence verilen bir sertifika getirmek zorundaydılar. İdari düzeyde de durum daha iyi değildi ve uzun vadede Avrasyalılar Portekiz'e karşı sadakatten çok öfke duyacaklardı.

Nüfus içerisindeki Avrasyalı oranı da Albuquerque'nin umduğu düzeyde artmamıştı. Bunun nedenlerinden biri, Goa'nın yerli halklarının nüfusu yaklaşık bir milyon düzeyindeyken, on altıncı yüzyılda her yıl

Portekiz'den yelken açan 2,400 Avrupalının yarısından azının yolculuğun zorluklarını atlatıp buraya ulaşarak *mestiço* babası olmaya başlayabilmesiydi. Ama İspanyol Amerika'sının tersine Goa'da yerli nüfusun ya yeni efendilerinin ya da (kendi Hint-Avrupa mirasları sayesinde belli bir bağışıklık kazanmış oldukları) Avrupa kökenli hastalıkların yol açtığı kitlesel katliam karşısında yenik düşmek yerine mükemmel bir soğukkanlılıkla ayakta kalması daha belirleyici bir etken oldu. İspanyol Amerika'sındakiyle* karşılaştırılabilir bir sayısal avantaja sahip olmayan Avrasyalı nüfusunun oranı düşük kaldı ve bu oran zamanla daha da düştü. Hırslı üyelerinden pek çoğu sınırı geçerek İngiliz Hindistan'ına girdi, kimileriyse yeniden yerli Hintliler arasına karıştı. 1956'ya gelindiğinde, yarım milyonu aşkın Goa nüfusu içerisinde ancak 1,000'den biraz fazla kabul edilmiş *Descendente* bulunmaktaydı.[48]

Portekizliler Hindistan'da bulundukları süre içerisinde mevcut ırk ve din yapbozuna, genleri ağırlıklı olarak Hintli, ama gelenekleri ve dinleri Portekizli, ahlakları, cinsellikleri ve, çoğunlukla, inançlarıysa Roma Katoliği olan çok küçük bir yeni parça ekleyebilmişlerdi.

Oysa 1757'de başlayıp 1947'de bağımsızlığın ilan edilmesiyle sona eren yayılmacı dominyon döneminde İngilizler, çok daha büyük (ve kalıcı güce sahip) bir Avrasyalı nüfus yaratmakla kalmayıp, Hinduizmin görüntüsünü de değiştireceklerdi.

İngilizler başlangıçta, geleneksel Hint yaşamı modelini bozmaktan kaçınmayı amaçlamışlardı, ama popüler Hinduizmin kimi tezahürlerini kabullenmeleri mümkün olmadı. Daha 1795'te kız bebeklerin öldürülmesini cinayet olarak sınıflandırıp bu konuda yasal düzenleme getirmeye başlamışlardı, ama bu baş edilmesi son derece güç bir uygulamaydı. Racput bir toprak sahibinin on dokuzuncu yüzyıl ortalarında Sir William Sleeman'a açıkladığı gibi, bir gelenek meselesiydi. "Baba evde olmayıp bu konuda özel bir emir vermemiş olsa da, aile, doğal olarak bunu isteyeceğini varsayarak, çoğunlukla, kız çocuğu doğar doğmaz yok eder."[49] 1870'de hükümet hâlâ, doğumların kaydedilmesini ve yeni doğmuş kız çocukların durumlarının iyi olduğunun teyit edilmesini sağlamaya çalışıyor ve bunda ancak kısıtlı bir başarıya ulaşabiliyordu.

Bir diğer sorun da *sati*'ydi. İngilizlerin Hintlilerin işlerine karışmaya başlamalarından çok önce Moğol imparator Evrengzib bu uygulamaya

* Ya da, hatta, büyük oranda köle ticaretinin doruk döneminde safkan Angolalıların nüfustan yılda 20,000 gibi bir oranla çekilmeleri nedeniyle günümüzde de güçlü bir Avro-Afrikalı nüfus bulunan Portekiz Angola'sındakiyle.[47]

karşı yasal düzenleme getirmişti; zira *sati*, Hıristiyanlıkta olduğu gibi Müslümanlıkta da suçtu. Ama uygulama sürdü; özellikle de, (kız bebeklerin katlinde de olduğu gibi) son derece eril bir havaya sahip olan Racput eyaletlerinde: 1780'de, Marvar Racası'nın 64 karısı onunla birlikte ölüme gitmişlerdi. Uygulamanın dini öneminin farkında olan İngilizler *sati* sorununa ihtiyatla yaklaşarak, töreni denetlemesi ve *sati*'nin gönüllü olarak kabul edildiğinden, kadınların 16 yaşın altında ve hamile olmadıklarından emin olunması için bir polis memuru yollamaktaydılar. Bunun talihsiz etkisi, uygulamaya hükümet onayı kazandırmak oldu ve Bengal'de resmi olarak bildirilen *sati* sayısı 1785'teki 378 düzeyinden 1818'de 839'a yükseldi. 1829'da hükümet nihayet cesaretini toplayabildi. *Sati* Bengal'de ve ertesi yıl da Madras'ta yasaklandı; suç ortaklığı edenler cinayetle suçlanacaklardı. Ama uygulama daha ücra bölgelerde 1860'lara dek sürdü ve 1932 gibi ileri bir tarihte Londra'da *Times*, dul kadının polis gücüyle kurtarıldığı bir *sati* girişimini haber yaptı – bu sırada, üç kişi de ölmüştü.[50]

Yasalar, elbette, ancak insanlar tarafından bilindiklerinde ve uygulanabilir olduklarında etkilidir. İngilizlerin –zaten pek ender olan– Hindu çokeşliliğine son verme çabalarıysa etkisiz kaldı; en nihayet ve sorgu götürmez şekilde suç ilan edilmesi 1955'i, yani, Hindistan'ın bağımsızlığından sonraki bir tarihi buldu.[51] Geleneğin içtenlikle lanetlediği bir şeye çoğu insanın farkında olmadıkları bir izin veren 1856 tarihli Hindu Dulların Yeniden Evlenmeleri Yasası da daha başarılı olamadı. Kadınların eğitimi konusunda da aynı durum geçerliydi; okula giden kız çocuk sayısı 1939'da hâlâ yalnızca üç milyon düzeyindeydi, yani, kadın nüfusun yaklaşık % 2'si.[52]

Ama her zaman Hinduizmin ayrılmaz bir parçası gibi görünmüş olan gelenekler konusundaki yeni yasaların etkisini ister pek çokları fark etsin, ister ancak eğitimli azınlık, doğrunun bir hükümle yanlışa çevrilebileceğini görmek tüm Hint halkı üzerinde yıkıcı bir etki yarattı – en önemlisi de, belki de, brahman felsefesinden çok, aile yaşamının mukaddes temellerine doğrudan bir darbe indirdiği için. Hint toplumunun dayandığı kaya olan Hinduizm bir daha asla eskisi kadar sağlam olamayacaktı.

İngilizler, Hindu toplumu üzerinde böylesine geniş ölçekli etkiler yaratacak olan toplumsal-cinsel yasalar çıkarmaya zorlu tartışmalardan ve tereddütlerden sonra girişmişlerdi. Aslında, ataletin dingin konforunu korumak uğruna, harekete geçmenin tehlikelerinden vazgeçmeyi yeğlerlerdi. Hintlilerle ilişkileri konusunda benimsedikleri tutum da bu oldu.

Portekizliler gibi onlar da bir dönem, bir Avrasyalı (İngiliz-Hintli) nüfusu yaratma olasılığını ele almışlardı. Ama bir vecize yazarının da belirttiği gibi, ihtiyaç icadın anası ve İngiliz-Hintlinin de babasıydı; bu konuda resmi eyleme geçilmesine gerek yoktu. Hindistan'daki İngiliz hâkimiyetinin ilk 70 yılı boyunca İngiliz kadınların sayısı pek azdı ve ülkeye giderek artan sayılarda gelmeye başladıklarında da –"yerli kadınlar"la ilişkileri şiddetle kınamalarıyla– yurtlarından yeni ayrılmış genç bekârların cinsel girişimlerini pek de etkileyemediler; 1857'deki Hint Ayaklanması'nın ardından ülkede güçlü bir varlığa dönüşen hovarda askerler üzerindeki etkileriyse daha da az olacaktı.

İngiliz Hindistan'ındaki Avrasyalılarla Portekiz Goa'sındaki Avrasyalılar arasında önemli bir fark bulunmaktaydı – bir grup olarak varlıklarını sürdürme potansiyelleri. Goa'da pek çok safkan Hintliye dayatılmış olan Hıristiyanlıkta kast sistemi bulunmuyordu ve dolayısıyla, bunlarla Avrasyalılar arasında bir sınır yoktu. Avrasyalı erkek (ya da kadın) isterse Hıristiyan bir Hintliyle evlenip toplumsal ve genetik açıdan yeniden Hint arka planına karışabilirdi. Ama Hindistan'ın Hindu inancındaki büyük çoğunluğu için Avrasyalı tanım gereği dışlanmıştı – ve dolayısıyla, evlilik ya da din değiştirme yoluyla safkan Hindu Hintli cemaatine geri dönmesi pek de mümkün değildi. Sonuçta Avrasyalılar kendi içine dönük ve oldukça geniş sınıflarını oluşturmaya başladılar ve İngilizler de onlara karşı biraz daha kayırmacı bir tutum benimseyerek, (güvenilir oldukları düşünüldüğünden) özellikle demiryollarında ve polis gücünde kendi hesaplarına uyacak şekilde alt teknik ve idari düzeylerde onlardan yararlandılar.

BİR YURTTAN DİĞERİNE

Modern dünyanın tarihini büyük oranda şekillendirmiş olan imparatorluk maceralarına, sonuçları çoğunlukla felaket getirmiş olsa da, yüzlerce yıl sonrasından bakıldığında bile hâlâ etkileyici görünen kararlı bir masumiyetle girişilmişti. Tarihin yazılı sayfalar üzerinde indirgendiği tarihler, çarpışmalar ve antlaşmalar sağanağında, söz konusu kişileri siyasi kaygılar kadar kişisel duyguların da yönlendirmiş olduğunu görmek zordur. Orta ve güney Amerika'nın, İspanyolların siyasi zorunluluklarının boşalttığı binlerce kilometrelik bölgelerini yeniden dolduran, yine İspanyolların kişisel cinsel zorunlulukları olmuştu. Hindistan'da yepyeni bir etnik grup yaratan da, İngilizlerin kişisel cinsel zorunluluklarıydı. İngilizleri *sati* ve kız bebeklerin katli gibi uygulamaları yasaklayarak Hin-

du toplumunun 2,000 yıllık yapısında derin ve kalıcı değişimler yaratmaya yönlendiren, kendi tercihlerine yönelik bir insancıllık olmuştu. Ve Kuzey Amerika, Avustralya ve Güney Afrika'da gayri şahsi kültürel ayrımcılığı son derece şahsi bir renk ayrımcılığına dönüştürerek devasa bir ırksal çatışma yapısının temellerini atan da, bir avuç yerleşimcinin dar görüşlü mantığıydı.

On yedinci yüzyılda Kuzey Amerika'nın doğu kıyılarına gelmeye başlayan Avrupalılar buraya önceleri, neredeyse kabileler arasında bir kabile olarak yerleştiler. Sayıca azdılar, belaya bulaşmak istemiyorlardı ve Kızılderililerle savaşa girmelerine değecek bir gümüş, altın, ipek ya da baharat hırsları yoktu. Kızılderilileri vahşiler olarak görüyor, onlarla kimi zaman müzakerelere giriyor, sık sık ticaret yapıyorlardı ve neredeyse 200 yıl boyunca, Kızılderilileri katletmeye başlamadılar.

Pek çoğu şu ya da bu tınıda Püritenler olduklarından, yerlilerle rasgele seks yapılması sorunu yoktu – ya da başka herhangi biriyle. Göçmenlerin bazıları Yeni Dünya'ya on yedinci yüzyılda, öncellerinin on birinci yüzyılda Haçlı Seferlerine yollanmaları gibi yarı gönüllü olarak yollanmış güçlü ve dinsiz bekârlardı, ama diğer kolonicilerin güçlü ahlakçılıkları bunların cinsel girişimlerini yok edemese de ciddi derecede sekteye uğratmıştı. Yeni halkın belkemiğini oluşturan Pilgrim'ler ve Püritenler, Huguenot'lar, Quaker'lar, Renliler ve Moravya Kilisesi üyeleri, Amerika'ya, içerisinde artık baskı gören azınlıklar değil, çoğunluğun gücüne sahip bir çoğunluk olabilecekleri bir toplum kurmak üzere gelmişlerdi. Artık önemli olan onların ahlak görüşleriydi ve yeni sömürgelere akan Püriten sayısı (1630 ila 1650 arasında) 20,000'i bulduğunda, bu görüşü dayatacak konuma ulaşmış oldular.

Püritenlerin bazı kusurları bulunmaktaydı elbette, ama ırk ayrımı bunlar arasında yer almıyordu. Batı'da ırk ayrımı aslında, modern çağa ait bir olgudur. Günümüzün bir akademisyeni gibi, "görüntüsü tamamen farklı insanlarla karşılaştığında Avrupalının fiziksel tiksinti duyduğu görüşü bir mitten başka bir şey değildir"[53] demek tam olarak doğru olmasa da, günümüzde "renk ayrımcılığı" olarak sınıflandırılan tepkiler bileşimi, kuşkusuz, on dokuzuncu yüzyıla dek gerçek bir güç kazanmamıştır.

Kuzey Amerika'daki (ve Avustralya ve Güney Amerika'daki) ilk Avrupalıların asıl sorunu *kültürel* ayrımcılıktı ve bu da, yerli halka karşı tutumlarını oldukça özel bir şekilde şartlandırdı. Güney Amerika'da İspanyollar, Asya'da Portekizliler, Hindistan'da İngilizler yalnızca birer yolcuydular; buralara hükmetmeye, savaşmaya, idare etmeye ve ticaret yapmaya gitmişlerdi – yerleşmeye değil. Kendilerini yabancı topraklardaki yaban-

cılar olarak görüyor ve ülkeden, iklimden ve halktan çoğunlukla nefret etseler ve korksalar da, günün birinde eve dönebileceklerini biliyorlardı. Yerlilere karşı tutumları bu nedenle, kimi zaman isteriye yaklaşan bir kinle lekelenmiş olsa da, tuhaf şekilde kayıtsız bir niteliğe sahiptir. Ama Kuzey Amerika'daki Avrupalıların, Avustralya'daki İngilizlerin ve Güney Afrika'daki Felemenklerin durumları farklıydı. Yolculuğa tek yönlü bir biletle çıkmışlar ve bavullarında, yabancı topraklarda yeniden inşa etmek üzere, kendi "Yurt" imgelerini de götürmüşlerdi. Yeni topraklarda buldukları insanlara karşı tutumlarını, kendi kimliklerinin dayandığı yaşam tarzını ve düşünce yapısını, yüzlerce yıllık uygarlığı korumaya yönelik tutkulu bir ihtiyaç şekillendirmişti ve bu, yerli halklar kadar, Amerika'daki Afrikalı köleler konusunda da geçerli olacaktı; hatta, belki de temasları çok daha yakın olduğundan, daha da fazla.

Yeni komşularının ten renklerinin Avrupalı bir manzarada kuşku götürmeyecek şekilde davetsiz misafirler olarak görülmelerine yol açması rastlantıdan çok da fazla bir şey değildi; yerleşimciler, Avrupalılar kadar açık renk tenli ve çoğunlukla çok daha güzel olan Keşmirli Brahmanlar karşısında da aynı şeyleri hissedeceklerdi. Ama yeni yerleşimciler yeterince kök salıp etraflarına bakma fırsatını bulabildiklerinde, savunma gereksiniminin farkına vardılar. Burası *onların* ülkesi olacaksa, kültür de *onların* kültürü olmalıydı. Koyu renk tenlerin temsil ettiği kültür beyaz Avrupa'ya ait değildi ve beyaz Amerika'ya da ait olmayacaktı.

Tehlike kültürel tehlikeydi, ama bununla baş etmenin tek yolu dünyevi düzeydeydi. Virginia'da 1691'de ve Massachusetts'te de 1705'te dayatılan karma evlilik yasağı o dönemde, herhalde, istilacıları defetmenin mantıklı bir yolu, Avrupa geleneğinin bozulmamışlığını tehdit eder görünen bir şeye karşı makul bir tepki gibi görünmüştü. Amerika'daki Avrupalılar getto zihniyetini benimseyerek beyazlarla renklileri birbirlerinden, neredeyse 2,000 yıl önce Yahudilerin kendilerini Gentile'lerden ayırmış oldukları gibi kesin şekilde ve çok benzer yöntemlerle ayırdılar.* Ama bu kez, renkle cinsellik bariz şekilde bağlantılı olduğundan ve içerideki yanlısı olmaktan çok dışarıdaki karşıtı olan genel bir üstünlük eğilimi bulunduğundan, etki çok daha büyük ve geniş ölçekliydi. Başlangıçta bir klan dışlaması olan bir tutum, hesaplı ve kişisel bir hakaret görüntüsüne büründü.

* 1970'lerde New York Hahamlar Kurulu bir karma evlilik töreni yapmış olan hahamları hâlâ üyeliğe kabul etmemekteydi ve reformcu zihniyetli Merkezi Amerikalı Hahamlar Konferansı bile üyelerini bu tür törenler yapmamaya çağırıyordu.

Renkli halkların tecrit edilmelerinin kişisel tercihten çok kamu siyaseti meselesi olduğu on sekizinci yüzyıl tarihinden açıkça anlaşılıyor. Başkalarının işgüzarlıkla ve hırsla çizdikleri sınırlara hiç aldırmayan pek çok beyaz Amerikalı vardı. Örneğin, Thomas Jefferson'ın kızının melez hizmetçisi Sally Hemings'le uzun bir ilişkisi ve bu ilişkiden beş çocuğu olmuştu; binlerce vatandaşı da onunla aynı ya da onu da aşan sicillere sahipti. Bu bazı yönlerden, ırk ilişkilerinin geleceği açısından talihsiz bir durumdu. Özellikle de güneyde köle sahipleri ve plantasyon idarecileri çekici kadın kölelere kayıtlı tarihin tüm yüzyılları boyunca ve dünyanın bilinen bütün ülkelerinde erkeklerin kadın kölelere davrandıkları şekilde davranmayı sürdürüyorlardı. Bunun derin bir ırksal nefret kuyusundan beslenen yeni bir acımasızlık şekli olduğu görüntüsü yaratılmış olsa da, aksine, kaynağı sahiplik duygusu olan, çok eski bir acımasızlıktı. On sekizinci yüzyılın Güneylisi, yirminci yüzyılın bakış açısıyla ne kadar itici görünürse görünsün, aslında yalnızca çağının adamıydı – birkaç büyük kentin birkaç bölgesi hariç, hâlâ son derece kaba, acımasız ve tamamen çıkarcı bir çağın. Günümüzün WASP'ları bazen, daha iyisini bilmedikleri için atalarını kınarlar. Ama kendi çağlarında daha iyisini bilmeleri için bir neden yoktu. Günümüz siyahları bazen, karşı koymadıkları için atalarını kınarlar. Ama onların çağlarında ve durumlarında, karşı koymaları *mümkün değildi.*

Karma evlilik yasağı, aşkın olduğu yerde aynı zamanda öfke de olması anlamına geliyordu. Ayrıca, cinsel ilişkiyi müşteriyle fahişe ya da tecavüzcüyle kurban düzeyine indirgedi. Güneyde de kesin bir ırksal denklem bulunmaktaydı: kara deri=kölelik, kölelik=aşağı olma; dolayısıyla, kara deri=aşağı olma. On dokuzuncu yüzyılda ırk konusundaki yeni "bilimsel" kuramlar ve biyoloji alanındaki yeni keşifler kültürel ayrımcılıktan zaman içerisinde türemiş olan ırk ayrımcılığına meşum damgalarını vurduğunda pek çok beyaz Amerikalının aşırı tepki vermiş olması hiç de şaşırtıcı değil.

DOĞAL AHLAK

İmparatorluk istilasına uğramaya aday tüm büyük ülkeler arasında bu kaderden bir tek Çin kaçabilecekti. Hatta, bir dizi tarihsel kaza sonucu Çin Batı üzerinde, Batı'nın Çin üzerinde yarattığından çok daha doğrudan bir etki yaratacaktı. Konfüçyüsçü "doğal ahlak" kuramı, yolculuğu sırasında belli bir dönüşüme maruz kalmakla birlikte, on sekizinci yüzyılın etkili Fransız usçularına yeni fikirler esinlendirecekti.

Batı'daki dinsiz çağdaşlarına vahiy malzemesini tesadüfen sağlayanlar, Cizvitler, yani, Katolikliğin en azimli ve akıllı havarileri oldu. Cizvitlerin Çin'e yaptıkları uzun yolculuğun yakıtı Evanjelik ateş olmuştu ve onları Çin'i Avrupa'ya en güzel gösterecek laik ışık altında sunmaya yönelten de buydu; zira, Ming ve 1644'ten sonra da Çing (Mançu) hanedanlarının hüküm sürdükleri Konfüçyüsçülüğün hiç de bir din değil, Hıristiyanlıkla uzlaştırılabilecek ve böylece, bu devasa imparatorluğun Hıristiyanlık kalıbına sokulmasını sağlayacak bir ahlaki düzen olduğunu fark etmişlerdi – şayet Roma birkaç ödünde bulunmaya hazırsa. Ama değildi.

Cizvitler pek çok konuda aşırı iyimser bir tutum benimsemişlerdi belki, ama Konfüçyüsçülüğün Çin'e dayattığı toplumsal gelenekler, özellikle de kişisel ve ailevi düzeyde, Batı'nın toplumsal geleneklerine benzer görünüyordu. Örneğin, Taoculuğun güçlü olduğu dönemde Çinli kadının durumu boyun eğmeden çok ikincillik durumuydu, ama 1368'de Ming'in iktidara gelip Yeni Konfüçyüsçü ilkeleri benimsemesiyle birlikte kadının tecrit edilmesi ve iki cinsiyetin tamamen ayrılmaları uygulaması başladı. Portekizli misyoner Gaspar da Cruz 1556'da Kanton'a ulaştığında saygın kadınların sokaklarda görünmediklerini, sokakta yalnızca "kimi hafif ev kadınlarının ve bayağı kadınların" bulunduğunu kaydedecekti.[54] Da Cruz (ve diğerleri) Çinli kadının suskunluğunun ve itaatkârlığının temelde, daha mutlu ve dindar zamanlarda Hıristiyan Batı'nın kadınlarının benimsedikleri tutumla aynı olduğunu düşünüyordu.

Matteo Ricci'nin on altıncı yüzyıl sonundaki evlilik âdetleri hakkındaki tasviri Çin kadar (birkaç küçük düzeltmeyle) Avrupa kıtası için de geçerli olabilirdi. "Bu insanlar genellikle genç yaşta evleniyorlar," diyordu. "Evlilik sözleşmeleri iki tarafın ebeveynleri tarafından, ama evlenecek lerin rızası alınmadan hazırlanıyor; gerçi, kimi zaman onlara danışıldığı da oluyor. Üst toplumsal sınıflarda yer alanlar kendi sınıflarının üyeleriyle evleniyorlar ve meşru bir evlilik için, sınıf içerisinde aile seviyelerinin eşit olması gerekiyor (bu Avrupa için de geçerliydi; gerçi, yasal gereklilikten çok, gelenek olarak). Tüm erkekler cariye sahibi olabiliyorlar (Avrupa için, metres ya da fahişe olarak okuyun) ve tek tercih standartı fiziksel güzellik olduğundan, bunların seçiminde sınıfın ya da servetin hiçbir önemi yok... Alt sınıflarda eşler gümüş karşılığında ve erkeğin istediği sıklıkla alınıp satılıyor."[55] Bu bile sekizinci yüzyıl gibi ileri bir tarihe kadar Avrupa için bilinmedik bir durum değildi; gerçi, otoriteler bunu onaylamıyor ve fiyat her zaman gümüş üzerinden hesap-

lanmıyordu. Bir İskoç'un başka birisinin karısını libresine iki peni karşılığında satın aldığı kayıtlıdır.[56]

Ama Ricci, Çin'in hâlâ Batı'dan temel düzeyde farklı olduğu yönü saptayamamıştı; gerçi, bu farklılık daha pek uzun sürmeyecekti. Fark, cinselliğe karşı tutumundaydı. Yabancı gözlemciler altta yatan özgür Taocu tutumlardan çok, tutuk Yeni Konfüçyüsçü yüzeyi görüyorlardı. Cinsellikten konuşmak ya da cinselliği teşhir etmek kaba olduğu için günahtı, zira Konfüçyüsçülük ahlak düzeni olduğu kadar da davranış düzeniydi; tarihsel olarak, Konfüçyüs dünyanın ilk gerçek beyefendisi olduğunu iddia edebilirdi. Ama modern dünyanın deyimiyle "aşk"ın olmadığı zamanlarda bile cinsel ilişki fiziksel anlam kadar ruhani anlama da sahipti ve yatak odasının mahremiyeti içerisinde kaldığı sürece son derece yararlıydı.

Taocu seks ise, yararları şık ve stilize uygulamalara dayanan inceltilmiş bir zevkti ve bu uygulamalar da, bilgiye dayanıyordu – ve Ming döneminde bu bilgi kaybolmaya başlamıştı. Yeni Konfüçyüsçü bürokrasi seksi ahlakdışı görmüyor, ama seks kılavuzlarını böyle görüyor ve bunlar artık resmi hoşgörüyle karşılanmıyorlardı. 1444-1447'de Taocu ilkeler yayınlandığında tüm cinsel simya göndermeleri ayıklandı; daha bundan da önce, Budacı ilkeler de Tantracı cinsel içeriğinden temizlenmişti.

Birkaç yeni kılavuz yayınlanıyordu gerçi, ama bunların dolaşımı son derece kısıtlıydı. Büyük oranda klasiklere dayanan bu kılavuzların ilk kez bin beş yüz yıldan fazla bir süre önce söylenmiş olan şeylere ekleyecekleri pek bir şey yoktu. Ama *Sade Kızın Hayranlık Verici Sözleri*'nde penis boyu ve sertliği konularına birkaç pek de yararlı olmayan cümle ayrılmış, penis büyütücü olarak aşırı derecede ilaç kullanılması mantıklı bir yaklaşımla kınanmış ve sahte bir erdemlilik taslanarak, erkekle kadının duygularının uyum ve ruhlarının birlik içinde bulunması durumunda gece her şeyin yolunda gideceği sonucuna varılmıştı. *Sade Kız*'da söylendiğine göre ayrıca, vulvası bedeninin ön kısmına alışılmadık derecede yakın bulunan kadın "soğuk kış geceleri için uygundur. Zira erkek onunla, kare bir yatağın işlemeli örtüsü altında, üzerine yatarak ilişkiye girebilir." Yaz sıcağındaysa, vulvası daha arkalarda bulunan kadınlar tercih edilmeliydi, "zira, erkek onunla sazdan bir gölgeliğin altındaki taş bir sıraya oturarak ilişkiye girebilir, kadın dizlerini büküp önünde eğilirken penisini arkadan sokabilir." (Bunun, Çiçek Veren Dalı Dolunaya getirmekle, yani, anal ilişkiyle aynı olmadığını belirtmekte yarar var.)

On yedinci yüzyıl başlarına gelindiğinde, seçkin edebiyat bilginleri bile seks kılavuzlarının ayrıntıları konusunda son derece cahil olmakla kalmayıp, bunların değerlerine de kuşkuyla bakıyorlardı. Örneğin Wang

Chieh (duyduğu pek az şeye dayanarak) tavsiye ettikleri uygulamaların hem ahlaksızca olduğunu, hem de, erkeğin cinsel performansına zarar verebileceklerini düşünüyordu. Seks sayesinde uzun ömre ve bilgeliğe ulaşılabileceğine inanarak cinsel güdüsüyle ünlü hayvanların üreme organlarından yapılmış afrodizyaklardan medet umanlara karşı pek az sabır gösteriyordu. "Bugüne dek," diyordu, "bir kertenkelenin ölümsüzlük iksirini geliştirdiğini ya da bir kunduzun Ölümsüz olduğunu ya da bir ayıbalığının göğe yükseldiğini görmüş değilim!"

Chin-p'ing-mei gibi ünlü erotik romanların yazarlarının edip kişiler kadar yanlış bilgilendirilmiş olmalarıysa daha da şaşırtıcı. Tüm alışıldık cinsel permutasyonları –*fellatio* ("flüt çalmak"), eşcinsellik, lezbiyenlik ve anal ilişki dahil– çoğunlukla da ayrıntıya girerek ele almalarına karşın, bunu, dünyanın diğer tüm ülkelerinde de anlaşılacak sözcüklerle yapıyor, Çinli erotikçinin doğal temasına, yani, ilişkinin erkeğin yaşam özünü güçlendirme ve ömrünü uzatma yolu olduğu görüşüne yer vermiyorlardı.[57]

Ama ülkede, kılavuzların popülerliklerini Ming döneminin son günlerine dek korudukları bir yer vardı: hoş bir özgürlüğü başkent Pekin'in katı ve siyasi açıdan hassas atmosferine tercih eden yazarların, sanatçıların, zengin tacirlerin ve emekli imparatorluk memurlarının toplarmış oldukları, Yangtze Irmağı'nın güneyindeki müreffeh bölge. Bölgenin o dönemdeki adıyla Çiangnan'da hem latif yaşam hem de Ming kültürü en yüksek doruklarına ulaşmıştı. Ama Ming'in düşüşünden önceki son onyılların Çiangnan toplumu, devrimden önceki son onyılların Fransız toplumuyla belli benzerlikler gösterir. Zarafet ve görgüde öyle bir mükemmelliğe ulaşılmıştı ki, zevk yolu artık bir çıkmaz sokağa dayanmıştı. Aşırı incelmiş bilgin-sanatçıların bundan sonra gidebilecekleri tek yer bataklıktı ve bu bataklığa, sefih ve sağlıksız bir atılışla dalıyorlardı. Şairler, sokak argosuyla ifade edilen, sefahat ayrıntılarıyla doldurulmuş bir pornografiye yöneldiler; büyük Taocu seks kılavuzlarını, bunları düpedüz müstehcenlik olarak gösterecek bir şekilde kullanıyorlardı. Bu tür yapıtların kadın ve erkek kahramanları, çoğunlukla, ya aşırı afrodizyak tüketimi ya da yalnızca tükenme yüzünden, trajik bir sona ulaşıyorlardı. Ama daha de Sade'ın zamanından önce Fransız pornograficilerin bir özelliği olan sadizm Çin yapıtlarında asla görülmedi; Çiangnan bunun yerine –daha çekici olmamakla birlikte, belki daha az öldürücü olan– dışkı müstehcenliğini koymuştu.

Sanat topluluğu, pornografik romanların yanı sıra, illüstrasyonlu şiirler içeren yeni bir tür erotik albüm de üretmişti. Bunlar romanlar kadar

kışkırtıcı değillerdi; ama bu, sosyolojik açıdan ilgi çekici olmadıkları anlamına gelmiyor. Dr. Robert Van Gulik bunlardan bazılarında tasvir edilmiş olan cinsel faaliyetleri bir tablo içerisinde incelemiştir – yaklaşık 300 resim.[58] Önceki sayfalarda verilen Moçe çömlekleri listesiyle ilginç bir karşılaştırma oluşturmaktalar.

- % 25 heteroseksüel ilişki, küçük varyasyonlarla, erkeğin üstte olduğu pozisyon
- % 20 kadının üstte olduğu pozisyon, kadının yüzü kimi zaman erkeğin ayaklarına, kimi zaman da başına dönük
- % 15 kadın bacaklarını kaldırmış halde bir sandalye, sıra ya da masadan destek alarak uzanıyor, erkekse önünde duruyor
- % 10 kadın arkadan girilmesi için diz çökmüş
- % 10 heteroseksüel anal ilişki
- % 5 kadınla erkek yan yana, yüz yüze yatıyorlar
- % 5 kadınla erkek bir küvette ya da yastığın üstünde, birbirlerine yakın halde çömelmişler ya da kadın, bağdaş kurmuş olan erkeğin bacaklarının üstünde oturuyor
- % 5 *cunnilingus*
- % 3 *fellatio*
- % 1 daha alışılmadık pozisyonlar – bir erkekle iki kadın; ters ya da 69 pozisyonu; kadın bir salıncakta sallanırken
- % 1 lezbiyenlik

Baskıların yaklaşık yarısında yalnızca âşıklar görülüyor; diğer yarısındaysa, bir ya da daha fazla kadından oluşan izleyiciler de bulunmakta. Bunlar olasılıkla, izlemek ya da yardım etmek üzere orada bulunan eşleri ya da cariyeleri temsil ediyorlar.

Ming hanedanının çöküşüyle birlikte seks kılavuzlarıyla erotik albümlerin –hatta, bir süreliğine, pornografik romanların– de sonu geldi; zira, fatihlerin çoğunlukla yaptıkları gibi, Çing hanedanı katı bir denetim ve sansür getirmişti. Denetim, Çinlileri, daha önce Moğol egemenliği döneminde olduğu gibi, özel yaşamlarını saplantılı bir tutumla kendilerine saklamaya yöneltti ve sansür sonunda, seksin varyasyonları ve incelikleri hakkındaki geleneksel bilgi kaynaklarını yok etti. Sonuçta seks, Çin'de asla Batı'daki gibi ahlaki açıdan ayıplanacak bir şey haline gelmemekle birlikte, Konfüçyüsçü oğul gereksinimini karşılamak için tasarlanmış, el yordamıyla sürdürülen bir rutine dönüştü. Günah değildi, ama günahtan sonraki en kötü şeydi – bir görev.

Ama Çin'in iki bin yıllık cinsel geleneklerini neredeyse farkına bile varmadan yitirmesine karşın, –daha havai, konformizme daha dirençli olan– Japonlar, sekiz yüzyıllık bir doğallaşma sürecinden sonra Çinliden çok Japon bir yapı içerisinde de olsa, bunların sürdürülmesini sağladılar. On altıncı yüzyıl ila on dokuzuncu yüzyıl arasında ülkeyi ziyaret eden az sayıdaki yabancı, büyük kentlerin zevk merkezlerinin Batı'daki köhne eğlence bölgelerine ne kadar az benzediğini görerek şaşkınlığa düşecekti. Japonların kibar fahişeleri ziyaret etme konusunda utanmak için bir nedenleri bulunmadığından ve genelev mahallesi katı sınıf ayrımlarının ve kadının erkeğe karşı ikincilliğinin yok ettiği gayri resmi toplumsal ilişkiyi sunduğundan, burası aydınlık, iyi yönetilen, canlı, kiraz ağaçları, kağıt fenerleri ve rahatlatıcı atmosferiyle hoş bir yerdi. Kyoto ve Osaka gibi daha eski kentlerde zevk mahalleleri uzun zamandır bulunmaktaydı ve on yedinci yüzyıl başlarında yeni askeri başkent Edo'nun (günümüzde Tokyo) inşa planları hazırlanırken otoriteler bilgece bir yaklaşımla bir kenara, fahişeler için de bir bölge ayırmışlardı. 1657'de bu mahalle yeni ve daha büyük bir alanda yeniden kuruldu; 1958'de (temelde, kadın gruplarından gelen baskı yüzünden) Japonya'nın tüm kırmızı fener mahalleleri kapatılana dek de burada kalacaktı.

On sekizinci yüzyıl ortalarına gelindiğinde, Edo'nun zevk mahallesi (Yoşivara) "Gecesiz Kent" adıyla anılır olmuştu ve kendi tiyatroları ve çayhaneleri, dükkanları ve esnafı, şenlikleri ve gelenekleri, hatta, kendi moda diyalekti ve sakinleri arasında üç bin kibar fahişeyle –altın ve gümüşle işlenmiş, incelikli, gösterişli ve resmi kıyafetlere bürünmüş, çiçekli kimonoları süslü kuşaklarla bağlanmış ve saçlarına ağır bir takı ve toka yükü bindirilmiş zarif yaratıklar– neredeyse kendi kendine yeten bir kente dönüşmüştü. Müstakbel müşterinin, hem kibar fahişeler hem de tiyatrolar için bilet acentası işlevi gören çayhanelerden biri aracılığıyla randevu alması beklenirdi; bu çayhaneler ayrıca, bir başka tür eğlenceyi sunan gözde toplanma yerleri ve restoranlardı: *geyşa* adıyla bilinen dansçı, şarkıcı ve müzisyenlerin sunduğu eğlenceyi. (Osaka ve Kyoto'daysa adları *geiko*'ydu.)

Geyşa, Batı'da en incelikli türünden bir çeşit narin ve egzotik kibar fahişe olarak ün salacak olmasına karşın, aslında fuhşa ancak ender olarak ve en derin resmi hoşnutsuzlukla karşılaşarak başvuran, kapsamlı bir eğitim almış bir şarkıcı ve dansçıydı. Kadın olması bile şart değildi; 1950'lerde Tokyo'nun büyük restoranlarından bazılarında sanatını icra eden en az bir erkek geyşa bulunurdu. Kadın geyşanın güzel olması da şart değildi. Geyşayı geyşa yapan, müzik yeteneğiydi; Madame Butterfly gele-

neği uyarınca yetiştirilmiş Batılı ziyaretçiler için bu her zaman bir düş kırıklığı kaynağı olmuştur.

Kyoto, Osaka ve Tokyo'nun zevk mahalleleri, *Aşüftelerle ilişki kurmanın kırk sekiz yolu* gibi başlıklar taşıyan elkitaplarının yanı sıra seçkin yazarlara ve sanatçılara da esin veren, Saikaku ve Çikamatsu gibi erkeklere eserlerinin öykülerini, Hokusai ve Kunisada'ya ileride Empresyonistlerin biçemlerinde böylesine geniş çaplı bir etki yaratacak olan baskılarının imgelerini veren "Yüzer Dünya"ydı. Günümüzde Japonya cinselliğe ve erotizme karşı çoğunlukla tutarsız olsa da büyük bir hoşgörü gösterir; ama birbirleriyle savaşan Japon, Çin, Batı kültürleri ve cinselliğe karşı Şintocu, Taocu, Konfüçyüsçü ve Hıristiyan tutumları mirasıyla, başka türlü olması da beklenemezdi.

12 Avrupa ve Amerika, 1550-1800

İngiltere'nin I. Elizabeth'i –Bakire Kraliçe, İyi Kraliçe Bess– bir feminist miydi? Öyle olsaydı, John Aylmer gibi hırçın bir din adamı bile, genel olarak kadınları "kösnül dilbazlar" ve ender olarak rastlanan iyilerini de "beş yüz yılanın bulunduğu bir torbaya konmuş bir yılanbalığı" olarak sınıflandırmadan önce iki kez düşünürdü; Aylmer'a göre, "bir erkek tüm o yılanlar arasındaki yegâne yılanbalığını bulma şansına sahip olsa da, en iyi olasılıkla, ıslak bir yılanbalığını kuyruğundan yakalamış olacaktır."[1]

Piskoposun şansına, tarihin ünlüler geçidinde kendisinden önce yerlerini almış olan kadınların çoğu gibi Elizabeth de kendi cinsiyetinin diğer üyelerinin durumlarıyla ya da mutluluklarıyla pek de ilgili değildi. Bunun yegâne nedeni, iktidar konumuna sahip kadınların da erkekler dünyasında bir erkek rolü oynamakla meşgul olmaları değildi. İçlerinden her birinin ayrıcalıklarını rastlantı eseri büyük bir erkeğin kızı, karısı, dulu ya da metresi olmalarına borçlu oldukları gerçeği çok daha önemli bir nedendi. Diğerlerinin gözünde otoritelerini bu ilişkiden alıyor ve kendi zihinlerinde de kılavuz olarak bu ilişkiye bakıyorlardı. Tarihin bü-

yük kadınları, kendi adlarına da ne kadar ün kazanırlarsa kazansınlar, temelde hâlâ, tarihin büyük erkeklerinin uzantılarıydılar.* Kendi ayakları üzerinde durdukları –pek de– söylenemezdi.

Ama on yedinci yüzyıl başında, Elizabeth çağının sona ermesinden kısa bir süre sonra, Avrupa'da durum değişmeye başladı; yeni ve tutkulu bir kadın duyarlılığının değil, çeşitli toplumsal güçlerin karmaşık etkileşiminin sonucunda. Bunda hem hümanist felsefe hem de usçuluğun ilk hafif kımıltıları bir derece etkili olmuştu. On yedinci ve on sekizinci yüzyılların, çoğu, kadın ya da erkek, silah taşımak isteyen herkesi her zaman eşitlik yanılsamasına sürüklemiş olan yerel ve tuhaf şekilde kişisel türdeki savaş ve devrimleri de.** Ekim 1789'da Versailles'a yürüyen balıkçı kadınlar, *précieuse*'lerle, yani, yüz yıl önce salonlarını kültürel ve siyasi nüfuz merkezlerine dönüştürmüş olan entelektüel kadınlarla aynı baş döndürücü başarı duygusunu tattılar. *Poissarde*'larla *précieuse*'ler, her ne kadar kadınların çoğunluğunu pek de temsil etmeseler de, on altıncı yüzyılda Reform'un, Karşı Reform'un ve burjuvazinin girişimciliğinin giderek artmasının sonucunda alttan alta gerçekleşmeye başlayan değişimler olmasaydı, ikisi de olasılıkla, kamusal rollerini oynayamazlardı.

PROTESTAN EVLİLİK

Başlangıçta –ve hatta uzun süre boyunca– Reform ve Karşı Reform, kadın-erkek ilişkilerinde önceki üç yüzyılın ulaştığı her şeyi silecek gibi göründü.

On altıncı yüzyıl başlarının din reformcuları Papa'nın hâkimiyetine karşı ayaklandıklarında –kuşaklar boyu sürmüş teolojik tartışmaların molozlarını temizleme hevesiyle– kutsal metinlere geri dönmüş ve bunlarda, yepyeni bir yaşam görüşü bulmuşlardı. Akıllarını meşgul eden konular listesinin en tepesinde, papalığa kulluğun nişanesi olmasının öte-

* Kuşkucu okurun durumun pek de değişmediğini düşündüğü için bağışlanması gerekir. Kraliçe II. Elizabeth (kız), Kraliçe Beatrix (kız), Benazir Bhutto (kız), Corazon Aquino (dul). Ama en azından Britanya'da Margaret Thatcher, İsrail'de Golda Meir ve İzlanda'da Vigdis Finboggasdottir bulundukları konumlara kendi başlarına geldiler.

** Hâlâ da aynı etkiyi gösteriyorlar. Bader-Meinoff grubunun kızları doğrudan, 1850'lerin Triad lideri Çai Hoku ve Taiping'in kavgacı kadınları Çiu Erh'le Su Sanniang gibi kadınların soyundan geliyorlardı; Cezayir'de FLN kampanyasında savaşanlarsa, Paris Komünü'nün kadınlarının manevi torunlarıydı.[2] Ama tarih, savaşla birlikte çoğunlukla eşitliğin de sona erdiğini gösteriyor.

sinde ilahi yasanın doğrudan ihlali olarak gördükleri, din adamlarının bekârlığı ve kendine hâkim olma antları yer almaktaydı. Evliliği din adamları için haklı gösterme savaşında rastlantısal olarak, laiklerin evliliği konusunda da bir değişim yarattılar. Evliliğin zorunlu bir kötülük olduğu yönündeki geleneksel Katolik görüşü Reformculara uygun değildi.

Luther bekâreti sakıncalı, cinsel perhizi anormal ve –Freud'dan dört yüz yıl önce– erdenliği de son derece tehlikeli buluyordu. Kendini, seksin günah olduğu yönündeki Augustinusçu görüşten tam olarak kurtaramamasına, seksi "bir ilaç" olarak görüp "hastalar için bir hastane"ye benzetmesine karşın, evliliğin insan doğası için yemek ve su kadar gerekli olduğundan kuşku duymuyordu.[3] Cinsel güdüleri Luther kadar güçlü görünmeyen Calvin daha yapıcı bir görüş benimseyerek, kadını çocuk taşıyıcısı ve erkeğin cinsel arzuları için bir araç değil, tüm yaşamının ayrılmaz ortağı olarak gördü.

Evlilik bu derece önemliyse, reformculara göre, kötü evliliğin bir felaket olduğu çok açıktı. Katolik Kilisesi on ikinci yüzyılda bu konuda yetki elde ettiğinde evliliğin yaşam boyu sürecek bir sözleşme, Tanrı lütfunun söz konusu olduğu bir kutsal tören olduğunda ısrar etmişti, ama reformcular Kitabı Mukaddes'e baktıklarında bu görüşü doğrulayacak bir neden bulamadılar. Yeniden evlenmeden ayrılık muhakkak ki, İsa'nın özellikle onay verdiği yegâne boşanma şekliydi, ama Luther bunu zorunluluk değil, bir tavsiye olarak görmeyi yeğledi. Onun düşüncesine göre, zina evlilik bağını otomatik olarak kopartıyordu ve bir kadının kocasının evlilikten doğan haklarını kullanmasına izin vermemesi de terk etme olarak yorumlanabilirdi. Bir partnerin diğerinin dindar bir yaşam sürmesini engellemesi de boşanma nedeni olarak görülebilirdi.

Evliliği kutsal bir tören olarak görmediklerinden, reformcuların genel eğilimi, evlilik konusundaki yetkiyi tamamen olmasa da kısmen laik otoritelere iade etme yönündeydi. Sivil otoriteye yargılarında kılavuz alacağı ilkeler hakkında tavsiyelerde bulunmaksa hâlâ teologların göreviydi. Avrupa'nın Protestan ülkeleri arasında İngiltere 1857 gibi ileri bir tarihe dek istisna olarak kalacaktı; VIII. Henry'nin evlilik maceraları kendini başı ilan ettiği yeni Anglikan Kilisesi'ni boşanma yasalarının idaresi konusu içine öylesine sokmuştu ki, en azından Henry'nin çağında konunun sivil mahkemelere devredilmesi söz konusu değildi ve reform sonradan kendiliğinden gelişti.

Reformcuların evlilik konusundaki gayretlerinin diğer yüzüyse, evlilik dışı her tür cinsel faaliyete karşı mutlak ve tavizsiz bir hoşnutsuzluktu. Katolik Kilisesi'nin evlilik konusundaki çelişkili tutumu günah işleyen

bekârlara karşı belli bir hoşgörü yaratırken, reformcular açıkça, "Erkeklerin evli kadınları baştan çıkarmalarına ya da evlilik dışı ilişki kurmalarına gerek yoktur;" diyorlardı; "evlensinler, zira, Tanrı'nın saptadığı ilaç budur."[4] Ama evliliğin yegâne kabul edilebilir seks vasıtası olmasına karşın reformcular en azından, evliliği öncelikle bir üreme yolu olarak görme aşamasını geçmişlerdi. "Çocuk sahibi olma arzusu ya da gayri meşru ilişkiden kaçınma ya da evle ilgili işlerin tasa ve üzüntülerini hafifletme veya birbirlerini sevdirme"[5] niyetiyle olması durumunda sekse izin vardı – gerçekten de, çoğu olasılığı kapsayan bir liste. Ayrıca, metresleri ve fahişeleri gereksizleştiriyordu. On yedinci yüzyılda yaşamış bir teologun söylediğine göre, tüm bir kentin kötü ünlü evlerle kirlenmesi, birkaç namuslu eş ya da bakirenin tecavüze uğrama tehlikesiyle karşı karşıya kalmalarından daha kötüydü; zira, bu tür kurumlar, kötülüğü azaltmak bir yana, şehvet alışkanlığı yaratıyor ve erdemli kadınlara karşı girişilen saldırıları engellemekten çok, teşvik ediyordu.[6] Luther kendisi de Saksonya'daki genelevlerin yeniden açılmalarına karşı çıkmıştı; ama Halle'daki genelevlerin kapatılması söz konusu olduğunda Cizvitlere yakışır bir tutum benimseyecek ve yarardan çok zarar getirmesi olasılığına karşı, işin aceleye getirilmemesini tavsiye edecekti.[7]

Reform geçirmiş dinler kutsal metin kaynaklarını hatmetmeselerdi, kadınların konumunda geç ortaçağ döneminde başlamış olan ilerlemeye gerçekten katkıda bulunabilirlerdi. Ama İbranice yasa kitaplarının yazılmasından sonra yaşanan 2,000 yıllık toplumsal gelişmeyi göz ardı ederek, tarihin sayfalarından her şeye gücü yeten babaları, "faziletli eşleri", itaatkâr çocukları yeniden dirilttiler ve Eski Ahit'in ataerkil evini, dindarlar için bir model olarak, kendilerine inananların önüne yerleştirdiler. "Eş"in konumunu iyileştirirken, aynı şeyi, bu konumu elinde tutan kadın için yapmamışlardı.

Bunun ilgi çekici sonuçları oldu; özellikle de, reformdan geçmiş cinsellik ve evlilik görüşlerinin, Katolik Avrupa'nın tutumlarından ve eski alışkanlıklarından etkilenmeden, neredeyse laboratuar şartlarında geliştirilmesinin bir süreliğine mümkün olduğu Amerika'da.

HACI REİSLER

Püriten yaşam görüşü, elverişsiz şartlar altında yeni bir toplum kurma hedefine son derece uygundu. Jamestown'lı yerleşimciler ihmal ve aksilik saldırısı karşısında yenik düşmüşlerdi, ama New England'ın çalışkan,

ciddi ve hırçın Püritenleri öngörüleriyle gurur duyuyorlardı ve şartların gerektirdiğini bildikleri disiplini dayatmak için her şeyi yapmaya hazırdılar. Kaçınılmaz olarak, aşırıya kaçtılar.

Görüşleri büyük oranda, Tanrı'nın tüm yaratıklarının, hatta, Seçilmiş olanların bile bir günah mirasıyla doğmuş oldukları inancıyla şartlanmıştı. Muhterem Thomas Shepard'ın Cambridge, Massachusetts'te bir vaazında söylediği gibi, bununla, "bir karakurbağasının zehirle dolu olması gibi" doluydular. "Kalbiniz kokuşmuş bir ateizm, sodomi, küfür, cinayet, fuhuş, zina, büyücülük, oğlancılık batağıdır [nedendir bilinmez, yamyamlık ve ensesten söz etmemişti]; öyle ki, içinizde iyi bir şey varsa, ancak bir zehir kâsesindeki bir damla gül suyu kadardır."[8] Ağır ve Protestanlara göre, günah çıkarma hücresinde silkinip atılamayacak bir yüktü bu. Dolayısıyla, zayıf kardeşlerinin tahrike karşı savaşmalarına –isteseler de istemeseler de– yardım etmek, inancı güçlü olanların görevi̇ydi.

Savaş, Yehova'nın vekili rolünü üstlenmiş olan babanın reisi olduğu, acımasızca disiplinli aile içinde başladı. İsrail'in çocuklarına itaat, dayanışma ve semereli olma nasihat edilmişti; Püriten aileler –ve Amerika– de bu temeller üzerine kuruldu.

Daha en baştan itibaren, elbette, sorunlar yaşandı. Mayflower'la yelken açan Babaların ihtiyatlı bir tutumla yanlarına eşlerini ve çocuklarını da almış olmalarına karşın, 18 eşten 13'ü ilk kış mevsiminde öldü ve sonraki birkaç onyıl boyunca erkek sayısı kadın sayısının çok üstünde kaldı.

Erkeklerin kadından yoksun ve çoğu kadının kuşkulu olduğu yerlerde cinsel günah salgına dönüşür; Püritenlerin, insanın zayıf olduğu yönündeki kanıları haklı görünüyordu. Dönemin geleneklerine göre, ceza sertti. Gayri meşru ilişkiler kuranlar kırbaçlanıyor ve ardından, kilisede halk önünde itirafta bulunmaları gerekiyordu; zinacılar da aynı muameleye maruz kalıyor ve kimi zaman, ayrıca dağlanıyorlardı; ilk çocuğu düğünden çok kısa bir süre sonra doğmuş olan ebeveynlerin cezası boyunduruk ya da teşhir direğiydi; tohumu bir Pazar günü atıldığı düşünüldüğünden, Pazar günleri doğan bebeklerin vaftiz edilmesine genellikle izin verilmiyordu. Zayıf akıllılar cadı diye yakılabiliyor, ya da, yeniyetme hizmetkâr Duxbury'li Thomas Granger gibi, asılabiliyorlardı – bir kısrak, bir inek, iki keçi, beş koyun, iki dana ve bir hindiyi cinsel olarak kullanmaktan dolayı. Ve bu kez masum olan, ama akıl sınırlarının ötesinde saldırılara uğrayan bir suçlu, dişi bir domuzun doğurduğu yavrulardan biri biraz insana benziyor diye öldürülebiliyordu: "bir gözü tıpkı [onunki] gibi... bunun ondan kuşkulanılmasına yol açması üzerine, itiraf etti."[9]

Yaşlıların sözcüklerinin yasa –ve Kilise'yle devletin asla tam olarak bir olmadığı Katolik Avrupa'da asla görülmemiş bir şekilde yasa– olduğu bir toplumda akıllı kadınlar gözden uzak durmayı yeğliyorlardı. Ama ilk reislerin zamanından bu yana pek çok değişim yaşanmıştı ve hiçlik rolünü kabullenmeleri artık olanaksızdı. Püriten ahlakının Amerika'nın geleceği üzerinde üç doğrudan etkisi oldu. Atlantik'in diğer tarafında Victoria'nın tahta çıkmasından elli yıl önce, zihinsel Viktoryenlik durumu yarattı. Amerikan Kadınlarına, bir yandan faziletli Eski Ahit eşleri gibi kocalarına görünürde boyun eğerken, bir yandan da, karikatür noktasında bir tatlılığa ve erdeme bürünerek, erkeklerini kontrolleri altına almayı öğretti. Ve "aile" kavramına olağanüstü bir önem kazandırdı.

Püritenlerin kendi haşin ahlaki standartlarını koruma savaşlarının yenilgiyle sonuçlanması kaçınılmazdı. Ama gerçekte olmasa da etki açısından, ilk gelenler onlardı ve âdetlerini sonraki pek çok kolonici kuşağına, hatta, inançları daha ılımlı olanlara bile dayatabilmelerini sağlayacak güce, tutuculuğa ve kendini koruma bilincine sahiptiler. Yeni göçmenlerin ağırlıklı olarak Protestan olmaları da uzun süre boyunca onlara yardımcı oldu. 1700'de Boston'dan Carolina'ya gitmekte olan bir gezgin türlü Bağımsızlar Kilisesi üyesine ve Baptistlere, Presbiteryenlere, Quaker'lara, çeşitli Püriten radikallere, Felemenk, Alman ve Fransız reform kilisesi takipçilerine, İsveçli, Finli ve Alman Luthercilere, Mennonitlere ve radikal sofulara, Anglikanlara ve birkaç Gülhaç'a rastlardı– ve bazı Roma Katoliklerine ve bir avuç Yahudi'ye.[10] Bu nedenle, Püriten ahlakı Amerika Birleşik Devletleri'nin tüm geleceği üzerinde, Püritenlerin sayısıyla orantısız bir etki yarattı. Günümüzde işte, tatilde, kilisede, eğlencede kendini adamış aile erkeği görüntüsü yaratmaya çabalayıp kimi zaman bundaki başarısızlıkları dillere düşen senatörler ve kongre üyeleri bu seçim tehlikesinin doğuşunu, ailenin birliğinin halk içinde gösterilmesinin Amerikan ahlaki yapısının içine işlemesini sağlamış olan ilk New England yerleşimcilerine borçludurlar. Son birkaç taklit onyılına dek, dünyanın başka hiçbir ülkesinde siyasetçilerin kendileriyle birlikte eşlerini ve çocuklarını da halkın önünde podyuma çıkarmaları beklenmemiştir.

AVRUPA'DA AİLE

Püritenler kendilerini ve aile ideallerini Amerika'ya tek bir paket program halinde götürmüşlerdi. Ama Avrupa'da durum bu kadar basit değil-

di. Köklü Yahudi-Katolik hukuk ve örf geleneğinden keyfi olarak ne aile uzaklaşabilirdi, ne de, üyeleri.

Avrupa'da ailenin özellikle de ortaçağdaki tarihi konusunda tarihçiler radikal görüş ayrılıkları içerisindedirler. Kimileri araştırmalarında niceliksel yaklaşımı yeğlerler; gerçi, temel aldıkları istatistikler gibi ulaştıkları sonuçların değerleri de tartışmalıdır. Yüz yıllık hane listelerinin ve mahalle kayıtlarının bilgisayarla incelenmesi sonucunda hane başına 4.75 kişi (ve bir hizmetkâr) ortalamasına ulaşıldı[11] – ama bu, ancak, 2.20 boyundaki 50 devle 1.20 boyundaki 50 pigmenin ortalama boylarının 1.70 olduğunu söylemek kadar aydınlatıcı. Başka kaynaklarsa, tek bir kadın ya da duldan oluşan pek çok hanenin de bulunduğunu ve ebeveynlerle çocuklardan oluşan köy kulübesi ile, soyluların, uzak ya da yakın çok sayıda akrabanın kendi hizmetkârları ve uşaklarıyla doldurdukları büyük evleri arasında, anne, baba ve çocukların yanı sıra ebeveynlerin küçük erkek ve kız kardeşlerinin, yetim yeğenlerinin ve belki de bir-iki tane dul kuzenin de yaşadığı çok sayıda evin yer aldığını gösteriyor.

Yakın zamanlarda bir İngiliz akademisyen, ailenin on dördüncü yüzyıldan günümüze dek gelişimi içerisinde üç ayrı aşama saptadı.[12] Bunlardan ilki, mahremiyetin az olduğu, (karıyla koca arasında bile) yakın kişisel bağlar kurma fırsatının pek de bulunmadığı ve bireyciliğe fazla alan tanımayan geniş ortaçağ ailesiydi; bu ailenin üyeleri yaşamlarını, sofralarını ve yataklarını paylaşıyorlardı.* Ama 1550 civarında toplum yapısının değişmesiyle ve tacir sınıfının bağımsızlık ve özgüven kazanmaya başlamasıyla birlikte bu derbeder ve elverişsiz düzenleme yerini, geçici üye sayısının azaldığı, daha otoriter ve daha küçük bir birime bıraktı. Bu gelişmenin sonucunda aile içerisinde kalanların istikrar duyguları gelişmiş olabilir, ama şartlar doğru değildi. On altıncı yüzyılda ölüm oranı hâlâ çok yüksekti ve yaşam beklentisi de, çok uzun zaman önceki paleolitik çağdakinin üstünde değildi. Ortalama ölüm yaşı 25 ila 30 arasındaydı. Bir çocuk doğumu ile yetişkinliği arasında iki ya da üç üvey anne ve üvey babayla karşılaşabiliyor, genç bir kadın daha 20 yaşına ulaşmadan iki kez evlenip iki kez dul kalabiliyordu.

Ama on yedinci yüzyıl ortalarına gelindiğinde durum değişmeye başlamıştı. Görece varlıklı bir İngiliz kadını artık 32 yaşını görmeyi uma-

* Nişanlı ya da nişanlanmak üzere olan genç çiftlerin –tamamen giyinik olarak– sevişmek üzere yatağa çekildikleri ve on sekizinci yüzyıl sonlarına dek Amerika'da ve Avrupa'nın bazı yerlerinde yaygın olan kucaklaşma uygulamasının bu dönemden kalmış olması mümkündür.

bilirdi ve yukarıya doğru giden bu eğilim sürdü; vebanın ortadan kalktığı on sekizinci yüzyıl sonuna gelindiğinde, neredeyse 50 yaşına kadar hayatta kalması mümkündü.[13] Bu döneme gelindiğinde, elbette, kimse böyle kesin terimler içerisinde düşünmüyordu, ama ölüm bilincinde genel bir gevşeme, parlak Rönesans rüyası üzerine kara gölgesini düşürmüş olan Ölüm Dansı kâbusunda bir yumuşama görülmekteydi.

Döneme –görünürde– uygun bir gelişmeyle, 1640 civarında, sonraki günlerinde tipik özelliği yeni bir sıcaklık, yeni bir duygusal istikrar ve yeni bir bireycilik olacak, üçüncü bir aile tipi gelişmeye başladı; yalnızca ebeveynlerden ve çocuklardan oluşan çekirdek aile. Aynı derecede uygun bir zamanlamayla, piç çocuk oranında, yeni ve yakın aile biriminin duygusal birliğini doğrulayan keskin bir düşüş yaşandı. Bu durum yalnızca İngiltere'yle sınırlı kalsaydı, Cromwell devrimine bağlanabilirdi, ama rakamlar Fransa'da da alışılmadık derecede düşüktü ve on sekizinci yüzyılın ikinci çeyreğine dek yeniden yükselmeye başlamadı.[14]

Görünüşe bakılırsa, tüm Avrupa alttan alta, on altıncı yüzyılın dinsel devrimlerinin etkisinde kalmıştı; öyle ki, toplumun tamamı ve özellikle de aile, tıpkı Çinlilerin Moğol ve sonraları da Çing egemenliği döneminde yaptıkları gibi, kendi içine çekilmesine yol açacak bir tür ürkek savunmacılığın etkisine girmişti.

Özellikle II. Charles'ın ve (Madame de Maintenon idareyi ele alana dek) XIV. Louis'nin saraylarının kötü şöhretlerine, hatta, Don Juan'ın gün ışığına ilk kez 1630'da –Molina'nın *El Burlador de Sevilla y el Convivado de Piedra* adlı oyununda– çıkmasına ve Rochester Kontu'nun 1980'lerde bile yüzleri kızartacak şiirler ve oyunlar yayınlamasına karşın, bu dönemde Avrupa pek çok açıdan son derece mutaassıptı. Keyfi şiddeti ve dilinin kimi zaman büründüğü itici açık sözlülük daha önceki yüzyılların mirasıydı, ama saray çevresi dışındaki halkın alışkanlıklarında Reform'un ve ihmal, gelenek ve insanlığın zorunlulukları sonucunda yumuşamış hükümlere yeniden sertlik getirmeye çalışmış olan Katolik Karşı Reform'un etkileri görülmekteydi.

Aralıklarla 1545'ten 1564'e dek sürmüş olan Trent Konsili'nin yirmi dördüncü oturumunda Roma Kilisesi evliliğin kutsal tören olma özelliğini yeniden vurgulamış, evlilik ve evlilik ilamının yayınlanması konularında ebeveynlerin rızasının alınmasıyla ilgili yeni şartlar getirmiş, gelecekte ruhban sınıfının erdenliği şartının uygulanacağı, bekâretin hâlâ evlilikten daha kutsal olduğu ve şehvet uyandırma amaçlı resimlere bundan sonra hiddetle yaklaşılacağı açıklanmıştı – bu da, İtalyan sanatçıların erotik çıplak saplantılarını geçici bir süreliğine de olsa kesinlikle

durdurdu. (Papa IV. Paulus daha da ileri giderek, Michelangelo'nun Sistina Şapeli'ndeki Son Yargı'sının çıplak ve işkence görmüş insan figürlerinin kuşaklarla ve elbiselerle sarılmasını emretti.)

Geniş tapınanlar listesine yavaş yavaş süzülense, elbette, doktrinsel ayrıntılar değil, Protestanların Anabaptistleri boğmalarının ve Katoliklerin Huguenot'ları katletmelerinin anılarının belleklerde hâlâ canlı olduğu günlerde herhangi bir mantıklı insanı geleneksel toplumsal ya da cinsel ahlakın düz ve dar yoluna çivilemeye yetecek yoğunlukta olan dini çılgınlık atmosferiydi. Görünüşe bakılırsa bu yola nereyse yüz yıl boyunca, teologlar yatıştıktan çok sonra da takılıp kaldı.

Ama yeni, küçük ve yakın ailenin gelişiminin nedeni ne olursa olsun, daha uzun ve daha istikrarlı bir evlilik olanağı sunan daha uzun yaşam beklentisinden ibaret değildi. Zira, yaşam beklentisinin yükselmesiyle birlikte, ortalama evlilik yaşı da yükselmişti. Bir gelişme, diğerinin etkilerini silmişti.

Evlilik yaşının ertelenmesinin nedeni, görünüşe bakılırsa, zorunluluktu. Eskiden, soylunun, mirası konusunda kuşkusu bulunmayan büyük oğlu istediği zaman ya da uygun bir kadın vâris bulunduğunda evlenebilirdi. Sonsuza dek ağabeylerinin cömertliğine bağımlı kalacak olan ikinci ve sonraki oğullar da aynı derecede özgürdüler. Köylüyse aksine, derebeyi izin verdiğinde evlenirdi. Ama yeni tacir sınıfının genç erkekleri, tıpkı çok uzun zaman öncesinin Romalı plebleri gibi, mali yükünü kaldıracak duruma gelene dek evliliği ertelemek zorundaydılar. On yedinci yüzyıla gelindiğinde evlilik yaşını en az 25'e, hatta 30'a kadar ertelemekteydiler ve bazıları, sonsuza dek erteliyordu. Ortaçağda Avrupa nüfusunun yalnızca % 5'i bekâr kalmaktaydı; şimdiyse bu rakam % 15'e yaklaşıyordu. Çok daha geniş ölçekli bir diğer gelişmeyse, erkeklerin artık eskisi gibi kendilerinden 10 ya da 20 yaş küçük değil, kendi yaş gruplarından eşler aramalarıydı. Erkeğin ortalama evlilik yaşıyla birlikte kadının ortalama evlilik yaşı da yükseldi. Kadın sayısının az olduğu ve kendine özgü nüfus sorunları bulunan Amerika'da 16 ila 18 yaş arası kural olarak kaldı, ama Venedik, Hollanda, Bavyera, Fransa ve Avrupa'nın başka yerlerine ait, 18. yüzyıldan kalma istatistikler, kadınların çoğunun yirmili yaşların ortalarına gelene dek evlenmediklerini göstermekte.[15]

Pratik zihniyetli ve çok çalışan kocaların, herhalde, duygusal açıdan olgunlaşmamış eşler olmadan da zaten yeterince sorunları bulunmaktaydı. Kendi servetini kendi kazanmış olan bir erkek –üstelik, yalnızca bu grup erkekler de değil; zira, orta sınıf âdetleri hem üst, hem de alt katmanlara da ulaşmaktaydı– evlendiğinde becerikli bir ev idarecisi, aklı

başında bir partner, ücretsiz bir cariye ve çocukları için yeterli bir anne istiyordu. Evlilikte aşka hâlâ fazla yer yoktu, ama bu tür bir ilişkide yeni bir karşılıklı bağımlılık ve dingin bir sevgi boyutu görülüyordu.

Kadının bakış açısındansa bu değişim, bir devrim anlamına geliyordu. Diğer tüm yakın ilişkiler gibi evlilik de, kişilikler arasında, güçlü olanın zayıfa her zaman hükmetmese bile onu mutlaka etkilediği sürekli bir etkileşim yaratır. Olgun bir kocanın kendi kişiliğini keşfetmek için henüz çok genç olan karısına kendi tutumlarını, fikirlerini ve arzularını dayatmaktan kaçınabilmesi pek de mümkün değildir. Ama kadınların daha ileri yaşlarda, tamamen yetişkinken ve belli bir bireysellik duygusuna sahip oldukları, kocalarının sözlerininse artık tanrısal bir yaş ve deneyim platformundan gelmediği bir çağda evlenmeye başlamalarıyla birlikte evlilik yaşamının ambiyansı da değişmeye başladı. Kadın doğası gereği uysal ve etki altında kalan bir kişiliğe sahip değilse, kocasının seçtiği kalıba uymaya zorlanması artık eskisi kadar kolay değildi ve çocuklarına aktardıkları konusunda da artık daha fazla söz hakkına sahipti. Bu değişim kimi evlilikleri olumsuz etkilemiş olabilir, ama bir kurum olarak evliliği, herhalde, olumlu etkilemişti – ve, kuşkusuz, kadının öz imgesini de.

DOĞAL AHLAK – AVRUPA TARZI

Evlilik yaşının yükselmesi ve evlilik öncesi erdenlik döneminin (görünüşte de olsa) uzaması kimi kaçınılmaz sonuçlar yarattı; özellikle de, değişimin sonraki aşamalarının "aydınlanma çağı"yla, on sekizinci yüzyıldaki o kuşkuculuk, neşe, özgürlük ve akılcı sorgulama dönemiyle çakışması nedeniyle. İlginçtir ki, dönemin ilk felsefecileri modellerini Cizvitlerin Çin hakkında yazılarında bulmuşlar, tam bir masumiyetle ve coşkuyla yanlış yorumladıkları Konfüçyüsçü ilkelerdense özellikle etkilenmişlerdir. "İnsan ruhuyla ve doğal ahlakla uyumlu hareket" tam da aradıkları şey gibi görünüyordu; "doğal ahlak" onlar için disiplinde hiçbir şekilde Konfüçyüsçü olmayan bir gevşeme, kendini ifade için açık kart anlamına gelmişse, bu belki de bağışlanabilir bir yanılgıydı.

Felsefecilerin çoğu erkek olduğundan, cinsel alanda "doğal" tanımlarının ne olduğunu tahmin etmek hiç de zor değil. Rousseau, şovenizmle acıma arasında net bir uzlaşmaya vararak, "kadın, erkeğe teslim olmak ve onun adaletsizliğine katlanmak için yaratılmıştır,"[16] demişti; on sekizinci yüzyıldaki gayri meşru çocuk oranı istatistikleri de, bu görüşünün yaygın olarak paylaşıldığını göstermekte.

Gayri meşru doğumların pek çoğu, elbette, kayıtlara geçmiyordu, ama Fransa'nın limanlarından Nantes'ın belediye arşivlerinde bazı yararlı kayıtlar bulunmaktadır – diğer bazı kentlerde de olduğu gibi bu kayıtlar, hastane masraflarının alınabilmesi için babanın adının belirlenmesi gibi pratik bir amaçtan ötürü tutulmuştur.[17] On sekizinci yüzyıl başlarında Nantes'ta doğan çocuklardan yalnızca % 3'ü gayri meşruydu; yüzyıl sonuna gelindiğindeyse bu oran % 10'a çıkacaktı.*

Bu ille de, evlilik dışı ilişkilerin de aynı oranda artmış olduğu anlamına gelmiyor. Daha çok, erkekler daha ihtiyatsız davranmaya başlamış olabilirler. Yüzyıl boyunca toplum içerisinde hareketlilik artmış ve örneğin Fransız tarım işçisi yavaş yavaş, yılın büyük bölümünü evinden uzakta, iş arayarak geçirmeye başlamıştı. Cinsel yaşamı, çoğunlukla, sıradan karşılaşmalardan oluşuyordu ve bu ilişkilerde, kendi köyünden bir kızla olacağı gibi dikkatli davranmasına gerek yoktu.

Diğer taraftan, prezervatif gebelikten korunma yöntemi olarak kullanıma on sekizinci yüzyılda girmeye başlamıştı. Prezervatifi icat ettiğini iddia eden kişi, büyük İtalyan anatomicisi Fallopius'tu – gerçi, gebeliğe değil, frengiye karşı bir önlem olarak. 1564'te, yani, ölümünden iki yıl sonra yayınlanan bir çalışmasında, sünnetsiz erkeklerin penis başı üzerine küçük bir keten kılıf örtüp ardından sünnet derisini bunun üzerine çekerek enfeksiyondan korunabileceklerini anlatmıştır. On sekizinci yüzyıla gelindiğinde, –hâlâ frengiye karşı bir zırh olarak gösterilen, ama (Casanova'nın dediğine göre) "seksi tüm korkulardan korumak için" de kullanılmaya başlanan– prezervatif genellikle koyun bağırsağından, kimi zaman da balık derisinden yapılmaktaydı ve hem genelevlerde, hem de, "eczacılar, kimyacılar, vs."nin ve ayrıca "elçiler, yabancılar, beyefendiler ve yurtdışına giden gemi kaptanları"nın ihtiyaçlarını karşılamaya hazır olan Londra'daki Mrs. Philips gibi birkaç uzman toptancı tarafından depolanıp satılmaktaydı.[18]

Bu tür değerlendirilmesi güç etkenler istatistiklerin yorumlanmalarını güçleştirmekte, ama Nantes rakamları kimi açılardan gayet kesin. Burada, en azından, en verimli gayri meşru çocuk üreticisi başıboş tarım işçisi değildi. Listede denizciler çok daha üst sıralara yerleşmişlerdi. Yüzyılın ilk yarısında, saygın aile babaları da öyle; 1726 ila 1736 arasında, mesleklerini ev hizmetkârlığı olarak belirten bekâr annelerin yarıdan fazlası baba olarak işverenlerinin adlarını vermişlerdir. Ama sonraları beyefendiler ve tüccarlar, avukatlar ve dükkancılar, kiralık bir odada ya da apartman

* İlginçtir ki, 1975'te, yani, bundan 200 yıl sonra ve doğum kontrol hapı çağında İngiliz limanlarından Dover'da doğan çocukların % 9.19'u gayri meşruydu.

dairesinde aileden ayrı olarak barındırılan yarı resmi metresi yeğlemeye başlayacaklardı. Bu eğilim (ve "kapatma" terimi) 1750'den sonra ortaya çıktı; 1780'lere gelindiğinde, hamile kalan Nantes'lı hizmetçilerden yalnızca % 9'u bundan işverenlerini sorumlu tutmaktaydılar. Beaumarchais 1784'de *La folle journée, ou le mariage de Figaro*'yu yazdığında, masum hizmetçisini baştan çıkaran zengin erkeğe saldırmaya amaçlıyordu, ama çoğu hiciv yazarı gibi o da çoktan çağının gerisinde kalmıştı.

Nantes, olasılıkla, Avrupa'daki daha pek çok kenti de temsil ediyordu; ama kendilerine özgü bir yaşamları bulunan büyük başkentleri değil. Paris'in karmaşıklığı ve *arrondissement*'larının* pek çoğuna bir göçmen kuş havasının hâkim olması nedeniyle, benzerlik kurmak olanaksızdır. Ama konunun biraz daha farklı bir alanına bakıldığında, Buffon gibi kişilerin kaydettikleri rakamlar çarpıcı bir toplumsal istikrarsızlığa parmak basmaya yetiyor. 1745'te yetimhanelere 3,233 çocuk bırakılmıştı; 1766'ya gelindiğindeyse bu rakam 5,604'e çıkacaktı. 1772'de Paris'te doğan çocukların yaklaşık % 40'ı bu şekilde terk edilmişti – toplam 18,713 çocuktan, 7,676'sı.[19] Tüm gayri meşru çocuklar kendilerini yetimhanelerde bulmuyorlardı elbette ve kendilerini buralarda bulan çocukların tümü de, hukuki bağlam hariç, gayri meşru değillerdi. Örneğin, yıllarca Jean-Jacques Rousseau'yla birlikte yaşamış olan Thérèse Le Vasseur ona, asla geçindiremeyeceğini düşündüğü beş çocuk doğurmuştu; bu çocuklara bir kez bakmayı bile reddeden Rousseau, hepsini bir yurda bıraktırmıştı. Ama terk edilenlerin çoğu bekâr annelerin ya da çocuklarına bakacak mali gücü bulunmayan yoksul ebeveynlerin, yahut, zanaatkâr sınıfı içerisindeki, din adamlarına başvurmadan, geçici olarak birlikte yaşamayı yeğleyen, birliktelikleri nin ürünlerinin yükünü taşımak istemeyen ve sayıları giderek artan çiftlerin çocuklarıydı. Ama istenmeyen çocuk sayısı, çocukların bir lütuf kadar bela da sayıldıkları bir çağa göre bile tehlikeli derecede yüksekti ve bu da, etkin gebeliği önleme bilgisine duyulan acil ihtiyacın yanı sıra, 1789 devriminin başlamasında etkili olacak köksüz ve öfkeli bir yoksulluğun da göstergesiydi.

İLAHİ MARKİ

Versailles'daki saray Fransa'nın küçük bir kopyası olsaydı, on sekizinci yüzyıl, kendisine atfedilen "kadınlar yüzyılı" adını (ucu ucuna) hak ede-

* Fr. Fransa'da büyük kentlerde idari bölge. (ç.n.)

bilirdi. Madame de Pompadour, Dubarry ve Marie Antoinette, kuşkusuz, çılgınca bir tempo başlatmışlardı; ama bu, tufandan önceki son onyıllarda en sert erkeklerin bile yaygın ve dişil boya ve pudra, saten, gümüş, mücevher ve içi boş olduğu kadar da zarif olan davranış tarzları modasına neden teslim olduklarını açıklamaya yetmez. Yeni olan, gösteriş değil –erkekler en azından üç yüzyıldır süsleniyor ve mücevher takıyorlardı– tiyatrovari yapaylıktı. Modalar dünyası bir sahne, tüm erkek ve kadınlar da yalnızca birer oyuncuydu; oyunun moda konusuysa, güçlü narsist tonlara sahip olan hovardaca aşk macerası.

Hovardalık, işi gücü olmayanlar için bir oyun, erken dönem Abbasi halifelerinin aşk-arzusuna çok benzer bir oyundu; yalnızca, hanım, dansçı kız kadar, soylu bir kadın da olabiliyordu. *Affaire* dört aşamadan oluşuyordu –seçim, baştan çıkarma, boyun eğdirme ve ayrılık– ve Casanova gibi ikinci sınıf sefihlerin üçüncü aşamayı en tatlı aşama olarak görmelerine karşın, gerçek görmüş geçirmişler oyunun doruk noktasının nihai kopuş, acı gerçek anı olduğunu biliyorlardı.

Dönemin, çoğunlukla, saray çevrelerinde yer almayan, ama bu çevreyi gözleme fırsatını bulmuş erkekler tarafından yazılmış edebiyatında, aşk oyununun hesaplı bir kötülüğü olduğu görülür. Doruk noktasına sadizm olarak bilinen cinsel sapkınlığa adını vermiş olan Provence'lı soylu Marquis de Sade'ın romanlarında ulaşacak olan tür aslında 1747-1748'de İngiltere'de, Samuel Richardson'ın, kadın kahramanının hayatını, baştan çıkmadan batakhaneye, borçluların atıldığı hapishaneden ölüm yatağına dek yedi cilt boyunca izleyen, mektup tarzında yazılmış bir ahlak öyküsü olan *Clarissa ya da Genç bir Hanımın Tarihi* adlı eseriyle başlamıştı. İngiltere, Richardson'ın çağında henüz gençlik safhasında olan, ama daha o zamanda hüzünlü harabeler, viran mağaralar ve yalnızca baykuş çığlıklarıyla kesintiye uğrayan, uğursuz bir şeylere gebe sessizlikler gibi karakteristik özellikler edinmiş olan Gotik-dehşet okulunun yurduydu ve *Clarissa* da doğru tüyler ürpertici havaya sahipti. Bir noktada, acımasız âşığının kendisini bir kilise mezarlığına taşıdığını hayal eder; burada, "onu kalbinden bıçaklar ve sonra, önceden kazılmış derin bir mezara, yarı yarıya çürümüş iki ya da üç ceset arasına bırakıverir; elleriyle üstüne toz toprak atar ve ayaklarıyla çiğner."[20]

Richardson'ın zulme uğrayan masum öyküsü yalnızca İngiltere'de değil, bir dizi taklitçiye esin kaynağı olacağı Fransa'da da büyük bir başarıya ulaşmıştı. Diderot'nun *La Religieuse*'ü bu yapıta bir şeyler borçludur; Rousseau'nun *La Nouvelle Héloïse*'i de öyle. On sekizinci yüzyılın gerçekten büyük bir avuç dolusu romanından biri olan, Choderlos de Laclos'un *Les*

Liaisons Dangereuses'ü de; bu romanın karakterleri –hain Don Juan figürü Valmont; zeki, kötü niyetli fahişe Madame de Merteuil; kibirli ve aptal Cecile ve yüreksiz Dancery– kuşkulu ahlakın üzerlerine asılıvereceği kuklalar değil, ender görülen bir psikolojik içgörüyle gözlenmiş gerçek insanlardır.

Tüm bu romanlar, daha çok masum kızlara uygulanan fiziksel ya da zihinsel işkenceyi ele alan ve ancak son paragrafta, ancak kadın kahramanın beyazlara bürünmüş olarak, kalabalık bir melekler korosu eşliğinde göklere yükselmesiyle de olsa, erdemin er geç galip geleceği savunusuyla bahanesi özensizce sunulan aşırı kösnül eserlerdi.[21] Laclos istisnası hariç, yazarların çoğu eserlerini para için yazmışlardı; bir okur kitlesi bulunmasa, bu tür varlığını şürdüremezdi. Ama Versailles'ın kuşkulu ahlakı başlıca pazarı sarayın oluşturduğunu düşündürse de –bu tür kitaplar, kamusal rolü hanımlara karşı zorunlu bir itaat olan erkekler için özel bir çekicilik taşımaktaydı– bu doğru değildi. Marquis de Sade 1791'de ilk romanı *Justine, ou les malheurs de la vertue*'yü (adını koymadan) yayınladığında saray çevrelerinin ilgilenmeleri gereken çok daha acil işler vardı ve *Juliette, ou les prospérités du vice* (1796) zamanına gelindiğinde de bu çevre artık tarihten silinmişti. Ama de Sade büyük bir başarıya ulaştı. Muhakkak ki son derece önyargılı olan Rétif de la Bretone, *Justine* konusunda, devrim lideri Danton için "eğlence olsun diye okumuştur"[22] iddiasında bulunur; burjuvazinin, dejenere *littérature galante* örneklerinden, *ancien régime*'in ahlaksızlığını teşhir etmeleri kadar, sundukları gayri meşru cinsel heyecan nedeniyle de hoşlanmış olması mümkündür.

De Sade, aslında, 1777 ila 1790 arasındaki yılların çoğunu, bazı fahişeleri *cantharides* (İspanyol sineği) adlı afrodizyaktan aşırı dozda vererek yarı yarıya zehirlemekten dolayı hapiste geçirmişti ve yaşamından geriye kalan yılların büyük bölümü de, önce çeşitli hapishanelerde ve sonra da akıl hastanesinde olmak üzere, yine parmaklıklar ardında geçecekti. Ama kendisinde olmayan şeyi –birinci el deneyime dayanan edebi biçem, zekâ, yargı gücü– özellikle akla gelebilecek her türlü cinsel sapkınlığı ve özellikle de, fiziksel acı vermekten alınan zevki tasvir etme amaçlı bir roman üretebilen türde bir hayal gücüyle telafi etmişti. Zulmedilen bakire yüzyıllar boyunca süren edebi ve mitolojik varlığı sırasında hiçbir zaman, de Sade'ın eserlerinde rastlanan türde eksiksiz bir zulüm görmemişti. Talihsiz Justine kolları ve bacakları gerilerek bağlanıp zağarların saldırılarına terk edildi; sığındığı cerrah onu kesip üzerinde deneyler yapmaya kalktı; kılıç düşkünü bir katilin pençesine düştü ve gözyaşı deresinden en nihayet, onun ıslah olmaz erdeminden haklı olarak bıkıp usanan Doğa'nın yolladığı bir

şimşekle kurtuldu. Genel senaryo (erdem hariç) geç yirminci yüzyıl için oldukça tanıdık, ama 1790'larda yeni bir şeydi – yalnızca içerdiği aşırı şiddetle değil, de Sade'ın buna bahane bulmasıyla da.

Usçuların birkaç onyıl önce Konfüçyüsçülükten almış oldukları "doğal uyum"a içtenlikle inanıyordu ve Diderot'yla diğerleri gibi bunu, yapıtının acımasız "gerçekçiliğini" haklı göstermekte kullanmıştı. Gilles de Rais ve onun gibiler için şöyle yazmıştı: "Aptallar, bu adamların canavar olduklarını söyleyerek bana karşı çıkıyorlar. Evet, bizim geleneklerimize ve düşünüş şeklimize göre öyle; ama (...) onlar, yalnızca, [Doğa'nın] tasarımlarının araçlarıydılar; onlara hem barbar hem de kanlı kişiliklerini, yasalarının yerine getirilmesi için bahşetmişti."[23] Öncellerinden kesin olarak ayrıldığı nokta, dünyanın iyi değil, kötü olduğu ve doğal uyumu benimsemenin, erdemli değil, ahlaksızca davranmak anlamına geldiği yönündeki inancıydı. Bu, kesinlikle, elverişli bir kuramdı; zira, bu kuram ışığında de Sade'ın romanları (kötücül olsa da) mükemmel şekilde mantıklı hale geliyordu. Erdem ıstıraba ve mahvoluşa neden oluyordu, günahsa zenginliğe; geleneksel bir mutlu sonla olay örgüsünü mahvetmeye hiç gerek yoktu.

Justine Fransa'da 1814'te, yani, de Sade'ın öldüğü yıl, *Juliette* ise bir yıl sonra yasaklandı. Bunun kaçınılmaz sonuçlarından biri, (kendisine küstahça verilen adla) İlahi Marki'nin, sonraki Fransız ve Frankofil yazarlar üzerinde, sıkıcı ve yineleyici biçeminin yaratacağından daha fazla etki yaratması oldu. Romantikler, Dekadanlar, Gerçeküstücüler; hepsi onun etkisini kabullendiler; Baudelaire, Lamartine, Swinburne, D'Annunzio, Nietzsche, Cocteau: hepsi ona hayrandı. Bunun nedeninin de Sade'ın hayal gücünün yarattığı kanlı dehşetlerinin içlerindeki mahrem bir gereksinimi karşılaması mı, yoksa, burjuva saygınlığının çileden çıkmış kafasının üstüne metaforik bir çirkef kovası boşaltması mı olduğuysa asla tam olarak bilinememiştir.

MENİ KURAMLARI

On altıncı ve on yedinci yüzyıllar fiziksel macera çağıydı; on sekizinci yüzyılsa entelektüel faaliyetlerle dolup taşıyordu ve keşfettiklerinden biri de, cinsel ilişkinin *nasıl* çocuk ürettiği konusundaki, 10,000 yıllık sorunun yanıtı oldu. İlginçtir ki, gözlem gücü en düşük olanların bile, 400 kuşağı aşkın bir süre boyunca, çocukların genellikle babaları kadar annelerine de benzediği gerçeğini fark etmiş olmalarının gerekmesine

karşın, her zaman, üreme sürecine kadının katkısının asgari düzeyde olduğuna inanılmıştı.

Batı dünyasında, erkeğin menisinin üremedeki esas unsur ve kadının da yalnızca bir kuluçka makinesi olduğu kuramını ilk öne sürenler, Yunanlılar olmuştu. İ.Ö. dördüncü yüzyılda Aristoteles, bu sıvının, kadının âdet kanıyla birleşerek canlı bir çocuk üreten bir tür ruh-madde* olduğuna inanıyordu. Süreci, sütün peynire dönüşmesine benzetiyordu. "Burada, süt, bedendir [maddi unsur] ve peynir mayası [meni sıvısı] da, koyulaşmasına yol açan ilkeyi içerir." 500 yıl sonra Galen, rahme tohum atılmasıyla toprağa tohum atılması arasında hiçbir fark olmadığını söyleyecek ve Hıristiyan çağdaşı İskenderiyeli Clemens da, meni sıvısını neredeyse-insan olarak tanımlayacaktı.[25] Birlikte meniye yüksek bir felsefi değer kazandırdılar ve özellikle de Clemens'ın görüşü, Kilise'nin meniyi neden neredeyse mistik bir ışık altında, üreme dışında bir amaç için harcanmasını daha genel izin verilebilir ve izin verilemez seks bağlamının yanı sıra kendi içinde de bir günah olarak görüleceği şekilde değerlendirdiğinin anlaşılmasına katkıda bulunuyor.

Meni neredeyse-insansa, doğrudan Tanrı'yla bağlantılı demekti ve bu durumda da, bir Hıristiyan'ın meninin niteliğini tartışması küfür anlamına geliyordu. Asya'daysa durum farklıydı. Taocu düşüncenin soyut bir yapıya sahip olmasına rağmen çok daha gerçekçi olan Çinliler düzenli *yin* özümsemesiyle meniyi geliştirmeye çaba gösterdiler. Ama kalite kontrol konusunu ciddiyetle ilk düşünenler, önce Hindular ve hemen arkalarından da Araplar oldu.

1950 gibi yakın bir tarihte alışılmadık derecede nitelikli bir psikolog Udaipur yakınlarındaki bir köyde yüksek kasttan bazı Hindularla görüşerek meni hakkında neler bildiklerini öğrendi. Meninin kolayca oluşmadığını öğrendi. Tek bir damla için 40 damla kana ve 40 güne ihtiyaç vardı; ama özenli bir diyetle süreç hızlandırılabilirdi – süt, tereyağı, buğday unu, pirinç ve rafine şeker (bunların tümünün pahalı gıdalar olduğuna dikkat edilmeli) yararlıydı; darı, işlenmemiş şeker ve baharattansa kaçınmak gerekiyordu. Köyün şampiyon cinsel atleti olduğunu öne süren adam sütte çırpılmış bal ve çiğ yumurta öneriyordu.** İyi kalitede meni

* Ruhun neredeyse somut, neredeyse gözle görülür bir gerçekliğe sahip olduğu fikri antik dünyada yaygındı; kimi zaman bir öz, kimi zaman "yaşam soluğu" ve kimi zaman da, görünmeyen bir gölge olarak düşünülürdü.[24]

** Araplar da aynı görüşteydiler. *Iıtrlı Bahçe*'de bal, yumurta, et ve tatlılar önerilir, ama çok az inekleri (kutsal ya da kutsal olmayan) bulunan Araplar temelde koyun sütü tükettiklerinden ve bu süte pek değer vermediklerinden, sütten söz edilmez.[26]

yoğun kaymaklı süt gibiydi ve bedende tatmin edici düzeylerde depolanması sağlığın güvencesiydi; fazlası da baştaki bir depoda neredeyse 200 grama yakın bir üretim kapasitesiyle depolanırdı.[27]*

Görünüşte hoş bir naiflik taşıyan bir yaklaşım, ama aslında kesinlikle böyle değildi. Hindular cinsel faaliyeti ve meni kudretini iyi bir genel sağlık düzeyiyle eş anlamlı görüyorlardı ve bu da, iyi bir diyete bağlıydı. Ayrıca, (Çinlilerin dolaylı olarak bildikleri, Batılılarınsa bilmedikleri gibi) boşalmadan sonra, meniden farklı bir şey olan meni kudretinin yeniden oluşması için belli bir zamana ihtiyaç olduğunun farkındaydılar; modern bilime göre, yaklaşık 40 saat.[28] Ve baştaki depo fikri, tuhaf görünmekle birlikte, Tantra inancının "görünmez beden" bağlamı içerisinde son derece mantıklıdır.

Ama büyük Avrasya kara kütlesinin sakinleri, ayrıntılar hakkındaki fikirleri ne kadar farklı olursa olsun, meninin asla dikkatsizce harcanmaması gerektiği konusunda hemfikirdiler. Çinliler bunu her açıdan zayıflatıcı görüyorlardı; Hindular stokların kısıtlı olduğunu biliyorlardı ve cehennem ateşi geleneğine bağlı olan ve neredeyse insanın yüceliğine abartılı bir saygı duyan Batı da, boş yere harcamanın akla gelebilecek her tür fiziksel cezayı getireceğine inanıyordu. "Boşa harcama", eşcinselliği, –Victoria çağında dehşet verici bir günah olan– mastürbasyonu ve haftada bir kereden fazla cinsel ilişkiyi içeriyordu. 1642'de Avrupa'nın ilk standart cinsellik yapıtı olan *Geneanthropeia*'yı (İngilizce'ye 1658'de, biraz sansürden geçirilerek, *Rare Verities, the Cabinet of Venus Unlock'd* adıyla çevrilmiştir) yazan İtalyan Sinibaldi, gut, kabızlık, sırtta kambur, ağız kokusu ve burunda kızarıklık tehditleri savurmaktaydı. İki yüz yıl sonra, Yedinci Gün Adventistlerinin kurucusu Ellen White'a, mastürbasyonun erkeği kötürüm edip aptallaştıracağı bir düşünde açıklandı. Ve bundan sonra da 50 yılı aşkın bir süre boyunca tıp mesleği mastürbasyon yapanlara, sürekli olarak, körlük ve/veya sara ve daha tumturaklı bir perdeden de, aşırı faal Casanova'ya, ahlaki ve fiziksel iflas vaat etti.

Aristoteles çağından on yedinci yüzyıla dek Batı zihniyetinde, gebelikte aktif etkenin meni olduğundan hiç kuşku duyulmadı (ki bu, Aristotelesçi anlamda olmasa da, aslında doğruydu). Hıristiyanlık çağının başlarında İskenderiyeliler yumurtalıkları keşfetmişler, ama bunları, testislerin, erkeğin ürünüyle ne niteliği ne de kudreti karşılaştırılamayacak, gülünç bir miktarda hantal meni üreten önemsiz bir dişi versiyonu san-

* Modern bilime göre, 3,600 milyon sperma içeren yaklaşık altmış beş ortalama boşalma için yeterli bir miktar.

mışlardı. On altıncı yüzyılda yaşamış İspanyol bir anatomici *İnsan bedeninin öyküsü* adlı eserinde bu bilgiye yer vermeden önce duraksamıştı: "erkekler gibi kendilerinin de testisleri olduğunu bilerek kadınlar daha da küstahlaşmasınlar" diye umuyordu.[29] Ama on yedinci yüzyılda mikroskop keşfedildi.

İlk olarak, 1672'de Hollandalı cerrah Regnier de Graaf yumurtayı, yani, ovumu keşfetti ve yumurtalıktan rahme indiğini gördü. Ama bu yolculuğu başlatan neydi? Sonunda, *aura seminalis*, yani, erkek menisinden gelen keskin buhar üzerinde karar kıldı. Üç yıl sonra Antonie van Leeuwenhoek mikroskobun altına biraz meni koydu ve içerisinde minyatür iribaş benzeri yaratıklar olduğunu keşfetti; bunları hayvancıklar adıyla vaftiz edecekti.

Tartışma onyıllarca sürdü. De Graaf'ın takipçileri (yumurtacılar), yumurtanın, ebeveynin gelişmeyi bekleyen küçük bir modelini içerdiğini savunmaktaydılar. Van Leeuwenhoek'in takipçileri de (spermacılar) aynı görüşteydiler – yalnızca, modeli sperma başına yerleştirmişlerdi. İkisinden birinin haklı olması, elbette, iki ebeveynin de yazgının araçlarından başka bir şey olmadıkları anlamına gelecekti. "Kutu kuramı"na göre, üreme parçacığı (yumurta *ya da* sperma) –Leibniz'in vurguladığı gibi, ruhu ve İlk Günah tahsisiyle eksiksiz– hazır bir insan içeriyorsa, her küçük hazır insanın içerisinde aynısından biri diğeri bulunmalıydı ve onun içerisinde de – vs. vs. Bir dizi Çin kutusu içine sıkıştırılmış olarak, insan ırkının tüm geleceği.

Hava üreme kuramlarıyla ağırlaşmıştı, ama bu kuramlardan hiçbiri, çocuğun fiziksel ve entelektüel mirasına her iki ebeveynin de önemli oranda katkıda bulunmaları olasılığını barındırmıyordu. Yine de, sayısız bilimciyi gayretkeş bir mikroskobik araştırma arayışına teşvik ettiler ve geniş bir tayf içerisinde yararlı sonuçlar alındı – Bakire Doğum konusunda kilisenin haklı olduğunun kanıtı da dahil olmak üzere. Bakire bir yaprakbitinin tek başına, kendi çabalarıyla, günde dokuz yavru üretebildiği keşfedildi; ve eğer bir yaprakbiti bunu yapabiliyorsa...

On sekizinci yüzyıl ortalarına gelindiğinde botanikçiler, en azından bitkilerin her iki ebeveynden de bir şeyler aldıklarını kanıtlamışlardı ve yumurta-sperma tartışması da başka hiçbir şey yapmasa da, üremenin yalnızca meniyle ilgili bir mucize olduğu yönündeki eski inanç konusunda ciddi kuşkular yaratmıştı. İki tarafa da bağlı olmayan kimi bilimciler hatta, melezlere bakmaya başladılar ve siyah+siyah yine siyah ve beyaz+beyaz yine beyazken, siyah+beyazın toprak rengi sonucunu vermesinin yalnızca tesadüften ibaret olmadığını anladılar. Çocuğun özel-

liklerini babası kadar annesinden de aldığı zaman içerisinde kabullenildi, ama bunu kanıtlayan sperma ve yumurta birleşmesinin gözlenmesi 1854'ü buldu – ve bunlar da aslında insan değil, kurbağa sperma ve yumurtalarıydı.[30]

Kadının rolünün büyüklüğünün keşfedilmesinin kimi beklenmedik yan etkileri de oldu. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında, gerçekdışı tarihe ve yanıltıcı biyolojiye dayalı, ama özellikle de Anti-Semitizmin güçlü olduğu Almanya'da ve köleliğin kaldırılmasının önemli bir sorun oluşturduğu Amerika'da hızla yayılacak olan yeni bir ırksal üstünlük doktrini oluşturuldu. Gobineau Kontu Joseph Arthur 1850'lerde *Essai sur l'inégalité des races humaines* adlı eserinde bu doktrini –uzun uzadıya– açıkladı; Darwin'in 1859'da yayınlanan *Türlerin Kökeni* adlı eseri de, kimi ırkların doğal seçmenin sonucu olarak diğerlerine gerçekten de üstün olabileceklerini doğrular gibi görünmekteydi. Bu inancın, çocukların her iki ebeveynden de özellikler aldıklarının artık bilinmesi gerçeğiyle birleşmesi, karma evliliklerin ciddi kaygı konusu olması anlamına geliyordu ve Atlantik'in her iki yakasında da kuramcılar, çapraz üremenin daima üstün soyun bozulması sonucunu verdiğini kanıtlamakla uğraşmaya koyuldular. "Irk karışımı" sözcüğü itici –ve filolojik açıdan karışık– başını ortaya ilk kez 1864'te, Demokratların, *Irk karışımı: Irkların Karışması Kuramı, Amerikalı Beyaz Erkeğe ve Zenciye Uygulanmış Olarak* adlı, kötü niyetli bir broşüründe çıkardı.

Şansımıza, başka etkileri de oldu. Eğer Tanrı kadına çocuklarının mirasına katkıda bulunma hakkını bahşetmişse, erkeklerin her zaman düşünmüş oldukları kadar eşitsiz olması *olanaksızdı.*

V

Bugünün Şekillenişi, 1800–1989

Orta sınıftan hanımların, sekse karşı nefretleri fuhuşta muazzam bir artışa, zührevi hastalıkların salgın haline gelmesine ve hastalıklı bir mazoşizm düşkünlüğüne yol açacak olan tatlı, ulaşılmaz ahlak muhafızlarına dönüşmelerinden, büyük oranda, Victoria çağında saray aşkının yeniden doğuşu sorumludur. Fildişi kulelerinde bile duymaktan kurtulamadıkları ahlaksızlık ve taşkınlık kanıtları karşısında dehşete kapılan hanımlar, toplumu doğru yola ancak saflıkları ve ahlaklılıklarıyla kendilerinin sokabileceğine karar verdiler. Oy kullanma hakkını talep ettiler ve sonunda, kazandılar. Bu arada bir başka mücadele daha, gebeliği önleme bilgisinin yayılması amaçlı bir mücadele de sürmekteydi; ahlakçılık lobisinin, yegâne onay verilmiş gebeliği önleme yolunun cinsel perhiz olduğu yönündeki inancından ciddi derecede zarar gören bir mücadele. Yapay Viktoryen aile ideali yirminci yüzyıla dek, Kilise'den de çok Hollywood'un etkisi sayesinde korundu, ama Kinsey'le diğerlerinin yayınladıkları araştırmalar, psikanaliz kuramının giderek daha fazla tanınması ve ekonomik gerçekler sonunda, bu ideali zayıflattı. Yine de, Kadınların Özgürlüğü, Eşcinsellerin Özgürlüğü ve özgür seks hareketlerinin geleneksel ilişkilere karşı tepkilerine ve pek çok ülkede hukuki açıdan cinsiyetler arasında neredeyse bir denge kurulmuş olmasına rağmen, bu ideal günümüzde de varlığını korumakta. Toplumsal açıdan aşılacak daha çok yol var.

13 On Dokuzuncu Yüzyıl

Günümüzde on dokuzuncu yüzyıl bazen, büyük bölümü boyunca hüküm sürmüş olan o siyah elbiseli, güçlü ve ufak tefek hanım olmadan yaşanamazdı gibi görünebilir, ama Viktoryenlik ne on dokuzuncu yüzyıla özgü bir olguydu, ne de, Britanya İmparatorluğu'na. Çin bile bunun –Yeni Konfüçyüsçü iffet kadar, Batı emperyalizmi korkusunun da yarattığı– kendine özgü türüyle karşılaşmış, Amerika ve Almanya'daysa İngiltere'den de önce başlamıştı; Amerika'da Püritenliğin bir ürünü ve Almanya'da da, on sekizinci yüzyılın siyasi kargaşalarına ve yeni gayelerine bir tepki olarak. 1848'den önce yaşanan 60 yıllık krizle pençeleşen (ve daha başka krizler de yaşayacak olan) Fransa bu ülkelerden biraz daha sonra, siyasi ihanetleri telafi edecek mahrem idealler aramaya başladı ve Britanya'da da, kendilerinden daha üst konumdakilerce bayağı kapitalizmle suçlanan yeni ve sıkılgan orta sınıflar da, eski felsefelerle yeni entelektüel modaları kendi toplumsal hırslarına uygun bir ahlak ve davranış sistemi içerisinde birleştirdiler.

Avrupa'yla Amerika arasında sürekli bir kültür alışverişi bulunduğundan, yeni tutumların benzer bir yapıya bürünmeleri son derece doğaldı

ve belki günün birinde, neden bu yapıya büründüklerini açıklayacak birileri çıkabilir – on sekizinci yüzyılın, gelgeç *chinoiserie* ve Gotik fantezileriyle dengelenen zarif neo-klasik tarzının on dokuzuncu yüzyılda yerini neden, eğlenceyi, Romantik hareketin, içerisindeki egzotik olan her şeyin (ve özellikle de ortaçağ ile ilgili olanların) gurme için havyar neyse o olduğu ağır melodramında bulan soğuk bir vakara bıraktığını. Birkaç onyıl önceki yüzeysel Gotik'ten oldukça farklı olan "Ciddi" Gotik özellikle edebiyatta ve mimaride göze çarpmaktaydı ve şatafatlı örtüsünü sonraları tasarım ve dekorasyonun her yönüne atacaktı, ama bundan çok daha geniş kapsamlı etkileri de bulunmaktaydı. Victoria çağının, bu tuhaf ortaçağ nostaljisinin pençesindeki fraklı ve giderek favorili beyefendisi, "hanımlar"a karşı, şövalyelik idealini yansıttığına içtenlikle inandığı tumturaklı ve abartılı bir nezaket göstermeye başladığında aynı zamanda –kötü niyetle ve planlayarak olmasa da– bu hanımları bir kez daha, yaşam turnuvasının izleyicileri konumuna indirgemişti. Harriet Martineau'nun 1830'larda Amerikalı erkekler için söyledikleri Avrupalılar için de aynen geçerliydi – kadınlara adalet yerine müsamaha vermişlerdi.[1] Ne yazık ki kadınlar da, tapınılmaktan, şefkat ve hürmet görmekten hoşlanarak ve narin, iffetli ve erişilmez görülmeyi de iltifat sayarak, onları cesaretlendirdiler; erkeklerin, iş dünyasının zorlu ve zalim gerçeklerinden kaçıp soluklanmak için sığınabilecekleri saf melekler.*

Bu iki kişilik bir oyundu ve kadınlar da bu oyuna, kocalarına Tanrı'yla Sir Galahad arasında bir geçiş olarak davranarak karşılık vermeye yönlendirildiler. Mrs. Sarah Ellis'in 1842'de İngiltere kadınlarına hitap eden bir kitapta söylediği gibi, "kocanızın bir erkek olmasından doğan üstünlüğünü tanımak..." şarttı. "Soylu, aydınlanmış ve gerçekten iyi bir erkeğin karakterinde meleklerin doğası ve yeteneği olduğuna inandığımız şeye öylesine yaklaşan bir güç ve yücelik vardır ki...böyle bir karakterin uyandıracağı takdir ve saygıyı hiçbir dil ifade edemez... Onun kalbine kabul edilmek –düşüncelerini paylaşmak, sevinçlerinin ve kederlerinin seçilmiş ortağı olmak!– böylesine seçilmiş ve kutsanmış bir kadının duygularına tevazuunun mu, yoksa minnetin mi hâkim olması gerektiğini

* Bu, yirminci yüzyılda Almanya'da özellikle keskinleşecek olan bir tutumdu. Erkeği Töton şövalyesi ve kadını da dokuma tezgahının başındaki Gretchen olarak sunan görüşün tutsağı olan Hitler, devletin anaç kadına diğer tüm ülkelerden daha iyi muamele göstermesini sağlamıştı; kariyer sahibi kadınların istihdam edilmelerinin önlenmesi içinse her yola başvurulacaktı. Kadınlar da, birer Gretchen olarak kendilerini kurban edip, kendilerine öğretildiği gibi Reich'ın refahı adına çocuk doğurmaya istekliydiler.

söylemek zor." Ama Mrs. Ellis'in sözcüklerinin zenginliği, öncellerini –Meseller Kitabı, İskhomakhos, Pan Çao Hanım, Aziz Hieronymus vb.– ciddi derecede rahatsız edecek küçük bir diken de gizliyordu içinde Zira, erkek üstünlüğünün doğal düzenin bir parçası olduğunu açıkça belirtmekle birlikte, bunun, kadının kocasından "daha fazla yetenek, daha fazla hüner" sahibi olabileceği gerçeğine *rağmen* böyle olduğunu da ekliyordu.[2]

KADININ YERİ

Zaman değişiyordu kuşkusuz, ama kadın daha iyi bir yere ulaşmadan önce, daha kötü bir yere gelmek zorunda kalacaktı. Toplumsal baskılar, yaşamın sanatı taklit etme eğilimini güçlendiriyordu.

Sanayi Devrimi'nden önce Avrupa tarihinin oyuncuları Aristokrasi ve Diğerleriydi; oysa iktidar yapısında aristokrasinin yerini artık, orta sınıf almaya başlamıştı. Ama toplumsal başarı olmadan ekonomik başarı bir anlam taşımıyordu ve on dokuzuncu yüzyıl, kibarlık merdiveninde üst basamaklara tırmanma mücadelesi saplantısına yakalandı. Amerika'da dikeyden çok yanal bir mücadele yaşanmaktaydı; herkes eşitti, ama herkes diğer herkesten daha eşit olmayı hedefliyordu.

Başarının göstergelerinden biri, evin hanımının her şeyi kendisi için yapacak hizmetkârlarının bulunmasıydı; konuyla ilgili istihdam istatistikleri, orta sınıfın bu alandaki zaferini açıkça gösteriyor. İngiltere ve Galler'in 1841 tarihli nüfus sayımında kaydedilen 16 milyon kadın ve erkek sakininden bir milyonun biraz altında bir kısmı ev hizmetlerinde çalışmaktaydı. On yıl sonraysa, on yaş ve üstünde olup geçinmek için çalışan üç milyon kadın ve kızdan 751,641'i (her dördünden biri) ev hizmetçisiydi. 1871'e gelindiğinde rakam 1,204,477'ye yükselmişti; yani, nüfus artışının iki katı bir artış. Tüm on dokuzuncu yüzyıl boyunca ve hatta, 1914'e dek ev hizmetleri, İngiliz kadınlar için birinci ve genelde de, ikinci istihdam kaynağıydı.[3]

Ev işlerinden kurtulmuş olan orta sınıftan eş, boş zamanlarıyla başa çıkacak donanıma sahip değildi. Hem kocası hem de kendisi onun bir hanımefendi gibi yaşadığına inanıyorlardı –ve pazarı dolduran adabı muaşeret kitapları da bunu doğruluyordu– ama bu doğru değildi. Soy bir kenara bırakıldığında, orta sınıftan eşle soylu önceli arasında temel bir fark daha vardı. Lady Şu ve Kontes Bu boş zamanlarını havaice de olsa kullanmayı bilmişler, büyük oranda, nereye gitmek isterlerse istesinler,

kocalarının ve âşıklarının kendilerine eşlik edecek zamanlarının olması sayesinde, çok yönlü bir yaşam sürebilmişlerdi. Ama orta sınıftan kocalar iş yerlerinden ayrılamıyorlar ve eşleriyle kızlarının kendi başlarının çaresine bakmaları gerekiyordu. Kimileri zamanlarını yararlı çalışmalarla doldurdular, ama çoğu günlerini alışverişte, dedikodu yaparak, tembellik ederek ve hanımefendi tavırları edinmeye çalışarak harcıyordu.

1842'de, Mrs. A. J. Graves *Amerika'da Kadınlar*'da, "hanımefendi sayılma hırsıyla, zarif ellerini yalnızca kakülleriyle oynamakta ya da piyanoya yahut gitara dokunmakta kullanan" kadınlar hakkında yorumda bulunmuş ve aynı yıl Mrs. Ellis de *İngiltere'nin Kadınları*'nda şöyle yakınmıştır: "(...)günümüzde kanepelerimizde uzanan, kendilerine gelen her kişisel çaba talebinde mırıldanıp şikayet eden tembel, kayıtsız ve hareketsiz kadın sayısı benim için gerçekten melankolik bir manzara." Ama modanın ve adabı muaşeretin –"Toplum'un kendi etrafına ördüğü engel, terbiyesize, yakışıksıza ve bayağıya karşı bir kalkan"[4]– kadını avareliğe yöneltmekte işbirliği yaptıkları yerde avarelik, hem fiziksel hem de sinirsel sağlığı bozan bir tür hastalığa dönüştü; pitoresk bir çöküntüye sürüklenen Victoria çağı hanımlarının tümünün bunu yalnızca ilgi çekici olmak için yaptıkları kesinlikle söylenemezdi.

Bu mecalsiz yaratıkların kocaları onları tüm acı gerçeklerden koruyarak sorunu daha da ağırlaştırdılar. 1828'de, James Fenimore Cooper'ın söylediğine göre, Amerika'da bile kibar eş "kendi evinin kutsallığına çekilmiş...dünyayla aşırı temasın yıkıcı etkisinden korunmuş olarak" yaşıyordu. On iki yıl sonra Londra'da mahkeme, bir kocanın evden kaçmış olan (sağlam bir ahlaka sahip olduğu kabul edilen) karısını kaçırmakta ve kilit altında tutmakta bile haklı olacağını teyit etti, zira, "iki tarafın da mutluluğu ve onuru kadının kocanın muhafızlığı altında olmasını gerektirir ve kocaya...kadını, birlikte yaşamayı ve ortak ikametgâhı dayatarak, dünyayla sınırsız ilişki tehlikesinden koruma hakkını verir."[5]

Hanımların korunmaları gereken dünya ne yazık ki, tıp dünyasını da içermekteydi. Bir doktora –refakatçi eşliğinde– danışabilir ve hatta hasta, bir model üzerinde, neresinin ağrıdığını gösterebilirdi, ama jinekolojik muayeneye ancak en aşırı durumlarda izin verilebilirdi. Bu noktada da hanımın namusu uğruna verilmesi gereken tavizler, günümüz doktorlarını herhalde ruhsatlarından vazgeçmeye yöneltirdi; görünüşe bakılırsa standart uygulama, muayenenin karanlık bir odada ve örtü altında yapılması yönündeydi. Yine de, bu hastalıklı namus kavramını teşvik eden pek çok hekim vardı. Bunlardan biri olan Philadelphia'lı bir profe-

sör, 1852'de *Godey'nin Hanımlar Kitabı*'nda alıntılandığına göre, Amerika'da "kadınlar hastalıklarının tam olarak keşfedilmesini önleyen inceliklerinden vazgeçmek yerine en aşırı tehlikelere ve acılara maruz kalmayı tercih ediyorlar" demekte ve bundan gurur duyduğunu belirtmekteydi. Bunu "iyi ahlak" kanıtı olarak görüyordu.[6] Bu tutum, doktorların işlerini gerektiği gibi yapmalarının ötesinde, kadınların kendi anatomileri ve fizyolojileri hakkında bilgi edinmelerini de engelliyordu. Örneğin, âdet konusundan neredeyse hiç söz edilmiyor ve hem doktorlar hem de kadınlar tarafından bir sakatlık olarak görülüyordu; 1878 gibi ileri bir tarihte, *British Medical Journal*, altı ay boyunca, âdet gören bir kadının dokunuşunun jambonu bozup bozmayacağı konulu bir yazı dizisi yayınlamıştı. Victoria çağı insanlarına göre ayrıca, "erdemli bir kadın cinsel arzunun tüm gücünü neredeyse hiç bilmezdi"[7] ve görünüşe bakılırsa –(herhalde) erdemli olmayan kadınlarla ahbaplık eden pornograficilerin tersine– tıp adamları da kadın orgazmı ve klitorisin işlevi konusunda yeterli bilgiye sahip değillerdi.

Şövalyelik, kibarlık, incelik ve cehalet hep birlikte, orta sınıftan kadını evine hapsetmişti ve kadının üremedeki rolünün keşfedilmesi bile ilk başta durumu değiştirmedi; denkleme eşitlik nihayet girmişti belki, ama bu, kadın için değil, anne için geçerli olan biyolojik eşitlikti. Ve evle ilgili tüm çağrışımlarıyla birlikte annelik üzerindeki vurgu, on dokuzuncu yüzyılın en göz önündeki akademik tartışmalarından biriyle de güçlendirilmekteydi: *jus maternum* tartışmasıyla.

Jus maternum, yani "anne yasası", aslında, yeni bir fikir değildi, ama 1861'de İsviçreli hukukçu ve tarihçi Johann Jacob Bachofen tarafından, Victoria çağı insanlarının karşı konulmaz bulacakları türde bir felsefi-bilimsel dille ifade edilmişti. Bachofen erkeğin kadın karşısındaki "doğal" üstünlüğünü reddediyor ve sayısız tarihsel ve antropolojik ayrıntı vererek, insanlığın henüz doğaya yakın ve anneliğin bilinen yegâne ebeveynlik ilişkisi olduğu zamanlarda kadının hâkim olduğunu, ama zaferi ruhun kazanmasıyla birlikte hâkimiyetin erkeğe geçtiğini iddia ediyordu. Bachofen'ın fikirleri, başta, Bachofen'ın kuramlarını İrokualar konusundaki kendi gözlemleriyle birleştirerek tarih öncesinde cinselliğin ve aile yaşamının nasıl geliştiği konusunda açık bir tablo yaratmış olan Amerikalı etnolog Lewis N. Morgan'ın desteği olmak üzere, büyük bir destek bulmuştu. Morgan'ın düşüncesine göre İrokualarda en erken safhalarda tam bir rasgele ilişki düzeni yaşanmış, ardından, avcı-toplayıcı topluluklar döneminde, ortak evlilik gelmişti. İki durumda da çocuğun babasının saptanması mümkün olmadığından, belirleyici olan annenin ilişkisi

ve hâkim olan da, annenin etkisiydi.* Ancak tarımın gelişip küçük bir ailenin bile özel mülk sahibi olarak kendi kendine yetmeye başlamasıyla birlikte tekeşlilik kural ve kadın da erkeğin astı olmuştu.

İlerici çevreler bu kuramları büyük bir coşkuyla karşıladılar. Özel mülkiyetle kadının astlığı arasındaki doğrudan bağlantı özellikle çekici görünüyordu; *jus maternum*, ilk feministler için bir iman şartına ve kadının toplumdaki rolü konusundaki tüm tartışmaların bir klişesine dönüşmenin yanı sıra, sosyalist kateşizmin de bir parçası oldu. Ama "anne"nin neredeyse bir tanrıça statüsüne yükseltilmesine karşın, kadın olarak kadına hiçbir kazanç getirmedi.**

Bütün bunlara rağmen, kadının yerinin evi olduğu fikri Victoria çağı insanlarının bir icadı değildi. Onlar yalnızca, bu fikri sözcüklere dökme ihtiyacı duyan ilk insanlardı; zira, on dokuzuncu yüzyılda kadın gerçek bir bağımsızlığın eşiğindeydi –gerçi, ancak eşiğinde– ve bu, ekonomik açıdan kendine yeter duruma gelmeden ya da bu potansiyele erişmeden ulaşılamayacak bir durumdu.

Ekonomik bağımsızlık mücadelesi yirminci yüzyıla dek kazanılamayacaktı. Evlilik anlaşmalarının, ayrılık anlaşmalarının ve harçlıkların gizli müzakerelere açık olduğu ve en vefasız eşin bile açlıktan ölme tehlikesiyle karşı karşıya gelmediği üst sınıflar için bu başlangıçta önemli bir kaygı konusu değildi. Ama "kadının yeri" doktrini, bu doktrin işverenleri kibar aydınlara iş vermenin kendileri için zararlı olacağına ikna etmese dış dünyada iş olanakları bulabilecek olan orta sınıftan bekârlar için bile ciddi bir engel yarattı. 1861'de İngiltere ve Galler'de "kazanç getiren bir işte çalışan" 15 yaşın üzerindeki 2,700,000 kadın ve kızdan (kadın nüfusunun % 26'sı) tam olarak 279'u memuriyet işlerinde çalışmaktaydı.[8]

Çalışan yoksullar "kadının yeri" konusuyla yirminci yüzyıla dek pek de ilgilenmediler; zira, maddi güçleri böyle bir kaygı taşımalarına elverişli değildi. Onların önündeki engel, sınai kapitalizmdi. Sanayi Devrimi, çok çalışan aile grubu içinde temel bir role sahip olan kadının kendi değeri-

* Akademisyenlerin bu kuramdaki temel hatayı fark etmeleri zaman aldı: (toplumun soyu ve mirası anne soyu üzerinden izlediği) anayanlılıkla, gücün annede olduğu anaerkilliğin birbirlerine karıştırılması. Sonraki araştırmalar, anaerkilliğin tarihte ender olarak görüldüğünü ve anayanlı toplumlarda da annenin sözde hak ve güçlerinin genellikle, en yakın erkek akrabası –babası ya da en büyük oğlu– tarafından kullanıldığını gösterecekti.

** Aynı zamanda, tarihin ana-tanrıçalarına aslında sahip olduklarından çok daha fazla güç atfedilir oldu.

nin toplumun diğer düzeylerine oranla çok daha fazla farkında olduğu köklü, istikrarlı köylü ailesi geleneğini yıkmıştı. Alt sınıfların kadınları için bağımsızlık ender bir durumdu belki, ama fazlasıyla özgürlüğe sahiptiler. Ama sanayi bunu değiştirmişti. Tıpkı kocası ve çocukları gibi çalışan kadın da ücretli bir köleye dönüşmüştü ve ücreti de düşüktü; aynı iş karşılığında bir erkeğin aldığının yarısından bazen azını, bazen biraz çoğunu alıyordu. On dokuzuncu yüzyıl ortalarında, pamuk sanayisinde çalışan ortalama Amerikan erkeği haftada 1.67 dolar kazanırken, kadının kazancı 1.05 dolardı. İngiltere'de erkek iplik işçisine haftada 14 ila 22 şilin, kimi zaman biraz daha fazla, dokuma tezgâhında çalışan kadına ise yalnızca beş ila on şilin ödeniyordu. Fransız matbaa işçisinin ücreti günde iki franktı belki, ama kadınınki yalnızca bir franktı.[9]

Ucuz işçilik sistemi aslında kadına pek az para kazandırıyor, ama aynı zamanda, iş arayışında erkekler karşısında adil olmayan bir avantaj da sağlıyordu. Bunda, hiç kuşkusuz, kaba bir tarihsel adalet görülmekte, ama iş yerine kişiye göre ücret ödeme ilkesi "işçi sınıfı dayanışması" kuramını altüst etti. Erkeklerin ücretli olarak kadına karşı dirençleri ancak şimdilerde silinmeye başlıyor. Bu durumda bile, ortalama erkeğin, ("iyi para kazanmakta olan") karısıyla, işi için rekabet etmek zorunda olduğu kadınlar arasında ayrım yapmaktan vazgeçeceği güne dek, gerçek bir eşitliğe ulaşılamayacak.

DÜŞMÜŞ KADINLAR

Kibar ve uysal Victoria çağı kadınının cinsel açıdan güçsüz görülmesi pek de şaşırtıcı değildi. Bu duruma gelmesinde baskı altında yetiştirilmesi, kendisine dayatılan incelik ve "ruhanilik" ve fizyoloji konusundaki cehaleti etkili olmuştu; ilişki karşısında tiksinti duymayan kadınlara bile, bu deneyimden zevk almaları için hassasiyetle yaklaşılması gerekiyordu. Victoria çağındaki kocaların pek azının üstesinden gelebilecekleri bir görevdi bu. Onların kendi sorunları, kendi tutuklukları vardı ve "evin meleği"yle, incelikle geliştirilmiş bir tiksintiyi saklamakta olduğunu bilerek sevişmek, tatmin edici bir performans göstermelerine pek de elverişli bir durum değildi.

Ama Aziz Augustinus –tıp mesleğiyle hiç de mukaddes olmayan bir ittifak kurarak– yardımlarına koşacaktı. Kilise Babaları sekse evlilik içerisinde bile ancak sonucunun üreme olması durumunda izin verilebileceğine inanmışlardı, ama Katolik Kilisesi doktrininin bunu kabul etmiş

olmasına ve seks konusunda (ve sonuçta, günlük yaşamın pek çok yönünde) Katolik düşünüşüne damgasını kesin bir şekilde vurmuş olmasına karşın, doğal içgüdüler ve kitle iletişimi konusundaki güçlükler, gerçek etkisini kısıtlamıştı. Bunun ilginç sonucudur ki, teolojik literatürün çalışkan öğrencileri olan on dokuzuncu yüzyıl Protestanları, Aziz Augustinus'a Katolik öncellerine oranla çok daha fazla dikkat gösterir oldular. Victoria çağında yaşayanlar arasında pek azı, 1894'te çocuk yapma amacı dışında da evlilik içerisinde cinsel ilişki isteyen kocanın karısını şahsi fahişesine dönüştürdüğünü iddia eden Amerikalı Dr. Alice Stockham kadar ileri gitmiştir,[10] ama erkeklerin hayvani arzularını karılarına mutlak gereklilikten daha fazla oranda dayatmamaları gerektiği yönünde genel bir fikir birliği gözlenmekteydi – tercihen ayda bir, durum çaresizce haftada bir ve asla âdet döneminde ya da hamilelik sırasında değil.

Bundan, Victoria çağında eşlerin ihmal edildikleri sonucu çıkartılmamalı. 1871'de orta sınıf İngiliz ailelerinde ortalama çocuk sayısı altıydı ve her bin aileden 177'si on ya da daha fazla çocuk sahibiydi.[11] Ama hamilelik ve âdet döneminde ilişki yasağı, ortalama kocayı ve eşi evlilik yaşamlarının ilk on iki yılının yaklaşık altı yılı boyunca zorunlu bekârlığa zorluyordu – görünüşe bakılırsa, bu, kadınları pek de etkilemiyor, ama kocaları üzerinde ciddi bir baskı yaratıyordu.

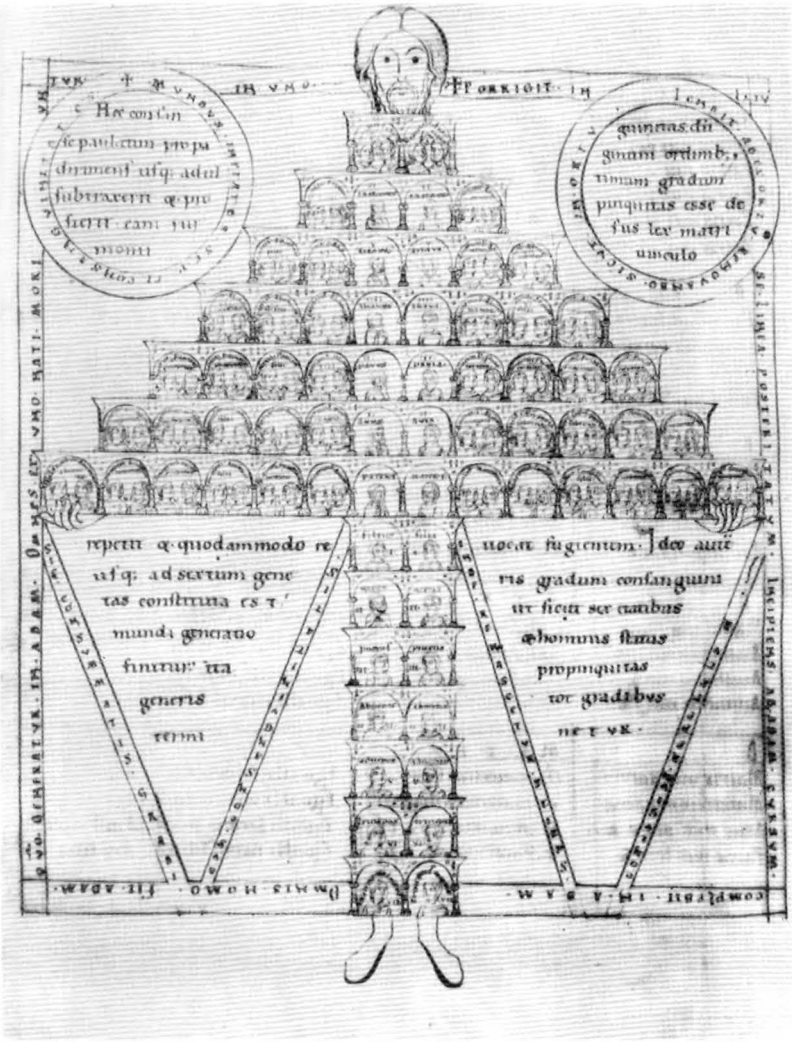
Şansımıza ya da ne yazık ki, seks konusundaki hoşnutsuzluk, erkeklerden çok kadınlar arasında yaygın olan bir zihniyetti. Ev içi baskılar ne olursa olsun, Victoria çağı kocalarının çoğu, kendilerini cinsel güdülerini dizginlemeye zorlayan toplumsal baskıların farkında bile değillerdi. Hatta pek çoğu, bu güdülerini başka yere yönlendirerek karılarına iyilik yaptıklarını düşünüyordu. Fahişelere başvurmakta dini bahaneleri bile vardı. Aziz Augustinus, Cennet Bahçesi'nde seks hakkındaki tefekkürleri sırasında, (yakışıksız Havva, yılan ve elma olayı yaşanmasa) cinsel ilişkinin soğukkanlı, hesaplı ve tüm "kontrolsüz heyecanlar"dan uzak olacağı sonucuna varmıştı; şehvet ve tutku denkleme ancak, İlk Günah'tan sonra girmişti. On dokuzuncu yüzyıl doktorları bunu doğal sonucuna götürdüler. Söylediklerine göre, cinsel ilişki, aşırı düzeyde olduğunda zararlı olmakla birlikte, sadelikle ve aşırı bir heyecan olmadan yapıldığında kabul edilebilir bir sağlık riskiydi. Diğer bir deyişle, bir fahişeyle yapılan ve ne aşkın ne de tutkunun bulunduğu seks, eşle yapılan sekse oranla "genel olarak daha az dengesizlik" getiriyordu.[12]

Fuhuş görülmedik derecede arttı. Ne yazık ki, bu konudaki istatistiklere güvenmek mümkün değil; ne de olsa, pek çok kişinin konuyla ilgili ahlaki ve siyasi çıkarları vardı. Polis tahminlerindeki hatalar muhafa-

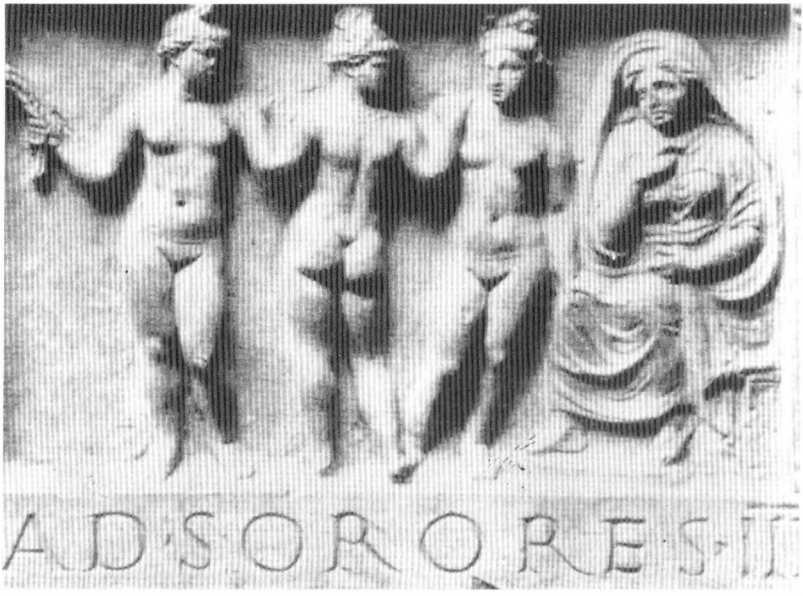
zakâr yöndeydi. 1860'larda Paris'te polis, kentte 30,000 fahişenin bulunduğunu kabul etti; bu, tek bir yıl içerisinde (1868) 35,000'den fazla dilenci ve berduşun tutuklandığı toplumsal şartlar bağlamında, doğal olamayacak kadar düşük görünen bir rakam. Resmi olmayan kaynaklardaysa 120,000'e yakın rakamlar verilmekte.[13]

Londra söz konusu olduğunda görüş ayrılığı daha da büyüktü. 1839'da Metropol polisinin şefi Londra'da yalnızca 7,000 fahişe bulunduğunu iddia etti; Ahlaksızlığın Önlenmesi Örgütü adına rapor hazırlayan Michael Ryan'sa 80,000'e yakın bir rakam telaffuz ediyordu.[14] Ryan'ın rakamları kimi tarihçilerin düşündükleri kadar abartılı olmayabilir. Metropol bölgesi, 1841'de nüfusu 2 milyon düzeyinde olan ve banliyölerde kalan çok sayıda fahişenin bulunduğu Büyük Londra'nın yalnızca bir parçasıdır; polisinse bir detektif gücü bulunmuyordu ve devriye görevi yapan üniformalı polislerin gözlemlerine güvenmek zorundaydı; profesyonel fahişenin polisin gözünden uzak durmasını gerektiren bir neden bulunmasa da, (müşteriler hariç) kimsenin dikkatini çekmek istemeyen yarı zamanlı ya da amatör fahişe, tanıdık üniforma görüş alanına girdiği anda kendine çekidüzen veriyordu. Her bin kişiden (yaklaşık olarak) 350'sinin 15 ila 60 yaşlar arasında erkekler olduğu varsayıldığına ve on dokuzuncu yüzyılda büyük kentlerde her on iki aktif erkeğe ortalama olarak bir fahişe düştüğüne göre, 1840'larda Büyük Londra'da 50,000 fahişe bulunması son derece mümkün görünmekte.

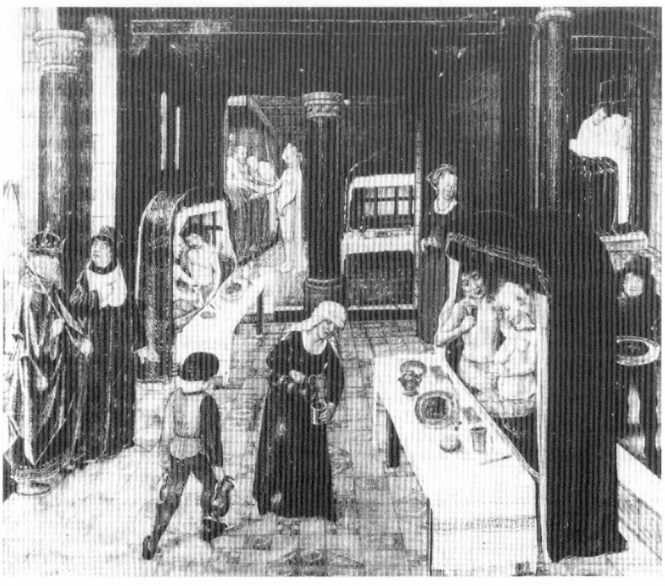
1820'lerde toplam 400,000 kişilik bir nüfusta 20,000 fahişenin –her yedi erkeğe bir kız– bulunduğu Viyana bir süreliğine, Avrupa'nın seks başkentliğini üstlenmişti.[15] Kimileri kızların çoğunun yalnızca turistlere hizmet verdiklerini belirtmekteler; aynı şey, biraz daha farklı bir anlamda, bir göçmenler ve yolcular kenti olan New York için de söylenebilirdi. 1830'larda, New York'ta 20,000 fahişe bulunduğu söyleniyordu; toplumsal reformcu Robert Dale Owen'ın hesaplarına göre, haftada beş gün çalıştıkları ve âdet dönemlerinde izin yaptıkları düşünülürse, her birinin günde üç müşteri bulması durumunda, kentteki yetişkin erkeklerin yarısı haftada üç kez bu kızlardan birini görüyor demekti.[16] Bu hareketli erotizm tablosu olasılıkla iyimser bir tabloydu; zira, New York nüfusunun hareketliliği amatörleri, yani, paraya ihtiyaçları olduğunda birkaç gün ya da hafta boyunca bulabildikleri kadar müşteri kabul eden, yılın geri kalan kısmındaysa hiç müşteri almayan kızları teşvik ediyordu. 1848 başlarında binin altında bulunan nüfusun 1852'de 25,000'in üstüne tırmandığı Altına Hücum döneminde San Francisco'da yaşanan durumsa çok farklıydı; bu rakam, iş yolculuğuna New York, New Orleans, Fransa,

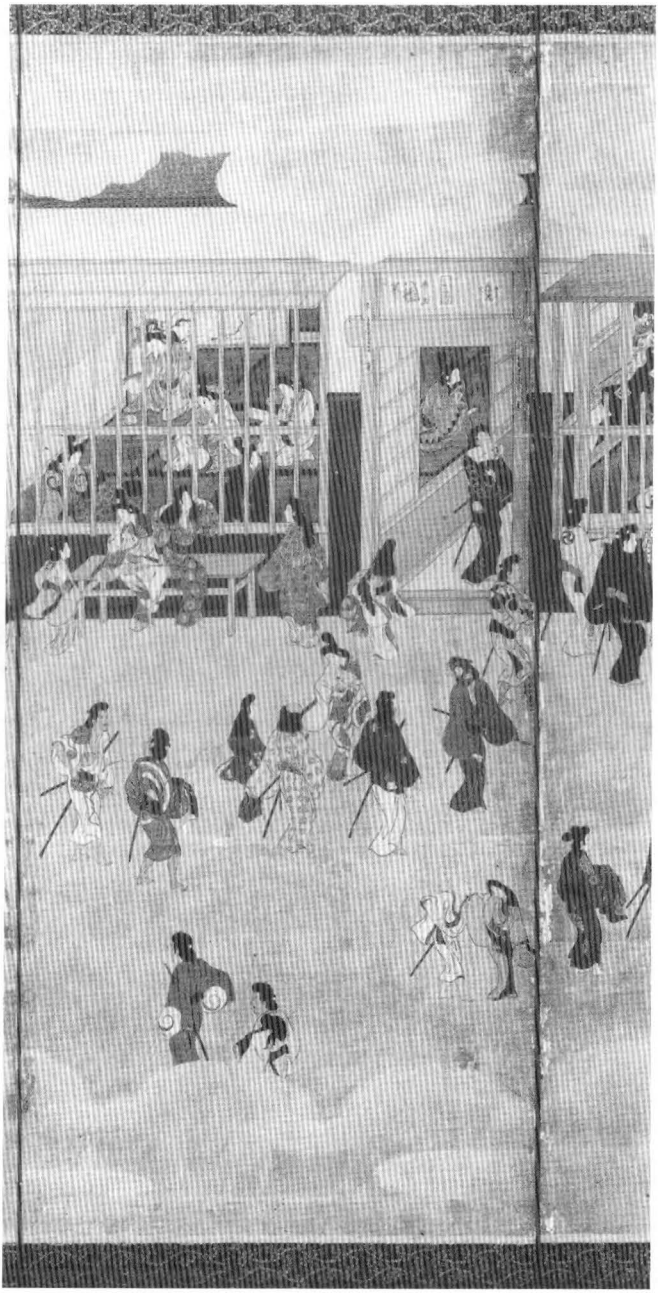

11. Soyağacı, ensest tehlikesinden kaçınmak amacıyla tasarlanmış bir akrabalık ve hısımlık tablosuydu. En yakın ilişkiler merkezde gösterilmekte – anne, baba, oğul ve kız. Bunlarla cinsel ilişki kurulması her zaman yasak olmuştu, ama daha uzak akrabalarla evlenme izni Kilise'nin kaprislerine göre değişmiştir. Çoğu ailenin belli derecede akraba olduğu sanayi öncesi köyün durağan toplumunda kabul edilebilir bir eş bulmanın ciddi bir soruna dönüştüğü zamanlar olmuştur.

Erkeklerin evlilik sorunlarının çoğu, geçici bir süreliğine de olsa, bir Roma genelevine (12, yukarıda), bir Rönesans hamamına (13, aşağıda) ya da on yedinci yüzyılda Kyoto'daki zevk mahallesine (14, yanda) başvurularak hafifletilebilirdi.

15. Bir diğer seçenek de, yalnızca halifelere ya da mihracelere özgü olmayan harem ya da zenanaydı. Hindistan'da, Rac'ın ilk günlerinde bir İngiliz'in, cariyeleriyle eğlenebileceği, geleneksel müziğin ve dansın tadını çıkarabileceği ve nargilesinden huzur içinde tütün içebileceği kendi zenanasını kurması hiç de rastlanmadık bir durum değildi. On dokuzuncu yüzyılda Hindistan'a giderek artan sayıda hanımefendinin gelmesiyle bu tür zevkler aniden sona erdi.

16 ...ki bu da, kızlara şöyle bir bakmak için,
yeniden geneleve dönmek anlamına geliyordu.

17. Hicivciler evlilik yaşamında her zaman, verimli bir malzeme kaynağı bulmuşlardır. "Pantolonu kim giyiyor" (burada pantolon, yerde gösterilmiştir) teması hakkındaki gravürler on altıncı yüzyılda özellikle popülerdi.

18. Ama on dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde kadın artık eski zamanların cadalozu değil, "Evin Meleği" idi. Bu Gavarni karikatürünün başlığında şöyle yazar:
"Ah, kadın! Yaradılışın başyapıtı, insanlığın kraliçesi,
insan ırkının anası... Çizmelerimi çıkar!"

19. Altarın öte yanı.

İngiltere, İspanya, Şili ve Çin'den başlamış olan 3,000'e yakın fahişeyi ve yalnızca bir avuç "saygın" kadını içeriyordu. Amatör çok sert bir rekabetle karşı karşıyaydı.

Cincinnati'de, 1869'da 200,000'in biraz üzerinde olan bir nüfus içinde 7,000 fahişe bulunmaktaydı; Philadelphia'nın yaklaşık 70,000 düzeyindeki nüfusu içerisindeki fahişe sayısıysa 12,000'di. Atlantic City'nin yakınında olması Philadelphia'daki rakamı büyük oranda düşürmüştü. Bir İngiliz gazetecinin 1867'de belirttiği gibi: "Ahlaksızlıkta Paris daha incelikli, Londra daha kaba olabilir; ama söylendiğine göre, ahlaksızlığın genişliğine, günahın ezici arsızlığına, kınamalara karşı küstahça aldırışsızlığa gelindiğinde, Atlantic City'nin yeryüzünde başka rakibi yokmuş."[17]

"DEMI-MONDAIN"LER VE "DOLLYMOP"LAR

On dokuzuncu yüzyılda fahişelik yapan kızların bu yola yönelmelerinin nedeni, çoğunlukla, paraya ihtiyaç duymalarıydı. Terazinin bir kefesinde, kendisinden başka sermayesi olmadığından, iyi bir yaşam düzeyini kendisine ancak fahişeliğin ya da sahnenin sunacağını bilen, bağımsız bir zihniyete sahip kariyer kadını duruyordu; diğer kefesindeyse, az bir para kazanabilecek olan, ama ikisini de açlıktan kurtaracak kilise yardımına başvurması durumunda neredeyse kesinlikle çocuğundan ayrılacak olan genç dul ya da bekâr anne. Victoria çağı insanlarının anneliğe hürmetlerinin katı sınırları bulunmaktaydı.

İkisinin arasındaysa, çoğunluk, yani, (o dönem için bile) ortalamanın altında ücret alan ve yaşamak için ek gelir bulmak zorunda olan Londralı konfeksiyon işçileri ve Louisville'deki tütün fabrikalarında çalışan kızlar yer alıyordu. Bu durumda bile, bu kızların eşiğin öte tarafına geçmeleri için biraz itilmeleri gerekiyordu ve gereken tek şey, bir cinsel kaçamaktı – o devirde, "düşmüş kadın" olmak için bu kadarı yeterliydi. 1888'de ABD İşgücü Komisyonu, Boston, Chicago, Cincinnati, Louisville, New Orleans, Philadelphia ve San Francisco'dan 3,866 profesyonelden daha önceki işleri hakkında ayrıntılı bilgi aldı. Aralarından 1,236'sı uygun yaşa geldikleri anda doğrudan bu işe girmişlerdi, ama 1,155'i önce otel ve ev işlerinde çalışmıştı, 505'i terzi ya da konfeksiyon işçisi, 126'sı satıcı ya da kasiyer, 94'ü tekstil fabrikasında işçiydi; liste böylece uzayarak en sonunda 11 telefon ya da telgraf operatörüne iniyordu.[18] Daha önce başka bir işte çalışmamış olan kızlar hariç tutulduğunda, aralarından 1,100'ü halktan tecrit edildikleri bir işte çalışmıştı, 1,500'ü ise yarım yamalak

ama felakete yol açacak bir baştan çıkmanın son derece kolay olduğu hizmet sektöründen ya da benzer endüstrilerden gelmişti.

Kaçınılmaz olanı kabullenip en tepeyi hedefleyen fahişenin güzellikten fazlasına ihtiyacı vardı. En önemli iki nitelik, kişilik ve hırstı. Milwaukee ya da Manchester'da fazla ilerlemeyi de bekleyemezdi. Paranın ve başarının cazibesini sunan, Paris ve Viyana gibi büyük kentlerdi.

Hummalı İkinci İmparatorluk döneminde en gösterişli kibar fahişeler Paris'te bulunuyordu. *Demi-monde*, yani, imparatorluk sarayının saçaklarına tutunmuş olan sosyete, soylu bir doğum ya da yetiştirilme olanağına sahip olamamış, hatta, geçmişin büyük *hetaira* ve kibar fahişelerinin güzelliğinden ve beyinsel niteliklerinden bile yoksun, yine de, çoğunlukla girişken ama her zaman şehvetli bir cazibe sahibi olmayı başarabilmiş olan kızlara ardına dek açıktı. Yüz yıl önce olsa, Madame de Pompadour onları son derece bayağı bulurdu; yüz yıl sonraysa, birer Hollywood yıldızcığı olarak parlarlardı. İkinci İmparatorluk dönemindeki Paris'in gaz lambalarıyla aydınlatılan sahnesini dolduran her milletten bankerler, finansçılar, subaylar ve aristokratlar arasından kendilerine hami bulmakta zorlanmıyorlardı. Faturalarını Rus grandükler, Türk paşalar, Güney Amerikalı milyonerler ödüyordu. Moskova doğumlu La Païva'nın (Thérèse Lanchman) oniks merdivenleri, mermer küveti ve mücevherli muslukları olan büyüleyici evini Alman bir maden sahibi inşa ettirmişti; Cora Pearl de (doğumu, Emma Crouch), akşam yemeğine davetli konuklarının önünde şampanyayla dolu gümüş bir küvette banyo yapabilmesini ve orkidelerden yapılma bir halı üzerinde çıplak dans edebilmesini sağlayan ilhamı olmasa da geliri imparatorun Plon-Plon adıyla bilinen kuzeni Prens Napoleon'a, genç Orange Prensi'ne –ve diğerlerine– borçluydu. Duc de Grammont-Caderousse'un söylediğine göre, "Frères Provençaux [restoran] içinde elmaslar olan bir omlet sunsaydı, Cora her gece oraya giderdi."[19] Bozuk Fransızca'sı, ahır seyislerininkilere benzeyen sözcük dağarcığı ya da çıkarcılığı kimseyi rahatsız etmiyordu.

Paris'in *demi-monde*'unun benzerini başka bir yerde bulmak mümkün değildi. Londra'da da aynı derecede büyüleyici hanımlar vardı belki, ama hiçbiri kibar sosyeteye kabul edilmeyi beklemiyordu; en yüksek çevrelerin bile itibarlarını yitirmeden kendilerini kabul etmelerini sağlayacak bir saygınlık görüntüsü uyandırmayı başarabilenler yalnızca, daha ihtiyatlı kibar fahişelerdi. Bunun klasik örneği, Lily Langtry'dir. Washington'ın da kendi hanımları, kentte yalnızca Kongre'nin toplandığı sürelerde kalan ve kongre üyeleri ayrıldığında kendileri de valizlerini toplayıp yollara düşen "kadın lobicileri" vardı.

New Orleans ise başka hiçbir yere benzemiyordu. 1850'de, 134,000 düzeyindeki Louisiana sakinlerinin 116,000'i, cinsel arz-talep konusunda örnek gösterilecek bir eşgüdümün bulunduğu bu kentte yaşamaktaydı. Neredeyse bebekliklerinden itibaren, eş, anne ya da fahişe değil, metres olmak üzere yetiştirilmiş olan kızların çoğunun damarlarında Fransız, İspanyol, Amerikalı ve melez kanı akıyordu. Arkadaş arayan beyefendiye çeyrek melez balolarından birine katılması tavsiye edilirdi; burada kendisine cazip gelen kızı seçebilir ve ardından, annesiyle pazarlığa oturabilirdi. Yeterince zenginse, kendisi (başka bir kadınla) evlenene dek sürecek bir ilişki için genç hanımı küçük ve güzel bir eve yerleştirebilirdi; daha züğürt olanlarsa kızı evinde ziyaret etmekle yetinmek zorundaydılar; arada bir yatak odasının kullanılması ve hafif içecekler de anlaşmanın parçasıydı. Bu iş benzeri sistem 1897'de, fuhşu, bu fikri bulmuş olan meclis üyesi Sidney Story onuruna Storyville denmeye başlanan belli bir bölgeyle kısıtlayan bir kararın kentin daha mutaassıp sakinlerinin ısrarları sonucunda kabul edilmesiyle birlikte öldürücü bir darbe aldı.

İster Rampart Sokağı'nda olsun, ister Paris'in yeni bulvarında, kendi evini açmayı ancak gerçekten nitelikli kızlar umabilirlerdi. Bir alttaki sınıf içinse başarının doruğu, yüksek sınıflara hitap eden bir randevueviydi. On dokuzuncu yüzyıl başlarında, dünyanın en lüks randevuevi olarak Amsterdam'daki "Fountain" gösterilmekteydi; burada özel odaların yanı sıra bir restoran, dans salonu, kafe ve kızların oyunu çıplak halde oynayarak rakiplerinin akıllarını başarıyla karıştırdıkları bir bilardo odası bulunmaktaydı.[20] Ama bu konudaki mitolojiye karşın, dünyanın fahişelerinin yalnızca küçük bir bölümü genelevlerdeydi – Berlin'deyse, hiçbiri; zira, 1780'de yüz olan genelev sayısı uzun bir ahlakçılık kampanyası sırasında yalnızca 26'ya inmiş ve bunlar da nihayet, 1844'te kapatılmışlardı.[21] Avrupa'nın diğer yerlerinde –özellikle de Fransa ve Belçika'da– polis nizamnameleri nedeniyle, bir kere bir geneleve kaydolan kızın buradan ayrılması çok zordu; böylece genelev bir hapishaneye dönüşüyor ve kızı, kariyer olarak fahişeliği seçmenin en büyük cazibelerinden biri olan özgürlüğünden yoksun bırakıyordu.

On dokuzuncu yüzyıl ortalarında Londra'da görece az sayıda genelev bulunmaktaydı, ama New York'un ihtiyaçları çok daha iyi karşılanıyordu. 1866'da, Metodist Episkopal Kilisesi'nden Piskopos Simpson hiç de akıllıca olmayan bir yaklaşımla kentte Metodist kadar fahişe bulunduğunu iddia ettiğinde Polis Müdürü 621 genelevin varlığını itiraf etti.[22] Aralarında belki de en seçkini, Clinton Place'deki Josephine Wood'un yeriydi. Kızlar gece kıyafetleri giyiyorlardı, tek içecek şampanyaydı, ev kris-

tal avizelerle ve uzun tüylü halılarla döşenmişti ve uşak her müşterinin kimliğini kontrol ediyor, eşiği bir tek aristokratlar geçebiliyordu. Burası, yüzyıl sonunda medarı iftiharı, sahiplerinin mutlu bir çalışanın iyi bir çalışan olduğu yönündeki sağlam bir ilke uyarınca özenle nemfomanyaklarla doldurdukları 450 odalık yepyeni bir kışla olan San Francisco'daki "inek çiftlikleri"nden çok farklıydı. Buraya Otel Nemfomani adını vermek istemiş, ama izin alamamışlardı. Sonunda adı Nymphia oldu; ama ancak kısa bir süre için; zira, 1903'te, yorulmak bilmez Peder Caraher'ın temizlik kampanyasının kurbanı oldu.

Teknik açıdan konuşursak, Nymphia bir pansiyon-genelevdi ve gelirini kızların kazançlarından çok, kiralardan elde ediyordu. Bu, pek çok kentte görülen bir sistemdi. Hem alışılmış bir geneleve oranla daha fazla özgürlüğe sahip oldukları, hem de bağımsız fahişenin temel sorunundan –kendilerine oda vermeyi kabul edecek bir ev sahibi bulabilmek– kurtuldukları için, kızlar sistemden hoşnuttular. Ama bundan da iyisi, işten ayrı olarak bir ev sahibi olmak, müşterileriyse odaları saatliğine kiralayan ve "ödünç evler", "randevuevleri" ya da "*maisons de rendezvous*" olarak bilinen yerlere götürmekti. Bu evlerden bazıları, fahişelerin dışında, âşıklarıyla buluşan evli kadınlarca da kullanılırdı. Londra'da çoğunlukla seçkin West End'de, zarif küçük şapka dükkanlarının üstünde ya da Madame Rachael'in pahalı güzellik salonu "Sonsuza Dek Güzel" gibi kurumların arkalarında yer alıyorlardı; New York'taysa, kalburüstü işletmelerin merkezi, en kalabalık zamanların öğleden sonraki alışveriş saatleri olduğu Fifth Avenue'ydu.*

Profesyonellerin, elbette, öncelikle kendilerine müşteri bulmaları gerekiyordu ve çoğu kentte ünlü tavlama noktaları vardı. Satenlere ve tüylere bürünmüş en göz alıcı kızlar genellikle barlarda ve tiyatro koridorlarında ya da (kumarhaneden çok dans salonu olan) kalburüstü "casino"larda bulunurlardı. Londra'daki Portland Rooms seçiciydi; frak ve

* Hotel Nymphia'nın günümüzdeki eşdeğeri, kuzey Avrupa'da son derece popüler olan "Eros Merkezi"dir. 1977'de Rotterdam'da yüzen bir merkez açıldı; kıyıda barlar, kulüpler ve sinemalar, hemen yakınlardaki genelev teknelerinde de kızlar. Deneyimli bir sokak fahişesi plan ilk kabul edildiğinde şöyle demişti: "Dört yüz orospunun yaratacağı dalgayı bir düşünün. Rıhtımdan uzak dursanız iyi olur, yoksa, ayaklarınız ıslanır." Ama *maison de rendezvous*'nun doruk noktası, Japonya'dadır; burada, romantik fantezileri beslemek için tasarlanmış (tümü yasal ve düzenli olarak teftiş edilen) 25,000'den fazla randevuevi bulunmaktadır: *Binbir Gece Masalları*'ndan saraylar, perili evler ve Ren şatoları. Bunlar yalnızca profesyonellere değil, dünyanın en sıkış tıkış adasında mahremiyet bulamayan âşıklara da hizmet verirler.[23]

beyaz yelek giymeyen beylerin içeri girmelerine izin verilmiyordu. Tiyatroların ve kumarhanelerin kapandığı geç saatlerde gidilecek yer, sarhoşlar ve sıradan sokak fahişeleri gibi istenmeyen unsurların kesinlikle giremediği bir tür kaliteli taverna olan "gece evi" idi. Gece evlerinin gelir kaynağının içki olmasına karşın –Leicester Meydanı yakınındaki Kate Hamilton's inanılmaz fiyatlarla sunulan şampanya ve Moselle şarabı üzerine uzmanlaşmıştı–, müşterileri asıl çeken, buraya sık sık gelen kızlardı; gece evlerinin sahipleri on sekizinci yüzyıldan itibaren, müdavimlerinin cazibelerini halka duyurmanın kendileri için son derece kârlı bir yol olduğunu görmüşlerdi. Örneğin, Harris adlı Londralı bir taverna sahibi 1760 ila 1793 arasında her yıl, Drury Lane'deki evini himayelerine almış olan Covent Garden Hanımlarının yüzlerini, endamlarını, tavırlarını ve özel yeteneklerini anlatan bir cetvel yayınladı; söylendiğine göre, her yıl 8,000 kopya basılıp satılmaktaydı. 1790'larda "aylık Covent Garden Şehvetlileri listesi; ya da, zevk adamının kılavuzu"nu yayınlayan *The Rangers' Magazine* ve 1840'ların başlarının çapkınlarına benzer bilgileri "Fahişelerin Eskizleri" ya da "Peçesiz Baştan Çıkarma" gibi başlıklar altında sunan kısa ömürlü erotik yayın *The Exquisite* gibi kaynaklarsa çok daha bilgilendiriciydi.* Kimi zaman en günahsız kaynaklar bile faydalı olabiliyordu. 1830'ların başlarında her zeki New Yorklu, bilmek istediği her şeyi, Muhterem John R. McDowall'ın kentteki ahlaksızlık hakkındaki araştırmalarını yayınlayan ve en küçük ayrıntıları bile vermesi nedeniyle konuyla ilgili çevrelerde Umumhane Rehberi olarak bilinen *McDowall's Journal*'da bulabilirdi. Ama asıl hazine, New Orleans'taydı; önce *Yeşil Kitap ya da Beyefendinin New Orleans Kılavuzu* ve ardından da, Storyville'in kurulmasıyla birlikte, 1902'de yayınlanmaya başlayan, otellerde, tren istasyonlarında, tütüncülerde ve rıhtımlarda bulunabilen, genelevlerin, madamların ve kızların çekici yönlerini göklere çıkaran ilanlarla dolu *Mavi Kitap*. Diane ve Norma'nın "her iki kıtada da" tanındığı iddia edilmekteydi; ama coğrafya yaklaşımları kısıtlı olsa bile, seks bilgileri hiç de öyle değildi. Tatmin etmeyi başaramadıkları biri çıkarsa güven içinde, "kesinlikle yumuşak yapıda" olduğunu söylüyorlardı.

Çoğu yayının yapamadığıysa, Paris *midinette*'lerinin** Londra'daki eşdeğerleri olan "dollymop"lar gibi amatörleri sıralamaktı; bunlar, hoş bir

* Fahişelerin adreslerinin listesinin yayınlanması 1961'de (Shaw, Savcılığa karşı davasında), "kamu ahlakının bozulması komplosu" ve "kamusal fesada hizmet eden eylem" başlıkları altında suç ilan edildi.

** Fr. 1) Terzi yanında çalışan işçi kız. 2) Civelek, fingirdek. (ç.n.)

genç ya da zengin bir yaşlı tarafından tavlanmaya hazır ve çiçek, çikolata, incik boncuk ve parlak ışıklar altında eğlence olarak ödenen bir ücret karşılığında yatağa atılabilecek hoş, küçük, dikişçi, şapkacı ya da çocuk bakıcısı kızlardı. Kaldırım fahişesi sürüleriyle, müşterilerini büyük riske girerek sokaklarda bulan ve ücretlerini karanlık bir kapı aralığında ya da arka sokakta girişilen hızlı bir ilişkiden sonra (eğer şanslıysa) alan, tüm çağların çaresiz yarı zamanlıları ve harap haldeki profesyonelleriyle de ilgilenmiyorlardı.

Ama riske giren her zaman fahişe değildi.

GÜNAHIN BEDELİ

Victoria çağı insanlarının rasgele sekse düşkünleri zührevi hastalıklarda korkutucu bir artış yaratmıştı. Doğal olarak, hastalıklar en çok fahişelerden kapılıyordu; ama bunun nedeni her zaman, fahişelerin sorumsuzluğu ya da ihmalkârlıkları değildi. Kadınların ilk semptomların hiçbirini hissetmemeleri ve böylece hastalığı farkına bile varmadan yaymaları sık görülen bir durum olduğundan, örneğin belsoğukluğunu kolayca yayabiliyorlardı. Erkeklerse enfeksiyonun bulaşmasından sonraki iki ya da üç gün içinde acıyla ve tedavi edilmemesi durumunda idrar akışının kesilmesine dönüşebilecek idrar yolu akıntısıyla karşılaşırlar. Ama frengi örneğinde hastalığın yayılmasından erkekler de, herhalde, en az fahişeler kadar sorumluydular.

Frenginin birinci ve ikinci aşamalarında, zaman zaman ortaya çıkan ve kendiliğinden kaybolan semptomlar görülür. Enfeksiyondan bir hafta gibi kısa ya da üç ay gibi uzun bir süre sonra lenf bezlerinde, genellikle de kasıkta şişme görülebilir ve çıbana dönüşebilecek küçük bir yumru oluşur. Bu semptomların kaybolmasından haftalar ya da aylar sonra ciltte lekelenme ve lenf bezlerinde yeniden hafif bir şişme görülebilir, ama bunlar da tedavi bile edilmeden geçer. Kalıcı hasar ancak, kimi zaman yıllar sonra ortaya çıkabilen üçüncü aşamada görülür; kimi zaman, ileri aşamadaki frengilinin karakteristik özelliği olan sarsak yürüyüşe yol açan koordinasyon kaybı, kimi zamansa, sanrı ya da delilik. Dikkatsiz ya da cahil bir Victoria çağı erkeği ilk başlardaki semptomları kolayca frengiyle ilgisiz ve önemsiz rahatsızlıklar olarak göz ardı edebilir ve normal seks yaşamını sürdürerek, kendisinden önce temiz olan fahişelerin yanı sıra kendi talihsiz karısına –ve doğmamış çocuklarına– da hastalık bulaştırabilirdi.

Tıp adamları bu konuda çaresizdiler ve bu kendi suçlarıydı – kendi cehaletlerini kabullenmeyi ya da (çoğunlukla doğal hafiflemeden başka bir şey olmayan) "tedavi"lerinin etkinliğinden kuşkulanmayı reddediyorlardı. Doktorların çoğu belsoğukluğuyla frenginin iki ayrı hastalık olduklarından bile habersizdi ve belsoğukluğunu frenginin başlangıç aşaması olarak görerek, ikisini de cıvayla tedavi ediyorlardı – acılı, uzun ve yalnızca frengiye karşı (belli sınırlar içerisinde) etkili bir tedavi. Ama tıp bilimini eleştirmek söz konusu bile değildi. Doktorlara göre, salgın zührevi hastalıkların sorumlusu yalnızca ve yalnızca, salgın ahlaksızlıktı.

Hastaların sayısı durmadan artıyordu. 1830'larda ve 1840'larda Viyana'daki üç devlet hastanesine her yıl, frengi ya da belsoğukluğu tedavisi görmek üzere (çoğu fahişe olmak üzere) altı ila yedi bin kadın kabul ediliyordu; Londra'daysa 1856'da üç büyük hastanede 30,000 (kadın ve erkek) hasta tedavi edilmişti ve bir başka hastanede de ayakta cerrahi müdahale gören hastaların yarısı zührevi hastalık taşımaktaydı.[24] 1860'larda Paris'teki Saint Lazare kadınlar hapishanesine gönderilen fahişelerin % 60'ına hastalık bulaşmış olduğuna kesin gözüyle bakılabilirdi ve 1865'te Garde Impériale, yalnızca üç ay içerisinde, hastanede tedavi edilen zührevi hastalıklar nedeniyle 20,000 iş günü kaybetti. Yüzyılın son çeyreğinde Kopenhag'da her üç kişi arasından bir kadın ya da erkeğin hayatının bir aşamasında önemli zührevi hastalıklardan birisine yakalandığı iddia edilmekteydi ve Amerika'da da kötümser bir uzmanın 1914 tarihli tahminine göre ülkenin erkek nüfusunun yarıdan fazlası belsoğukluğu geçirmişti.[25]

Çoğu ülkede kamu sağlığı yetkilileri, sorunu kontrol altına almak için, fahişeleri kontrol altına alma yoluna başvurdular. Ve gerçekten de tüm fahişeleri düzenli tıbbi muayeneden geçirmeyi başarmış olsalardı genel olarak nüfus içerisindeki zührevi hastalık görülme oranını en nihayet azaltmayı başarabilirlerdi.* Ama amatör ve yarı zamanlı fahişe sayısı çok fazlaydı; fahişelerin kaydedilmelerinin zorunlu olduğu ve otoritelerin en azından bir başlangıç noktasına sahip oldukları kıta Avrupa'sında bile bu, üstesinden gelinmesi olanaksız bir işti. Hatta –zührevi hastalıkların pençesine düşmüş bir silahlı kuvvetlere dayanan bir imparatorluktan sorumlu– Britanya hükümeti, 1864, 1866 ve 1869'daki Bu-

* Bir gösterge olarak, İtalya, 1958'de devlet denetimindeki genelevleri yasakladı; 1960'a gelindiğinde, frengiye yakalanmış kişi sayısı, yasaktan önceki yıla göre iki kat artmıştı.

laşıcı Hastalıklar Yasalarını kabul ettiğinde, başını tam bir belaya sokmuştu.

Yasalar temelde, bilinen hastalık yayıcılarını dolaşımdan çıkarmak ve büyük donanma üslerinde ya da Londra hariç herhangi bir büyük garnizon kentinin 15 mil yakınında çalışan kadınların düzenli olarak muayene edilmelerini sağlamak amacıyla tasarlanmıştı. Böylece ilk kez, polisin fahişelerin kaydını tutması zorunlu hale gelmişti – ve listeye kimlerin gireceğine karar vermesi. Kendi sağlıkları ve iyilikleri için düzenli tıbbi muayeneye sıcak bakan vesikalı profesyoneller ve genelev sakinleri konusunda bir sorunları yoktu, ama ne tedavi masraflarını ne de tedavi süresince karşılaşacakları gelir kaybını göze alabilecek olan cahil amatörler ve zaten hastalık kapmış olan sokak fahişeleri –asıl saptanması gereken kadınlar– söz konusu olduğunda iş değişiyordu. Polis, bu kadınları yoldan geçenlere yanaşırken yakalamadıkça, kulaktan dolma ya da kendilerine gizli olarak verilen bilgilere güvenmekten başka seçenek bulamıyordu. Karşılaşılan çok sayıdaki adli hatada anlaşılan, kötü niyet ve hata yaklaşık olarak aynı derecede etkili olmuştu.

Yasalara karşı bir tepki oluştu ve bir tarafta genelev sahipleriyle pezevenkler, diğer tarafta da son derece saygın hanımefendiler arasında tuhaf bir mücadele yaşandı. Tuhaftır ki, kısıtlamaları ilk grup desteklerken, ikinci grup, fahişelerin anayasal özgürlüklerinin ihlali olarak görerek lanetliyordu. Yirminci yüzyıl sonlarının bakış açısıyla, bir din adamının eşi ve Ulusal Hanımlar Birliği'nin sekreteri olan Josephine Butler'ın vajinal muayeneyi, bu durumla (genellikle tıbbi denetim altında olmadan da olsa) her gün karşılaşan kızların namuslarına karşı bir saldırı olarak eleştirmesi biraz tuhaf görünmekte. Ama hanımlar itirazlarına mantıklı bir açıklama getiriyorlardı. Bu duruma erkeklerin kontrol edilemez arzuları nedeniyle düşmüş olan kadınları cezalandırmak için yine erkeklerin yasalar çıkarmalarının adaletsizlik olduğunu iddia ediyorlardı belki,* ama aslında, fuhşun kendisine karşı duydukları nefreti ve korkuyu ifade etmekteydiler. Hastalığa yakalanmış kızların dolaşımdan çekilmesi, fuhuş kurumunu güçlendirmekten başka hiçbir işe yaramazdı. Hanımların asıl istedikleriyse, bu kurumun yıkılmasıydı.

* Kusur bulunması olanaksız bir hassasiyeti aşırı düzeyde bir basitleştirmeyle birleştiren bir savunu. Fahişelik, yasal olarak erkeğin hâkimiyetinde bulunan, ama kadın-erkek konsensüsüne de çok şey borçlu olan bir toplumsal sistemin ürünüydü. "Kadını erkek fahişe eder" yönündeki, hâlâ gözde olan inanç aslında, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında belli bir doğruluk payı taşımaktaydı, ama daha genel olarak tarihe bakıldığında, fahişelerin de müşteri yarattıklarını eklemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Kampanyalarının aşırı ahlakçılığı daha onlarca yıl boyunca bir bütün olarak toplum üzerinde çok geniş ölçekli etkiler yaratacaktı. Bu arada, 1883'te zorunlu muayenelerin durdurulması ve 1886'da da Bulaşıcı Hastalıklar Yasalarının feshedilmesiyle, açıklamış oldukları hedeflerine ulaştılar. Aynı zamanda, pezevenkliği ve genelev işletmeciliğini yasaklayan 1885 tarihli ceza yasası değişikliğinin yapılmasında da belli bir katkıları oldu. Bu yasanın fahişeliği yasaklamadığına dikkat çekmekte yarar var. Ne de olsa Mrs. Butler ve takipçileri on beş yıldır, fahişelerin kendi kız kardeşleri olduğunu söylüyorlardı. Ama etki yine de aynı oldu. Önceden polis ancak, bir fahişenin (ya da bir ev dolusu fahişenin) insanları "rahatsız" ettiğinin söylenebildiği durumlarda harekete geçebilirdi. Ama artık örgütlü fuhşun bir suç haline gelmesiyle birlikte boşluğu suçlu sınıflar doldurdu ve tabii polis de harekete geçebildi.

Amerika'da da dindarlar, New Orleans'ta 1870 ila 1874 ve San Francisco'da 1911-1913 arasındaki kısa dönemler hariç, izinli ve örgütlü fuhuşun kurumsallaşmasını önlemekte başarılı oldular.* Askerlerinin sağlığıyla en az Britanya Savaş Bakanlığı kadar ilgili olan ABD Savaş Bakanlığı sonuçta, bu sorunla kendi yöntemleriyle başa çıkmak zorunda kaldı. Yöntemleri, kara iznine çıkan tüm denizcilere prezervatif dağıtılmasını da içeriyordu; bu, zührevi hastalıklara karşı bir önlemden çok, o dönemde ateşli bir tartışma konusu olan gebeliği önlemenin doğrudan teşviki olarak görüldüğünden, şiddetli muhalefetle karşılaşmış olan gerçekçi bir yaklaşımdı.[27] I. Dünya Savaşı sırasında yurtdışında hizmet veren askerlere de prezervatif dağıtıldı –ve hatta kibar toplumda "arkadaşlık etmek" olarak bilinen şey sırasında kullanmaları tavsiye edildi– ama yurt içinde otoriteler, kararlılıkla, gayri meşru cinsel faaliyetleri ortadan kaldırmaya giriştiler. Bir donanma üssünün beş mil yakınındaki tüm genelevlerin kapatılması yönündeki karar, şaşaalı Storyville, New Orleans efsanesine 1917'de aniden son verdi. Ama Eylül 1917 ila Şubat 1919 arasında ABD ordusunda ve donanmasında kaydedilen 280,000'den fazla[28] zührevi hastalık vakası karşısında tarihçilerin hâlâ dehşete kapılmalarına karşın, bu rakam, birkaç yıl öncesine oranla büyük bir ilerleme

* Günümüzde Amerika Birleşik Devletleri'nin büyük bölümünde fuhuş resmi olarak suçtur; gerçi, tahminlere göre ülkede en az yarımmilyon fahişe bulunmakta – ve fahişelerle ilgili neredeyse yine bu kadar yasa. Chicago'da "sürtebilirler", ama New York'ta bu yasaktır. New Jersey'de müşterileri tutuklanabilir, ama Nevada'da müşteriler temiz, iyi işletilen, devlet tarafından teftiş edilen genelevlere gitmeye teşvik edilirler. 1989'da bunlardan biri hatta, hisselerinin kabul edilmiş bir Borsa'da listeye alınması gibi benzersiz bir ayrıcalık kazanmıştır.[26]

anlamına geliyordu. Amerikan orduları, tümü cinsel faaliyet açısından doruk dönemlerini yaşayan beş milyondan fazla erkekten oluşmaktaydı. Yine de, 1914'te her iki erkekten birinin bir dönemde belsoğukluğuna yakalanmış olduğu tahmin edilirken (belki biraz aşırı bir tahmin), bu kez silahlı kuvvetlerdeki her 17 erkekten yalnızca biri *herhangi* bir zührevi hastalığa yakalanmıştı.

Almanlar da aynı derecede başarılı oldular. Savaş başında önde gelen bilim adamları Başkomutanlığa, cinsel perhizin zorunlu hale getirilmesi ve genelevlerin kapatılması gerektiğini bildirmişler, ama bunun moral açısından tehlikeli olacağına karar verilmişti. Çok geçmeden, cephelerin ardında askeri genelevler açılır oldu; bunların çoğu, orduyla birlikte ilerleyip geri çekilen karavanlardaydı. Kırmızı ışıklı genelevler er ve erbaşlar, mavi ışıklılarsa subaylar içindi ve telaşsızlığa ya da inceliğe hiçbir taviz verilmiyordu. Hıfzısıhha Birliği'nden bir çavuş girişte maaş defterlerini ve sağlık belgelerini kontrol ediyor, her müşterinin adını ve birliğini kaydediyor, kısa bir muayene yaptırıyor, her ziyaretten önce ve sonra koruyucu ilaç ve merhemler dağıtıyordu – ve Madam adına bir ücret alıyordu. Öğleden sonra 4 ila 9 arasında kızlar ortalama on müşteri kabul ediyorlardı. Yoğun izin saatlerinde her erkeğe yalnızca on dakika zaman veriliyor ve sonra, nöbetçi çavuş bağırıyordu: "Sıradaki!"[29]

Bu dönemde Alman bilim adamlarının zührevi hastalıklar hakkındaki bilgileri diğer ülkelerin bilim adamlarıyla aynıydı. 1900'de Berlin'de 16,000 kişinin ya belsoğukluğu ya da frengi tedavisi görmekte olduğu resmi olarak kabul edilmişti, ama her zamanki gibi, gayri resmi tahminlerde çok daha yüksek rakamlara yer veriliyordu. Dönemin yetkililerinden birinin iddiasına göre, Hamburg ve Berlin'deki tüm erkeklerin % 37'si 15 ila 50 yaş arasında frengiyle karşılaşmıştı ve ortalama olarak, *her* erkeğin belsoğukluğuyla birden fazla kez karşılaştığı söylenebilirdi.[30] Bu rakamların şişirilmiş olup olmadığı bir yana, Tötonların fiziksel yapısına büyük bir değer atfeden bir halkı korkutmaya yeterliydiler; sonuçta, frengi araştırması ve tedavisi konusundaki ilk önemli ilerlemeler Almanya'da kaydedildi.

Fritz Schaudinn adlı Doğu Prusyalı bir zoolog 1905'te frengi spiroketlerini saptadı ve 1906'da da Berlin'de August von Wassermann adlı bir bakteri bilimci, eskisinden daha güvenilir teşhisler yapılabilmesini sağlayan bir kan testi sistemi geliştirdi; gerçi, spiroketler tüm hastalarda ve hastalığın tüm aşamalarda görülmediğinden, sistem hataya açıktı. 1909'da Frankfurt-am-Main'da kimyacı Paul Ehrlich (salvarsan adını vereceği) bir arsenik türevinin mucizevi bir tedavi gerçekleştirdiğini keş-

fetti; ilk günlerde kimi talihsiz kazalar yaşanmasına karşın –dozaj tekniği karmaşıktı–, geliştirilen bir versiyon soruna büyük oranda çözüm getirdi. Günümüzde frengi tedavisinde arseniğin yerini antibiyotikler ve sülfonamidler aldı, ama hâlâ ancak birinci ve ikinci aşamalarda tedavi edilebiliyor; üçüncü aşamaya gelindiğinde, dokular onarılması olanaksız bir hasar görmüş oluyor.

Belsoğukluğunun tedavisinin bulunması ise çok daha uzun sürdü. 1879'da Breslau'dan genç bir laboratuar asistanı suçlu mikrobu keşfetti ve bu da, hastanın tedavi edilmiş mi olduğunun, yoksa, yalnızca geçici hafifleme mi görüldüğünün kesin olarak anlaşılabilmesini sağladı; yine de, hastalığın hızla tedavi edilebilmesi ancak, 1935'te sülfonamidlerin ve 1941'de de penisilinin kullanılmaya başlanmasıyla mümkün oldu. Ama mikropların öz savunma güdüleri en az insanlarınki kadar güçlüdür; günümüzde, her iki tedaviye de dirençli görünen ve hatta, penisilinden çok hoşlanan gonokok soyları gelişmiş durumda. Kimi antibiyotikler hâlâ işe yarıyor, ama Dünya Sağlık Örgütü haklı bir sıkıntı içinde. 1970'lerin sonlarına gelindiğinde, tüm dünyada her yıl yüz milyon belsoğukluğu vakası tedavi edilmekteydi* ve on yıl sonra, yüksek riskli AIDS sınıflandırmaları içerisinde daha geleneksel zührevi enfeksiyonlar taşıyan hastaların da bulunduğunun anlaşılmasıyla, kaygılanmak için yeni bir neden doğdu.

BAKİRE DÜŞKÜNLÜĞÜ

Victoria çağı insanlarının zührevi hastalıklardan duydukları korkunun hiç de şaşırtıcı olmayan, ama talihsiz bir yan etkisi de, bakire fahişe talebinin giderek artmasıydı – bunların temiz oldukları varsayılabilirdi. (Hatta, kadın açısından trajik olan, bir bakireyle ilişki kurmanın hastalığı tedavi edebileceği yönünde bir mit de bulunuyordu.) Yüzyılın ilk yarısında Londra'da ücret 100 sterline ulaşabiliyordu; gerçi, 1880'lere gelindiğinde cari fiyat 5 sterline dek düşmüştü ve bu da, talebin gevşemesinin

* Komünist Blok'ta bile, özellikle de Litvanya'da, bir başka kişiye bilmeyerek de olsa hastalık bulaştırmanın, tedavi görmeyi reddetmenin ya da tedavi sırasında alkol almanın suç olduğu cezalandırıcı önlemler bulunmasına karşın, zührevi hastalıklarda yeniden patlama görülmekte. Suçlu tarafın hastalığı bulaştırdığı kişinin tedavi masraflarını karşılaması da gerekiyor. Rusya'da başka bir kişiye bilerek hastalık bulaştırmaktan suçlu bulunanlar "kasti olarak ciddi bedensel zarar" verme suçu işlemiş olarak görülüyor ve üç yıllık hapis cezasına, ya da, çalışma kampında bir yıla kadar zorunlu olarak çalıştırılmaya mahkûm edilebiliyorlar.[31]

ötesinde, arzın da arttığını gösteriyordu – ve tabii, her bakirenin göründüğü kadar bozulmamış olmadığı yönünde kuşku yaratıyordu.

Konunun heveslileri her zaman, yarattığı heyecan, saldırganlık, sahip olma duygusu ve hafif bir sadizm bileşimi nedeniyle, bekâret bozmaktan özel bir zevk alındığını iddia etmişlerdir. Günümüzde bazı tarihçiler, eksantrik Dr Dühren'i* izleyerek, bekâret bozmayı İngilizlere özgü bir ahlaksız olarak görmekteler, ama tarih aksini kanıtlıyor. Hatta, kimi dönemlerde, çoğunlukla, krala ya da derebeyine yeni gelinle kocasından önce yatma hakkını tanıyan *droit de seigneur* uygulamasıyla, kurumsallaştırdığı bile görülmekte. Bu uygulama Sümer çağında dahi kaydedilmiştir. Gılgamış Destanı'ndaki bir bölümde, krallarının hâlâ "gelinle ilk olmak, kralın ilk olması ve kocanın onu izlemesi" talebinde bulunarak geleneği ısrarla sürdürmeye çalışmasının Uruk halkına verdiği rahatsızlıktan söz edilir; bu uygulama, Avrupa'da da, kesintilerle on bir ya da on ikinci yüzyıla dek sürmüştür. On üçüncü yüzyıla gelindiğinde, Fransa'da, uygulamadan eski çağların bir geleneği olarak söz edilmekteydi, ama bu yönde eğilimi olan bir hükümdar ya da derebeyinin hâlâ uygulamayı dayatabiliyor olması son derece mümkün görünmekte.[32]

Bu hakkı bir erkek kullanmadığında, genellikle, tanrılar ya da temsilcileri kullanıyorlardı. Roma'da evliliğin zifafla tamamlanmasından önce gelin, daha önemsiz bereket tanrılarından birini temsil eden bir fallik sembolün üzerine oturuyordu; bundan bin yıl sonra da Kamboçya'da, her kızın bekâretinin düğününden önce Buda rahipleri tarafından bozulması bir gelenekti.[33]

Gelinin bekâreti tarih boyunca çoğu toplumda bir saplantı haline gelmiştir, ama çoğunlukla hukukilik ve meşruiyet sorunlarıyla ilişkilendirilmesine karşın, özellikle de Sparta, Girit ve Roma gibi yerlerde cinsel yönün de önemli olduğunu gösteren pek çok kanıt var; buralarda, düğün töreni sırasında tecavüz amacıyla kaçırmanın bir tür resmileşmiş temsili de yapılmaktaydı – ki bu psikolojik açıdan, bekâret bozmanın daha aşırı bir versiyonudur.** Hintli Müslümanların tarihin kimi dönemlerinde

* Yüzyılımızın ilk yıllarında, Iwan Block adıyla, hâlâ bir yanlış yorum örneği olarak görülebilecek *Geçmişte ve Günümüzde İngiltere'de Cinsel Yaşam* adlı incelemeyi yazmıştır.

** Akdeniz'in doğu ucunda bekâret hâlâ önemlidir. 1978'de, bekâret üstüne fiyat etiketi yapıştırılması âdeti sürdürülerek, Atina'da bir mahkemede yabancı dil öğretmeni tarafından baştan çıkarılmış olan 16 yaşındaki bir kızın ebeveynlerine 350,000 drahmi (1,400 sterlin, ya da, 2,250 dolar) ödenmesine karar verildi. Bu tutarın, "kızın kendi ekonomik ve toplumsal konumundaki bir erkeğe, bekâretinin kaybedilmiş olmasını tazmin etmek üzere" drahomasına ekleyecekleri tutarı temsil ettiği tahmin edilmekteydi.[34]

halk önünde bekâret bozmayı gelinin evlilik öncesindeki erdenliğinin kanıtı olarak uygulamış oldukları kaydedilmiştir; ayrıca, hem onlarda hem de kabile yaşamı süren Kürtlerde aynı nedenden ötürü, kızlık zarı kanıyla lekelenmiş bir kumaşın teşhir edilmesi gelenekti. Her iki örnekte de kabul edilen amaç, eylemin kendisi nedeniyle güçlü bir erkek böbürlenmesi unsurunu maskelemeye yarar. Görünüşe bakılırsa Müslümanlar bekâret bozma konusunda özellikle heyecanlıdırlar. İslam cennetinde inançlıya, her gece bozulmalarına karşın ertesi sabah bekâretleri mucizevi şekilde yenilenecek 10,000 bakire vaat edilmiştir.

Bir eşin bekâretinin bozulmasıyla bir fahişenin bekâretinin bozulması kuramda ne kadar farklı olursa olsun, uygulamada aslında pek de farklı değildi. Gerçekçi Çinliler, evlilik gibi, bir fahişenin bekâretinin bozulmasını da tören haline getirmişlerdi; ücret ve ziyafet de talihli erkeğe hemen hemen aynı miktara maloluyordu.[35]

Vatandaşlarının bekâret bozma konusunda uzmanlaşmış oldukları yönündeki kanının yayılmasından büyük oranda, on dokuzuncu yüzyılda yaşamış bir İngiliz gazeteci sorumludur. W. T. Stead 1885'te *Pall Mall Gazette*'de, "Modern Babil'in Bâkire Haracı" başlığıyla, beyaz kadın köle ticaretini* cüretle teşhir ettiği bir yazı dizisi yayınladı (Babil, Londra'daki West End'in eğlence ve fuhuş endüstrilerinin merkezi olan bölgesinin takma adıydı). Stead, günümüzdeki tanımlamayla araştırmacı gazeteciydi ve haberin bildirilmesi kadar yaratılmasına da katkıda bulunmaya hazırdı. En çarpıcı darbesi, bakire bir kızı annesinden satın alıp Paris'e götürmesi oldu; kızı alelacele Kurtuluş Ordusu'na teslim etmiş olmasına rağmen, bu girişimin bedelini üç aylık hapis cezasıyla ödedi.

Kanıtlayabildiği tek şey, bunun yapılabileceği olmuştu – düzenli olarak yapıldığı değil. Ama bakirelerin ırzına geçilmesinin Londra'da iyi örgütlenmiş ve faal bir iş kolu olduğu iddiası okurlarının kanlarını dondurmaya yetmişti. Victoria çağı insanlarının en çok hoşlandıkları şey, şahsi olarak kendilerine ulaşmayan dehşetti.

* "Beyaz kadın köle" büyük oranda, hanım romancıların kurmacasıydı. Yoğun nüfuslu Avrupa'da istekli fuhuş gönüllüsü sayısı, kızların kaçırılmalarına gerek bırakmayacak kadar yüksekti ve sınırlardan gizlice geçirilen kadınlar da, çoğunlukla, gönüllü göçmenlerdi. Ama Amerika'da San Francisco'nun Çinli kadınları 1850'lerden beri her anlamda köleydiler ve yüzyıl sonuna doğru pezevenkler Polonyalı, İrlandalı, Porto Rikolu ve Kübalı kadınları kandırarak ülkeye getirip, kendilerine bağımlılıkları sayesinde fuhşa zorlamaya başlamışlardı. 1900'e gelindiğinde bu büyük bir iş koluna dönüşmüştü; tahminen 50,000 pezevenk ve kadın satıcısı bu işten geçinmekteydi.

Stead'in söylediğine göre, kızların çoğu başlarına ne geldiğini anlayamayacak kadar gençti ve bakire bir müşteriyle ilk ilişkisinden sonra artık bakire olmadığından, ticaret de, elbette, gayet yoğundu. Bakireler üzerinde uzmanlaşmış kimi genelevler kızları taşradan gelen trenlerin varış noktası olan büyük tren terminallerinde buluyorlardı; kimilerine göreyse, Londra'nın parkları çok daha bereketli av sahalarıydı. Çocuk bakıcılarını ya da dükkanlarda çalışan kızları bir altın gine karşılığında bekâretlerinden vazgeçmeye ikna etmek pek de güç değildi; gerçi kızlar kimi zaman, acı gerçek anı yaklaştığında pişmanlığa kapılıyorlardı. Bu nedenle, bakire genelevleri çoğunlukla diğer evlerden uzakta ve sese karşı gayet iyi yalıtılmıştı.

Kimi genelevlerin, müşterilerin alışıldığı üzere talep ettikleri bekâret sertifikalarını verecek kendi doktorları vardı. Üstelik bu doktorlar yalnızca sertifikaları değil, sıklıkla, bekâreti de verebiliyorlardı.

Çoğu bakirede vajinaya girişi kısmen engelleyen bir zar şeridi, yani, himen yahut "kızlık zarı" bulunur. Vajinaya ilk nüfuz gerçekleştiğinde bu zar çoğunlukla yırtılır ya da gerilir ve çapına ve (kadından kadına değişen) kalınlığına bağlı olarak kanamaya başlar; kimi zaman yoğun şekilde, kimi zamansa neredeyse hiç. Kanama aslında, pek de güvenilemeyecek bir bekâret kanıtıdır, ama girişin dar olması ve kesin kan izleri erkek için her zaman bekâreti temsil etmiş ve bunları nasıl yaratacağını bilmek de her zaman kadının yararına olmuştur. Bu bilgi çağlardan beri mevcuttu, ama görünüşe bakılırsa, erken ortaçağda Avrupa'da yitirilmiş, sonradan, İbn Sina ve Albertus Magnus gibi seçkin doktorlarca yeniden diriltilmiştir; ikisinin "bekâret ve/veya bekâretin bozulması işaretleri" listeleri, gelirlerini bekâret onarma işiyle takviye eden berberler, hamam işletmecileri ve emekli fahişeler için paha biçilmez birer kılavuz olacaktı.

İkna edici bir kanama başlatmak için gereken tek şey, vajinaya, ilişki sırasında baskı nedeniyle boşalması için kana batırılmış bir sünger parçası yerleştirmekti; kanla dolu küçük bir balık mesanesi daha çarpıcı bir etki yaratabiliyordu, ama, herhalde, yerine yerleştirilirken baş edilmesi daha güçtü. Ama iki yöntem de, kimi zaman öne sürülmüş olan diğer fikirlerden ikisine oranla çok üstündü – kan emici sülükler ve kırılmış cam parçaları. Vajina girişini daraltmaksa daha zordu. Kimi zaman dikişe başvurulması gerekiyordu, ama daha çok, güçlü bir büzücü tercih edilirdi; en çok tavsiye edilenler sirke buharı, mürrüsafi suyu ve meşe palamudu ya da çakaleriği çayıydı. Kimi genelevlerde profesyonel bakireler haftada birkaç kez yamanırdı; üstelik, yalnızca Londra'da değil, yüzyıl başında kimi evlerin bekâret bozmayı sahne programının bir

parçası olarak sundukları New Orleans, San Francisco, New York, Berlin ve Paris'te de.*

Kimi müşteriler için genç bir bakire yeterli değildi. Daha da gencini istiyorlardı. Fransa'da küçük yaştakilerin baştan çıkarılmasına karşı yasalar çocuk genelevlerini köstekleyecek kadar sertti, ama on sekizinci yüzyılda Londra'da bu genelevlerden vardı; gerçi, görünüşe bakılırsa, buradaki kızlar genellikle 14-15 yaşlarındaydılar –on sekizinci yüzyıl şartlarına göre, yetişkinliğe yakın bir yaş. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısındaki daha rahatsız edici bir olguysa, büyük kentlerin gecekondu bölgelerinden –eğer varsa– ebeveynleri tarafından ekmeklerini kazanmaya gönderilmiş olan 12 yaşındaki çocukların hiçbir soru sorulmadan serbest olarak çalışabilmeleriydi. New York'taki Five Points'in ve Londra'daki Seven Dials'ın dehşet verici şartları altında yetişen bu çocukların çoğu yaşamın gerçeklerini, yürümeyi ve konuşmayı öğrendikleri gibi, kendiliğinden öğrenmişlerdi ve çoğu, gözlemci rolünden uygulamacı rolüne kolayca geçebiliyordu. Kimileri derslerini babalarından ya da ağabeylerinden alıyorlardı; günümüzde, bir yatakta altı kişinin uyuduğu ailelerde hâlâ olduğu gibi.[36] Hayatta kalmanın ve bununla bağlantılı ihtiyaçların diğer tüm kaygılara baskın geldiği yerlerde, ensest adı verilen o eski tabu, anlamsız toplumsal ahlakın bir parçası olmuştu.

Yüzyıl ilerleyip erkekler daha özel cinsel heyecan yolları talep eder oldukça, çocuk fahişe talebi de arttı. Josephine Butler, 1869'da, İngiltere'nin büyük limanlarından birindeki 9,000 fahişe arasında "yakın tarihli bir araştırma 1,500'ünün 15 yaşın ve bunlardan da üçte birinin 13 yaşın altında olduğunu göstermiştir" iddiasında bulunduğunda, belki de pek de haksız değildi.** Çıraklıklarına kapı aralıklarından fırlayıp erkekleri kollarından içeri çekerek başlayan çocuklar, yüzyılın son onyıllarında hem Londra'da hem de New York'ta giderek çoğalan uzmanlaşmış genelevler için ideal adaylardı. Kimileri, bekâretleri yamanıp biraz rol yapma eğitimi aldıktan

*Bekâretin onarılmasına günümüzde (en azından, Tokyo'da) "himenin yeniden doğuşu" denmektedir. Japonya'da her yıl, özellikle de evlenmek üzere olan kızlara, bu tür otuz bin ila kırk bin arası ameliyat yapıldığı tahmin edilmekte; Japon erkeklerinin % 80'den fazlası hâlâ gelinin bakire olmasını talep ediyorlar. Estetik cerrahlar yapay bir zar oluşturmak için koyun bağırsağı kullanıyorlar; bu bağırsak bir ay içerisinde eridiğinden, operasyon tarihinin de dikkatle hesaplanması gerekiyor. Düğünün ertelenmesi durumunda operasyonun tekrarlanması gerekiyor.

** 1977'de, New York City polisinin tahminlerine göre sokaklarda evden kaçmış 16 yaşın altında 20,000 genç bulunmaktaydı ve bunların çoğu *ticari* sekse hazırdı. Chicago'da çoğu 12 yaşında sayısız fahişe vardı. Los Angeles'taysa 14 yaşın altında 3,000 kadar kız ve erkek çocuk fahişelik yapmaktaydı.[37]

sonra, ikna edici bir masumiyet görüntüsüne bürünüyorlardı. Diğerleriyse, yaşça genç, ama Viktoryenlerin tiksintiyle belirttikleri gibi, "günahça yaşlı" kızlarla yatmaktan özel heyecan duyan müşterilere ayrılıyordu. Bu çocukların kaderlerinin, yüzyılın büyük bölümü boyunca, beş yaşından itibaren madenlerde ya da fabrikalarda günde on sekiz saat kölelik etmiş olan akranlarından daha kötü olup olmadığı tartışılabilir. Ama çocuk fahişe ticaretinin böylesine gelişmesinin tam da, kanun koyucuların daha geleneksel istihdam alanlarında bu çocukların akranlarının sömürülmelerini engelleme yönünde çok gecikmiş bir girişimde bulundukları bir döneme rastlaması tuhaf bir trajediydi.

ATİNA'NIN DİRİLİŞİ

Geç Victoria ve Edward dönemlerinde yakın ilgi konusu olanlar, elbette, yalnızca –ergen ya da yetişkin– kızlar değildi. Oğlanlar için de aynı durum söz konusuydu. İngiltere'de hatta, Urania'cılar* olarak bilinen, faal bir önemsiz şairler birliği vardı; bunlar, Yunan geleneğinde oğlancılığa eğilimli, işçi sınıfından erkek çocukları sevmek, yardım ve kılavuzluk etmek amacıyla himayeleri altına alan eğitimli erkeklerdi.[38]

Ama ilişkilerin bu denli donuk ya da alicenap olduğu enderdi. Daha yaygın olansa, Muhterem Charles Parkhurst'un, kent idaresini önce kanıtlarını toplamadan "yalancı, düzenci, rom ve şehvet düşkünü bir güruh" nedeniyle suçlamak gibi bir hata yapmasından sonra 1892'de New York'ta karşılaştıklarıydı. Büyük Jüri'den gelen mahkeme emri karşısında telaşla, ahlaksızlık aramak üzere kentin ahlaksızlık yuvalarını dolanmaya başladı. Rehber olarak tuttuğu dedektif ona Tenderloin ve Haymarket civarlarını gösterdi, barlara, genelevlere, Çin afyon batakhanelerine ve büyük bir doruk olarak da, West Third Street'deki Altın Kural Zevk Kulübü'ne götürdü; burada, bodrumdaki ayrı odacıklarda yüzleri boyalı, ince sesli, kız tavırlı ve kız adlı gençler oturuyordu. Dedektifin bu oğlanların ne yaptıklarını anlatması üzerine Muhterem Parkhurst telaşla buradan kaçtı.[39]

Yaş bir yana, ticari bir girişim olarak eşcinsellik, özellikle Britanya ve ABD örneklerinde, on dokuzuncu yüzyıldaki fuhuş patlamasının gecikmiş bir özelliğiydi. Fransa'da görece daha erken başlamıştı. Fransızlar cadıları yakmaktan vazgeçtikten sonra da uzun süre –1725 gibi ileri bir tarihe dek– eşcinselleri yakmayı sürdürmüş olsalar da, Napolyon Yasası bu

* Afrodit'in bir diğer adı olan Urania'dan.

konudaki düzenlemeleri önemli oranda yumuşatmıştı; 1860'lara gelindiğinde, eşcinsellik ve lezbiyenlik, fazla yaygın olmamakla birlikte, en azından, katılımcıların 21 yaşın üstünde olmaları şartıyla, hoşgörüyle karşılanıyordu. Paris'te yüzlerce erkek fahişe bulunmaktaydı; bunlardan biri de, Edmond de Goncourt'un söylediğine göre Opera baloları sezonunda 1,800 frank kazanabilen André adlı ünlü bir fahişeydi.[40] (Bu dönemde vasıflı bir zanaatkâr günde iki ila dört frank, Cora Pearl ise gecede 5,000 frank kazanmaktaydı.) Kimileri, üzerlerindeki kadın elbiseleri ve kaynatılıp ardından kesilerek şekillendirilmiş koyun akciğerinden yapılma sahte göğüsleriyle, hemen fark ediliyorlardı. François-Auguste Veyne'in söylediğine göre, "Geçen gün içlerinden biri bana, soğuması için tavan arasına bıraktığı bir göğsünü bir kedinin yemiş olduğunu söyleyerek yakındı."[41] Kimilerinin fark edilmesiyse daha zordu ve bu da kimi zaman, beklenmedik sonuçlar yaratabiliyordu. Goncourt kardeşlerin kaydettiğine göre, Savaş Bakanlığı'ndan bir daire şefinin Garde Impériale'den çok sayıda askeri belli bir zengin erkekler zümresine tanıştırması, hükümetin sonunda bir askeri komplodan kuşkulanmaya başlamasına yol açmıştı.[42]

40 yıl sonra Almanya'da çok daha tehlikeli bir komplo kuşkusu doğacaktı. Yüzyıl başında, imparatorluk sarayının, imparatoru daha sorumluluk sahibi (yani, heteroseksüel) danışmanlarından uzaklaştıran bir eşcinseller kliği tarafından yönetilmekte olduğu dedikoduları yayılmıştı ve Kont Günther von der Schulenburg aristokrat eşcinsellere (*Urning*'ler) kurmayı umduğu dostluk derneği ve savunma ligi karışımına katılmak isteyebileceklerini ima eden sirküler yolladığında dedikodular iyice ayyuka çıktı.

Berlin'de yayınlanan *Die Zukunft*'un yayıncısı Maximilian Harden 1906'da, imparator da dahil olmak üzere herkesin gözlerini bir *Urning* ittifakının tehlikelerine açmaya karar verdi. Söylediğine göre, bu insanlar "manastır tarikatlarından ya da Farmasonluktan daha güçlü, daha bağlayıcı ve tüm inanç, devlet ve sınıf duvarları arasında bir bağ oluşturan, en uzak, en yabancı olanları, bir saldırı ve savunma birliği içerisinde birleştiren bir yoldaşlık" kurmuşlardı. "Bu soydan erkekler her yerde, saraylarda, ordu ve donanmalarda yüksek konumlarda, büyük gazetelerin yazı işlerinde, tüccar ve öğretmenlerin masalarında, hatta, Kürsü'de bulunabiliyorlar. Ortak düşmana karşı hepsi birlikte saldırıyor."[43]

Bu, yeni bir kılığa bürünmüş ve Yahudilerin fark edilmesinin kolay olmasına karşın, eşcinseller genellikle pek de kolay fark edilemediğinden, daha da korkutucu olan eski –genellikle Yahudilere, ama çeşitli zamanlarda Farmasonlar ve Gülhaçlar gibi mezheplere de yakıştırılan–

komplo kuramıydı. Harden'ın kampanyası Almanya'nın *Urning*'lerini çöküşe sürükledi – ve aynı zamanda halka, eşcinsellik konusunda bilinecek her şeyi öğretti. Eşcinselleri "üçüncü cinsiyet" olarak gören ve yasalarca zulmedilmek değil, korunmaları gerektiğini düşünen Berlinli ünlü seksolog Magnus Hirschfeld'in çabalarına rağmen, eşcinsellere karşı genel bir tepki oluşmuştu. Sokaktaki adam onları tanımayı, boykot etmeyi ve Alman Ceza Kanunu'nun erkek eşcinselliğine karşı hüküm getiren 175. Paragrafı'na istinaden "175'likler" olarak hor görmeyi öğrendi.

İngiltere'deki eşcinsellerin konumları biraz daha muğlaktı; zira İngilizler, eşcinselliği sevdikleri ya da saygı duydukları kişilerde göz ardı edip, başkaları (yabancılar ve İngiliz işçi sınıfı) ve (Oscar Wilde gibi) toplum kurallarına uymayanlar söz konusu olduğundaysa lanetlemeyi bir sanata dönüştürmüşlerdi. Cinsel konularda Victoria çağı İngiliz'inin sorununun ikiyüzlülükten çok kendi kendini kandırması olmasına karşın, eşcinsellik söz konusu olduğunda uçurumun kenarına çok yaklaşıyordu.

Bunun nedeni, kuşkusuz, kısmen, 1861 gibi ileri bir tarihe dek ölüm cezasının uygulanabilir olmasıydı – uygulamada değilse de, hukuki açıdan. "Hukuk"un evrimin ve emsallerin bir ürünü olduğu tüm hukuk sistemlerinde olduğu gibi, çok sayıda tutarsızlık ve muğlak alan bulunmaktaydı. Sodominin "aleni" uygulaması üçüncü bir kişinin varlığını gerektirmekteydi, ama sodomi kendisi de her zaman kesin olarak tanımlanmış değildi. On sekizinci yüzyılda kimi talihsizler travestiliği aşmayan şeylerden ötürü tutuklanmışlardı. Ama 1828'de, kişiye karşı işlenen suçları ele alan yeni bir yasa kabul edildi; bu yasa, "bir insanla ya da herhangi bir hayvanla tiksindirici Kulamparalık suçunu işlemekten hüküm giyen herkes bir Mücrim olarak ölüm cezasıyla karşılaşacaktır" ilkesini yeniden getirmiş ve ayrıca, daha önceleri kulamparalık ya da tecavüzden suçlananların çoğunlukla "bu suçların tamamlanması için gereken kanıt zorluğu" nedeninden ötürü kurtulmuş olmalarına karşın, gelecekte "tohum boşalmasını kanıtlamanın" gerekli olmayacağını, "yalnızca nüfuz kanıtıyla cinsel bilginin tamamlanmış sayılacağını" belirtmişti.[44] Ölüm cezası 1861'de –ömür boyu ila on yıl arası– hapis cezasına indirildi; eşcinsel saldırı ise daha kısa bir mahkumiyete tabi idi.

Burada eşcinsellere ancak rastlantısal olarak ödün verilmişti. 1826'yla 1861 arasında Parlamento, ölüm cezasına tabi suç sayısını 200'den yalnızca dörde (vatana ihanet, cinayet, korsanlık ve Dockyards Savunma Yasası'na karşı suçlar)[45] indirmekle meşgul olmuştu ve eşcinselliğe verilecek ölüm cezasının kaldırılması konusu listenin çok altlarında yer alıyordu. Ama cinsel eğilimleri konusunda sessiz kalacak kadar mantıklı

olanlar bir süreliğine, kendilerini daha önce görülmedik derecede emniyette hissetmiş olabilirler.

Ardından, 1885'in, Ceza Hukuku Değişikliği Yasası'nın kabul edildiği o talihsiz günü geldi. Bu yasa Parlamento'ya "kadınların ve kızların korunmaları, genelevlerin ortadan kaldırılması ve diğer amaçlar" için sunulmuştu ve başlangıçta, eşcinsellikten söz edilmiyordu. Sonradan eklenen ve gereğince tartışılmadan benimsenen madde belki de, kadın fahişeliğinin yanı sıra erkek fahişeliğini de kapsam dahiline almak için getirilmiş, ama yanlış ifade edilmiş bir girişimdi; bu maddede belirtildiğine göre, "(...) aleni ya da mahrem olarak bir erkeğin başka bir erkekle işlediği herhangi bir yakışıksız eylem suçunu işleyen ya da işlenmesine taraf olan, yardakçılık eden ya da yardakçılık etmeye teşebbüs eden her erkek" kürek cezası dahil ya da hariç, iki yıla kadar hapisle cezalandırılabilirdi.[46] Yani mahrem ve tarafların rızasıyla yaşanan bir eşcinsel ilişki, hatta, tam bir cinsel ilişki derecesine ulaşmayan bir ilişki bile artık ceza hukuku kapsamı içerisindeydi. Bu, tam şantajcıya göre bir maddeydi; 1967'ye ve rıza gösteren yetişkinler arasında eşcinsel ilişkilerin (ordu, donanma ya da polis kuvvetler hariç) çok gecikmiş olarak meşrulaştırılışına dek de öyle kalacaktı

1885 tarihli yasanın, amaçlananın tam tersi yönde bir etkisi olmuştu. Kendini belli etmeyen eşcinsel artık yalnızca hapis cezası yüzünden değil, ceza hafif olduğundan, suçlamaların daha kolayca yapılabilmesi ve mahkemeye gitmiş bir davanın sonucunda oluşacak skandalın hapsedilmenin kendisi kadar tahrip edici olabileceği gerçeği nedeniyle de tehlikedeydi. Oysa profesyonelin kaybedeceği bir itibarı yoktu ve iki yıllık hapis cezasını, on yıl ila ömür boyu arası bir cezaya kıyasla önemsiz görüyordu.

Erkek fahişe, müşteri aradığı zamanlarda bile fark edilmesi daha zor olduğundan, kadınlara oranla her zaman daha rahat olmuştu. Kadın kılığına girmekten kaçındığı sürece, polis, 1850'lerin esprili bir turist rehberine göre herhangi bir dışarlıklı taşralının hakiki bir üç sahneli Margary'ler, Pooflar ve Mary Ann'ler sirki görmek üzere gidebileceği bölgelerde bile, onu genellikle rahat bırakırdı. "Quadrant, Holborn, Fleet Sokağı ve Strand onlarla dolu. Charing Cros yakınlarındaki saygın otellerin pencerelerine "Oğlancılara dikkat!" yazılı işaret ve tabelaların asıldığı günlerin üstünden çok zaman geçmedi. Genellikle resim dükkanlarının etrafında toplanıyor ve kadınsı görüntüleri, modaya uygun giysileri ve benzer şeylerle ayırt edilebiliyorlar... Quadrant'a [aralarından] en kötü şöhretlileri akın akın geliyor ve bunlar, sayısız kadın fahişe gibi, 'av' bulmak amacıyla burayı arşınlıyorlar."[47]

Bu yorum biraz abartılı görünüyor. Yüzyıl ortalarını kapsayan 50 yıl boyunca eşcinsel fahişelere talep düşüktü; zira, toplumsal baskılar biseksüelleri çoğunlukla heteroseksüelliğe yöneltiyor ve müşteri rolünü ancak, % 4 ya da 5 oranındaki genetik eşcinseller dolduruyordu. Kimi Victoria çağı insanları, kuşkusuz, biseksüellikleriyle yüzleşmekte ve eşcinsel yanlarını bilerek bastırmaktaydılar, ama gizli eşcinsel eğilimler taşıyan erkeklerin büyük çoğunluğunun bu eğilimlerinden habersiz kaldıkları kesin görünmekte.

Hem Britanya hem de Amerika'da, eşcinsel dürtüleri yüceltmekten öte pek çok örnekte olasılıkla uygulamayı da gizleyen yakın erkek dostluğu modası yaşandığından, bu dönemde eşcinselliğin yaygınlığı konusunda tahminde bulunmak güç. Herman Melville'in deyişiyle, "cinsiyetler arasında yaşanan tatlı duygular"[48] düzeyinden bir derece aşağı olmaları şartıyla, tamamen kabul ve hatta, takdir edilebilir görülüyorlardı. Ama 1880'lere, önceki onyılların tutucu saygınlığına karşı doğacak *fin de siècle* tepkisinin arifesine gelindiğinde, genç kuşak geleneksel olmayana yönelmeye başladı. Erkek çocukları onlu yaşlarının ortalarına dek manastır kapalılığı içerisinde tutan İngiliz vakıf okulları her zaman, genellikle öğrencilerin okul yaşamlarıyla birlikte son bulan eşcinsel deneyimler için bir fidanlık işlevi görmüştür. Ama bu deneyimler artık, yetişkinlik yaşamına da uzanıyordu. W. T. Stead, Oscar Wilde skandalının yaşandığı sıralarda şu sözleri yazmakta çok haklıydı: "Oscar Wilde'ın işlediği cürümden suçlu bulunan herkes hapse atılsaydı, Eton, Harrow, Rugby ve Winchester'dan Pentonville ve Holloway hapishanelerine şaşırtıcı bir göç yaşanırdı. Bu döneme dek erkek çocuklar vakıf okullarında, sonraları ağır hapis cezasına çarptırılacakları eğilimler ve alışkanlıklar benimsemekte serbestler."[49]

Eton ve Harrow'un ardından genellikle, yalnızca erkeklerin kabul edildiği yatılı Oxford ve Cambridge kolejlerine gidilirdi. Neredeyse bir yüzyıl boyunca üst sınıfların eğitiminde güçlü bir eşcinsellik eğilimi yaşandığı ancak 1970'lerde, bunu itiraf etmek güvenli hale geldiğinde anlaşıldı. Diplomasi, devlet ve idare alanlarında en üst makamların bu ortam içerisinde yetişmiş erkekler tarafından doldurulduğu bir dönemde şantajın nasıl bir tehlike olduğu da.

İNGİLİZ AHLAKSIZLIĞI

On dokuzuncu yüzyılda Fransızlar eşcinsellikten *le vice allemand* (Alman ahlaksızlığı) ve doğruluktan aynı derecede uzak bir tutumla kırbaçlama-

dan da *le vice anglais* olarak söz ediyorlardı, ama her iki ülkede de bir tür tersine dönmüş şovenizmden esinlenen seksologlar bu nitelemeleri iyi niyetle kabul ediyor ve belgelendirmeye çalışıyorlardı. İngilizler, de Sade, Rousseau ve ortaçağ İspanya'sının dini-erotik kırbaç düşkünleri gibi münasebetsiz istisnaları göz ardı ederek memnuniyetle, beyefendilerin sapkınlara dönüşmelerinden büyük oranda vakıf okullarının sorumlu olduğu sonucuna varıyorlardı. Bebekliklerinden itibaren kötekten kaçınmanın çocuğu şımartmak anlamına geleceğine inanan dadılar ve okul müdürleri tarafından eğitilen üst sınıftan erkek çocuklar (iddia ettiklerine göre) bunu bir alışkanlığa dönüştürüyor ve yetişkinlik yıllarında da damarlarındaki kanı kızıştırmak için iyi bir köteğe ihtiyaç duyuyorlardı.

Aslında, kırbaç düşkünü olmak için gereken tek şey çocuklukta düzenli olarak kırbaçlanmak olsaydı, bu eğilim bir üst sınıf sporundan çok, uluslararası bir salgına dönüşürdü. Hindistan ve bazı kabile halkları hariç, tarihte yaşamış çocukların çoğu günümüzde tasavvur bile edilemeyecek bir gaddarlığa maruz kalmışlardır. Köteği atanın kim olduğu, elbette, önemliydi; hakkında çocukça cinsel fanteziler kurduğu genç bir dadı ya da çocuk bakıcısı, yahut; büyüme çağında hayranlık duyduğu bir okul müdürü tarafından kırbaçlanan erkek çocuğun sonraki yaşamında kırbacı güçlü bir uyarıcı olarak görmesi mümkündü. Ama görünüşe bakılırsa, örneklerin büyük çoğunluğunda bu sapkınlık, günümüzde de olduğu gibi, doğuştan gelen bir mazoşizm dürtüsüne bağlıydı.

Mazoşizm ilk kez on dokuzuncu yüzyıl başında, kimi dehşet verici ayrıntıların özenle Latince'ye çevrilmiş olduğu, patolojik cinsel davranış konulu bir çalışma olan *Psychopathia Sexualis* (1886) adlı eseri çok geçmeden iyi bir Latince sözlüğe parası yeten tüm pornografıcilerin kutsal kitabı haline gelecek olan Avusturyalı polis doktoru ve psikiyatr Richard von Krafft-Ebing tarafından tanımlanmıştı. Acı vermekten alınan zevk türü adını Marquis de Sade'dan aldığından, Krafft-Ebing, acı çekmekten, aşağılanmaktan ya da hükmedilmekten alınan zevkin de adını, bu eğilimin en seçkin savunucusu olan Ritter Leopold von Sacher-Masoch'dan almasının mantıklı olacağını düşündü; Sacher-Masoch, 1870'de kadınların kendilerine acı vermesine ihtiyaç duyan erkekler teması hakkında romanlar ve öyküler yazmaya başlamış olan, belli bir akademik üne sahip bir Avusturyalıydı.

Sacher-Masoch'un en ünlü öyküsü, mazoşizmin tüm temel silahlarını tek bir kerede belirlemiş olan *Kürklü Venüs*'tür. Zalim, hükmedici bir kişiliğe sahip olan ve kürklerle örtünen Wanda, âşığı Severin'i tuzağa düşürür, bağlar ve elinde bir kırbaçla karşısına çıkar. Kürkler, kırbaçlar ve

şeytani (ama her zaman aristokrat) güzeller, Sacher-Masoch'un yapıtlarında sık rastlanan unsurlardır. "Güzel kadın hayranına yeşil gözlerinin buz gibi ve kemirici, tuhaf bir bakışını yöneltti, sonra odayı geçti, muhteşem bir erminle süslenmiş, kırmızı satenden görkemli ve gevşek bir paltoyu yavaşça giydi ve tuvalet masasından bir kırbaç, kısa bir sapa tutuşturulmuş uzun bir kamçı aldı; büyük mast cinsi köpeğini bununla cezalandırırdı. 'Bunu istiyorsun,' dedi. 'Öyleyse, seni kırbaçlayacağım.' Âşığı, hâlâ dizlerinin üstünde, 'Kırbaçla beni!' diye bağırdı. 'Sana yalvarıyorum!'"[50]

Sacher-Masoch, edebiyat alanındaki kırbaç düşkünlerinin ilki değildi. Sevdikleri ya da arzuladıkları erkeklere hükmeden, hatta onları öldüren *femmes fatale*'ler konusunda köklü bir gelenek vardı. Ve erkekler de bundan fazlasıyla hoşlanıyorlardı. "Vahşi bir hükmedici haşmet"in moda olmasına karşın[51], on dokuzuncu yüzyıla dek, kesin bir avcı feminist klişesi oluşmamıştı, ama Victoria çağı insanlarının başkalarının yanında nezaket ve mahrem yaşamda suç bileşimi bu klişenin yaratılmasını zorunlu kıldı.

"İnsan acısının haşmetine bayılıyorum," diyordu, (böyle bir şey yaşaması asla gerekmemiş olan) Kont Alfred de Vigny, ama çağdaşları, bu duygunun yüceliğini fark etmekle birlikte, gerçekliğini, Sanayi Devrimi'nin gecekondularında ve sömürücü işyerlerinde gözlemekten acizdiler. Pek çoğu, sanki insanların böylesine çok acı çekmesine yol açan sadistçe ihmali telafi etmek istercesine, kendilerini yüzeysel bir mazoşizm içeren bir hayale bıraktılar. Malzeme, sevdiğinin erişilmezliği yüzünden âşığın derin bir acı çektiği Gotik saray aşkı imgesinde hazır bekliyordu ve yüzyıl içerisinde bu fikir, fazlasıyla şişirildi. Yüzyıl başında kısa süreli bir (Byron tarzı) *homme fatal* modası yaşanmıştı, ama yüzyıl ortalarında bu modanın yerini, gücünü acıdan alan, Victoria çağının "evin meleği"nin antitezi olan ve evdeki mahcup, hürmetkâr kadına hükmeden erkeğin bu kez kendisini düşkün bir boyun eğişe maruz bırakan ölümcül kadın aldı.*

Edebiyatta *le vice anglais* alanının önderleri başlarda, Fransızlardı. *Femme fatale*'i kendi biraz eksantrik Cleopatra imgesiyle biçimlendirense, Théophile Gautier oldu – kraliçe, şehvet düşkünü, her sabah, geceyi birlikte geçirdiği âşığının katledilmesini emreden, yüce bir zalimliğe ve barbarca bir içgörüye sahip kadın.[53] Takipçilerinin gözdeleriyse Nyssia (bir tür doğu Lady Macbeth'i), Herodias, Truvalı Helena ve Sebâ Melike-

* Zaman değişiyor. Küstah hayali kadının Victoria çağı erkeği için bir cinsel uyaran işlevi görmesine karşın, günümüzün etten kandan feministi, âşığını, çoğunlukla, iktidarsızlığa sürükleyecek denli korkutuyor.[52]

si oldu. Soylu kadınlar listesi dışına bakıldığındaysa, Prosper Merimée İspanya'yı bayağı *femme fatale*'in kaynağı olarak gösterdi; gerçi, yüzyıl sonlarına doğru artık Rusya tercih edilir olacaktı.

Yine de, en egzotik "cehennemden taze gelmiş güzellik" örneklerini üreten, mükemmel İngiliz beyefendisi Algernon Charles Swinburn oldu.[54] Swinburn –ki saplantılı mazoşizmi biyografi sözlüklerinde hâlâ "ölçüsüz yaşam" olarak tanımlanmaktadır– erkeğin "güzel bir kadının çılgınca hiddetinin güçsüz kurbanı"[55] olmayı amaçlaması gerektiğine inanıyordu; belki de, "Şehvet Acısının Hanımı Dolores"e benzer bir kadın:

> Bir mücevher gibi gizleyen soğuk gözkapakları
> Bir saatliğine yumuşayan sert gözler;
> Ağır, beyaz kol ve bacaklar, ve zalim
> Kırmızı ağız, zehirli bir çiçek gibi...

Bu kadının yanında:

> Acı gözyaşlarında eridi, ve zevkti;
> Ölüm kanla karıştı, ve yaşamdı.[56]

Bu, kesinlikle, Sacher-Masoch'un bir gömlek üstündeydi.

Ama mazoşist panteonun edebi güneşleri, kırbacı kullanan *femme fatale*'e acının kendisinden daha fazla değer veren romantiklerdi. Özel bir hayal dünyasında yaşıyorlardı; günümüz korku filmi meraklısının ya da heyecan arayışı içerisinde tombala salonlarıyla ceza mahkemeleri arasında dolanan kadının dünyasından daha zengin ve daha yakın, ama bundan daha gerçek olmayan bir dünyada. Ama kırbacın işlevsel bir ihtiyaç olduğu diğer bir tür mazoşist daha vardı.

İşlevsel mazoşist kimi zaman yorgun bir görmüş geçirmişti, kimi zaman bastırılmış ve cinsel açıdan güçsüz, kimi zamansa, Fransız felsefeci ve eleştirmen Hippolyte Taine'in "nihayet kendini gürültü ve kösnüllükle tatmin eden insan hayvan" olarak tanımladığı türde kaba bir zorba. Taine, İngiliz erkeğinin kötek tutkusundan aşırı alkol ve kırmızı et tüketimini sorumlu tutuyordu,[57] ama nedenler psikosomatikti. Belli türde insanlarda akut fiziksel acı, cinsel tepkiyle ilgili sinirleri güçsüzleştirmekten çok uyarır. Öfke de aynı etkiyi gösterebilir; bu nedenle, işlevsel mazoşist kolayca sadizme yönelir. (Alınan ya da verilen acıdan ayrılmaz olan zevk için kullanılan kapsayıcı sözcük, algolagniyadır.)

Romantik mazoşist için hayal gücü ve mahrem düzenlemeler genellikle yeterli oluyordu, ama işlevsel mazoşist özel genelevlere ihtiyaç duymaktaydı; gerçi, yoksunluk dönemlerinde kendini İngilizlerin uzmanlık alanı olan pornografik yapıtlardan biriyle teselli etmek zorunda kaldığı da oluyordu – *Lady Bumtickler'in Âlemleri, Madam Birchini'nin Dansı*, yahut, *Köteğin Romansı ya da okulun ve yatak odasının gerçekleri. Bir uzman vd. tarafından.** Kimi kırbaçlama rehberleri özellikle genelev sahipleri ya da tüm zevkleri tatmin etmek isteyen bağımsız fahişeler için yazılmıştı. Bunlara "dramatik formda yazılmış, ziyaretçiniz geldiğinde eline verip hangisini uygulamayı en çok isteyeceğini sormanız gereken, bir dizi falaka sahnesi içeren küçük bir kitap" bulundurmaları tavsiye ediliyordu.[58] Bu konu halledildikten sonra sıra, kıyafet seçimine geliyordu. *Kadın Kırbaççı Sergisi* tam bir çıplaklığa soğuk bakıyor ve "en yüksek [müşteri] tatminine erişmek için" kısmi çıplaklığı tavsiye ediyordu. Kürk iyiydi, ama rahibe kıyafeti de hiç fena olmazdı; altın lifli ipek çoraplar, payetli ayakkabılar, ipek ve dantelden yapılmış, beyaz jartiyerle tamamlanan bembeyaz giysiler de öyle.

Emsalsiz Dr Dühren'a göre, cinsel amaçlı kırbaçlama "büyük bir hassasiyet ve belli bir *savoir faire*" gerektirir.[59] On dokuzuncu yüzyıl başında Londra'nın Mrs. Collet'i *savoir faire*'iyle ünlüydü, ama kadın işçinin ancak aletleri kadar iyi olduğuna inanan mükemmeliyetçi Theresa Berkley (ya da Berkeley) çok geçmeden onu gölgede bırakacaktı. Portland Place yakınlarındaki evinde sopalarını suda bırakırdı ki "yeşillenip esnesinler. Ucuna doğru incelen kırbaçları, iğne uçlarıyla kaplı dokuz kamçılı kırbaçları, çeşitli ince esnek değnekleri, kalın deri kayışları, sürekli kullanılmaktan kalınlaşmış, çivilerle kaplı öküz postu kayışları ve kaşağıları, ayrıca dikenli defneleri ve katırtırnakları ve 'kasap çalısı' denen dikenli bir bitkisi vardı. Çin vazoları yaz boyunca yeşil ısırganlarla dolu tutulurdu."[60] Mrs. Berkeley, hayalci mazoşisten çok daha fazlasına hizmet veriyordu.

Ama en büyük icadı (1828'de), temelde (müşterinin boyuna göre ayarlanabilir) uzayan bir merdiven olan Berkley Atı ya da Chevalet'ydi; bu araç destekli ve rahat yastıklıydı. Müşteri, yüzü bir boşluktan ve cinsel organları da diğer boşluktan sarkacak şekilde buna bağlanırdı. "Mürebbiye" arkasında durup zevke göre sırtı yada kalçaları kırbaçlarken, yarı çıplak bir kız da ön tarafta oturup kamışını ve taşaklarını** okşardı. Ber-

* Victoria dönemi yayıncılığında pek çok "vd." vardı. Ticari kitap kabı kullanıma girene dek, geveze yazarlar, çoğunlukla, başlığa bir reklam ya da satış ağzı yerleştirirlerdi.

** 1830'larda bunlar hâlâ gayet saygın sözcüklerdi.

keley Atı çok kârlı bir icattı ve yaratıcı tasarımcısının (söylendiğine göre) sekiz yılda net olarak 10,000 sterlin (16,000 dolar) düzeyinde bir gelir elde etmesini sağlamıştı; bu, o dönem için yüklü bir tutardı.

İlk ünlü kırbaçlama kılavuzlarından biri olan *Kadın Öğretmen Venüs ya da Falaka Sporları* (1788, yen. bas. 1898) erkek müptelaları üçe bölmüştü – bir kadın tarafından kırbaçlanmaktan zevk alanlar, kadını kırbaçlamayı yeğleyenler ve yalnızca izlemekten heyecan duyanlar (bu, genelev sahiplerinin ücretini ödeyen müşteriler için her zaman ayarlayabilecekleri bir şeydi). Diğer bir deyişle, mazoşistler, sadistler ve röntgenciler; günümüz psikanalistleri bunların tümünü cinsel sapkın olarak sınıflandırırlar.

Ama Victoria çağı tarzı seksin büyük oranda, psikanalitik anlamda sapkınlığa yaklaştığı da savunulabilir. Victoria çağı insanlarının muazzam özgüvenlerinin öteki yüzü, fahişelerle basit heteroksüel ilişkiye bile entelektüel ve ahlaki mazoşizm unsuru katan huzursuzca bir suçluluk ve kırılganlık duygusuydu. Gustave Flaubert şu sözleriyle, on dokuzuncu yüzyılın gizli, huzursuz cinsel çelişkilerini özetlemiştir: "Bilmediği bir yatakta bir daha hiç görmeyeceği bir yüzün yanında uyanmamış, şafak vakti bir genelevden, yalnızca yaşama karşı duyduğu tiksintiden dolayı köprüden nehre atlama isteği duyarak ayrılmamış olan erkek bir şeyler kaçırmıştır."[61]

14 Büyük Tartışma

"Bu ülkenin kadınları," demişti, Oregon Senatörü George H. Williams 1866'da, "denizci ve asker olmaya başladıklarında, okyanusları dolaşıp, saban sürdüklerinde, ticaret ve iş dünyasının kalabalık caddelerinde her türden insan tarafından itilip kakılmayı, siyasetin ihanetlerini ve çalkantılarını, ordugâhın uçarılığını, gök gürültüsünün dumanını ve savaşın kanını evlerinde ve ailelerinde buldukları sevgi ve zevklerden daha fazla sevmeye başladıklarında, kadınların oy kullanmalarından söz etmenin zamanı gelmiş olacaktır..."[1]

Victoria çağının kanun koyucuları aslında, kadınlara oy hakkını tanımayı reddetmek için neden bulmakta zorlanmıyorlardı. Tüm statüko değişimlerine ilke olarak karşı duran erkekler, viski ve puro siyasetinin rahat dünyasına kadınların girmeleri olasılığından nefret edenler ve parti sadakatleri tahmin edilemeyecek milyonlarca yeni seçmene oy hakkı tanınmasının yaratacağı sonuçlardan korkanlar (gerçi, genel olarak, kadınların muhafazakâr partilerin yanında yer almaları bekleniyordu); tümü, Senatör Williams'ın yanında toplanmışlardı. Ama bunlar, devlet adamlığıyla bağdaşmayan, kamusal platformda özenle ve dikkatle ifade

edilmesi gereken tutumlardı ve sonuçta, elli yılı aşkın bir süre boyunca kadının oy hakkına muhalefet eden seslerin çoğu, nakaratı kadının "özel" konumu ve "özel ahlakı" olan koroya karıştı.

Kadınların kulaklarını okşayan bir nakarattı bu. Hatta, "ayrı küreler" doktrininin en parlak savunucularından biri kadındı – Harriet Beecher Stowe'la, Amerika'nın en çok dikkat çeken din adamı Muhterem Henry Ward'un kız kardeşleri olan Catharine Beecher. Miss Beecher'a göre, toplumun kadınlar ve erkekler olarak ikiye bölünmesi ("doğal olmayan" sınıfsal bölünmelerin tersine) "doğal" bir bölünmeydi ve siyasetçilerle felsefeciler, bu bölünmeyi ortadan kaldırmaya çalışmak bir yana, "her ikisinin de benzer işlevler üstleniyor olabilecekleri kent ortamında kadınlarla erkekler arasındaki sınırları korumak için yeni yollar" keşfetmeye çalışmalıydılar.* İş kürelerin tanımlanmasına geldiğinde, erkeğin küresinin yönetme sorumluluğunu içerdiği açıkça görülüyordu ve bu nedenle, oy hakkı da yalnızca ona ait olmalıydı.[3]

Miss Beecher, kadınların kamusal işleri oy sandığına başvurmadan da, oy hakkına sahip olanların –kocalarının ve oğullarının– fikirlerini ve görüşlerini etkileyerek gayet iyi etkileyebileceklerini belirterek geçersiz kılmamış olsaydı, bu görüşün, kadının oy hakkına karşı bir savunu olarak, günümüz terimleriyle bile savunulması mümkün olabilirdi. Yani aslında, sorumluluk almadan iktidar sahibi olmayı savunuyordu, ama görünüşe bakılırsa, iki olanağı da istediği için onu eleştiren çıkmamıştı. Bunun nedeni, Victoria çağı erkeklerinin, kendilerini, kadınların yapıları gereği erkeklerden ahlaki açıdan üstün olduklarına ve erkekleri üzerinde yüceltici bir etki göstermenin de görevleri olduğuna inandırmış olmalarıydı (ya da buna inanıyor görünüyorlardı).

Bu tuhaf düşünce, on dokuzuncu yüzyılın Romantik ortaçağ eğiliminin ürünüydü. Mr. Gladstone 1880'lerin sonlarında kadınlara onları siyasi yaşamın bayağılıklarına katarak doğalarının "narinliğini, saflığını, inceliğini, yüceliğini ihlal etmek" istemeyecek kadar saygı duyması nedeniyle kadınlara oy hakkı verilmesini destekleyemeyeceğini söylediğinde[4] kimse bu sözleri tuhaf bulmamıştı. Özellikle de, söz ettiği kadınlar. Zira, saray aşkının hanımının kendi ruhani erdemi mitini benimsediği-

* Bu, kent dışı ortamlarda da zaten ortaya çıkmış bir sorundu. Ağır işleri erkekleriyle paylaşıp en zorlu şartlar altında olağanüstü bir dayanıklılık sergileyerek Amerikan Batı'sının açılmasına katkıda bulunmuş güneş şapkalı öncüler hakkında günümüzde yapılan araştırmalar, tüm bu süreç boyunca dişi rol ve görevlerini korumak için savaştıklarını ve kendilerini ortaklar olarak değil, terhis gününü sabırsızlıkla bekleyen zorunlu askerler olarak gördüklerini göstermekte.[2]

ni gösterecek pek az kanıt bulunmasına karşın, Victoria çağındaki ardılları bu mite hiç eleştirmeden kanmışlar, babaları, kocaları, toplumsal reformcular ve Katolikliğin kadın görüşünün etkisinden uzun zaman önce kurtulmuş olan, kadınlar bir meşgale bulmaya ne kadar istekliyseler, kadınların çabalarından yararlanmaya aynı derecede istekli olan Protestan kiliseleri de onları bu mitin doğruluğuna temin etmişlerdi; orta sınıf kadınlarının çoğu için bir kariyere en yakın şey, hayır işleriydi. Kendi ayakları üstünde durabilmenin ötesinde, yoluna çıkacak kadar aptal her erkeğin (ne kadar seçkin olursa olsun) ayaklarına da basabilecek güçte olan popüler İngiliz romancı Mrs. Humphry Ward bile, "siyasi yaşamın sıradan mekanizmasına" katıldıklarında "kadınların özel ahlaki niteliklerinin" bozulacağına içtenlikle inanıyordu; kadına oy hakkı verilmesi anarşinin başlangıcından başka bir şey olmayacak, "tüm toplumsal değerleri yıkacak –toplumsal yapının tüm temellerini sarsacak"tı.[5]

Mrs Humphry Ward ve Catharine Beecher akıllı, kendi kendilerine yeten kadınlardı ve bu sonuca, temeli ne denli sarsak olursa olsun, mantıklı düşünce süreci sonunda ulaşmışlardı. Ama Atlantik'in her iki yakasındaki, durumun olduğu gibi kalmasından hoşnut olan, kadının "özel" konumu ve "özel" ahlakı kurmacalarını içgüdüsel olarak benimseyip, değişime karşı son çare, artık ufukta görünen bağımsızlık korkusuna ya da rekabet etme ihtiyacına akılcı bir bahane bulmak (ya da bunlara bir anlam kazandırmak) için son yol olarak kullanan büyük bir kadınlar ordusundan destek buluyorlardı. Susan B. Anthony 50 yıl boyunca kadın hakları savunuculuğu yaptıktan sonra 1902'de, teslimiyet içerisinde, genel olarak kadınların erkeklerden daha tutucu olduklarını itiraf edecekti. Anthony'ye göre bunun nedeni "yaşamlarının sığlığı ve yalıtılmışlığı, her zaman tabi tutulmuş oldukları boyun eğme durumu, belirlenen kürenin dışına adım atmaya cesaret etmiş olanlara toplumun verdiği ağır ceza ve belki de en önemlisi, aşağı konumlarının İlahi irade tarafından verildiğini ve buna karşı isyan etmenin Yaradan'ı inkâr etmek olacağını kadınlara dayatmakta kullanılmış olan dini eğilimleri" idi.[6] Taşıdığı savunma unsuruna rağmen bu gayet doğruydu ve radikal azınlık için yaşamı çok güç hale getiriyordu. Güney Afrikalı propagandacı Olive Schreiner, "Kadının kendini yeni yaşam şartlarına uyarlamasına direnen," diyordu, "erkek olarak erkek değil; bu direnç belki de daha çok, kendi cinsiyetinin gerici üyelerinden geliyor."[7]

Ama on dokuzuncu yüzyıl sonlarının ve yirminci yüzyıl başlarının kadınların oy hakkı konulu uzun tartışmalarına günümüzden bakıldığında özellikle ilgi çekici olan, "kadının ahlaklılığı"nı yalnızca gericilerin de-

ğil, radikallerin de bir sloğana dönüştürmüş olmalarıdır. Değişim karşıtı lobi, kadın özel olduğu için oy hakkının *olmaması* gerektiğini iddia ediyordu; sufrajetlerse, yine aynı nedenden ötürü, oy hakkının *olması* gerektiğini. Ve kesinlikle taviz vermiyorlardı. Dediklerine göre, "Suç, aşırılık, ahlaksızlık ve namussuzluk taşıyan geniş kitlelere [yani, erkeklere] oy hakkı verip ılımlılık, ahlaklılık, dindarlık ve vicdan taşıyan büyük kitleye [yani, kadınlara] oy hakkını yasaklama yönündeki tehlikeli deney" zaten yapılmıştı. "Diğer bir deyişle, en kötü unsurlar oy sandığına sokulurken, en iyi unsurlar sandık dışı tutuldu."[8]

Bu, ortalama bir aşırılığa sahip erkekleri bile memnun etmesi beklenemeyecek bir tutumdu, ama sonraki kadın-erkek ilişkileri tarihi boyunca sürdürülecekti. Günümüze kadar ve günümüz de dahil. Phyllis Schlafly (ahlak muhafızları olarak kadınlar) ve Andrea Dworkin (üstün varlıklar olarak kadınlar) hâlâ, aynı geleneksel madalyonun iki yüzünü temsil ediyorlar.

Sufrajet hareketi Avrupa ve Amerika'da farklı hatlar üzerinden gelişti; Avrupa sınıf ve gelenekten daha doğrudan etkilenirken, Amerika'nın siyasi kurumlarının karmaşık yapısı, toplumsal sisteminin görece özgürlüğünü bastırıyordu. Örneğin, 1882'ye kadar Britanya'da evli bir kadının evliliğinden önce ya da evliliği sırasında edinmiş olduğu tüm mülkler yasal olarak kocasına aitti ve ülkenin büyük bölümünde 1884'e dek, mülkiyet, oy hakkı şartlarından biriydi. Yani, oy hakkı tanınmış olsaydı bile, 1882'den önce bu hakkı kullanabilecek yegâne önemli sınıf, mülk sahibi evde kalmış kadınlar ya da dullar ve bunların da ancak kentlerde yaşayanları olacaktı. Diğer nedenlerin yanı sıra bu nedenden de ötürü Britanya'da sufrajet hareketinin ilk dönemlerine kadınların katkılarından çok erkeklerin katkıları ve özel olarak kadının haklarından çok, "doğal adalet" vurgusu damgasını vurdu. Sonraki kuşaklar Faydacı felsefeci John Stuart Mill'i 1867'nin Reform Yasası tartışılırken oy hakkına kadınların da dahil edilmesini önerdiği için övmüşlerdir; ama Mill aynı zamanda, oy hakkı için eğitim şartına da inanıyordu; seçmene tek oy kullanma hakkının mı, yoksa daha fazlasının mı tahsis edileceğini belirleyecek bir tür sınav kağıdına (cahil işçiye bir, hukukçuya ya da din adamına altı oy).[9] Kadınların o dönemdeki eğitim durumları göz önüne alınırsa, Mill kadınların büyük çoğunluğuna aslında, görünüşten ibaret kalan bir ödül sunuyordu. Yine de, sorun yıldan yıla Parlamento'da görüşülür ve yıldan yıla, partilerin kayıtsızlığı karşısında başarısızlıkla karşılaşırken, adalet ilkeleri (günümüz zihniyetine göre, kadının oy hakkı konusunda, doğallık savunusu) Britanya'da gündeme oturdu.

Siyasi temsil yolları arayan reform grupları günümüzde olduğu gibi on dokuzuncu yüzyılda da bu temsil olanağına sahip olanların desteğini kazanmak zorundaydılar ve birleşmiş bir kültüre, parlamento geleneğine karşı (günümüzde bir derece erimiş olan) köklü bir saygıya ve en devrimci değişimin bile son kertede yalnızca birkaç yüz kişi tarafından gerçekleştirilebilmesine izin veren bir yasama sistemine sahip bir ülke olan Britanya'da bu sorun aşılmaz görünmüyordu. Tüm etmenler sufrajetleri ortodoks bir siyasi yaklaşım benimsemeye yöneltiyordu. Oy hakkının akılcı savunucularından çok duygusal toplumsal reformcular olan Emmeline Pankhurst ve kızları bile çarpıcı kariyerlerine geleneksel yollardan, İşçi Partisi'ni kadının oy hakkı lehine çevirmek amacıyla kurulmuş bir baskı grubunun üyeleri olarak başladılar. Sabırsızlıkları onları doğrudan eyleme yönelttiğindeyse, saldırdıkları insanlardan ve mülklerden çok kendi davalarına zarar verdiler. Yine de, 1914'e gelindiğinde parlamenterlerin çoğu kadınların oy hakkına muhalefet etmekten vazgeçmişlerdi; geriye yalnızca, parti manipülatörleri kalmıştı. 30 yaşın üzerindeki kadınlar 1918'de oy hakkını kazandılar. On yıl sonra da, kadın seçmenlerin devasa bir Kadın Entrikasının unsurları değil de yalnızca kadın seçmenler olduklarının anlaşılmasıyla, yaş sınırı 21'e indirildi.

Amerika'daysa durum oldukça farklıydı. Burada esas vurgu adalet değil, duyguydu; (pek çoklarının iddia ettiği gibi) kadınları tamamen duyguları yönettiğinden değil, yer ve zamanın şartlarına çok daha uygun bir önerme olduğundan.

Yazılı bir anayasanın dezavantajı, esnek olmamasıdır; kötü amaçlı davalardan korunmak için tasarlanmış tedbirlerdeki sorunsa, aynı zamanda iyi amaçlı davaların da önünde engeller yaratmaları. Amerika'nın sufrajetleri, bütünleşmiş Avrupa ulusları içerisinde yaşayan çağdaşlarına kıyasla, başa çıkılması çok daha güç bir sorunla pençeleşmekteydiler. Amerika Birleşik Devletleri'nin anayasasının değiştirilmesi ve böylece, kadınların oy hakkının tüm ülkede zorunlu hale getirilmesi için, eyaletler içerisinde sağlam bir destek toplanması şarttı. Kadının oy hakkını gönüllü olarak benimsemeye ikna edilen her eyalet kendi kadınlarının konumlarını geliştirmekle kalmıyor, federal anayasayı değiştirmek için gerekli üçte ikilik çoğunluğa eklenmesi de beklenebiliyordu. Dolayısıyla, sufrajetlerin başlıca hedeflerinden biri de, yerel düzeyde reform yaratmaktı. "Topraklar" olarak sınıflandırılmış bölgelerin çoğunda hukuki yasama, oy hakkının tanınması için yeterliydi, ama eyaletlerde (Sivil Savaş sonrası yıllara gelindiğinde, eyalet sayısı, "toprak" sayısının üç katıydı) anayasa değişikliği yapılması gerekiyordu ve bunun için de, bu yöndeki bir yasanın

yanı sıra, eyalet çapında bir referandum yapılması ve sonucunda, genellikle salt çoğunluktan farklı olan "anayasal çoğunluk" çıkması gerekiyordu. Dolayısıyla sufrajetler yüzlerce değil, milyonlarca erkeğin desteğini kazanmak zorundaydılar ve hem güçlü devlet örgütlerinden hem de kadınlara oy hakkı verilmesinde bir seçim avantajı göremeyen geleneksel parti patronlarının desteğinden yoksun olduklarından, genel kamuoyu iklimini etkilemeye çalışmak dışında fazla seçenekleri yoktu. Günümüzün Amerikalı akademisyenlerinden birinin de belirttiği gibi, dinin önemli ve "büyük oranda bir yürek işi ya da zihnin sezgisel yönlerinin işi" olduğu bir kültürde "...akılcı melekelerin anlamsız ya da, belki de, tehlikeli olduğuna inanılacaktır."[10] Victoria çağı Amerika'sında duygu düşünceden daha değerliydi ve bu nedenle sufrajetler zorlu çabalarına, akla ya da adalete değil, duygulara başvurarak girişmişlerdi.

BÖYLE DOSTLAR OLDUKTAN SONRA...

Amerikan erkekleri kadınlarını uzun zamandır aşırı derecede duygusal bir ışık altında görmeye alışmış olduklarından, sufrajetler iyi bir başlangıç yapmış olmalıydılar.* Ve başlangıçta öyle de göründüler. Kadının oy hakkı konusunda ilk örgütlü talep, 1848'de Seneca Falls, New York'ta yapılan bir kongrede geldi ve yalnızca 21 yıl sonra –Ulusal Kadının Oy Hakkı Birliği ve Amerikan Kadının Oy Hakkı Birliği henüz doğmuşken, 1869'da– kadınlar, "toprak" statüsündeki Wyoming'de oy hakkını kazandılar.

Bu zafer o dönemde bile şaşırtıcı görünüyordu. Wyoming yeni topraklar arasında en sert ve en kanunsuz olanıydı; kötü erkekleriyle, kötü kasabalarıyla ve 1867'de Cheyenne'den 1869'da Laramie'ye uzanmış olan demiryolunun tekerlekli cehennemiyle ünlüydü. Erkek sayısı kadın sayısının altı katıydı. Ama 21 yaşın üzerindeki tüm kadınlara, oy hakkının yanı sıra, jüride görev alma, evlendiklerinde kendi mülklerini ellerinde tutma ve (eğer öğretmenlerse) erkeklerle aynı düzeyde ücret alma hakkı tanınmıştı.

Bu konuda pek çok spekülasyon yapıldı, ama görünüşe bakılırsa gerçek şuydu ki, sorumlu yerleşimciler Wyoming'in silahşorlarıyla kazan-

* Sonraları erkeklerin tutumunu ağır bir tahrik, hatta, engel olarak göreceklerdi. Harriet Stanton Blatch'in I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce yakındığı gibi, "Amerikan erkeklerinde zorlu bir sorunla karşı karşıyayız... İngiltere'de...polis bizi sokaklardan topluyor; bizi hapse atıyorlar!...Amerika'daysa, yumuşak bir yaklaşımla bizi yasama komiteleri huzuruna çıkarıyor, söyleyeceğimiz her şeyi dinliyor, bize mükemmel bir nezaket gösteriyorlar...ve savunularımıza yanıt vermeye bile tenezzül etmiyorlar... [Bu] büyük bir hakaret!"[11]

dığı kötü üne, saygınlık ve ahlakı en açıkça simgeleyen vatandaşlarına karşı bir saygı gösterisinde bulunarak karşı koymayı ummuşlardı. Riskli bir deneydi, ama başarılı oldu. Baş yargıç Hoyt'un yıllar sonra itiraf edeceği gibi, "Bu politikaya karşı tüm önyargılarıma rağmen, bu kadınların [jürilerde] her sağduyulu Wyoming vatandaşının takdir edeceği bir vakar, terbiye, edep ve zeka gösterdiklerini söylemek zorundayım...Büyük jürinin iki günlük oturumunun ardından dans salonu sahipleri, kumarbazlar ve *demi-monde*, kadın büyük jüri üyelerinin suçlamalarından kurtulmak için korkuyla şehirden kaçtılar! Kısacası, ülke mahkemelerindeki kesintisiz yirmi beş yıllık deneyimlerim sırasında, asla böylesine inançlı, akıllı ve kesinlikle dürüst büyük ve küçük jüriler görmedim."[12] Bu gelişmenin etkileri öylesine hızlı oldu ki, kadınlara oy hakkı verilmesinden sonra yapılan ilk seçimlerde kullanılan oy sayısında büyük bir *düşüş* görüldü; kabadayılar, varlıkları hanımları rahatsız etmesin diye, seçim bölgelerinden uzak durmuşlardı.[13]

Wyoming'in öncülüğü üstlenmesinin üzerinden üç ay geçmeden, "toprak" statüsündeki Utah da kadınların oy hakkını tanıdı. Ama saygın sufrajetler bu kez memnuniyetten çok dehşetle tepki verdiler, zira Utah ağırlıklı olarak Mormon ve Mormonlar da çokkarılıydılar.

Ahir Zaman Azizleri Kilisesi'nin kurucusu Joseph Smith'in cinsel eğilimleri görünüşe bakılırsa pek de püriten sayılmazdı, ama Mormonların Brigham Young'ın himayesine girdikleri döneme gelindiğinde tüm yaşam biçimleri gibi çokkarılılıkları da güçlü bir Eski Ahit havası taşımaya başlamıştı. Sofuluk, ölçülülük, çalışkanlık, alçakgönüllülük, sadakat ve çilecilik kuraldı.* Doğum kontrolü, kürtaj ve hamilelik, âdet ve emzirme sırasında cinsel ilişki yasaklanmıştı. Kadının itaat göstermesi (tüm çokkarılı toplumlarda olduğu gibi) şarttı. Aslında Mormonlar saldırgan bir bağnazlığa sahiptiler, ama dışarıdan bakanlar, çok sayıda karıları olmaları nedeniyle, onları en kötü günahkârlar olarak damgalamışlardı. Ahlakı oy hakkı için gerekli bir şart olarak satmaya çalışan sufrajetler için, ülkedeki en ahlaksız kadınlar grubuna oy hakkının tepsi içinde sunulması büyük bir acıydı.

Ama Wyoming'de olduğu gibi Utah'ta da kadınların oy hakkının tanınması erkek siyasetinin bir ürünüydü. Kadınlara oy hakkının kısmen Mormonların karılarına köle muamelesi gösterdikleri yönündeki

* Ki bu, elbette, bu şartlar altında geçecek uzun bir yaşama katlanabilenler için, uzun bir ömre katkıda bulundu. Yakın tarihli bir araştırmaya göre, 1950 ila 1969 arasında Mormonlarda kanserden –akciğer, yemek borusu ve rahim boynu kanserleri– ölüm oranının Amerika Birleşik Devletleri ortalamasının % 22 altında olmasının nedeni, tütün, alkol ve evlilik dışı seksten uzak durmalarıydı.[14]

genel görüşe karşı harekete geçmek amacıyla verilmiş olmasına karşın, daha doğrudan olarak, Ahir Zaman Azizlerinin tüm Utah'ta etkili olmalarını güvenceye alma amaçlıydı. Yeni demiryolunun giderek artan sayıda yeni yerleşimci getirmesi bekleniyordu ve bunların arasından oy kullananların sayısı zamanla, Mormonları aşabilirdi – şayet oy hakkı yalnızca erkeklerle kısıtlı tutulursa. Ama kadınlara da oy hakkı tanınması durumunda sayısal avantajın Azizlere geçmesi kaçınılmazdı. Aralarından yalnızca % 25'inin çokkarılı olarak yaşadığının sanılmasına karşın, çokkarılı olanlar (Mormon olarak yetiştirilmiş kız tedariki tükendiğinde inançlarına sonradan dönmüş olanlarla evlenerek) üç, dört ya da beş eşe sahip olmayı mantıklı buluyorlardı; Brigham Young'ın 27 karısı vardı.

Utah'ın ilk kadınlara oy hakkı deneyimi 17 yıl sonra, Kongre'nin Utah'ta Mormon sistemini çözmek amacını taşıyan ve aynı zamanda kadının oy hakkını da iptal eden 1887 tarihli Edmunds-Tucker Yasası'nı kabul etmesiyle sona erdi. Ama Utah 1896'da Birliğe kabul edildiğinde, çokkarılılığa artık yasal olarak izin verilmemesine ve Mormon olmayanların yaratacağı düşünülen tehdidin gerçekleşmemesine rağmen, anayasasında kadınların oy hakkı da bulunmaktaydı. Birliğe kabul edildiği yıl, her on Utah vatandaşından dokuzu Ahir Zaman Azizleri Kilisesi'ne bağlıydı.[15]

Mormonlar sufrajetler için bir utanç kaynağıydı belki, ama genel olarak, kendilerine daha yakın bazı müttefikleri kadar değil – en ünlü maceralarından biri dünyayı 80 günde dolaşmak (ki bunun için başka kimse olmasa bile Jules Verne ve Mike Todd kendisine minnet duymalıydılar) olan George Francis Train'le, (manyetik şifa, fazla kâr vergisi, vejetaryenlik ve dünya hükümeti bir yana bırakılırsa) serbest aşkı, kısa etekleri ve okültizmi savunmalarıyla 1870'lerin başlarında çağlarının yaklaşık 100 yıl ilerisinde olan ele avuca sığmaz Claflin kız kardeşler gibi insanlar. Kaptan Cornelius Vanderbilt'in mali desteği ve şarlatan şifacılık, spiritüalizm ve şantaj alanlarındaki yararlı çıraklıklarıyla kızlar, dünyanın ilk hanım borsa simsarları ve bu iş tadını kaybettiğinde de, Amerika Birleşik Devletleri'nde Marx'ın Komünist Manifesto'sunu ilk kez basacak olan haftalık gazetenin sahipleri olmuşlardı. Victoria hatta, Eşit Haklar partisi tarafından başkanlığa aday gösterilmişti; başkan yardımcısı adayıysa, bu göreve aday gösterilen ilk siyah olan Frederick Douglas'tı.

Victoria ve Tennessee, erkeklerin yapabildiği her şeyi kendilerinin daha da iyi yapabileceklerine inanıyorlardı; güzelliğe, cazibeye ve en utanmak bilmez küstahlığa sahip bir kadın olan Victoria, en azından yankı uyandırma söz konusu olduğunda, bunun kesinlikle doğru olduğunu kanıtladı. Ulusal Kadının Oy Hakkı Birliği karşı konulmaz bir arenaydı

ve Elizabeth Cady Stanton'la Susan B. Anthony ve saygın yoldaşları, kadının oy hakkının yanı sıra en serbestinden serbest aşk ve Amerikan Yaşam Tarzı'nın her ilkesine aykırı olan –ve tüm kadının ahlaklılığı tezini alaya alan– son derece kişisel bir anarşizm için kampanya yaptığında bile, solgun ama azimli yüzlerle onun yanında yer aldılar. Victoria'nın kamusal kariyeri yalnızca beş yıl sürdü, ama kadının oy hakkı hareketiyle bağlantısı bu hareketi doğrudan cinsellikle ve skandalla ilişkilendirerek harekete büyük zarar verdi. 1875'te Michigan yasama meclisinde kadınların oy haklarıyla ilgili bir yasanın geri çevrilmesinin nedeni doğrudan, Victoria'nın Beecher-Tilton davasıyla ilgisiydi; bu baştan çıkarma davası öylesine müstehcen ayrıntılarla doluydu ki, 16 muhteşem hafta boyunca tüm ülkeyi cezbetmişti. Böyle dostları oldukça, sufrajet hareketinin düşmana pek de ihtiyacı yoktu.

Ama hareket yine de sürdü ve yeni düşmanlar edindi.

SAVAŞ YOLUNDA AHLAK

İlerlemenin yavaş ama gayet tatmin edici olduğu yeni eyaletlerde bu böylesine belirgin değildi. Wyoming gibi diğer hudut toprakları da, saygınlığa ne kadar önem verdiklerini göstererek, yerleşimcileri aileleriyle birlikte çekmeyi umuyorlardı ve siyaset sahnesinin henüz karşı konulmaz güçler ve yerinden oynatılamaz nesneler olarak donup kalmadığı yerlerde kadınlara oy hakkı verilmesi konusunda iyi bir savunuda bulunmak mümkündü. 1900'e gelindiğinde dört eyalette kadının oy hakkı tanınmıştı ve pek çok eyalette de durum umut verici görünüyordu.*

Her zaman inandıkları şeyleri doğrulayan bu gelişmeler sufrajetlerin gururunu okşuyordu. Ama yüzyıl sonuna gelindiğinde hareketin görüntüsü değişmişti. İlk sufrajetler genel kadın ahlakı pırıltısını yaymakla yetinmişlerdi; sonrakilerse bunu sert bir erdem alevine dönüştürdüler. Sonuçta, saflarına pek çok yeni kadın kazandırırken, kadınlara oy hakkı verilmesi için onaylarına ihtiyaç duydukları pek çok erkek seçmeni de kendilerine düşman ettiler.

İlk olarak, sufrajet hareketi bazı yapıcı reformlarla bağlantı kurmuştu; kadınların üniversitelere girme, meslek sahibi olma, mülk edinme ve boşanma davalarında çocuklarının velayetlerini alma haklarının öte-

* 1914'e gelindiğinde, Birliğe son kabul edilen 18 eyaletten 11'inde kadınların oy hakkı tanınmıştı – ama ilk 30 eyaletten hiçbirinde bu durum geçerli değildi.

sinde, genel kürede, barış, köleliğin kaldırılması ve sosyal refah düzenlemeleri çağrısında da bulunuyorlardı.

Ayrıca, içkiyle mücadele talebinde de bulunmuşlardı. Amerikalı kadınlar içkiyle mücadele hareketiyle Avrupa'daki çağdaşlarına kıyasla çok daha tutkuyla ilgilenmekteydiler ve pek çoğunun hareketi temelde Kilise'nin buyrukları nedeniyle desteklemelerine karşın, kimilerininse bu konuda kişisel çıkarları bulunmaktaydı. Amerikalılar her zaman, ev yapımı biradan viskiye, roma ve elma konyağına dek, bol bol alkollü içki tüketmişlerdi. Tahminlere göre, Bağımsızlık Savaşı'ndan hemen önce koloniciler kişi başına yılda dört galona yakın rom devirmekteydiler.[16] Zaman geçtikçe evde giderek daha az içki yapılır olmuş, daha çok dışarıdan satın alınmaya başlamış ve bu da mali açıdan olumsuz bir etki yaratmıştı. Ama kadınlara göre içkiye karşı daha da güçlü bir savunu, erkeklerde çoğunlukla cinsel uyarıcı etkisini göstermesiydi ve bu da seksi en iyi uçta bir boyun eğme, en kötü uçta da alçalma olarak görecek şekilde yetiştirilmiş olan kadınlara göre tahammül edilemez bir durumdu. Erkekler tüm paralarını alkole harcamasalar bile bu paranın alkol yerine fahişelerine gideceğini bilmek de, sarhoş kocaların zoruyla girilen cinsel ilişkileri daha kabul edilebilir hale getirmiyordu.

Reformun Amerika'nın içki alışkanlığı konusunda yararlı olacağını pek az mantıklı insan reddedebilirdi ve ilk sufrajetlerin içkiyle mücadele yakarışları, toplumun gelişmeye ihtiyaç duyduğunu düşünen ve kadınlara oy hakkının tanınmasının bunda etkili olacağını kabul etmeye hazır olan kişileri rahatsız edecek kadar aşırı uçta değildi.

Ama 1870'lerde, sufrajet hareketinin hâlâ Claflin kardeşlerin yarattığı etkinin sarsıntısını yaşadığı dönemde, Hıristiyan Kadınlar İçkiyle Mücadele Birliği (WTCU) kuruldu – hedefleri aslında içkiyle mücadele değil de içki yasağı olduğundan, bu yanlış bir isimdi. WTCU niyetinin yalnızca içkiye (ve sigaraya) değil, fuhşa da son vermek olduğunu ilan etti ve 1880 ve 1890'larda Frances Willard'ın dinamik liderliği altında tüm ulusun ahlaki yapısını düzeltmeye, kaba ve bayağı erkeğin karakterini değiştirmeye girişti. Kadınlar oy hakkını kazanmadıkça bu hedeflere ulaşılması mümkün görünmediğinden, WTCU kadının oy hakkı kampanyasıyla aynı çizgideydi.

WCTU'nun faaliyetleri çok çeşitliydi. Kasaba panayırında rom karşıtı bir kulübe açamayacak denli utangaç olan kadın bunun yerine bir içkiyle mücadele kreşinde yardımcı olabilir ya da Pazar günleri yerel hapishanede her tutukluya dağıtılması için (Kitabı Mukaddes metinleri yapıştırılmış) çiçek demetleri hazırlayabilirdi. Sonuçta, aksi takdirde harekete

katılmaktan kaçınacak pek çok üye bulmak mümkün oldu; WCTU'ya katılan her kadın aynı zamanda, kadının oy hakkı davasının bir üyesi olarak da görülebilirdi.

Frances Willard'ın 1898'de ölmesi ve WCTU'nun güç kaybetmeye başlamasıyla birlikte sufrajet hareketi yeniden canlandı, ama artık eskisi gibi değildi. Susan B. Anthony'yle diğer birkaç yaşlı kadınının kendi yollarından şaşmamalarına karşın, yeni üyelerin pek çoğu, kendilerine kadının oy hakkının yanı sıra başka saplantılar ve güçlü bir erdemlilik duygusu da kazandırmış olan WCTU örnek ve deneyiminden etkilenmişlerdi. Kendi ahlak kampanyalarının etkisine kapılarak, kendi onaylamadıkları şeylerin yanlış olduğuna inandılar. Normal insan zayıflıklarına hoşgörüyle bakmayacaklardı – bakamazlardı.

Doğal olarak, pek çok olası destekçi korkuya kapıldı. Kadınların oy hakkına temelde itiraz etmeyen erkekler, içkiyle mücadele-oy hakkı hanımlarının bundan sonrası için vaat ettiklerine, davranışlarının, ahlaklarının ve alışkanlıklarının titizlikle incelenmesine karşıydılar. Alkol odakları da, kadınlara oy hakkı verilmesinin sonucunun içki yasağı olacağına yemin ediyorlardı.* Ve haklı çıktılar. Washington eyaletinde içkiyle mücadele hanımları 1910'da, "viski oyu"nu göz önüne alarak, dillerini tutmayı kabul ettiler; 1911'de kadınların oy hakkı kabul edildi ve bundan dört yıl sonra da Washington İçki Yasağı'yla tanıştı. 1914 ila 1917 arasında yedi Batı eyaletinde içki yasağı kabul edildi; bunların tümü, kadınların oy haklarının tanındığı eyaletlerdi.[17]

Kadının oy hakkı hareketi göçmenlik konusunda da tavır alarak başka olası destekçileri –liberal zihniyetlileri– de kendinden uzaklaştırdı. Siyasi ve alkol çıkar odaklarının (ve kadınların oy kullanmalarına izin verilmesi durumunda "Aziz Paulus bu konuda kendini kötü hissedecektir"[18] görüşüne inanan "bağnaz"ların) dışında kadınların oy hakkına en çok karşı çıkanların kadının rolü konusunda hâlâ Avrupalı-Katolik fikirlere saplanıp kalmış olan ilk kuşak göçmenler olduğu 1870'lerden beri belliydi. Yirminci yüzyılın ilk yıllarında Amerika'nın büyük göç krizi doruğundaydı ve dışarlıklılar listesine İtalyanların, Rusların, Polonyalıların, Macarların, Yunanlıların ve "Asyalılar"ın katılmalarıyla birlikte, ulusun daha

* Böyle düşünmelerinin, Amerikan WTCU'nun propagandası dışında da nedenleri vardı. 1893'te Yeni Zelandalı kadınlar, kısmen yerel WTCU'nun çabalarının, kısmen de başbakanın yanlış siyasi hesabının sonucunda oy hakkını kazanmışlardı. WTCU ve ayık ("tövbeci") erkek müttefikleri o yıl ayrıca, içki yasağı savaşının görünüşe bakılırsa ilk çarpışmasını kazandılar; yerel seçmenlere, kendi bölgelerindeki alkol lisansları konusunda, içki satışını tamamen yasaklamaya dek uzanabilecek bir denetim olanağı tanıyan bir yasa.

önceki tarihine damgasını vurmuş olan kültür korumacılığı yeniden dirildi. Sufrajet hareketinin belkemiğini oluşturan beyaz, Amerika doğumlu, orta sınıftan kadınlar giderek WASP'laştılar. Örneğin, Ida Husted Harper, 1904'te, "bu süre içerisinde oy hakkı kazanmış zenci, Kızılderili ve göçmenlerin çoğunluğunun" önceki 35 yıl boyunca görülen siyasi katkılarına değinerek, okurlarını, "bir bütün olarak kadınların bu son edinimleri telafi edecek bir şeyler getirip getiremeyecekleri" konusunu düşünmeye çağırıyordu. "Yabancıların oylarından ve renklilerin oylarından korkanlar, Amerika Birleşik Devletleri'nde doğmuş kadın sayısının, yabancı yerlerde doğmuş kadın sayısından fazla olduğunu, beyaz kadın sayısının, renkli kadın ve erkek sayısının üstünde olduğunu unutmamalıdırlar."[19] "Saf Amerika"yı koruyacak olan, beyazların oyuydu.*

Sonunda zaferi sufrajetler kazandılar; bunun nedeni kısmen, 1915'e gelindiğinde sendikacıların ve toplumsal reformcuların güçlü desteğini kazanmış olmalarıydı; ama daha da önemlisi, belki de, içki yasağının haşinliğinin ve vatansever göçü kısıtlama mantığının gerici görünmekten (bir süreliğine) çıkıp, yüzde yüz kesin Amerikancılık şimgelerine dönüştüğü I. Dünya Savaşı sırasında, vurgulamayı seçtikleri özel ahlaki yönlerin birdenbire geniş ve istekli bir dinleyici kitlesi bulmasıydı. Kaderin kötü bir cilvesi sonucunda, On dokuzuncu Ek Madde'nin onaylanması ve kadının oy hakkının Amerikan Anayasası'nın bir parçası haline gelmesi ancak, göçe kısıtlama getirilmesinden (1917) ve içki yasağının onaylanmasından (1919) sonra gerçekleşti. Tarih Ağustos 1920'ydi ve bu talebin Seneca Falls'ta ilk kez gündeme getirilmesinin üzerinden 72 yıl geçmişti.

SONRASI

1920'ye gelindiğinde Yeni Zelanda'da, Avustralya'da, (kısıtlı bir temelde) Britanya'da ve Amerika'da kadının oy hakkı tanınmıştı; radikal siyasi değişim sırasında Finlandiya'da (1906) ve Norveç'te (1907) de. Savaşın hemen ardından gelen yıllarda Avusturya, Kanada, Çekoslovakya, Almanya, Hollanda, Polonya ve Rusya'da da kadınlara oy hakkı verildi. Oyların pek de önem taşımadığı bir diktatörlük olan Türkiye'de de 1926'ya gelindiğinde eski erkek ayrıcalıklarının pek çoğu kaldırılmış, çokeşlilik yasaklanmış ve kadınların peçe takmaktan vazgeçmeleri emredilmişti.

* İlginçtir ki, Avustralya da Yeni Zelanda'yı izleyerek 1902'de kadınlara oy hakkı vermiş ve bu örnekte sonuç, eli kulağında bir içki yasağı tehdidi değil, "beyaz Avustralya" siyasetini yürürlüğe sokma amaçlı bir Göçü Kısıtlama Yasası olmuştu.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Arnavutluk, Fransa, Macaristan, İtalya, Japonya ve Yugoslavya'da kadınlara oy hakkı verildi ve yeni İsrail devleti de 1948'de bu hakkı tanıdı. Neredeyse aynı sıralarda pek çok eski imparatorluk sömürgesi de bağımsızlıklarını kazanmaya başlamıştı ve sonuçta, 1949 ila 1956 arasında Hindistan, Endonezya, (bir süreliğine) Pakistan, Gana, Çad, Dahomey, Mali ve Senegal kadınları da oy hakkını kazandılar.

Günümüzde dünya ülkelerinin üçte ikisinden fazlasında kadınların ulusal seçimlerde oy kullanma hakkı bulunmakta. Ama çoğunlukla inanılan, tüm dünyada soyut adalet ve eşitlik hakkı için savaşmış ve savaş, devrim ya da bağımsızlık mücadelesi sırasındaki soylu ve fedakârca çalışmaları sayesinde bu hakkı kazanmış yürekli kadınlar tablosu pek çok açıdan yanıltıcı, cinsiyetler arasındaki ilişkilerle ilgili diğer pek çok tarihsel kurmaca gibi, dostane danışıklı dövüşün ürünü olan rahatlatıcı bir kurmacadır. Başlarındaki haleye zarar gelmemesi her iki cinsiyetin de çıkarlarına uyuyordu.

Kimi sufrajetler, elbette, adalet ve eşitlik adına savaştılar; ama kimileri de, başkalarının haklarını kısıtlayabilmek amacıyla kendileri için "eşit haklar" istediler. Kimi hükümetler kadının oy hakkını, savaş bu hakka karşı temel savunuları anlamsız hale getirdiği için kabul ettiler; ama kimileri de savaşı, eski moda siyasi nedenlerden ötürü artık istenir hale gelmiş olan bir uygulamayı kabul etmek amacıyla, bir büyüklük jesti bahanesi olarak kullandılar. Ve yeni uluslar örneğinde de kadınların oy hakkını talep etmelerinin ve devletlerin de bu hakkı tanımalarının nedeni, çoğunlukla, bu hakkı bir an önce ulaşmaya çalıştıkları ileri Batılılaşmışlık düzeyinin bir parçası olarak görmeleriydi.

Böylesine radikal bir toplumsal değişim bağlamında bu güdüler belki de, devrimlerin her zaman devrimciler tarafından yapılmadığını göstermeleri hariç, çok da rol oynamadı. O dönemde asıl önemli olan, oy hakkının, 5,000 yıllık erkek üstünlüğüne en nihayet son veren bir sembol gibi görünmesiydi.

ARADAKİ YILLAR

Britanya ve Amerika'daki kadınların oy hakkının gerçekten de yalnızca bir sembol olduğunu anlamaları kırk yıl aldı. Bir devrime daha ihtiyaç vardı ve bu devrim de 1960'lara dek gerçekleşmeyecekti.

Aradaki yıllarda durumu açık seçik şekilde görmek zordu. Britanya'da 1926'da Genel Grev, Amerika'da 1929'da Wall Street Krizi, 1930'ların bitmek bilmez Buhran'ı, 1939-1945'te bir Dünya Savaşı ve Avrupa'nın,

galiplerin ülkelerinde mağlupların ülkelerine kıyasla daha fazla zaman alan uzun toparlanış yılları yaşandı. Yine de, çarpıcı toplumsal değişimler gerçekleşti; özellikle de, kadın konusunda. G. K. Chesterton'ın tatsız "Yirmi milyon genç kadın 'Bize bir şeyler dikte edilmesine izin vermeyeceğiz' çığlığıyla ayaklandılar ve derhal, stenograf oldular" yorumuna rağmen, yirmilerin kuşağının önünde açılan yeni bağımsızlık olasılığı, gerçek bir bağımsızlık olasılığı içermekteydi – eğer isterlerse.

Ama kimse onları bunu istemeye teşvik etmedi. Savaş sonrası dönemin tüm oyuncakları ve oyalamacaları üzerlerine bir sağanak gibi boşaltıldı. Kozmetikler, hafif giysiler, ucuz mücevherler, fonograf plakları, deniz tatilleri, dans salonları, restoranlar, kahveler, çayevleri ve en önemlisi, sinema, çalışma yaşamlarının ancak okulla evlilik arasındaki birkaç yıl boyunca sürmesi beklenen kadınların gelip geçici harcama gücünü emdi. 5,000 yılı aşkın bir süre boyunca erkekler kadınlara sahip ve kadınlar erkeklere ait olmuşlardı; evlilik alışkanlığının kırılması için, bir oyla bir maaştan çok daha fazlasına ihtiyaç vardı.

1920'lerde ilk kez yaygın bir popülerlik kazandığı günlerden, 1950'lerde televizyon etkisini kırana dek, evlilik imgesini en tutarlı, özenli ve gösterişli şekilde kadının doğal amacı, yaşamının romantik doruğu olarak sunan, Hollywood oldu. Bu zamandan önce ve bu zamandan beri halka sayısız paket program satılmış, ama Hollywood'un büyü, romantizm ve evliliği içeren paket programı satmakta gösterdiği başarıya asla erişilememiştir. "Modern kadın"ın Victoria çağı insanı olan büyükannesinin fikir ve alışkanlıklarından kurtulmasından çok sonra bile Holywood onu hâlâ, kadının yerinin ve kaderinin evi olduğu inancına şartlamaktaydı. Geçmişteki gibi başka seçeneği olmadığından değil, aşkın sihirli gücü nedeniyle kendini isteyerek bağladığından. Hollywood'un aşka bakışı yeni bir bakış değildi; trubadurların günlerine, belki de daha da gerilere uzanan bir edebi hat vardı. Ama edebiyat –on dokuzuncu yüzyılın aşırı duygusal romantik romanlarında bile– bunu belli avantajlara sahip bireyler arasında ender bulunur bir kimyasal tepkime olarak göstermişken, Hollywood, tüm hoş insanların doğuştan gelen hakları ve düğünü de, bu hakkın yaşam boyu sürecek geçerliliğinin garantisi olarak sundu.

Şartlanma erkeklere de uzanıyordu. II. Dünya Savaşı sırasında askerlerin moralleri yürekli generaller ya da tütün çiğneyen devlet adamlarından çok, Betty Grable ve Alice Fay sayesinde yüksek tutuldu. Askeri marşları sunan, komşu kız imgesini getiren, sinemaya giden herkesi, her şey bittiğinde hayatın eskisi gibi –hatta, daha da iyi– olacağına inandıran, Hollywood'du.

Tepki Amerika'yı ilk olarak, 12 milyon savaş gazisinin, Avrupalılar gibi, tehlikeyle altı yıllık temasın sonucunda yaşlanmış ve olgunlaşmış bir uygarlığa değil, tehlikenin neredeyse hiç ulaşmadığı bir uygarlığa dönmeleriyle sarstı. Askerler, hayat arkadaşları olacak eşlerinden ve kız arkadaşlarından neredeyse farklı bir kuşaktandılar. Barış savaştan daha zor ve evliliğin hiçbir zaman kolay geçmeyen ilk yılları da, kimsenin öngöremeyeceği kadar travmatikti. Ama eski geleneklerin yıkılması zordur; özellikle de, bir yaşam boyu sürecek uyuşmazlıkları, çocuk yaramazlıklarını, mali sorunları ve bitmek bilmez bir sıkıntıyı bile evlilik durumunun kendi başına, gizemli bir şekilde telafi edeceği yönündeki Hollywood-Viktoryen geleneği. Birbirlerine uygun olmayan orta sınıf çiftlerin büyük çoğunluğu, boşanma skandalı dışında, kendi başarısızlıklarını kabul etmek dışında her şeye katlanmaya hazırdılar; aileleri genişledikçe, "çocukların hatırı için", birlikteliklerini kararlılıkla sürdürdüler.

"Bebek patlaması" döneminin savaştan sonra da on yıl boyunca sürmesi yaygın bir ev içi huzur izlenimi yaratıyordu belki, ama çatlaklar ortaya çıkmaya başlamıştı bile. 1948 ve 1953 tarihli Kinsey raporlarına[20] göre, erkeklerin % 70'i fahişelerle birlikte olmuş ve kocaların da % 40'ı eşlerine ihanet etmişti. Erkeklerin % 37'si ve kadınların da % 19'u yaşamları boyunca en az bir eşcinsel ilişki yaşamıştı. Her altı çiftlik işçisinden biri zoofili deneyimi yaşamıştı. Bu rakamlar, önceki yüzyıllara göre bir ilerleme sayılabilirdi belki; yine de, Hollywood'un aşk idealine şartlanmış bir kuşak için şoke ediciydiler.

Ruhbilimciler hizmetlerine talebin giderek arttığını gördüler. Amerikan Psikoloji Birliği'nin üye sayısı 1946 ila 1956 arasında % 241 oranında arttı. Psikanaliz moda oldu, yüzyıl başında Freud'un geliştirmiş olduğu kuramlar yanlış anlaşılarak da olsa yaygınlaştı ve halkın büyük bir bölümü nevrozları konusunda nevrotik hale geldi. Freud'un kadınlar hakkındaki görüşü, erkeklere oranla çok daha mazoşist ve narsist oldukları, 30 yaşına ulaştıklarında katı ve değişmez bir kişilik geliştirdikleri ve erkeğin yüksek ahlaki karakterine uyamadıkları yönündeydi; bütün bunların nedeni, küçük kızın daha çok küçük yaşta bir penisi olmadığını fark etmesiydi.* Bu tür önermelerin doğru ya da yanlış olması çok da önemli değildi. Psikana-

* Freud'un 1900 ila 1910 arasında (tam da Batı dünyasının ahlakçı-feministlerinin pençelerini göstermeye başladıkları bir dönemde) geliştirmiş olduğu bu kuram su götürmez sınıf çağrışımları taşır. Yoksul çocuklar çıplak dolaşabiliyorlardı belki, ama Victoria ve Edward çağlarının iyi yetiştirilmiş kız çocukları bir penislerinin olmadığını pek ender olarak keşfedebiliyorlardı. Üst ve orta sınıf evlerde çocukların birbirlerini çıplak ya da doğal ihtiyaçlarını giderirken görmeleri söz konusu değildi.

lizin popülerliği, tatminsiz kişileri, ev içerisinde bir tür *modus vivendi*'ye ulaşmaya çalışmak yerine kendi içsel sorunlarını keşfetmeye yöneltti. Oysa kişinin kendi benliği hakkında daha fazla bilgi edinmesi, diğerlerine karşı daha hoşgörülü bir anlayış göstermesine pek de katkıda bulunmuyordu.

Baraj 1960'ların ortalarına, savaş zorluklarının son kalıntıları da silinip, tüm yaşamlarını kasvetli kısıtlamalar içerisinde geçirmiş bir yeniyetmeler kuşağının yeni bir dünyayı, şu andaki ve buradaki dünyayı keşfedip, gürültüyle kendi ellerine almalarıyla birlikte on yıl önce Britanya'da beklenmedik şekilde başlamış bir süreç doruk noktasına ulaşana dek yıkılmayacaktı. Gelişen gençlik kültü aşırı derecede karmaşık bir toplumsal devrimin yalnızca bir yönüydü, ama savaşın kendilerinden gençliklerini çalmış olduğunu hisseden çok sayıda daha yaşlı kişinin nostaljileri ve imrenmeleriyle güçlendi.

Atlantik'in her iki yakasında da 1960 sonlarının ve 1970 başlarının asileri, ebeveynlerinin kendi düşüncelerine göre iç karartıcı siyasi, toplumsal ve cinsel ortodoksuklarına karşı çıkan asileri, savaş ertesindeki "bebek patlaması" döneminin çocuklarıydı. Geleneksel olana küçümsemeyle bakarak, telaşla, (zihinsel ve fiziksel derbederlikle ünlü) kendi geleneklerini geliştirdiler; bu geleneğin, sürdüğü zaman boyunca yorucu olmakla birlikte, yaşlıları kendilerinin çoğunlukla düşünmeden bağlı kaldıkları standartları titizlikle incelemeye zorlamak gibi yararlı bir etkisi oldu. 1965 yılında her dört evliliğe karşı bir boşanma görülmekteydi. 1977'ye gelindiğindeyse, her iki evliliğe karşı bir boşanma.

Geçmişte, tatmin edici olmayan pek çok evlilik, kadınların bu evliliklere sarılmaları sayesinde ayakta kalabilmiş, ama 1970'lerin ortalarına gelindiğinde bu durum değişmeye başlamıştı. 1966'da Ulusal Kadınlar Örgütü'nün kurulmasıyla başlamış, siyasi ilgi çekebilmek için yurttaşlık hakları kampanyası ve Vietnam savaşı karşıtı kampanyalarla rekabet etmek zorunda kalması nedeniyle özel bir yön ve tarz edinmiş olan feminist hareket, daha önceki oy hakkı hareketinden çok farklı bir girişimdi. Ve bunun en önemli nedenlerinden biri, oy kullanma ve para kazanma hakkının kadınların kendilerine bakışlarını değiştirememiş olmasına karşın, 1960'ların tek bir tıbbi gelişiminin bu konuda olağanüstü bir başarıya ulaşmış olmasıydı.

DOĞUM KONTROLÜ

Kadınlar binlerce yıl boyunca, gebelikten korunmak umuduyla çeşitli

tozlar ve iksirler içmişlerdi. Doğum Kontrol Hapı ise, yine ağızdan alınan ve gerçekten işe yarayan bir doğum kontrol yoluydu. Ama önemi bundan da fazlaydı. Hap alma eylemi ilişki eyleminden bağımsız olduğundan, doğum kontrolü konusundaki Viktoryen tutumların köklü bir mirası olan ahlaki, siyasi, toplumsal ya da estetik sıkıntılardan hiçbirini yaratmıyordu.

Kilise ve devletin doğum oranlarının kısıtlanması sorununu her zaman dikkate almış olmalarına karşın, bu konu ancak on dokuzuncu yüzyılda önemli bir kamusal soruna dönüşmüştü. Bundan, "çağın en fazla istismar edilmiş adamı" olan ekonomist Thomas Robert Malthus, bilmeden de olsa, doğrudan sorumluydu. 1798'de, Rousseau'nun ve özellikle de ("ilk çağdaş feminist" Mary Wollstonecraft'in dul kocası olan) William Godwin'in, giderek artan bir nüfusun ve ortak toprak mülkiyetinin Ütopya formülü olduğu yönündeki iyimser inançlarını çürütme amaçlı *Nüfus İlkesi Hakkında Deneme*'yi yayınlamıştı. Nüfusun mevcut kaynakları her zaman tüketeceğini iddia ediyor ve bu manzaranın değiştirilmesini sağlayacak bir yol göremiyor, yalnızca, ister istemez yoksullara, sayısal çoğunluğa karşı işleyecek bir dengeleme sistemiyle, gelişiminin kontrol altına alınabileceğini düşünüyordu.

İngilizlerin 1801'de yaptıkları ilk kapsamlı nüfus sayımı, nüfus artışı hızının hem siyasetçilerin hem de istatistikçilerin tahminlerini fazlasıyla aşmış olduğunu göstermeseydi, Malthus'un kuramları fazla etki yaratmayabilirdi. Nüfus konusu birdenbire, nüfus sorununa dönüşmüştü. Gıda üretimi kaynakları zaten baskı altında olduğundan, Avrupa telaşa kapıldı, ama Amerika kaygısızdı ve yüzyıl sonuna kadar da öyle kaldı. Thomas Jefferson'ın o dönemde belirtmiş olduğu gibi, "Avrupa'da işgücü bol olduğundan, amaç, topraktan azami düzeyde yararlanmaktır; buradaysa, toprak bol olduğundan, işgücünden azami derecede faydalanmak."[21]

Avrupalı kuramcılar Malthus'un kasvetli çalışmasından pek çok sonuç çıkardılar. Öncelikle, nüfusun çoğunluğunu oluşturan yoksulların sayılarını hızla artırmayı sürdürmeleri durumunda bundan zenginler bile etkileneceklerdi. İkinci olarak, sayıları azaltılmadıkça, yoksulların içerisinde yaşadıkları şartların düzeltilmesi umudu görülmüyordu. Ve üçüncü olarak da, çözüm, yoksulları aile boyutlarını küçültmeye ikna etmekti. Ama 1805'te Doğu Hindistan Şirketi'nin eğitim koleji olan Haileybury'de Modern Tarih ve Siyasi Ekonomi Profesörlüğüne atanmadan önce yıllarca din adamlığı yapmış olan Malthus doğum kontrolünü onaylamıyordu ve başka pek çok kişi de onunla aynı görüşteydi. Amacı üreme olmadıkça evlilik içi seksin günah olduğu yönündeki Augustinus inancına

saplanıp kalmış olduklarından, gebeliğin önlenmesi fikrini kendi Hıristiyanlık vicdanlarıyla uzlaştıramıyorlardı.

İlginçtir ki, Fransızlar, takdir edilecek bir yaklaşımla, böyle bir uzlaşmaya varabilmişler ve sonuçta, Avrupa'nın geri kalanından neredeyse bir yüzyıl önce ve tüm olasılık yasalarına rağmen, Fransa'da doğum oranı 1790'larda gerilemeye başlamıştı. Nüfusbilimcilerin keşfedebildiği kadarıyla bu durum, on yedinci yüzyılda ve on sekizinci yüzyıl başlarında yapılan teolojik münakaşaların, özellikle de, çağdaş Katolik dogmanın artık Aziz Augustinus'un lanetlediği her şeyi temsil edecek derecede gevşemiş olduğunu söyleyen Cornelius Jansen'le bağlantılı münakaşanın sonucunda ortaya çıkmıştı. Jansencilik Fransa'nın kimi bölgelerinde aşırı derecede etkiliydi, ama (Augustinusçu anlamda) gayri meşru seks konusundaki dehşeti öylesine büyüktü ki, çoğunlukla konunun etrafından dolaşıyordu; dahası, sapkın bir tarikat olarak, takipçilerini Ortodoks günah çıkarma uygulamasından uzak durmaya teşvik ediyordu. Bunun öngörülememiş sonucu, günlük ahlak sorumluluğunun, Kilise'nin günah çıkarma uygulamasından, bireysel vicdana devredilmesi oldu; böylece, evlilik içi seksi rahiplerin değil, yalnızca karı-kocanın sorunu olarak görmek kolaylaştı.[22] On sekizinci yüzyılın büyük bölümü boyunca bebek katli ve istenmeyen çocukların yetimhanelere bırakılması uygulamaları devam etti, ama giderek artan toplumsal huzursuzluk ve 1773 ila 1789 arasında arka arkaya gelen ve fiyatların hızla yükselmesine, ücretlerinse dibe vurmasına yol açan kötü hasatlar en sonunda, yoksul ve orta sınıflardan pek çoklarını aile boyutlarını kısıtlama yönünde bilinçli adımlar atmaya yöneltti; görünüşe bakılırsa, çoğunlukla başvurulan sistem, geri çekilmeydi. Fransa'da nüfus hâlâ artıyordu gerçi, ama Avrupa'nın geri kalan kısmına kıyasla çok daha düşük bir hızla.

On dokuzuncu yüzyılda gebelikten korunma fikrinin çirkin bulunmasına yol açan yalnızca dinsel nedenler değildi. Örneğin, bu fikir, orta sınıfların anneliği romantikleştirmeleriyle de uyuşmuyordu. Çoğu, sarhoş kocalarının kendilerine dayattığı çocuk doğurma yükünün ötesinde, cinsel ilişki yükünün kendisinden de korunmak isteyen içkiyle mücadele hanımlarına da uymuyordu; onların isteklerine uyan yegâne gebeliği önleme yolu cinsel perhizdi ve ilk "gönüllü annelik" hareketinin merkezinde, kadının kocasını reddetme hakkı yer alıyordu. Sufrajetlerin taleplerine karşı çıkan, "ayrı küreler"e inanan ve insan davranışlarını "tabii" ve gayri tabii" olarak ikiye bölen kadınların gebeliğin önlenmesini "gayri tabii"den başka bir şey olarak görmeleri beklenemezdi ve kendini adamış sufrajetler –ahlakın gürültücü muhafızları– de, âşıkları sonuç-

larından gerektiği gibi ahlaki bir korku duymadan "tutkularını yaşamaya" yöneltecek herhangi bir uygulamayı destekleyemezlerdi. Gelirinin bağlı olduğu sınıflar kadar muhafazakâr olan tıp mesleği de, elbette, "kocasının üzerinde 'önleyici çiftleşme' tabir edilen şeyi uyguladığı kadın bir fahişe durumuna düşürülmüştür" ve "kesinlikle orgazm olmamasına bağlı olarak, rahim hastalıklarından kurtulmak için tek bir şansı" vardır görüşünü istekle teyit ediyordu.[23]

Avrupa'nın çoğu yerinde gebeliğin önlenmesi konusu, yaygın bir mahrem âdete dönüşme olanağı bulamadan kamusal bir sorun haline gelmişti ve sonuçta, genel kabul görmesi çok gecikti. Ahlaki ve tıbbi muhalefet karşısında savunuya geçen taraftarları bunu kendi sınıfları için pek ender olarak savundular; gerçi, 1870'lerde ve 1880'lerde orta sınıflar gebeliğin önlenmesini bencilce ekonomik nedenler yüzünden kendileri için kabul ederken, diğerleri söz konusu olduğunda konuya hoşnutsuzlukla bakacaklardı. Doğum kontrolünün sesi en çok çıkan temsilcileri, Malthus'un takipçileri oldu; öngörmüş olduğu aşırı nüfus artışının önüne geçmenin başka bir yolunu bulamadıkları için, öğretisinin bir yönünü reddederek, kitleler için doğum kontrolünün savunucuları haline gelmişlerdi. Sonunda, cinsel disipline sahip olmayan işçi sınıfının kendi sefaletinden yine kendisinin sorumlu olduğu yönündeki Malthusçu ima karşısında zaten tiksintiye kapılmış olan ve Yeni Malthusçuların, doğum kontrolünün uzun vadede düşük ücretlerin ve yoksulluğun çözümü olacağı yönündeki iddialarını dinleyecek ruh halinde olmayan ilk Marksist kuşakları kendilerine düşman ettiler. Marksistler, tüm kapitalist sistemin yıkılması yoluyla aynı sonuca çok daha hızlı ulaşılacağını biliyorlardı.

İnsani bakış açısından bu çok talihsiz bir durumdu. On dokuzuncu yüzyılın işçi sınıfının kadınları gebeliğin önlenmesi konusunda tavsiyeye şiddetle ihtiyaç duyuyorlardı. Ailenin tüm yükü bu kadınların üstündeydi; yeni kentlerin işçilerinin içerisinde yaşadıkları dehşet verici şartlardan en çok onlar etkileniyorlardı. Günlerini boğucu, gürültüsüyle kulakları sağır eden dokuma atölyelerinde geçiriyor ve ardından evlerine, yani, yemek pişirme olanakları kısıtlı ve suyu bulunmayan bir bodruma, harap bir gecekonduya ya da salaş bir kulübeye dönüyorlardı. Yemekleri, "içine patates doğranmış küçük bir parça domuz eti; [yoksulluk merdiveninde] daha da aşağı inildiğinde bu bile ortadan kalkıyor ve geriye yalnızca ekmek, peynir, yulaf ve patates kalıyor; merdivenin en alt basamağına inildiğindeyse, İrlandalıların yegâne yiyecekleri, patates."[24] Birbiri ardına hamilelik, düşük, ölü doğum yaşıyor, çocuklarının yaşam-

larının ilk yıllarında ölmelerinin ya da hayatta kalanların da beş ya da altı yaşında günde 12 saat madenlerde ya da 16 saat iplikhanelerde çalışmaya gönderilmelerinin verdiği acıyla karşılaşıyorlardı.

Yoksulluk ve yetersiz beslenme öldürücüydü. Gebelik kontrolünün Yeni Malthusçu savunucusu Francis Place 1823'te "Her İki Cinsiyetten Evlilere" yönelik bir el ilanı yayınladığında, kadınlardaki –doğum sırasında ciddi sorunlara yol açan– leğen kemeri bozukluğunu gebelik kontrolüne başvurulması için önemli bir neden olarak göstermişti. Place'in zamanında bu sorunun ne derece yaygın olduğunu gösteren bir istatistik bulunmuyor, ama leğen kemeri deformasyonunun nedeni, çoğunlukla, çocukluk çağında yaşanan raşitizmdir ve tıp mesleğince yüzyıl ortasına dek fark edilmemiş olmasına karşın, D vitamini eksikliğinden kaynaklanan bir hastalık olan raşitizm daha o zamanlarda imalat kentlerinin belası haline gelmişti. 1870'lere gelindiğinde, Londra ve Manchester gibi kentlerde yaşayan yoksul çocukların üçte birinde gözle görülür raşitizm semptomları bulunmaktaydı; modern teşhis teknikleriyle, herhalde, çok daha yüksek bir yüzdeye ulaşılabilirdi.[25]

İşçi sınıflarının kadınları kontrolsüz seksin sonuçlarından erkeklere kıyasla çok daha fazla etkilenmekteydiler; zira, en yaygın şekilde kullanılan iki korunma yöntemi geri çekilme ve (hâlâ hantal ve elverişsiz bir araç olan) prezervatif olarak kaldıkça, kadınlar çoğunlukla kocalarının insafına kalıyorlardı. Tehlikeli haplara ve iksirlere başvurmak ya da embriyoyu ve plasentayı reddetmesine yol açacak bir zarar vermek üzere rahme iğne, tel ya da hatta bıçak sokma yoluyla, acılar içinde ve büyük bir tehlikeye atılarak kendi kendilerine yaptıkları kürtaj dışında pek az seçenekleri vardı.

Bu şartlar altında, gebelik kontrolü tavsiyelerini yaymaya çalışan kişilerin güdüleri hiçbir önem taşımıyordu. Önemli olan, Francis Place gibi kişilerin, birtakım siyasi güdüleri olsa da, yeni olmamakla birlikte kolay, makul derecede etkili ve kadınların kendilerinin denetleyebileceği yöntemler konusunda kadınları bilgilendirmek için ellerinden geleni yapmalarıydı. Place, eski İbranilere dönerek, süngeri tavsiye ediyordu. "Yaklaşık olarak küçük bir top boyutundaki bir parça yumuşak sünger çok ince bir kurdeleye bağlanıp ıslatılarak (uygun şartlar altında) cinsel ilişkiden önce içeriye yerleştirilir, sonradan geri çekilir ve böylece, sağlığa bir zararı bulunmayan, kolay, basit, temiz ve hiç de uygunsuz olmayan bir yöntem sayesinde, pek çok talihsizliğin ve sefaletin önlenmesinin ötesinde, topluma hesaplanamayacak boyutta fayda sağlanır."[26] Otuz yıl sonra bir başka etkili yazar, *Elements of Social Science* adlı yapıtı 1854

ila 1887 arasında 26 baskı yapan Dr. George Drysdale, süngerin, ilişkiden sonra ılık suyla yıkama yoluyla takviye edilmesini ve böylece, etkinliğinin artırılmasını tavsiye edecekti.

Ama 1870'lerde başlayan değişimlerden başlangıçta yalnızca üst ve orta sınıflar yararlanabiliyor olsalar da, Drysdale'in kitabının son baskıları, mevcut teknoloji bağlamında çoktan çağdışı kalmıştı.

1880'lerde Britanya'da ve Avrupa'nın büyük bölümünde doğum oranlarında görülmeye başlayan gözle görülür düşüşü tek bir nedene bağlamak mümkün değildir. Tarihçiler bu düşüşün nedeni olarak, çoğunlukla, orta sınıfın nihayet daha iyi bir yaşam standardını geniş aileye yeğlemeye karar vermesini gösterseler de, "karar verdiler" yerine "yeğleyebildiler" demek daha doğru olacaktır. Duyusal açıdan kabul edilebilir ve görece göze çarpmaz prezervatifler ilk kez piyasaya çıkmıştı. Ama önemli sayıda Victoria çağı erkeğinin gebeliğin önlenmesinden çok hastalıkların önlenmesi amacıyla bunları kullanmak zorunda kalması da aynı derecede önemliydi. Bulaşıcı Hastalıklar Yasası konusundaki uzun süreli tartışmanın, bir fahişeyle birlikte olmuş her erkeğe karısına hastalık bulaştırma riskini taşıdığını hatırlatmak gibi faydalı bir etkisi olmuştu; karıları da, kendi içlerinde de olsa hastalık kapmaktan korktuklarından ve aynı zamanda, sürekli olarak doğum yapma yükünden kurtulma olasılığı gördüklerinden, yalnızca görünüşte itiraz etmiş olabilirler. Tabii, ettilerse. Giysi tarihçilerinin de vurguladıkları gibi, saygın kadınların eski çağların "özellikle itici" gecelikleri yerine çekici gecelikler giymeye ilk olarak 1880'lerde başlamaları bir rastlantıdan ibaret olamaz.[27] Kendi açılarından seksi kirleten korkuların bazılarından en nihayet kurtulduklarından, kocalarının sürekli ilgisini kazanmak için fahişelerle rekabet etmeye başlamışlardı.

Prezervatif ne ucuzdu, ne de, yapılması kolay.* İyi uymuyordu ve iki el kullanılarak, dikkatle takılması gerekmekteydi. Ama 1843-1844'te vulkanizasyonun keşfedilmesinden sonra, her açıdan bir ilerleme olan ince kauçuktan prezervatif üretildi; 1870'lere gelindiğinde, giderek artan bir sıklıkla kullanılmaktaydı. Kraliçe Victoria'yla Mr. Gladstone'un renkli portrelerinin yer aldığı ambalajı ürüne sarsılmaz bir saygınlık havası ka-

* On dokuzuncu yüzyılda hazırlanmış bir tarifte şöyle denmekteydi: "Koyunun körbağırsağını alın; önce suya batırın, iki tarafa da çevirin, sonra da, her dört ya da beş saatte bir değiştirilmesi gereken zayıf bir soda otlağında [çözeltisinde] işlemi arka arkaya beş ya da altı kez yineleyin; sonra, sümüksü zarı tırnağınızla çıkarın, kükürtleyin, temiz suda ve sonra da sabun ve suyla yıkayın; durulayın, şişirin ve kurutun. Ardından, istenen uzunlukta kesin ve açık ucuna bir parça kurdele bağlayın. Hastalıktan ya da gebelikten korunmakta kullanılır."[28]

zandırıyordu.[29] Elli yıl sonra sıvı lateks ve otomasyon sayesinde fiyatta önemli bir düşüş yaşanacaktı; İngiliz ya da Alman imalatçılar konusunda bir istatistik bulunmamaktadır, ama 1930'ların ortalarında Amerika'da satışlar yılda 317 milyon adede yaklaşmıştı.[30]

Bireysel olarak ayarlanıp yerleştirilmesi gerektiğinden genel kullanıma daha yavaş girecek daha da büyük bir ilerlemeyse, Mensinga diyaframı adını alacak olan, kadınlar için tasarlanmış bir araçtı. 1838'de Friedrich Adolph Wilde adlı bir Alman öncü o dönemde Avrupa'nın kırsal kesimlerinde kullanılan ve erken dönem Mısırlılar zamanından beri şu ya da bu şekilde bilinen bir fikri, vajinayla rahim arasındaki rahim boynu ağzını tıkayacak bir tür tıpayı daha da geliştirdi. Eskiden kullanılan malzemeler timsah dışkısı, keten tıkaçlar ya da sıkıştırılmış yapraktan tıkaçlarken, Wilde, rahim boynu ağzıyla burayı çevreleyen kas çemberinin balmumundan kopyasının alınmasını ve sonra da bundan yararlanarak, yerine sıkıca yerleşecek ve âdet dönemleri hariç, her zaman yerinde tutulabilecek kauçuk bir kalkan yapılmasını öneriyordu. Bu aslında, zamanla modern rahim boynu başlığına gelişecek olan bir fikirdi, ama görünüşe bakılırsa, o dönemde benimsenmemişti. Bunun yerine, 1870'lerde Alman doktor Mensinga'nın geliştirdiği diyafram özellikle Hollanda ve Britanya'da ertesi onyılda ve sonraları da diğer ülkelerde hızla popülerlik kazandı. 1920'lere kadar ABD'de fazla kullanılmadı. Diyafram, kenarı daire şeklinde, kağıt inceliğinde, kauçuktan bir yapraktır ve vajinaya uzunlamasına yerleştirilir; bir ucu doğrudan arkaya uzanır, diğer ucuysa önde kasık kemiğinin altına yerleşir. Diyafram, üst vajina duvarının rahim boynu başlığına kıyasla daha geniş bir alanını kaplıyor ve böylece, bireysel olarak ayarlanıp takılması gerekmiyordu.

Bu tür yeni araçlar hakkındaki bilgilerin yayılmasında karşılaşılan sorunlardan biri de, çoğu ülkenin yasalarında muğlak alanlar bulunduğundan, bunların yasallıklarından emin olunamamasıydı. Ama 1877'de Britanya'da, doğum kontrolü bilgilerinin hukuktaki "müstehcen edebiyat" kapsamına girip girmediği konusunda önemli bir test vakası gündeme gelmişti. Söz konusu kitap, gebelik önleyici uygulamalar konusunda oldukça ayrıntılı bir Amerikan anlatısıydı –Dr. Charles Knowlton'ın, *Felsefenin Meyveleri; ya da genç evli çiftin mahrem yoldaşı* (New York, 1832) adlı çalışması– ve dikkatleri üzerine çekmeden önce Britanya'da yıllarca, göze çarpmadan dağıtılmıştı. Başsavcı mahkemede kitabı, amacı "kişilerin cinsel ilişki kurabilmelerini ve İlahi düzende cinsel ilişkinin sonucu olan şeye sahip olmamalarını sağlamak" olan "ahlaksız, müstehcen bir kitap" olarak tanımlamıştı[31] ve jüri de, görev bilinci içerisinde, kitabı "ahlaksız" buldu.

Ama sanıkların suçlu bulunmakla birlikte çok geçmeden, teknik nedenlerden ötürü serbest bırakıldıkları davanın sonucu, yetkililerin bundan sonra bir süreliğine doğum kontrolüyle ilgili yayınlar konusunda harekete geçmekten sakınmaları oldu. Saygınlık yolunda bir adım daha atılmıştı ve sanıklardan biri olan Annie Besant, doğum kontrolü konusunun serbestçe tartışılabilmesini ve konuyla ilgili yayınların yaygın dolaşıma girmesini savunan militan bir örgüt olan Malthus Birliği'ni kurdu.

Avrupa'nın Yeni Malthusçularına göre, bu konu giderek aciliyet kazanmaktaydı. Zira, Sanayi Devrimi'nin yarattığı yoksulluğa ve açlığa rağmen, çoğu ülkede bebek ölüm oranında yavaş, ama gözle görülür bir gerileme yaşanmaya başlamıştı. On sekizinci yüzyıl ortalarında İngiltere'nin büyük kentlerinden birinde doğan bir bebeğin ilk doğum gününe kadar yaşaması olasılığı yalnızca üçte bir düzeyindeyken, 1900'e gelindiğinde, doğum gününden önce ölme olasılığı dörtte bir düzeyine gerilemişti.[32] Hem ebeveynlere hem de nüfus kuramcılarına göre gebeliğin önlenmesi, bebek ölümlerinin yerini alacak zorunlu bir seçenek haline gelmeye başlıyordu.

Fransa'da olduğu gibi Amerika'da da ebeveynler bu konuda inisiyatifi kendi ellerine almaya zaten başlamışlardı. 1800'de beyaz kadınların doğurganlık oranı 7.04 düzeyindeydi. Diğer bir deyişle, ortalama bir kadın yaşamı boyunca yedi çocuk doğurmaktaydı – ve bunlardan ortalama olarak yalnızca beşi hayatta kalabiliyordu. 1880'e gelindiğindeyse doğurganlık oranı 4.24'e ve 1900'de de 3.56'ya düşecekti. Keskin bir gerilemeden çok, uzun süreli, ağır bir gerileme görülmüştü; erken yirminci yüzyıl kuramcıları oybirliğiyle, bunun kasıtlı bir düşüş ve nedeninin de, doğum kontrol uygulamaları olduğunu belirttiler. Ama Theodore Roosevelt'i daha küçük aileler eğilimini "çöküş" olarak lanetlemeye ve çocuk sahibi olmaktan kaçınan kadınları da "ırka karşı suçlu...sağlıklı insanların aşağılayıcı nefretlerinin hedefi" olmakla suçlamaya yöneltmiş olan "ırksal intihar" tartışmasına girdiler.[33] On dokuzuncu yüzyılın Amerikalı kadınlarının Augustinusçu sofulukları göz önüne alındığında, cinsel perhizin de "yapay" yöntemler kadar sık kullanılmış olması muhtemel görünmekte.

Öncelikle, gebeliğin önlenmesi konusunda bilgi kıtlığı yaşanmıyordu. Robert Dale Owen'ın *Ahlaki Fizyoloji; ya da nüfus sorunu hakkında kısa ve basit bir deneme* adlı çalışması 1831'de yayınlanmış ve bunu, Knowlton'ın, ilişkiden hemen sonra yıkanmayı şiddetle savunduğu, kendisinin icat ettiğini iddia ettiği ve, hiç kuşkusuz, yıkanmayı daha da etkili hale getiren, yüz yıl sonra da hâlâ sıklıkla kullanılmakta olacak şırıngayı ise daha da şiddetle önerdiği *Felsefenin Meyveleri* adlı çalışması da dahil olmak üzere, başka çalışmalar izlemişti.

Uzun vadede etkisi daha düşük olmakla birlikte daha renkli bir kişilik de, yüzyıl ortasında kurulup dağılan sayısız radikal komün arasında başarıya ulaşmış ender örneklerden biri olan Oneida Cemaati'nin kurucusu olan John Humphrey Noyes'tı. Noyes "karmaşık evlilik" –çokeşlilik değil, tümeşlilik; topluluk içerisindeki tüm kadın ve erkeklerin kişisel tercihlerine göre istedikleri gibi birlikte olup ayrılmakta serbest oldukları bir sistem– ve kontrollü üreme yoluyla soyun geliştirilmesi amaçlı, "soykültürü" adı verilen bir öjeni sistemi öneriyordu. Cemaat yaşlılarının çocuk yapılmasına izin vermedikleri zamanlarda uygulanan doğum sınırlaması *Karezza* yoluyla sağlanıyordu – yüzyıllar önce hem Çinliler hem de Hintliler tarafından kullanılmış olan engellemeli ilişkinin yeni adı. Bu yolla boşalmadan kaçınılabileceği düşüncesi Noyes'ın aklına ilk olarak 1844'te gelmişti, ama ancak 1866'da, *Erkekte Cinsel Perhiz* adlı bir kitapçıkta yayınladı.[34] Tamamen özgün bir fikir olduğuna inanıyordu ve kendisinin daha önce hiç duymamış olması açısından, bu doğru da olabilirdi. Yöntem hakkındaki savunusu, kadınların ve erkeklerin cinsel gereksinimlerini karşıladığı, o dönemde neredeyse evrensel olan aşırı ve "boğucu" üremeyi engellediği ve buna rağmen, "elbette, aşka zararlı" olan "gayri tabii, sağlıksız ve yakışıksız" prezervatiflerin, süngerlerin ve losyonların kullanılmasını gerektirmediği yönündeydi.[35] Yöntemin, gebeliği önleme yolu olarak % 100 oranında bir etkinlik göstermemekle birlikte, muhaliflerinin öngördükleri yan etkileri yaratmadığı anlaşılıyor. Noyes'ın oğlu Theodore'un 22 yıl sonra bildirdiğine göre, Oneida Cemaati'nde sinir hastalıkları oranı ülke ortalamasının çok altında ve ölüm oranı da o döneme göre neredeyse gayri tabii derecede düşüktü.[36]

Doğum kontrolü konusu ne yazık ki, kısmen, New York Ahlaksızlığın Önlenmesi Örgütü'nün bir yetkilisi olan Anthony Comstock'ın girişimleri sonucunda, kamusal bir soruna dönüşmek üzereydi. Amerika'da müstehcenlik yasaları merkezi yargıya değil, bireysel olarak eyaletlere ve belediyelere bağlı bir konuydu. Ama Kongre'nin etkisini gösterebileceği bir yol bulunmaktaydı ve 1873'te, Comstock'ın amansız lobi çalışmaları sonucunda, müstehcen malzemelerin eyalet sınırları dışına postalanmasını yasaklayan bir kanun kabul edildi; doğum kontrolü bilgileri ve araçları özellikle, "müstehcen" olarak tanımlanmıştı. Comstock kendisi de sonradan Posta İdaresi'nin özel ajanı oldu; yaşamının sonuna doğru, "altmış bir vagonlu bir yolcu trenini, altmış vagonun her birinde altmış yolcu bulunacak ve altmış birincisi de neredeyse dolu olacak şekilde doldurabilecek kadar çok kişiyi mahkûm" etmiş olduğu iddiasında bulunacaktı: "160 ton müstehcen yayını imha ettim."[37]

Comstock yasası, Comstock'ın kendisinin ve takipçilerinin göstermeye çalıştıkları kadar etkili olamadı. Doğum kontrolüne karşı liberal bir tutum benimseyen eyaletlerde ihracat olumsuz etkilense de, durumda başka bir değişiklik görülmedi. Ama daha bağnaz bölgelerde yeraltından bilgi ve malzeme dolaşımını köstekledi ve –her yerde– konunun saygınlığının zedelenmesinde etkili oldu. Ayrıca, yirminci yüzyıl başında ülke çapında aile planlaması taraftarı bir kamusal hareket gelişmeye başladığında, önemli bir engel teşkil etti.

Bu hareket, Avrupa'ya oranla daha geç başlamakla birlikte, benzer bir amaç taşıyordu. Yeni Malthusçular işçi sınıflarının kontrolsüz büyümesi sonucunda dünyalarının açlığa sürükleneceğinden korkmuşlardı. Kısmen ithal edilebilecek önemli miktarda temel gıda ürünü mevcut hale geldiği, kısmen de, Avrupa nüfusunun milyonlara ulaşan fazla kısmı Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, güney Afrika ve en önemlisi, Amerika'ya ihraç edilmiş olduğu için, on dokuzuncu yüzyılın ilerleyen yıllarıyla birlikte bu korku bir oranda azaldı. Ama on dokuzuncu yüzyılın son onyıllarında ve yirminci yüzyılın ilk onyılında Amerikalıları *kendi* nüfus sorunları konusunda kaygılanmaya sürükleyen de yine bu göçmen akını oldu. Yeni gelenlerin pek çoğu –belki de, çoğunluğu– eğitimsiz, çoğunlukla Katolik ve yüksek üreme oranlarına eğilimliydiler. Gıda tedarikini değil, geleneksel Beyaz Anglo-Sakson Protestan (WASP) egemenliğini tehdit ediyorlardı. WASP'lar, göçün kısıtlanmasını, yahut, göçmenlerde aile boyutunun kısıtlanmasını ya da ikisini birden savunmaya başladıklarında, İngiltere'nin bir yüzyıl önceki Yeni Malthusçuları kadar seçkinci davrandılar. Sufrajetlerin doğum kontrolü konusunda oldukça kararsız davrandıklarını da belirtmekte yarar var. Sorun yalnızca, fiyakalı ahlakçılıklarının görünüşteki bir ahlaksızlık davetini savunmalarını engellemesi değildi; daha çok, göçmen oylarını bastırmanın doğal yolunun kadınlara oy hakkı tanımak olduğu yönündeki savunularını zayıflatmak istememeleriydi.

Bu gelişmelerin kaçınılmaz sonucu olarak, doğum kontrolü, Avrupa'da da olduğu gibi, belirgin toplumsal sorunların liberal-insancıl çözümünden çok, sınıf savaşının etmenlerinden biri haline geldi – ve öjeniyi, yani, "soyun geliştirilmesi"ni slogan edinen bir etmeni. İlginçtir ki, Batı dünyasında adlarını doğum kontrolü bilgilerinin yayılması alanındaki öncü çalışmalarıyla duyuran, kadınlara en nihayet kaderleri üzerinde kontrol kazandırma yönündeki radikal niyetleriyle takdir toplayan iki kadının ikisi de ateşli seçkincilerdi. Amerikalı Margaret Sanger 1919'da, "Uygun olanlardan daha çok çocuk," diye yazıyordu, "ve uygun

olmayanlardan da daha az çocuk – doğum kontrolünün başlıca meselesi budur."[38] Ve İngiltere'de de Marie Stopes, olanak bulabilseydi, gerekli zihinsel ve fiziksel standartlara uymayanların kısırlaştırılması için Hitler yöntemlerini sakınmadan kullanabilirdi.

Doğum kontrolü hareketi kibirliliğine ve hem resmi makamlardan hem de seksle ilgili konuların tartışılması konusundaki Victoria çağı tabusundan kaynaklanan engellere rağmen, düzensiz de olsa sürekli bir ilerleme kaydetti. Marie Stopes ve Margaret Sanger klinikler açtılar, arka arkaya, *Evlilikte Aşk* ve *Evlilikte Mutluluk* gibi adlar taşıyan kitaplar yazdılar, kendilerini eleştirenlerle sert mektuplaşmalara giriştiler, arka arkaya sayısız platformda boy gösterdiler. Klinik deneyleri ilgi çekiciydi. Kliniğe ilk kez gelen kadınların çoğu daha önceden şu ya da bu doğum kontrol yöntemini kullanmıştı; Amerika'da yapılan izleme araştırmaları, iki yıl sonra, hastaların yarısından azının klinikçe tavsiye edilen yöntemi kullanmayı sürdürdüklerini gösterdi; diğerlerininse alışmış oldukları sisteme dönmüş oldukları sanılmaktaydı. Görünüşe bakılırsa, bunlar arasında en yaygını yıkanmaydı, ama kadınların belli bir kısmı da sünger yöntemini kullanıyordu; 1934'te yapılan tahminlere göre, bu yöntemi kullanan kadınların başarı oranı, tıbbi tavsiye almadan bile, % 50 düzeyindeydi. Kliniklerse diyaframı ve rahim boynu başlığını, yıkanmayı, kimi zaman süngeri ve zaman zaman da yalnızca zeytinyağını tavsiye etmekteydiler.[39]

1930'a gelindiğinde, Amerika'da 12 eyaletteki 23 kentte 55 klinik bulunmaktaydı; İngiltere'deyse Sağlık Bakanlığı, yeni bir gebeliğin sağlığa zararlı olabileceği durumlarda yerel sağlık departmanlarının doğum kontrolü tavsiyelerinde bulunmalarına izin vermeyi kabul etti. 1937 yılında Carolina eyaleti kamu sağlığı programı aracılığıyla doğum kontrolü hizmetleri vermeye başladı ve diğer güney eyaletleri de çok geçmeden Carolina'yı izledi; aslında güdüleri hiç de soylu sayılmazdı, ama tavsiyeye ihtiyaç duyan siyah kadınlar için bunun bir önemi yoktu.

Eski tutumlar şaşırtıcı derecede uzun süre boyunca korundu. Öjeni yanlılarının sahneden çekilmelerinden yıllar sonra, doğum kontrolü konusu –görünüşe göre– fiziksel ve ekonomik sağduyu alanına geri döndüğünde, Avam Kamarası'nda Sağlık Bakanı'yla muhalefetten bir üye arasında bir tartışma yaşandı. Bakanı sorgulayan muhalefet üyesi, "Yerel resmi binalarda aile planlaması kliniklerinin bulunduğu yerlerde bile," diye soruyordu, "bunların reklamının yapılmasının ya da halka duyurulmasının yasak olması gülünç değil mi?" Sağlık Bakanı bunda gülünç bir durum görmüyordu ve yerel sağlık yetkililerini, bu tür aile planlaması kliniklerinin varlıklarından doktorlar dışındaki kişileri haberdar etmeye

yöneltmeye hiç niyeti yoktu.[40] Bu, 1962'deydi – yani, doğum kontrol hapının Britanya'da ilk kez satışa sunulmaya başlanmasından bir yıl sonra.

BİYOLOJİK DEVRİM

Doğal östrojen, progesteron ya da erkeklik hormonu olan testosteron enjeksiyonunun kadının yumurtalıklarındaki yumurtaların döllenmenin gerçekleşeceği Fallop borularına inmelerini engelleyeceği daha 1930'larda kanıtlanmıştı, ama yalnızca progesteron içeren bir hapın genel reçetelere girmesine karar verilmesi 1955'i buldu. 1960'larda genel kullanıma girdiğinde, tam da kadınların bekledikleri şey olduğu anlaşıldı. Çoğu zaman yan etkilerinin bulunmasına karşın, sağladığı muazzam psikolojik yararlara kıyasla bu yan etkiler görece önemsiz kalıyordu. Tamamen kadının denetimi altında bulunan, üstelik, günlük rutinin bir parçası haline getirildiğinde, sünger ya da diyaframın arzuyu yok etme özelliğinden eser taşımayan, % 100 güvenilir bir gebeliği önleme yöntemi en nihayet bulunmuştu.*

1960'larda doğum kontrol hapına, aynı derecede mahrem, ahlaksızlık imasıyla lekelenmemiş ilişkiler kurulmasına aynı derecede elverişli iki alternatif daha üretildi. Bunlardan ilki, genellikle spiral ya da halka şekli verilerek, rahim boynu çevresinden vajinaya bükülen bir uzantıyla yerine tutturulan küçük ve esnek bir plastik ya da bakır parçası olan IUD'di (rahim içi araç). Gebeliği, rahim içindeki katmanı döllenmemiş yumurtanın tutunmasını engelleyecek şekilde etkileyerek önlüyordu. Doğum kontrol hapı gibi IUD'un da yan etkilerinin olduğu anlaşıldı,** ama do-

* Sonraki yirmi küsur yılda, sağlık alanındaki korku tellallarının her cepheden attıkları çığlıklar sonucunda, doğum kontrol hapı konusunda, pek çok kadını hap kullanmaktan vazgeçmeye yönlendirecek bir kanser ve kalp hastalıkları telaşı yaşanacaktı. İnsan kimyasıyla oynamak, elbette, belli bir risk getirmekte, ama egzersiz ve diyette olduğu gibi burada da ölçülülüğün mantıklı bir çözüm olduğu artık görülüyor. Günümüzde kötümserlerin hap konusunda önerdikleri azami süre iki ya da üç yıl; bundan sonra alternatif bir yöntem tavsiye ediliyor. Biyokimyacılar daha şimdiden, hormon yakıları, vajina halkaları, daha güvenilir "güvenli dönem" testleri, erkek hapları gibi çeşitli yeni ürünler üzerinde çalışmaktalar.

** Herhalde daha önceden öngörülememiş olanlar da dahil. 1974'te İsveç'te, kaşık gibi nesneleri düşünce gücüyle bükebildiğini halk önünde göstermiş olan Uri Geller'a karşı bir babalık davası açıldı. İzleyicilerinden birisi, Geller'ın çocuğunun babası olduğunu iddia etmekle kalmayıp, sihirli güçleriyle gebelik önleyici halkasını etkisini yitirmesine yol açacak şekilde bükmüş olduğunu söylüyordu.[41]

ğum kontrol hapına olumlu tepki vermeyen ya da hapı almayı unutacak kadar dikkatsiz kadınlara uygun bir seçenek sunuyordu. IUD bir kez yerleştirildiğinde iki yıl ya da daha fazla bir süre yerinde kalabiliyordu.

Doğum kontrol hapının yerini alabilecek ikinci seçenek, kadınlar değil, erkekler için tasarlanmıştı: Spermayı testislerden penise taşıyan iki kanalın kesilip bağlandığı küçük bir operasyon olan vazektomi. Bu operasyon Hindistan'da bir süredir yapılmaktaydı, ama Batı gereksiz şekilde nihai görünen bir operasyon konusundaki kuşkularından ancak, erkekliğin etkilenmediğinin ve gerektiğinde operasyonun geri dönüşünün (ilk başta doğru şekilde yapılmış olması şartıyla) mümkün olduğunun keşfedilmesiyle kurtulabildi. Günümüzde 30 yaşın üstündeki kadınlar arasında en popüler doğum kontrol yöntemi olan kadınların kısırlaştırılmasında ise geri dönüş mümkün değildir.

1970'lere gelindiğinde, Roma Katolikleri hariç Batı dünyasında genel olarak, doğum kontrolü kişisel bir konu olarak kabul edilmişti – gerçi, feministlerin zorunlu bir yedek yol olarak gördükleri ve Britanya ve Amerika'daki karşıtlarından temelde Kitabı Mukaddes'e dayanan bir tepki çekecek (ve hâlâ çekmekte) olan kürtaj konusunda aynı durum geçerli değildi.

Bir yüzyıl boyunca doğum oranlarındaki gerilemenin ve gıda üretimindeki artışın Malthus'u haksız çıkardığı Batı dünyası, elbette, gebeliğin önlenmesi konusunda rahat davranma şansına sahipti. O dönemde verilen adla azgelişmiş dünyadaysa (günümüzün daha pohpohlayıcı diliyle, "gelişmekte olan dünya") durum farklıydı. Dillerden düşmeyen Yeşil Devrim'in beklentileri karşılayamadığı görülüyordu ve nüfusbilimciler gelecek konusunda iç karartıcı öngörülerde bulunmaya başlamışlardı. Dünya nüfusunun beklendiği gibi 1971 ila 2007 arasında ikiye katlanması ve gıda arzında buna eşdeğer bir artış görülmemesi durumunda dünyayı felaket bekliyordu.

Üçüncü Dünya ülkeleri konuyu fark etmekle kalmayıp, harekete geçtiler. 1976'da dönemin devlet başkanı Marcos'un Kilise'nin ya da sivil memurların aile planlaması kurslarına katılmamış çiftlerin nikâhlarını kıymalarını yasaklayan bir kararname yayınladığı Filipinler örneğinde, ılımlı eylem. Sorunla başlarda vazektomi operasyonu geçirenlere iyi davranış ödülü olarak transistorlu bir radyo verilerek pençeleşilmesinden sonra kimi devlet idarecilerinin sabırlarının tükendiği Hindistan örneğinde, acımasız eylem. 1976'da Maharashtra'da, ikiden fazla çocuğu olan ve kısırlaştırılmayı reddeden ebeveynlerin iki yıl hapsedilmeleri teklif edildi; yıllık kısırlaştırma listesinin tepelerinde yer alan kırsal bölgeler de, sulama tesisleri ve içme suyu tedariki alanlarında öncelik verilerek

ödüllendirilecekti. Kimi yerlerde köylüler, kısırlaştırma ekiplerine yakalanma korkusuyla, halka açık yerlere gitmeye korkar oldular. Sonuçta hükümet zaferle, 1976'da yedi milyon vazektomi operasyonu yapıldığını ilan etti[43] – ve ardından yapılan seçimlerde ezici bir yenilgiye uğradı. Bundan sonra, zorlamanın yerini, düşük yoğunluklu ikna yöntemi aldı.

Çin de otoriter bir tutum benimsedi – ve bu tutumu sürdürmekte. Beijing 1979'da, çift başına tek çocuk siyasetini başlattı; altı yıl sonraysa, nüfus yoğunluğunun düşük olduğu yerler ya da ilk çocukları zihinsel ya da fiziksel açıdan engelli olan ebeveynler için kurallar yumuşatıldı. 1981 ila 1986 arasında nüfus artışı, tahminlerin on dört milyon kadar altında gerçekleşti.

Ama bu kez de, ilginç bir tutarsızlık oluşmuştu. Dünyanın çoğu yerinde her 100 kız bebeğe karşılık 106 erkek bebek doğmakta. 1981'de Çin için verilen oransa, 100:108 düzeyindeydi.

Çoğu Asya halkı gibi Çinliler de oğulları birer lütuf, kızlarıysa yük olarak görmekteler. Ama kız bebek katlinin 1949'da yasaklanmış olmasına karşın, tek çocuk siyasetinin getirilmesinden bu yana, doğum sırasında "forseps ölümü" sonucu kaybedilen kız çocuk sayısı alışılmadık derecede yüksek. Bundan fazlası da var. Kent hastanelerinde cenindeki doğuştan gelen kusurları saptamak için yapılan amniyosentez ve ultrason testlerinde çocuğun cinsiyeti de saptanabildiğinden, pek çok Çinli ebeveynin kız ceninleri kürtajla aldırarak tek çocuklarının oğlan olmasını güvenceye aldıklarından kuşku duyulmuyor.

1986'da (*Demography Journal*'da) yapılan, günümüzün Çinli erkek çocuklarının 48 milyonunun evlenme yaşına eriştiklerinde eş bulma umutlarının olmadığı yönündeki tahmin, halkın yasayı aşmakta ne kadar başarılı olduğunu gösteriyor.[44]

FEMİNİST DEVRİM

Siyaset ve doğum kontrol hapı birlikte, geç 1960'lar feminizmine benzersiz bir karakter kazandırdı. Batı dünyasında feminizmin sözcülüğünü yapan kadınlar arasında en fazla ilgi çekenler, savaşçı, gürültücü ve, çoğunlukla, aptal olanlardı, ama söylediklerinde yeterince doğruluk payı bulunduğundan, en kayıtsız liberallerin bile vicdanlarını sızlatmayı başardılar. Hareketin aşırı uçtaki kanadı 5,000 yıllık erkek üstünlüğü dönemi boyunca geliştirilmiş tüm toplumsal tutumları silip süpürmeyi amaçlamaktaydı, ama daha pratik zihniyetteki üyeleri erkeklerle eşitlik

mücadelesini genel olarak, yasal mücadele olarak görüyor ve yasalar liberalleştirildiğinde diğer sorunların da zamanla ortadan kalkacağını umuyorlardı.

Uluslararası Kadın Yılı olan 1975'e gelindiğinde, feministler, yedi yılda, sufrajet öncellerinin yetmiş yılda başardıkları kadar çok şey başarmış olduklarını iddia edebilecek durumdaydılar; gerçi, bunun nedeninin kendilerinin daha akıllı, daha değerli ya da daha kararlı olmaları değil, yola daha avantajlı bir noktadan başlamaları ve en önemlisi, televizyon, radyo ve kitlesel gazeteler çağında yaşamaları olduğunu bazen gözden kaçırıyorlardı.

Çok geçmeden, 1866'da Oregon Senatörü George H. Williams'ın kadınların asla yapamayacaklarını düşünmüş olduğu tüm işler kadınlar tarafından yapılır oldu. Artık kadın askerler ve denizciler, çiftçiler ve mühendisler, bankerler ve hukukçular vardı. Kadın kamyon sürücüleri, beyin cerrahları ve yolcu uçağı pilotları da. Hatta Britanya'da bir kadın hükümet başkanlığına seçildi ve çok geçmeden, erkeklerden daha sert olduğunu kanıtlayarak, Victoria çağının "evin meleği" olarak kadın imgesini sonsuza dek yıktı. Ama...

Feminist hareketin yurdu olan Amerika'da, görünüşte zararsız Anayasa Eşit Haklar Ek Maddesi hem Temsilciler Meclisi'nde hem de Senato'da kabul edilmiş, ama eyalet yasama meclislerinde gerekli desteği bulamamıştı. 1981'e gelindiğinde, on bir yıllık mücadelenin ardında, uygulamada ölmüştü.

"1. Yasalar uyarınca eşitlik hakları ABD'de ya da herhangi bir Eyalet'te cinsiyet nedeniyle kısıtlanmayacaktır.
2. Kongre uygun yasalarla bu maddenin uygulanmasını sağlama yetkisine sahip olacaktır.
3. Bu ek madde onay tarihinden iki yıl sonra yürürlüğe girecektir."

Reagan döneminin sonuna gelindiğinde, elli milyon Amerikalı kadın ücretli işlerde çalışmaktaydı, ama ortalama yıllık gelirleri hâlâ, erkeklerin ortalamasının % 65'i düzeyindeydi.[45] 117 ülkede doğum iznini güvenceye alan ulusal yasalar bulunmasına karşın, ABD'de böyle bir yasa yoktu. 100 Senato üyesinden yalnızca ikisi kadındı; 435 üyeli Temsilciler Meclisi'ndeyse yalnızca 26 kadın bulunuyordu.*

* Olumlu yönlere bakıldığındaysa, Amerika (1988'de) bir kadın piskopos atayarak tüm Anglikan Cemaati'ni kargaşaya sürüklemişti.

Feminist hareketin Amerika'daki kadar gözler önünde olmadığı Britanya'daysa durum daha iyiydi. 1975 tarihli Cinsel Ayrımcılık Yasası'nın yanı sıra, sonradan eklenen bir maddeyle eşit değerde işe eşit ücret ilkesini (sonraki yıllarda verimli bir dava konusu) içeren Eşit Ücret Yasası da kabul edilmişti. 1980'lerin sonlarında kadınların ortalama ücretleri erkeklerin ücretlerinin % 75'i düzeyindeydi* ve doğum iznini güvenceye alan yasal düzenlemeler bulunmaktaydı. 1,107 Lordlar Kamarası üyesinin 51'i ve 1987'de Avam Kamarası'na seçilen 650 üyenin 42'si kadındı.

Ama en gözle görülür ve gürültücü olduğu iki ülkenin, kadınların eşitliği alanında kaydedilen ilerlemeler açısından günümüzde –görevi bu tür şeyleri izlemek olanlara göre– dünya sıralamasında 3. (ABD) ve 16. (Britanya) sıralarda bulunmaları, feminist hareket tarihinin ilginç bir dipnotudur.[46]

Yanıt kısmen belki de, bir şeyler elde etmek için yüksek sesin ve öfkenin siyasi açıdan kimi zaman gerekli olmasına karşın, yasa yapıcılarına mesajlarını daha serinkanlı ve akılcı şekilde –güvenli bir mesafeden– duyuranların genellikle, daha fazla fayda görmeleridir.

* Eşit Ücret Yasası'nın kabul edildiği 1975'teki düzeyle tamamen aynı.

Sonsöz

Kadınların saygıya layık oldukları fikrine alışmak için ortaçağın Avrupa halklarının on iki, oy kullanmaya layık olduklarını kabullenmek içinse Victoria çağı insanlarının üç kuşakları olmuştu. Modern dünyaysa, neredeyse eksiksiz hukuki ve cinsel eşitlik fikrine birkaç onyıl içinde alışmaya çalıştı. Bekleneceği gibi, bunun kaotik sonuçları oldu ve psikolojik bedeli de henüz ödenmiş değil.

Kadının özgürleşmesinin ilk ve en devrimci yönü yeni cinsel bağımsızlık bilinci olduğundan, insanlığın 5,000 yıllık içgüdüleri ani ve ağır bir darbe aldı. Bunu izlediği düşünülen hummalı cinsel faaliyetler dönemi aslında büyük oranda, gazetecilerin ve medya şahsiyetlerinin seks konusunda duyulmamış bir samimiyetle konuşmaya ve yazmaya başlamış olmaları (hatta, görünüşe bakılırsa, neredeyse başka hiçbir şey hakkında konuşmamaları ve yazmamaları) gerçeğinin beslediği bir yanılsamaydı, ama pek de liberal eğilimli olmayanları "ahlak standartlarındaki gerileme" konusunda harekete geçirmeye bu kadarı bile yetti. Kendileri farkında değillerdi belki, ama yakındıkları şey aslında yalnızca, çoğu erkeğin kayıtlı tarihin başlangıcından beri yaptığı şeyi bazı

kadınların da yapmaya başlamış olmalarıydı – yani, onunla bununla yatmaya.

Ahlak standartlarının gerilediği şikayeti, elbette, yeni bir şey değildi. Tam tersine. Tarihsel kayıtlara bakılırsa, Sansürcü Cato çağından beri ahlak standartları sürekli tepe taklak olmakta. Ama seks konusuna ilginin aşırılaştığı dönemlerin, çoğunlukla, yaygın toplumsal amaçsızlık dönemleriyle çakıştığını belirtmekte yarar var. Seksin aşırı bir önem kazandığı dönemler, çoğu uygarlığın "altın çağ"ı –imparatorluk Roma'sı, Gupta Hindistan'ı, Tang Çin'i, XV. Louis Fransa'sı–, fethedecek başka bir dünya kalmamış gibi göründüğü zamanlardır; sorun, ahlaksızlık değil, meşguliyet dengesizliğiydi. Çoğu insan, seksin her şey demek olmadığının farkındadır – ama bazen, sanki öyleymiş gibi davranırlar.

Kadın Özgürlüğü hareketinin altın çağında da durum böyle görünüyordu ve heteroseksüel erkeğin (özellikle de, Amerikalı erkeğin) cesaretini yitirmesi uzun sürmedi. Anketçilerin, seksologların ve Victoria çağı *femme fatale*'inin yeni ve güncellenmiş versiyonunun toplu saldırıları karşısında geri çekilmeye başladı. Daha 1970'lerin başlarında yapılan araştırmalar, ilişkiye girme sıklığının düştüğünü, daha sık mastürbasyon yaptığını ve çok geçmeden salgın boyutlarına ulaşacak bir pornografi düşkünlüğü göstermeye başladığını düşündürmekteydi. Bunlardan bazıları erotik gıdıklayıcılardan başka şeyler değildi, ama popüler özgürleşmiş kadın imgesi karşısında kendi yetersizliğinin yarattığı bastırılmış öfkesini istismar etmek amacıyla –ucuz ve mide bulandırıcı– sert porno filmler de tasarlanmaya başlanmıştı.*

Erkeğin kendini toplayıp kadının her iki dünyadan da yararlanmasına izin verilmemesi gerektiğini, kendilerinden daha nitelikli erkekler yerine kadınların terfi ettirilmesini sağlayan eyalet yasalarının tersine çevrilmiş cinsiyetçilikten başka bir şey olmadığını, New York'taki Century gibi erkek kurumlarının kapılarını kadınlara açmaya zorlanmaları durumunda Colony gibi kadın kulüplerinin de aynı şekilde erkek üye kabul etmeye başlamaları gerektiğini, cinayet davalarında erkek sanığın,

* Erkeklerin 1970'lerde izledikleri aslında, ergenlerin on yıl sonra, yani, kadınların kesilip doğranması, tecavüz ve/veya öldürme üzerine kurulu "slasher" filmleri Amerikan video dükkanlarının ve kablolu televizyonların klişeleri haline geldiğinde izleyeceklerine oranla yumuşaktı. Tahminlere göre, on altı yaşına gelmiş ortalama bir çocuğun gözleri önünden çoğu cinsel olmakla üzere 200,000'den fazla şiddet eylemi geçmişti.[1] Bu durumun kimi çocukları ilkel ve keyfi bir sadizmi normal olarak görmeye yönlendirip yönlendirmediği konusu bir yana, cinsiyetler arası ilişkilerin geleceği konusunda iyi bir işaret olmadığı kesindi.

bir kadının kendisine tecavüz etmeye kalkmış olması durumunda, tıpkı aynı şartlar altındaki bir kadın gibi, nefsi müdafaa iddiasında bulunma hakkının olduğunu, işte erkeklerin de cinsel tacize uğradıklarını, köklü Ulusal Kadın Birliği'ne karşı koyacak bir Ulusal Erkek Birliği kurulmasının zamanının geldiğini haykırması on yıldan fazla zaman aldı.

Ama yeni cinsel düzen bir tek erkekleri ve ahlakçıları sarsmakla kalmamıştı. Özgürleşmiş dünyada görünüşe bakılırsa artık bir yeri bulunmayan evlilik kurumu da aynı derecede sarsılmıştı. Cornell siyasi toplumbilimcisi Andrew Hacker'ın 1970'te belirttiği gibi, "Sorun [şu ki]...evlilik adını verdiğimiz kurum iki kişiyi bir arada tutamıyor – yalnızca bir buçuk kişi için tasarlanmış."[2] 1946-1964 bebek patlaması kuşağının kızlarının olgunlaşarak iradeli ve yeni edinilmiş özgürlüklerini yitirmek konusunda isteksiz kariyer odaklı kadınlara dönüşmeleriyle, bu sözün doğruluğu daha iyi anlaşılır oldu.* Yine de, annelerinde görülen güçlü annelik güdüsünden çoğunun yoksun olmalarına karşın, tamamen bağımsız bir hayat sürmeye yetecek donanıma pek az insan sahiptir; Batı'da evlilik oranı düşüp boşanma oranı hızla yükselirken bile, giderek artan sayıda çift, yasal belgeler hariç her açıdan aslında birer evlilik olan birliktelikler içerisinde beraber yaşamaya başlamıştı.** 1987'ye gelindiğinde, ebeveynlerle çocukların aile evinde birlikte oturdukları geleneksel tabloya Britanya'daki her on haneden yalnızca üçü uymaktaydı.

Toplumun daha gelenekçi üyeleri güçsüz düşmekle birlikte mücadeleden vazgeçmemişlerdi. *Time* dergisi 1977 sonlarına doğru bir anket yaptığında, görüşülenlerin % 61'inin, "bugünlerde neyin doğru ve neyin yanlış olduğunu anlamakta giderek zorlandıklarını" keşfetti. Ama açık fikirli olmaya çalıştıkları görülmekteydi. "Cinsel faaliyetleri düzenleme altına alan federal yasalar ya da eyalet yasaları bulunmamalı" yorumuna % 70'i katılıyordu. % 58'i, kadınların evlendiklerinde bakire olmaları gerektiğini düşünmüyordu. Eşcinselliği "ahlaki açıdan yanlış" bulanların oranıysa yalnızca % 57'ydi.[4]

Ve sonra, AIDS geldi.

* 1980 ila 1988 arasında 35-44 yaşlar arasındaki Amerikalı kadın sayısı % 36 oranında artmış ve bunun beklenmedik bir sonucu, kot pantolon imalatçısı Levis Strauss's'un 1981'de 224 milyon dolar düzeyinde olan gelirinin 1984'te 41 milyon dolara gerilemesi ve şirketin 22 fabrikasını kapatmak zorunda kalması olmuştu.[3] Ana fikir: Yalnızca imalatçılar değil, hisse senetleriyle ilgilenenler de gözlerini nüfus eğilimlerinden ayırmamalılar.

** Gerçi, İsviçre'nin, "birlikte yaşama"nın 1980 gibi bir tarihte bile hâlâ bir suç olduğu bazı bölgeleri hariç.

AIDS

1490'lardaki frengi örneği gibi AIDS de, bulutsuz, masmavi bir gökte çakan şimşek gibi ortaya çıkmıştı –ani, gizemli ve ölümcül– ve 500 yıllık tıbbi ilerlemeye karşın 1980'lerde doktorlar, tıpkı öncelleri gibi, bu yeni virüsün karşısında çaresiz olduklarını gördüler.

Başlangıçta, hakkında tarihsel kılavuzlarının bulunmadığı, tamamen bilinmedik bir hastalıkla karşı karşıya olduklarını kabullenmeye isteksizdiler. Ve bunu kabullendiklerinde bile, AIDS başlarda yalnızca erkek eşcinsel topluluğunda görüldüğünden, araştırmaların başlaması zaman aldı. İnsanlar AIDS'e Eşcinsel Hastalığı demeye başladılar ve bu da, laboratuarların araştırmaları için fon bulmalarını zorlaştırdı – toplumun pek övülen yeni hoşgörüsünün çok da derinlere inmediğinin kanıtı; tabii, bunun için bir kanıta gerek varsa. Amerika'da ilk tartışma götürmez AIDS vakasının 1981'de görülmüş olmasına karşın, virüsün tanımlanması 1984'ü buldu; günümüzde de, virüsün nasıl etki gösterdiğinden kimse tamamen emin değil. "AIDS'i anlayarak virüsbilim ve bağışıklıkbilim konusunda öyle çok şey öğreneceğiz ki," diyordu bir araştırmacı 1987'de, "bazı açılardan, kılık değiştirmiş bir lütuf olduğu bile söylenebilir."[5]

Eşcinsel Hastalığı etiketine rağmen, çok geçmeden, virüsün konağının cinsel eğilimleriyle değil, yalnızca ve yalnızca, kanına girmekle ilgilendiği anlaşıldı.

Günümüzdeki düşünüşe göre, süreç şöyle gelişmekte:

Çoğu insanda, istilacı virüs ve bakterilere karşı otomatik olarak savaşmaya başlayarak, sıradan soğuk algınlığı gibi hastalıkların tıbbi müdahaleye gerek kalmadan "atılmasını" sağlayan etkin bir bağışıklık sistemi bulunmaktadır. Ama AIDS'te saldırganın hedefi, bağışıklık sistemidir. İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü (HIV), kana girmenin bir yolunu bulduktan sonra, normalde kendisine karşı harekete geçen antikor taburlarını (kimsenin nasıl olduğunu bilmediği bir şekilde) savuşturur ve savunma operasyonlarının koordinasyonundan sorumlu hücrelerden birine, yani, bir "yardımcı T hücresi"ne yerleşir. Bu hücreyi ele geçirerek normal görevlerini yapmaktan alıkoyup yeni AIDS virüsleri üretmeye yönlendirir, bunlar da başka T hücrelerini ele geçirirler ve bağışıklık sistemi böylece, bedenin hastalıklara karşı verdiği savaşın yönetimi için gerekli zekâ birimlerinden yoksun hale gelir.

Sonuçta, bağışıklık sistemi koordinasyonunu yitirir ve etkisiz hale gelir. Bu durumda, kurbanın Edinilmiş Bağışıklık Yetmezliği Sendromu'na (AIDS) yakalanmış olduğu söylenir.

Kuram genel olarak böyledir, ama hâlâ, cehaletin hüküm sürdüğü pek çok alan bulunmakta. Virüs tarama testlerinde görünmez bile; bu testlerde yalnızca, virüse karşı savunma amacıyla üretilmiş antikorlar (eğer varsa) görülür. Ayrıca, genetik kodunu grip virüsüne kıyasla beş kat daha yüksek bir hızla değiştirebilmektedir; bu nedenle, yeni soylar mevcut antikor testlerini güvenilmez kılmakta, tedavi ve aşı geliştirilmesini daha da zorlaştırmaktadır. Ki bu zaten zor, zira, tek sorun virüsün karmaşıklığı değil. Olası tedavi ve aşıların test edilmeleri gerekmekte ve AIDS virüsüne açık yegâne hayvanlar olduklarından, bunların üzerlerinde denenebileceği yegâne hayvanlar insanlar ve (zaten soyu tehlikeye girmiş bir tür olan) şempanzelerdir.

RİSK FAKTÖRLERİ

Günümüzde tıp biliminin yapabildiği, AZT* gibi ilaçlar sayesinde AIDS hastasının ömrünü bir ya da iki yıl (bazen biraz daha fazla) uzatmak, ya da, –başta, AIDS'le bağlantılı ölümlerin % 70'inden sorumlu olan Pneumocystis carinii zatürreesi olmak üzere– hastayı etkileyen hastalıkları tedavi etmekten ibaret. Tuhaftır ki, aslında kimse AIDS'den ölmüyor. Kurbanlarının ölüm nedenleri, diğer insanların atlatabildikleri enfeksiyonlara karşı koyamamaları. Ve en azından bu açıdan, tarihte bir "ilk" değiller. On altıncı yüzyılda Meksika ve Peru halklarından milyonlarca kişi, bağışıklık sistemleri Fatihlerle birlikte gelen bulaşıcı hastalıklara karşı koyamadığı için ölmüştü.

Günümüz istatistiklerinin de daha az dehşet verici oldukları söylenemez. Britanya'da ilk tam gelişmiş AIDS vakası 1982'de görülmüştü ve Ağustos 1989'a gelindiğinde, devlet tahminlerine göre, toplam ölüm sayısı 1,315'e ulaşmıştı. Amerika'da ilk vaka 1981'de teşhis edildi; ertesi yıl 248 vaka görüldü; Temmuz 1989'a gelindiğindeyse rakam 95,000'e ulaşmış ve 60,000 hasta ölmüştü. Dünya Sağlık Örgütü tahminlerine göre, yüzyıl sonuna gelindiğinde hastalık tüm dünyada 20 milyon kişiye bulaşmış olacak ve bunların 5 milyondan fazlası ölmüş ya da ölmek üzere olacak.[7]

* AZT için bir AIDS çalışanı öfkeyle şöyle demiştir: "Kanser hastaları için çok zehirliydi, ama birdenbire, ibneler ve cankiler için iyi oldu."[6] Ama düşük dozda kullanıldığında AZT'nin pek az yan etkisi bulunmakta ve görünüşe bakılırsa, HIV enfeksiyonunun AIDS'e dönüşmesini geciktirebilmektedir.

Üstelik, AIDS'in kolayca yakalanılabilir bir hastalık olmamasına rağmen. Kanla taşınan bu virüs, temelde, yeni konağının kanına kolayca girmek zorundadır; yani, yalnızca kazayla bulaşması oldukça enderdir. En yaygın giriş ve çıkış noktaları, cildin bir şekilde hasar gördüğü, yahut, iltihaplandığı ya da üreme organları zarları gibi ince ve geçirgen olduğu yerlerdir. Kurbanlarının pek çoğunun, anal seksi yeğleyen sevgililer olmasının nedeni budur: dikleşmiş penis, gerilmiş kan damarları labirenti olarak görülebilir; anüs çevresindeki deri de aşırı derecede gerildiğinde kolayca çatlayabilmektedir.

Duyarlı dokularda yaraya yol açmanın yanı sıra bağışıklık sisteminin dengesini bozan uçuk, üreme organlarındaki yaralar ve belsoğukluğu gibi hastalıklar taşıyan kişiler de risk altındadırlar. Frambezi ve bejel gibi –zührevi olmayan– endemik enfeksiyonların sisteme frengiyle aynı türde zarar verdikleri Afrika'da AIDS gerçekten de, heteroseksüel nüfus içerisinde dehşet verici bir hızla yayılmakta.

Kan alışverişinin yalnızca cinsel bağlamda gerçekleşmediğini belirtmeye gerek bile yok (ya da, olmamalı). Daha 1982'de bazı talihsiz hastalara hastalıklı vericilerden kan nakli yapıldı (günümüzde böyle bir şey yaşanması olasılığının son derece düşük olduğu söylenmekte) ve hemşirelerin ya da doktorların virüs bulaşmış şırıngalarla kendilerini kazayla yaraladıkları örnekler de görüldü. Derisi sıyrılmış eklemlerin kanayan bir burna ya da yarılmış bir dudağa değebileceği bir yumruklaşmada bile beklenmedik bir tehlike gizleniyor olabilir.

Ama nüfus içerisinde riskle karşı karşıya olan en geniş kesim, kendilerine yardım etmeyi en çok isteyenlerin bile çoğunlukla ulaşamadıkları bir kesim, yani, ortak kullanılan ve dolayısıyla, steril olmayan iğnelerle damarlarına uyuşturucu zerk eden uyuşturucu kullanıcılarıdır. Yalnızca ABD'de 1,2 milyon uyuşturucu kullanıcısı bulunmakta ve Mart 1988'de tüm Amerikalı AIDS hastalarının dörtte birini uyuşturucu kullanıcıları oluşturmaktaydı. Son yıllarda eşcinseller topluluğu içerisinde yeni enfeksiyon oranının çarpıcı derecede düşmüş olmasına karşın, damardan uyuşturucu kullananlar arasında hastalık kontrolsüzce yayılmakta.

HIV'e karşı savunmasızlıkları ve HIV aktarma eğilimleri konusunda insanlar arasında büyük farklılıklar görülmekte, ama görünüşe bakılırsa, enfeksiyona yakalananlar yıllar geçtikçe daha çok bulaştırabilir hale geliyor ve açık AIDS geliştirmeye daha yaklaşıyorlar. Batı'da kuluçka döneminin yaklaşık sekiz yıl olduğu düşünülmekte, ama virüs, birilerinin bu konuda dogmatik davranabilmesine yetecek kadar uzun

süredir aramızda değil. HIV taşıyıcılarının ne kadarının AIDS'e yakalanacağını söylemek bile henüz mümkün değil. 1988'de oranın % 30-40 civarında olduğu düşünülmekteydi, ama bir yıl sonra, 1978'de San Francisco'da bir hepatit araştırması projesine katılanlara, daha sonra yeniden test edildiğinde HIV-pozitif olduğu anlaşılan kan örnekleri verilmiş olduğu ortaya çıktı. Geçen süre içerisinde bu erkeklerin % 54'ü AIDS'e yakalanmıştı.[8]

DEJA VU

AIDS'in yalnızca tesadüfen cinsel yoldan geçen bir hastalık olduğu herhalde artık anlaşılmıştır. Ama *Tarih'te Cinsellik*'te bu noktaya kadar ilerlemiş olan hiç kimse, toplumun AIDS'e karşı tepkisi karşısında şaşkınlığa da kapılmayacaktır.

1988 sonunda yayınlanan bir araştırmada,[9] Toplumsal ve Topluluksal Planlama Araştırması'nda, 1983'te Britanyalıların yalnızca % 62'si eşcinsel ilişkiyi her zaman ya da çoğunlukla yanlış bulurken, 1987'ye gelindiğinde oranın % 74'e yükseldiği bildirilmekteydi. Görüşülen kişilerin üçte ikisi, devletin AIDS konusundaki uyarılarında kimi cinsel uygulamaların[11] ahlaki açıdan kabul edilemez olduğunun açıkça belirtilmesi gerektiğine inanmaktaydı ve üçte biri de, AIDS'in dünyaya ahlak standartlarındaki gerileme nedeniyle verilen bir ceza olduğuna inanıyordu.

Amerikalılar, her zamanki gibi, kendi ifade tarzlarına sahiptiler. 1988'de *Times* dergisinde mektubu yayınlanan Virginia'lı bir beyefendi, Amerika'nın "dünün Tanrı korkusu taşıyan ahlak standartlarına" acilen dönmesi gerektiğini söylüyordu; "Bizim, komünizm, eşcinsellik, kürtaj ve silah kontrolü kötülüklerine karşı çıkacak cesarete sahip insanlara ihtiyacımız var."[10]

Yolu bu sayfalara düşen bir zaman gezgini, II. Elizabeth çağına mı, yoksa, Yüksek Victoria çağına mı geldiğini, herkesin saplantısının eşcinseller ve AIDS mi, yoksa, fahişeler ve frengi mi olduğunu merak etmekte haklı olurdu.

Josephine Butler 1860'ların Bulaşıcı Hastalıklar Yasası hakkında şöyle demişti: "Eğer gerçekten erkeklerin bir zarar görmeden günah işleyebilmelerini sağlıyorlarsa, bunlara daha da fazla muhalefet edeceğiz."[11] Bir yüzyılı aşkın bir süre sonra sahneye yine aynı Hıristiyan hayırseverlik ışığı hâkimdi.

Zaman yolcumuz 1980'lerde, Amerikalı seçkin bir editörün devletin HIV aşısı araştırmalarına fon sağlamasından yakınmasına şahit olacaktı; zira, "merhamet adı altında, yalnızca hayvani bir dejenerasyon olarak görülebilecek bir şeye toplumsal onay kazandırıyorlar." Bir İngiliz din adamının, erdenlik ve sadakatin modalarının geçmiş olduğu görüşünün onaylanması imasını taşıdığı için, devletin "güvenli seks" kampanyasını kınadığını duyacaktı. Avam Kamarası'nın, yerel otoritelerin "homoseksüelliğin tanıtımı"nı yapmalarını yasaklayan –ve böylece, edebiyatta sansürü yeniden getiren– bir yasayı tartıştığını (ve kabul ettiğini) öğrenecekti. Vergi yükümlüsünün dolarlarının yalnızca "ahlaki nedenler" için kullanılması gerektiği yönündeki önerinin ABD Senatosu'nda hangi oy oranıyla kabul edildiğini (94'e 2) görecekti; kastedilen, "güvenli seks"in değil, cinsel perhizin teşvik edilmesiydi.[12]

Ayrıca, pek çok ülkede, özellikle de otoriter arka planlardan gelen ve/veya kayıtlı fuhuş geleneğine sahip ülkelerde, çoğunlukla, fahişeler, tutuklular ve damardan uyuşturucu kullananlar için, ama Bavyera'da aynı zamanda kamu görevlileri ve Macaristan'da da HIV pozitif oldukları bilinen kişilerin partnerleri, Rusya'da bir aylık yurtdışı seyahatinden dönen tüm vatandaşlar ve ülkede üç aydan fazla kalan yabancılar, Küba'da da tüm nüfus için zorunlu izleme sisteminin getirildiğini keşfedecekti. ABD bile gönüllü askerleri, göçmenleri ve mültecileri izlemeye başlamıştı; Illinois ve Louisiana'da da evlilik izni almak için başvuranların HIV testi yaptırmaları gerekmekteydi.

Ama devlet olarak serinkanlılığını koruyan Britanya, hastaların, hastalığa yakalandıklarının (ve bulaştırabileceklerinin) söylenmemesi yönündeki yurttaşlık hakkına saygı göstermeyi sürdürdü; gerçi, 1989'da istatistiksel amaçlarla kısıtlı adsız testler konusunda girişimde bulundu ve damardan uyuşturucu kullananlar için iğne değiştokuş şemalarıyla deney yaptı. Kimi zaman renkli olsa da dehşet verici uyarılar ve prezervatif kullanma tavsiyeleri gündeme oturdu; bunlar zaman zaman, (bir kinik tarafından, fraklı ve favorili Yahudi-Hıristiyan ahlakı olarak tanımlanan) Viktoryen ahlak değerlerine yapılan ince göndermelerle desteklenmekteydi.

Devlet dışı kaynaklarsa böylesine ihtiyatlı değillerdi. *The Times*'ın dini konular muhabiri "Yahudi-Hıristiyan cinsel ahlakı," demekteydi, "toplumun, yıkıcı AIDS salgını tehdidine karşı temel savunma yolu haline gelmekte...Rasgele cinsel ilişkilerin ve zinanın kötü olmalarının tek nedeni, (en azından AIDS sonrasında) tehlikeli sonuçlar yaratabilmeleri değil. Yanlışlar, çünkü ilahi tasarımla çelişiyorlar; zira, seksin bağlayıcı

işlevleri psikiyatrlar değil, Tanrı tarafından icat edilmiştir."[13] Çağımıza ait bir-iki ayrıntı atılırsa, bu sözler son iki bin yılın herhangi bir döneminde yazılmış olabilirdi.

SON HAÇLI SEFERİ

1990'larda ulusun kurtuluş yolu Victoria döneminin ahlaki değerleri olacaksa, şu soruyu sormakta yarar var: Bu değerler Victoria çağında yaşayanların ne işine yaradı? Yanıt: Çok da işlerine yaramadı.

Victoria çağı insanlarının yoğun ahlaki doğrulukları büyük oranda, Bulaşıcı Hastalıklar Yasalarına karşı kampanyayı başlatıp sürdüren kadınların ve din adamlarının –*Saturday Review*'un sözcükleriyle, "yaygaracı hemşirelerle ikiyüzlü biraderler"in[14]– ürünüydü. Yüz yıl önce kadınlar sesleri yettiğince ahlak (ya da başka bir şey) vaaz edebilirler, ama kimse onları dinlemezdi; oysa yeni çağ kadınlara, Ahlak Muhafızları olarak yeni rollerini vermişti. Onlar da bir değerlendirme yapmış ve ahlakın muhafaza edilmeye ihtiyaç duymadığı sonucuna ulaşmışlardı. İhtiyacı olan şey, devrimdi.

Başlattıkları fesih kampanyasının göz ardı edilmesi mümkün değildi; siyasi felsefe, kadının oy hakkı ve hatta, yeni evrim doktrini hakkındaki tartışmalarda tezlerinden alıntı yapılıyordu ve yıllar geçtikçe, yalnızca bir ahlak kampanyası olmaktan çıkıp, en heybetli emelleri taşıyan ateşli bir saflık kampanyasına dönüştü.

"Biz," diye iddia ediyordu, Mrs Butler, "dünyada inancın diriltilmesini teşvik etmeye çağrıldık...Biz öncülerin kemikleri toprağa serilse bile, başkaları bunların üstünden aşıp zafere ulaşacaklar. Haçlıların çığlıklarını hatırlayalım (ki bizimki daha iyi bir Haçlı Seferi): TANRI BÖYLE İSTİYOR, TANRI BÖYLE İSTİYOR!"[15]

Hoşlarına gitmeyen yasalar 1886'da feshedildi ve kampanyacılar sınırsız bir mutluluk yaşadılar. Görünüşe bakılırsa, kimse, aslında yaptıkları tek şeyin, yaşamlarının on altı yılını 1863'teki statükoya geri dönülmesini sağlamaya harcamış olduklarını belirtecek kadar kaba değildi. Şimdi, *British Medical Journal*'ın deyişiyle, bulaşıcı hastalıklarda serbest ticarete dönülmüştü. Artık hiçbir denetim girişimi ve hasta fahişeler için hiçbir tıbbi tedavi yoktu.

Ama kimi beklenmedik yan etkiler de görüldü ve Victoria çağı standartlarına (bir örnekte, herkesin standartlarına) göre bunlar, tamamen ahlaksızlık içeren yan etkilerdi. Cinselliği hastalıkla eş tutan kampanya

Kitabı Mukaddes'e göre bir günah olan mastürbasyonda büyük bir artış görülmesine neden oldu ve ayrıca, "temiz" oldukları varsayılabilecek bakire fahişelere talebi artırdı. Aynı zamanda, binlerce suçlu kocayı, olası bir enfeksiyondan karılarını korumak üzere prezervatif kullanmaya ve böylece, rastlantısal olarak, o dönemde hâlâ bir skandal olarak görülen gebeliğin önlenmesi uygulamalarına yöneltti.

Ama H. G. Wells'in deyişiyle ahlaki terör egemenliği, Victoria çağı insanları için, her şeyin başlangıcı olan zührevi hastalığın engellenmesi bağlamında ne yapmıştı? Geç Victoria döneminden kalma istatistikler ender ve güvenilmezdir. Ama yüzyıl sonundaki Boer Savaşı'na gelindiğinde, ordu hastanelerine kabul edilen her 1,000 erkekten 500'ü zührevi hastalık taşımaktaydı. Yepyeni bir kuşağın daha beşikten itibaren ahlakla ve soğuk duşla yetiştirilmiş olduğu 1916'ya gelindiğinde, Kraliyet Zührevi Hastalıklar Komisyonu şu sonuca ulaşmıştı: "Büyük kentlerde, frengiye yakalanmış hasta sayısı nüfusun % 10'unun altına düşürülemez ve belsoğukluğuna yakalanmış olanların yüzdesi de herhalde bu oranı da fazlasıyla aşmaktadır."[16] Diğer bir deyişle, yalnızca Britanya'da üç milyondan fazla frengi ve olasılıkla sekiz ya da dokuz milyon belsoğukluğu vakası görülmekteydi.

Bize geniş bir bakış açısı sağlayan yirminci yüzyıldan geriye dönüp baktığımızda, Yahudi-Hıristiyan ahlakı mesajının Victoria çağında yaşayanlara gayet iyi ulaştığı açıkça anlaşılıyor; kuşkusuz, bu mesaja inanıyorlardı. Ama inanmakla uymak arasında fark vardır.

Gerçek şu ki, insan içgüdüleriyle Yahudi-Hıristiyan cinsel ahlakı arasında hiçbir zaman tam bir uyum olmamıştı ve frengi gibi AIDS virüsünün de yalnızca insan mükemmelliği idealiyle bozguna uğratılması mümkün görünmüyor. Öyle görünüyor ki, bilim bir tedavi bulana dek, açıkça ve kesinlikle insanların kendilerini koruma bilinçlerine başvurmak daha iyi bir yol olacak. Yani, sağduyu ve prezervatif – ki Britanya'nın AIDS hakkında bilgi kampanyası da temelde bu ikisi üzerinde odaklanmakta.

İşletmelere ve devlete geleceğin nelere gebe olduğu konusunda tavsiyeler veren seçkin bir profesyonel kristal küre izleyicileri grubu olan Amerikalı gelecekbilimciler, toplumsal ve cinsel alışkanlıkların değişmesinde AIDS korkusunun önemli bir etken teşkil edeceğine inanıyorlar. Brainreserve Inc.'den Miss Faith Popcorn'un* (*aynen*) tahminine göre, yüzyılın son yıllarında ABD inceliği "yeniden keşfedecek." "Bu, saflığa,

* Bu ad Türkçe'ye çevrildiğinde İnanç Patlamışmısır anlamına gelmekte. (ç.n.)

tekeşliliğe, bebeklere, düz düşünceye ve düz atışa dönüş çağı." World Future Society'den Edward Cornish de aynı fikirde; o da daha ağırbaşlı bir dünya, giyimde tevazu ve seks konusunda medya vurgusunun azalmasını öngörüyor – hatta, seksin yasak meyve olduğu görüşüne dönüş. Bunun rastlantısal sonuçlarından biri, diye ekliyor, *komik* müstehcen şakaların dirilişi olacak.[17]

Yani belki de, dört gözle bekleyebileceğimiz hiç olmazsa bir şey var.

SONUÇ

Bütün bunlardan bir ders çıkarılabilir.

Kayıtlı tarih başladığında, otoriter toplumlar, cinsel ilişkilere bir düzen getirerek, devletin istikrarına katkıda bulunan aile üzerinde denetim kurabileceklerini çoktan keşfetmişlerdi. Yine de, cinsel konulara temelde, kamusal kaygı alanlarıyla bağlantılı oldukları sürece müdahale ettiler – meşruiyet, miras ve nüfus kontrolü. Çin'de de, Hindistan'da da, eski Yakındoğu'da da bu böyleydi. Cinsellik devletin çıkarlarını etkilemediği sürece, bu konudaki yegâne ahlak, insan ilişkileri ahlakı olarak kaldı.

Ama İbraniler ve cumhuriyet Roma'sı günlerine gelindiğinde "doğru" ve "yanlış"ın göreceli değil mutlak değerler olduğu kavramı yerleşmişti ve sonradan da, Hıristiyan Kilisesi öğretilerince benimsenecekti. Burada taviz yoktu. Aşk Tanrı içindi; cinsellikse, beraberindeki günah yüküyle birlikte, evlilik için. Hıristiyanlık bir varlık durumuydu ve her düşünce, duygu ve eylem, ilk Kilise Babalarının ve ortaçağdaki ardıllarının insan önyargılarından oluşturdukları ölçeğe uymak zorundaydı.

Dini ve laik yasalar yüzyıllar boyunca Batı'da öylesine iç içe geçti ki, "cinsellik ahlakı" –sıradan insanlar arasında insani ya da ilahi yasaların diğer tüm yönlerinden çok daha fazla suçluluk ve acı yaratmış olan kasıtlı bir mit– günümüzde hâlâ, topluma uyumsuzluğa karşı güçlü bir silah. Kilise'nin başarısının gerçek ölçütü, günümüz dünyasının, seks ve cinsellik söz konusu olduğunda neyin doğru ve neyin yanlış olduğu konusundaki köklü katiyetidir.

Cinsel ilişkilerin, yasal açıdan, diğer insan ilişkilerinden farklı kriterlere göre değerlendirilmesi gerektiği görüşü 1970'lerde silinmekteydi; ama sonra, karşı tepki geldi. İki bin yıllık Yahudi-Hıristiyan cinsel ahlakından birkaç onyıl içinde silkinmek mümkün değildi. Eski zihinsel

alışkanlıklar zor kaybolur; eski yasalar da, feshedilmeleri için ne kadar uzun süre mücadele edilmiş olursa olsun, birkaç saat içinde yeniden yürürlüğe sokulabilir.

Josephine Butler'ın ahlak kampanyasının önde gelen şahsiyetlerinden biri şöyle yazmıştı: "Çok popüler bir tekerlemeye göre, Parlamento Yasası'yla iyi erkekler yaratılamaz. Ama bu yanlış. Yalnızca Parlamento Yasası'yla erkekleri ayık tutabilirsiniz ve tutuyorsunuz; yasa korkusu sayesinde, çok sayıdaki kadın ve erkekteki iffetsizlik şeytanını zincire vurabilirsiniz ve vuruyorsunuz."[18]

Bu, günümüzde de, özellikle de Amerika'da varlığını sürdüren bir tutum. Amerikan Anayasası'nın İlk Ek Maddesi'nin vatandaşın mahremiyet hakkının son derece mukaddes olduğu yönünde güçlü bir ima taşımasına karşın, 1986'da Anayasa Mahkemesi, diğer şeylerin yanı sıra devletin eşcinsel sodomiyi yasadışı ilan etme yetkisini yeniden dirilten bir dizi karar yayınladı. Baş Yargıç Warren Burger, "Eşcinsel sodomi eyleminin bir şekilde temel bir hak olarak korunmasını savunmak," diyordu, "binlerce yıllık ahlaki öğretiyi bir kenara atmak demektir."[19]

1973'te, Roe, Wade'e karşı davasıyla ilgili olarak verilen bir kararda Anayasa Mahkemesi, Amerikalı kadınların kürtaj yaptırabilmelerinin anayasal bir hak olduğuna hükmetti. Ardından, Temmuz 1989'da, başka bir dava –Webster, Üreme Sağlığı Hizmetleri'ne (Missouri) karşı davası– hakkında hüküm verirken, eyaletlere, kürtaj hakkını pek çok kadın için kullanılması olanaksız hale getirecek yetkiler tanıyarak, bu kararın anlamını büyük oranda yitirmesine neden oldu.

İffetsizlik şeytanını kanunun kelepçeleri sayesinde hareketsiz hale getirmek için başvurulabilecek daha çok yol var. Örneğin, 1965 gibi ileri bir tarihe kadar, Connecticut'ta evli çiftlerin gebelik önleyici yöntemlere başvurmaları yasalara aykırıydı; Kilise her zaman, evliliğin amacının üreme olduğunu iddia etmişti. Yargıç Burger'ın "binlerce yıllık ahlaki öğreti"sinin burada da geçerli olduğu düşünülebilir.

George Bernard Shaw –başka bir ülke için ve başka bir bağlamda– şöyle demişti: "İngilizler asla köle olmayacaklar; devletin ve kamuoyunun yapmalarına izin verdiği her şeyi yapmakta özgürler."[20] Gelenekselliktен son derece uzak olan bu son yirmi yılda gerçekleşen her şeye rağmen –ya da, belki de, tam da bu nedenle–, bireyin cinsel konularda yasal güvence altındaki yegâne hakkının topluma uyma hakkı olduğu günlere yeniden dönülebileceğini gösteren su götürmez işaretler bulunmakta.

Bir yüzyıldan fazla bir süre önce Faydacı felsefeci John Stuart Mill *Özgürlük Hakkında* adlı denemesinde şu sonuca varmıştı: "Uğruna uygar

bir toplumun herhangi bir üyesi üzerinde kendi isteğine rağmen haklı olarak yetki kullanılabilecek yegâne amaç, başkalarının zarara uğramasını engellemektir. İster fiziksel olsun ister ahlaki, kendi iyiliği yeterli teminat değildir...Kendisi üzerinde, aklı ve bedeni üzerinde birey egemendir."[21]

Bu uygarlık ilkesi günün birinde belki uygulamaya geçirilebilir. Ama yakın zamanlarda değil.

Kaynakça

Bu kaynakça, yeni baskı için güncelleştirilmiş olmakla birlikte, eksiksiz bir kaynakça değil, yalnızca, konunun çoğu yönünü ve çoğu akademisyenlik düzeyini mümkün olduğunca kapsayan, temsili bir seçkidir; aksi takdirde, ciltlerce sürerdi. Bireysel çalışmaların yanı sıra, konuyla başlıklarının düşündürdüğünden çok daha ilgili birkaç genel tarih eserini ve içerdikleri olgulardan çok, yansıttıkları fikir iklimleriyle aydınlatıcı olan bazı araştırınaları da dahil ettim. Yinelemeden kaçınmak amacıyla, birincil kaynaklar neredeyse tamamen notlarla sınırlandırıldı. Belli bir kaynak buraya dahil edilmedi diye, bu kaynağı bilmediğim ya da sıralanan çalışmaların hepsinin aynı değerde oldukları düşünülmemeli. Cinsellik diğer insanlarda olduğu kadar yazarlarda da eksantrik yönleri açığa çıkarıyor. Notlarda birinci baskı dışındaki baskılar belirtilirken, kaynakçadaki girişin sonunda alıntı yapılan baskının tarihi verilmekte. "Kk" kağıt kapak anlamına geliyor.

Ackroyd, Peter. *Dressing Up. Transvestism and Drag: The History of an Obsession.* Londra, 1978.

Acton, William, *Prostitution, Considered in its Moral, Social & Sanitary Aspects.* Londra, 1857.

Ahlstrom, Sydney E. *A Religious History of the American People.* New Haven ve Londra, 1972.

al-Masry, Y. *Le drame sexuel de la femme dans l'Orient arabe.* Paris, 1962.

[Ancillon]. *Eunuchism displayed, describing all the Different Sorts of Eunuchs . . . with Several Observations on Modern Eunuchs, written by a Person of Honour.* Londra, 1718, 1707 tarihli Fransızca baskıdan çevrilmiştir.

Andreas Capellanus. *De amore,* çev. *The Art of Courtly Love* olarak, John Jay Parry. New York, 1941.

Annales, economies, sociétés, civilisations. Bu yayında sık sık, cinsellikle ya da aileyle ilgili konularda tarihsel açıdan ilgi çekici çalışmalar yayınlanmaktadır.

Ardener, S. "Sexual Insult and Female Militancy," *Man,* 1973, ss. 422-465.

Ariès, Philippe. *Centuries of Childhood.* Londra ve New York, 1962.

Ariès, Philippe ve Bejin, Andre (yay. haz.) *Western Sexuality. Practice and Precept in Past and Present Times.* Oxford Kk, 1987.

Armstrong, Nancy ve Tennenhouse, Leonard (yay. haz.) *The Ideology of Conduct. Essays on literature and the history of sexuality.* Londra, 1987.

Ashbee, *bkz.* Fraxi.

Athenaeus. *The Deipnosophists,* çev. Charles Burton Gulik. Cambridge, Mass. ve Londra, 1927.

Atkins, John. *Sex in Literature.* Londra, 3 cilt, 1970-1978.

Augustine of Hippo, Saint. *Works,* J. P. Migne, *Patrologia Latina* içinde, cilt 32-47 (1845-1849). İngilizce'ye çev. M. Dods, 15 cilt, 1872-1880.

Avicenna [Husain Ibn 'Abd Allah, called Ibn Sina]. "A Treatise on Love [Risala fi-'l-'Ishq] by Ibn Sina," çev. Emil L. Fackenheim, *Medieval Studies* VII, 1945, ss. 208-228.

Bailey, Derrick Sherwin (1). *Homosexuality and the Western Christian Tradition.* Londra, 1955.

Bailey, Derrick Sherwin (2). *The Man-Woman Relation in Christian Thought.* Londra, 1959.

Ballhatchet, Kenneth. *Race, Sex and Class under the Raj.* Londra, 1980.

Balsdon, J. P. V. D. (1). *Life and Leisure in Ancient Rome.* Londra, 1969.

Balsdon, J. P. V. D. (2). *Roman Women, Their History and Habits.* Londra, 1974. Westport, Ct., 1975.

Banks, Joseph Ambrose. *Prosperity and Parenthood: A Study of Family Planning among the Victorian Middle Classes.* Londra, 1954.

Baron, Salo Wittmayer, *A Social and Religious History of the Jews.* 2. baskı, New York, 1967.

Bary, William Theodore de (yay. haz.). *The Buddhist Tradition in India, China and Japan.* New York, 1969.

Basham, A. L. *The Wonder that was India.* Londra, 1954.

Bataille, G. *L'érotisme.* Paris, 1957.

Bayet, Jean. *Croyances et rites dans la Rome antique.* Paris, 1971.

Beard, Mary R. *Women as Force in History: A Study in Tradition and Realities.* New York, 1946.

Beauvoir, Simone de. *The Second Sex*. Londra, 1953. New York, 1974. Harmondsworth Kk, 1972.
Becker, Paul. *Das Bild der Madonna*. Salzburg, 1965.
Benabou, Erica-Marie. *La Prostitution et la police des moeurs au 18e siècle*. Paris, 1987.
Bennett, H. S. *Life on the English Manor: A Study of Peasant Conditions 1150-1400*. Cambridge, 1937.
Berg, Barbara J. *The Remembered Gate: Origins of American Feminism. The Woman and the City 1800-1860*. New York, 1978.
Bergues, Hélène ve diğerleri. *La prévention des naissances dans la famille*. Paris, 1960.
Besterman, Theodore. *Men against Women: A Study of Sexual Relations*. Londra, 1934.
Bettelheim, Bruno. *Symbolic Wounds: Puberty Rites and the Envious Male*. Londra, 1955.
Beurdeley, M. (yay. haz.). *The Clouds and the Rain: The Art of Love in China*. Londra, 1969.
Beyer, Stephan. *The Cult of Tara: Magic and Ritual in Tibet*. Berkeley, 1973.
Bezzola, Reto R. (1). "Guillaume IX et les origines de l'amour courtois," *Romania* LXVI, 1940, ss. 145-237.
Bezzola, Reto R. (2). *Les origines et la formation de la littérature courtoise en Occident (500-1200)*. 3 cilt, Paris, 1944-1963.
Bharati, Agehananda. *The Tantric Tradition*. Londra, 1965.
Birch, Cyril (yay. haz.). *Anthology of Chinese Literature*. New York, 1965. Kk Harmondsworth, 1967.
Blachère, R. "Les principaux thèmes de la poésie érotique au siècle des Umayyades de Damas," *Annales de l'Institut d'études orientales* V, 1939-1941.
Blake, Nelson Manfred. *The Road to Reno: A History of Divorce in the United States*. New York, 1962.
Blassingame, J. W. *The Slave Community: Plantation Life in the Antebel-lum South*. New York, 1973.
Bloch, Iwan [E. Dühren]. *A History of English Sexual Morals*. Londra, 1936. (İngilizce'de daha önceden, 1934'te, *Sex Life in England* ve 1938'de de yeniden *Sexual Life in England, Past and Present* adlarıyla yaymlanmıştır.)
Blofeld, John. *The Tantric Mysticism of Tibet*. Londra ve New York, 1970. Kk New York, 1970.
Boak, A. E. R. *Manpower Shortage and the Fall of the Roman Empire*. Ann Arbor, 1955.
Boase, Roger. *The Origin and Meaning of Courtly Love: A Critical Study of European Scholarship*. Manchester, 1977.
Bogin, Meg. *The Women Troubadours*. Londra ve New York, 1976.
Bomli, W. *La femme dans l'Espagne du Siècle d'Or*. Lahey, 1950.
Borneman, Ernest. *Lexicon der Liebe:* Münih, 2 cilt, 1970.

Boswell, John (1) *Christianity, Social Tolerance, and Homosexuality.* Londra, 1983.
Boswell, John (2) *The Kindness of Strangers* [çocukların terk edilmesi konusunda tarihsel çalışma]. Londra, 1989.
Boucé, Paul-Gabriel. *Sexual Life in Eighteenth-Century Britain.* Manchester, 1982.
Boulay, F. R. H. Du. *An Age of Ambition: English Society in the Late Middle Ages.* Londra, 1970.
Bousquet, G.-H. *La morale de l'Islam et son éthique sexuelle.* Paris, 1953.
Bowie, Theodore ve Christenson, Cornelia V. (yay. haz.). *Studies in Erotic Art.* Londra ve New York, 1970.
Boxer, C. R. *Mary and Misogyny: Women in Iberian Expansion Overseas 1415-1815. Some Facts, Figures, and Personalities.* Londra, 1975.
Brandon, S. G. F. (yay. haz.) *A Dictionary of Comparative Religion.* Londra ve New York, 1970.
Brandt, Allan M. *No Magic Bullet. A Social History of Venereal Disease in the United States Since 1880.* New York ve Oxford, 1987 (genişletilmiş baskı).
Brantôme, Le Seigneur de [Pierre de Bourdeille]. *Vies des Dames Galantes.* 1659. Paris, 1922.
Bréhier, Louis. "La femme dans la famille à Byzance," *Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves,* 1949, ss. 105-108.
Brend, William A. *Sacrifice to Attis. A Study of Sex and Civilisation.* Londra, 1936.
Brendel, O. J. "The Scope and Temperament of Erotic Art in the Greco-Roman World," Bowie ve Christenson içinde, bkz. yukarıda.
Briffault, Robert. *The Mothers. A Study in the Origins of Sentiments and Institutions.* 3 cilt, Londra ve New York, 1927.
Brinton, Crane. *History of Western Morals.* New York, 1959.
Brown, Dee. *The Gentle Tamers: Women of the Old West.* Londra, 1973. New York, 1974.
Brown, Peter. *The Body and Society. Men, Women and Sexual Renunciation in Early Christianity.* New York 1988, Londra, 1989.
Browne, W. F. *The Importance of Women in Anglo-Saxon Times.* Londra, 1919.
Brownlee, W. Elliot ve Mary M. *Women in the American Economy. A Documentary History, 1675 to 1929.* New Haven ve Londra Kk, 1976.
Brundage, James A. *Law, Sex and Christian Society in Medieval Europe.* Chicago, 1987.
Brunt, P. A. *Italian Manpower 225 BC-AD 14.* Oxford, 1971.
Bullough, Vern L., Legg, Dorr W. ve Elcano, B. W. *An Annotated Bibliography of Homosexuality.* New York, 1975. Londra, 2 cilt, 1976.
Burguière, Andre ve diğerleri (yay. haz.) *Histoire de la famille.* 2t. Paris 1987.
Burton, Sir Richard. *The Book of the Thousand Nights and a Night.* Benares, 10 cilt, ayrıca "Supplemental Nights" olarak 6 cilt daha, 1885.
Cairncross, John. *After Polygamy was made a Sin. The Social History of Christian Polygamy.* Londra, 1974.

Cantarella, Eva. *Pandora's Daughters. The Role and Status of Women in Greek and Roman Antiquity.* Baltimore, 1987.
Cartwright, Frederick F. ve Biddiss, Michael D. *Disease and History.* Londra ve New York, 1972.
Castiglione, Baldesar. *The Book of the Courtier,* çev. George Bull. Harmondsworth Kk 1967. New York Kk, 1976.
Catt, Carrie Chapman ve Shuler, Nettie Rogers. *Women Suffrage and Politics.* New York, 1923.
Chand, Khazan. *Indian Sexology.* Yeni Delhi, 1972.
Charrières, G. *La signification des répresentations erotiques dans les arts sauvages et préhistoriques.* Paris, 1970.
Chesney, Kellow. *The Victorian Underworld.* Londra, 1970 ve New York, Kk, 1972. Harmondsworth Kk 1972.
Cirlot, J. E. *A Dictionary of Symbols.* Londra ve New York, 1962.
Cockshut, A. O. J. *Man and Woman: Love and the Novel from 1740 to 1940.* Londra, 1977.
Cole, F. J. *Early Theories of Sexual Generation.* Oxford, 1930.
Cole, W. G. *Sex in Christianity and Psychoanalysis.* Londra, 1956.
Comfort, Alex (yay. haz.). *The Joy of Sex: A Gourmet Guide to Lovemaking.* New York ve Londra, 1972.
Conrad, Susan P. *Perish the Thought: Intellectual Women in Romantic America* 1830-1860. New York, 1976.
Coon, Carleton S. *The History of Man: From the First Human to Primitive Culture and Beyond.* New York, 1954, Londra, 1955. Kk, Harmondsworth, 1967.
Cordier, Henri. *Bibliotheca Sinica. Dictionnaire Bibliographique des Ouvrages relatifs à l'Empire chinois.* 2. baskı. Paris, 1904-1908. Ek 1922-1924. Devamı için bkz. Yuan T'ung-li.
Coulson, John (yay. haz.). *The Saints: A Concise Biographical Dictionary.* New York, 1958. Kk, New York, tarihsiz.
Craig, Alec. *Suppressed Books: A History of the Conception of Literary Obscenity.* Cleveland, 1963.
Crawley, A. E. (1). *Studies of Savages and Sex.* Londra, 1929.
Crawley, A. E. (2). *Dress, Drinks and Drums: Further Studies of Savages and Sex.* Londra, 1931.
Cruse, Amy. *The Victorians and Their Reading.* Boston, 1935.
Cunnington, C. Willett ve Phillis. *The History of Underclothes.* Londra, 1951.
Daly, Mary. *The Church and the Second Sex.* Boston, 1968.
D'Arch Smith, Timothy. *Love in Earnest.* Londra, 1970.
Darlington, C. D. (1). *Genetics and Man.* Londra ve New York, 1964.
Darlington, C. D. (2). *The Evolution of Man and Society.* Londra, 1969. New York, 1973.
Daube, David. *Civil Disobedience in Antiquity.* Edinburgh ve Chicago, 1973.

Davidson, H. R. Ellis. *Gods and Myths of Northern Europe*. Harmondsworth Kk, 1964.
Davin, Delia. *Woman-Work: Women and the Party in Revolutionary China*. Oxford, 1976.
Davis, Katherine Bement. *Factors in the Sex Life of Twenty-Two Hundred Women*. New York, 1929.
Degler, Carl N. "What Ought to Be and What Was: Women's Sexuality in the Nineteenth Century," *American Historical Review*, Kış 1974, ss. 1467-1490.
Delaney, Janice, Lupton, Mary Jane ve Toth, Emily. *The Curse. A Cultural History of Menstruation*. New York, 1977.
DeMause, Lloyd (yay. haz.). *The History of Childhood*. New York ve Londra, 1974.
Denevan, William N. *The Native Population of the Americas in 1492*. Madison, Wisc., 1976.
D'Enjoy, Paul. "Le Baiser en Europe et en Chine," *Bulletin Société d'Anthropologie*, 1897, ss. 181-185.
Desai, Devangana. *Erotic sculpture of India*. Yeni Delhi, 1976.
Devereux, G. "Institutionalised homosexuality of the Mohave Indians," *Human Biology* 9, 1937, ss. 498-527.
Diaz del Castillo, Bernal. *The Conquest of New Spain*. Harmondsworth Kk, 1963. Magnolia, Mass. 1977.
Dickinson, R. L. *Human Sex Anatomy*. 2. baskı. Londra ve Baltimore, 1949.
Dickinson, R. L. ve Beam, Lura. *A Thousand Marriages*. Londra, 1932.
Diehl, Charles. *Figures byzantines*. 5. baskı. 2 cilt, Paris, 1912.
Dingwall, E. J. (1). *Male infibulation*. Londra, 1925.
Dingwall, E. J. (2). *The Girdle of Chastity: A Medico-Legal Study*. Londra, 1931.
Dover, K. J. *Greek Homosexuality*. Londra, 1978.
Dreuilhe, Emmanuél. *Mortal Embrace: Living with AIDS*. Londra, 1989.
Droit, Roger-Pol ve Gallien, Antoine. *La Réalité Sexuelle*. Paris, 1974.
Dronke, Peter. *Mediaeval Latin and the Rise of the European Love Lyric*. 2 cilt, Oxford, 1965-1966. New York, 1969.
Duby, Georges. *Rural Economy and Country Life in the Medieval West*. Londra ve Columbia, S. C., 1968.
Dudden, F. Homes, *The Life and Times of Saint Ambrose*. Oxford, 1935.
Duffy, J. "Masturbation and Clitoridectomy," *Journal of the American Medical Association* 186, 1963, ss. 246-248.
Early Christian Writings. The Apostolic Fathers, çev. Maxwell Staniforth. Harmondsworth Kk, 1968. New York, Kk, 1975.
Eden, Mary ve Carrington, Richard. *The Philosophy of the Bed*. Londra, 1961.
Eliade, Mircea. *Rites and Symbols of Initiation*. New York Kk, 1965.
Ellis, A. ve Abarbanel, A. (yay. haz.). *The Encyclopaedia of Sexual Behavior*. New York, 1961.

Ellis, Havelock. *Psychology of Sex: A Manual for Students.* Londra, 1933. Buchanan, New York, Kk, 1972.

Epstein, Louis M. (1). *Marriage Laws in the Bible and the Talmud.* Cambridge, Mass., 1942.

Epstein, Louis M. (2). *Sex Laws and Customs in Judaism.* Cambridge, Mass., 1948. New York, 1968.

Ernst, Morris L. ve Seagle, William. *To the Pure . . . A Study of Obscenity and the Censor.* Londra, 1929.

Evans, Richard J. *The Feminists: Women's Emancipation Movements in Europe, America and Australasia, 1840-1920.* Londra, 1977.

Farrell, Warren. *The Liberated Man: Beyond Masculinity, Freeing Men and Their Relationships with Women.* New York, 1974.

Feldman, David M. *Birth Control in Jewish Law.* New York, 1968.

Ferrante, Joan M. *Women as Image in Medieval Literature: From the Twelfth Century to Dante.* New York, 1975.

Feucht, O. E. Ve diğerleri. *Sex and the Church—a Sociological, Historical and Theological Investigation of Sex Attitudes.* St. Louis, Mo., 1961.

Field, James A. *Essays on Population and Other Papers.* Chicago, 1931.

Fildes, Valeric. *Wet Nursing. A History from Antiquity to the Present.* Oxford 1988.

Finch, B. E. ve Green, H. *Contraception through the ages.* Londra ve Springfield, Ill., 1963.

Flacelière, Robert. *Love in Ancient Greece.* Londra, 1962.

Flexner, Eleanor. *Century of Struggle: The Woman's Rights Movement in the United States.* Cambridge, Mass., 1959.

Forbes, Thomas Rogers. *The Midwife and the Witch.* New Haven, 1966.

Ford, Clellan S. ve Beach, Frank A., *Patterns of Sexual Behavior.* New York, 1951, Londra, 1952.

Forel, Oscar. *L'accord des sexes.* Paris, 1953.

Forster, Robert ve Ranum, Orest (yay. haz.) (1). *Biology of Man in History. Selections from the Annales etc.* Baltimore ve Londra, 1975.

Forster Robert ve Ranum, Orest (yay. haz.) (2). *Family and Society. Selections from the Annales etc.* Baltimore ve Londra, 1976.

Foxon, David. *Libertine Literature in England 1660-1745.* Londra, 1964.

Frankfort, H. ve H. A., Wilson, John A., Jacobsen, Thorkild ve Irwin, William A. *The Intellectual Adventure of Ancient Man. An essay on speculative thought in the ancient Near East.* Chicago, 1946.

Fraxi, Pisanus [Henry S. Ashbee]. *Index Librorum Prohibitorum.* Londra, 1877. Yay. haz. P. Fryer, 1970, *Forbidden Books of the Victorians* adıyla.

Frazer, Sir James George. *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion.* 13 cilt, Londra ve New York, 1911-1915. Londra kısaltılmış baskı, 1 cilt., 1922. New York, kısaltılmış, 1978.

Friedan, Betty. *The Feminine Mystique.* New York, 1963.

Fryer, Peter. *The Birth Controllers.* Londra, 1965.
Fuchs, E. *Illustrierte Sittengeschichte vom Mittelalter bis zu Gegenwart.* Münih, 3 cilt, 1909-1912.
Galot, Jean. *L'Eglise et la Femme.* Paris, 1965.
Gay, Jules. *Bibliographie des ouvrages relatifs à l'amour, aux femmes, au mariage, etc.* 4. baskı. Lille, 4 cilt., 1894-1900.
Gibbs, Margaret. *The D.A.R. [Daughters of the American Revolution].* New York, 1969.
Gibson, Ian. *The English Vice: Beating, Sex and Shame in Victorian England and after.* Londra, 1978.
Giffen, Lois Anita. *Theory of Profane Love Among the Arabs.* Londra, 1973.
Gilgamesh, The Epic of, çev. N. K. Sandars. New York, Kk, 1960. Harmondsworth Kk, 1970.
Glass, D. V. ve Eversley, D. E. C. (yay. haz.). *Population in History: Essays in Historical Demography.* Londra, 1965.
Glass, D. V. and Revelle, Roger (yay. haz.). *Population and Social Change.* Londra, 1972.
Goodland, Roger, *A Bibliography of Sex Rites and Customs.* Londra ve New York, 1931.
Gordon, Linda. *Woman's Body, Woman's Right. A Social History of Birth Control in America.* New York, 1976, Harmondsworth Kk, 1977.
Gordon, Michael (yay. haz.). *The American Family in Social-Historical Perspective.* New York, 1973.
Graves, Robert. *The Greek Myths.* Harmondsworth Kk, 2 cilt, 1955. New York, 1959.
Gray, James H. *Red Lights on the Prairies.* Toronto, 1971.
Greenberg, David F. *The Construction of Homosexuality.* Chicago, 1989.
Grigson, Geoffrey. *The Goddess of Love.* Londra, 1976. New York, 1977.
Grimal, Pierre (yay. haz.). *Histoire mondiale de la femme.* Paris, 4 cilt. 1965-1967.
Grimes, Alan P. *The Puritan Ethic and Woman Suffrage.* New York, 1967.
Guerra, Francisco. *The Pre-Columbian Mind. A study into the aberrant nature of sexual drives, drugs affecting behavior, and the attitude towards life and death, with a survey of psychotherapy, in pre-Columbian America.* New York ve Londra, 1971.
Guillaume, P. ve Poussou, J. P. *La Démographic historique.* Paris, 1970.
Habock, Franz. *Die Kastraten und ihre Gesangkunst.* Berlin-Leipzig, 1927.
Hafkin, Nancy J. ve Bray, Edna G. (yay. haz.) *Women in Africa. Studies in Social and Economic Change.* Stanford, 1977.
Hair, Paul (yay. haz.). *Before the Bawdy Court.* Londra, 1972.
Halil İnalcık. *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600.* Londra, 1972.
Haller, John S., Jr. ve Robin M. *The Physician and Sexuality in Victorian America.* Urbana, Ill., 1974.
Hamilton, G. V. T. *A Research in Marriage.* New York, 1929.

Hare, E. H. "Masturbational Insanity: the History of an Idea," *Journal of Mental Science* 108, 1962, ss. 1-25.
Harrison, Brian. *Separate Spheres: The Opposition to Women's Suffrage in Britain.* Londra, 1978.
Harrison, Fraser. *The Dark Angel: Aspects of Victorian Sexuality.* Londra, 1977.
Harrison, G. A. ve Boyce, A. J. (yay. haz.). *The Structure of Human Populations.* Oxford, 1972.
Harrison, Harry, *Great Balls of Fire: A History of Sex in Science Fiction Illustration.* Londra ve New York, 1977.
Harvey, A. J. *Turkish Harems.* Londra, 1871.
Haskins, Charles Homer. *The Renaissance of the Twelfth Century.* Harvard, 1927.
Hays, H. R. *The Dangerous Sex: The Myth of Feminine Evil.* New York, 1972.
Helleiner, K. F. "The Population of Europe from the Black Death to the Eve of the Vital Revolution," *Cambridge Economic History* IV, 1967.
Henry, G. W. *Sex Variants.* Londra, 1950.
Herodotus. *The Histories,* çev. Aubrey de Selincourt. Harmondsworth Kk ve New York, 1954.
Hess, Thomas B. ve Nochlih, Linda. *Woman as Sex Object: Studies in Erotic Art 1730-1970.* New York, 1973.
Himes, Norman E. *Medical History of Contraception.* New York ve Londra, 1936.
Hirschfeld, Magnus. *The Sexual History of the World War* (1914-18). New York, 1941.
Hitti, Philip K. *Islam and the West. A Historical Cultural Survey.* Princeton, 1962.
Hopfner, T. *Das Sexualleben des Griechen und Römer.* Prag, 1938.
Hopkins, M. K. (1) "Contraception in the Roman Empire" *Comparative Studies in Society and History* 8, 1965-1966, ss. 124-151.
Hopkins, M. K. (2) "A Textual Emendation in a Fragment of Musonius Rufus: a Note on Contraception," *Classical Quarterly* 10, 1965, ss. 72-74.
Howard, George Elliott. *A History of Matrimonial Institutions.* Londra ve Chicago, 3 cilt, 1904.
Huizinga, J. *The Waning of the Middle Ages. A Study of the Forms of Life, Thought, and Art in France and the Netherlands in the Fourteenth and Fifteenth Centuries.* Londra ve New York, 1924. Harmondsworth Kk, 1968.
Hunt, Morton. *Sexual Behavior in the 1970s.* New York, 1974.
Ingram, Martin. *Church Courts, Sex and Marriage in England 1570-1640.* Cambridge, 1988.
Jalland, Pat. *Women, Marriage and Politics 1860-1914.* Oxford, 1986.
James, E. O. *Marriage and Society.* Londra, 1952.
James, Edward T., Janet Wilson James ve Paul S. Boyer'la birlikte (yay. haz.). *Notable American Women 1607-1950: A Biographical Dictionary.* Cambridge, Mass. ve Londra, 1974.

Janeway, Elizabeth. *Man's World: Woman's Place.* New York, 1971. Londra, 1972.
Janus, Sam; Bess, Barbara; ve Saltus, Carol. *A Sexual Profile of Men in Power.* Englewood Cliffs, New Jersey, 1977.
Jones, V. R. ve Bevan. L. *Woman in Islam: A Manual with Special Reference to Conditions in India.* Lucknow, 1941.
Juvenal. *The Sixteen Satires,* çev. Peter Green, Harmondsworth Kk, 1967 ve New York, 1967.
Kamasutra, bkz. Vatsyayana.
Kapadia, K. M. *Marriage and Family in India.* Bombay, 1955.
Kardiner, A. *Sex and Morality.* Londra, 1955.
Karlen, Arno. *Sexuality and Homosexuality.* Londra, 1971.
Katz, Naomi ve Milton, Nancy. *Women of the Third World.* Londra, 1977.
Katzenellenbogen, A. *Allegories of the Virtues and Vices in Mediaeval Art.* New York, 1939.
Kennedy, David. *Birth Control in America: The Career of Margaret Sanger.* New Haven, 1970.
Kessler, Evelyn. *Women: An Anthropological View.* New York, 1976.
Kiefer, Otto. *Sexual Life in Ancient Rome.* Londra, 1934.
Kinsey, Alfred C. ve diğerleri (1). *Sexual Behavior in the Human Male.* Philadelphia ve Londra, 1948.
Kinsey, Alfred C. ve diğerleri (2). *Sexual Behavior in the Human Female.* Philadelphia ve Londra, 1953.
Kitchin, Shepherd Braithwaite. *A History of Divorce.* Londra, 1912.
Klaich, Dolores. *Woman plus Woman. Attitudes towards Lesbianism.* New York ve Londra, 1975.
Kosnik, Anthony, (yay. haz.). *Human Sexuality: New Directions in American Catholic Thought,* New York, 1977.
Kraditor, Aileen S. *Ideas of the Woman Suffrage Movement, 1890-1920.* New York, 1965.
Krafft-Ebing, R. von. *Psychopathia Sexualis.* 1886, New York, 1965 ve 1978 Kk.
Kramrisch, Stella. *The Art of India: Traditions of Indian Sculpture, Painting and Architecture.* Londra, 1954.
Kronhausen, Phyllis ve Eberhard (derleyenler). *Erotic Art: A Survey of Erotic Fact and Fancy in the Fine Arts.* New York, 1968.
Lacey, W. K. *The Family in Classical Greece.* Londra, 1968.
Larco Hoyle, Rafael. *Checan: Essay on Erotic Elements in Peruvian Art.* Cenevre, 1965.
Laslett, Peter. *Family Life and Illicit Love in Earlier Generations.* Cambridge, 1977.
Laufer, B. "Sex Transformation and Hermaphrodites in Ancient China," *American journal of Physical Anthropology* 3, 1920, s. 259.
Lea, Henry G. *History of Sacerdotal Celibacy in the Christian Church.* Philadelphia, 1867.

Leach, Edmund. "Virgin Birth," *Proceedings of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland for 1966*. Londra, 1970.
Leake, Chauncey D. "Mood, behavior and drugs," *Science* 170, 1970, ss. 559-560.
Leakey, Richard E. ve Lewin, Roger. *Origins*, Londra ve New York, 1977.
Lederer, W. *The Fear of Women*. Londra ve New York, 1968.
Legeza, Laszlo. *Tao Magic: The Secret Language of Diagrams and Calligraphy*. Londra, 1975.
Lehmann, Andrée. *Le Rôle de la Femme dans l'histoire de France au Moyen Age*. Paris, 1952.
Lejeal, Léon. "Rites phalliques, origine du théâtre et des sacrifices humaines à Mexico," *Journal de la Société des Americanistes* 2, 1905, ss. 341-343.
Lerner, Gerda. *The Creation of Patriarchy*. Londra, 1985.
Lewinsohn, Richard. *A History of Sexual Customs*. Londra, 1958.
Lewis, Bernard. *Islam in History: Ideas, Men, and Events in the Middle East*. Londra, 1973.
Lewis, C. S. *The Allegory of Love*. Oxford, 1936.
Li-chi [Book of Rituals], çev. James Legge, *Sacred Books of the East* içinde, cilt. xxvii, yay. haz. Friedrich Max-Müller. Oxford, 1885.
Licht, Hans [Paul Brandt]. *Sexual Life in Ancient Greece*. Londra, 1932.
Lietzmann, H. *The Era of the Church Fathers*. Londra, 1951.
Lifton, Robert Jay. *History and Human Survival. Essays on the young and old, survivors and the dead, peace and war, and on contemporary psychohistory*. New York, 1970.
Lindsay, Jack. *Men and Gods on the Roman Nile*. Londra, 1968.
Litchfield, R. Burr. "Demographic Characteristics of Florentine Patrician Families, 16th century to 19th century," *Journal of Economic History* 29, 1969, ss. 191-205.
Loewenberg, Bert James ve Bogin, Ruth (yay. haz.) *Black Women in Nineteenth-Century American Life. Their Words, Their Thoughts, Their Feelings*. University Park, Pa., 1976.
Longworth, T. C. *The Devil a Monk Would Be: A Survey of Sex and Celibacy in Religion*. Londra, 1936.
Lorris, Guillaume de ve Meun, Jean de. *The Romance of the Rose*, çev. Charles Dahlberg. Princeton ve Londra, 1971.
Lougee, Carolyn C. *Le Paradis des Femmes. Women, Salons, and Social Stratification in Seventeenth-Century France*. Princeton, 1976.
Lucie-Smith, Edward. *Eroticism in Western Art*. Londra, 1972.
Lucka, E. *Eros, the development of sex relations*. New York, 1915, (*The Evolution of Love* adıyla, Londra, 1923).
Mace, D. R. *Hebrew Marriage*. Londra, 1953.
Macfarlane, Alan. *Marriage and Love in England 1300-1840*. Oxford, 1987.
McNeill S. J., John J. *The Church and the Homosexual*. Londra ve New York, 1976.

Madsen, William. "Anxiety and witchcraft in Mexican American acculturation," *Anthropological Quarterly* 39, 1966, ss. 110-127.

Mahl, Mary M. ve Koon, Helene (yay. haz.). *The Female Spectator. English Women Writers before 1800.* Bloomington, 1977.

[Maimonides]. *The Book of Women. The Code of Maimonides: Book Four,* çev. Isaac Klein. New Haven, 1972.

Malinowski, Bronislaw (1). *Sex and Repression in Savage Society.* Londra ve New York, 1927.

Malinowski, Bronislaw (2). *The Sexual Life of Savages.* Londra, 1932.

Marcus, Steven. *The Other Victorians.* New York ve Londra, 1966.

Marcus, Ludwig. *Obscene. The History of an Indignation.* Londra, 1965.

Marshack, Alexander. *The Roots of Civilisation. The Cognitive Beginnings of Man's First Art, Symbol and Notation.* New York ve Londra, 1972.

Masters, R. E. L. *Eros and Evil: The Sexual Psychology of Witchcraft.* New York, 1962.

Masters, W. H. ve Johnson, V. E. *Human Sexual Response.* New York, 1966.

May, Geoffrey. *Social Control of Sex Expression.* Londra, 1930.

Mead, Margaret. *Sex and Temperament in Three Primitive Societies.* Londra, 1935. New York, Kk, 1971.

Medieval Comic Tales, çev. Peter Rickard ve diğerleri. Cambridge, 1974.

Menagier de Paris, Le, yay. haz. ve çev. Eileen Power, *The Goodman of Paris* adıyla, Londra, 1928.

Meyer, Johann Jakob. *Sexual Life in Ancient India: A study in the Comparative History of Indian Culture.* 2 cilt, Londra, 1930. (*Mahabharata* ve *Ramayana* temel alınarak).

Millant, Richard. *Les Eunuques à travers les âges.* Paris, 1908 (*Bibliothèque des perversions sexuelles*'in xiii. cildi olarak).

Miller, Caser ve Swift, Kate. *Words and Women: New Language in New Times.* New York ve Londra, 1977.

Moers, Ellen. *Literary Women.* New York, 1976. Londra, 1977.

Morewedge, Rosemarie Thee (yay. haz.). *The Role of Woman in the Middle Ages.* Albany, 1975.

Morris, Ivan. *The World of the Shining Prince: Court Life in Ancient Japan.* Londra, 1964.

Müller-Lyer, Franz. *The Evolution of Modern Marriage: A Sociology of Sexual Relations.* Londra, 1930.

Musallam, B.F. *Sex and Society in Islam. Birth Control before the Nineteenth Century.* Cambridge 1986.

Mustafa Ali's Description of Cairo of 1599, yay. haz. ve çev. Andreas Tietze. Viyana, 1975.

Needham, Joseph. *Science and Civilisation in China.* Cambridge, 1954'ten itibaren. New York, 1956'dan itibaren.

Nelli, R. *L'érotique des troubadours.* Toulouse, 1963.

[Nefzawi], *The Perfumed Garden of the Shaykh Nefzawi*, çev. Sir Richard Burton. [1886]. Londra Kk, 1963. New York Kk, 1978.
Newman, F. X. (yay. haz.). *The Meaning of Courtly Love*. Albany, 1968.
Noonan, John T., Jr. *Contraception. A History of Its Treatment by the Catholic Theologians and Canonists*. Cambridge, Mass., 1966.
Oakley, Ann. *The Captured Womb. A History of the Medical Care of Pregnant Women*. Oxford, 1984.
Ober, William B. *Bottoms Up! A pathologist's essays on medicine and the humanities*. Carbondale, S. Illinois, 1987.
O'Faolain, Julia ve Martines, Lauro. *Not in God's Image*. Londra ve New York, 1973.
O'Malley, L. S. S. *Indian Caste Customs*. Cambridge, 1932.
Ostrogorsky, George. *History of the Byzantine State*. Oxford 1956 ve Rutgers, N. J., 1969.
Ostwald, Hans. *Kultur- und Sittengeschichte Berlins*. Berlin, tarihsiz.
[Ovid]. *The Art of Love. Ovid's Ars Amatoria with verse translation by B. P. Moore*. Londra, 1935.
Payen, Jean-Charles. *Les origines de la courtoisie dans la littérature française médiévale*. Paris, 2 bölüm, 1966-1967.
Paz, Octavio. *The labyrinth of solitude: Life and thought in Mexico*. Londra, 1967.
Penzer, N. M. *The Harem, an account of the institution as it existed in the Palace of the Turkish Sultans with a history of the Grand Seraglio from its foundation to modern times*. Londra, 1936.
Perella, Nicholas James. *The Kiss Sacred and Profane: An Interpretive History of Kiss Symbolism and Related Religio-Erotic Themes*. Berkeley ve Los Angeles, 1969.
Perfumed Garden, bkz. Nefzawi.
Pesle, O. *La Femme Musulmane dans le droit, la religion, et les moeurs*. Rabat, 1946.
Phillips, Roderick. *Putting Asunder: A history of divorce in Western Society*. Cambridge, 1989.
Piaget, Jean. *The Child's Conception of Physical Causality*. New York, 1966.
Pinchbeck, Ivy ve Hewitt, Margaret. *Children in English Society*. Londra, 2 cilt, 1970 ve 1974.
Pliny the Elder. *Natural History*, çev. H. Rackham. Londra 1950.
Pomeroy, Sarah B. *Goddesses, Whores, Wives and Slaves: Women in Classical Antiquity*. Londra, 1975. New York, 1976.
Powell, Chilton Latham. *English Domestic Relations 1487-1653: A Study of Matrimony and Family Life in Theory and Practice as Revealed by the Literature, Law and History of the Period*. New York, 1917.
Praz, Mario. *The Romantic Agony*. Londra, 1933. Yeni Baskı 1951. New York, 1970.
Quéré-Jaulmes, F. *La Femme. Les grands textes des Pères de l'Eglise*. Paris, 1968.
Rawson, Beryl (yay. haz.) *The Family in Ancient Rome. New Perspectives*. Londra, 1986.

Rawson, Philip (1). *The Art of Tantra.* Greenwich, Conn. ve Londra Kk, 1973.
Rawson, Philip (2) ve Legeza, Laszlo. *Tao: The Chinese philosophy of time and change.* Londra Kk, 1973.
Reade, Brian (yay. haz.). *Sexual Heretics: Male Homosexuality in English Literature from 1850 to 1900.* Londra, 1970.
Reade, Rolf S. [Alfred Rose]. *Registrum Librorum Eroticorum.* Londra, 2 cilt, 1936.
Regnault, H. *La Condition juridique du batard au moyen âge.* Paris, 1923.
Reich, Wilhelm. *The Function of the Orgasm.* New York, 1961.
Riencourt, Amaury de. *Sex and Power in History.* New York, 1974.
Robinson, Paul. *The Modernization of Sex.* New York ve Londra, 1976.
Rogers, Katherine M. *The Troublesome Helpmate: A History of Misogyny in Literature.* Seattle, 1966.
Rolleston, J. D. "The Folk-Lore of Venereal Diseases," *British Journal of Venereal Diseases* XVIII, 1942, s. 5.
Rosaldo, Michelle Zimbalist ve Lamphere, Louise (yay. haz.). *Woman, Culture and Society.* Stanford, 1974.
Rosebury, Theodor. *Microbes and Morals. The Strange Story of Venereal Disease.* Londra, 1974. New York, 1976.
Rosen, Andrew. *Rise Up Women! The militant campaign of the Women's Social and Political Union, 1903-14.* Londra, 1974.
Rossi, Alice S. *The Feminist Papers, from Adams to Beauvoir.* New York, 1974.
Rossi, William R. *The Sex Life of the Foot and Shoe.* New York ve Londra, 1977.
Rossiaud, Jacques. *Medieval Prostitution:* Oxford 1989.
Rougemont, Denis de. *Passion and Society.* Londra 1940. (*Love in the Western World* adıyla, New York, 1940.)
Rousseau, G.S. ve Porter, Roy (yay. haz.) *Sexual Underworlds of the Enlightenment.* Manchester, 1988.
Rousselle, Aline. *Porneia: On desire and the body in antiquity.* Oxford, 1988.
Rowbotham, Sheila (1). *Women's Liberation and Revolution: A Bibliography Compiled by Sheila Rowbotham.* Bristol, 1972.
Rowbotham, Sheila (2). *Hidden from History. 300 Years of Women's Oppression and the Fight Against It.* Londra Kk, 1973.
Rugoff, Milton. *Prudery and Passion. Sexuality in Victorian America.* New York, 1971.
Runciman, Steven. *A History of the Crusades.* Cambridge, 3 cilt, 1952.
Rusbridger, Alan. *A Concise History of the Sex Manual 1886-1986.* Londra, 1986.
Russell, J. Cox. *British Medieval Population.* Albuquerque, New Mexico, 1948.
Ryan, Michael. *Prostitution in London, with a Comparative View of that in Paris, New York etc.* Londra, 1839.
Rycroft, Charles. *A Critical Dictionary of Psychoanalysis.* Londra, 1968.
Saint, W. P. le. *Tertullian: Treatises on Marriage and Remarriage.* Londra, 1951.
Sanger, William W. *A History of Prostitution.* New York, 1859.

Schafer, E. H. "Ritual Exposure in Ancient China," *Harvard Journal of Asiatic Studies* 14, 1951, s. 130.
Schneir, Miriam (yay. haz.). *Feminism: The Essential Historical Writings.* New York, 1972.
Schrank, Josef. *Die Prostitution in Wien in historischer, administrativer und hygienischer Beziehung.* Viyana, 2 cilt, 1886.
Scott, A.C. *The Flower and Willow World. The Story of the Geisha Girl.* Londra, 1959.
[Sei Shonagnon]. *The Pillow Book of Sei Shonagon, çev. ve yay. haz.* Ivan Morris. New York ve Oxford, 1967.
Seltman, Charles. *Women in Antiquity.* Londra, 1956.
Shêng Wu-shan. *Erotologie de la Chine: Tradition chinoise de l'Erotisme.* Paris, 1963 (*Bibliothèque Internationale de l'Erotologie*'nin 11. sayısı olarak).
Shilts, Randy. *And the Band Played On. Politics, People and the AIDS epidemic.* New York 1987, Londra, 1988.
Shorter, Edward. *The Making of the Modern Family.* New York, 1975. Londra, 1976.
Shryock, Richard. *Medicine in America, Historical Essays.* Baltimore, 1966.
Sigerist, Henry E. *A History of Medicine: Primitive and Archaic Medicine.* New York 1951. New York Kk, 1967.
Simons, G. L. *A Place for Pleasure. The History of the Brothel.* Lewes, 1975.
Simons, H. J. *African Women.* Oxford, 1969.
Sinclair, Andrew. *The Better Half: The Emancipation of the American Woman.* New York, 1965.
Sion, Abraham A. *Prostitution and the Law.* Londra, 1978.
Slater, E. ve Woodside, M. *Patterns of Marriage.* Londra, 1951.
Slater, Philip. *The Glory of Hera.* Boston, 1968.
Smith, Bradley. *The American Way of Sex: An informal Illustrated History.* New York, 1978.
Smith, Daniel Scott. "Family Limitation, Sexual Control and Domestic Feminism in Victorian America," *Feminist Studies* 1 3-4, 1973.
Smith-Rosenberg, Carroll, ve Rosenberg, Charles. "The Female Animal: Medical and Biological Views of Woman and Her Role in Nineteenth-Century America," *Journal of American History* 60:2, Eylül 1973, ss. 332-356.
Solé, J. "Passion charnelle et société urbaine d'Ancien Régime," *Annales de la faculté des lettres et des sciences humaines de Nice.* Nice, 1969.
Sonenschein, D. "Homosexuality as a subject of anthropological inquiry," *Anthropological Quarterly* 39, 1966, ss. 73-82.
Sourdel, D. ve J. *La Civilisation de l'Islam Classique.* Paris, 1968.
Soustelle, Jacques. *Daily Life of the Aztecs on the Eve of the Spanish Conquest.* Londra, 1961. Harmondsworth Kk, 1968.
Spitz, R. A. "Authority and Masturbation," *Yearbook of Psychoanalysis* 9, 1953, ss. 113-145.

Stent, G. Carter. "Chinese Eunuchs," *Journal of the North China Branch of the Royal Asiatic Society,* New Series XI, 1877, ss. 143-184.
Stoddard, H. L. "Phallic Symbols in America," *American Antiquarian and Oriental Journal* 27, 1905, ss. 281-294.
Stoller, Robert. *Sex and Gender,* Londra ve New York, 1968.
Stone, Lawrence. *The Family, Sex and Marriage in England 1500-1800.* Cambridge ve New York, 1977.
Storr, Anthony. *Sexual Deviation.* Harmondsworth Kk, 1964.
Strauss ve Torney, Lulu von. *Deutsches Frauenleben in der Zeit der Sachsenkaiser und Hohenstaufen.* Jena, 1927.
Suetonius. *The Twelve Caesars,* çev. Robert Graves. Harmondsworth Kk ve New York, 1957.
Swann, Nancy Lee. *Pan Chao: Foremost Woman Scholar of China.* New York, 1932.
Tacitus. *The Annals of Imperial Rome,* çev. Michael Grant. Harmondsworth Kk, 1956. New York, 1975.
Talbot, J. B. *Miseries of Prostitution.* Londra, 1844.
Tannahill, Reay (1). *Food in History.* 2. baskı. Londra 1988, New York 1989.
Tannahill, Reay (2). *Flesh and Blood: A History of the Cannibal Complex.* New York ve Londra, 1975.
Taylor, G. Rattray. *Sex in History.* Londra, 1953. New York, 1954.
Teal, Donn. *The Gay Militants.* New York, 1971.
Thompson, Roger. *Women in Stuart England and America. A comparative study.* Londra ve Boston, 1974.
Thomson, Robert. *The Pelican History of Psychology.* Harmondsworth Kk ve New York, 1968.
Tripp, C. A. *The Homosexual Matrix.* New York ve Londra, 1977.
Trudgill, Eric. *Madonnas and Magdalens: The Origins and Development of Victorian Sexual Attitudes.* Londra, 1976.
Ucko, Peter J. "Penis sheaths: a comparative study" *Proceedings of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland for 1969.* Londra, 1970.
Unwin, J. D. *Sex and Culture.* Oxford, 1934.
Upadhyaya, B. S. *Women in Rigveda.* Bombay, 1941.
Van de Velde, T. *Ideal Marriage: Its Physiology and Technique.* Londra, 1928. New York, 1965, gözden geçirilmiş baskı, Kk 1975.
Vanggaard, Thorkil. *Phallos: A Symbol and Its History in the Male World.* Londra ve New York, 1972.
Van Gulik, Robert H. *Sexual Life in Ancient China. A preliminary survey of Chinese sex and society from ca. 1500 B.C. till 1644 A.D.* Leiden, 1961.
[Vatsyayana]. *The Kama Sutra of Vatsyayana,* çev. Sir Richard Burton ve F. F. Arbuthnot. [1883]. Londra Kk, 1963. New York, 1964.
Veblen, Thorstein B. *The Theory of the Leisure Class.* 1899. Boston, 1973.
Vicinus, Martha (yay. haz.). *A Widening Sphere: Changing Roles of Victorian Women.* Bloomington, 1977.

Walker, Benjamin. *Sex and the Supernatural.* Londra, 1970. New York, 1973.
Walkowitz, Judith R. *Prostitution and Victorian Society. Women, class, and the state.* Cambridge, 1980.
Warner, Marina. *Alone of All Her Sex: The Myth and the Cult of the Virgin Mary.* Londra ve New York, 1976.
Washburn, Sherwood L. (yay. haz.). *Social Life of Early Man.* Chicago, 1961, Londra, 1962.
Watkins, O. D. *Holy Matrimony.* Londra, 1895.
Weideger, Paula. *Menstruation and Menopause.* New York, 1976.
Weiner, Michael A. *Earth Medicine—Earth Foods: Plant Remedies, Drugs, and Natural Foods of the North American Indians.* New York ve Londra, 1972.
West, D. J. *Homosexuality.* Londra, 1968. Minnesota, gözden geçirilmiş baskı, 1977.
Westermarck, E. *History of Human Marriage.* Londra, 1891.
Wiet, G. *La vie de plaisir à la Mecque et à Medine au 1er siècle de l'Islam.* Paris, 1959.
Williams, N. P. *The Ideas of the Fall and of Original Sin.* Londra, 1927.
Wilson, Edward O. *Sociobiology: The New Synthesis.* Cambridge, Mass., 1975.
Wilson, John Harold. *Court Satires of the Restoration.* Columbus, Ohio, 1976.
Witkowski, G. J. A. *L'art profane á l'Eglise.* Paris, 2 cilt, 1908.
Witkowski, G. J. A. *Les licences de l'art chrétien,* Paris, 1920.
"Women in Antiquity" (çeşitli yazarlardan denemeler), *Arethusa* 6:1, 1973, Buffalo, 1973.
Wood, Charles T. *The Age of Chivalry: Manners and Morals 1000-1450.* Cambridge, Mass., 1966. Londra, 1970.
Yuan T'ung-li. *China in Western Literature.* New Haven, 1958. Cordier'nin devamı, bkz. yukarıda.
Zimmer, Heinrich. *Myths and Symbols in Indian Art and Civilization.* New York, 1946.
Zoegger, J. *Le Lien du Marriage à l'époque merovingienne.* Paris, 1915.

İllüstrasyonlar ve Kaynaklar

Yazar ve yayıncılar, aşağıdaki illüstrasyonların yayınlanmasına izin veren galeri, koleksiyon ve fotoğrafçılara teşekkür ederler.

1 Kadının yaradılışı. Palatine Şapeli'nin nefindeki bir mozaikten, Palermo, yaklaşık 1158. *Fotoğraf: Anderson.*

2 Erotik sahne, güneybatı Fransa'daki Isturitz mağarasında bulunan bir kemik oymadan, yaklaşık İ.Ö. 30,000-20,000.

3 Hetaira işbaşında, günümüzde Londra'daki British Museum'da bulunan, İ.Ö. beşinci yüzyıldan kalma bir kupadan.

4 "Aretino'nun pozisyonları", kimi zaman Aretino'nun bazı sonelerini, kimi zamansa, sonelerin eşlik etmek üzere yazılmış olduğu, Giulio Romano'nun gravürlerini ifade eder. Bu ortak girişim büyük şöhret kazanmış ve Papa hem gravürlerin hem de baskı levhalarının imha edilmesini emretmişti, ama kısa sürede canlı bir rekonstrüksiyon ticareti başladı. Burada yayınlanan illüstrasyon görünüşe bakılırsa, Romano "tarafından" yapılmış olmaktan çok, ondan "sonra"dır (yaklaşık iki yüz yıl sonra).

5 Hint resmi, olasılıkla Racasthan'dan, on dokuzuncu yüzyıl başları. *Özel koleksiyon, günümüzdeki yeri bilinmiyor.*

6 "Salınan kelebekler" pozisyonu, on sekizinci yüzyıl ortalarından bir porselen grubundan. *Gulbenkian Museum of Oriental Art, University of Durham.*

7 Sodom'un yıkılışı, Viyana Tekvin Kitabı Mukaddesi. *Bildarchiv der Osterreichisches Nationalbibliothek, Vienna, Cod. theol. griec. 31 f. 9.*
8 Peru'dan üzengi ağızlı kap (Viru). *Art Institute of Chicago'nun izniyle, 52.2674.*
9 1510-1562 arasından kalma altı ayrı zırh takımından ayrıntılar. E. Fuchs, cilt 1.'den kopya, bkz. Kaynakça.
10 Dört sivri uçlu penis halkası, J.L. Milton, *Pathology and treatment of spermatorrhea* (Londra, 1887), s. 127. *Wellcome Institute for the History of Medicine, Londra, Wellcome Trustees'in izniyle.*
11 Soyağacı. Sevilla'lı İsidoro'nun *Etymologiae*'sinin (yaklaşık 600) bir elyazmasından, yaklaşık 1150'de Regensburg'da yazılmış. *Bayerische Staatsbibliothek, Münih, Cod. lat. 13031 f.102v.*
12 Roma genelev tabelası. *Staatliche Museen zu Berlin (Antiken Sammlung).*
13 On beşinci yüzyıl hamamı, Valerius Maximus'un bir Fransız elyazmasından. *Staedtisches Bibliothek, Leipzig. Fotoğraf: Mansell/Giraudon.*
14 Kyoto, zevk mahallesi. On yedinci yüzyılın ikinci yarısından bir Japon paravanından ayrıntı. *Museum of Fine Arts, Boston, 06.286.*
15 Hindistan'da bir İngiliz, yaklaşık 1800. *Foreign and Commonwealth Office, Londra. India Office Library, Indian painting Company style Add. Or. 2.*
16 "Çağdaş fuhuş", yaklaşık 1910. *Özel koleksiyon.*
17 "Pantolonu kim giyiyor?" Baskı: Israel van Meckenem. *Rijksmuseum, Amsterdam.*
18 Gavarni'nin bir karikatürü. *Bibliothèque Nationale, Paris, Est.49A 3058.*
19 Alloras'tan bir taşbaskı, "Un mariage d'intérêt". *Bibliothèque Nationale, Paris, Est.A 5698.*

Teşekkür

Yazar ve yayıncılar, telif eserlerden alıntı yapma iznini veren aşağıdaki kurumlara minnet borçludurlar:

N.V. Boekhandel en Drukkerij v/h E. J. Brill (Leiden), R. H. Van Gulik'in *Sexual Life in Ancient China* adlı yapıtında yayınlanan Çince'den çeviriler için; Doubleday and Company, Inc. (copyright 1933), Don Marquis'in *archy's life of mehitabel*'inden "archy der ki"den dizeler için; Oxford University Press, *Ghazali's Book of Counsel for Kings*'den yapılan alıntılar için, çev. F. R. C. Bagley /copyright University of Durham 1964); Penguin Books Ltd., *The Histories of Herodotus* (copyright Estate of Aubrey de Selincourt 1954, ve A. R. Burn 1972), Iuvenalis'in *The Sixteen Satires*'ı, çev. Peter Green (copyright Peter Green 1967, 1974) ve *The Letters of Abelard and Heloise* çev. Betty Radice (copyright Betty Radice 1974) için.

Kaynak Metinler Hakkında Notlar

Aşağıda kısaltılmış bir referans verilen eserlerin ayrıntıları kaynakçada bulunabilir. Kk = kağıt kapak.

I Başlangıçta

1 Yılın saptanmasından sorumlu olan kişi Armag Başpiskoposu John Usher, ya da, Ussher'dı; günün ve saatin hesaplanması ise Cambridge Üniversitesi, Catherine Hall'da öğretmen ve sonradan rektör yardımcısı olan John Lightfoot'un katkısıydı.
2 Leakey ve Lewin.
3 Tannanhill (1).
4 Darlington (2), ss. 54-55.
5 Ford ve Beach, ss. 22-24.
6 N. I. Berrill, *Sex and Nature of Things* (Londra 1954).
7 Coon, s. 39.
8 Bkz. şempanze konusunda diğer pek çok araştırmanın yanı sıra J. Goodall, *Advances in the Study of Behavior* içinde, yay. haz. Lehrman, Hinde ve Shaw (New York 1970); J. B. Lancaster, *American Anthropologist* 70 içinde (1968); A. Kortland, *Progress in Primatology* içinde, yay. haz. Starck, Schneider ve Kuhn; (Stuttgart 1967); Albrecht ve Dunnett, *Chimpanzees in West Africa* (Münih 1971); Teleki, *Predatory Behavior of Wild Chimpanzees* (Lewisburg, Pa. 1973); Sugiyama, *Comparative Ecology and Behavior of Primates* içinde, yay. haz. Michael ve Crook (Londra ve New York 1973).

9 Wilson, Edward O.
10 Edward S. Deevey, "The Human Population", *Scientific American* CCII içinde (1960), ss. 194-204.
11 Donald Kolakowski ve Robert Malina, *Nature* 251 içinde (4 Ekim 1974).
12 Diane McGuinness, *Perception* 5 içinde (Ekim 1976).
13 Darlington (2), ss. 52-53 ve (1), ss. 276 ve 329.
14 C.Packer, *Nature* 255 içinde (15 Mayıs 1975).
15 Tanner ve Zihlman *Signs* I iii 1 içinde (Bahar 1976).
16 Dünya Sağlık Örgütü incelemesi, Dr. Mark Belsey tarafından, *Sunday Times*, (Londra), 3 Ekim 1976.
17 Deevey, bkz. not 10.
18 William T. Divale, *World Archaeology* 4 içinde (Ekim 1972).
19 Calvin Wells, *Bones, Bodies and Disease. Evidence of Disease and abnormality in early man* (Londra 1964), ss. 177, 179.
20 Sigerist, s. 223.
21 Dr. C. Gopalan, *Lancet* içinde, 18 Kasım 1972.
22 *The Times*, 20 Ekim 1988, Doğa raporu –The Times News Service.
23 Frazer, ss. 293-294 ve Whitmarsh, *The World's Rough Hand.*
24 Gladys Planas ve Joseph Kuc, *Science* içinde (29 Kasım 1968); H. De Laszlo ve P. Henshaw, *Science* içinde (Temmuz 1954) ve V. J. Vogel, *American Indian Medicine* (Norman 1970).
25 R. Benedict, "Rituals", *Encyclopedia of the Social Sciences* XIII içinde.
26 W. J. Perry, *The Growth of Civilisation* (Londra 1924), kk 1937, s. 28.
27 Grahame Clark ve Stuart Piggot, *Prehistoric Societies* (Londra 1965), kk 1970, s. 71; Grimal I içinde, s. 47; Walter Torbrügge, *Prehistoric European Art* (New York 1968), s. 15; Lewinshon, s.5; alıntı: Clark ve Piggot, s. 87; Seltman, s. 22.
28 Wells, bkz. not 19, s. 34.

II Erkekten Efendiye

1 Toben Monberg, *Man* 10 içinde (1975); G. Roheim, *Australian Totemism* (Londra 1925); B. Malinowski (2); Anna Meigs, *Ethnology* 15 4 içinde (1977); P. M. Kaberry, *Aboriginal Women, Sacred and Profane* (Philadelphia 1939).
2 J. H. Hutton, *Caste in India* (Cambridge 1946).
3 *Sunday Times* (Londra) 2 Ekim 1977.
4 Tannanhill (2), ss. 5-18.
5 Bettelheim, ss. 104-127.
6 G. Roheim, "The Symbolism of Subincision", *The American Imago* VI içinde (1949); M. F. Ashley-Montagu, "Ritual Mutilation among Primitive Peoples", *CIBA Symposia* VIII içinde (1946).
7 G. Devereux, "The Psychology of Feminine Genital Bleeding," *The International Journal of Pscho-Analysis* XXXI içinde, (1950).
8 Bkz. Weideger ve diğerleri.

9 Deevey, bkz. 1. Bölüm not 10.
10 Frank Hole ve Kent V. Flannery, *Proceedings of the Prehistoric Society* (Şubat 1968).
11 James Mellaart, *The Neolithic of the Near East* (Londra 1975), ss. 98 ve 132.
12 Age, s. 99.
13 Güney Yunanistan'daki Franchthi mağarasında yapılan kazılar, *The Times* (Londra) 15 Ağustos 1973; Hole ve Flannery, bkz. not 10.
14 Mellaart, bkz. not 11., s. 108.
15 Eski dini inançlar hakkındaki malzemeler için bkz. S. H. Hooke, *Middle Eastern Mythology* (Harmondsworth kk 1963); ayrıca Brandon, çeşitli başlıklar altında.

III İlk Uygarlıklar

1 *Sunday Times* (Londra) 5 Şubat 1978).
2 Bottero, Grimal I içinde, ss. 164-165.
3 W. B. Emery, *Archaic Egypt* (Harmondsworth kk 1961); ss. 65-69; Vercoutter, Grimal I içinde, ss. 124-126; Boris de Rachewitz, *An Introduction to Egyptian Art* (Londra 1960), 1966 bask., ss. 70-71.
4 Herodotus I 184; Bottero, Grimal I içinde, ss. 245-247.
5 Wells, bkz. I. Bölüm, not 19, ss. 63-64, 53.
6 Mısır'da kadın istihdamı konusunda bkz. Vercoutter; Babil için, Bottero ve İbraniler için de Bottero. Tümü Grimal I içinde, ss. 151, 206-217, 243-244.
7 İsraillilerde zina için bkz. Bottero; Mısır için, Vercoutter; her ikisi de Grimal I içinde, ss. 238, 136-137. Babil için, H. W. F. Saggs, *Everyday Life in Babylonia and Assyria* (Londra ve New York 1965), ss. 140-143. İsraillilerde boşanma için bkz. Bottero; Mısır için Vercoutter; Babil için Bottero; tümü Grimal I içinde, ss. 242-243, 140-141, 199. Ayrıca, Saggs, s. 143.
8 Alıntı: Baron II, s. 223.
9 D. D. Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonia* (Chicago 1926-27), II, s. 240.
10 Vercoutter ve Bottero, Grimal I içinde, ss. 86-87, 110, 190; Baron II s. 225; Saggs, bkz. not 7, s. 143.
11 Vercoutter, Grimal I içinde, ss. 78-81, 109-113, 135, 144.
12 Bottero, Grimal I içinde, s. 187; Baron II, s. 219; Vercoutter, Grimal I içinde, s. 136.
13 Sigerist, ss. 302-303, 332-334; F. Reinhard, "Gynäkologie und Geburtshilfe der altägyptischen Papyri," *Archiv für Geschichte der Medizin* 1916-17 içinde (Leipzig).
14 Bottero, Grimal I içinde, s. 181.
15 *Age.* ve *Sunday Times* (Londra) 25 Kasım 1973.
16 Sigerist, s. 241; Bottero, Grimal I içinde, s. 193; Berlin Papyrus, alıntı: Himes, s. 65.

17 Wells, bkz. 1. Bölüm, not 19, s. 67.
18 Bottero, Grimal I içinde, s. 170; Leviticus 15 21-23, 34.
19 Sigerist, ss. 243-244.
20 *Observer* (Londra) 22 Temmuz 1979.
21 Bettelheim, ss. 129-131.
22 Middle Assyrian Laws para. 8, G. R. Driver ve John C. Miles, *The Assyrian Laws* içinde (Oxford 1935).
23 *Age.*, para. 21; Heinrich Zimmern, *Hethitische Gesetze aus dem Staataarchiv von Boghazköi* (Leipzig), ss. 17-18.
24 Middle Assyrian Laws para. 53, bkz. not 22; Leviticus 20 2-5; Brandon s. 448.
25 Josephus, alıntı: Baron II, s. 219; Deuteronomy 24 5; Leviticus 20 13 ve 15-16.
26 Örneğin, Ibn al-Baitar tarafından, *Treatise on Simples* içinde.
27 Himes, ss. 59-78; levirat evliliği hakkında, Epstein (1), ss. 77-144.
28 Raban Asher, alıntı: Epstein (1) içinde, s. 262.
29 P. Ghalioungi, "A Medical Study of Akhenaten," *Annales du Service des Antiquités d'Egypte* (Kahire 1947); E. Snorrason, "Cranial Deformation in the Reign of Akhnaton," *Bulletin of the History of Medicine* içinde (Baltimore 1946); Wells, bkz. 1. Bölüm, not 19, s. 108.
30 Darlington (2), ss. 118-119.
31 Immanuel Velikovsky, *Oedipus and Akhnaton* (Londra 1960).
32 Herodotus I 199, s. 92.
33 W. G. Lambert, *Babylonian Wisdom Literature* (Londra 1960), ss. 14'ten itibaren.
34 Bottero, Grimal I içinde, s. 179.
35 Alıntı: Saggs içinde, bkz. not 7, s. 152.
36 Herodotus II 64, s. 127.
37 Vercoutter, Grimal I içinde, ss. 132, 137.
38 "Can the image of God be made to lose its maleness?", *The Times* (Londra), 24 Haziran 1974.
39 114-15 King James versiyonundan; 2 10-12 Common Bible'dan. Raban Gordis'in *Neşideler Neşidesi*'nin aslında Süleyman'ın evliliklerinden biri için yazıldığı yönündeki kuramı aslında genel kabul görmez. Hem Sinagog hem de Kilise bunu Yehova'yla İsrail arasındaki "evlilik ittifakı"nın alegorisi olarak görürler. (karş. Baron I, ss. 336-337).

IV Yunanistan

1 Hesiod, *Theogony* 190; Hermaphroditos, Flacelière, s. 32; Priapos, Licht ss. 220-224; Herakles, Pausanias IX 27 6-9 ve Theocritus, *Idylls* XIII. Ayrıca bkz. Robert Graves.
2 Straton, *Anthologia Palatinus* içinde (*The Greek Anthology*) XII 4.
3 H. D. F. Kitto, *The Greeks* (Harmondsworth, kk 1951), ss. 126-131, 247-248.
4 Plato, *Symposium* 213 d.
5 *Age.* 217 a-219 e.

6 *Age.* 183 a.
7 Aristophanes, *Birds* 137-142.
8 Örneğin bkz. Athenaeus XIII 605.
9 Pseudo-Aristotle, *Problemata* IV 26, alıntı: Dover içinde, s. 169.
10 Dover, ss. 99-102.
11 Plutarch, *Erokitos* 768 F; Thucydides, *Historiae* VI 54-59; Aristotle, *Constitution of Athens* 18; Plato, *Symposium* 179 a, b.
12 Alıntı: Licht, s. 438.
13 Aeschines, *Contra Timarchum* 12, 138, 13-15.
14 Flacelière, ss. 196-197.
15 Xenophon, *Symposium* 2.
16 Plutarch, *Life of Solon* 21.
17 *Age. De inimicorum utilitate* 7.
18 Hieronymus of Cardia, *Historia Memoranda* frag. 6.
19 Neaera'ya karşı konuşma, alıntı: Kitto, bkz. not 3, s. 227.
20 Hesiod, *Theogony* 585-612 ve *Works and Days* 405-6.
21 Xenophon, *Oeconomicus* VII 10; Solon, Plutarch, *Erotikos* 769 A'da kaydedilmekte.
22 "The Betrothed," *Departmental Ditties and other verses* içinde, (Londra ve Kalküta, 9. bas., 1897).
23 *De republica* II 10 1271.
24 Aristotle, *Works* I V 583a; Marie C. Stopes, "Positive and negative control of conception in its various technical aspects," *Journal of State Medicine* XXXIX içinde (1931).
25 Slater (Philip), *passim.*
26 C. J. Fyller, *The Nayars Today* (Cambridge 1977).
27 Plutarch, *Life of Lycurgus* 15.
28 Herondas, *The Two Friends, Mimiambus* 6 içinde.
29 Plutarch, bkz not 27, 18.
30 Demosthenes, *In Neaeram* 122.
31 Athenaeus XIII 567.
32 Thargelia, Flacelière içinde, s. 126; Thais ve Aspasia, Licht ss. 344, 351-352.
33 Alciphron, *Letters of Courtesans* I 40.
34 Herodotus II 134-135.
35 Antiphon, *De veneficio* 14.
36 Athenaeus II 468.

V Roma

1 Juvenal, *Sixth Satire* 1-11, s. 127.
2 Livy 34 2-4. Akademisyenler Livius'un Oppia yasası tartışması hakkındaki anlatısının gerçekten çok kurmacaya yakın olduğunu düşünürler, ama öyle görünüyor ki, dönemin kayıtlarına dayalıdır.

3 Valerius Maximums, *Memorabilia* IX 1 3.
4 C. G. F. Simkin, *The Traditional Trade of Asia* (Londra ve New York 1968) s. 45; Profesör Simkin'in hesaplamalarındaki fazla sıfırın telafi edilmesi amacıyla rakamlar düzeltilmiştir.
5 Seneca, *De brevitate vitae.*
6 Aristophanes, Pollux *Onomasticon* VII 95 içinde, frag. 320; Eubulus, *Garland Sellers*, frag. 98, T. Kock (yay. haz.), *Comicorum Atticorum Fragmenta* içinde (Leipzig 1880-1888).
7 Alexis, alıntı: Athenaeus XIII 568; ayrıca bkz. Licht, ss. 84-85.
8 Lucian, *Amores* 39.
9 Sigerist, ss. 478, 247'de söz edilmekte.
10 Romalı kadının günü hakkında daha fazla ayrıntı için: Balsdon (2), ss. 252-281; Carcopino, ss. 183-190; Kiefer, ss. 15-66 ve *passim.*
11 Suetonius, *Augustus* 31.
12 Plutarch, *Numa* 10.
13 Livy 39 9'dan itibaren.
14 Josephus, *Jewish Antiquities* 18 65-84.
15 Juvenal, *Sixth Satire* 227-228.
16 Gellius, *Noctes Atticae* I 6.
17 Seneca, *Fragmenta* XIII 61.
18 Tannahill (2), *passim.*
19 Cassius Dio, *Historia Romana* 54 16; L. Friedläander, Kiefer s. 61'de söz edilmekte.
20 Balsdon (2), ss. 187-188.
21 Nicole Belmont, "Levana; or, How to Raise up Children," Forster ve Ranum (2) içinde, s. 1.
22 Ovid III 779-782.
23 Lucretius, *On the Nature of Things* IV.
24 Dover ss. 100-101.
25 Pliny XXVIII 80, XXX 49 ve XXVIII 77.
26 Dioscorides, *De materia medica* II 188, IV 19.
27 *On Medicine, in sixteen books or discourses* XVI 17.
28 Soranus, *Gynaecology* 119 61-3.
29 Himes, ss. 187-188.
30 Tüm rakamlar bir dereceye dek spekülatiftir. (bkz. Brunt, ss. 131'den itibaren.) Bebek ölüm oranları düşük tahmin edilmiş olabilir.
31 William H. McNeill, *Plagues and People* (Oxford 1977).
32 Dr. Robert Yule, danışman patolog, alıntı: *The Times* (Londra) 15 Mart 1978.
33 Üçüncü Uluslararası İnsan Genetiği Kongresi'nde yapılan konuşma, Chicago, *Time*, 23 Eylül 1966.
34 *The Times* (Londra) 7 Nisan 1978.
35 Mount Sinai School of Medicine'de yapılan araştırma, New York, *New England Journal of Medicine*, 7 Ekim 1976; Frederick Lemere ve James Smith,

Shadel Hospital for the Treatment of Alcololism'den, Seattle, *Sunday Times* (Londra) 17 Temmuz 1973.
36 *Lancet*, 23 Ocak 1987; *Journal of the Royal College of Physicians of London* 21 sayı. 4, Ekim 1987.
37 Seneca, *Epistolae Morales* 86.
38 Dr. Howard Gabriel tarafından yapılan araştırma, Sağlık Planlama Konseyi'nden, Wichita, Kansas, *Sunday Times* (Londra) 24 Mart 1974.
39 Balsdon (1), s. 195.
40 *Annals* 2 73.
41 *Pro Marcello* 23.
42 Witold, Kula, "The Seigneury and the Peasant Family in Eighteenth-Century Poland," Forster ve Ranum (2) içinde, ss. 195-196.
43 Lex Julia ve Lex Papia Poppaea hakkında daha ayrıntılı bir özet için bkz. Brunt, ss. 558-566.

VI Hıristiyanlık Kilisesi

1 *Epistles* 50 5.
2 Eusebius, *Ecclesiastical History* IV 29 vd.
3 *Acts of John*, frag. (J 266); *Acts of Andrew*, Vatican MS frag. v. (J 352).
4 *Epistles* XXII 7 ve *Confessions* VIII 7 17.
5 Augustine, *c. duas epist. Pelag.* 134 17.
6 *Age. De nupt. et concup.* II 8, 12-13, 22; *de civ. Dei* XIII 13, XIV 17; *de pecc. merit, et remiss.* II 36 22; *c. duas epist. Pelag.* I 31.
7 *Sunday Telegraph*, 9 Temmuz 1978.
8 Bailey (2), s. 152.
9 Sevilla Konsili 590, iii.
10 Alıntı: Pierre Riché, Grimal II içinde, s. 53.
11 Tertullian, *Ad uxorem* I 5; ayrıca John Chrysostom, Cyril of Alexandria, Gregory I, Athanasius, Lactantius, Jerome ve Ambrose, *inter alia.*
12 John Chrysostom, *Epist, ad Rom.* XXX 3; Methodius, *Conviv.* IX 4; Clement of Alexandria, *Stromateis* II 23.
13 Ulpian, *Cod. Just., Dig.* L xvii 30.
14 Bailey'de sözedilmekte (2), ss. 133-34 dipnot.
15 Tertullian, *Ad uxorem*; Augustine, *De nupt. et concup.* 114-15.
16 *Time*, 7 Şubat 1977.
17 I Peter iii 4; I Cor. xi 9, 3, xiv 34; I Tim. ii 11-12, 14.
18 Alıntı: Coulson s. 394.
19 *De cult. fem.* II 2.
20 *Paidagogos* I 4 ve *Stromateis* IV 8.
21 J. N. Biraben ve Jacques le Goff, "The Plague in the Early Middle Ages," Forster ve Ranum (1) içinde, ss. 48-80; McEvedy ve Jones, s. 21.
22 Darlington (2), s. 300'de söz edilmekte.

23 Tannahill (1), ss. 184-185, 190-194.
24 Burchard, *Decretum* 19, alıntı: Noonan, s. 160.
25 Jerome, *De custodia virginitatis*, alıntı: Himes, s. 93.
26 Cummean II kefaret listesi, Bergues içinde, s. 209.
27 Kefaret listeleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Noonan, *passim*; Jean-Louis Flandrin, "Contraception, Marriage, and Sexual Relations in the Christian West," Forster ve Ranum (1) içinde, ss. 23-47; R. C. Mortimer, *Western Canon Law* (Londra 1953) ss. 24'ten itibaren.
28 *Judicia Greg. Pap.* III 21, alıntı: Bailey (1) içinde, s. 106.
29 *Sunday Times* (Londra) 11 Nisan 1976.
30 F. Brown, S. R. Driver ve C. A. Briggs, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament* (Oxford 1952).
31 *De Abrahamo* XXVI 134-136.
32 Justinian, *Novella 77* 1-2.
33 Procopius, *Anecdota* XI 36.
34 *Novella 141*, giriş ve para. 1.
35 *Apostolical Tradition of Hippolytus* II 16 20; Elvira Konsili 305-6, 71.
36 Aziz Benedictus Tüzüğü, 22; Tours Konsili 567, 14; Paris Konsili 1212, II 21, III 2.
37 Toledo Konsili, 3; Lex Visigoth, III 5 7.
38 Bu yasalarla ilgili Latince yorumlar hakkında bir tartışma için bkz. Bailey (1), s. 86-69.
39 Llandd Sinodu yasaları, e w i-Brefi; *Poenitentiale Burgundense*; Theodore'un Kefaret Listesi.
40 Kefaret listelerindeki eşcinsellikle ilgili maddeler Bailey (1), s. 100-110'da ayrıntılı olarak tartışılmaktadır.
41 *Liber Gomorrhianus 7.*
42 Cambrai Piskoposluk Bölgesi, 1300-1310, Flandrin, bkz. not 27, s. 30'da söz edilmekte.
43 *Time*, 26 Ocak 1976, 20 Eylül 1976 ve 5 Haziran 1978.
44 Benedicti, Aziz Hieronymus'u yansılayarak, *La Somme des Péchez* içinde (Paris 1601).

VII Çin

1 Ko Hung (Pao-p'u-tzû) *Neip'ien*, b. 6; *Yü-fang-pichüeh, I-shin-pō*, b. 28'den, alıntı: Van Gulik, s. 138. Merhum Dr. Van Gulik'in Mançu dönemi öncesinde Çin'de cinsel yaşam hakkındaki kitabı değerli bir bilgi kaynağı olmanın ötesinde, değerli bir fikir kaynağı da.
2 *I-ching*, I 5.
3 *Kuan-yin-tzu.*
4 Chang Hêng, *Ch'i-pien.*
5 *Tung-hsüan-tzû* XII.

6 *Sunday Times* (Londra) 7 Kasım 1976.
7 *Yü-fang-chih-yao, I-shin-pō* 28 XVIII içinde.
8 *Yang-shêng-yao-chi, I-shin-pō* 28 XIX.
9 *Yü-fang-pi-chüeh, I-shin-pō* 28 XIX içinde.
10 Sun Szumo, *Ch'ien-chin-yao-fang,* çev. Van Gulik, ss. 195-6.
11 Bkz. not 9, 28 II.
12 Age., XXIII.
13 Bkz. not 5, XIII.
14 *Ch'an-ching, I-shin-pō* 28 XXI içinde.
15 Bkz. not 10, s. 196.
16 Bkz. not 5, III, V-VII, IV, X.
17 *Age.*, IX.
18 Alıntı: Van Gulik, s. 83.
19 20 Kasım 1950 sayısı.
20 Hsü Ying-ch'iu, *Yü-chih-t'ang-t'an-hui,* Van Gulik s. 160'da söz edilmekte.
21 Yunan afrodizyakları ve diğer cinsel büyüler için bkz. Licht, ss. 364'ten itibaren ve 513'ten itibaren.
22 Bkz not 5, XVI.
23 *The Times,* 24 Mart 1988.
24 Alıntı: Michael Edwardes, *Ralph Fitch. Elizabethan in the Indies* (Londra 1972) ss. 123-4 ve Francesco Carletti, *My Voyage around the World* [1594-1606], New York, 1964 baskısı, ss. 181-3.
25 Alıntı: Van Gulik, s. 261.
26 Confucius, *Analects* XVII 25.
27 Alıntı: Van Gulik, s. 60.
28 Lady Pan Chao, *Nü-chieh (Women's Precepts),* IV-V.
29 Fu Hsüan, *Yü-t'ai-hsin-yung.*
30 Alıntı: Van Gulik, ss. 86-7.
31 *Li-chii,* bölüm *Nei-tsê* 112.
32 Bailey (2), s. 73'te söz edilmekte.
33 Van Gulik, s. 68'de söz edilmekte.
34 *Pao-p'u-tzû,* 25.
35 Nai-tê-weng, *Tu-ch'êng-chi-shêng.*
36 René Grousset, *The Rise and Splendour of the Chinese Empire* (Londra 1952) ss. 171 ve 236.
37 Alıntı: Van Gulik, s.269.
38 Daha fazla ayrıntı için bkz. Van Gulik, ss. 246-250.

VIII Hindistan.

1 Needham 1.
2 Tarifler olasılıkla Caraka'dan (İ.S. 1.-2. yüzyıllar), alıntı: Himes, ss. 119-121.
3 McEvedy ve Jones, ss. 182-183.

4 *Laws of Manu* IX 94.
5 Plutarkhos, alıntı: Licht, s. 33.
6 Örneğin, *Rg Veda* X 18 8.
7 Pseudo-Maurikios, *Taktika* XI 5; Boniface, *Epist.* no. 73 745-6 ve al-Masoudi (yay. haz. J. Marquart) XXIV.
8 Michael Edwardes, *Indian Temples and Palaces* (Londra 1969) s. 108.
9 Blofeld, ss. 198-9.
10 Om Prakash, *Food and Drinks in Ancient India (from earliest times to c. 1200 A.D.)* (Delhi 1961) ss. 210, 222, 260.
11 Rawson (1), s. 98.
12 Bharati, s. 292.

IX İslam

1 Michael Edwardes, *East-West Passage; The Travel of Ideas, Arts and Inventions between Asia and the Western World* (Londra ve New York 1971) ss. 50-65; Hitti, ss. 64-78; Anthony Baines (ÿay. haz.), *Musical Instruments through the Ages* (Harmondsworth kk 1961), 1969 baskısı ss. 327-330.
2 José Grosdidier de Matons, Grimal III içinde, s. 33.
3 Kuran, IV 3.
4 *Ghazāli's Book of Counsel for Kings (Nasîhat al-Mulûk)*, çev. F. R. C. Bagley (Oxford 1964), II 7 ss. 164-5.
5 *Age.*, s. 172.
6 C. Pellat, "Les esclaves chanteuses de Gāhiz," *Arabica* X 2 (Haziran 1963), ss. 121-47 içinde.
7 Alıntı: C. Pellat, *Le Milieu Basrien et la formation de Gāhiz* (Paris 1953) s. 254.
8 Djamil, *Aghâni* VIII.
9 Genel olarak Arap aşk edebiyatı için bkz. Nada Tomiche, Grimal III içinde, ss. 98-113.
10 Van Gulik, s. 189.
11 *Kamasutra* IV 2 ve V 6.
12 Penzer, s. 13.
13 Marco Polo, *Travels*, çev. Ronald Latham (Harmondsworth 1958), Londra, 1968 baskısı, s. 101.
14 Hitti, ss. 30-31.
15 İbn Sina için bkz. Himes, ss. 141'den itibaren.
16 Stent, ss. 174-175.
17 Nefzawi, IX s. 196.
18 *Age.*, VI ss. 141-142.
19 Xenophon, *Cyropaedeia* VII 60-65.
20 *Sunday Times* (Londra) 28 Eylül 1975 ve *British Journal of Psychiatry*, Eylül 1974.
21 Alıntı: Saggs, s. 151.

22 Bottero, Grimal I, s. 192 içinde.
23 Herodotus VI 32.
24 Stent, s. 147-50, 167.
25 Herodotus, VIII, ss. 533-4.
26 Suetonius, XII, 7.
27 Michael Psellus, *Fourteen Byzantine Rulers (Chronographia)* IV 12.
28 *Age.*, V, 42.
29 Basham, s. 173.
30 Burton, *Suppl. Nights*, I, ss. 71-2.
31 *Sixth Satire*, 365-77, s. 141.
32 Stent, s. 162-3.
33 Bkz. not 30, s. 71, dipnot.
34 Lucian, *De Syria dea*, 19'dan itibaren.
35 Alfred G. Francis, *Transactions of the Royal Society of Medicine* içinde, (Ocak 1926).
36 Stent, s. 171.
37 Bkz. not 34.
38 Stent, s. 172.
39 Jen An'a Mektup, çev. Birch içinde.
40 *Historia calamitum* ve Abaelardus'tan Heloise'e IV. Mektup, *The Letters of Abelard and Heloise* içinde, çev. Betty Radice (Harmondsworth 1974), ss. 75 ve 147-8.
41 Bkz. not 30, s. 71.
42 Penzer, s. 150.
43 *Escape with me!* (Londra 1939), kk 1948 ss. 279-89.
44 *Korea Herald*, Ocak/Şubat 1981 (kesin tarih yok).

X Avrupa, 1100-1550

1 Guillaume de Machaut, *Le Livre du Voir-Dit*, alıntı: Huizinga, s. 118.
2 Georges Duby ve Robert Mandrou, *A History of French Civilisation* (Londra 1965) ss. 101-2.
3 Anon., *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (İngilizce çev., Londra 1848); yen. bas. Londra, 1958 (*The Third Crusade* adıyla) s. 29.
4 Boase, ss. 118-21.
5 Boase'da kanıtlar hakkında yararlı bir özet bulunmaktadır, s. 14'ten itibaren, 62.
6 Ibn Hazın, Fransızca çev. *Le Collier du Pigeon* içinde, L. Bercher (Cezayir 1949), s. 253.
7 Örneğin bkz. Bezzola.
8 Djamil, *Aghâni*, VII, 85.
9 Andreas Capellanus, s. 122.
10 Yves Lefèvre, Grimal II içinde, ss. 95-7.

11 Warner, s. 131'de söz edilmekte.
12 *Summa Theologica* I 92 3 *resp*; 1 *resp*; 1 *ad.* 2; III 66 5.
13 *Age.*, II-II 154 12 *ad.* 4; 12 *resp*; 4; 5; ve Bailey (2), s. 160 dipnot 4.
14 Norman Cohn, *Europe's Inner Demons. An Enquiry inspired by the Great Witch-hunt* (Londra 1975) s. 235.
15 *Age.*, ss. 235-6.
16 *Summa Theologica*, 151, 3.
17 H. C. Erik Midelfort, *Witch Hunting in South-western Germany 1562-1684. The Social and Intellectual Foundations* (Stanford 1972, Oxford 1973), s. 187.
18 Bkz. not 14, s. 248.
19 Bkz. not 17, ss. 89, 96-8, 137; ve Guido Bader, *Die Hexenprozesse in der Schweiz* (Affoltern a. A. 1945) ss. 219, 217.
20 *Ménagier de Paris*.
21 Genel bir özet için bkz. Dingwall (2).
22 Dr. John G. Kennedy, *Man* içinde, 5 (1970) s. 175.
23 Anon. *A Relation ...of the Island of England . . . about the year 1500*, in C. H. *Williams English Historical Documents 1485-1558* (1967), ss. 192-201.
24 *Paston Letters*, I 58, H. S. Bennett, *The Pastons and their England* içinde, (Cambridge 1921); ve Brantôme, *Discours premier*, s. 105.
25 Dr. Ken Russell, *Sunday Times* içinde (Londra) 6 Şubat 1977.
26 Augustine, *De ordine* II 4 [12]; ve Aquinas, *Opuscula* xvi (1975 Paris baskısı iv), 14.
27 Warner, ss. 225-31.
28 André Rochon, Grimal II içinde, ss. 293-5.
29 Wells, bkz. b. 1., not 19, ss. 100-5.
30 Jakob Burckhardt, *The Civilisation of the Renaissance in Italy* (Londra, 1878) II ss. 146-7.
31 Lorenzo Valla, alıntı: André Rochon, Grimal II içinde, s. 219.
32 Brantôme, *Discours premier*, s. 110.
33 *Age.*, s. 112.
34 Pedro Simon, *Conquistas de Tierra Firme* (1627) III 1 s. 156 ve 23, s. 219.
35 *Avisos 1654-1668* (Madrid 1892-4), Temmuz 1659.
36 Alıntı: Guerra, s. 227.
37 Alıntı: Ernest Hatch Wilkins, *A History of Italian Literature* (Londra 1954) s. 94.
38 *De remediis utriusque fortunae (Physic against Fortune)*.
39 Castiglione III s. 255.

XI *İmparatorluk Girişimleri*

1 "Pudd'nhead Wilson's New Calendar," *Following the Equator* içinde, (1897), II s. 33.
2 Tannahill (2), ss. 92-8.

3 Francisco de Vitoria, *Obras*, yay. haz. P. Teofilo Urdanoz (Madrid 1960), s. 660.
4 Papalık bildirileri *Sublimis Deus* ve *Veritas ipsa*, 9 Haziran 1537; Vitoria (bkz. not 3), s. 1050 Fourth Conclusion.
5 *Historia de las Indias* (Mexico 1951), II s. 518.
6 Garcilasso de la Vega ("The Inca") *Comentarios Reales de los Incas* (1609), II 13, 40.
7 Alıntı: Guerra içinde, ss. 51, 52, 85-86, 99, 106, 125, 131.
8 Guerra, s.272'de söz edilmekte.
9 Juan de Torquemada, *la-IIIa Parte de los veynte y un libros rituales y Monarchia Indiana con el origen y guerras de la Indias Occidentals* (Sevilla 1615), II xii 8, 11.
10 Gonzalo Fernandez de Oviedo, *La Historia general de las Indias* (Sevilla 1535), 49.
11 *Age.*, 50.
12 Anglerius [Pietro Martire d'Anghiera], *Opera . . . Oceani decas* [1511-16], çev. *The Decades of the Newe Worlde or West India . . . Englysshe by Richard Eden* adıyla (1555), I, Decade 3, ss. 89-90.
13 Diaz del Castillo, ss. 225, 222-23.
14 Jerónimo de Mendieta, *Historia eclesiástica Indiana* [1596] (Mexico 1870), IIxxix ss. 137-38; Bartolomé de las Casas Apologética historia de las Indias (Madrid 1909), ccxv s. 563.
15 Fernando de Alva Ixtlilxochitl, *Obras historicas*, yay. haz. Alfredo Chavero (Mexico 1891-92), I. s. 324.
16 Adsız Cizvit [? Bláis Valera], "Relacion de las costumbres antiguas de los naturales del Pirú," *Biblioteca de autores epañoles* içinde, (Madrid 1968), cilt 209, s. 179.
17 Pedro Cieza de Léon, *The Incas* [1553], çev. Harriet de Onis, yay. haz. Victor W. von Hagen (Norman 1959), 101.
18 Garcilasso de la Vega, bkz. not 6, III xiii 71 (68).
19 Guerra, s. 271'de söz edilmekte.
20 Cieza de León, bkz. not 17, 49 ve 52.
21 Coon, s. 370.
22 Pedro Gutierrez de Santa Clara, "Quinquenarios; o Historia de las guerras civiles del Perú" [y. 1580], *Biblioteca de autores españoles* içinde, (Madrid 1963), cilt 166, s. 259.
23 Gonzalo Fernandez de Oviedo, *Oviedo de la Natural hystoria de las Indias* (Toledo 1526), 44v.
24 Oviedo, bkz. not 10, 48.
25 Rafael Larco Hoyle, *Checan*; Guerra, ss. 256-58.
26 Guerra, s. 257.
27 Alonso de Molina, *Confessionario mayor, an langua Mexicana y Castellana* (Mexico 1565), 35.

28 Angel Serra, *Manual de administrar los Santos Sacramentos a los españoles y naturales de esta provincia de Michoacan* [1697] (Mexico 1731), 112-20.
29 Lima, Concilio Provincial, *Tercero Cathecismo y exposición de la Doctrina Christiana, por Sermones* (Lima 1585), 150-54.
30 Guerra, ss. 242-43.
31 Adsız Cizvit, bkz. not 16, s. 178.
32 *Age.*, s. 180; Felipe Huaman Poma de Ayala, *Nueva coronica y buen gobierno* (Paris 1936), s. 190.
33 Alonso de la Peña y Montenegro, *Itinerario para Parachos de Indios* (Lyon 1678), I x 8 s. 183.
34 Agustin de Zárate, *Historia del descubrimiento y conquista del Peru* [1555], çev. J. M. Cohen, *The Discovery and Conquest of Peru* adıyla, (Harmondsworth kk 1968), s. 51.
35 Adsız Cizvit, bkz. not 16, s. 163; Gutierrez de Santa Clara, bkz. not 22, s. 215.
36 Dr. Woodrow Borah, *The New York Times*, 19 Şubat 1977.
37 Simoni, Grimal III içinde, s. 514.
38 Örneğin, Soustelle, s. 187.
39 Simoni, Grimal III içinde, s. 556.
40 Bernardino de Sahagún, *Historia general de las cosas de Nueva España* [y. 1565] (Mexico 1938), III x 15 ss. 47-48.
41 Francisco López de Gomara, *Historia general de las Indias* (Saragossa 1552), 111.
42 *Codex Magliabecchi* (y. 1565), yay. haz. Zelia Nuttall (Berkeley, Cal. 1903), 64/76 v.
43 Pedro de Casteñeda [1565], "The narrative of the expedition of Coronado," yay. haz. F. W. Hodge, *Spanish explorers in the Southern United States* içinde, (New York 1953), s. 344.
44 Darlington (2), s. 588.
45 C. R. Boxer, *The Portuguese Sea-borne Empire 1415-1825* (Londra 1969), kk 1973, s. 82.
46 *Age.*, ss. 307-8.
47 *Age.*, ss. 104-5.
48 *Age.*, ss. 52, 220 ve 307.
49 William Sleeman, *Journey through the Kingdom of Oude in 1849-50* (1858), II ss. 59-60.
50 Michael Edwardes, *British India 1772-1947. A survey of the nature and effects of alien rule* (Londra 1967), ss. 100-3.
51 Kapadia, s. 115.
52 Edwardes, bkz. not 50, ss. 253-7.
53 Fernando Henriques, *Children of Caliban. Miscegenation* (Londra 1974).
54 Alıntı: C. R. Boxer, *South China in the Sixteenth Century* (Hakluyt Society 1953), s. 149.

55 *China in the Sixteenth Century, the Journals of Matthew Ricci*, çev. Louis J. Gallagher SJ (New York 1953), s. 95.
56 Paul Hair, *Before the Bawdy Court* (Londra 1972).
57 Van Gulik, ss. 270-90.
58 *Age.*, s. 330.

XII Avrupa ve Amerika 1550-1800

1 Alıntı: Daniel Neal, *The History of the Puritans* (Londra 1822), I s. 478.
2 Jean Chesneaux (yay. haz.) *Popular Movements and Secret Societies in China 1840-1950* (Standard, Cal. 1972), ss. 154, 66; Sheila Rowbotham, *Women, Resistance, and Revolution* (Londra 1973).
3 *Letters of Spiritual Counsel*, yay. haz. ve çev. T. G. Tappert (Londra 1955), Wolfgang Reissenbusch'a mektup, s. 274.
4 Jeremy Taylor, *Ductor Dubitantium* I v 8 par. 17, *Works* içinde, (Londra 10 v. 1847-56), IXss. 246-7.
5 Jeremy Taylor, *Holy Living* ii 3, *age.* içinde, III ss. 62-4.
6 John Davenant, *Exposition of the Epistle to the Colossians*, çev. J. Allport (Londra 1832), II ss. 40'tan itibaren.
7 Luther, bkz. not 3, Jerome Weller'a mektuplar, ss. 292 ve 204.
8 Alıntı: Charles Angoff, *A Literary History of the American People* (New York 1935), s. 132.
9 John Winthrop, *The History of New England from 1630 to 1649* (Boston 1853), II s. 73.
10 Ahlstrom, s. 4.
11 Peter Laslett (yay. haz.), *Household and Family in Past Time* (Cambridge 1972).
12 Lawrence Stone, bkz. kaynakça.
13 Glass, Glass ve Eversley içinde, s. 16.
14 Peter Laslett, *Family Life*, bkz. kaynakça; Jacques Depauw, "Illicit Sexual Activity and Society in Eighteenth-Century Nantes," Forster and Ranum (2) içinde, ss. 145-91.
15 Hajnal, Glass ve Eversley içinde, ss. 101-43.
16 Alıntı: De Beauvoir içinde, s. 139.
17 Bkz. Depauw, not 14.
18 Himes, ss. 188-200.
19 *Bulletin de la Société de Médecine* XIX (Paris 1925).
20 *Clarissa* II. mektup vii.
21 *Age.*, V. mektup xxxviii.
22 *Monsieur Nicolas* v^e^ epoque.
23 *Juliette* (1796), 1797 bas. *La nouvelle Justine, ou les malheurs de la vertu, suivie de l'histoire de Juliette, sa soeur, ou les prosperites du vice* içinde, II s. 127.
24 Tannahill (2), ss. 10-14.

25 Aristotle, *De gen. animal.* I 18; Galen, *De fac. nat.* I 6; Clement, *Paidagōgos* II 10.
26 Nefzawi, VII, s. 160.
27 G. Morris Carstairs, *The Twice-Born. A Study of a Community of High-Caste Hindus* (Londra 1957), ss. 83-4.
28 Masters ve Johnson, bkz. kaynakça.
29 I. de Valverde, *Historia de la composicion del cuerpo humano* (Roma 1556), III xv68.
30 Darlington (1), ss. 31-44, 66.

XIII On Dokuzuncu Yüzyıl

1 Martineau, *Society in America* (1839), New York 1962 bas., s. 291.
2 Alıntı: John W. Dodds, *The Age of Paradox. A Biography of England 1841-1851* (Londra 1953), s. 72.
3 *Age.*, ss. 56-7 ve 481; John Burnett, *Useful Toil. Autobiographies of working people from the 1820s to the 1920s* (Londra 1974), kk Harmondsworth 1977, ss. 135-8.
4 Graves, *Woman in America* (New York 1842) ss. 27-8; Ellis, alıntı: Dodds, bkz. not 2, s. 71 ve 72.
5 Cooper, *Notions of the Americans* (Philadelphia 1828), I s. 105; A. Dowling Reports, *Cases Argued and Determined in the Queen's Bench Practice Courts* (Londra 1841) VIII ss. 630'dan itibaren.
6 Ruth E. Finley, *The Lady of Godey's: Sarah Josepha Hale* (Philadelphia 1931), ss. 102-5.
7 Sanger, ss. 488-9.
8 Burnett, bkz. not 3, s. 27; Lee Holcombe, *Victorian Ladies at Work* (Newton Abbot 1973).
9 Brownlee, s. 175; Burnett, bkz. not 3, s. 38; Nicole Bothorel ve Marie-Françoise Laurent, Grimal IV içinde, s. 117.
10 Alice B. Stockham M.D., *Tokology* (Chicago 1894), ss. 150-60. (Tokoloji, hayvansal gıdalardan kaçınmaya dayalı ve perhizi teşvik eden bir düzendi.)
11 Burnett, bkz. not 3, s. 153.
12 Leopold Deslandes, *Manhood: the Causes of Its Premature Decline with Directions for Perfect Restoration* (Boston 1843).
13 S. C. Burchell, *Imperial Masquerade. The Paris of Napoleon III*'de söz edilmekte (New York 1971), ss. 112, 104.
14 Ryan, bkz. kaynakça.
15 Schrank, I s. 242.
16 Rugoff, s. 252'de söz edilmekte.
17 Dr. George H. Napheys, *The Transmission of Life* (1869), ss. 113-4; William Hepworth Dixon, *New America* (Philadelphia 1867), ss. 267-8.
18 U.S. Commissioner of Labor, Fourth Annual Report, 1888, *Working Women*

in Large Cities (Washington D.C., Government Printing Office, 1889), ss. 13-79.

19 Alıntı: Burchell, bkz. not 13, ss. 77-79.

20 *Untrodden fields of Anthropology* (Paris 1898), I ss. 129-30.

21 Ostwald, 2. bas., s. 618.

22 Matthew Hale Smith, *Sunshine and Shadow in New York* (Hartford Conn. 1868), s. 371.

23 *Time*, 7 Kasım 1977; *Sunday Times* (Londra) 26 Mayıs 1974.

24 Acton, ss. 142-3.

25 Burchell, bkz. not 13, s. 112; Lewinsohn, s. 349; Andrew Smith, William Trufant Foster, *The Social Emergency* içinde (Boston 1914), s. 33.

26 *Sunday Times*, 26 Mart 1989.

27 Edith Houghton Hooker, "The Case against Prophylaxis," *Journal of Social Hygiene* içinde, (Nisan 1919), ss. 163-84.

28 T. A. Storey, *The Work of the U.S. Interdepartmental Social Hygiene Board* (New York 1920), s. 6.

29 Willi Frischauer, *Sunday Times* (Londra) Renkli Ek, 30 Nisan 1972, s. 46, "The Brothel Brigade."

30 A. Blaschke, "Verbreitung der Geschlechtskrankheiten," *Vortragsbericht, Medizinische Reform* içinde (1910, 4 ve 5).

31 *Red Banner* (Polonya), *Sunday Times* (Londra) 12 Aralık 1976.

32 *Epic of Gilgamesh*, s. 66; Achille Luchaire, *Social France at the time of Philip Augustus* (1912), New York ve Londra, y.b. tarihsiz ama y. 1950, s. 403.

33 Iwai Hirosato, "The Buddhist Priest and the Ceremony of Attaining Womanhood during the Yüan Dynasty," *Memoirs*, Toyo Bunko Araştırma Bölümü (Tokyo 1935); Kiefer, s. 20.

34 Plutarch, *Lycurgus* 15; Ephorus of Cyme, *History of the Greeks*; Festus, alıntı: Licht, s. 19; Kapadia, s. 189; Ford ve Beach, s. 184; Atina örneği: *The Times* (Londra) 21 Ocak 1978.

35 Van Gulik, s. 182.

36 Jean Renvoise, *Web of Violence* (Londra 1978); Ernest Bornemann, *Die Umwelt des Kindes im Spiegel seiner "verbotenen" Leider, Reime, Verse und Ratsel. Studien zur Befreiung des kindes II*, (1975).

37 *Woman's Work and Woman's Culture*, önsöz. (1869); *Time*, 28 Kasım 1977.

38 Timothy D'Arch Smith, *Love in Earnest* (Londra 1970).

39 Lloyd Morris, *Incredible New York* (New York 1951), ss. 216-9.

40 Alıntı: Robert Baldick, *Dinner at Magny's* (Londra 1971), kk Harmondsworth, 1973, s. 106.

41 *Age*.

42 Burchell'de söz edilmekte, bkz. not 13, s. 181.

43 Maximilian Harden, "Fürst Eulenburg," *Prozesse, Köpfe, Dritter Teil* içinde (Berlin 1913), ss. 182-3.

44 9 Geo. IV c. 31 par. 15 ve 18, alıntı: Bailey (1), ss. 150-1.

45 Alan Harding, *A Social History of English Law* (Harmondsworth 1966 kk özgün), s. 360.
46 48 & 49 Vict. C. 69 par. 11, alıntı: Bailey (1), s. 152.
47 *Yokel's Preceptor; or more sprees in London etc.* (Londra tarihsiz), ss. 5'ten itibaren.
48 Pierre, alıntı: Rugoff, s. 269.
49 W. T. Stead, *Review of Reviews* içinde (15 Haziran 1895).
50 "Under the Whip," *Die Messalinen Wiens. Geschichten aus der guten Gesellschaft* (Leipzig 1873), s. 126'dan itibaren.
51 Matilda, Matthew (Monk), *Lewis Ambrosio, or the Monk* içinde (Londra 1795).
52 İsveç Hükümeti Kadın-Erkek Eşitliği Danışma Konseyi, Şubat 1975.
53 Gautier, *Mademoiselle de Maupin*, baskıya bağlı olarak yaklaşık s. 240.
54 Swinburne, "Notes on Designs of the Old Masters in Florence," *Fortnightly Review* içinde (Temmuz 1868).
55 *Whippingham Papers*, G. Lafourcade, *La Jeunesse de Swinburne* içinde (1837-1867) (Paris 1928), II s. 132.
56 *Masque of Queen Bersabe.* On dokuzuncu yüzyıl edebiyatında "femme fatale" hakkında genel bir araştırma içim bkz. Praz, ss. 187-286.
57 Taine, *Histoire de la Littérature anglaise* (1863), I s. 46.
58 Alıntı: Gibson, bkz. kaynakça.
59 Bloch, s. 340.
60 Fraxi, ss. xl-xlvi.
61 Alıntı: Baldick içinde, bkz. not 40, s. 104

XIV Büyük tartışma

1 Alıntı: Marion Mills Miller (yay. haz.), *Great Debates in American History* (New York 1913), VIII ss. 26-27.
2 Johnny Faragher ve Christien Stansell, "Women and Their Families on the Overland Trail, 1842-1867," *Feminist Studies* 2 (Kasım 1975), ss. 151-62.
3 Alıntı: Kathryn Kish Sklar, *Catharine Beecher: A Study in American Domesticity* (New Haven 1973), s. 211.
4 Alıntı: Philip Magnus, *Gladstone. A Biography* (Londra 1954; New York 1964), s. 383.
5 Alıntı: Vineta Colby, *The Singular Anomaly: Women Novelists of the Nineteenth Century* (New York 1970), s. 158; Mrs. Humphry Ward, *Delia Blanchflower* (Londra ve New York 1914), s. 305.
6 Susan B. Anthony ve Ida Husted Harper, *The History of Woman Suffrage* (Rochester N.Y. 1902), IV s. xxii.
7 Olive Schreiner, *Woman and Labour* (Londra ve New York 1911), s. 288.
8 Bkz. not 6, s. xxvi.
9 John Stuart Mill, *Thoughts on Parliamentary Reform.* Broşür (Londra 1859).

10 Richard Hofstadter, *Anti-Intellectualism in American Life* (New York 1963).
11 Alıntı: Sinclair, ss. 285-6.
12 Alıntı: Susan B.Anthony, *History of Woman Suffrage* (Rochester N.Y. 1887), III s. 736.
13 Grimes, ss. 65-7.
14 *New England Journal of Medicine* (15 Ocak 1976), s. 129.
15 Richard D. Poll, "A State is Born," *Utah Historical Quarterly* 32 (1964), s. 19.
16 Alexis Lichine, *Encyclopedia of Wines and Spirits* (Londra ve New York 1967), s. 459.
17 Grimes, ss. 114-5.
18 Susan B. Anthony, alıntı: "Arguments of the Woman-Suffrage Delegates before the Committee on the Judiciary of the United States Senate, January 23, 1880," *Senate Miscellaneous Document no. 74*, 47. Kongre, 1. Oturum, s. 26.
19 Ida Husted Harper, "Would Woman Suffrage Benefit the State, and Woman Herself?," *North American Review* 178 (1904), s. 373.
20 Kinsey raporları, bkz. kaynakça.
21 Alıntı: Peter d'A. Jones, *The Consumer Society: A History of American Capitalism* (New York 1963), kk Harmondsworth, 1967, s. 74.
22 Pierre Chaunu, "Malthusianisme démographique et malthusianisme économique," *Annales* 27 (Ocak-Şubat 1972); Andre Burguiere, "From Malthus to Max Weber: Belated Marriage and the Spirit of Enterprise," Forster ve Ranum (2) içinde, ss. 237-50.
23 *The Lancet* 1 (1869), s. 499.
24 Friedrich Engels, *The Condition of the Working Class in England in 1844* (1845).
25 J. C. Drummond ve Anne Wilbraham, *The Englishman's Food. A history of five centuries of English diet* (Londra 1939). Gözden geçirilmiş baskı 1957, ss. 379-82.
26 Himes, ss. 213-7.
27 Cunnington, s. 16.
28 *United States Practical Receipt Book*, s. 87.
29 John Camp, *Magic, Myth and Medicine* (Londra 1974).
30 Himes, s. 201.
31 Alıntı: Alex Comfort, *The Anxiety Makers. Some curious preoccupations of the medical profession* (Londra 1967), s. 164.
32 Jonas Hanway, *Letters on the Importance of the Rising Generation* (1767); *Report of the Interdepartmental Committee on Physical Deterioration*, 1904, alıntı: Drummond ve Wilbraham, bkz. not 26.
33 Theodore Roosevelt, *Presidential Addresses and State Papers* (New York 1910), III, ss. 282-91.
34 John Humphrey Noyes, *Male Continence; or Self-Control in Sexual Intercourse. A Letter of Inquiry Answered.* Broşür (Oneida, N.Y. 1866).
35 *Oneida Circular* VIII (1870), s. 212.

36 *Medical Gazette*, 22 Ekim 1870; ayrıca bkz. Himes, ss. 269-74.
37 Alıntı: Heywood Broun ve Margaret Leech, *Anthony Comstock: Roundsman of the Lord* (New York 1927), s. 15.
38 "Why Not Birth Control in America?" *Birth Control Review*, Mayıs 1919, ss. 10-11.
39 Marie E. Kopp, *Birth Control in Practice: Analysis of Ten Thousand Case Histories of the Birth Control Clinical Research Bureau* (New York 1934), s. 133.
40 *The Guardian* (Manchester), 15 Mayıs 1962.
41 *Sunday Times* (Londra), 4 Ağustos 1974.
42 *The Times* (Londra), 17 Aralık 1988.
43 *The Times* (Londra), 24 Şubat 1976; *Time*, 14 Mart 1977.
44 Alıntı: *Time*, 18 Ağustos 1986.
45 *Fortune*, 29 Ağustos 1988.
46 Çizelge, Nüfus Kriz Komitesi'nden, Washington.

Sonsöz

1 *Time*, 12 Haziran 1989.
2 Alıntı: *Age.*, 28 Aralık 1970.
3 *Fortune 1989 Investors' Guide.*
4 *Time*, 21 Kasım 1977.
5 David W. Martin, Genentech'ten, alıntı: *Fortune*, 21 Aralık 1987.
6 *Sunday Times* (Londra), 11 Haziran 1989.
7 *The Times*, 14 Ağustos ve 18 Temmuz 1989; *Financial Times*, 5 Ağustos 1989; Mayıs 1989 WHO tahmini.
8 *The Times* (Londra), 8 Haziran 1989.
9 *British Social Attitudes*, Social and Community Planning Research 1988.
10 *Time*, 14 Mart 1988.
11 *Letter II to My Countrywomen, by An English Lady* (Manchester 1871), s. 10.
12 Norman Podhoretz, alıntı: Brandt içinde; Gavin Reid'ın İngiltere Kilisesi Genel Sinodu'na hitabı, 10 Kasım 1987; Madde 28, Yerel Yönetim Yasası 1988; alıntı: *The Times* (Londra), 17 Ekim 1987.
13 Clifford Longley, *The Times* , (Londra), 12 Ocak 1987.
14 *Saturday Review*, 26 Şubat 1870.
15 Alıntı: Benjamin Scott, *A state iniquity* (1890), ss. 185-92.
16 Kraliyet Zührevi Hastalıklar Komitesi Raporu, Parlamento Belgeleri 1916, CD 8190 s.23.
17 *The Times*, 30 Aralık 1987 ve 7 Şubat 1987,
18 William Coote, "Lawand Morality", J. Marchant, *Public Morals* içinde, (1902), s. 69.
19 Alıntı: *Time*, 21 Temnmuz 1986.
20 G.B. Shaw, *Man and Superman.*
21 J.S. Mill, *On Liberty* (1859), b. 1.

Dizin

âdet tabuları 31, 41, 43.
Admont'lu Gottfried 230.
Afrika 27-30, 59, 61, 98, 195, 211, 212, 266, 354, 366.
Afrodit 75-76, 82, 85, 89, 92, 102, 320.
afrodizyaklar 154-155, 178, 271.
Agathon (Yunan tragedya şairi) 81.
Ahenaton, firavun 70-71.
Ahmet I., Osmanlı Sultanı 205.
AIDS 61, 315, 363-368, 370-371.
Akadlar 55, 60.
Albertus Magnus 318.
Albuquerque, Alfondo de 262.
alegori 228-229, 242-243.
Alexander Borgia 245.
alkol 115-116, 315, 327, 336, 339-340.
Almanya 98, 211, 220, 227, 233, 240, 293, 296-297, 314, 321-322, 341.
alt-ensizyon 42.
Amerika 24-25, 46, 57, 59, 114-115, 131, 164, 238, 244-248, 260-261, 263, 266-268, 275, 278-281, 283, 293, 296-298, 300, 311, 313, 317, 324, 331, 333-335, 339-342, 344, 346, 351, 353-355, 357, 359-360, 364-365, 367.
Amerika Birleşik Devletleri 280, 313, 334, 336-337, 341.
anal ilişki 67, 112, 131, 137, 156, 241-242, 250-252, 270-272.
Andreas Capellanus 225.
androjini 75.
Anglikan Kilisesi 277.
Angola 30, 263.
Ani (Mısırlı Yazar) 59.
annelik 23, 32, 34, 50, 205, 300, 347, 363.
Anthony, Susan B. 332, 338, 340.
Araplar 80, 141, 194-195, 197, 199-200, 217, 222, 290.

Arbrissel, Robert d' 223.
Aretino (Papalık şairi) 238.
Aristophanes 79, 100-101.
Aristoteles 79, 86, 111, 132, 217, 290, 291.
arzu öldürücüler 178.
Asur 56, 58, 63-64, 69, 73, 209.
aşk şiiri 223.
Atina 75, 77, 79, 81-82, 86, 111, 118.
Augustinus, Hippo'lu Aziz 121, 123-124, 138-139, 236, 277, 302-303, 346-347, 352.
Augustus, Caesar, imparator 107, 171.
Avustralya 30, 39-40, 42, 266, 267, 341, 354.
Aylmer, John, Londra Piskoposu 275.
Aziz Aquino'lu Tommaso 138, 231.
Aztekler 62, 108, 244-248, 250, 254-258.

Babil 49, 50, 57-58, 64, 72, 84, 92, 120, 209, 258, 317.
Bacchus kültü 104.
Bachofen, Johann Jakob 300.
Bağdat 194-196, 202-203, 258.
Balboa, Vasco Nunez de 248.
Bartolomé de las Casas 245.
Beaumarchais, Figaro 286.
bebek katli 30, 64, 67, 109, 139, 181, 347, 358.
bebek ölümleri 34, 352.
Beecher, Catherine 331-332, 338.
Bakire Meryem 127-128, 221, 229-231, 233, 242-243.
bekâret kemeri 234.
bekâret zarı 62.
belsoğukluğu 29, 60, 68, 165, 310-311, 314-315, 366, 370.
Berkley, Theresa 328.
Bernard, Clairvaux'lu 230, 232.
Besant, Annie 352.
beyaz kadın köle 317.
Bhutto, Benazir 276.
Binbir Gece Masalları 194, 202, 308.
biseksüellik 324.
Bizans 120, 130, 195-197, 199, 202-204, 210, 214, 217, 221, 230.
Blatch, Harriet Stanton 335.
boşalma 51, 61, 74, 131-132, 137, 147-149, 152, 158, 165, 291, 318, 322, 353.
boşanma 58, 94, 99, 106, 109, 128, 221, 255, 258, 277, 338, 344-345, 363.
Bonifatius, Aziz 254.
Brantôme, Seigneur de 236, 240-241.
Budizm 149, 169, 188-190, 261.
Burckhardt, Jacob 239.
Burger, Warren, Baş Yargıç 372.
Burma çanları 156.
Burton, Sir Richard 211.
Buşmanlar 16-17.
Butler, Josephine 312, 313, 319, 367, 369, 372.
buz çağı 29.
Büyük İskender 89-90, 104.
Büyük Kyros, Prenslerin kralı 90, 209.
Büyük Tanrıça 50-51, 104.

cadılar 108, 233, 320.
Cahiz 200.
Calvin, Jean 277.
Caraher, Peder 308.
cariyelik 166.
Carletti, Francesco 156.
Casanova, Giovanni Jacopo 21, 285, 287, 291.
Castiglione, Baldassare 243.
Cato, M. Porcius 97-98, 106, 128, 362.
Cemil 201, 225.
Chesterton, G. K. 343.
Chrétien de Troyes 219, 227.
Cicero, M. Tullius 105, 109, 117.
Cieza de Léon 249.
cinsel perhiz 67, 68, 111, 121, 134, 139, 146, 159, 293, 321, 346, 373.
cinselliğin bastırılması 203.
Cizvitler 261, 269, 278, 284.
Claflin kardeşler 339.
Clemens, İskenderiyeli 127, 129, 239, 290.
Comstock, Anthony 353-354.
Constantinus , I. (Roma İmparatoru) 119-120.
Cooper, James Fenimore 299.
Cornish, Edward 371.
Cortés, Hernán 244, 246, 248, 254, 260.

Çatalhöyük 46-48.
çınlayan toplar 155-156, 177.

çiçek hastalığı 113.
Çing (Mançu) hanedan 269.
çobanlık 37, 49, 129.
çokeşlilik 19-21, 141, 158, 182, 197, 202, 250, 258, 341, 353.

Danimarka 209.
Dante Alighieri 230.
Danton, Georges Jacques 288.
Darwin, Charles 14-15, 17, 19-20, 24, 40, 293.
Diderot, Denis 287, 289.
dildo 87-88.
din adamları 125-126, 136-138, 238, 277, 286, 369.
Dioskorides 112.
diyafram 66-67, 205, 351, 355-356.
doğal seçme 17, 27, 293.
Doğum Kontrol Hapı 31, 40, 66, 114, 285, 346, 356-358.
doğurganlık 19, 32, 34-35, 130, 141, 352.
Domitianus 117, 210.
drahoma 59, 95, 105, 107, 109, 316.
droit de seigneur 316.
Drysdale, Dr. George 350.
dullar 74, 117, 129, 162, 168, 183, 262, 264, 333.
duraksamalı 147-148, 192, 193.
Dühren, Dr. 316, 328.
Dünya Sağlık Örgütü 209, 315, 365.

Eşcinsellerin Özgürlüğü 295.
eşcinsellik 53, 67, 77-78, 82, 134, 136-139, 153, 231, 241, 247-250, 252, 271, 320-324, 367.
Efesli Soranos 112.
Ehrlich, Paul 314.
Eleanor, Akitanyalı 226-227.
Elizabeth, I., İngiltere Kraliçesi 275-276.
Ellis, Mrs. Sarah 297-299.
emzirme 23, 25, 30, 67, 336.
engellemeli ilişki 147-148, 192, 193, 353.
engizisyon 233, 262.
ensest 27-28, 69-70, 129, 136, 159, 188, 231, 244, 246, 256, 279, 319.
erdenlik 45, 57, 93, 123, 125, 128, 201-202, 223, 229, 256, 284, 368.
Eros 76, 308.
Ethelbert, Kent kralı 129.
Euripides 84.
evlilik 21, 26-27, 44-45, 58, 68-70, 72, 73-74, 83, 85, 87, 94-95, 106-108, 110, 121-122, 126-132, 134, 139, 159, 164, 166, 173, 180-183, 196-197, 201, 206, 221, 224, 231, 242, 247, 255, 262, 265, 267-269, 277-278, 282-285, 293, 300-303, 317, 336, 343-347, 353, 355, 363, 368, 371.

fahişeler 53, 64, 67, 72-74, 81, 89-92, 102, 122, 124, 126, 160, 162-163, 165-168, 179, 186, 191, 235, 237-238, 258-259, 262, 273, 278, 288, 303, 306-313, 318, 324, 328-329, 339, 344, 350, 367-370.
fallik semboller 35.
Fallopius, Gabriele 285.
fascinum 102.
feminizm 358.
femme fatale 326-327, 362.
Fernandez de Oviedo 248.
Fitch, Ralph 156.
Flaubert, Gustave 329.
Francisco de Vitoria 245.
Fransa 22, 24, 32, 34, 89-90, 94, 138, 206, 218, 220, 222-223, 225-228, 236, 241, 245, 282-283, 285-287, 289, 296, 304, 307, 316, 319-320, 342, 347, 352, 362.
Fransiskenler 230.
frengi 165, 238, 254, 285, 310-311, 314-315, 364, 366-367, 370.
Freud, Sigmund 35, 63, 71, 277, 344.
fuhuş 89, 92, 163, 279, 295, 303, 312-313, 317, 320, 368.

Galen 290.
Gama, Vascoda 260-261.
Gautier, Théophile 326.
Gazali, el- 198, 199.
gebe kalma 34, 40, 60, 112, 131, 149, 179, 198-199, 241.
gebeliğin önlenmesi 112, 118, 131-133, 139, 178, 347-349, 351, 353, 358, 371.
gebelik 23-24, 29, 34, 40, 59-60, 65-67, 86, 111-112, 131-132, 198, 202, 241, 285, 291, 345, 347, 349-351, 372.

Geller, Uri 356.
genelevler 81, 91, 102, 163-164, 236-238, 259, 278, 285, 307, 309, 311, 313-314, 318-320, 323, 328.
genetik 12-13, 16, 20-21, 25, 27, 30, 33, 38, 47, 70, 219, 247, 260-261, 265, 324, 365.
geri çekilme 67-69, 111, 131-132, 143, 148, 241, 347, 349, 362.
geyşa 273.
Gılgamış Destanı 71, 316.
Girit 50, 86, 316.
Gladstone, William Ewart 331, 350.
Goa, Hindistan 261-263, 265.
Gobineau Kontu 293.
Godey'nin Hanımlar Kitabı 300.
Godwin, William 346.
Graaf, Regnier de 292.
Graves, Mrs. A. J. 299.
Gregorius, VI., Papa 133.
Guillaume, Akitanya Dükü 223-224, 226.
Guillaume de Loris 228.
Gulik, Dr. Robert van 150, 272.
Güney Afrika 266-267, 332.
güvenli dönem 112, 356.

Haçlı Seferleri 120, 202, 218-220, 240, 266.
hadımlar 11, 161, 196, 203, 206, 209-215, 256.
hamam 101, 115-118, 196, 203, 204, 212, 237, 259, 318.
Han hanedanı 145, 160-161.
hapşırma 112, 113.
Harden, Maximilian 321-322.
harem 45, 58, 72, 153, 159, 196, 199-212, 215, 222, 224-225, 255.
Harper, Ida Husted 341.
Havva 123-124, 128, 161, 198, 221, 303.
hayvan yetiştiriciliği 44.
Henri, II., Fransa kralı 206.
Henry, VIII., İngiltere kralı 206, 227, 277, 331.
hermafroditlik 75.
Herodotos 56, 72-73, 209.
Hesiodos 75-76, 85.
hetaira 53, 89-92, 100, 112, 160, 163, 238, 258, 306.
Hıristiyanlık Kilisesi 119-120, 128, 130, 139-140, 142, 145, 167, 217.
Hieronymus, Aziz 121, 123, 129-132, 298.
hijyen 29, 61, 130, 206, 213.
Hincmar, Reims Başpiskoposu 232.
Hindistan 29-30, 40, 46, 48-49, 68, 87, 98, 100, 141, 170-171, 173, 177-188, 190, 194-195, 202, 208, 211, 217, 260-266, 325, 342, 346, 357, 362, 371.
Hinduizm 171, 173, 185, 187-189, 217, 261, 263-264.
Hintli-Avrupalılar 49.
Hirschfeld, Magnus 322.
Hititler 64.
Hollywood 295, 306, 343-344.
homo erectus 18, 21-22.
homo sapiens 18, 39, 44.
Horatius, (Romalı şair) 111, 238.
hormonlar 15.
Hotantolar 17.
Hurrem Sultan 206.

Irak 38.
Irzlı Bahçe 207, 290.
Iuvenalis 93, 105, 111, 211.

İbn Hazm 222-223.
İbn Sara 222.
İbn Sina 205, 318.
İbrahim, Sultan 62, 205.
İbraniler 50-51, 53, 55-56, 58-59, 61-64, 67, 69, 84-85, 211, 349, 371.
içkiyle mücadele 339-340, 347.
içten eşleşme 27.
iğdiş edilme 63, 203, 212, 215.
"incubus" 232-233.
infibulasyon 235.
İngiltere 40, 95, 125, 129, 139, 206, 220, 227, 233, 235-237, 241, 275, 277, 282, 287, 296-299, 301-302, 305, 316, 319-320, 322, 335, 352, 354-355.
insansımaymunlar 18, 20, 30.
iktidarsızlık 60, 114, 116.
ilkel toplumlar 24.
İlk Günah 124, 292, 303.
İnkalar 62, 68, 108, 246-247, 249-251, 254-258.

İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü 364.
İoannes Khrysostomos 127.
İoannes Orphanotrophos 210.
İran 46-47, 51, 194-195, 199-200, 202.
İsis kültü 50, 104.
İskenderiyeli Philon 134.
İskhomakhos 85, 234, 298.
İspanya 22, 98, 135, 195, 200, 206, 217, 220, 222, 241-242, 245-247, 260, 305, 325, 327.
İsviçre 233, 300, 363.
işçi sınıfı 302, 320, 322, 348.
İştar 50, 72, 73.
İtalya 107, 110, 113, 125, 133, 197, 203, 210, 230, 234, 236, 239-242, 245, 255, 282, 285, 291, 311, 340, 342.

Jansencilik 347.
Japonya 24, 77, 273, 274, 308, 319, 342.
Jaufré Rudel 227-228.
Jean de Meun 228.
Jefferson, Thomas 268, 346.
Johnson, Virginia 147.
Julia, (Augustus'un kızı) 106-108, 117.
Julius, II., Papa 237.
Julius Caesar 106.
jus maternum 300-301.
Justinianos, imparator 134-135.

Kamasutra 16, 171-179, 183, 186, 202, 207.
kan 41-43, 62, 104, 108, 188, 213, 245, 314, 318, 366-367.
kanser 61, 114, 336, 356, 365.
Karşı Reform 230, 276, 282.
Karezza 353.
karma 171-173, 179.
Katarlı 241.
Katoliklik 269, 332.
Kefaret listeleri 131-132, 137, 253.
kırbaçlama 132, 324, 328-329.
Kırmızı fener mahallesi 164.
kısırlaştırma 357-358.
kısırlık 29, 31, 60, 94, 114, 116, 159.
Kızılderililer 31, 244-246, 249, 253, 256, 258, 262, 266.
kibar fahişeler 53, 89-90, 92, 160, 163, 179, 273, 306.
Kilise Babaları 53, 120-124, 127, 134, 138, 161, 302, 371.
Kinsey raporları 344.
Kipling, Rudyard 86.
kirlilik 43.
klitoris 62, 151, 300.
Knowlton, Dr. Charles 351-352.
Ko Hung, (Çinli filozof) 162.
Kolomb öncesi 244, 245, 246, 248, 251, 256.
Komünyon 127, 129, 136.
Konfüçyüsçülük 157, 270, 289.
Konsiller 126, 262.
Korinthos 91-92, 122.
korse 33, 100.
kozmetikler 115, 343.
kölelik 79, 231, 268, 320.
kötü beslenme 25, 29.
Krafft-Ebing, Richard von 325.
kucaklaşma 127, 137, 150, 174, 176, 190, 225-226, 242, 281.
kulamparalık 240-241, 322.
kurban 30, 49, 64, 183-185, 244-246, 248, 257-258.
Kuzey Amerika 247, 256, 266-267.
kürtaj 30, 64, 67, 86, 132, 153, 155, 162, 199, 234, 282-283, 361, 373.
Kürtler 317.

La Païva, (*demi-mondaine*) 306.
Laclos, Choderlos de 287-288.
Langtry, Lily 306.
Leeuwenhoek, Antonie van 292.
lezbiyenlik 153, 249, 251-252, 271-272, 321.
lingam 176-177, 187, 190.
Livia (Augustus'un karısı) 107.
Londra 12, 22, 236, 264, 285, 299, 304-308, 309, 311-312, 315, 317-319, 328, 349.
Louis, IX., Fransa kralı 236.
Luther, Martin 277-278, 280.

mağara yaşamı 13, 22, 26.
maison de rendezvous 308.
Malthus, Thomas Robert 346, 348, 357.
Malthus Birliği 352.
Manicilik 122, 240.
mantralar 190, 192.
Marcabru (*jongleur*) 224-225, 227.

Maria Magdalena 237.
Markiz Adaları 148.
Martialis 111, 115, 117.
Martineau, Harriet 297.
Masters, W. H. 147.
mastürbasyon 49, 68, 87, 131, 137-138, 139, 152, 231, 235, 251, 291, 362, 370.
Mayalar 57, 62, 79, 247, 256.
mazoşizm 295, 325-327, 329.
Mbuti pigmeleri 25.
McDowall, Muhterem John R. 309.
meni 61, 131, 147-149, 212, 290-292.
Merimée, Prosper 327.
Meryem kültü 217.
mestizolar 260.
metres 235, 269, 275, 278, 286, 307.
Mezopotamya 48, 59-60, 62, 100, 113, 183, 195.
Mısır 27, 48-50, 53, 55-59, 61-62, 65-66, 69, 73-74, 84, 90-91, 112, 174, 183, 194, 199, 202, 215, 256.
Mill, John Stuart 333, 372.
Ming hanedanı 155, 212, 272.
mitoloji 50, 250, 288, 307.
Mitracılı 134.
Moçe 251-252.
Moçe çömlekleri 272.
Moğollar 193, 203, 207, 211, 261.
Montezuma (Aztek imp.) 248, 258.
Moodie, John 235.
Morgan, Lewis N. 300.
Mormonlar 336, 337.
Morton, Profesör Nelle 73.
Muhammed, Peygamber 195, 197-198.
Mukaddem, Kutubalı 222.
mundarlık 133.
mücevher 98, 101, 128, 151, 156, 187, 190, 203-204, 213, 248, 287, 306, 343.
münzevilik 104, 121, 180.

Nantes, Fransa 232, 285-286.
Nayar halkları 87.
Nefertiti, Mısır kraliçesi 56, 70.
Nefzavi, Şeyh 207, 208.
Neolitik Çağ 13, 28, 31, 36, 39, 43-48, 51, 53, 94, 113, 218-219.
Nevada 31, 313.
New Orleans 304-305, 307, 309, 313, 319.
New York 22, 148, 267, 304, 307-309, 313, 319-320, 335, 351, 353, 362.
Noyes, John Humphrey 148, 353.
Nübye 70, 235.
nüfus sayımı 298, 346.

oğlancılık 76-77, 79-84, 240, 250, 279.
Oidipus 69-70, 80.
okuryazarlık 121, 132, 234, 245.
Onan, öyküsü 68-69.
Oneida Cemaati 353.
oral ilişki 131, 134, 137-138, 152, 174, 176, 251-252.
orgazm 16, 147, 300, 348.
Origenes 121.
orta sınıf 158, 163-164, 234, 283, 295-296, 298-301, 303, 332, 341, 344, 347-348, 350.
Ortega y Gasset, José 82.
Osmanlı Türkleri 202, 208.
otorite 44, 53, 59, 67, 83, 120, 157, 177, 180, 183, 189, 191-192, 204, 221, 231, 247, 249, 251, 254-256, 269, 273, 275, 277, 281, 311, 313, 358, 368, 371.
Ovidius 88, 111, 150, 171, 174-175, 227, 238.
Owen, Robert Dale 304, 352.
oy hakkı hareketi 338, 340, 345.

öjeni 86, 353-355.
ölüm oranları 113, 181, 213, 233.
öpüşme 133, 137, 150, 174, 225, 231.

Paleolitik Çağ 20-21, 23-25, 28-30, 32-35, 38, 40-42, 44-46, 142, 281.
Pan Çao Hanım 160, 234, 298.
Panama 11, 247-248.
Pankhurst 73, 334.
Paris 233-234, 236-237, 276, 286, 304-307, 309, 311, 317, 319, 321.
Parisli Koca 234.
Parkhurst, Emmeline 320.
Parvati, (Hindu tanrıçası) 184, 185, 187.
Paulus, Aziz 122, 128, 149, 340.
Paulus, III., Papa 245.
Paulus, VI., Papa 283.

Pearl, Cora (Emma Crouch) 306, 321.
peçe 73, 89, 197, 200, 309, 341.
penis 11, 17, 42, 54, 61, 74, 79-80, 87, 136-137, 144, 147-148, 151, 153, 155-156, 176-177, 187, 192, 211-213, 233, 235, 251-252, 270, 285, 315, 344, 357, 366.
Penzer, N. M. 203, 215.
Petrarca 238, 242.
Petrus, Aziz 128.
Petrus Abaelardus 214.
pezevenk 87, 312-313, 317.
Philaenis 88.
Pietro Damiani 138.
Place, Francis 349.
Plutarkhos 75, 83, 87-88, 102.
Polinezya 30, 62.
Polonya 117, 317, 340-341.
Pompadour Madame de 89, 287, 306.
Popcorn, Miss Faith 370.
pornografi 145, 271-272, 300, 325, 328, 362.
Portekiz 261-263, 265-266, 269.
pozisyonlar 16, 88, 131, 146, 151-152, 177, 186, 192, 207-208, 272.
Praksiteles 82.
précieuse'ler 276.
prezervatif 113, 285, 313, 349-350, 353, 368, 370.
Priapos, (Roma tanrısı) 76, 102, 212.
psikanaliz 12, 70, 222, 295, 344.
Püritenlik 152, 266, 278-280, 296, 336.

rahibeler 57, 72, 92, 101, 135-136, 256.
rahim boynu 65-66, 114, 336, 351, 355-356.
rahim içi araç 356.
Rahim sarkması 59.
Ramses 61.
Reform 217, 230-231, 253, 276, 278, 282, 333, 339.
renk ayrımcılığı 217, 266.
Ricci, Matteo 269-270.
Richardson, Samuel 287.
Robbins, Dr. Mina 147.
Rochester Kontu, John Wilmot 282.
Roma 50-51, 53, 92-121, 127-128, 133-134, 138, 139, 159-161, 170-172, 194-197, 199, 202, 206, 210-211, 213, 220, 263, 269, 280, 282, 316, 357, 362, 371.
Romantik hareket 297.
Roosevelt, Thedore 352.
Rousseau J. J. 284, 286-287, 325, 346.
Rönesans 140, 145, 238-240, 242, 282.
Rönesans adanı 239-240.
röntgencilik 250.
Rusya 315, 327, 341, 368.
rüyalar 168, 222, 232.
Ryan, Michael 304.

Sacher-Masoch, Ritter Leopold von 325-327.
Sade, Marques de 287-289, 325.
sadizm 271, 287, 316, 327, 362.
sahiplik duygusu 268.
salgın hastalıklar 118.
Sanger, Margaret 354-355.
Sappho 88-89.
Saray Aşkı 227.
saray aşkı 79, 141, 217, 219, 221-229, 232, 243, 246, 295, 326, 331.
sati 183, 262, 264-265.
Schaudinn, Fritz 314.
Schreiner, Olive 332.
Schulenburg, Kont Günther von der 321.
seks kılavuzları 145-146, 157-158, 171, 207, 270-272.
seks suçlu 209.
Sema 40.
Shaker'lar 161.
Shaw, George Bernard 309, 372.
Shepard, Muhterem Thomas 279.
sinema 76, 308, 343.
Sinibaldi 291.
Siricius 125.
Sistina Şapeli 210, 283.
Sitwell 215.
Smith, Joseph 336.
Sodom, öyküsü 133-135, 138, 247, 250, 253.
sodomi 11, 133-136, 138, 217, 231, 237, 241, 244-254, 279, 322, 372.
sokak fahişeleri 92, 309, 312.
Sokrates 77-79, 83.
Solomon Adaları 39.
Sophokles 70-71, 80, 84.
Sparta 77, 81, 86-88, 182, 316.

Ssuma-çien 214.
Stanton, Elizabeth Cady 338.
Stead, W. T. 317-318, 324.
Stockham, Dr. Alice 303.
Stopes, Mary 86, 355.
"succubus" 152, 232.
Sun Szu-mo 148-149.
Suriye 90, 170, 194-195, 197, 213, 227.
Sümerler 48.
sünnet 61-63, 79, 252, 285.
Swinburne, Algernon Charles 289.
syneisaktism 126.
Szu-ma Hsiang-ju 161.

Şiva 183-185, 187, 190.
Şövalyelik 218, 227, 229, 257, 297, 300.

Taiping 276.
Tantra 141, 187-193, 270, 291.
Taoculuk 141, 143, 145, 153, 157-158.
tecavüz 17, 167-168, 209, 234, 246, 255-256, 268, 278, 316, 322, 362-363.
tekeşlilik 19-21, 28, 44, 58, 258, 262, 301.
Tertullianus 123, 127, 129.
testisler 63, 70, 76, 112, 115-116, 178, 211-213, 291-292, 357.
Thais, Mısır kraliçesi 90.
Thatcher, Margaret 276.
Thebai Kutsal Taburu 81.
Tibet 41, 190, 193.
Tissot 68.
Tiy 56, 70.
toplu seks 153.
Train, George Francis 337.
travestilik 322.
Triad 276.
Trobriand Adaları 40.
Ts'an-t'ung-ch'i 152.
Tullia d'Aragona 238.
Tung-hsüan 147, 149-151, 154, 177, 193.
Türkler 148, 203, 205, 256.

Urania'cılar 320.
Utah 336, 337.
uyluk içi temas 80.

Üçüncü Dünya 357.
üreme 16, 19-21, 23-24, 27-28, 31, 39, 44, 55, 59, 62-64, 67, 114, 117-118, 121, 123, 127, 130, 138, 148, 157, 183, 187, 204, 212-213, 217, 231, 271, 278, 288, 290, 292-293, 300, 302, 346, 353-354, 366, 372.

vajina 65-66, 144, 155-156, 176, 179, 251-252, 312, 318, 351, 356.
vajina dudakları 59, 62.
Valide Sultan 204-206.
Valla, Lorenzo 240.
vazektomi 213, 357-358.
Venedik 156, 206, 238-240, 261, 283.
Venüs 16, 32-35, 102, 228, 325, 329.
Venüs heykelcikleri 32-35.
Vesta Bakireleri 101-102.
Victoria çağı 12, 14, 124, 291, 295, 297, 299-303, 305, 310, 315, 317, 322, 324, 326, 329-332, 335, 343, 350, 355, 359, 361-362, 367, 369-370.
Vigny, Kont Alfred de 326.
Viktoryenlik 280, 296.
Virginia 134, 267, 367.
Viyana 237, 304, 306, 311.
vulva 151, 187, 251-252, 270.

Wang Chieh 270.
Ward, Mrs Humphry 332.
Wassermann, August von 314.
White, Ellen 291.
Wilde, Friedrich Adolph 351.
Wilde, Oscar 322, 324.
Willard 339-340.
Williams 330, 359.
Wyoming 335-336, 338.

Yahudiler 65, 68-69, 73, 108, 130, 133, 135, 139, 197, 237, 261-262, 267, 321.
Yakındoğu 36-37, 44, 50, 53, 55, 58-61, 63, 105, 121, 196-197, 199, 203, 207, 209, 212, 371.
yamyamlık 28, 108, 150, 244, 246, 279.
Yang Çen 161.
yaşam beklentisi 43, 46, 182, 281, 283.
Yeni Konfüçyüsçü 169, 269-270, 296.
Yeni Malthusçular 348, 352, 354.

Yeni Zelanda 340-341, 354.
yin ve yang 143-145, 184.
Yohanan, Raban 67.
Young, Brigham 336, 337.
yumurtalık 34, 205, 291, 292, 356.
Yunanistan 47, 53, 75-76, 83, 92, 98-99, 102, 104, 118, 174, 194, 211, 238, 241, 258.

zenana 202-203, 211.
zeytinyağı 86-87, 111, 355.
zina 58, 74, 84, 91, 100-101, 107, 110, 124, 126-127, 137, 148, 153-154, 157, 160, 229, 242, 246, 251, 256, 264, 270, 281, 283, 303, 305, 373.
zoofili 64, 67, 75, 138-139, 231, 241, 251-252, 344.
Zuniler 247.
zührevi hastalıklar 60, 295, 310-311, 313-315, 370.

TARİHTE CİNSELLİK

Reay Tannahill

Türkçesi: Sinem Gül

Tarihte Cinsellik insanoğlunun atalarından modern çağa kısa, basit ve amaçlı olan cinsel davranışlardan, çok çeşitli modern törelere kadar, bedenin zevklerini ve maruz kaldığı tehlikeleri kronolojik bir sunumla anlatır. Geyşalardan, haremağalarından, dildolardan, Taocu seks kılavuzlarından AIDS'e kadar uzanan bütünlüklü ve aydınlatıcı bir cinsellik tarihi.

Kapak resmi: Pompei, Caecillius Sarayı'ndan, 1. yüzyıl.

ISBN 975-298-091-0

9 789752 980914

tarih